

**ЎЗБЕКИСТОН ССР
ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИ**

**А. С. ПУШКИН НОМИДАГИ
ТИЛ ВА АДАБИЁТ ИНСТИТУТИ**

ЎЗБЕК АДАБИЁТИ

❖❖❖❖❖ ТҮРТ ТОМЛИК ❖❖❖❖❖

УЛУҒ ОКТЯБРЬ
СОЦИАЛИСТИК
РЕВОЛЮЦИЯСИГАЧА

ЎЗССР ДАВЛАТ БАДИИЙ АДАБИЕТ НАШРИЕТИ
Т О Ш К Е Н И — 1959

ЎЗБЕК АДАБИЁТИ

«ЗЕЪЗЕ» ИККИНЧИ ТОМ «ЗЕЪЗЕ»

ЎзССР ДАВЛАТ БАДИИИ АДАБИЕТ НАШРИЕТИ
ТОШКЕНТ - 1959

Ўзбекистон ССР
Фанлар Академиясининг корреспондент аъзоси,
философия фанлари доктори
ВОҲИД ЗОҲИДОВ
таҳрири остида

Редакторлар:
ПОРСО ШАМСИЕВ, РАҲМАТ МАЖИДИЙ.

ИНСТИТУТДАН

Ў

Ўзбек адабиёти тарихи материалларидан тузилган бу тўрт томлик тўпламнинг иккинчи томи улуғ ўзбек шоири ва мутафаккири Алишер Навоийнинг адабий-бадий асарларидан иборат бўлиб, бунда шоирнинг ҳамма бадий ижодиётидан намуналар берилди. Шу билан бирга шоирнинг адабиётшунослик ва тилшуносликка оид ишларидан, баъзи бир илмий асарларининг адабий масалаларни, шоир биографиясини, даврини ёритишга тааллуқли бўлган қисмларидан, шунингдек, «Фоний» тахаллуси билан форс-тожик тилида ёзган асарларидан ҳам парчалар берилди.

Гениал шоир Алишер Навоийнинг ярим асрлик ижодий меҳнати Улуғ Октябрь социалистик революциясига қадар бўлган ўзбек адабиётида энг мумтоз ва энг салмоқли ўринни эгаллайди. Шоирнинг ажойиб ранг-баранг шеърий ва насрий асарлари ўзбек адабиёти хазинасининг йирик дурдоналаридир, кўп асрлар ижодини ўз ичига олган бу катта тўпламда буларнинг ҳар биридан бирор намуна бермаслик мутлақо мумкин эмас. Шунинг учун ҳам улуғ шоирнинг кўпчилик асарларидан танланган намуналарнинг ўзи тўрт томликнинг салмоқли томларидан бирини ташкил этди.

«Хазойинул-маоний» («Чордевон») намуналарини Ҳ. Сулаймонов; «Лисонут-тайр» намуналарини А. Ҳайитметов; «Мажолисун-нафонс»дан парчаларни С. Ганиева; қолган ҳамма материални П. Шамсиев тайёрлаган.

АЛИШЕР НАВОИЙ

Алишер Навоий — 1441 йил 9 февралда Ҳирот шаҳрида дунёга келди. Унинг отаси Ғиёсиддин Кичкина Абулқосим Бобирнинг сарой ходимларидин бири эди, у Сабзавор деган кичкина шаҳарга ҳоким ҳам бўлган.

Алишерга замонасининг энг маданий кишилари мураббийлик ва муаллимлик қилиб, унга мукаммал таълим ва тарбия бердилар. У ёш чоғиданоқ санъат ва адабиётга меҳр қўйди, Фаридиддин Аттор, Қосим Анворнинг ва бошқа классикларнинг шеърларини ёдлаб, кишиларга ўқиб берганлигини ўзи ҳикоя қилади.

Алишер мактабда Ҳусайн Бойқаро билан бирга ўқиди, лекин мактабдошлик узоқ давом этмади. 1449 йилда Шоҳрух мирзонинг вафотидан сўнг пайдо бўлган ички тортишувлар сабабли Алишернинг отаси ўз оиласи билан Ҳиротдан Ироққа вақтинча кетишга мажбур бўлади.

1452 йилда Абулқосим Бобир Ҳиротни эгаллаб, тартиб ўрнаштиргач, Ғиёсиддин оиласи билан Ҳиротга қайтади. Ёш Алишер яна ўқишни давом этдиради. Адабиётни чуқур ўрганишга киришади, музыка, расм, хаттолик билан ҳам машғул бўлади. Ўзбек, форс шоирларининг асарларини зўр ҳавас билан ўқийди.

1456 йилда Алишер Машҳадга боради. У ерда Хурсон подшоси Абулқосим Бобирнинг хизматиغا киради. Машҳадда Алишернинг шоирлик таланти кўзга яхши кўриниб қолади. Ўзи шоир бўлган Абулқосим Бобир ва отоқли шоирлар унинг зеҳн ва қобилиятига юксак баҳо берадилар. Ёш шоирнинг икки тилда — ўзбек ва фор-

си — шеърлар ёзганини кўриб, уни «зул-лисонайн» («икки тилли») шоир деб атайдилар. Алишер ўзбекча шеърларида «Навоий», форсча ёзган шеърларида «Фоний» тахаллусини қўллайди.

Абулқосим Бобир ўлгандан (1457) кейин ҳам Алишер бир неча йил Машҳадда қолиб, турли илмларни (фалсафа, математика ва бошқа фанларни) ўрганишни давом этдиради. Шу билан бирга ўзининг севган иши — адабий ижодни ҳам давом этдиради. Ўқишга бўлган чуқур муҳаббати ва ўзидаги табиий истеъдод натижасида Навоий ўша даврнинг олимларидан бири бўлиб етишади. Навоий 1466 йилларда яна ота юрти Ҳиротга қайтади.

Алишер Навоий Ҳусайн Бойқаро билан ёшлиқдан дўст эканлиги ва Ҳирот подшоши Абусаидга қарши қўзғолон кўтарган бадахшонийлар билан хайрихоҳлик алоқасида бўлганлиги учун Абусаид ундан қаттиқ хавфланди. Заҳриддин Бобирнинг аниқ тасдиқлашича, Абусаид Навоийни 1466 йилда Ҳиротдан Самарқандга бадарға қилади. Навоий Самарқандда моддий оғир шароитда уч йил ўқийди, машҳур олим қонуншунос Хожа Фазлуллоҳ Абуллайсийдан фиқҳ (ҳуқуқ) илмидан дарс олади ва бошқа фанлар билан ҳам шуғулланади, Самарқанддаги кўп ёзувчилар, шоирлар, қалам, хат, нақш ва музыка устозлари билан яқиндан танишади.

1469 йил мартда Навоийнинг дўсти Ҳусайн Бойқаро Ҳирот пойтахтига кирди ва анчагина кенг мамлакатни ўз ичига олган теурий давлатининг подшоши бўлиб олди, Навоий ҳам Ҳиротга қайтди. Навоий ўзининг мактабдоши Ҳусайн Бойқарони табриклаб, машҳур «Ҳилолия» қасидасини ёзди.

Айниқса ўз ҳокимлик даврининг аввалларида анчагина зийрак бўлган Ҳусайн Бойқаро Навоийни яхши қарши олиб, уни саройга тортди ва муҳрдорлик вазифасини топширди.

Реакцион амалдорлар, амирлар ва бекларнинг зулларига, солиққа қарши 1470 йилда мамлакат пойтахтида халқ қўзғолон кўтарди. Навоий бу халқ қўзғолонига хайрихоҳлик кўрсатди. Хуросон халқини хўрлаган бирқанча беклар ва амирларни жазолатишга муваффақ бўлди. Хусусан шу вақтдан бошлаб Алишер Навоийнинг исми халқ оммаси ўртасида катта шуҳрат қозонди.

1472 йил апрелда Алишер Навоий Султон Ҳусайн-

нинг вазири бўлиб тайинланади, халқ ва мамлакат фойдасига бир қанча муҳим ишлар қила бошлайди. Шунинг натижасида саройда фитна кўзгалди, Навоийга қарши иғво-фасод авж олди.

Навоий 1476—1477 йилларда сарой фитналарига қарши норозилик сифатида вазирликдан истеъфо берди ва II йилгача давлат ишларига расмий аралашмади, ўзининг энг севган иши — илмий, ижодий ишлар билан жиддий равишда машғул бўлди.

Бу йиллар Навоий ижодининг барқ уриб гуллаб-яшнаган даври бўлди.

Навоий 1476 йилда машҳур «Тухфатул-афкор» номи форсча асарини ёзади.

1483 йили Навоий ўзининг ўлмас ва монументал асари «Хамса»ни яратишга киришиб, шу йили «Ҳайратул-аброр» билан «Фарҳод ва Ширин»ни ёзди. 1484 йили «Лайли ва Мажнун» билан «Сабъан сайёр» дostonларини ёзиб тугатди. «Садди Искандарий» дostonи ҳам Навоийнинг шу йиллардаги ижодига киради.

«Хамса» Навоий ижодининг, шу билан бирга ўзбек классик адабиётининг, энг юксак чўққисидир. Бу асар шоирнинг улуғ санъаткор, файласуф, мутафаккир олим сифатида ўз олдига қўйган ғояларини барала намойиш қиладиган ғоят кенг бир хазинадир. Алишер Навоийнинг улуғворлигини айниқса унинг ана шу «Хамса» сини ўқиш — мутолаа қилиш натижасидагина тўла тушуниб олиш мумкин.

Навоий ўзининг ўзбек тилида яратилган лирик шеърларидан уч мартаба девон тузган. Булардан биринчиси «Бадойиул-бидая» (1466—1482), иккинчиси «Наводирун-ниҳоя» (1482—1492), учинчиси, энг сўнгги ва энг мукаммали «Хазойинул-маоний» (1492—1499) девонидир. «Хазойинул-маоний» «Бадойиул-бидоя» ва «Наводирун-ниҳоя» девонларига кирган шеърларини ҳамда шоирнинг 24 ёшигача ёзган шеърларидан тузилган кичик девонни ўз ичига олган ҳолда шоирнинг тахминан ярим аср давомида яратган ўзбек тилидаги шеърларининг асосий тўпламини ташкил қилади.

XV аср классик поэзиямизнинг буюк бадиий ёдгорлиги бўлган «Хазойинул-маоний» ичига 16 лирик жанрдан иборат бўлган 3130 шеър жойлашган. Бу ажойиб маънилар хазинасининг умумий ҳажми 44803 мисрадан иборат. Навоий «Хазойинул-маоний»га кирган шеър-

ларни ўз ҳаётининг тўрт даврига мослаштириб шартли равишда тўрт девонга бўлади.

Бу девонлар шундай номланади: «Ғаройбус-си-тар», «Наводируш-шабоб», «Бадойиул-васат» ва «Фавойидул-кибар». Бу қуллёт кейинги вақтларда «Чорде-вон»номи билан машҳур бўлди.

Навоийни, унинг олижаноб халқпарвар ғояларига зид бўлган сарой фитначилари пойтахт Ҳиротда ту-ришини ўзлари учун жуда хавфли санайдилар. Пойтахт-дан четлаштириш мақсадида Навоий 1487 йили Астаро-бодга ҳоким тайин этиш ниқоби остида Ҳиротдан сур-гун этилади.

Навоий Астарободда давлат ишларини идора қилиш билан бирга, адабий ижод устида ҳам қизғин иш олиб боради.

1488 йили саройдаги фитначилар Астарободга ўзла-рининг қабиҳ ва разил жосусларини юбориб улуғ шо-ирни заҳарлашга қасд қилдилар.

Навоий Астарободда икки йил турди, сўнгра шоҳга истеъфо бериб қайтиб келиб, Ҳусайн Бойқаро саройида ҳеч қандай расмий вазифани қабул этмасдан «жаноб олийнинг яқини» сифатида Ҳиротда яшади ва умрининг охирига қадар илмий, адабий ижодчи давом этдирди, меценатлик ишлари билан бирга, халқнинг шикоят, арз-додини эшитиш ва бартараф қилиш юмушларини ҳам ўзининг инсоний бурчи эканини фаромуш қилмади.

Навоий Ҳиротга қайтиб келгандан кейин бирин-ке-тин жуда кўп асарлар яратди. Жумладан: «Насоимул-муҳаббат», «Хамсатул-мутаҳайирин», «Мажолисун-на-фоис», «Мизонул-авзон», «Муҳокаматул-луғатайн» ва «Лисонут-тайр» каби асарларини санаб ўтиш мумкин. Булардан бошқа яна ўзбек ва форс тилида бир нечта майда асарлар ёзди ва «Фоний» тахаллуси билан олти минг байтни ўз ичига олган форсча девон тузди. На-воийнинг энг охириги асари «Маҳбубул-қулиб» дир, бу асар 1500 йилда ёзилган.

Алишер Навоий 1501 йил 3 январда Ҳирот шаҳрида вафот этди. Ҳирот халқи ўзи севган улуғ шоирни бени-ҳоят қайғу ва самимий ҳурмат билан дафн этди. Пой-тахтнинг каттадан-кичик барча кишилари шоир ўлими-га 7 кунгача мотам тутдилар.

Навоий умрининг охиригача мамлакат бирлигини мустаҳкамлаш, тинчлик ва осойишталикни барқарор

сақлаш ва мамлакатни обод қилиш йўлида зўр ғайрат билан иш олиб борди. Узи шахсан мадраса ва мактаблар, шифохона ва ҳаммомлар, кўприк ва йўллар, мусофирлар учун работлар қурдирди. Ариқлар қаздириб халқни сув билан сероб қилишга тиришди.

Улуғ шоир Навоий ўзбек классик адабиётининг энг йирик гениал намояндаси ва ўзбек адабий тилини юқори поғонага кўтарувчи буюк олимдир. Навоий олимлар, шоирлар, ёзувчиларнинг ҳомийси эди. Машҳур шарқ тарихчиларидан Мирхонд ва Хондамир, буюк музикашунос ва композитор Ҳусайн Удий, Қулмуҳаммад Нойилар, талантили рассомлар Беҳзод ва Шоҳ Музаффар, машҳур хаттотлардан Султон Али, Абдулжамил, Мир Али сингари кўп-кўп отоқли илм, санъат ва адабиёт вакиллари Навоийнинг тарбияси ва ғамхўрлиги натижасида (бошқа сабаблар билан бирга) ўша замон Шарқ маданиятининг юқори босқичига кўтарила олдилар

ХАЗОИИНУЛ-МАОНИИ

«ҒАРОИБУС-СИҒАР» ДАН

Ғазаллар

А

шрақат мин акси шамсил-каъси анворул-ҳудо,
Ер аксин майда кўр, деб, жомдин чиқти садо.

Ғайр нақшидин кўнгул жомида бўлса занги ғам,
Йўқтур эй соқий, майи ваҳдат масаллик ғамзудо.

Эй, хуш ул майким, анга зарф ўлса бир сингон сафол.
Жом ўлур гитинамо, Жамшед ани ичган гадо.

Жому май гар бўйладур, ул жом учун қилмоқ бўлур,
Юз жаҳон ҳар дам нисор, ул май учун минг жон фило.

Дайр аро ҳуш аҳли расво қилғали, эй муғбача,
Жоми май гутсанг мени девонадин қил ибтидо.

Токи ул майдин кўнгул жомида бўлғач жилвагар,
Чеҳраи мақсуди маҳв ўлғай ҳам ул дам моадо.

Ваҳдати бўлғай муяссар май била жом ичраким,
Жому май лафзин деган бир исм ила қилғай адо.

Сен гумон қилгондин ўзга жому май мавжуд эрур,
Билмайин нафъй этма бу майхона аҳлин, зоҳидо.

Ташна лаб ўлма Навоий, чун азал соқийсидин,
«Ишрабу ё айюҳал-атшон» келур ҳар дам нидо

* * *

Кўргали ҳуснунгни зору мубтало бўлдум санга,
Не балолиғ кун эдиким, ошно бўлдум санга.

Ҳар неча дедимки кун-кундин узай сендин кўнгул,
Ваҳки, кун-кундин батаррак мубтало бўлдум санга.

Мен қачон дедим: «Вафо қилғил манга» зулм айладинг,
Сен қачон дединг: «Фидо бўлғил манга» бўлдим санга.

Қай пари пайкарға дерсен телба бўлдунг бу сифат,
Эй пари пайкар, не қилсанг қил манга, бўлдум санга.

Эй кўнгул, тарки насиҳат айладинг овора бўл,
Юз бало етмаски, мен ҳам бир бало бўлдум санга.

Жоми Жам бирла Хизр суйи насибимдур мудом,
Соқиё, то тарки жоҳ айлаб гадо бўлдум санга.

Ғусса чангиндин навое топмадим ушшоқ аро,
То Навоийдек асиру бенаво бўлдум санга.

* * *

Лолазор эрмаски оҳимдин жаҳонға тушти ўт,
Йўқ шафақким, бир қироқдин осмонға тушти ўт.

Дедилар эл хонумонин ўртар ул рухсор ўти,
Бу сўз эшитгач мени бехонумонға тушти ўт.

Оразингининг ламъаси куйдурди сабрим хайлини,
Барқи офат чоқилиб ул корвонға тушти ўт.

Уқларинг кўнглумга тушгач куйди ҳам кўз, ҳам бадан,
Ким куяр ўлу-қуруғ чун найситонға тушти ўт.

Совуруб гул хонумонинму қуюн рангин экин
Ё фалак бедодидин сарви равонға тушти ўт.

Куйдум, ўлдимким юз очтинг халқни куйдургали,
Элга ўт солдинг; вале мен нотавонға тушти ўт.

Эй Навой, билки оҳи чекмушам беихтиёр,
Десаларким бешан Мозандаронға тушти ўт.

* * *

Ҳусни ортар юзда зулфин анбар афшон айлагач,
Шамъ равшанроқ бўлур, торин паришон айлагач.

Юзни гуллардин безабму, бизни қурбон айладинг,
Ё юзунгга тегди қонлар, бизни қурбон айлагач.

Тиф ила дайконларинг етти кўнгул бўлғоч хароб,
Сув қуюб, тухм экинг, ул кишварни вайрон айлагач.

Қон эмаским, ёпти гулгун ҳулла жаннат хозини,
Ишқ мақтулин шаҳид айларда урён айлагач.

Ошкор айлаб юзин кўзумни ҳайрон айлади,
Ешурун олди кўнгул, кўзумни ҳайрон айлагач.

Жонда қўйғоч нақди ишқинг, қилди кўнглумни ҳалок,
Ултурур маҳрамни султон, ганж пинҳон айлагач.

Эй Навоий, ишқ агар кўнглунгни мажруҳ этмади,
Бас недурким, қон келур оғзингдин афғон айлагач.

* * *

Вой, юз минг войким, тарки муҳаббат қилди ёр,
Билмайин қолдим мену қилмай хабар айрилди ёр.

Борди ўқдек тезу ёдек қоматим ёд этмади,
Ишқ аро гўё менинг эгрилигимни билди ёр.

Чун гадолар бирла шаҳлар қилмас эрмиш, ёрлиғ,
Мен гадони кўзга бас нечун бурундин илди ёр.

Панд эшитиб, дўстлар, ҳеч ким била ёр ўлмангиз,
Ким менинг бағримни тиғи ҳажр бирла тилди ёр.

Мендин айрилғон балоу дард учунму йиғлайин,
Ё ангаким, борибон ағёр ила қотилди ёр.

Йиғлашиб ғам шоми зоҳир айласунлар дард ўтин,
Кимга ким, байтулҳазанда шамъдек топилди ёр.

Эй Навоий, ёр учун тортар эдинг ғурбатда ранж,
Йўлға туш, эмди равонроқ бўл, азимат қилди ёр.

* * *

Навбаҳор айёми бўлмиш, мен диёру ёрсиз,
Булбул ўлғондек хазон фасли гулу гулзорсиз.

Гоҳ сарв узра, гаҳи гул узра булбул нағмасоз,
Ваҳки, мен, мен гунгу лол ул сарви гул рухсорсиз.

Тонг эмастур гар диёру ёрсиз озурдамен,
Ким эмас булбул гулу гулзорсиз озорсиз.

Равза ашжори ўтундур, гуллари жонимға ўт,
Мумкин ўлса анда бўлмоғлиғ даме дилдорсиз.

Май чу бердинг, зулф ила банд эт мени, эй муғбача,
Ким хуш эрмас муғ била ичмак қадаҳ зуннорсиз.

Топмадуқ гул ранг жоми беҳумор, эй боғбон,
Ваҳки, бу гулшан аро гул бутмас эрмиш хорсиз.

Аҳли зуҳд ичра Навоий топмади мақсадға йўл,
Вақтингизни хуш тутунг, эй жамъким, хумморсиз.

* * *

Кечти умрум нақди гафлат бирла нодонлиғда ҳайф,
Қолғони сарф ўлди андуҳу пушаймонлиғда ҳайф.

Жонга бир душворлиғ қўймай риёзат ранжидин,
Сарф бўлди нақди авқотим тан осонлиғда ҳайф.

Боғладим паймонадин паймон фиғонким ақлу дин
Бўлди бу паймонау ул суст паймонлиғда ҳайф.

Эй мусулмонлар, билингим, бўлди умрум ҳосили
Нафси кофир фитнасин номусулмонлиғда ҳайф.

Ҳайфким нафъ айламас, ҳар нечаким тортиб илик,
Десам ўз аҳволима бу навъ ҳайронлиғда, ҳайф.

Андоқ иш қилким пушаймон бўлмағойсенким эмас,
Ҳеч осиф чун иш хато бўлди пушаймонлиғда ҳайф.

Ҳар не ўтган сўзларим чиндур десам ёлғон эрур,
Чин будурким дегаман: умр ўтти ёлғонлиғда ҳайф.

Чун енгилракдур ҳисоб ўлғонда султондин гадо,
Ҳайфким бўлғай гадо авқоти султонлиғда ҳайф.

Эй Навоий, воқиф эрмон халқдин, бори менинг,
Кечти умрум нақди гафлат бирла нодонлиғда ҳайф.

* * *

Мен жаҳондин кечтиму кечмас менинг жонимдин эл,
Мен илик жондин юдум, чекмас илик қонимдин эл.

Тўш-тўшумдин баски расволиғ ўти лов-лов ёнар,
Ҳар тараф йўлдин чиқорлар ўтсалар ёнимдин эл.

Бахтим уйқусига гўёким сурудедур ҳазин,
Кўйида буким уюмас ҳар тун афғонимдин эл.

Тонимаслар бир-бирин ёққон мазаллат гардидин,
Сўрғали ҳолим кириб чиққунча вайронимдин эл.

Менда тумори жунундек печ, ваҳким, беҳабар
Ҳар тараф кўнглумда қонлиғ доғи пинҳонимдин эл.

Истарам, эй Хизр, келгаймен қилиб жон бирла тавф,
Каъбаи кўйин хабар топқунча борғонимдин эл.

Эй Навоий, қилмағайлар айб агар девонамен,
Ул пари васфин ўқуғон сойи девонимдин эл.

* * *

Қаро кўзум, келу мардумлуғ эмди фан қилғил,
Кўзум қаросида мардум киби ватан қилғил.

Юзунг гулига кўнгул равзасин яса гулшан,
Қадинг ниҳолиға жон гулшанин чаман қилғил.

Таковарингға бағир қонидин ҳино боғла,
Итингға ғамзада жон риштасин расан қилғил.

Фироқ тоғида топилса туфроғим, эи чарх,
Хамир этиб яна ул тоғда кўҳқан қилғил.

Юзунг висолиға етсун десанг кўнгулларни
Сочингни боштин аёғ чин ила шикан қилғил.

Хазон сипоҳиға, эй боғбон, эмас моний,
Бу боғ томида гар игнадин тикан қилғил.

Юзида терни кўруб ўлсам, эй рафиқ, мени
Гулоб ила юву гул баргидин кафан қилғил.

Навой, анжумани шавқ жон аро тузсанг,
Анинг бошоғлиғ ўқин шамъи анжуман қилғил.

* * *

Боғ мендек сорғориб, булбул менингдек бўлди лол,
Гўё мундоқ бўлур бир гулдин айрилғонга ҳол.

Ердаги яфроғ ғарибу хоксор ар бўлмаса,
Мен киби не важҳдиндур юзи сориг, ашки ол.

Сувғаким тушмиш қизорғон барглар кўрган киши
Кўз ёшим ичра бағир парколеси айлар хаёл.

Шохи Мажнундулки, урён бўлубон афғон қилур,
Барги Лайлидулки, нилу игна бирла қозди хол.

Ҳажр аро оҳимға боқмай борди, лекин шукр эрур,
Ким хазонда сарвға осеб еткурмас шамол.

Бу сориг рухсор уза ҳар сори ашким ўхшашур,
Бир хазонлиғ боғ ичинда ҳар тараф равшан зилол.

Васл англа ишқ боғининг баҳоридин нишон,
Ҳажр билгил гар тилар бўлсанг хазонидин мисол.

Бу чаман раънолари саркашлик этгандин не суд,
Ким хазон торожидин эмин эмастур бир ниҳол.

Эй Навоий, бу хазон ўлғай, баҳор ила бадал,
Келса давлат гүлбунни шаҳзодаи соҳиб жамол.

* * *

Тун ақшом бўлди-ю келмас мени шамъи шабистоним,
Бу андуҳ ўтидин ҳар дам куяр парвонадек жоним.

Не ғам кўргузса кўксум порасин чоки гирибоним,
Кўрунмас бўлса кўксум ёрасидин доғи пинҳоним.

Ғамидин дурри макнундек сиришким оқти Жайхундек,
Музайян қилди гардундек жаҳонни ашки ғалтоним.

Фалак ҳам тўлди кавкабдин, қуёш ҳам тушти ашҳабдин,
Келиб тушмас бу маркабдин менинг хуршеди рахшоним.

Жаҳонни зулмат этти чаҳ, бу зулмат ичра ўлгум ваҳ,
Манга бўлсанг не хизри раҳ нетиб, эй оби ҳайвоним.

Дема кўктин қуёш кетмиш, фалакка тийралик етмиш,
Ул ой ҳажрида тор этмиш фалакни дуди афғоним.

Навоий киби ҳижрондин бу ақшом ўлдум афғондин,
Ғамим йўқ буйла юз жондин, етиб гар келса жононим.

* * *

Меҳр кўп кўргуздум, аммо меҳрибоне топмадим,
Жон бaсе қилдим фидо, ороми жоне топмадим.

Ғам била жонимға еттим ғамгусоре кўрмадим,
Ҳажр ила дилхаста бўлдум, дилситоне топмадим.

Ишқ аро юз минг маломат ўқиға бўлдум нишон,
Бир камон абрўда тузлуқдин нишоне топмадим.

Кўнглум ичра сарв ўқдур, ғунча пайкон, гул тикон,
Даҳр боғи ичра мундоқ гулситоне топмадим.

Ҳусн мулки ичра сендек шоҳи золим кўрмадим,
Ишқ кўйида ўзумдек нотавоне топмадим.

Кўп ўқудум Вомиқу Фарҳоду Мажнун қиссасин,
Ўз ишимдин булғажаброқ достоне топмадим.

Табъ ганжидин маони хурдасин, юз қатла ҳайф,
Ким нисор этмакка шоҳи хурдадоне топмадим.

Ул амон ичинда бўлсун, эй Навоий, гарчи мен,
Бир замон ишқида меҳнатдин амоне топмадим.

* * *

Не тирикмен, не ўлук, не соғ, не бемормен,
Айтай олмонким фироқингдин не янглиғ зормен.

Нўқтаи оғзинг ғамидин тортибон жадвалдек оқ,
Ашк селин оқизиб саргашта чун паргормен.

Дўстлар, кўнглум ҳадисин демангиз тенгри учун,
Ким мен ул девонаи саргаштадин безормен.

Кўнглакингдинким топар жон дам-бадам Юсуф иси,
Эй азизим, мен ҳам ул кўнглак аро бир тормен.

Бир қуёш ҳажринда тундек рўзгорим тийрадур;
Тонг эмас, гар тун киби мотам тутуб йиғлормен.

Майда афюн эзгил, эй муғким, бу эски дайр аро,
Телбарармен ғуссадин гар бир нафас ҳушёрмен.

Ўечун эл дашному таънидин бўлай ошуфта ҳол,
Эй Навоий, чун неким дерлар юз онча бормен.

Еридин ҳеч ким менингдек зору маҳжур ўлмасун,
Жумлаи оламда расволиққа машҳур ўлмасун.

Мен бўлай овора то ишқимдин айлаб гуфтугўй,
Оти онинг ҳар киши оғзида мазкур ўлмасун.

Жонима бедоду зулмин ё раб, ул миқдор қил,
Ким анинг ошиқлиғи ҳар кимга мақдур ўлмасун.

Мен худ ўлдум лек ҳар ошиқки бордур покбоз,
Навҳа тортиб мотамим тутмоқда маъзур ўлмасун.

Панд ила кўнглум уйин қилма иморат, эй рафиқ,
Бизни бузди ҳаргиз ул, ё рабки, маъмур ўлмасун.

Кечалар ул гул чекар эрмиш қадаҳ, эй тонг ели,
Воқиф ўл, ҳолимни айтур чоғда махмур ўлмасун.

Ёр васлиға қувондим, қавди кўйидин мени,
Эй Навоий, ҳеч киши давлатқа мағрур ўлмасун.

* * *

Насиҳат аҳли менга дерки, «майни тарк эт!» ваҳ,
Илик олиб келур, оғиз ичар, менга не гунаҳ?

Менга май ичмак эмас ўзлукумдин, эй носих,
Бу ишга чанг қади долу шоҳид ўлди гуваҳ.

Қилур жунуну қадаҳ манъини менга зоҳид,
Дегайму телбага бу сўзни бўлмаса аблаҳ.

Қадаҳ чароғини оллимға тутқил, эй соқий,
Ки зуҳд зулматида асру бўлмишам гумраҳ.

Бу шамъ бирла харобот сори бошла мени,
Ки, тийра зуҳд тунни ичра ўлмайин ногаҳ.

Бошимни пири харобот даргаҳида қўяй,
Ки бор эшигида шоҳу гадо, гадо била шаҳ.

Навойй айтур эмиш дайр аро санам зикрин,
Бу исм зикрига ким қилса майл бисмиллаҳ.

* * *

Лабларингким ҳайф эрур тенг тутмоқ они қанд ила,
Синдурур юз қанд бозорини шаккар ханд ила.

Токи ҳайронмен сенга номус ила итмиш кўнгул,
Телба янглиғким, қочар эл ғофил ўлғач банд ила.

Одам ул соатки жаннат ичра авлодин кўрар,
Не қувонғай дам-бадам сен нозанин фарзанд ила.

Қўй насиҳат, зоҳидо, ўтлуғ дамимдин ваҳм қил,
Телба ит имкони йўқтурким, соғалғай панд ила.

Ҳоҷатингни элга арз этмакка ҳоҷат бўлмасун,
Хуш чиқишсанг лаҳзаи бу зори ҳоҷатманд ила.

Лабларинг ҳажринда юз паркандким бўлмиш кўнгул,
Лаъл эрур маҳлул қон ўрниға ҳар парканд ила.

Чун Навоий кўнгли синди, эмди лутфунг не асиғ?
Ким ушатса шишани битмас яна пайванд ила,

Илгин ул гул ранг этибдур лола яфроғи била,
Кафларин барги била, тирноғларин доғи била.

Риштаи зулфи хаёлидин ҳаво қилгон кўнгул,
Бир қушидурким, қочибдур гўйё боғи била.

Решлар кўксумда кўр, Фарҳод баҳсин қўйким, ул
Қозмади мендек бало тоғини тирноғи била.

Шамъ ҳамдардимдурур ҳижрон туниким, мен киби
Ҳажр ўтида қоврулул ул доғи ўз ёғи била.

Оташин лаълинг шаҳиди қабридин гулгун ғубор,
Ким қўпор ўтдур эмас қон ранг туфроғи била.

Бемаҳал гулбонг ила ёлқитма, булбул, элниким,
Даҳр боғи гуллари хуштур вале чоғи била.

Лола эрмас, урди ўт гулшанға бир гул ҳажридин,
Ўртанур ҳар дам Навоий нола қилмоғи била.

* * *

Эй қуёшқа кўз қамаштурғон жамолинг партавий,
Сарви раънолиқда хуш рафтор қаддинг пайравий.

Қоф тоғин гар парилар маскан этмишлар, нетонг,
Қорилардур навжувоним хижлатидин мунзавий.

Уйлаким, Моний ишидин зойиъ ўлди нақши Чин,
Ул бути Чин суратидин бўлди нақши монавий.

Ишқ илги қуввати мен хастани қилмиш забун,
Эй кўнгул, не чора айлай мен заифу ул қавий.

Булбул ар гулбонг урар гул суратидин мен хамуш,
Ким такаллум таҳтиға кирмас адойи маънавий.

Ишқ сиррин ринди дурдикаш билур, йўқ аҳли дарс,
Улча авроқ узра сабт ўлмас не билгай мавлавий.

Демангиз булбул Навоийни самандардекки бор,
Назми ичра шуълаи Жомийю сўзи Хисравий.

МУСТАЗОД

Эй ҳуснингга зарот жаҳон ичра тажалли
мазҳар санга ашё.

Сен лутф била кавну макон ичида мавли
олам санга мавло.

Ҳарён кезарам телба сифат токи яшундинг
кўздин пари янглиғ,
Мажнундин ўзин токи ниҳон қилмади Лайло,
ул бўлмади шайдо.

Урён баданим захмлари ичра эмас қон,
юз пора кўнгулдур,
Бу равзаналардин қиладур ҳар бири яъни
ҳуснунгга тамошо,

Ҳарён назарим тушса сен ол кимда турубсен
кўрмас вале ағёр,
Равшандурур ушбуки, эмас қобил аъмо
наззоран байзо.

Ул нодирадинким, лақабин ҳур демишлар
ҳуснунг эрур аҳсан,
Ул манзарадинким, отидур жаннати аъло,
кўйюнг эрур аъло.

Зухд ичида топмади Навоий чу мақоме
эмди қилур оҳанг,
Ким бўлғай улу бодаю бир турфа муғанний
мўғ кулбаси маъво.

Ҳар гавҳари туфроғ уза бир қатра сув янглиғ
тушкач адам ўлғай.
Гар қилмаса ашфоқ этибон Хисравий Ғози
назми сари парво.

М У С А Д Д А С

Субҳи дам махмурлуқдин тортибон дарди саре,
Азми дайр этгимки, ичкаймен сабуҳи соғаре.
Чиқти соғар тўлдуруб кофирваши маҳ пайкаре,
Нақди дин олиб, ичимга солди майдин озаре.
Ваҳки, диним кишварин торож қилди кофаре,
Куфр элига ҳомню дин аҳлиға яғмогаре.

* * *

Демаким, нечун ҳаётингдин сенга йўқ ҳосиле,
Ишқдин олингда ҳар дам мушкил узра мушкиле,
Чун билурсен нечун айлабсен ўзунгни гофиле,
Бўйла бўлғай кимга ёри бўлса сендек қотиле,
Чобуке раъно қаде, нўшин лабе, хоро диле,
Маҳваше, насрин узоре, гулрухе, сиймин बारे.

* * *

— Дўстлар, гар халқ аро йўқ мен киби девонае,
Айламанг кўп айбким, ёнимдадур майхонае,
Анда шўхиким, тутар ҳар дам тўла паймонае,
Қайси шўхи бода нўши, кўзлари мастонае,
Жон берурда лаълдин Исо сифат жононае,
Кўнгул олурда юзидин Юсуф оийн дилбаре.

* * *

Ул қуёш ишқидаким, кўнглумга йўқтур тоқате,
Шоми зулфидин агар жонимға етса меҳнате,
Орази меҳриға қилсам майл, эрмас ҳайрате,
Ким, эрур ҳар кимсаким наззора қилса соате,
Зулфи кўзларни қаро қилмоқда шоми фурқате,
Шоми фурқат дафъиға рухсори меҳри анваре.

* * *

Майл қилмон боғ аро бўлса гуле ё сунбуле,
Еки гулдек юзда сунбулдек сочилгон кокиле.
Улки, андин ҳар дам айлармен фиғону ғулғуле,
Гул узоредур, вале савти нечукким булбуле,
Ҳам гулистон базми ичра сарв қоматлиғ гуле,
Ҳам шабистон базми ихёсида шамъи анваре.

* * *

Раҳм қилмас нотавон кўнглум анинг зори бўлуб,
Чеҳра очмас кўзларимнинг ашки гулнори бўлуб,
Васлидин марҳам етурмас бағрим афгори бўлуб,
Илтифот этмас таним ҳажр ичра бемори бўлуб,
Аллоҳ-аллоҳ бўйла офатнинг гирифтори бўлуб,
Найлагай бир мен киби зори заифи абтаре.

* * *

Кўҳи дардинг заъфлиғ тан бирла чектим муддате,
Ким, висол уммедидин кўнглумда эрди қуввате.
Эмди раҳм этгилки, юзланмиш ажойиб ҳолате,
Не кўнгулда қуввате қолмиш, не танда сиҳҳате,
Не қарору сабру не тобу тавон, не тоқате,
Не кўнгул, не жону не руҳи равон, не пайкаре.

* * *

Ул замонким, бўлдум ул ой меҳриға мойил бу навъ,
Билмадим ким бўлғусидур жонима қотил бу навъ,

Келгусидур ишқида оллимға юз мушкил бу навъ,
Айлагумдур ҳажридин майхонани мапзил бу навъ,
Соқиё, дилдорим ул янглиғ мени бедил бу навъ,
Раҳм этиб айлаб менга тутқил лаболаб соғаре.

* * *

Ошнолиғ тарк этиб чун ёр этар бегоналиқ,
Мен қила олмон саломат кўйида фарзоналиқ,
Айлайн дермен фано аҳли била ҳамхоналиқ,
Қим маломат жомидин ҳосил этай мастоналиқ,
То бўлуб бехуд Навоийдек қилай девоналиқ,
Қим тараҳҳум қилмаса қилғай тамошо ул пари.

ТАРЖИЪБАНД

Кетур, соқиё, муждан жомдин,
Ки пажмурда бўлмишмен айёмдин.

Бу гулшан гулига чу йўқтур вафо,
Не парҳез этай жоми гулфомдин?

Чу йўқ шоми ҳижрон хумориға субҳ,
Ичиб англамай субҳни шомдин.

Халос айлай ўзни маю нуқлнинг
Сув донаси бирла бу домдин.

Бўлай дайр пириға андоқ мурид,
Ки ёд этмайин шайхулисломдин.

Кирай дайр аро ўйла мажнуну маст,
Ки кетсун хирад хос ила омдин.

Солай бир алоло харобот аро,
Ки чиқсун фиғон аҳли айёмдин.

Хароботи ўлмоғлиғим, зоҳидо,
Савол этма мен зори бадномдин.

Гаров қилғали майға чун қолмади
Не тасбиҳу не хирқа нокомдин.

Харобот аро кирдим ошуфта ҳол,
Май истарга илгимда синғон сафол.

* * *

Яна дурдкашмен мубоҳот учун,
Бериб жон ҳавоийи харобот учун.

Кетур, соқиё, бода оғзимга қуй,
Дамияким, ўлубмен бу миръот учун.

Не миръот, балким қуёше ки, файз
Анга ом эрур барча заррот учун.

Манга зоҳир этти баче сарзаниш,
Май ичмакка сарф ўлгон авқот учун.

Дедим яхшироқ бода ул зуҳддин,
Ки қилгай киши шуҳрату от учун.

Манга бодадин бўлди нафйн вужуд,
Санга зуҳд ани қилмоқ исбот учун.

Бўлуб тунд масжид сори қилди азм,
Мени қорғайин деб муножот учун.

Муножот этиб кирди хилват аро,
Ясалгон риёи каромот учун.

Каромот мен қилдим ул лаҳзаким,
Риё бимидин дафъи офот учун.

Харобот аро кирдим ошуфта ҳол,
Май истарга илгимда сингон сафол.

* * *

Нечук май била бўлмасун улфатим,
Ки жон қасди айлар ғаму меҳнатим.

Назар айла бу коргаҳ вазъига,
Ки ортар тамошосида ҳайратим.

Қуёш йўқки, бир зарра моҳиятин
Топа олмади саъй ила фикратим.

Не келмак аён бўлди, не кетмагим,
Не мабдаъ яқин бўлди, не ражъатим.

Не касби улум этти ҳал мушкилим,
Не тутти илик тақви-ю тоатим.

Топай деб хабар ушбу мақсуддин
Туташти баса қавм ила суҳбатим.

Не қилди бу дардим иложин ҳаким,
Не шайх айлади дафъ бу иллатим.

Не қилмоққа бир амрдин ҳосилим,
Не кечмакка бу фикрдин журъатим.

Менинг бошима бас қатиқ тушти иш,
Чу тоқ ўлди бу дард ила тоқатим.

Харобот аро кирдим ошуфта ҳол,
Май истарга илгимда синғон сафол.

М А С Н А В И Я

(Ҳасби ҳол)

Сано ҳаққаким, қошифи ҳол эрур,
Хирад мушкилотига ҳаллол эрур,

Алимики, йўқтур бидоят анга,
Азимики, йўқтур ниҳоят анга.

Ҳазар ичра бечоралар ёварни,
Сафар ичра оворалар раҳбари,

Не соликкаким, дашт этиб жилвагоҳ,
Таваккулни айлаб анга зоди роҳ.

Мусофирни йўлдин кеча гум қилиб,
Ёнига анинг қумни қоқум қилиб.

Аниким қилиб ишқдин ёралиғ,
Насиб айлабон анга оворалиғ.

Бировга неча ғурбат изҳор этиб,
Чу бир ерда кўп турғузиб хор этиб.

Бировниким, айлаб бир эл ичра хор,
Анга чора айлаб ул элдин фирор.

Сафарни тамуғдин нишон айлабон,
Тамуғ ранжин андин аён айлабон.

Кўнгулсизга мушфиқ, кишисизга ёр,
Умиди йўқ эл андин уммедвор.

Анинг ҳамдидин сўнгра юз минг дуруд,
Бари фаррух ойин ҳумоюн вуруд.

Наби равзасиға алайҳиссалом,
Ҳам слу ҳам асҳобиға бардавом.

Адо бўлди чун ҳамду наъту сано,
Бу оворадин юз туман минг дуо.

Ангаким эрур фазл авжида меҳр,
Не меҳрики, бир зарра анга сипеҳр.

Сафо субҳининг меҳри пархундаси,
Фано шомининг шамъи рахшандаси.

Қарам боргоҳида маснаднишин,
Адам хонақоҳида хилват гузин.

Тикиб хирқалар эғнига аҳли рўз,
Анинг қофтони вусласидин тироз.

Тўни чарху анда ўзи бир жаҳон,
Жаҳонни қилиб бир тўн ичра ниҳон.

Утук ултонги тахта наълайн анга,
Бўлуб бир қадам ўрни кавнайн анга.

Фалакдин сипоҳи фано ошуруб,
Сипоҳилик ичра ўзин ёшуруб.

Жамол ичра тоят боши ноҳиддек,
Камол ичра туш вақти ҳуршеддек.

Вафо анга пеша, сахо анга фан,
Вафоу сахо кони Саййид Ҳасан,

Зиҳи равзадин хулқунг ортуқ бәсе,
Келиб боғи қадрингда тубо хәсе.

Чу сенсен букун олам аҳлида фард,
Ки ҳолин де олғай санга аҳли дард.

Мангаким, видодингга хурсандмен,
Жанобингга шогирду фарзандмен.

Ғаме етти чархи жафо пешадин,
Ҳамул анжуми хориж андешадин,

Ки бўлмоқ ватан ичра душвор эди,
Кўнгулга жало дафъи озор эди.

Сафар тушти олимға беихтиёр,
Қазо амрида элга не итхиёр?

Билурмен сени ҳам сафардин қазо,
Агар қайтарурга қилиб иқтизо,

Қилиб авд, майли ватан айласанг,
Ичиб бода азми чаман айласанг,

Ўз илгингга жоми майи нобни
Олиб истасанг бир-бир аҳбобни.

Аларни чу май бирла шод айлагунг,
Мени доғи албатта, ёд айлагунг.

Бу азмигни шоядки тафтиш этиб,
Фироқим замирингға ташвиш этиб,

Мени йўқлабон борча аҳбоб аро,
Тилаб топмайин хайли асҳоб аро,

Дегайсенким, ул зори овораваш,
Ки ҳижрон майидин бўлуб журъакаш,

Не қилди экин чархи нобахтиёр,
Ки саргашталик айлади ихтиёр?

Хаёлиға ҳодис не бўлди экин?
Бу азмиға боис не бўлди экин?

Чу ҳолимдин аҳбоб огоҳ эмас,
Дегайлар ҳадисики, дилхоҳ эмас

Аён бўлғай оллингда ҳангомай,
Битимак манга фарз эди номай.

Санга ҳолатимни аён айламак,
Бу азми вужуҳин баён айламак.

Манг неча навъ ўлди бечоралиғ,
Ки олимға тушти бу оворалиғ.

Бир улким, чу сўздиндур инсон шариф,
Чу ҳайвонға сўз йўқтур улдур касиф,

Кўнгул дуржи ичра гуҳар сўз дурур,
Башар гулшанида самар сўз дурур.

Эрур сўз фалак жисмининг жони ҳам,
Бу зулмотнинг обиҳайвони ҳам.

Агар жон эмас, бас недурким, Масих
Ўлук тиргузур, деб каломи фасих?

Агар обиҳайвон эмас бас нечук,
Топар жон зулолидин онинг ўлук.

Не бўлғай анинг васфида эл сўзи,
Ки ҳарнеки, дерлар эрур чун ўзи,

Бу сўз к-офаринишдин ашраф дурур,
Анинг доғи мавзуни алтаф дурур,

Жавоҳир неча ҳўбу дилкаш дурур,
Вале назм силки аро хуш дурур.

Сўз ичраки, ёлғон эрур нописанд,
Чу назм эттилар, қилди доно писанд.

Мен ул менки, то турк бедодидур,
Бу тил бирла то назм бунёдидур,

Фалак кўрмади мен киби нодире,
Низомий киби назм аро қодире.

Не назми дер эрсам мени дардинок
Ки ҳар ҳарфи бўлғай анинг дурри пок.

Етар тенгридин онча қувват манга
Ки бўлмас битирига фурсат манга...

Бу майдонда Фирдавсий ул гурд эрур
Ки гар келса Рустам жавобин берур.

Рақам қилди фархунда «Шаҳномаи»
Ки синди жавобида ҳар ҳомаи.

Мусаллам дурур зоҳиран ул иши,
Ки маъразға келмайдурур ҳар киши.

Деди ўз тили бирла ул кони ганж:
«Ки си сол бурдам ба Шаҳнома ранж».

Ани дерга бўлса қачон рағбатим,
Эрур онча ҳақ лутфидин қувватим,

Ки ҳар неча нутқ ўлса қоҳил сарой,
Битигаймен ўттуз йилин ўттуз ой.

Агар хосса маъни гар эҳом эрур,
Анинг кунда юз байти ҳалвом эрур,

Вале айт, деб, ким манга тутти юз,
Ки мен юз учун демадим икки юз.

Не юз, не ики юзки бу килки тез
Аторид била қилса зоҳир ситиз,

Анинг сайри бир давр охир бўла,
Фалакни латўйифдин этгай тўла.

Биров бўлса бир ишда бу навъ фард,
Вале кўрмаса баҳра жуз ранжу дард

Бўлуб Қоф важҳи маошиға кон,
Мураббиси анқоға ҳамошиён,

Уйи нотавон кўнгли янглиғ бузуқ,
Бу уй ичра андуҳу ғам бир озуқ.

Маи базми барча юрак қонидин,
Суруди ҳазин кўнгли афғонидин,

Десаким, топай эски пулдин фароғ,
Топилмай жуз аъзосида янги доғ.

Маишат учун орзу қилса сийм,
Ани топқай, аммо эсарда насим.

Киши жинси мулкида мардум гиё,
Дирам синфи авзоида кимё.

Киши бўлса андоқки ўтти мақол,
Бу янглиғ кишига бу навъ ўлса ҳол,

Нечук майли оворалиқ этмагай?
Бошин олибон бир тараф кетмагай?

Яна бир бүким, зоҳир ўлмиш манго
Ки чиқмиш Хуросон элидин вафо.

Вафо азм айларда бўлмиш магар,
Сахоу мурувват анга ҳамсафар.

Бу уч феъл чиққач ародин тамом,
Яна бўлмиш уч феъл қойим мақом.

Вафо ерида зоҳир ўлмиш нифоқ,
Сахо ўрнида бухл тутмиш висоқ.

Мурувватқа бўлмиш ҳасад жойгир,
Зиҳи хуш элу мамлакат дилпазир.

Не мулку не эл эмди таҳрир этай,
Алар ҳолатин васф бир-бир этай.

Дема мулкким, ваҳшат обод зишт,
Тамуғ билгуриб ғойиб ўлғоч биҳишт.

Тамошосини кимки, бунёд этиб,
Сипоҳону Рай мулкидин ёд этиб.

Ҳисори аноу тааб маҳбаси,
Сияҳ чолдин тийра рўроқ басы.

Иморотида гапждин йўқ асар,
Хизона хароба бўлуб сар-басар.

Масождда тоат била нур йўқ,
Хавониқда нон расми дастур йўқ.

Ҳам авқофни садр амлок этиб,
Вале кўпрагин май учун тоқ этиб.

Ҳам эл манзилин шаҳаратакдек бузуб,
Товуғ ўрнига чуғз ўлтурғузуб.

Мадорисда илму салоҳу яқин
Анингдекки, дайр ичра ислому дин.

Кўнгул жамъи аҳли муножот аро,
Анингдекки, тақво харобот аро.

Элида кишилиқдин осор йўқ,
Шароратдин ўзга падидор йўқ.

Не эл, не киши, балки шайтону дев,
Келиб барчага даъб бедоду рев.

Бўлуб ломакон сатҳидин хонлари,
Адам мулки буғдойиндин нонлари.

Қаро пул учун айлабон қатл фан,
Улуктин тамаъ айлаб, аммо кафан,

Не вайронда эски таноби билиб,
Йилон соғиниб ганж даъви қилиб.

Қизил олтун истаб қаро тоштин,
Фалак гуйи бир дона хашхоштин.

Тутулса бирав ўғриду деб кўчун,
Тутубон илик лек кесмак учун.

Улум келса бир зори бедил сари,
Мадад айлабон лек қотил сари.

Ҳирот аҳлин элтиб ҳаводис ели,
Эсиб дай елидек Самарқанд эли.

Бу мулк аҳли ул элга зору асир,
Бўлуб наҳбу яғмо қалилу касир.

Манга бу эл ичра не бир ҳамдами,
Ки бир дам иковлон дейишсак гами.

Не шоҳики топса ишим ихтилол,
Мадиҳига кўргузгамен иштиғол.

Не бир аҳли давлатдин онча умид
Ки андин наво топса бир ноумид.

Не важҳи маоши муқаррар манга
Ки бўлғай фароғи муяссар манга.

Не бир ҳужраким, ком топқай кўнгул,
Даме анда ором топқай кўнгул,

Не бир шўх васлиға ул моядаст
Ки азмим аёғиға бергай шикаст.

Не ёреки ранжимни қилғай қабул.
Не зореки ҳажримдин ўлғай малул.

Етишса ўлум ранжи беморилиғ,
Сув бергунча қилмай биров ёрлиғ.

Сув бермас неким, зоҳир айлаб ғулу,
Олурға агар бўлса жонимда сув.

Сен эрдингки ҳар ишда ёрим эдинг,
Не ғамким етар, ғамгусорим эдинг.

Сени ҳам сипеҳри муҳолиф мазоқ,
Ўкуш рев ила солди мендин йироқ.

Биравгаки, юз қўйса мунча бало,
Не бўлғай анинг чораси жуз жало?

Заруратки, ёсаб сафар баргини,
Тушуб йўлга қилғай ватан тарқини.

Учунч улки, чун холиқи зулжалол,
Ки ҳам ламязал келди ҳам лоязол.

Чу лавҳи вужуд узра тортиб қалам,
Ики кавн тарҳиға урди рақам,

Бурун чекти мундоғ сипеҳри рафиъ,
Яна ёйди бу навъ арзи васиъ.

Неким жилвагар қилди офоқ аро,
Не қилди аён арсаи хок аро.

Демай етти обоу тўрт уммаҳот,
Ки хилқат туни кийди чун коинот.

Эмас эрди мақсуд жуз одами,
Ки ҳақ сиррининг бўлғай ул маҳрами.

Баридин ғараз гарчи инсон эди,
Анга доғи мақсуд ирфон эди.

Бу сўз сидқиға доғи бетаъну танз,
Далолат қилур ояти «кунту канз».

Хаёлимда андоғ мусаввар бўлур,
Ки ул икки ишдин муяссар бўлур.

Бири буки, бир жазба ҳақдин етиб,
Кўнгулни яқин жомидин маст этиб,

Ҳақиқат сари турктоз айлағай,
Жаҳон шуғлидин бениёз айлағай.

Анга қолмағай ҳам ўзидин хабар,
Ўзидин неким, ўзлукидин асар.

Бўлуб рафъ имкони мовжудлуғ,
Топиб ҳақ вужудида нобудлуғ.

Чу ҳақ топти бу нисбатидин анинг,
Чу мақсуд эди хилқатидин анинг

Мушарраф қилиб они ўз розидин,
Яна ҳам ўз анжому оғозидин.

Буюрдики, эл бўлғали баҳравар,
Сулуку маротибға қилғай гузар.

Яна бир будурким, гадо гар мулук,
Талаб йўлида қилғай онча сулук.

Бурун муршиди комил истай юруб,
Ани топқоч ўзин анга топшуруб.

Судук амрида урмайин бешу кам,
Анинг амридин айру дам ё қадам,

Фано даштида сайри бўлғоч тамом,
Ҳақ андин сўнг этгай ато ул мақом,

Ки бир жазб ила ошно бўлғай ул.
Муқими ҳарими сафо бўлғай ул.

Аларким, нишони масолик дебон,
Бурунғини мажзуби сөлик дебон,

Бу бирнингки, ҳар амри марғубдур,
Отин солики дебки: мажзубдур.

Чу аввалғи иш бўлмади дастгир,
Икинчисидан хўб эмастур гузир.

Мениким, бу савдо назор айлади,
Ҳавас илгида беқарор айлади.

Не имконки, топқай қарору сукун,
Бировким бу фикр этти они забун.

Урармен қадам токи борғунча гом,
Ки бўлғай муяссар манга ушбу ком.

Агар бўлса бу йўлда умрум талаф,
Чу бу йўлдадур ул ҳам эрур шараф.

Вагар бўлсам ўз комима баҳраманд,
Зиҳи мулки жовиду тахти баланд.

Хушо улки оламда гар чекти ранж,
Яна олам асбобиға топти ганж.

Хуш улким, агар чекса минг хори дард,
Сўнги тушса илгига бир тоза вард.

Не фаррухдур ул ҳажр овораси,
Ки васл этгай охир анинг чораси:

Эмас бўлса даврон муроди била,
Фано бўлса матлўб ёди била.

Жанобингдин улдур манга мултамас
Ки мен бенавони соғинган нафас,

Сўзум айт фонилиғ оҳи била,
Мадад эйла ҳиммат сипоҳи била,

Бу эрди сўзумқим, дедим мен ғариб,
Яна тенгри дийдор қилғай насиб.

Қ И Т Ъ А Л А Р

Кимки махлуқ хизматиға камар
Чуст этар яхшироқ ушалса бели.
Қўл қовуштурғуча бұ авлодур,
Қи анинг чиқса эғни, синса или.
Чун хушомад демакни бошласа, кош
Ким тутулса дами, кесилса тили.

* * *

Камол эт касбким, олам уйидин
Санға фарз ўлмағай ғамнок чиқмоқ.
Жаҳондин нотамом ўтмак, биайниҳ
Эрур ҳаммомдин нопок чиқмоқ.

* * *

Навоий, тилинг асрағил зинҳор,
Десангким, емай даҳр ишидин фусус.
Назар қилким, ўқ оғзи тилсиз учун
Қилур тожварлар била дастбўс.
Неча тожвардур кесарлар бошин,
Чу ҳангомсиз нағма тортар хурус,

* * *

Умрин аблаҳ кечуруб ғафлат ила,
Нукта ўрниғаки тортар харрос,
Бир эшакдурки, тағофул юзидин
Қилғай изҳор паёпай аррос.

РУБОИЙЛАР

Қўк пўяу сайр ила талабгор санга,
Кун сарғарибон ишқида бемор санга.
Ой доғ ила қуллуғ қилиб изҳор санга,
Тун анжуми нақдидин харидор санга.

* * *

Кундуз кўрсанг ўзунгни маҳзун, қадаҳ ич,
Андоғки, қуёш равшану мавзун қадаҳ ич.
Ул дамки, қуёш ботти, шафақгун қадаҳ ич,
Жомингни қилиб нечукки гардун, қадаҳ ич.

* * *

Қўрқутма мени тамуғдин, эй зоҳиди ях,
Жаннат манга бўлғуси, дебон урма занах,
Ким дўзах анинг ёди била жаннат эрур,
Жаннат бари сенинг биладур дўзах.

* * *

Соқий, баданимни нотавон этти хумор,
Қўнглумни қадаҳдек тўла қон этти хумор.
Ҳар узвума юз ранж аён этти хумор,
Тутғил қадаҳики, қасди жон этти хумор.

* * *

Лаълингни қилиб нуктасаро, эй қарокўз,
Ишқ аҳли ҳаётига яро, эй қарокўз,
Чекма яна сурма кўз аро, эй қарокўз,
Эл қониға қилма кўз қаро, эй қарокўз.

* * *

Гар ошиқ эсанг меҳру вафо қилма ҳавас,
Дард истаю дафъиға даво қилма ҳавас.
Ҳижрону висол мутлақо қилма ҳавас.
Дилдорингдин ғайри ризо қилма ҳавас.

* * *

Гурбатда ғариб шодмон бўлмас эмиш,
Эл анга шафиқу меҳрибон бўлмас эмиш.
Олтуң қафас ичра гар қизил гул бутса,
Булбулга тикандек ошён бўлмас эмиш.

* * *

Йиллар тутубон шайх мақолотиға гўш,
Не кўнглума завқ етти, не жонима жўш.
Жонимға наво солдию кўнглумга хуруш,
Бир журъа била муғбачаи бодафуруш.

* * *

Олимда табиби чорасозим йўқтур.
Ёнимда рафиқи дилнавозим йўқтур.
Теграмда аниси жонгудозим йўқтур,
Бошимда шаҳи банданавозим йўқтур.

* * *

Йўқ даҳрда бир бесару сомон мендек,
Уз ҳолиға саргаштаю ҳайрон мендек.
Ғам кўйида хонумони вайрон мендек,
Яъники, алохону аломон мендек.

* * *

Бераҳм дурур оламу золим афлож,
Бемехр дурур анжуму даврон бебок..
Қай сарву чаманки жилва қилди чолок,
Ким ерга тўкулмади нечукким хошок.

* * *

Зоҳид сенга ҳуру менга жонона керак,
Жаннат сенга бўлсун, менга майхона керак,
Майхона аро соқию поймона керак,
Паймона неча бўлса тўла ёна керак.

* * *

Масжидга неча аҳли риёдек етайин,
Ё ринд киби азимати дайр этайин.
Мақсуд топилса яхши, йўқса нетайин,
Бошимни олиб қай сари эмди кетайин?

* * *

Кўз бирла қошинг яхши, қабоғинг яхши,
Юз бирла сўзинг яхши, дудоғинг яхши.
Энг бирла менгинг яхши, сақоқинг яхши.
Бир-бир не дейин боштин-аёғинг яхши.

«НАВОДИРУШ-ШАБОБ» ДАН

Ғазаллар

Зиҳи зуҳури жамолинг қуёш киби пайдо,
Юзунг қуёшиға зарроти кавн ўлуб шайдо.

Юзунг зиёсидин ар субҳ айни ичра баёз,
Сочинг қаросидин ар шом бошида савдо.

Зуҳури ҳуснунг учун айлабон мазохирни,
Бу кўзгуларда ани жилвагар қилиб (қасдо).

Чу жилва айлади ул ҳусн истабон ошиқ,
Ки тиғи ғайрат ўлуб анга нақш ғайри зудо.

Бирин қабул эта олмон ани магарким мен,
Қилиб отимни залум жаҳул бирла адо.

Демайки, мен ўзи маъшуқ ўлуб, ўзи ошиқ.
Ки тиғи ғайрат ўлуб анга нақш ғайри зудо.

Навойй ўлмади тавҳид гуфтугу била фаҳм,
Магарки, айлагасен тилни қатъу жонни фидо.

* * *

Гул чоғи ҳар гулга бир булбул тараннум кўргузуб,
Тоза қонлиғ доғ ила кўнглум қуши афғон тузуб.

Бўлди бир гул ҳажридин жисмим очилғон гул киби,
Жузв-жузвин баски тишлаб-тишлаб олмишмен
узуб.

Ҳажринг оҳи ҳам кўнгулни бузди-ю ҳам қўзғади,
Ел анингдекким совурғай гунча ажзосин бузуб.

Заъфдин буким, йиқилмишмен қилурмен пой бўс,
Сарвдек оллимда қаддингнинг хаёлин турғузуб.

Мултафит булбулға сен эй гул, тиканга ёндашиб,
Ваҳ, неча ўлтургасен ҳар лаҳза они тирғузуб.

Дайр пири илгидин май дурди истармен валек,
Рози эрман ичкали зоҳид ридосидин сузуб.

Эй Навоий, умр ўтар елдек ўзунгни шод тут,
Елга етмак мумкин эрмастур чу суръат кўргузуб.

* * *

Эй сабо, ҳолим бориб сарви хиромонимға айт,
Йиғларимнинг шиддатин гулбарги хандонимға айт.

Буки, онинг аҳду паймонида мен ўлсам доғи,
Яхши фурсат топсанг ул бад аҳду паймонимға айт.

Буки, онинг зулфи зуннорида диним ҳосили,
Куфр ила бўлмиш мубаддал номусулмонимға айт.

Буки, қилмишмен жаҳону жонни онинг садқаси,
Юз туман жону жаҳондин яхши жононимға айт.

Буки, юз жон садқаси қилсам пушаймон бўлмоғум,
Васлияға бир ваъда қилгондин пушаймонимға айт,

Буки, юз минг фитна кўзлук бўлса пайдо онсизин,
Қилмоғум наззора ҳаргиз кўзи фаттонимға айт.

Буки чок айлаб ёқо усрук чиқар эл қасдиға,
Мен ўлуб эл жон топар, бебоки подонимға айт.

Даҳр боғи гулларин ҳуснин вафосиз эрканин
Юзи гул, жисми суман, кўйи гулистонимға айт.

Эй Навоий, ҳеч гулшаннинг сенингдек хушнаво
Булбули йўқ эрканин шоҳи сухандонимға айт,

* * *

Қилди душман раҳм баским, қилди жавр изҳор
дўст,
Эй кўнгул, душман топ эмди тутмағил зинҳор дўст.

Ҳар замон душманларим озурдадур, эй дўстлар,
Баски ҳар дам еткурур мен зорға озор дўст.

Душман ар жонимни афгор айласа қилдим биҳил,
Жавр тиғидин чу кўнглум айламиш афгор дўст.

Кеча душманларғаким ноламдин уйқу келмади,
Ранжамен мундоқ, доғиким айлади изҳор дўст.

Мен ўлар ҳолатда, душманлар кўрунуб дўстваш,
Нечун ўлмайким келур бошимға душманвор дўст.

Кулса душман айб эмаским, кўрмадим оз ҳам вафо,
Гарчи қозғондим қилиб жоним фидо бисёр дўст.

Чархнинг меҳриға мағрур ўлмағилким меҳри бор,
Ҳаргиз ўлмас кимсага ул душмани ғаддор дўст.

Соқиё, қил дўстлуғ, тут бодаким, йўқтур ғами,
Бўлса олам душмани ҳар кимга сендек бор дўст.

Итларинг ғавғо қилур гўё Навоий ўлдиким,
Боши узра жамъ ўлуб афгон қилурлар ёр-дўст.

* * *

Кўруб дардим тараҳҳум қилмадинг ҳеч,
Тўкуб ашким табассум қилмадинг ҳеч.

Фироқинг ўти ичра неча йиғлаб,
Фиғон чектим, тараҳҳум қилмадинг ҳеч.

Жаҳонга оҳу ашким солди ошуб,
Бу тўфондин таваҳҳум қилмадинг ҳеч.

Сўзунг шавқидин эрдим хаста умри,
Сўрарға бир такаллум қилмадинг ҳеч.

Мусаллам ишқ, эй кўнглум, сангаким,
Кўруб зулмин тазаллум қилмадинг ҳеч.

Муҳаббат аҳли қисмин невчун, эй чарх,
Қилиб меҳнат, танаъум қилмадинг ҳеч.

Навоий сори, эй даври мухолиф,
Наво савтин тараннум қилмадинг ҳеч.

* * *

Ҳажрдин асру ҳазинман, соқиё, тутқил қадаҳ,
Ҳар неча соғар тўла бўлса, тўло тутқил қадаҳ.

Гар анинг нўш айларидин ожиз ўлса аҳли базм,
Жамъ этиб борини бир йўли манго тутқил қадаҳ.

Қониъ ўлмон бир қадаҳ бирлаки дардим саъб эрур,
Ҳар неча ложуръа нўш этсам яно тутқил қадаҳ.

Бир нафас маст ўлмасам ҳижрон ғами айлар ҳалок,
Жонима раҳм айблабон, баҳри худо, тутқил қадаҳ.

Гар муяссар бўлса базми васл, лутф айлар эсанг,
Қўй мени наззораға кўпрак анго тутқил қадаҳ.

Улу мен чун маст бўлдуқ ихтиёринг бордур,
Хилват айлаб бер ижозат элга ё тутқил қадаҳ.

Чун харобот ичра туштунг, чиқмоғинг душвор эрур,
Ихтиёринг йўқ ичиб, эй порсо, тутқил қадаҳ.

Хирқай зуҳдин Навоий қилди раҳн, эй майфуруш,
Қўйма ҳуш илгида они бенаво тутқил қадаҳ.

* * *

Дилрабо, сендин бу ғамким, менда бору кимда бор,
Фурқатингдин бу аламким менда бору кимда бор.

Мазраъи айшим кўкармайдур самуми оҳдин,
Йўқса ёшдин мунча намким менда бору кимда бор.

Қўйма миннатким юзумдек пок юз ҳеч кимда йўқ,
Бўйла ишқи пок ҳамким менда бору кимда бор.

Бор икин вобастаи тавфиқ йўқса, эй рафиқ,
Бу қадар шавқи ҳарамким менда бору кимда бор.

Қалби рўй андуд ила байъ этса васлин, эй кўнгул,
Доғдин мунча драмким менда бору кимда бор.

Бахт ул ой қасриға қўймаса дуди оҳдин,
Бу каманди ҳам баҳамким менда бору кимда бор.

Эй Навоий, гарчи журмум кўптурур, лекин бу навъ
Хисрави соҳибқарамким менда бору кимда бор.

* * *

Кимки оның бир малак сиймо париваш ёри бор,
Одами бўлса пари бирла малакдин ори бор.

Кеча улким, чирманур бир гүл била не тонг агар,
Гунчадек ҳар субҳ ўлуб хандон нашот изҳори бор.

Белингу лаълинг хаёлоти била кўнглум эрур
Анкабутиким, анинг жон риштасидин тори бор.

Йўқ ажаб булбулга гүл шавқидин ўлмоқ зорким,
Пардин ўқ жисмига санчилган ададсиз хори бор.

Сунбули зулфи агар ошуфтадур айб этмаким,
Гул юзида ётқан икки нозанин бемори бор.

Айлаб ўзни масту беҳуд чиқмасун майхонадин,
Кимки мендек давр элидин жўилгида озори бор.

Эй Навоий, ёр узар бўлса муҳаббат риштасия,
Келмас ўлса ул сенинг сори, сен онинг сори бор.

* * *

Жонга йўқ кўнглумдину кўнглумга йўқ жондин хабар,
Манга не ўздин хабар, не кўнглум олгондин хабар.

Ўйла масти ноздур ул шўхким билмас ўзин,
Не ажаб гар йўқ анга мен зори ҳайрондин хабар.

Воизо, дўзах ўтин доғи ўкарсен англадим,
Ким сенга йўқтур ҳамоно доғи ҳижрондин хабар.

Гарчи қосид лафзи жон афзо эди, лекин мени
Қилди жондин беҳабар, гар қилди жонондин хабар.

Ўйла маҳвунг бўлгон эрмишменки бўлмайдур сенга
Захм аро пайконларингни тортиб олгондин хабар.

Соқие, давр аҳли жаври саъб эрур маст эт мени,
Ул сифатким бўлмағай ўлгунча даврондин хабар.

Эй Навоий, шоҳ лутфидин кўнгулни жамъ тут,
Гар паришон ўлса бок эрмас Хуросондин хабар,

* * *

Ошиқ ўлдум, билмадим ёр ўзгаларга ёр эмиш,
Оллоҳ-оллоҳ, ишқ аро мундоқ балолар бор эмиш.

Қаддиға эл майли бўлгондин кўнгул озурдадур,
Ул алифдин зорларнинг ҳосили озор эмиш.

Элга новак урди, мен ўлдум эрур бу турфаким,
Жоним этган реш эл бағриға кирган хор эмиш.

Риштаким, муҳлик ярам оғзиға тиктим англадим,
Ким кафан жинси қироғидин сувурган тор эмиш.

Кўйи деворидин оғриқ танға тушган соядек,
Сел гамидин эмди соя ўрниға дилдор эмиш.

Жонға тахвиф айладим тиғи ҳалокидин анинг,
Билмадим бу ишдин ул ўлгунча миннатдор эмиш.

Эй Навоий, хўбларни кўрма осонлиғ билан,
Ким биравким солди кўз, узмак кўнгул душвор эмиш.

* * *

Дўстлар, аҳли замондин меҳр умеди тутмангиз,
Меҳри гардун бўлсалар кўз юзидин ёрутмангиз.

Гар шаҳ ўлсун, гар гадоким солмангиз юзига кўз,
Едини балким кўнгулга ҳар тараф ёвутмангиз.

Зулм ила юз чок қилгон танға гар марҳам ёқиб,
Буткорурбиз десалар ул захмларни бутмангиз.

Эл жафосининг малоли қилса бермон қасди жон,
Кўнгулунгузни ғайри бекаслик била овутмангиз.

Ўксуди эл майли мендин бир йўли, эй дарду ғам,
Гаҳ-гаҳи сиз бори боштин то қадам ўқутмангиз.

Ҳажр ўтин жонимга ёқтим кўрсангиз усрук мени,
Эмди, эй панд аҳли, дўзах ўтидин қўрқутмангиз.

Чун Навоий дашт тутти эмди зинҳор, эй вухуш,
Ким башар жинсини ул мажнун сари ёвутмангиз.

* * *

Май мени қилди риёи порсолиқдин халос,
Порсолиқ йўқки, ужбу худнамолиғдин халос.

Хонақаҳ аҳли йўлиқса мастлиқдин тонимон,
Шукрим, бўлдум аларға ошнолиғдин халос.

Ишқ хилват кунжидин солди мени майхонаға,
Қилди зиндон гўшасида мубталолиғдин халос.

Дайр пири журъасин топмайким улдур шоҳлиғ,
Дайр аро гар орзу қилсам гадолиғдин халос.

Эй жафогар, бир вафо қилким иковло бўлғабиз,
Мен жафо чекмакднуну сен бевафолиғдин халос.

Соқийё, ҳажру хумор ичра етибмен жонима,
Бир қадаҳ бирла мени қил бу аролиғдин халос.

Эй Навоий, бенаво истаб сени дилдору сен,
Гар наво истарсан ўлма бенаволиғдин халос.

* * *

Қон ютуб умри жаҳон аҳлида бир ёр истадим,
Лекин ул камрак топилди, гарчи бисёр истадим.

Кимга ким жоним фидо айлаб соғиндим дам-бадам,
Эрмас эрди ёрлиқда чун вафодор истадим.

Билмадим олам элида йўқтурур мутлақ вафо,
Ваҳки, умри улча йўқтур соғиниб ёр истадим.

Улки, топилмас башар жинсида ваҳ ғафлат кўрунг,
Ким пари хайлида мен девонаи зор истадим.

Сирри ишқимни кўнгүл кўз бирла фош этмак не тонг,
Қалбу тардомани мен чун соҳиб асрор истадим.

Шайх бирла хонақаҳдин чун ёруғлуқ топмадим,
Дайр пири хизматиға кўйи хаммор истадим.

Эй Навоий, чун рафиқи топмадим, бу ғуссадин
Ўзни бекаслик балосиға гирифторм истадим.

* * *

Ошиқ ўлдум неча жавр аҳли замондин тортамен
Улким ошуби замондур бори ондин тортамен.

Ер ила ағёр зулми ҳаддин ўтти, ваҳ, неча
Васл учун жавру жафо яхши ёмондин тортамен.

Ҳажр гирдобададур кўнглум каманди васл бер,
Ким солиб они бу баҳри бегарондин тортамен.

Сен танаъум гулбунидин уз фароғат гунчаси,
Мен бало пайкони жисми нотавондин тортамен.

Борғали кўйига эгнимдин чиқар гўё қанот,
Жавридин десам аёқ ул остондин тортамен.

Меҳмоним бўлса оллингда ҳаводис туҳфаси,
Неш тандин, ўқ кўнгулдин, нола жондин тортамси.

Эй Навоий, неча қилғайлар этакдек поймол,
Мен доғи эмди этак аҳли замондин тортамен.

* * *

Қоши ёсинму дейин, кўзи қаросинму дейин?
Кўнглума ҳар бирининг дарду балосинму дейин!

Кўзи қаҳринму дейин, кирпиги заҳринму дейин?
Бу кудурат ора рухсори сафосинму дейин?

Ишқ дардинму дейин, ким ҳажр заҳринму дейин?
Бу қатик дардлар аро васли давосинму дейин?

Зулфи доминму дейин, лаъли каломинму дейин?
Бирининг қайди яна бирининг адосинму дейин?

Турфа холинму дейин, қадди ниҳолинму дейин?
Мовий кўнглак уза гулранг қабосинму дейин?

Чарх ранжинму дейин, даҳр шиканжинму дейин?
Жонима ҳар бирининг жавру жафосинму дейин?

Эй Навоий, дема қошу кўзининг васфини эт,
Қоши ёсинму дейин, кўзи қаросинму дейин?

* * *

Лабинг Масиҳу онинг нутқи нукта пардози,
Ки руҳи қудсий эрур бу Масиҳ эъжози.

Хатингни хизр демонким бу сабза ҳар гоҳи
Хизрдурур, лабинг обиҳаёт дамсози.

Ҳавойи ишқида кўнглумда ҳуш қолмадиким,
Бу телба қушнинг эрур ул ҳавода парвози.

Қадаҳ бу дайрда андозасиз тўкунгим, бор
Бошимда мугбачалар шўри ишқ андози.

Не соғ ўлайки чу борғумдур ўлмайин маълум
Бу корхонанинг анжоми бирла огози.

Анга бу баски жаҳон мулкин олди сўз бирла,
Чекиб сипоҳи маони дами фусунсози.

Бу важҳ бирлаки соҳибқирон дебон лақабин,
Атади Ҳисрави соҳибқирон Абулғози.

Янаки нутқ илаву руҳ ила етурди анга,
Фуюзи орифи Жомию ринди Шерозий.

Навойи истади беҳуш ўзинки аҳли хирад,
Фалакнинг ўлмади бу ишда маҳрами рози.

М У Х А М М А С

Бўлмағай эрди жамолинг мунча зебо кошки,
Бўлса ҳам қилғай эдинг кўзлардин ихфо кошки,
Қилмағай эрдинг улус қатлин таманно кошки,
Очмағай эрдинг жамоли олам оро кошки,
Солмағай эрдинг бори оламга ғавфо кошки.

* * *

Эмдиким очтинг жамолу халқ ила бўлдинг ситез,
Кўргач они хайли ишқинг тортибон юз тиғи тез,
Қилдилар кўнглумни ҳижрон ханжаридин рез-рез.
Чун жамолинг жилваси оламга солди рустахез,
Қилмағай эрди кўзум они тамошо кошки.

* * *

Очғоч ул юз шуъласин маҳзун кўнгул топмай омон,
Бор эди ул шуълани кўрмак ҳамон, куймак ҳамон.
Саҳв эди сендин вафо қилмоқ таманно мен ёмон,
Бўлмағай эрди кўзум ўтлуғ юзинг кўрган замон.
Ишқинг ўти шуъласи кўнглумда пайдо кошки.

* * *

Чун сенинг ишқинг менга бўлди балойи ақлу дин,
Ваъдаи васл айладинг юз лутф ила, эй маҳ жабин,
Эмдиким, бўлдум гирифторинг қилурсен қатлу кин,
Айлагач зулфунг балоси зор кўнглумни ҳазин,
Қилмағай эрдинг мени маҳзунга парво кошки.

* * *

Кўнглум олғонда дединг, сендин дами айрилмайин
Жон нисорин айласа ишқ аҳли кўзга илмайин,
Дам-бадам лутфингни бўлмас эрди бовар қилмайин,
Тушмағай эрди фирибомиз лутфинг билмайин,
Нотавон кўнглумга васлингдин таманно кошки.

* * *

Кўнглум олдинг чеҳра бурқаъдин намудор айлабон,
Сўнгра жавринг не эди жонимни афгор айлабон,
Эй қуёш, аввал вафоу меҳр изҳор айлабон,
Лутф ила кўнглумни васлингдин тамаъкор айлабон,
Қилмағай эрдинг яна зулм ошкоро кошки.

* * *

Эй қоши ё, ишқинг ўқин кўнглум ичра беркитиб,
Дер эдинг қилғум вафо сарвақтингга гоҳи етиб,
Телбаратгач зулм қилдинг ваъда ёдингдин кетиб,
Бевафолиғ англағач ишқингни кўнглум тарк этиб,
Қилмағай эрди ўзин оламда расво кошки.

* * *

Васл савдосида менким бастаи ғам бўлмишам,
Ўйлаким, Мажнун бало хайлига ҳамдам бўлмишам,
Ваҳки, расволиққа оламда мусаллам бўлмишам,
Эмдиким, девонау расвойи олам бўлмишам,
Васл чун мумкин йўқ, ўлтурғай бу савдо кошки.

* * *

Дема кўнглум кош итса зулфи анбарсойида,
Ё агар жон маҳв бўлса лаъли шаккар хойида,
Ё магар бошим эмасму рахши хоки пойида,
Эй Навоий, бевафодур ёр, бас не фойида,
Нечаким, десанг агар, ёхуд, магар, ё кошки.

Қи т ь а л а р

* * *

Аҳли маъни гуруҳида зинҳор,
Ҳеч ор айлама гадолиғдин.
Ким буларға гадолиғ ортуқдур,
Аҳли суратға подшолиғдин.

* * *

Жаҳон ганжиға шоҳ эрур аждаҳо,
Ки ўтлар сочар қаҳр ҳангомида.
Анинг коми бирла тирилмоқ эрур,
Маош айламак аждаҳо комида.

* * *

Кимгаким қилдим вафо, ваҳким, жафо подош эди,
Олам аҳлида вафо мавжуд эмас беиштибоҳ.
Орзу қилдим вафо аҳлин кўрай деб, топмадим,
Хоҳ зоҳид, хоҳ фосиқ, хоҳ сойил, хоҳ шоҳ.
Топмағондин ноумед ўлғонда ақли хурдабин,
Истабон худбин мени кўзгуга қилди рўбароҳ.
Бевафолар орази янглиғ топиб кўзгу анга,
Ҳар нечаким, ихтиёт вусъи ила қилдим нигоҳ,
Кўрмадим нечунки, тийра эрди кўзгу, негаким,
Ҳам вафосизлар ғамидин баски тортиб эрдим оҳ.

* * *

Юқори ўлтурурни ким тиласа,
Кишилиқдин ани йироқ билгил,
Ўлтурур сафда юқориликдин,
Ўлтурур сафда яхшироқ билгил.

«БАДОИИУЛ-ВАСАТ» ДАН

Ғ а з а л л а р

Э й навбаҳори оразинг субҳиға жонпарвар ҳаво,
Андин гулу булбул топиб юз барг бирла минг наво.

Тўби-ю шохи сидрадур кўюнг гиёҳи негаким,
Ушшоқ ашку оҳидин ҳар дам топар суву ҳаво.

Заҳри фироқидин қаю ошиқки бўлди талҳ қом,
Нўши висолинг етмаса. Ўсё анга топмас даво.

Чун қозиюл-ҳожотсен, даъвойи меҳринг қилғоли.
Дарду фироқ андуҳидин келтурмишам икки гуво.

Қилма қабул ижоднинг имкони йўқ сўнгра яна,
Мақбулни рад айламак лутфунгдин ўлғайму раво.

Зоҳид кўнгулнинг ҳилватин матлуб ғайридин арит,
Сен сайр қилсанг қил, керак кўнглумга бўлса инзиво.

Десанг, Навоий, жон аро маҳбуб бўлғай жилвагар,
Аввал кўнгул кўзгусидин махв айла нақши мосиво.

* * *

Утқа солгил сарвни ул қадди мавзун бўлмаса,
Елга бергил гулни ул рухсори гулгун бўлмаса.

Сарсари оҳим эсар ғам шоми ҳижрон тоғиға,
Яхшидур тонг отқуча бу тоғу ҳомун бўлмаса.

Телбаликдин, ваҳки, ҳар дам дардим афзундур, агар
Ул пари ишқида ҳар дам дардим афзун бўлмаса.

Гар кўнгул қатл истабон сен ваъда қилдинг тонгла деб,
Ушбу дам ўлтур бу эҳсон бирла мажнун бўлмаса.

Хирқа жинсин раҳн учун, эй шайх, олмас пири дайр,
Бода бермас токи ўзлук жинси марҳун бўлмаса.

Фоний ўл васл истар эрсанг бенаволиғдин не ғам,
Бўлмасун ҳаргиз матон дуняйи дун бўлмаса.

Эй Навоий, тонма, гар дер ул пари мажнун сени,
Ошиқ ўлғайму париға улки мажнун бўлмаса.

* * *

Жавр ўқин хоки танимға урма кўп,
Кўкка бу туфроғни совурма кўп.

Ишқдин басдур менга ўртанмагим,
Ҳажр барқи бирла ҳам куйдурма кўп.

Юзига, эй кўз, чу йўқ тоби назар,
Бас, анинг сори боқиб телмурма кўп.

Нўши лаълингдин агар жон истадим,
Бу гуноҳ учун мени ўлтурма кўп.

Доимо расми муҳаббат бор эмиш,
Бизни ушбу журм учун ёзгурма кўп.

Васлиға чун йўқ ниҳоят жуз фиरोқ,
Бас вафо аҳлин қошингдин сурма кўп.

Ҳеч иш ўлмас айру холиқ амридин,
Илтижо махлуққа келтурма кўп.

Эй гадо, чун шайъалило дединг ўт,
Айлабон ибром боқиб турма кўп.

Тут гадолиғни Навоий муғтанам,
Шоҳлар оллинда бош индурма кўп.

* * *

Заъфлиғ жисмим қачон нозик белинғга чирманур,
Зулфунг ики тори гўё бир-бирига тўлғонур.

Қоматинғга сарв тақлид айлабон топди шикаст,
Бу сазодур гар гияҳ сарви сиҳиға ўтканур.

Зулфунга хамсарлик этмак ўзда топмас нечаким,
Сунбули мушкин қуюндек ўз-ўзига айланур.

Воқиф эркин ишқ ўтининг сўзидин ҳусн аҳликим,
Шамъ агар парвонани ўртар, ўзи ҳам ўртанур.

Ўйнамоқ бирла солур давронға раҳши қўзғолон,
Ҳар қачонким базмдин ул шўх сархуш отланур.

Бу чаманда тортибон булбул тонг откунча фиғон,
Ишқ дарсин гўйиё гул дафтаридин ўрганур.

Дема сарғорди Навойининг юзи ишқ ичраким,
Бўйла олтуғни қилурға поймолинг қозғонур.

* * *

Ердин ҳижрон чекар ушшоқи зор, э дўстлар,
Неча тортай ҳажр чун йўқ менда ёр, э дўстлар.

Ер ишқин асрағил пинҳон дебон саъй этмангиз,
Ваҳ, не навъ этгум йўқ ишқни ошкор, э дўстлар.

Ишқ бирла гар биров лофи вафою меҳр урар,
Ишвагарлар аҳдиға йўқ эътибор, э дўстлар.

Айламанг бекаслиғимни таън бир кун бор эди,
Манда ҳам бир нозанин чобуксувор, э дўстлар.

Ерсиз вайронда қон йиғлармен, охир сиз қилинг
Ер бирла гашти боғу лолазор, эй дўстлар.

Ерсиз ифрот ила гар йиғласам айб этмангиз,
Ким эрур бу иш менга беихтиёр, э дўстлар.

Дўстлуғ айлаб тутунг гаҳ-гаҳ лабо-лаб жомким,
Қасди жон қилмиш манга дарди хумор, э дўстлар.

Май ичингим даҳр эли ичра кўп истаб топмадук
Аҳду паймонида бўлгон устивор, э дўстлар.

Ерингиз васлин ғанимат айлабон шукр айлангиз,
Ким Навоий бўлди бекасликда зор, эй дўстлар.

* * *

Не ажаб ҳарён мени Мажнун бошида ёралар,
Баски ёғди устига атфол элидин хоралар.

Оразинг атрофида гулдур кўрунган, эй пари,
Ё қамар даврида саф тортибтурур сайёралар.

Ҳар қуюн гўёки бир саргашта ошиқ гардирур,
Баски туфроғ ўлди ишқинг даштида оворалар.

Онглаким аҳбобни кўнглумда меҳмон этмишам,
Итларинг оғзида гар кўрсанг бағирдин поралар.

Анда Мажнун мен, буён Лайли сен эткач ижтимоъ
Бир тараф девоналар, бир ён пари рухсоралар.

Хонақаҳ вақфи суйин ичмаслар эй шайх англағил,
Гар хумор ўлса фано дайридоғи майхоралар.

Эй Навоий, ишқ аро ўлмактин ўзга чора йўқ,
Бас ғалат бўлғай демак ушшоқни бечоралар.

* * *

Мени мен истаган ўз суҳбатиға аржуманд этмас,
Мени истар кишининг суҳбатин кўнглум писанд этмас.

Не баҳра топқомен андинки, мендин истагай баҳра,
Чу улким баҳраи андин тилармен баҳраманд этмас,

Нетай ҳуру пари базминки, қатлим ё ҳаётимға
Аён ул заҳр чашм айлаб ниҳон, бу нўшханд этмас.

Керакмас ой ила кун шакликим, ҳусну малоҳатдин,
Ичим ул чок-чок этмас, таним ул банд-банд этмас.

Керак ўз чобуки мажнунваши қотил шиоримким,
Бузуғ кўнглумдин ўзга ерга жавлони саманд этмас.

Кўнгул уз чарх золидин, фирибин емаким, охир
Ажал сарриштасидин ўзга бўйнунигға каманд этмас.

Ул ой ўтлуғ юзин очса, Навоий тегмасун деб кўз,
Муҳаббат тухмидин ўзга ул ўт узра сипанд этмас.

* * *

Не бўлди дардима, эй бевафо, даво қилсанг,
Вафога ваъда қилиб, ваъдага вафо қилсанг.

Танимни қурб фазосида хоки роҳ эттинг,
Бошимни васл эшикига ошно қилсанг.

Сунуб қўлингни юзунгга мурод этиб ҳосил,
Очиб юзунгни кўзум ҳожатин раво қилсанг.

Висола авжи бийик эй кўнгул қуши, сен паст,
Етишмак анда не мумкин агар ҳаво қилсанг.

Жаҳон ғамин чу олур бир қадаҳ май, эй соқий,
Олурмен икки жаҳон мулкига баҳо қилсанг.

Замона аҳли жафосин тағофул айларсен,
Алар тағофул этиб кош сен жафо қилсанг.

Агарчи аҳли наводур, вале ул ой боқмас,
Навоиё неча булбул киби наво қилсанг.

* * *

Эй пари, раҳм этки кўнглум зор эрур бечора ҳам,
Ишқу савдо даштида мажнун эрур овора ҳам.

Тандағи пайконлару ашким ёрутмас уйниким,
Дуди оҳимдин қорормиш собиту сайёра ҳам.

Заҳми кўп бағримни тикмак мумкин эрмас, эй рафиқ,
Ким эрур юз пораю мажруҳ эрур ҳар пора ҳам.

Васли иқболи-ю мен ҳайҳотким рухсорини
Тоқатим йўқтур йироқтин қилғали наззора ҳам.

Уйла сув қилди баҳо кўҳсорини оҳим ўти,
Ким олиб кўксумга урғунча топилмас хора ҳам.

Чарх макру фитнасини ғофил ўлманг зинҳор,
Чунки бу шоҳид баса фаттон эрур маккора ҳам.

Телбараб иттим Навойдек жунун саҳросида,
Қилмади ёдимни ҳаргиз бир пари рухсора ҳам.

* * *

Қимга қилдим бир вафоқим, юз жафосин кўрмадим,
Кўргузуб юз меҳрқим дарду балосин кўрмадим.

Қимга бошимни фидо қилдимки, бошим қасдиға
Ҳар тарафдин юз туман тиғи жафосин кўрмадим.

Қимга кўнглум айлади меҳру муҳаббат фošқим,
Ҳар вафоға юз жафо онинг жазосин кўрмадим.

Қимга жонимни асир эттимки, жоним қатлиға,
Ғайр сори хулқу лутфи жон физосин кўрмадим.

Қимга солдим кўз қароу оқини ишқ ичрақим,
Қон аро пинҳон кўзум, оқу қаросин кўрмадим.

Сен вафо ҳусн аҳлидин қилма таваққуъ, эй рафиқ,
Қим мен ушбу хайлнинг ҳусни вафосин кўрмадим.

Эй Навоий, тавба ондин қилмадим шайх оллида,
Қим бу ишда дайр пирининг ризосин кўрмадим.

* * *

Киши висол туни ёри бирла ётқунча,
Жамоли шамъиға қилсун назар тонг отқунча.

Муяссар ўлмади жон бермагу лабин ўпмак,
Нединки қолмади жоним ани унатқунча.

Мени йўқ этган эрур ҳажр сангборони,
Нединки ёғди таним тош ичига ботқунча.

Малолдин мени бир журъа бирла сотқун ол,
Хурушу арбада бирла жаҳонға сотқунча.

Кўнгул жароҳатиға ёқ висол марҳамини,
Фироқ хораси бирла бошим ушатқунча.

Салоҳ тўнини чок этса яхшироқ, эй шайх,
Риё йўруни била хирқани яматқунча.

Навойй аҳли фано дайри ҳалқасин хуш тут,
Ўзунгни зуҳду риё мажмаиға қотқунча.

* * *

Кўнглум олғоч ул пари мажнуну шайдо қилдило,
Ақлу ҳушумни жунун даштида яғмо қилдило.

Узгача зулму тааддийлар била қоним тўкар,
Турфа эрди турфа ишлар доғи пайдо қилдило.

Ҳурмати тақви тутар эрди вале маст отланиб,
Бошима чопмоқ била оламға расво қилдило.

Оҳким чектим кўруб жавлонини беихтиёр,
Ешурун ишқим улусқа ошқоро қилдило.

Бир қадаҳ қуймақ била оғзимғау хирқамға ҳам,
Хирқа майға раҳн, ўзумни бода паймо қилдило.

Дайр аро жоми лаболаб ким ичурди ҳолима,
Хонакаҳ аҳли келиб бир-бир тамошо қилдило.

Бехуд ўлғач зулфи зуннориға дин нақдин бериб,
Ишқ бозорида кўнглум турфа савдо қилдило.

Менмен эмди-ю фано дайрида бўлмоқ майпараст,
Муғбача ишқи улусқа сиррим ифшо қилдило.

Гар ватан дайр ичра топтим кимсага йўқ ҳеч айб,
Дайр пиридин Навоий бу таманно қилдило.

* * *

Ваҳки, ҳажринг ўти жисми нотавоним ўртади,
Нотавон жисмимға тушган шуъла жоним ўртади.

Қўзғабон кўнглум алохону аломон айлади,
Не алохону аломон, хонумоним ўртади.

Барқи ишқинг чунки тушти хонумоним бўлди кул,
Турфа ўт эрдик пайдоу ниҳоним ўртади.

Дема ишқим найладиким, рўзгорингдур қаро,
Ўртади, эй қотили, номехрибоним ўртади.

Лаъл маҳлул айлагандек ўт ёқиб хошок ила,
Ҳажри жоним куйдуруб, жисмимда қоним ўртади.

Бўлмаса ному нишоним айб қилмангким, фироқ
Рўзгор авроқидин ному нишоним ўртади.

Шоми ҳажримда шафақ кўрсанг, Навоий, бил яқин,
Ким фалакни шуълаи оҳу фиғоним ўртади.

* * *

Кеча келгумдур дебон ул сарви гулрў келмади,
Кўзларимга кеча тонг отқунча уйқу келмади.

Лаҳза-лаҳза чиқтиму чектим йўлида интизор,
Келди жон оғзимғаву ул шўхи бадхў келмади.

Оразидек ойдин эрканда гар этти эҳтиёт,
Рўзгоримдек ҳам ўлғонда қоронғу келмади.

Ул париваш ҳажридинким йиғладим девонавор,
Кимса бормуким анга кўрганда кулгу келмади.

Кўзларингдин неча сув келгай деб ўлтурманг мени,
Ким бори қон эрди келган бу кеча сув келмади.

Толиби содиқ топилмас, йўқсаким қўйди қадам,
Йўлғаким аввал қадам маъшуқа ўтрў келмади.

Эй Навоий, бода бирла хуррам эт кўнглунг уйин,
Не учунким бода келган уйга қайғу келмади.

* * *

Чеҳра ўти бирла кўнглум хонумонин ўртади,
Оташин гул ишқи булбул ошенин ўртади.

Ишқ кўнглум боғин асраб тоза охир солди ўт,
Боғбони мастдекким бўстонин ўртади.

Оташин лаълида хол эрмаски қўймиш тоза доғ,
Ҳар баҳона айлабон ушшоқ жонин ўртади.

Ишқ ўтидин зор кўнглум ичра солдинг сўзи ҳажр,
Қим бу янглиғ бирла куйган нотавонин ўртади.

Сўзи ишқим дафтарига ҳар кишиким солди кўз,
Ўртаниб Фарҳоду Мажнун достонин ўртади.

Ишқ зуҳдум хайлига ўт солса тонг йўқким бу барқ
Даҳр аро кўп бўйла тақви корвонин ўртади.

Хонақаҳға солди ўт киргач Навоий дайр аро,
Ҳирфавардек ганжким топти дўконин ўртади.

* * *

Не чоғлиғ тошким Фарҳод ушатти,
Фалак борин йиғиб бошимға отти.

Менинг афсонам эрди булажаброқ,
Неча Мажнун сўзин рови узатти.

Таҳаррук қилмади ҳажр оқшоми чарх,
Сиришкимдин магар балчиққа ботти.

Улум сардобаси эрдикки гардун,
Менга ором учун маскан ясатти.

Фироқ оллинда эрди шаҳд янглиғ
Мазоқимким ўлум заҳрини тотти.

Кўп эрди ишқ бозорида савдо,
Мени гардун вале оламға сотти.

Навойй лаъли серобинг гамидин
Юрак қонини кўз ёшиға қотти.

* * *

Ейиб оразда мушкин холларни сунбулунг доми,
Кўнгулнинг қушлари ул дому суву донанинг роми.

Чаманда сарву гул бўлғай не сарву қайси гул ваҳ-ваҳ,
Қачон бўлғай чаманнинг сен киби сарви гуландоми.

Не янглиғ васл субҳидин тутай уммед равшанлиғ,
Саҳардин чун эрур навмед мужримнинг қаро шоми.

Дема парвона, дей Жибриил агар бир ғам туни ногаҳ,
Кишига берса бир шамъи шабистон васл пайғоми.

Кўнгул заъфиким, ўлмас фурқатингда, ваҳ, ўнгалғайму,
Маризиким, қилур ҳар дам балият заҳри ошоми.

Аёғимға тикан синжобу хоро ҳулла тонг эрмас,
Бу дамким боғламиншмен каъбаи кўйиннинг иҳроми.

Бу йўлда гарм равларнинг тонг эрмас гар чоқин янглиғ,
Жаҳон паймолиғ этса ёрутуб оламни ҳар гоми.

Фано дайридоғи зуннор ила бутдин уётлиғдур
Риёи шайхнинг афсурда дини, ботил исломи.

Навоий фарду беҳуш ўлғонин деманг қачондиндур,
Ҳам андинким ани маст этти ваҳдат жомидин Жомий.

Тар жиъбанд

Эй кирпики нешу кўзи хунхор,
Жонимни неча қилурсен афгор,

Лаълинг ғамидин кўнгулда эрди,
Ҳар қонки, сиришким этти изҳор,

Ҳайҳотки, ҳажринг илгидиндур
Жонимда алам, танимда озор.

Юзунгни кўруб мени рамида
Ишқ ўтиға бўлғали гирифтор.

Сен эрдингу мажлисим ҳарифи,
Ким еди ҳасад сипеҳри ғаддор.

Юз ҳасрат ила мени айирди
Васлингдин, аё хужаста дийдор.

Эмдики фироқ аро тушубмен
Топқунча яна ҳариф ё ёр.

Ёдингни қилай ҳарифи мажлис,
Фикрингни этай кўнгулга мунис.

* * *

Жонимға қилур эсанг жафони,
Гаҳ-гоҳ арода кўр худони.

Дардинг била ўйла шодменким,
Улсам дағи истаман давони,

Сендин дер эдимки, чора бўлгай,
Ҳажр этса ҳазин бу мубталони,

Ҳар лутфки, мен тутар эдим кўз
Юз войки, сенда кўрмон они.

Васлинг била дедим айлайин шод
Бу шефтаи жони бенавони.

Қасдимға вале чекиб турур халқ
Юз ханжару новаки жафони.

Мен доғи қачон зарурат ўлса,
Бир гўшада ўлтуруб ниҳони.

Едингни қилай ҳарифи мажлис,
Фикрингни этай кўнгулга мунис.

* * *

Гаҳ-гоҳ итим деб айлагил ёд,
Девона қулунгни, эй паризод,

Бир лаҳзада бузди сели ашким
Ҳар тарҳки сабр қилди бунёд.

Ҳар руқъаки, ёзди сабр ила ҳуш
Совуқ нафасимдин ўлди барбод.

Кўп истама кўнглум изтиробин,
Қуш толпинурун нечукки, сайёд.

Сен гарчи ғамимдин этмадинг фикр,
Е телбалиғимни қилмадинг ёд.

Султон сену йўқ турур сенга ҳукм,
Лекин мени дардиманди ношод.

Бу ғуссаға топмасам чу тадбир,
Ҳар лаҳза чекиб фиғону фарёд.

Едингни қилай ҳарифи мажлис,
Фикрингни этай кўнгулга мунис.

* * *

Билмонки юзунг паридек, эй жон,
Нечун яна кўздин ўлди пинҳон?

То бўлди юзунг ниҳон кўзумдин,
Лашк ўрниға тинмайин оқар қон.

Лутфунг била бир кун этмадинг ёд,
То тушти менга балойи ҳижрон,

Ваҳ, қони бурунги меҳру пайванд,
Гўё унутулди аҳду паймон.

Бахтим киби душман ўлдунг охир,
Бу дардга юз нафиру афғон.

Сендин менга чун ғараз сен ўқ сен,
Бас бўлди фироқу васл яксон.

Таҳқиқ чу англадимки, эмди
Васлингга етарга йўқтур имкон.

Ёдингни қилай ҳарифи мажлис,
Фикрингни этай кўнгулга мунис.

* * *

Жисмингни эмас ҳаётдин кам,
Не жисмки, руҳ эрур мужассам,

Бир-бир соғиниб лабинг ҳадисин,
Қон йиғлар ики кўзум дамо-дам.

Ғамгин тиласанг мени қутулмай,
Ғамдин тиласам ўзумни хуррам.

То бўлди бу зори хаста маҳрум
Васлингдину, ғамга бўлди маҳрам.

Чекти кўнгул андоқ ўтлуқ оҳи,
Ким куйди шарори бирла олам.

Бу навъ шароралик ўтумнинг,
Таскини учун мени ҳазин ҳам.

Ёдингни қилай ҳарифи мажлис,
Фикрингни этай кўнгулга мунис.

* * *

Ул дуржи ақиқу лаъли сероб
Жазъимдин оқиздилар дури ноб,

То жоми муҳаббатингни тортиб,
Кўнглумга етишти ишқдин тоб.

Ҳам дўстлар ўлди менга душман,
Ҳам тарки муҳаббат этти аҳбоб,

Сендин ажаб эрди бори, эй дўст,
Душманлар учун тузатмак асбоб.

Маҳрум қулунгни маҳрам этса
Васлинг харамига ҳайи ваҳҳоб.

Кўюнгни қилай ўзумга қибла,
Қошингни этай кўзумга меҳроб,

Ехуд етибон хумори ҳижрон,
Васлинг майи бўлди эрса ноёб.

Едингни қилай ҳарифи мажлис,
Фикрингни этай кўнгулга мунис.

* * *

Эй кишвари ҳусн узра ҳоким,
Хўблар бари ҳазратингга ходим.

Буздунг бу кўнгулни ложарам мулк,
Вайрон бўлур ўлса шоҳи золим.

Ҳижрон мени чунки ўлтурур зор,
Сен ҳам мадад этмагинг не лозим.

Ҳар нечаки, беинойт ўдуб,
Қилдинг мени бегуноҳ мужрим.

Уммед будурки, ёна тенгри,
Қилса мени мақдамингга озим,

Иқбол киби туруб қошингда
Бўлсам яна хизматингга жозим.

Васлингга ғазал тафаккур айлаб,
Унутқамен ушбу байтником.

Едингни қилай ҳарифи мажлис,
Фикрингни этай кўнгулга мунис.

Ч

ҚАСИДАИ ҲИЛОЛИЯ

ун ниҳон қилди турунжи меҳр раҳшон талъатин,
Ошқор этти фалак бар тавқи ғабғаб ҳайъатин.

Бас хаёли равшани эрди вале андоқ дақиқ,
Ким назар гоҳ онглар эрдиким, йўқ онинг диққатин.

Ўйла зоҳир бўлдиким қилғай ани кўрган киши
Дилбарим қошиғау менинг қадимга нисбатин.

Ё хуруси чарх қилди ошқоро шаҳпарин,
Ёки Баҳром айлади зоҳир қиличи ҳиддатин.

Ё тушуб қолди алам устидаги рахшанда лалъ,
Чун нигунсор айлади хуршеди рахшон роятин.

Ё Аторид килкида зарҳал туганди кўкда чун,
Ёзди айни ийднинг аввалғи жузви суратин.

Ё фалак қаддин ҳам айлаб келтуруб бир ҳалқа ёй,
Ихтиёр айлабтурур Доройи аъзам хизматин.

Бу ажойибдинки етти раҳбанинг аввалгиси,
Зоҳир этти солди тугёнға кўнгулнинг ҳайратин.

Мойил ўлди кўк тамошосиға ҳисси босира,
Топти чун ҳар лаҳза бир аъжуба пайкар руетин.

Бор эди иккинчи масканнинг муқими нодири,
Кўп билик аҳли дуруст этган анга ўз ҳирфатин.

Сув киби ҳар зарф аро тутқон ҳам онинг рангини,
Уз димоғиға солиб фарро қасида фикратин.

Айламакка таҳният арзини байрам жашнида,
Шаҳ вужуди чун мушарраф қилса тахти шавкатин.

Жилвагар учунчи гулшан ичра раъно шоҳиди,
Бутратиб бўлмоққа ақл ошуфта зулфи накҳатин.

Соз этиб чангу тузуб ул унга руҳ афзо суруд,
Ким малак кўнглига солиб ишқ ила май рағбатин.

Чолибон нақшу амал боғлаб Навоий шеъриға,
Ийд жашни хуш тутарға шоҳ базми ишратин.

Иўқ эди тўртунчи манзилнинг шабистонида шамъ,
Бориб эрд: ёрутурға шаҳ ҳарими хилватин.

Невчунким рўза юбсидин димоғ айларга рутб,
Айлабон майли сабуҳий тузса базми ҳимматин.

Ҳар тараф шамъи муанбар дуди ногаҳ, қилмағай
Тийра ҳам нозук димоғин, ҳам эрамваш суҳбатин.

Ҳукмрон бешинчи торам авжида бир қаҳрамон,
Тиғи қаҳридин томиб қон сурса кину ваҳшатин.

Худ ила жавшан кийибу боғлабон тиғу камар,
Рустам ойин соз этиб, пархош ҳайжо ҳолатин.

Ким саҳаргаҳ чун қабақ майдониға отланса шоҳ,
Олида қилғай ясовулуққа зоҳир журъатин.

Ултуруб олтинчи манзар узра бир фархунда зот,
Ким вужуди айлабон зоҳир малойик исматин.

Руҳ англаб жабҳасидин нури тақво ламъасин,
Ақл топиб зотидин илми саодат савлатин.

Айлабон иншоки минбар узра тонгла хутбада,
Зоҳир этгай шаҳ отидин сўнг дуоу мидҳатин.

Маскани еттинчи дайр ичра муанбар ҳиндун,
Ранг сабзи кўргузуб ушшоқ шоми фурқатин.

Сабрдек қоҳил хирому ҳажр янглиғ тира руй,
Кимса билмай жунбушу ороми тули муддатин.

Шоҳдин байрам шараф топқонни англабким, қилиб
Обиҳайвондек адам сори нуҳусат зулматин.

Секкизинчи соҳат узра юз туман симин бадан
Зоҳир айлаб сабза узра жола ёққон ҳайатин.

Йўқки гардун ложувардий атласин ёйиб қазо,
Гавҳару дур бирла соз айлаб саросар зийнатин.

Топқали шаҳнинг фалакваш тахтиға байрам кунин,
Чун ёр жинси башар хайлиға хони раъфатин.

Тўққузинчи боргаҳ андоқки луббат чодирин,
Уйнатиб чархи мулоиб анда юз минг луббатин,

Ким чу шаҳ байрам нишоти қилғали тузгонда жашн.
Ҳар ўюнчи зоҳир этган чоғда лаъбу санъатин.

Шоҳнинг инъому эҳсонидин ўлғай баҳравар,
Кўргузуб ўз фаннида ул ҳам камоли диққатин.

Бу таажжублуқ сафардин чун тааққул қилди авд,
Сайр аро қилгон киби зоҳир Аторид ражъатин.

Чун Аторид чархиға еттим табиат қилди майл
Кўргали назминки зоҳир қилди таъби жавдатин.

Ул худ этган эрмиш ушбу шеърима фикри жавоб,
Матлаи бу эрди кўрдум, чунки назми риққатин:

«Эй сенинг қошинг қилиб зоҳир янги ой хижлатин,
Вей юзунг шарманда айлаб. ийди акбар талъатин».

Чун бу матлаъни эшиттим рашк туғён айлади,
Фош қилмоқ истадим олида таъбим қувватин.

Шоҳ мадҳида бу матлаъни рақам қилдим равон,
Ким қулоқ тутти Аторид зоҳир айлаб ҳайратин:

«Кей қошингнинг рашки айлаб ҳам янги ой қоматин,
Ийди рухсоринг қилиб нобуд байрам зийнатин».

Чун Аторидни хижил қилдим нишоту завқ ила,
Уйга кирдим, кўрдум анда сархуш ул жон офатин.

Келган эрмиш маҳвашим байрам ҳилолин кўргач-ўқ,
Зойил айларга кўнгулдин савму тақво меҳнатин.

Ҳам ҳаёда кўргузуб ақли мужаррад пайкарин,
Ҳам сафода англариб руҳи мужассам суратин.

Лафзи зоҳир айлабон ҳар лаҳза руҳуллаҳ дамин,
Нутқи айлаб ҳар дам ифшо руҳи қудсий ҳолатин.

Ҳам узори синдуруб хуршеди раҳшон рўятин,
Ҳам дудоғи паст этиб лаъли бадахшон қийматин.

Чун мени кўрдик кирдим музтариб, қилди суол,
Ким не ҳол ўлмиш санга шарҳ эт анинг кайфиятин.

Юз тафоҳур бирла арз эттим Аторид ҳолини,
Ким бу матлаъ бирла синдурдум шукуҳу шавкатин.

Онингу ўз матлаимни чун ўқудум олида,
Таъбидин айлаб тамаъ кўнглумда таҳсин гоятин.

Кулди-ю олида бор эрди қалам бирла давот,
Ёзди бу матлаъни бир соатға бермай муҳлатин:

«Кей юзунг зоҳир қилиб байрам сабоҳи сафватин,
Анда қошинг айлабон пайдо янги ой ҳайатин».

Мен бўлуб беҳолу масруъ ўйлаким кўргай ҳилол,
Обиҳайвондек кўруб жонбахш лафзи лийнатин.

Ҳайратимдин шоҳ базмиға ўзумни еткуруб,
Шарҳ этиб бу сўзни ҳайратға солурға ҳазратин.

Ҳам Аторид, ҳам ўзум, ҳам ул париваш назмини
Бир-бир айлаб шарҳу айтиб ҳар бирининг рутбатин.

Айлабон даъвоки мумкин йўқ яна матлаъ демак,
Шаҳ кулуб зоҳир қилиб бу фанға таъби улфатин.

Филбадиҳа деб бу матлаъни ўқуб юз офарин,
Хисраву Салмону Жомий руҳи англаб надратин.

«Кей хилолинг майли айлаб тоқ, кўнглум тоқатин,
Жон бериб ёд айлагач ийди висолинг жаннатин».

Шоҳ чун қилди бу матлаъни адо, мулку малак
Чекти ун деб офарин бирла дуои давлатин.

Қайси шоҳ, улким азалдин ҳаққа ул эрмиш мурод,
Халқ қилмоққа салотин гавҳарининг хилқатин.

Шоҳ Абулғози саодат ахтари Султон Ҳусайн,
Ким қуёшни зарра деб кўрган сипеҳри ҳашматин.

Шоҳлар шоҳи демай ул шоҳларнинг шоҳиким,
Ҳар бири юз шоҳлар шоҳича тутқай макнатин.

Шоҳлиқда ғояти дарвешлиқдин кўрмайин,
Бўрёйи фақрча заркаш сарири рифъатин.

Шоҳлар дарвешиню дарвешлар шоҳики, ҳақ
Шоҳ қилди суратин, дарвеш қилди сийратин.

Эй жанобинг паст этиб гардуни воло поясин,
Вей замиринг синдуруб фирдавси аъло нузҳатин.

Дўзахи қаҳрингдин айрилса ҳавога бир шарар,
Айлаб анфоси Масиҳо барқи офат хислатин.

Зотинг ичраким эрур ҳар яхшилиғнинг жомии
Хайи қодир зоҳир айлаб ўз камоли қудратин.

Райинг ичраким келибтур ҳар ёруғлуқ манбаи,
Фарди воҳид боҳир айлаб ўз жамоли раъфатин.

Жаннати лутфунг насими эсса руҳуллаҳ дами,
Нисбатида кўргузуб дўзах духони ҳирқатин.

Тиғинга қозиб қазо, «Инно фатаҳно» сурасин,
Туғунга ёзиб қадар «насрун минналлоҳ» оятин.

Чун саховат илги очсанг даҳр чекмас зарраи
Зарфишонлиғда қуёш сарпанжасининг миннатин.

Чун зиёфат хони ёйсанг жанбида топмас сипеҳр,
Жашни луббат Ҳотаму Бармак бисоти неъматин.

Табъинг олида саҳоб анда ҳаёдин терлабон,
Ким ҳам ул сувдин юб ўздин дурфишонлиғ туҳматин.

Ҳилминг олида жибол андоқ ўзин топиб хафиф,
Ким таҳаттукда беганмай барқи хотиф суръатин.

Иш куниким кўк темур бирла таковар гардидин,
Ер фалак рангин тутуб, кийгай фалак ер кисватин.

Ер била кўкни совурмоқ бирла офат сарсари,
Зоҳир этгай олам аҳлиға қиёмат шиддатин.

Чархи золим кинаварлар тигин айлаб восита,
Қатлиом оинида тутқай ғанимат фурсатин.

Тиглар фўлодидин парголаларни тоси чарх
Жамъ қилгай муздек эзмакка ажалнинг шарбатин,

Ҳар қизил лоло ялов бўлғай сориг, баским қилич
Бошқа келгон чоғда зойил қилгай онинг ҳумратин.

Шахс жисми лойи нафй ўлгай бақоси шаънида,
Фарқи топқоч хасм илгидин балорак зарбатин.

Дублугодин тигиким ўт секратиб рангин қилиб,
Шуъласи Баҳром важҳин, дуди кайвон жабҳатин.

Чарх миръотида аксидин шафақ қилгай зуҳур,
Баски қондин лаългун қилгай қазо ер соҳатин.

Ул замон ҳар сори юзланса ҳумоюн мавкибинг,
Солиб офоқ ичра рустохез шайну мажнатин...

Разм майдонида тигинг чиқса қиндин бир нафас,
Кимса таҳмин айла олмас хасм жисми касратин.

Ҳар бирига юз туман ётқон ўлук бўлғай насиб,
Юз туман минг мўрнинг гардун аюрса қисматин.

Лаҳза-лаҳза рояти мансурунг ўлғоч жилвагар,
Эстуруб ҳақ фатҳ боғидин насими нусратин.

Разм аро ҳар шоҳнинг мулкинки олиб, базм аро
Бир гадоға жуд этиб они кўруб чун зиллатин.

Хисраво, зотингни васф этмак Навоий ҳадди йўқ,
Авло улким зоҳир этгай бенаволар одатин.

Токи байрам шоми савм аҳли талаб қилгай ҳилол,
Рўза ният айламай қилмоқ май ичмак ниятин.

Ҳар кунунг байрам бўлуб, жоминг ҳилол ўлсун мудом,
Кўрмагил беайш умрунг муддати бир соатин.

Лек умрунг тули юз навбат Зухал давронича
Фарз эта олса хирад минг йил анинг ҳар навбатин.

Янги ойу ийд ики қуллукчинг ўлсун, айлаган.
Сен ҳилол онинг отин, байрам бу бирнинг кунятин.

ҚИТЪАЛАР

Гадолиғ яхшироқ аҳли фанодин,
Чу олам ичра қилсанг подшолиғ.
Жаҳон аҳлиға кўрким, шаҳ не айлар
Жаҳон таркини қилғондин гадолиғ.

* * *

Уч кишидин уч иш ёмон кўрунур,
Сенга арз айлай аҳли дунёдин.
Шоҳдин тундлуғ, ғанидин бухл,
Молға майлу ҳирс донодин.

* * *

Куёшдек шаҳ адолат пеша қилса,
Жаҳон мулкини бир дамда ёрутқай.
Агар зулм этса ақшом зулматидек,
Ҳам ул дам тийралик оламни тутқай.

* * *

Эй Навоий, сўз ила онча гуҳар сочтинг ким,
Баҳру қон кирди қаро ерга сенинг килкингдин.
Бирига, ё ўнига, ё юзига, ё мингига
Дегай эл найлагай ортуқ дурур элнинг мингидин.

* * *

Навой шеъри тўққуз байту, ўн бир байту, ўн уч байт,
Ки лавҳ узра қалам зийнат берур ул дурри макнундин.
Буким, албатта, етти байтдин ўксук эмас, яъни
Таназзул айлай олмас рутба ичра етти гардундин.

* * *

Эй Навой, олам аҳлида тамаъсиз йўқ киши,
Ҳар кишида бу сифат йўқтур, анга бўлғай шараф.
Сен агар тарки тамаъ қилсанг улуғ иштур буким,
Олам аҳли барча бўлғай бир тараф, сен бир тараф.

Т У Ю Қ Л А Р

Ё раб, ул шаҳду шакар ё лабдурур?
Ё магар шаҳду шакар ёлабдурур?
Жонима пайваста новак отқали,
Ғамза ўқин қошиға ёлабдурур.

* * *

Жавр ўқин жонимға соқи ёзмади,
Васли жомидин хуморим ёзмади.
Қилки қудрат сабз хатлар ишқидин,
Ўзга иш олимға гўё ёзмади.

* * *

Лаълидин жонимға ўтлар ёқилур,
Қоши қаддимни жафодин ё қилур.
Мен вафоси ваъдасидин шодмен,
Ул вафо билмонки қилмас ё қилур.

* * *

Тиғи ишқинг ёрасидур бутмаган,
Дардини ҳар кимга айтиб бутмаган.
Ҳажр саҳросидур оҳим ўтидин,
Анда гул ёхуд гиёҳи бутмаган.

* * *

Ул пари ишқида бу девонани,
Эйки, истарсен келиб гулханда кўр,
Бир қадаҳ ул гулни хандон айлади,
Эй кўнгул, наззора эт, гулханда кўр.

В

«ФАВОИДУЛ-КИБАР» ДАН

Ғазаллар

аҳки, бўлдум ишқ аро бир бевафоға мубтало,
Бўлмасун аҳли вафо мундоқ балоға мубтало.

Англағай бедиллигу мажнунлуғумни ҳар киши,
Ким бўлубтур бир париваш дилрабоға мубтало.

Зоҳидо, расволиғим таън айладинг жаҳд айлаким,
Бўлмағайсен ул кўзу, қоши қароға мубтало.

Бўлмайин бегона ёру ошнодин чора йўқ,
Хоҳ бўл бегонаға, хоҳ ошноға мубтало.

Подшо бирла гадо ҳолиға кулса не ажаб,
Бўлса мен янглиғ гадойи подшоға мубтало.

Бўлмуш ул кофир ғами девсна кўнглумдин малул,
Ҳеч кофир бўлмасун мен мубталоға мубтало.

Соқие, май тутки, дардининг давоси бодадур,
Ҳажридин ким бўлса дарди бедавоға мубтало.

Кир харобот ичрау, бўл риндлар вобастаси,
Хонақаҳда бўлғуча аҳли риеға мубтало.

Эй Навоий, ёна ул бад аҳддин бўлсам халос,
Аҳд қилдимким яна бўлмай яноға мубтало.

* * *

Кимса ҳаргиз кўрмади чун аҳли даврондин вафо,
Улки даврон офатидур не тамаъ андин вафо.

Жону умрумдур ул ой гар бевафо бўлса не тонг,
Қайда кўрмиш кимса ҳаргиз умр ила жондин вафо.

Гар вафо қилсанг эрур андинки бордурсен бари,
Йўқса ким оламда кўрмиш навъи инсондин вафо.

Ваҳки, даврон аҳлидин жуз бевафолиғ кўрмадим,
Ҳар нечаким кўрдилар мен зор ҳайрондин вафо.

Чун вафо гул барги даврон боғида очилмади,
Бежиҳаттур кимки истар бу гулистондин вафо.

Кимса кўнглин кимсадин истаб вафо олдурмасун,
Ким манга худ етмади ул кўнглум олгондин вафо.

Эй Навоий, гар вафосиз чиқти ул Султон Ҳусайн,
Топтинг элдинким тиларсен эмди султондин вафо.

* * *

Хуштуруп бир тийра шоми ҳажр ики ёр учрашиб,
Топишиб бир-бирларин маҳкам қучушуб йиғлашиб.

Ҳажр дарди-ю фироқ андуҳиға таскин бўла,
Ултуруб улфат била бир-бирларига ёндошиб.

Фурқат айёмида ҳар бирнинг бошиға келганин,
Юз туман ҳамдардлиғлар бирла ҳар дам сўзлашиб.

Гоҳ васл иқболининг ишратларидин шукр деб,
Гоҳ фироқ идборининг шиддатларидин мунграшиб.

Гоҳ икки ришта янглиғким топар бир-бирга тоб,
Иккилик фаҳм ўлмоғудек бир-бирига чирмашиб.

Гоҳ бу чирмонмоғ очилғонда ҳам икки риштадек,
Тоб очилиб қайтаро ҳам бир-бирига тўлғошиб.

Икки ёндин қўл ҳамойил берк-берк андоқ чекиб,
Ким яна бир-бирдин айрилмас масаллик ўрмашиб.

Айни васл ичра иши ўтса шикоят мўвжиби,
Икки ёндин рафъ этиб, бир-бирларини алдашиб.

Эй Навоий, бу маҳол андешаға чирмашма кўп,
Журъат айлаб бетаҳоши сўзларинг ҳаддин ошиб.

* * *

Ул париваш ҳурнинг мен телбадек шайдоси чўх,
Не ажаб гар тўлса олам мулкида ғавғоси чўх.

Эй кўнгул, мумкин эмастур васли невчун ким эрур
Сабру ҳушум озу онинг нозу истиғноси чўх.

Мен гадо найлаб сочи мушки харидори бўлай,
Ким эрур шаҳлар димоғида анинг савдоси чўх.

Арманидур гўйиё ул шўхи кофир туркман,
Ким етар дин мулкига қотил кўзи яғмоси чўх.

Дилраболиғнинг либоси хуччасидур гўйиё,
Ким ани кийгач кўнгул олур қади раъноси чўх.

Қиймати ажносдин чун шадда боғлаб ҳафтранг,
Ҳусн бозори аро зоҳир бўлур колоси чўх.

Солланиб чун жилва айлар халқни вола қилур,
Ҳам қади раъноси, ҳам андоми руҳ афзоси чўх.

Лаълидин ком истарам, не чора етса кўнглума
Кирпигининг найзасидин захм ила ийзоси чўх.

Бас баҳодирваш эрур, лекин мулоим ҳам эрур,
Ким Навоий кўнглига тушмиш анинг васвоси чўх.

* * *

Эй кўнгул, душманлар онча макр ила фан қилдилар,
Ким вафолиғ дўстни жонимға душман қилдилар.

Дуд бошимдин чиқар гўёки ҳижрон тошидин
Ёғдуруб ҳарён бу гунбаз узра равзан қилдилар.

Бошима жўлида соч эрмаски зоғ айлаб гулу,
Захмлардин туъма истарга нишиман қилдилар.

Ҳажр шомидин осиб гардун қаро киз бўйнума,
Субҳ чок айлаб яқо ҳолимға шеван қилдилар.

Учмиш эрди ишқ ўти хасдек танимни дарду шавқ
Куйдуруб гўё бу туфроғ бирла равшан қилдилар.

Бода тутким, аҳли ҳикмат чарх бемеҳр эрканин
Жом даври хатлари бирла мубарҳан қилдилар.

Эй Навоий, Каъба тут ё дайрким аҳли жаҳон
Журму ғамдин бу ики манзилни маъман қилдилар.

* * *

Рози эрмасмен кўнгул чокини пайванд этсангиз,
Қолғонин ҳам кошки парканд-парканд этсангиз.

Итлари оллида солибким мени ул кўйдин,
Қовмоғ истарлар дами машғулу хурсанд этсангиз.

Қайд этарда ул пари кўйида мен девонани,
Итлари занжири бирла кошки банд этсангиз.

Сўрмоғимға келса Мажнун нетти, эй аҳли жунун,
Ваъзу панд айтиб мени бир дам хирадманд этсангиз.

Телба итни демангиз мендек нединким ор этар,
Ақлу ҳуш аҳлини бир мажнунға монанд этсангиз.

Эйки дебсиз пандингиздин бодани тарк этгамен
Тарк этай аввал мени шойистаи панд этсангиз.

Гар ачиқ йиғлар Навоий пандиға, эй дўстлар,
Нетти оллинда туруб бир дам шақарханд этсангиз.

* * *

Тенгри бермиш ул пари пайкарға андоқ тор оғиз,
Ким киши билмаски анда йўқмудур ё бор оғиз.

Игнаси бирла Масих оғзин тикиб урмас нафас,
Жон берурга очса ул шўхи шакар гуфтор оғиз.

Ғунчалар хандон эмас гулшандаким ҳар соридин,
Очти гулрўйим дуосин қилғали гулзор оғиз.

Турфа кўрким сўз била ҳам ўлтурур, ҳам тиргузур,
Чун очар муҳлик сўз айтурға Масиховор оғиз.

Оразинг даври эрур хуршед давридин нишон,
Қайда меҳр ичра кўрунгай нўқтаи паргор оғиз.

Оғзима еткур қулоқ, билким сенинг зикрингдурур,
Ул замонким жон берурда тебратур бемор оғиз.

Соқие, ратли гарон бирла мени сероб қил,
Ким қурубтур ташналаблиғдин манга бисёр оғиз.

Эйки, кўнглунг сиррин истарсенки, пинҳон асрасанг,
Даҳр боғи ичра очма ғунчадек зинҳор оғиз.

* * *

Бизинг шайдо кўнгул бечора бўлмиш,
Малолат даштида овора бўлмиш.

Анга баским ёғар тош устида тош,
Танида ёра узра ёра бўлмиш.

Урарда дам-бадам хороға бошин,
Сўнгалар анда пора-пора бўлмиш.

Бало тоғи аро ётқонда бемор,
Хирад синжоби хору хора бўлмиш.

Қаро қилди нечукким рўзгорим,
Анинг ҳам рўзгори қора бўлмиш.

Қадаҳ хуршеди қониким ғамидин,
Сиришким кавкаби сайёра бўлмиш.

Навой, чорадин кўп дема сўзким,
Ғамингға чорасизлиғ чора бўлмиш.

* * *

То мени меҳнат тунига мубтало қилди фироқ,
Рўзгоримни саводидин қаро қилди фироқ.

Қон ёшим оқмоғлиғ эрди дард ила ғам ҳожати,
Ҳожатин ўз қавму хайлининг раво қилди фироқ.

Оқибат то найлагай бори кўнгулга дардини,
Кўп суубат бирла ҳоло ибтидо қилди фироқ.

Жону кўнглум ҳар бири йиғларлар ўз аҳволиға,
Гўйиё кўксум уйин мотам саро қилди фироқ.

Васлиға шукр этмаган бўлса маҳалли таън эмас,
Чун юз ончаким керак эрди сазо қилди фироқ.

Давр кўрким улки ичти бир қадаҳ нўши висол,
Сўнгги қатла заҳр ила жомин тўла қилди фироқ.

Ҳар дам онсиз юз ўлум эрди Навоий жониға,
Бир ўлум бирла бу дардиға даво қилди фироқ.

* * *

Гар жафо қил, гар вафоқим дилситоним сен менинг,
Гар мени ўлтур ва гар тиргузки жоним сен менинг.

Хоҳ раъно қад била борғил ёнимдин жилвагар,
Хоҳ кел қошимғақим, сарви равоним сан манинг.

Кўнглум ичра сенсену ишқинг, не дей ҳолим санга,
Чун бу янглиғ маҳрами рози ниҳоним сен менинг.

Жилва айлаб ҳар замон афғону оҳим қилма айб,
Ҳам сен-ўқ чун боиси оҳу фиғоним сен менинг.

Лаълидин бир-икки сўз мазкур қил, эй хаста жон,
Бори бу бир-икки дамким меҳмоним сен менинг.

Телбалардин гарчи рад қилдинг мени лек англағил,
Ким пари рухсоралардин танлағоним сен менинг.

Улди меҳрингдин Навоий бевафо дебсен ани,
Эртаги нозик мизожи бадгумоним сен менинг.

* * *

Урармен кўксума тошлар ғам этгач қасди жон, ҳар дам,
Қоқарман бу эшикниким етар бир меҳмон ҳар дам.

Ўлук топиб бузуқ ичра мени мажнунға гўё чуғз,
Навоҳи аҳлин оғаҳ қилғали тортар фиғон ҳар дам.

Ҳамоно туфроғимни лаългун қилмоққадур, буким,
Келур бағрим шигофидин лабинг шавқида қон ҳар дам.

Магар мажнун кўнгулға ҳар дам айлар ул пари жилва,
Йўқ эрса невчун ўзидин борур бу нотавон ҳар дам.

Очар гўё сабо ул гул юзидин ҳар замон бурқаъ,
Буким бир фитна бирла қўзғалур аҳли замон ҳар дам.

Совуғ оҳим бурудат солди олам ичра қиш эрмас,
Булут йўқ, дуди оҳимдин кўрунмас осмон ҳар дам.

Керак бир дам қадаҳким май суйи ҳар лаҳза қайтарғай,
Буким даврон жафосидин етар оғзимға жон ҳар дам.

Бу манзилдин санга йўл азмиға боисдурур буким,
Етар бир корвон ҳар дам, ўтар бир корвон ҳар дам.

Дамодам жавр ила буздунг Навоий кўнглин андоқким,
Бузулғай мулк бир зулм этса шоҳи комрон ҳар дам.

* * *

Ҳар киши ёр оллида дер чинни ҳам, ёлғонни ҳам,
Ваҳким, ул бовар қилур воқитъни ҳам, бўҳтонни ҳам.

Жонға еттим мухталиф асҳобдин ул дилрабо,
Уйлаким кўнглумни олди, кош олса жонни ҳам.

Муддаилар бўйла ҳамроз ўлсалар ёр оллида,
Узга тутмон фарздур ўлмакни ҳам, ҳижронни ҳам.

Сўз дея олурлар гаҳу бегаҳ, маҳаллу бемаҳал,
Бас маҳалдур тарк қилсам мулку хонумонни ҳам.

Чунки бағрим қонини кўз йўлидин оқиздилар,
Дамбадам дарким судабтурлар саросар қонни ҳам.

Эй кўнгул, давр аҳлиға йўқ ваъдау паймон дуруст,
Неча куйгунг, сен дағи уз ваъдау паймонни ҳам.

Ҳоша лиллаҳким, Навоий айлагай тарки вафо,
Бевафо кофирлар олса жонни ҳам, имонни ҳам.

* * *

Соқиё, мен ютмоғон хуноби ҳижрон қолдиму,
Бермасанг май эмди қон ютмоққа ямкон қолдиму.

Эйки дерсан истасанг васлимни жон қилғил фидо,
Муни сўр аввалки, ҳажрингдин манга жон қолдиму.

Ишқ махфий қолмас охир, эй кўнгул, кўп чекма жон,
Мен ҳам аввал кўп ёшурдум, кўрки пинҳон қолдиму.

Чектилар мажруҳ кўнглумдин ҳадангин куч била,
Бори, эй жон, муждае бергилки пайкон қолдиму.

Кўргач ул ойни жунундинким йиқилдим, эй рафиқ,
Тенгри учун айтким ҳолимға ҳайрон қолдиму.

Эй кўнгул, бу гулшан атрофиға боқким ғунчай,
Ким кўнгул жамъ айлади бўлмай паришон қолдиму.

Эй Навоий, қочмағил ҳамдамлиғимдин кўрки бор,
Гар санга меҳрин кам этти, бизга яксон қолдиму.

* * *

МУСАММАН

Ҳар тараф азм айлаб ул шўхи ситамгор, эй кўнгул,
Тиғи ҳажридин неча бўлғайсиз афгор, эй кўнгул.
Чун сафар айлар эди бир қатла дилдор, эй кўнгул,
Дарди ҳажрига бўлуб эрдук гирифтор, эй кўнгул.
Буйлаким таъриф этиб ғурбатни бисёр, эй кўнгул,
Шаҳру кишвардин маломат айлаб изҳор, эй кўнгул,
Айладинг ё, йўқмуким, айлар сафар ёр, эй кўнгул,
Ваҳки, бўлдук ёна ҳажри илгидин зор, эй кўнгул.

Аҳли ишқ ичра менга дарди фироқ ўлмиш насиб,
Бу эмас дардики они дафъ эта олғай табиб.
Ёрни ғурбат сари тарғиб этар ҳар дам рақиб,
Ваҳки, ул гул фурқатидин ўлгуси бу андалиб,
Чун сафар асбобини омода айлайдур ҳабиб,
Бир тараф гўё азимат қилғудекдур анқариб,
Ул худ айлар азм, мен ҳам хастадурмен, ҳам ғариб,
Гоҳ-гоҳи бўлғасен мендин хабардор, эй кўнгул.

Эй кўнгул, сен севдунг ул ойнию бўлди улфатим,
Қим тамошосига кундин-кунга ошти ҳайратим,
Ул борур эмдию ўртар жонни доғи ҳасратим,
Шуъла гардунга чекар ҳар лаҳза сўзи фурқатим,
Гар десам ҳамроҳ бораё заъф ичра кўптур шиддатим,
Йўқ турарга тоқату муҳликдур онсиз меҳнатим,
Не борурга қувватим бор, не турурға тоқатим,
Бизни бу ҳолатқа сен қилдинг гирифтор, эй кўнгул.

Ёр чун айлаб сафар паймону аҳдин синдурур,
Минг алам юз захмлиғ жонимға ҳар дам еткурур,
Гар десам ҳамраҳ борай табъида шиддат билгурур,
Бормасам ҳажри бало ўқи танимға ёғдурур,
Ҳар бирида бир суубатдурки, жонни куйдурур,
Бормоғим йўқ мумкину турсам фироқи ўлтурур,
Бора худ олмон туруб ҳам чун тирилгум йўқ турур,
Бас видонинг қилдим ондин қолма зинҳор, эй кўнгул.

Ҳар қаён борса рафиқу ҳамқадамким, бўлғасен,
Шодмони айш ё ранжури ғамким бўлғасен,
Ноумид ўлма гирифтори аламким бўлғасен,
Ўзни гум қилма азизу муҳтарамким бўлғасен,
Бил ғанимат итларидин неча комким бўлғасен,
Сен бўлурсен маҳрами рози ҳарамким, бўлғасен,
Маҳрами гар бўлмасанг, хуштур бу ҳамким, бўлғасен,
Итларига ҳамнишину соҳиб асрор, эй кўнгул.

Ул мусофир хайлиға итдек эришсанг хору зор,
Ранждин жонинг наҳифу тошдин жисминг фиғор.
Қайси мавзўники манзил айласа ул шаҳсувор,
Кеча тонг отқунча қилсанг посбонлиғ ихтиёр,
Солсанг ўзни ичкари, гар ғойиб ўлса пардадор,
Қувса чиқсанг, қувмаса даргаҳ аро тутсанг қарор,
Ногаҳони гар бўлуб толиъ мусоид, бахт ёр,
Топсанг ул ой бирла сўзлашқунча миқдор, эй кўнгул.

Ҳажру фурқат андуҳидин телбалардек чекма ун,
Мастлардек сўз адосин қилма кўп айтиб узун,
Авли улким, оҳ ўтидин қилмасанг зоҳир тугун,
Этмасанг саргашталиқ дашт узра андоқким қуюн,
Боргоҳи айшида бир гўшада тутсанг ўрун,
Жаннат ойин базмиға эл жамъ бўлмасдин бурун,
Илтимосим будурурким, барча элдин ёшурун
Қилғасен мискин Навоий дардин изҳор, эй кўнгул.

СОҚИНОМА

Соқиё, жомға қуй майдин сайл,
Майи хуршеду анинг жоми Суҳайл.

Йўқ Суҳайлики, бўяр хорони
Улки гулранг қилур сиймони,

Ким Суҳайли саридур зор кўнгул,
Кўп тилар суҳбатин афгор кўнгул.

Топмасам ўзни висоли бирла,
Хуш этай ўзни хаёли бирла.

Очмасам шамъи жамоли била кўз,
Ҳам хаёли била айтай неча сўз:

Кей жаҳон халқи аро зоти нафис,
Зотинга фазлу адаб икки анис.

Дури назминг суйи ул навъ равон,
Ки оқиб суфтидин оби ҳайвон.

Сенсен улким, яна йўқ сен киби зот,
Нақди маъни била фархунда сифот.

Сени қилди фалаки гарданда,
Даҳр аро бир гави арзанда.

Сен эдингким менга дамсоз эрдинг,
Ҳар ниҳон нуктада ҳамроз эрдинг.

Зулмларким, манга бу чархи дани
Қилди қайдин топай айтурға сани,

Ким бири бу эдиким, солди йироқ,
Сени бағримға қўюб доғи фироқ.

Менга гар дарду ғам анбуҳ ўлди,
Қисматим ғуссау андуҳ ўлди.

Сен фалак меҳнатидин шод ўлғил.
Даҳр бедодидин озод ўлғил.

Олами ҳузн аро бўлма ғамда,
Ўзни хуш тут неча кун оламда.

Кимки назм ичра гуҳаррез эрди,
Нуктаси муъжиза ангез эрди.

Лафзи жон бахшу нафис анфоси,
Ҳосият анда ўлук ихёси.

Саъдию Хисраву Салмону Камол
Ким эди ҳар бири бир шибҳу мисол.

Гарчи чарх этти барин мутавори,
Сен алар ўрнидадурсен бори.

Қайсининг маъразидаким кирдинг,
Жонин олдинг демайин жон бердинг.

Ҳар неким айладинг ўтруда савод,
Айладинг ҳар бирининг руҳини шод.

Шодлиғ таркини тутма охир,
Ҳам бу ғамгинни унутма охир.

Кимки келса бу тараф ёд айла,
Тараб ойин сўз ила шод айла.

* * *

Соқиё, тут қадаҳи руҳ осо,
Мавжи суҳони била ғам фарсо.

Қим киши айласа ул сари майл,
Айлагай руҳини соқийға туфайл.

То туфайли била мажлис қураин,
Бир неча нукта анга еткураин,

Айтай, эй назм элида нодир,
Рақаминг сиҳру хаёлинг соҳир.

Шеър баҳри аро ғаввоси шигарф,
Дурри макнун сўзидин ҳар бир ҳарф

Токи сурдунг варақ узра хома,
Назмға тездурур ҳангома,

Анварӣ бўлсуну ё Хоқоний,
Форёбий ё Исфаҳоний.

Чунки сўз обиҳаётин суздунг,
Руҳини барчасининг тиргуздунг.

Мадҳ услуби эди беравнақ,
Бал чиқиб эрди ародин мутлақ.

Ҳар қасидаки, тузатти рақаминг,
Ё саводин рақам этти қаламинг,

Бўлди маъни юзидин бир олам,
Ул савод анда саводи аъзам.

Ангаким хома гуҳарбор ўлғай.
Ҳайфким, бухл ила бекор ўлғай.

Ким демак сўзни ҳунар келди мудом,
Сенга лекин бу эрур айби тамом.

* * *

Соқиё, тут қадаҳи ойина ранг
Ки кўнгул кўзгусидин очқай занг.

Бсда гулрангу қадаҳ ойина фом,
Суву гил мазжини фаҳм эткай ком.

Токим ул жоми муғони бирла,
Сўрайин ҳарф баёни бирла.

Эй, баёни бил ўз оллингда аён,
Нуктаким айлагум оллингда баён.

Муни англаким, азалда маъбуд,
Ҳеч шай қилмағонида мавжуд.

Рухдин танға хабар йўқ эрди,
Офаринишдин асар йўқ эрди,

Етти иқлим ила тўқуз гардун,
Балки бу дабдабаи кун-фаякун

Бўлғонидин сен эдинг борча ғараз
Ким, яротилмади зотингға эваз.

Ул амонатки, еру кўк била тоғ,
Ҳамлиға тўзмади арз эткан чоғ.

Бу оғир юкка сен эрдинг ҳомил,
Сирру розиға амину комил.

Мунга-ю буйла басы диққат аро,
Мушкил аҳволу ажаб ҳолат аро.

Ер сендек нечалар бор эдилар,
Сухбатимда кечалар бор эдилар.

Фалаку анжум аро солиб кўз,
Васфида кўп узалур эрди сўз.

Фалаку анжуми бемеҳр дани,
Борчасин қилди сени доғи мени.

Даъвийи муғтанам ўзни қилмон,
Сени худ ғайри ғанимат билмон.

Мени хуш тут демак эрмас дилкаш.
Бир нафас бору ўзунгни тут хуш,

Қи тириклик нафасе беш эрмас,
Хизр умри ҳаваси беш эрмас.

* * *

Соқиё, тут қуюбон жоми фано,
То кўрайким, недур анжоми фано.

Ул фано жомини чун сипқорайин,
Маст ўлуб дайри фаноға борайин.

Риндлар базмиғача гом чекай,
Ул харобот элидин жом чекай.

Бўлубон жоми фанодин бебок,
Фониёна қилайин хирқани чок.

Ул фано аҳли аро боло даст,
Ким фано туфроғида эрди паст.

Гарчи бор эрди тани хок нишин,
Руҳиға манзил эди иллийин.

Фонийи мутлақу озода ҳам ул,
Гарм рав солики афтода ҳам ул.

Йўқ фано дайрида ўздин хабари,
Қолмайин ўзлукидин ҳам асари.

Менга зоҳирда атоу устод.
Лек маъни аро пиру иршод.

Мен анинг бандалиғига хурсанд.
Ул дебон, лек рафиқу фарзанд.

Ҳар ғамиким, етибон даврондин,
Мен топиб борча нажотим ондин.

Дафъ айлаб чу кўруб менда малол,
Мушкили етса доғи ул ҳаллол,

Лақаби Саййид ўлуб, оти Ҳасан,
Лақаби янглиғ оти мустаҳсан.

Они ҳам чархи муҳолиф пеша,
Гардиши даври хилоф андеша,

Берди йўл равзаи жаннат сори,
Мен тушуб дўзахи фурқат сори.

Сугвор ўлмишам офоқ ичра,
Мотами чархи куҳан тоқ ичра.

Кимки бу навъ кишилар кеткай,
Ул қолиб ноладин ўзга неткай.

Бўлмағай меҳнату дардимға адад,
Бўлмаса руҳидин уммиди мадад.

Топа олмон мени ошуфта мизож
Бодадин ўзга бу дардимға илож.

* * *

Соқиё, Паҳлавий ойин май тут,
Паҳлавий лаҳни ила кўнглум овут.

Паҳлавонона кетур соғари жарф,
Қуюбон майдин анга баҳри шигарф.

Берки, тарки хираду ҳуш қилай,
Паҳлавон ёди била нўш қилай.

Ул тариқ аҳлиға шоҳу сархайл.
Бал тариқатда мутии ҳар хайл.

Меҳрваш торами тафрид ичра,
Исавий мартаба тажрид ичра.

Қувват ичра анга ўн филча зўр,
Хоквашлиғ аро юз ончаки мўр.

Хонида чархваш афрод ғулув,
Барчага ҳавсала андин мамлу.

Ризқ учун даъби гадоларға наво,
Тутубон борчаға, лек ўзни гадо.

Ниъматобод чу бунёд қилиб,
Халқни неъмати обод қилиб.

Ҳар гадо илгида бир қурси фатир,
Исиф ул навъки, бир меҳри мунир.

Таври ҳар фанда келиб мустаҳсан,
Балки ҳар фан аро табъи якфан.

Фанни адворда сеҳр айлаб фош,
Баҳри ашъорда худ гавҳар пош.

Қувват аҳлиға ҳамовард келиб,
Лек дард аҳлиға ҳамдард келиб.

Ҳар бағир ёрасининг марҳами ул,
Қирқ йиллиқ бу гадо ҳамдами ул.

Махфи асрорда дамсоз менга,
Ҳар ниҳон розда ҳамроз менга.

Бори ҳамдамлар ичинда фардим,
Ёриму ҳамнафасу ҳамдардим.

Они ҳам чархи таадди оини,
Мендин ойирди, қилиб қасдима кини.

Ҳажрида сабру қарорим йўқтур,
Ғамда жуз нолау зорим йўқтур.

Дарду ғам боисидур ҳушу хирад,
Қани майким, қилай ўзни беҳуд.

* * *

Соқиё, айла тўла паймона.
Менга тутғил қадаҳи шукрона.

Бодаким, шиквани қилғай зойил,
Тилни ҳақ шукриға эткай қойил.

Нутқнинг гарчи шикоят дери бор,
Шукрдин доғи ҳикоят дери бор.

Ким агар бордилар андоқ асҳоб,
Яна ҳам жамъ эрурлар аҳбоб.

Бириси Мири Атоий янглиғ,
Бири Дарвеш Фаной янглиғ.

Ул бири илм сипеҳри уза меҳр,
Бу бири фазл қуёшиға сипеҳр.

Ихтиёр улки, эрур нозик табъ,
Лутф майдони аро чобук табъ.

Осафий улки, не назм этса рақам
Қиймати мулки Сулаймондур кам.

Яна бир келди Бинойки, фунун
Қасбида айламади манъи жунун.

Яна бир дарду ғамим Огоҳий,
Ҳамдамим ёри зиёратгоҳи.

Яна бир Машҳадий ул даҳрда тоқ,
Пок таҳриру каримул-ахлоқ.

Бир Шафийй дурур ул пок сифот,
Ким муаммода чиқармиш тур от.

Бириси шориби жоми таҳқиқ
Мунису раҳбару ғамхору рафиқ.

Яна девонайи Котибки, хаёл.
Тушса ҳар ғамга қилур дафъи малол.

Яна ҳам бир нечадурларки, илоҳ
Лутф ила барчадин ўлсун огоҳ.

Ўзгасин қилмадим андин мазкур,
Ким «Мажолис»да эрурлар мастур.

Гар алар тутти эса дашти адам,
Шукр бу хайл эрурлар ҳамдам.

Шукри неъматқа чу ҳамдаст бўлай,
Жоми шукрона ичиб маст бўлай.

Дурди ҳижрон эса ё соф висол,
Ҳар сабаб бирла бўлайин беҳол.

ҚИТЪАЛАР

Синуқ сафолки май дурдин ичкали топсанг
Қабул айламагил жоми салтанат Жамдин.
Иликка кирса қуруқ нон маош учун чекма
Нишот неъматининг миннатини Ҳотамдин.

* * *

Ғазалда уч киши тавридуру ул навъ
Ким андин яхши йўқ назм эҳтимоли.
Бири муъжиз баёнлиғ соҳири ҳинд,
Ки ишқ аҳлини ўртар сўзу ҳоли.
Бири Исо нафаслиқ ринд Шероз
Фано дайрида масту лоуболи.
Бири қудси асарлиқ Орифи Жом,
Ки жоми Жамдурур сингон сафоли.
Навоий назмиға боқсанг эмастур
Бу учнинг ҳолидин бир байти холи.
Ҳамоно кўзгудурким акс солмиш
Анга уч шўх маҳвашнинг жамоли.

* * *

Кўрубмен онча ғаму дард ошнолардин,
Чекибмен онча булардин алам ано бирла,
Ки тушса жоним ажал селиға эрур хушроқ,
Ғариқлиқки халос ўлмоқ ошно бирла.

* * *

Менки ўлдум даҳр элига ошнолиғ ранжидин,
Қилмағаймең ошнолиғ, гар Масиҳ ўлсун, яно.
Ошнолардин тилармен айласам бегоналиғ,
Қайда мумкин бўлмоғим бегоналарға ошно?

Ф А Р Д Л А Р

Маст муғ дайри риёи хилватимдин яхшироқ,
Ешурун исёни, зоҳир тоатимдин яхшироқ.

* * *

Ранжкаш бўл, чунки тортар чўғз вайрон ичра ранж,
Аждаҳодин бийми йўқ, аммо эрур уммеди ганж.

* * *

Киши айбинг деса, дам урмағилким, ул эрур кўзгу,
Чу кўзгу тийра бўлди, ўзга айбинг зоҳир айларму?

* * *

Агарчи ишқ аро бўлди мубаддал куфр ила диним,
Не ғам, чун поклик расмидурур бу ишда ойним.

* * *

Бўлмасанг оллимда ё кўнглумда, ё жонимда бўл,
Манзилингдур бори кўнглум қайда истай, анда бўл.

Х А М С А

«ҲАЙРАТУЛ-АБРОР» ДАН

Ҳазрати Шайх Низомий мадҳидаким, назм мулкида зўр бозу сар панжаси била панж ганж нуқуду жавоҳирин олди ва Амири Хисрав таърифидаким, бу жавоҳир ва нуқуд тамаидин панжа анинг панжасиға солди

Х айли фасоҳат бошининг афсари,
Ганжи яқин афсарининг гавҳари.
Кони фазилат гуҳариға амин,
Баҳри балоғат аро дурри самин.
Хилватининг қаҳгили анбар сиришт,
Тўрт ҳади зимнида секкиз биҳишт.
Гарчи кўнгул кулбасидек мухтасар,
Икки жаҳон анда бўлуб жилвагар.
Масжиди қандили сипеҳри асир,
Шуъла бу қандил аро меҳри мунир.
Қаъба уйидин бир очуқ боб анга,
Сажда чоғи ҳайъати меҳроб анга.
Ганжа ватан, кўнгли анинг ганжхез,
Хотири ганжуру тили ганжрез.
Фикрати мизони бўлуб хамсасанж,
«Хамса» дема, балки дегил «Панж ганж»,
Каффаи мизон анга афлок ўлуб,
Ботмонн тоши кураи хок ўлуб.
Тортса юз қарн хирад хозини,
Чекмагай анинг кўпидин озини.
Хони латойифқа сўзи мунқасим,
Дурри маониға тили мунтазим.
Нозим ўлуб сўз дури серобиға.

Чарх «Низомий» ёзиб алқобиға..
Дурларидин ер юзи мамлу бўлуб,
Балки фалак дуржлари ҳам тўлуб.
Чун қилибон сўз юзи оройишин,
Қўймай эл оройиши гунжойишин,
Ғайри ҳам ул ҳиндуйи чобуксувор,
Ким чиқариб ханжари ҳиндий иёр.
Ханжарининг барқидин ўт чақилиб,
Рахшидағи тезлик ўтча қилиб.
Қай сари ўтдек юз уруб тунду тез,
Солибон ул кишвар аро рустахез.
Ушбу мамоликдаки маъмур эди,
Қилди тасарруф неки мақдур эди.
Ҳиндуви чобуқ демаким, ройи ҳинд,
Қилки учи мамлакат оройи ҳинд.
Назми саводи аро ҳар дoston,
Ўйлаки бир кишвари Ҳиндустон.
Ганжа шаҳи Ганж фишон, пайров ул,
Шаҳ бу сўз иқлими аро, хисрав ул.
Хисрав ўлуб мулк этиб обод ҳам,
Ёлғуз Хисрав дема, Фарҳод ҳам.
Ранж тоғин қозмоқ анинг пешаси,
Тоғи анинг назму тили тешаси.
Ишқ ўти оташгаҳи жони анинг,
Ғам тенгизи ашки равони анинг.
Шамъ киби базм фурузанда ул,
Базм фурузандаву сўзанда ул.
Ганжа қуёшики, кўтаргач алам,
Айлади сўз мамлакатин якқалам.
Бўлмади бир мулк сари кинахоҳ,
Ким бу доғи чекмади ул ён сипоҳ.
Бир май ила бодапараст ўлмади,
Ким бу ҳам ул май била маст ўлмади.
Қайси шабистонғаки ул қилди азм,
Базми ерида бу доғи тузди базм.
Ул безабон «Махзани асрор»идин,
Бу ёрутуб «Матлаи анвор»идин.
Маснави услуби мусаллам анга,
Пайраву монанд бу бир ҳам анга,
Қўп киши ҳам қилди татабуъ ҳавас,
Сарву гул ўтрусиға келтурди хас.
Бир кишидин ўзгаки, андоқ киши
Бермади ёд эски фалак гардиши.

*Сафо жомининг софи ошоми мавлоно Нуриддин Абду-
раҳмон Жомий... ва ул ҳазрат илтифотининг қуёши бу
хоксори тийра рўзгор ҳолиға партав солғоннинг изҳори...
ва «Тухфатул-аҳрор» тухафи мутолаасидин маҳзун кўн-
гул тараби, ва «Ҳайратул-аброр» муолий ва жавоҳирин
назм риштасиға тортмоқнинг сабаби.*

Улки бүкүн қутби тариқатдур ул,
Кошифи исрори ҳақиқатдур ул.
Кўкси ҳақойиқ дури ганжинаси,
Кўнгли маони юзи ойинаси.
Олий анга етти фалакдин маҳал,
Етти фалаж мушкили оллида ҳал.
Мадрасаи қудс анинг маъмани,
Хонақаҳи унс анинг маскани.
Жилвағаҳи гулшани чархи барин,
Обхўри чашмаи айнул-яқин.
Қасри каломи чиқиб андоқ баланд,
Ким анга гардун сола олмай каманд,
Анда шаётин хасиға йўқ сабот,
Баски уруб хайли малонк қанот.
Гунбазийи ҳужрада зоти ниҳон,
Уйлаки кўк гунбази ичра жаҳон,
Қайси жаҳон, олами кубро дегил,
Қудрати оллоҳу таоло дегил.
Хирқа анинг жисмида қаптон бўлуб,
Қаптони тан, жисми анинг жон бўлуб.
Хирқа била топмоғани ихтисос,
Танни риё тўнидин этмак халос.
Чунки таважжуҳда қуйи солса фарқ,
Сойири равшан равиш андоқки барқ.
Сайрдаким чархни айлаб хижил,
Тай қилибон арз катайиис-сжил.
Вақти қуёшин чу қилиб парда пўш,
Килки қаро абрдек айлаб хуруш.
Парда ясаб ҳолати пинҳон учун,
Сафҳа ёзиб сатр ила китмон учун.
Зулмат этиб жамъ давоти анинг,
Маъни ўлуб оби ҳаёти анинг.
Қатрасидин кимки бўлуб комёб,
Умри муаббад қилибон иктисоб,
Назми ақолими жаҳонни тутуб,
Насри доғи кишвари жонни тутуб,

Файзи гадову шаҳ аро мунташир,
Хизматиға шоҳу гадо муфтахир.
Лек менга оллида ажзу ниёз,
Борча улусдин берибон имтиёз.
Меҳридин офоқ аро гар нурдур,
Зарра анинг меҳрида машҳурдур.
Қуш кўп ўлур боғ ҳаримиға хос,
Булбул ила гулга бўлур ихтисос.
Номағаким роқим этиб хомасин,
Кўрмади мен кўрмайин эл номасин.
Меҳр тулуъ айлади чун тоғ уза,
Тушти бурун партави туфроғ уза.
Гулбун уза ҳарне гул очти чаман,
Аввал анинг ҳамдами бўлди тикан.
Базмда бир кун юзидин нур эди,
Ҳар соридин нодира мазкур эди.
Тушти чу раҳрав била пайравга сўз,
Етти Низомий била Хирсавға сўз,
Ким не сифат олам аро солди шайн,
Иккисининг хомасидин «хамсатайн».
Лек бу ул турфаки топмиш жамол,
Икки бурунғиснда бор ўзга ҳол:
Гавҳаре йўқ «Махзанул-асрор»дек,
Ахтаре йўқ «Матлаул-анвор»дек.
Ўзга санамлар ҳам эрур жилвасоз,
Барчасининг ҳуснида зеби мажоз.
Ул икисидин бири гавҳарфишон,
Гавҳарида нури яқиндин нишон.
Ул бириси доғи бўлуб нур пош,
Бу бирида партави таҳқиқ фош.
Нукта сув янглиғ эритур тошни
Топса ҳақиқат ўтидин чошни.
Бўлса ҳақиқат гуҳаридин йироқ,
Ришта сўзин сўзламаган яхшироқ.
Риштаға чун зоҳир эрур тору нуд,
Дурсиз анга рангию нақши не суд?
Утти чу алқисса бир ой, икки ой,
Бир кун ўлуб, бахту хирад раҳнамой,
Хизматин эттимки, таманно эди,
Илгида кўрдум неча ажзо эди.
Кулгу била қилди нишорат мента,
Тухфа била берди башорат мента,
Ким олибон боштин аёғига боқ,

Қил назар авроқиға боштин-аёқ.
Олиға жон нақдини сочтим равон,
Олдиму ўптум, доғи очтим равон.
Боштин-аёқ гавҳари шаҳвор эди,
Қайси гуҳар «Тухфатул-аҳрор» эди.
Нафъ топиб қимки бўлуб мустафид,
Мухтасар ул иккидин, аммо муфид.
Ул иккини топса бўлур мунда ўқ,
Мунда тухаф кўпки, ул иккида йўқ.
Шавқида кўксумни шигоф айладим,
Жилдиға кўнглумни ғилоф айладим.
Чун ўқумоқ замзамаси бўлди бас,
Кўнглум аро дағдаға солди ҳавас,
Ким бу йўл ичраки алар солди гом,
Бир неча гом ўлса манга ҳам хиром.
Форси бўлди чу аларға адо,
Турки ила қилсам ани ибтидо,
Форси эл топти чу хурсандлиқ,
Турк доғи топса барумандлиқ.
Ул икига фотиҳа ўқуб туруб,
Фотиҳа бу бири манга еткуруб.
Ботин ила қилмаса ул икки рад,
Зоҳир ила бу бири қилса мадад.
Менки талаб йўлида қўйдум қадам,
Бордур умидимки, чу тутсам қалам.
Йўлдаса, бу йўлда Низомий йўлум,
Қўлдаса Хисрав била Жомий қўлум,
Нукта сурудида раво бўлмағай,
Буки Навойиға наво бўлмағай.
Элтса жоҳ аҳлиға муфлис паноҳ,
Топса қабул ул ҳам ўлур аҳли жоҳ.
Мушкга ҳаргиз теридин ор эмас,
Лаълга ҳам хорадин озор эмас.
Боғи аносирки эрур дил кушой,
Жадвали девори анинг чордой.
Бўлса ўту суву ҳаво дилпазир,
Ул аро туфроқ ҳам эрур ногузир.
Сарву гулу лола харидори бор,
Лек ўтуннинг доғи бозори бор.
Бўлса хазу атласу иксун либос,
Ит жули қилмоққа ярар ҳам палос.
Лаъл ила ёқуту дур истар баҳо,
Лек сомонники чекар қаҳрабо.

Уч қадаҳи соф ила шаҳ бўлса хуш,
Лойи доғи қолса чекар дурдкаш.
Ит киби чун пастлигим чоғладим,
Ўзни бийиклар ипига боғладим.
Бўлса алар озими дашти адам,
Мен ҳам ўлай соя киби ҳамқадам,
Қаҳфи фано ичра алар бўлса гум,
Мен ҳам ўлай робнуҳум калбуҳум.

*Сўз таърифидаким, башар вужуди сипеҳрининг кавоки-
би жаҳонтоби ва инсон зоти маъданининг жавоҳири се-
роби дурур ва сазд кавкабларнинг бир-бири бирла қи-
рони яхши асар кўргузуридин ва самин жавҳарларнинг
бир-бирига иқтирони дилпазир кўрунуридин, назм тар-
кибин наср тартибиға таржиҳ қилмоқ.*

Сўз гуҳариға эрур онча шараф,
Ким бўла олмас анга гавҳар садаф.
Тўрт садаф гавҳарининг дуржи ул,
Етти фалак ахтарининг буржи ул...
Васф не навъ ўлғай анга эл сўзи,
Ҳарне сўз айтилса эрур чун ўзи,
Жон ўлуб ул, руҳ анинг қолиби,
Ким танида руҳ анинг толиби,
Борча кўнгул дуржи аро жавҳар ул,
Борча оғиз ҳуққасида гавҳар ул.
Гар худ эрур ханжари пўлод тил,
Суфти доғи инжулари сўзни бил.
Тил бу чаманнинг варақи лоласи,
Сўз дураридин бўлубон жоласи.
Сўздин ўлукнинг танида руҳи пок,
Руҳ доғи тан аро сўздин ҳалок.
Тиргузуб ўлганни каломи фасиҳ,
Ўзига жонбахш лақаб деб Масиҳ,
Боис ўлуб шаҳ сўзи бедодға,
Тухмат ўлуб ўртада жаллодға.
Сўздин этиб ўтға азимат Халил,
Сўз юкига ҳомил ўлуб Жабранл.
Тенгрики, инсонни қилиб ганжи роз,
Сўз била ҳайвондин анга имтиёз.
Лаъли майи ақлни маст айласа,
Маст неким, бодапараст айласа,
Ғунча оғизлиқ санами нўшлаб,

Сўздин агар айласа, хомўш лаб.
Лаъли майи ақлни маст айласа,
Маст неким, бодапараёт айласа
Сурат ила бўлса маҳи осмон,
Сурати дивор ҳамон, ул ҳамон.
Гарчи юзи рашки қамар бўлмаса,
Лаъли лаби тунги шакар бўлмаса,
Айламаса ғамзани новакфиган,
Қилмаса кирпик сафини сафшикан.
Бўлмаса ғоратгару танноз ҳам,
Чин била ҳусн ўлса анга ноз ҳам.
Лек такаллум чоғи айлаб итоб,
Талх ҳадис ўлсаву ширин жавоб.
Фитна қилиб, ваъдау пайғом ила,
Ақлни маст айласа дашном ила.
Кўргузубон лоба малоҳат уза,
Лобаси туз сепса жароҳат уза,
Ким экин ул шуълаға ёқилғучи,
Ё бу жароҳатға даво қилғучи.
Гар бўлубон ҳусн ила обид фиреб,
Бўлса малоҳат била ҳусниға зеб.
Айтса бу ҳусну малоҳат била,
Нуктани ойини фасоҳат била.
Солғувси жинси бани одамға ўт,
Не бани одам, бари оламға ўт.
Ҳар дам этиб элни ҳалок ўртагай,
Балки башар ҳайлини пок ўргатай.
Базмда ҳар муғриби дастон саро,
Чекса тараннум била дилкаш наво.
Нақшда ҳар неча талоло деса,
Ё амал ичра танадирно деса.
Борчасидин ҳаз этар аҳли ўқул,
Гар худ узоқ чекса бўлурлар малул.
Ё бу наво зимнида асраб маҳал,
Чекса Навоий сўзидин бир ғазал,
Ким анга алфоз ўлуб оташ фишон,
Берса улус кўнглига мунгдин нишон.
Базмда ул лаҳза алолони кўр,
Кўйи харобот аро ғавғони кўр.
Кўрки нечүкдур ёқа чок айламак,
Ўзни фигон бирла ҳалок айламак.
Донау дур сўзини афсона бил,
Сўзни жаҳон баҳрида дурдона бил.

Мунчаки шарҳ этти қалам сўзга ҳол
 Насридадур, назмида бор ўзга ҳол.
 Сўз аро ёлгон киби йўқ нописанд,
 Айлар анинг назмини доно писанд.
 Урнида тишлар дури манзум эрур,
 Чун сочилур қиймати маълум эрур...
 Дафтари назмида чу шерозадур,
 Гул варақи гулшан аро тозадур,
 Узди чу шерозасини дафтари,
 Ел учурур ҳар варақин бир сари.
 Назм анга гулшанда очилмоғлиғи,
 Наср қаро ерга сочилмоғлиғи,
 Бўлмаса эъжоз мақомида назм,
 Бўлмас эди тенгри каломида назм,
 Назмда ҳам асл анга маъни дурур,
 Бўлсун анинг сурати ҳарне дурур.
 Назмки маъни анга марғуб эмас,
 Аҳли маони қошида хўб эмас.
 Назмки ҳам сурат эрур хуш анга,
 Зимнида маъни доғи дилкаш анга,
 Ераб, ани халқ дил афрўзи эт,
 Хаства Навоийға доғи рўзи эт.

Учинчи мақолат

*Салтанат бобидаким.... хисравлиқ худин аларнинг хило-
 фати бошиға қўйдиким, адолатлари «айни»нинг чашмаи
 зулоли мулк бўстонин сероб қилғай...*

Эй фалак авжидин ўтуб рифъатинг,
 Ою қуёшдин чолиниб навбатинг..
 Тахтинг ўлуб давлати жовид мулк,
 Соия чатринг аро хуршед мулк.
 Тож бошингдин бўлубон сарбаланд,
 Тахт аёғингдин ўлуб аржуманд.
 Симни алқобинг этиб муҳтарам,
 Сиккаи қадрингга кавокиб дирам.
 Хутбай жоҳингни ўқуб Муштари,
 Курсийи нух поя анинг минбари.
 Меҳр бўлуб соя нишининг сенинг,
 Ой юзида муҳри нигининг сенинг.
 Мулки Сулаймон уза ишрат намой,
 Бошингга солмай кўлака жуз ҳумай.

Маснади Жамшед уза айлаб мақом,
Топмай илигинг ўпарин ғайри жом.
Хотами адлингга сипеҳри баланд
«Рости-ю расти» била нақшбанд.
Хутбаи жоҳинг қадар иншо қилиб,
«Яъмуру бил-адл» ила туғро қилиб.
Ҳаққи солиб сояи раъфат сенга,
Рўзи этиб тахти хилофат сенга,
Айлади олингда бийикларни наст,
Даҳр забардастларин зер даст.
Халқни олингда қилиб нотавон,
Борчасиға айлади ҳукмунг равон.
Хизматинга элни забун айлади,
Қадларин олингда нигун айлади.
Бил муниким, сен доғи бир бандасен,
Кўпрагидин ожизу афгандасен.
Эрмас алар туғроғу сен нури пок,
Хилқат аларғау сенга тийра хок.
Борча жаворих била аъзода тенг,
Сурағи навъию ҳаюлода тенг,
Лек ҳунар ичра, камол ичра ҳам,
Хулқи хушу лутфи мақол ичра ҳам,
Ҳам равиши адлу ҳам инсоф аро,
Ҳилму ҳаёу бори авсоф аро,
Шаръ тариқида ибодатда ҳам,
Ҳақ йўлида тақви-ю тоатда ҳам,
Сен тушубон йўл наҳажидин йироқ,
Кўпраги сендин юрубон яхшироқ.
Буки санга тенгри бериб имтиёз,
Салтанат авжида қилиб сарфароз,
Тахтни шахсингга макон айлади,
Мулк уза ҳукмунгни равон айлади,
Мунда доғи қудратин ифшо қилиб,
Ҳикмат ила қатрани дарё қилиб,
Билдуруб элга ҳақу барҳақлигин,
Англатибон қодирин мутлақлигин,
Лек бу иқболнинг ўтрисида,
Бўйла бийик мартаба қаршусида,
Амр қилибдур неча хизмат санга,
Рўзи этибдур неча санъат санга,
Бирининг неъматига шукр эрур,
Кимсаки, шукр айласа кўпрак берур.
Шукр қилиб айламасанг уштулум,

Дедур ўзиким, «Лаазиданнакум».
Сўнгра раиятни вадойиъ деди,
Хуррам ани билки, бу ғамни еди.
Гарчики, ҳақ амри фаровон эрур,
Борчаси бир ёну бу бир ён эрур.
Бўлди раият галаву сен шубон,
Ул шажари мусмиру сен боғбон.
Қўйни шубон асрамаса ою йил,
Оч бўрилар туъмасидур бори бил.
Боқмаса деҳқон чаманин туну кун,
Нахли тарин англа қуруғон ўтун.
Бўрини доғи галадин дур қил,
Сув берибон боғни маъмур қил,
Ғам есанг ул гала манофиъ берур,
Боғ гулу мевая нофиъ берур.
Гала тугансау қуруса шажар,
Худ санга қолмас яна нафъу самар.
Истаса топшурғонини кирдигор,
Фикр қил ул дамки, жавобинг не бор?
Қўз оч, агар худ бор эсанг раҳшунос,
Иш равишин айла анингдек қиёс,
Ким не кишиким, санга маҳкум эрур,
Зулмунгга бечорау мазлум эрур.
Гарчики, йўқ шавкату сармояси,
Сендин эрур ортуқ анинг пояси.
Негаки, чун ҳашр куну зулжалол,
Золиму мазлумни айлар савол.
Анга эваздур, сенга шармандалик,
Анга бийиклик, сенга афгандалик,
Тил чекиб ул ханжари пўлоддек,
Очилибон савсани озоддек.
Сенга бинафша киби қадди нигун
Бош кўтара олмай уётдин забун.
Анга нишоту санга андуҳу ғам,
Ул санга андоққи, анга сен бу дам.
Ҳар не хато қилғонинг ўлғоч ҳисоб,
Бўлғусидур ҳар бирига юз азоб.
Тенгри бу дардингга даво айламас,
Ушбу жиҳатдинки, ҳақуллоҳ эмас,
Гарчи синуқ игна ҳақунносдур,
Бағринг аро ханжари алмосдур.
Қилмаса мазлум гуноҳинг биҳил,
Дўзах ародур ватанинг муттасил.

Афвин анинг тутмасанг уммид сен,
Билки томуғ ўтида жовид сен.
Кимга тикан бирла қилибсен ситез,
Ургусидур кўксунгга юз тиги тез.
Кимки бўлур бир шараринг фош анга,
Дўзах ўти бўлгуси подош анга.
Кимгаки бир ришта етурдунг зиён,
Қатлинга ул риштани билгил йилон.
Эйки, қавий айлади давлат қўлунг,
Зулм сори тушти ва лекин йўлунг.
Зулмунг эмас эрди халойиққа кам,
Ким қилдурсен ани ўзунгга ҳам.
Зулм ўзунга фисқдур, эй ҳушёр,
Гум қил ани, бўлса санга хуш ёр.
Чунки фараҳ базмига азм айладинг,
Айшу тараб азмига жазм айладинг.
Қасрки, базм анда муҳайё бўлуб,
Зийнати фирдавси муалло бўлуб,
Пардалари риштаси эл жонидин,
Лаълию шингарфи улус қонидин,
Шамсаси эл моли била зарнигор,
Эл дуру лаъли била гавҳар нигор.
Ҳиштини масжид бузубон келтуруб,
Тошини эл марқадидин еткуруб.
Анда тузуб маснади шоҳаншаҳи,
Айшу тараб жоми учун муштаҳи.
Базмда соқилар ўлуб жилвасоз,
Аҳли ғино ҳар сори дастон навоз.
Ҳарнеки марғуби эрур нафснинг,
Топилиб ул базмда бир йўқки, минг.
Тил бори ул дебки, демак хўб эмас,
Кўз кўрубон оники, матлуб эмас.
Арбададин ўзга эшитмай қулоқ,
Коми учун тутмай илик жуз аёқ.
Ҳою ғулудин бу нишотинг куни,
Англамайин кимса муаззин уни.
Баски самоу ғазалу қавлу савт,
Бўлубон ул кунги намоз элга фавт.
Аҳли вараъким, топиб анда вужуд,
Чанг рукуъ ичра суроҳи сужуд.
Улки бу тоат била тафзиҳ анга,
Нуқл бўлуб донаи тасбиҳ анга.
Токи қуёш жирми бўлуб нур пош,

Маҳфили айшингда бу янглиғ маош.
 Шом жаҳон сафҳасин айлаб қаро,
 Пардаи зулмат чу ёпиб эл аро.
 Рост ярим тунга дегин ҳол бу,
 Ҳам санга, ҳам хайлинга аҳвол бу.
 Жом бу аҳволинга қон йиғлабон,
 Шамъ куюб, ашк фишон йиғлабон.
 Қоқиб овуч санж қилиб наъра кўс,
 Кўкка чекиб нолау афғон хурус.
 Сен чу бўлуб сархушу хилват гарой,
 Анда қилиб ҳарне тилаб нафсу рой.
 Базмдағи қорию гар худ йигит,
 Майдин ўлуб ҳар бири бир телба ит.
 Шайнда қоплондин агарчи фузун,
 Нафс итининг илгида лекин забун.
 Ҳар бириси юз тамаи хом аро,
 Ёйилибон кишвари ислом аро.
 Ҳар сори бир маст ўлуб ором жўй,
 Бир бутя гулрухдин ўлуб ком жўй.
 Мастлиқ уйқуси чу айлаб ҳужум,
 Борча ўлукдек ётиб ул хайли шум.
 Субҳ чу зоҳир қилиб анворини,
 Ҳар ён очиб ламъаи рухсорини.
 Ончаки султоний ўлуб чоштгоҳ,
 Уйқуда султон била хайлу сипоҳ.
 Кўзларидин уйқу чу маъзул ўлуб,
 Ҳар бири бир зулмға машғул ўлуб.
 Очибон элга ситам абвобини,
 Қилғали пайдо тараб асбобини.
 Бўлди чу асбоб муҳайё яна,
 Кирди тараб базмиға ғавфо яна,
 Иўқки замона шаҳи бу шевалик,
 Ўз хўру ҳолиға улуғ то кичик.
 Ҳар кеча бу ғафлат ила кунгача,
 Ҳар куни бу шанъат ила тунгача,
 Эй хуллафо ўрнида маснад нишин,
 Кўр ўз ишингни-ю аларнинг ишин.
 Қоида мундоғму бўлур, де ахи,
 Бир ўз ишингнинг ғами ҳам е ахи.
 Ҳақ сени адл этгали султон этиб,
 Зулм ила сен халқни вайрон этиб,
 Ул сени маъмури ибодат қилиб,
 Сен лаабу лаҳвни одат қилиб,

Неча бу бехудлуқ ила йилу ой,
 Вой, агар келмасанг, ўзунга, вой.
 Умр бу ишлар сўнгича кетти тут,
 Марг ниҳиби бошинга етти тут.
 Чун ҳашаму хайлдин айрилғасен,
 Деки, бу аъмол ила не қилғасен?
 Не амали хайр санга дастгир,
 Не ситаминг кўргучи пўзиш пазир.
 Зулмни тарк айлаву дод айлагил,
 Марг кунидин доғи ёд айлагил.
 Зулмунг эрур кундузу фиқинг кеча,
 Зулм ила фиқинг неча, бўлғай неча?
 Гаҳ-гаҳи ёд айла надоматни ҳам,
 Қайси надоматки, қиёматни ҳам.
 Журму гунаҳдин киши маъсум эмас,
 Таркини тутмоқ доғи мазмум эмас.
 Ҳақнинг эрур саҳвсиз иш лозими,
 Саҳв эрур лозимаи одами.
 Саҳвунга де узр таваҳҳум била,
 Зулмдин эт тавба тазаллум била.
 Кимники бедодинг этибдур асир,
 Бўл анга адл илги била дастгир.
 Рой ила зулматни мунир айламак,
 Лутф ила оламни асир айламак,
 Тиғ агар чекса нечукким қуёш,
 Айламак онинг сунгида меҳр фош.
 Шаҳлар аро бўйла сифат кам дурур,
 Ким шаҳи ғозийға мусаллам дурур.

Туртунчи мақолат

*Риёи хирқапўшлар сулукида... ва ҳақиқий боданушлар
равишида*

Эй бўлубон санъат ила хирқа пўш,
 Шому саҳар зикр ила солиб хурўш.
 Хирқа уза баҳяки ҳар ён чекиб,
 Зухду риё вуслаларидин тикиб.
 Руқъаи даври бу мураққаъда кўп,
 Борча дирам остиға тикмакка жўб.
 Иплар анга риштаи талбис ўлуб,
 Игна анга сиблати иблис ўлуб.
 Азрақ узаким бўлубон бахясоз,

Анжуми наҳси фалаки нақшбоз.
Ушбу фалак узра ридо субҳи дам,
Субҳки, козиб анга бўлмиш алам.
Эски амомаки бўлуб печ-печ,
Печдин ўзга нима йўқ анда ҳеч.
Қайси асо ҳийла уйига сутун,
Кош синиб ул, бу уй ўлғай нигун.
Субҳа дема, бутки йўнуб бутгарош,
Дона ясаб, ҳарне қолиб риза тош.
Муъзини қарробаи куффор анга,
Ришта бўлуб риштаи зуннор анга.
Ул йиғочиким, аши мисвок этиб,
Оғзи луоби била нопок этиб.
Номаи идбор дегил оғзи руст,
Упмак учун элтиб ўз оғзиға чувт.
Ҳар ён аёғидаки наълайн ўлуб,
Аҳли сафо ҳазли учун шайн ўлуб.
Турфа соқолин осибон кулгудек,
Эгри йиғоч узра чиқиб ўчкудек.
Ўчкуча ҳам йўқ ишида тўғрилиқ,
Ул тутиб ўғри, бу қилиб ўғрилиқ.
Ўчку тилаб хайлиға баргу наво,
Гар гала минг бўлса, бўлуб пешво,
Ўзини бориға шафиқ айлабон,
Ҳоди ўлуб қатъи тариқ айлабон.
Тоғ ила тузни туну кун бошқариб,
Хайлини йўл ақбасидин ўткариб.
Кўргузубон бу доғи хайлиға йўл,
Йўлки, борибон томуғ ўтиға ул.
Водийи зулмат аро ул турфа хайл,
Йўл итуруб айлабон ўт сори майл.
Мафсақаэ топибон элтиб паноҳ,
Отини маъбад атабу хонақоҳ.
Ханақаҳ ичраки солиб бўриё,
Ранг анга зарқ ўлубон, бу риё.
Масжиди аркони бўлуб мухталиф,
Қибла жанубий тарафий мунҳариф.
Маст муғ ашжоридин абвоб анга,
Қаҳбаи тарсо қоши меҳроб анга,
Шайх бу меҳроб аро тоат қилиб,
Ҳар неки шайтон деб итоат қилиб,
Бўлуб анга жамъи халойиқ мурид,
Лек бори шайхқа лойиқ мурид,

Шайх қадин ҳам қилибон нун киби,
 Ултурубон гўшада Зуннун киби.
 Аҳли сулук ичра маориф дебон,
 Они муҳаққиқ, муни ориф дебон.
 Ҳарза музахрафники бунёд этиб,
 Аҳли иродатқа ҳам иршод этиб.
 Бирин этиб зўр ила хилват нишини,
 Бирин этиб куч била узлат гўзини.
 Аҳли риёзатдин атаб бирини,
 Бирига деб воқиа таъбирини.
 Воқиа гар худ анга ёлгон дебон.
 Ул доғи таъбирини ҳазён дебон.
 Хилват аро қилғучи маҳрам ўзин,
 Хизр била тутқучи ҳамдам ўзин.
 Латтаки маҳкам тугубон банг анга,
 Еткирубон банг яшил ранг анга.
 «Хизр паямбар» қўюбон отини,
 Воқиа деб ҳарза хаёлотини.
 Йўқки ҳамин хилвати аҳлиға бас,
 Шайхқа ҳам ушбу Хизр ҳамнафас.
 Рутбада андоқ анга аъло мақом,
 Ким бўлубон чарх анга адно мақом.
 Қолмайин ул проким, ул етмайин,
 Арзи кароматни писанд этмайин.
 Ногаҳ агар нағма чекиб бир пайи,
 Маст қилибон они бу ҳолат майи.
 Нағмай хорижки қилиб истимоъ,
 Секрибу оҳанг этиб ул дам самоъ.
 Дебсабу сайҳа чекиб андоқки пил,
 Чангаки нафс олида хору залил,
 Аҳли иродат доғи бу тавр ила,
 Теграсига эврулубон давр ила,
 Тийра хаёлот ила ҳол айлабон,
 Даврни фонуси хаёл айлабон.
 Ҳолда асҳоб доғи пирдек,
 Бемазалиқда бориси бирдек.
 Ева кўп айтурда бири чир-чирақ,
 Чарх кўп урмоқда бири фирфирак.
 Бу бири важд ичра тилин лол этиб,
 Ул бир ўзин волаву беҳол этиб,
 Бу тутубон кўз учидин они пос,
 Ул қилибон важдини мундин қиёс.
 Зарқ ўтидин ҳар бири дўзах киби,

Лек бӯрудатдин ўлуб ях киби,
 Ҳар бири онча урунуб бемалол,
 Қим йиқилиб қўпқали топмай мажол.
 Борчага мақсуд буқим аҳли жоҳ,
 Кўрсалар ул шайх ила бу хонақоҳ,
 Шайхни сажжодаи иршод уза,
 Хайлни ҳаммазикр ила аврод уза.
 Фақру қаноатдин ўлуб сарбаланд,
 Важд ила ҳолатдин ўлуб баҳраманд.
 Борчаларин аҳли яқин соғиниб,
 Ҳол ила ул важдни чин соғиниб,
 Зоҳир этиб шайх қошида ниёз;
 Фоқалариға бўлубон чорасоз,
 То билиб охир ани султони мулк,
 Хайли дағо бирла ниғаҳбони мулк.
 Арзи ниёз айлабон ўлгай мурид,
 Пояларини ҳар нафас этгай мазид.
 Ҳадя, туҳаф тортқаю мол ҳам;
 Мустағалу кенту суюрғол ҳам.
 Бўлса бўлар бирла барумандлиқ,
 Этгай алар нафсиға хурсандлиқ.
 Субҳоналлоҳ, бу не нафси лаим,
 Нафени қўйғил, не азоби алим.
 Рўзи учун мунча фусунсозлиқ,
 Мансаб учун мунча дағобозлиқ.
 Бу эл эрур борча ёмондин-ёмон,
 Қимки йўқ андин ёмон, андин ёмон.
 Ботин ўлуб фосиду зоҳир салоҳ,
 Тоши мусалову ичи мустароҳ.
 Рухни нафс олида қул айлабон,
 Ҳуллани дажжолға жула айлабон.
 Дев ила шайтон уруб ичинда жўш,
 Танға малоик паридин пардапўш.
 Қўнглак аро мушку абири тараб,
 Қўнглида юз ит ўлубу гандараб.
 Гарчи бўлур қалб дирам рўйкаш,
 Андин айирмоқ бўлур ўт бирла ғаш.
 Лек томуғ ҳам бу неча ғашға ҳайф,
 Ут доғи бу, хайли дағалвашға ҳайф.
 Гар кўруб ўтдин бани одам азоб,
 Ўтқа бўлардин бўлубон ҳам азоб.
 Одам аро кўр не тафовут турур,
 Қибла анга, тенгри мунга бут турур.

Равза сўзидоғи демасдур бири,
 Куйгали ҳам лойиқ эмасдур бири.
 Эй кўнгул, ул элга жаҳонлар фидо,
 Дема жаҳонлар, деки жонлар фидо,
 Ким қилибон икки жаҳон таркини,
 Икки жаҳон демаки, жон таркини,
 Гусса жаҳон ичра чекиб жон учун,
 Жонни фидо қилғали жонон учун.
 Элга бериб дафтари солусни,
 Утға солиб хирқаи номусни.
 Масжиду майхона анга ёқмайин,
 Дайр била шаъба сори боқмайин.
 Силкибон эл яхши-ёмониға енг,
 Англаб улус йўқию борини тенг.
 Жону жаҳонни кўрубон хокча,
 Қавну макон нақдини хошокча.
 Борлиқ асбобини фоний билиб,
 Йўқлуқ ўти ичра ўзин кул қилиб.
 Куйдурубон чун бу хаёлотни,
 Ёрутуб ул кул била миръотни.
 Кўзгуда чун ғайрдин ўлмаи асар,
 Чехраи мақсуд ўлубон жилвагар,
 Балки бу нобуд хаёлот анга,
 Қайси хаёлотки, заррот анга.
 Бошдин аёқ ҳар бири кўзгу бўлуб,
 Шоҳиди мақсудға ўтру бўлуб.
 Кўзгуву шоҳид кўрунуб ҳар тараф,
 Кўзга ёмон кўрмак ўлуб бартараф.
 Ҳар сориким нозир ўлуб ҳақ кўруб,
 Қилғучини фоили мутлақ кўруб.
 Туз йўл ила қотиини води алар,
 Ким итуруб йўлини ҳоди алар.
 Улки қолиб зулмати ҳижрон аро,
 Ё озиқиб водийи ҳирмон аро,
 Хизрдёк ул қавм тутуб элга қўл,
 Кўргузубон манзили мақсадға йўл,
 Моний ўлуб ғайрати огоҳлиқ,
 Хизрға ҳам қилғоли ҳамроҳлиқ,
 Зулмат алар ўтиға бир дуди оҳ,
 Йўлларида Хизр бир ахзар гиёҳ.
 Кўзларида қатраки ғалтон бўлуб,
 Хизрға юз чашман ҳайвон бўлуб,
 Гардлари кўзга бўлуб тутё,

Амрлари мисни қилиб кимё,
 Чарх била анжуми бедодгар,
 Қаҳрлари ўтиға дуди шарар.
 Меҳр била бадр манозил навард,
 Лутфлари гулшанида икки вард.
 Айласалар ҳар сори азми шигарф
 Юзларининг қатраси дарёи жарф.
 Қайда таваққуфға топиб иттисоф,
 Зимнида ҳар ҳарф виқор ичра қоф.
 Шахслари зовияи хок уза,
 Сайрлари гулшани афлок уза,
 Шаръ ақолимида равшан тариқ,
 Ким хати мавҳумдин ўлмиш дақиқ.
 Бу йўл ўлуб сайрда майдонлари,
 Балки бу майдон аро жавлонлари.
 Тоат этиб ҳар бири то жони бор,
 Жон чекибон ончаки имкони бор.
 Ҳарне қилиб фаҳм набий суннатин,
 Қилғоч адо жонға қўюб миннатин.
 Нечаки аъмол этибон печ-печ,
 Ҳеч келиб ҳар бири олинда ҳеч,
 Жид била айлаб кўрубон сарсари,
 Ажз ила юз узр қўлуб бир сари.
 Неки қилиб қасд анинг амри-ўқ,
 Учмоқ умидию томуғ бийими йўқ.
 Қимки хаёлиға келур мосиво,
 Лофи муҳаббат анга эрмас раво.
 Эйки бу гавҳарға тиларсен макон,
 Билки анинг кони эрур ломакон.

*Ҳотами тойи ҳикоятиким, ҳиммат ва сахо аҳлиға пешво
 эрди ва анинг меҳмонлиғи таъзимиға бош индурмаган
 гадо ҳимматин кўруб инсоф берди*

Ҳотами тойиға бир озодавош
 Дедиким, эй ҳимматинг озода куш,
 Токи сахо бўлди кафинг варзиши,
 Кўрдунг экинму бир ўзунгдек киши?
 Дедики, бир кун қилибон жашни ом,
 Ундаб эдим бодия аҳлин тамом.
 Матбах аро юз тева қурбон эди,
 Қўю қўзи беҳаду поён эди.
 Базм ичидин дашт сори бир нафас
 Касби ҳаво айламак эттим ҳавас.

Сайрда кўрдум бир асири миҳан
 Бир қучоқ орқасига юклаб тикан,
 Жисми уйин айлабон ул юк нигун,
 Тиркабон ул уйга асодин сутун.
 Ҳар қадам олғунча етиб муддате
 Ҳар нафас ургунча ўтуб фурсате.
 Солди ул эмгак ўти кўнглумга тоб,
 Лутфу тараҳҳум била қилдим хитоб,
 Кей қадинг эмгак юки паст айлаган,
 Жисмида ғам хори нишаст айлаган,
 Дашт аро гўёки хабар билмадинг,
 Ҳотам уйи сори гузар қилмадинг?
 Даъват этиб асру фаровон букун,
 Қилди ёмон-яхшини меҳмон букун.
 Ташла тикан, гулшани иззатқа ет,
 Чекма машаққат, қўпу даъвотқа ет.
 Менда чу фаҳм этти бу навъ изтироб,
 Бош кўтариб кулдию берди жавоб:
 Кей солибон ҳирс аёғингга банд,
 Озу тамаъ бўйнига боғлаб каманд.
 Водийи ғайратга қадам ўрмағон,
 Қунгури ҳимматга алам урмағон.
 Сен доғи чеккил бу тикан меҳнатин,
 Тортмағил Ҳотами тай миннатин.
 Бир дирам олмоқ чекибон даст ранж,
 Яхшироқ андинки биров берса ганж.
 Улки бу янглиғ сўзи мавзун эди,
 Мендин анинг ҳиммати афзун эди.
 Ҳиммат агар бўлса Навоий сенга,
 Бандадурур Ҳотами тойи сенга.
 Соқи, аёқ тут, карам изҳор қил,
 Базни Ҳотамга намудор қил.
 Бизда чу май базмига камдур дирам,
 Камлик эрур биздину сендин карам.

Адаб дaтбидaким, кичикларвa мужиби саодaтмaндлиғ вa улугларғa боиси сар баландлиқ дурур вa тавозуғ вaсфидaким, долдек қаддини хaм қилғон қадaмин дaвлат фарқиғa қўяр вa ҳаё зиёсидaким, ҳар киши кирсa рaҳмaт ёғинлари бирлa сероб бўлур

Эй талаб уйида нишаст айлаган,
 Қаддини хизмат юки паст айлаган.
 Эл йўлида гард ўлубон дард ила,
 Кибр кўзин кўр этиб ул гард ила
 Ашки риёзатки сочиб ҳар сари,
 Андин ўчуб нафсу ҳаво ўтлари.
 Оҳи надоматки чекиб сидқ аро,
 Кизб юзин дудидин айлаб қаро.
 Сидқ ила ҳар гарм нафаским уруб,
 Реву риё хирмонини куйдуруб.
 Қилмай ўзин рухсат ишига самар,
 Мими азимат била боғлаб камар,
 Сарсари ғайратни чу бунёд этиб,
 Ҳирсу тамаъ рахтини барбод этиб,
 Бўйла тариқики қабул айладинг.
 Кўйи тараб сори нузул айладинг.
 Лек бу йўл қатъида шарти талаб,
 Билки тавозуғ била келмиш адаб.
 Чунки тавозуғга хам ўлди ҳилол,
 Бўлди фузунроқ анга ҳар кун камол.
 Ёга тавозуғ сифати берди даст,
 Қадр ила мусҳаф уза топти нишаст,
 Чарх тавозуғ уза то хам дурур,
 Тобии амри бори олам дурур.
 Ё киби қошким бу дурур шаън анга,
 Жонин улус айлади қурбон анга.
 Элга шараф бўлмади жоҳу насаб,
 Лек шараф келди ҳаёву адаб.
 Чунки ёғин манбаи ўлди ҳаё,
 Қатраси тупроғни қилур кимё.
 Бўлмас адабсиз кишилар аржуманд,
 Паст этар ул хайлни чархи баланд.
 Тарки адабдин бири кулгу дурур,
 Кулгу адаб таркига белгу дурур.
 Қаҳқаҳадин кабк наво келтуруб,
 Бошига ул кулгу бало келтуруб.

Гунча кулуб бўлди очилмоқ анга,
 Етти очилмоқда сочилмоқ анга.
 Барқни кулгу йиқибон тоғ аро,
 Балки қилиб ер қўйи тупроқ аро.
 Суҳбки бу шева писанд айлабон,
 Меҳр ўти дуррини сипанд айлабон.
 Кулгуки ўз ҳаддидин ўлди йироқ,
 Йиғламоқ андин кўп эрур яхшироқ,
 Равшан этиб шамъни ҳар тун йиғи,
 Елга бериб гунчани хандонлиғи,
 Қилди булут ашки била дур нисор,
 Бўлди чоқин кулгусидин хоксор.
 Мастки йиғлай юруб ўздин кетиб,
 Ашки ниёзи гунаҳин пок этиб.
 Қимда адаб кулгуга очмас оғиз,
 Лек ҳаё абри эмас қатрасиз.
 Қаҳқаҳақим ҳазл анинг ёридур,
 Қурбақа савти била рафторидур.
 Ҳар кишиким ҳинду ўлур ҳазл аро,
 Юзини қилмоқ керак аввал қаро.
 Ҳарза эрур чунки мушаъбид сўзи,
 Ўз тилини кўрки кесар ҳам ўзи.
 Улки соқол боғлабон эл кулдурур,
 Кулгу соқолиға ўзи келтурур.
 Қилмоқ учун кўзга фузун кўркини,
 Бошиға маймун чу қўяр бўркини.
 Кулгу учун келса улус қошиға,
 Кулмас улус ёлғуз анинг бошиға.
 Масхарақим кулгу учун бож ер,
 Бир дирам олғунча ики кож ер.
 Шаклда чун масхараваш келди бум,
 Урмоғиға қушлар этарлар ҳужум.
 Ҳазлға лўли илик этса сутун,
 Ўзини куч бирла қилур сарнигун.
 Мунча мазаллат бориси булъажаб,
 Дафъ бўлур келса ҳаёву адаб.
 Жилвагар ўлди чу қуёш раъяти,
 Ер тубига кирди кеча зулмати.
 Музҳик эрур маст чу айлар ҳурўш.
 Сўзни тааммул била дер аҳли ҳуш.
 Тулкуву ит кулгу эшигин очар,
 Шер кўрунғач улус андин қочар.
 Буки тавозуъ дурур оти анинг,

Ёки адаб келди сифоти анинг.
Гарчи хирад васфидин ўзга демас,
Борча улус шаънида бирдек эмас.
Ҳар кишининг таврига лойиқ керак,
Сурати ҳолига мувофиқ керак.
Қулғаки бек қилса тавозуъ фузун,
Риштаи ранж ўзига айлар узун.
Сажда гадо оллида эрмас карам,
Билки карамдур анга бермак дирам.
Тифл учун қўпмоқ эмастур адаб,
Пирлар ул ишни демастур адаб.
Ул мутакаббир бўлуру сен енгил,
Бу икки иш эл нега қилгай дегил.
Гарчи адаб шарти бағоят керак,
Ҳар киши таврида риоят керак.
Рутбада сендин кишиким бўлса паст,
Кўрсанг ўз илгингда ани зер даст,
Гар сенга худ тобиу худдом/эрур,
Қайғулари кўнглунга ноком эрур.
Фарзу сунан улча эрур дилпазир,
Борчага ўргатмак эрур ногузир.
Ҳар не алар қилса хилофи ҳисоб,
Фарз дурур айламагинг эҳтисоб.
Ҳашрададур чунки хитоби сенга,
Ҳар не савол ўлса жавоби сенга.
Лек риоятлари бўйнуногдадур,
Руқъаи рўзилари қўйнуногдадур.
Вожиб эрур борчасига ёрлиқ,
Яхши ёмон ишда хабардорлиқ.
Бу сифат уммид илаким бим эрур,
Ушбу жамоатга бу таъзим эрур,
Гар эрур атфолу, иёлинг сенинг,
Будур аларга доғи ҳолинг сенинг.
Улча эрур тифлга шойиста иш,
Билки кичикликта эрур парвариш.
Қатрага чун тарбият этти садаф,
Эл бошига чиққуча топти шараф,
Бириси қўймоқлиқ эрур яхши от,
Ким десалар етмагай андин уёт,
Исмда кўп келди тафовут падин,
Бири Ҳусайн ўлди, бириси Язид.
Қилмоқ эрур бири муаллим талаб,
Қилғали таълим анга илму адаб.

Итки тааллумда чу бўлди камол,
Сайд анинг оғзидин ўлди ҳалол.
Олим ул итким нажасул-айн эрур,
Ўвлулга жаҳл ўлса ажаб шайн эрур.
Гарчи анга шафқат эрур судманд,
Еткурур ифротн валекин газанд.
Меҳр ила зажрики тавоққуъ дурур,
Тифлға сендин бу тавозуъ дурур...
Бири эрур макрамати волидағи,
Билки мунунг қилмоғидур фарзи айи
Бу икининг хизматини бир бил,
Ҳар неча ифрот эса, тақсир бил.
Бошни фидо айла, ато қошиға,
Жисмни қил садқа ано бошиға!
Икки жаҳонингга тиларсен фазо
Ҳосил эт ушбу икисидин ризо.
Тун-кунунга айлагали нур фош,
Бирисин ой англа, бирисин қуёш!
Сўзларидин чекма қалам ташқари!
Хатларидин қўйма қадам ташқари!
Бўлсун адаб бирла бори хизматинг,
Хам қил адаб доли киби қоматинг!
Сўнгра раҳмнинг силасин қарз бил,
Раҳм ўшул тоифаға фарз бил,
Сойири нос ичра улуғ то кичик,
Ехуд аро ерда васат жаркалик.
Кимки улуғроқ анга хизмат керак,
Улки кичикроқ анга шафқат керак.
Кимники қилсанг мутавассит хаёл,
Асра анинг ҳурматида эътидол.
Хизмат ила айлама тавқир ҳам,
Шанъат ила айлама таҳқир ҳам.
Тутқил анинг ҳурмати ичра зарур
Қондан нуктаи «хайрул-умур».
Иззати ҳаддин кам эса хўб эмас,
Ҳаддидин ортуқ доғи марғуб эмас.
Ёки сени гардиши чархи баланд
Айласа шаҳ хизматиға аржуманд.
Гарчики, шаҳ баъми эрур дилрабо,
Вожиб эрур айламак андин ибо.
Марҳами зимнида эрур решлар,
Нўши ичинда тикилур нешлар,
Гул кўрунур ёнида юз хори бор,

Бор эса бир айш, минг озори бор,
Телбага ўт шакли гулистон эрур,
Тушса халоси қачон имкон эрур.
Тифл йилон нақшига мойил дурур,
Заҳрини билмаски ҳалоҳил дурур,
Баҳрда тушса дури хуршед ранг,
Зимнидадур ғарқау коми наҳанг.
Англа бу қонун ила шаҳ хизматин,
Айшидин ортуқ ғам ила меҳнатин.
Суд эрур нечаки бўлсанг йироқ,
Турфа буким, бўлмаганинг яхшироқ.
Қимга фано ганжидин огоҳлиқ,
Мулки қаноатда анга шоҳлиқ.
Хизмат агар бўйнунгга беихтиёр
Тушса қилурда санга не ихтиёр.
Мухтасар айлай, эшит ижмолини,
Фаҳминга зоҳир қилай аҳволини,
Топсанг агар хизматиға интисоб,
Тўрт иш этгил ўзунгга иртиқоб:
Ният анинг бирла бурун рост қил,
Ғайрин анинг кўнглинга беҳост қил,
Ёна будурким, тони хизмат чоғин,
Айла, вале айламагандек соғин.
Ёна буким, яхши-ёмон дема сўз,
Эл ёмону яхшисиға солма кўз.
Ёна буким ранж етар, гар тааб,
Асра ёмон яхшиға шарти адаб.
Тошқилиғингнинг бу сифат ҳоли бор,
Бўлса тақарруб анинг ашколи бор.
Бу неча иш бўлса муяссар сенга,
Давлат ила ёруғай ахтар сенга.
Бу бори жузви дурур, эй нотавон,
Кулли эрур улки агар ногаҳон,
Бўлса ғино шеваси оринг сенинг,
Фақр уйига тушса гузоринг сенинг,
Анда дурур шарт тавозуь сенга,
Ўтрусида қатъи таваққуь сенга,
Чарх киби етса забардастлиқ,
Ер қўйисида тиламак пастлиқ.
Етса ғаму ғусса юки тоғдек,
Бўлмоқ анинг остида туфроғдек.
Айламамак жола киби ёғса тош,
Рост бинафша киби юққори бош.

Баъзи тавозуъда вафо айламак,
Даъби адаб бирла ҳаё айламак,
То бу васила била топиб қабул
Мақсади аслий сори бўлғай нузул.

*Нуширвоннинг ҳаё боғида наргис кўзидин кўзининг нар-
гиси уёлиб, наргис кўзлук гулрухидин канор истамай,
канора истагони*

Шоҳ эмас эрканда Ануширвон
Бўлди биров ишқи била нотавон.
Ғунча киби кўнгли тўла қон эди,
Лек ғами хурдаси пинҳон эди.
Етти ғаму меҳнати бемар анга,
Токи висол ўлди муяссар анга.
Бир чаман ичра тузубон хилвате,
Гулрух ила қилди аён суҳбате.
Қомға майл айлади чун комгор,
Айлади таслим ўзин гул узор.
Сунғоч илик дилбари мунис сори,
Тушти кўзи бир бута наргис сори.
Илгини чекти мутағайир бўлуб,
Деди суманбар мутаҳаййир бўлуб:
«Қим бу не қўл сунмоғу чекмак эди?»
Посихини шоҳи муаддаб деди:
«Қим бу висол ичраки воқиб дурур,
Наргиси шаҳло кўзи моний дурур».
Айни ҳаё бирла футувват анга,
Бермади ул амрда қувват анга.
Наргисини тўлдурубон ёшидин,
Қўпти доғи кечти ул иш бошидин.
То ани охир бу ариф нияти,
Бўйла ҳаё шеваси хосияти
Жумлаи олам аро шоҳ айлади,
Адлини оламға паноҳ айлади.
Айш, Навоий, неча дилкаш дурур,
Лек адаб бирла ҳаё хуш дурур.
Соқи, адаб шартини омода тут,
Олима тўққуз юкунуб бода тут,
То ани ич, деб санга мен юз тутай,
Томса тўқуз, оқса худ ўттуз тутай.

*Икки вафолиқ ёр бир-бириси вафосига бошларидин
кечгани ва алар баракатидин юз минг бош қиличдин ва
қилич қинидин қутулғони*

Андоқ эшиттимки шақи комрон,
Тўрт улус хони Темур кўрагон.
Фатҳи ақолимға қилғонда азм,
Ҳинд саводида қатиқ бўлди разм.
Фатҳ ила нусрат чу анга берди даст,
Чарх адув қалбиға солди шикаст.
Чунки адув куфр эли эрди тамом,
Бек дедиким қилсун улус қатлиом.
Қасратидин даштни тутғон қатил,
Қон ила шингарфдин оқизди нил,
Бош тушуб ул рудда сой тошича,
Бош кесибон ҳар киши ўз бошича.
Ҳар сари қон тўкмак ила тиғи тез
Жумлаи оламда солиб рустахез.
Ушбу маҳалда ики бечора ёр,
Бўлди қитол ахлиға ногаҳ дучор,
Тушти сипоҳи бирисин чопқали,
Шоҳ ёсоқидин амон топқали.
Қатл ишига чун ёнидин чекти тиғ,
Бошин анинг чопмоқ учун бедариг.
Кўрди чу тиғ остида қўлдошини,
Ери шафиъ ўлди очиб бошини,
Ким сенга мақсуд агар бош эрур,
Қўй ани, бу бош анга подош эрур.
Чун анга юзланди қўюб ёрини,
Ери ҳам этти бу сўз изҳорини,
Қайсиға айлай деса ул зулм фош,
Ери қўёри эрди аёғиға бош.
Тунд бўлуб қотили пўлодчанг,
Деди: иккингишни чопай бедаранг.
Қай бирининг қатлиға қилғач шитоб,
Ена бири айлар эди изтироб,
Ким мени қатл айла бурун тез бўл,
Токи мен ўлгунча тирик бўлсун ул.
Базл қилурлар эди бир-бирга бош,
Бошлариға тиғ учун эрди талош.
Макс эди бу навъ арода бир замон,
Ким эл аро тушти нидо ал-амон.
Бир-бирига кечти алар жонидин,
Шоҳ доғи кечти улус қонидин.

Фoш этиб ул сндку маваддат хавос,
Ҳам элу ҳам ўллари бўлди халос.
Берса, Навоий, санга ёре худо,
Сен доғи қил бошингу жонинг фидо.
Соқи, олиб кел қадаҳе ёр эсанг,
Меҳру вафо шарти била бор эсанг.
Оғзима жон етти даво қил менга.
Ваъда нега эмди вафо қил менга.

Дуррожнинг ёлғонни чин йрнига айтуридин ҳодиса домига тушганида, чин сўзин шер ёлғон соғиниб, фарёдиға етмагани ва ани балo домидин халос этмагани.

Бор эди бир бешада бир тунд шер,
Ваҳшат аро кўк асадидек далер.
Чун бўлур эрди бололаб завқнок,
Мўр болосин қилур эрди ҳалок.
Тишлабон ул мояи пайвандини,
Оғзида асрар эди фарзандини.
Бор эди дурроже ўшул бешада,
Шери жаён ваҳмидин андешада.
Шерки тишлаб боласин дам-бадам,
Бешада ҳарён қўяр эрди қадам.
Етгач анинг боши уза ногаҳон,
Фир эта учса эди ул нотавон,
Ваҳм ила сесканмак эди шер иши,
Ўлтурур эрди болосиға тиши.
Тиш била айлаб боласи ёрасин,
Пора этиб ўз жигари порасин.
Дойим анга бу ғам аро ғам эди,
Ғам неки, мотам уза мотам эди.
Кўнгли бу ишдин бўлуб озорлиқ,
Бошлади дуррож била ёрлиқ.
Дедики: мендин сенга йўқ қасду кийн,
Эмин ўлу бил мени доғи амин.
Ваҳмни қўй, ҳамдаму ҳамрозим ўл,
Айшу тараб вақти навосозим ўл.
Мен доғи лаҳнинг эшитиб шод ўлай,
Нағманг ила қайғудин озод ўлай.
Шарт буким етса газанде сенга
Солса фалак ҳийласи банде сенга,
Лутф қўлин ҳолинга ҳамдаст этай,
Хасмни бир панжа била паст этай.
Кўргузуб ихлос ишида ихтисос,

Сени адув домидин айлай халос.
 Шер кўп афсун била чун қилди жаҳд,
 Сидқ ила дуррож доғи қилди аҳд.
 Андоқ аро ерда аён бўлди меҳр,
 Ким ҳасад элтур эди андин сипеҳр.
 Қайдаки ором тутуб шарза шер,
 Гирдида дуррож учубон далер.
 Бошига парвоз ила гардиш намой,
 Уйлаки султон боши узра ҳумой.
 Шер эшитиб анинг илҳонини,
 Фаҳм қилиб савтида ёлғонини,
 Дер эди, ёлғон демаким шум эрур,
 Кизиб туз эл олида мазмум эрур.
 Панд эшитмас эди дуррожи маст,
 Кизбдин этмас эди афгонни паст.
 Бир кун анинг қасдиға бир сайдгар
 Ходиса домин ёйиб эрди магар.
 Дона била сув сари қилғоч хиром,
 Тортти сайёд анинг устиға дом.
 Қичқирибон дом аро ул мубтало,
 Неча деди, тот мени туттила.
 Шер қулоғиға етиб ул мақол,
 Савтини дойимғидек этти хаёл,
 Кўп эшитиб эрди бу ёлғонини,
 Уйла гумон этти чин афгонини.
 Ҳар нечаким рост фиғон айлади,
 Сидқини ҳам кизб гумон айлади.
 Махласиға айламади илтифот,
 Токи анга мунқатиъ ўлди ҳаёт.
 Ҳар кишиким ростни бехост дер,
 Айтса ёлғон доғи эл рост дер.
 Сўзда, Навоий, не десанг чин дегил,
 Рост наво нағмаға таҳсин дегил.
 Соқи, олиб кел қадаҳи дилпозир,
 Айла мени журъасидин шергир.
 Базмнинг асбобини қилғил насақ,
 Ҳозир этиб сиху кабубу табақ.

Ун биринчи мақолат

*Илм сипеҳрининг баланд ахтарлиғи... ва олимнинг бову-
 жуди фалокат қуёшдек сар баландлиғи ва жоҳилнинг
 бовужуди ганжу мол туфроғ аро нажандлиғи.*

Дахр иши то халқ ила бўлмиш ситез,
 Хор дурур олиму жаҳил азиз.
 Токи жаҳон зулмни қилмиш писанд,
 Ерга тушар мева йиғоч сар баланд.
 Разлға рифъат, билик аҳлиға ранж,
 Тоғ уза хорову ер остида ганж.
 Феъли ёмон топса рафиъ айлабон,
 Хукмиға оламни мутиъ айлабон.
 Уйлаки кайвони нуҳусат шиор,
 Ким еридур гунбади нилий ҳисор,
 Нечун эрур Муштари андин қуйи,
 Қилмаса яхшини ёмондин қуйи.
 Яхшиға андин ғаму озор эрур,
 Боғда гул ҳамнафаси хор эрур.
 Улки садафдек неча тийра жабин,
 Тўлдурубон қўйниға дурри самин.
 Кимки бўлур дур киби софию пок,
 Айлабон олмос ила бағрини чок,
 Қулла қотиғлиққа чу боғлаб камар,
 Тиғи бўлуб чеҳра хароши қамар,
 Лаълдек улким, гуҳари пок ўлуб,
 Кўҳи бало остида ғамнок ўлуб.
 Бўлди кўмур ҳиндуви оташпараст,
 Маснади ёқут уза топти нишаст.
 Утки аён қилди гули оташин,
 Қул узадур хоки мазаллат нишин,
 Ким анга ҳам асл ёмон, ҳам қадам,
 Тож ила товус киби муҳтарам.
 Улки сўзига бўлуб озода қул,
 Тўтийи гўё киби бўйнида ғул.
 Қушки боғир ёрмоқ ўлуб ком анга,
 Шоҳ илиги устида ором анга.
 Улки чекиб нағмаи дилкаш ҳазор,
 Кул ичида гулханию хору зор.
 Ҳар киши замзам сўйидин келтуруб,
 Гандарабон шишада баским туруб.
 Майки тўлуб фисқ била жом анга,
 Ҳар лаби майгун лабидин ком анга.
 Қўктаки кўзгудек ўлуб нуру тоб,
 Ёпиб ани оҳ тафидин саҳоб.
 Тун кулидин айлабон ойина ранг,
 Ой юзи чун шабнам ила топти занг.
 Ҳарза рав ўлди кўпалак қуҳбавор,

Хулла дурур жисмида нақшу нигор.
Дард ила парвона тутуб тунни пос,
Жонида ўт, жисмида эски палос.
Зулм дурур ушбуки бир нотавон,
Илм тилаб шахридин ўлгай равон.
Айни фалокатдин аёғи яланг,
Тўни йўқидин тани доғи яланг.
Тевраб аёғини анинг ҳар тикан,
Ҳар тикан устида мукаррар тикан.
Ўқ аро дунболаи пайкон киби,
Хор ичинда алиф ўлғон киби.
Эски сепечи бошида кулгулук,
Дом киби бошдин аёғи тилук.
Тойири мақсуд тилаб ком ила,
Донаи ашки доғи бу дом ила.
Эгнида авроқу китоби анинг,
Қилғоли таҳсил шитоби анинг.
Қушдек ўлуб сайр муяссар анга,
Эгнида авроқи бўлуб пар анга.
Оч этибон қорнини муҳтожлиқ,
Туъмаға муҳтож этибон очлиқ.
Жисмини чун заъф этиб андоқки нол,
Хома киби тил чекиб, айлаб савол.
Ҳарна етиб, қониъ ўлуб йўл юруб,
То ўзин ўз мақсадиға еткуруб.
Мақсади бир хиттаки кўрмай ўзи,
Тушса доғи кўрмайин они кўзи.
Халқ кўпу йўқ бири ёри анинг,
Кўздин учуб шаҳру диёри анинг.
Кўча кўпу эв кўпу бозор ҳам,
Билмайин улким, қаён урғай қадам.
Гурбат ўти кўнглига кор айлабон,
Жонини ёлғузлиғи зор айлабон.
Сайр этиб оқшомғача бетўшае,
Чун бўлуб оқшом тутубон гўшае.
Заъф ила ҳуши ўзига келмайин,
Тонгғача уйқу кўзига келмайин.
Тонгла қилиб сайр мадорис аро,
Мадрасалар ичра мажолис аро.
Қайдаки ўз ҳолини таъвил этиб,
Ким эшитиб ҳазл ила тажҳил этиб
Сарф этибон умр ҳавойи варақ,
То олибон сарф ҳавойи сабақ.

Не топилиб кундуз анинг маскани,
Не билиниб кеча анинг маъмани,
Гурбат аро ҳоли ёмондин ёмон,
Ҳарне йўқ андин ёмон, андин ёмон
Ожиз ўлуб тил, иши тақриридин,
Уйлаки хома тили таҳриридин.
Бўйла ғаму меҳнати даврон чекиб,
Уну ўн беш йил югуруб, жон чекиб,
Мадраса кунжини ғамобод этиб,
Тонгдин оқшомғача фарёд этиб,
Бўйла минг эмгакдаги бечорадин,
Ўз ватану мулкидин оворадин
Баъзи ўлуб, баъзи итиб ҳар тараф,
Баъзи этиб доиясин бартараф.
Оз иш ила баъзи этиб иктифо,
Баъзи ўзига тутубон кўп жафо.
Эврулубон доираи моҳу сол,
Зоҳир ўлуб бир-ики соҳиб камол.
Қарн ила даврон топибон иқтирон,
То бўлубон бир киши соҳибқирон.
Кўнгли бўлуб маскану мавойи илм,
Қатра киби пайкари дарёйи илм.
Ибрию, юнонию, сурёни ҳам,
Ҳинди агар сўрса, билиб они ҳам.
Кўнгли уйин илм этибон бир жаҳон,
Қатрада ул навъки дарё ниҳон.
Нутқики изҳори маони қилиб,
Зевари асрори ниҳони қилиб,
Чун тўкубон хома шақидин қаро,
Оби ҳаёт ул зулумоти аро.
Нусха саводи зулумоти анинг,
Маъни ўлуб оби ҳаёти анинг.
Мушкили афлок бўлуб бежадал,
Бу Алийи фикрати олинда ҳал.
Жумла рақам килкига маркум ўлуб,
Борча улум оллида маълум ўлуб,
Дин ишида жаҳлу ҳаво дофин,
Уйлаки Ғаззоли ила Шофийи.
Йўқки бу иснайн ани солис дебон,
Балки наби ўзига ворис дебон.
Гарчи фалакдин топибон ҳар камол,
Лек фалокат ҳам анга баркамол,
Шом этиб чоштға, йўқ ком анга,

Чошт муяссар эса, йўқ шом анга.
Турфа буким, жоҳили қотилваше,
Кўрмаки нохуш, демаки нохуше,
Дину диёнатда йўқ ойин анга,
Бал не диёнат анга, не дин анга.
Ел киби совурмоғу нохушлиғи,
Ўт киби куйдурмағу саркашлиғи.
Босира шамъин ўчурурдек қариқ,
Ақл ҳаёсин кетарурдек сафиқ.
Олам аро қаҳри илоҳий бўлуб,
Хулқ ила халқ—икки гувоҳи бўлуб.
Қатл бўлуб одату хўйи анинг,
Марг раги ҳар сари мўйи анинг.
Ботинида дуд киби тийралиқ,
Зоҳирида шуъла киби хиралиқ.
Дунлиғидин ит била яксон бўлуб,
Бал ит анинг қошида инсон бўлуб.
Турфароқ улким, бу жаҳолат била,
Жаҳлни қўй, мунча разолат била,
Чарх ани соҳиби жоҳ айлабон,
Тобиъ анга хайлу сипоҳ айлабон.
Ўт киби ҳар нечаки саркаш бўлуб,
Хилъат анга ҳуллаи заркаш бўлуб.
Гарчи йилондек зарари ом анга,
Ганжи Фаридун уза ором анга.
Неча тикон янглиғ этиб тезлик,
Тонг елидин бошиға гулрезлик.
Қатл ишига гарчи қиличдек самар,
Айлаб ани шоҳ мурассаъ камар;
Неча санам ҳоли киби тира дил,
Жилваси гул барги уза муттасил.
Шанъати ҳар неча дегандин фузун,
Лек бўлуб ҳашмати андин фузун.
Ул бири ул фазлу фасоҳат била,
Бу бири бу феъли қабоҳат била,
Турфароқ улким, мунга бир эътибор,
Қим юз анингдекни қилиб хору зор.
Мунунг отин халқ амир айлабон,
Элни бу от бирла асир айлабон.
Анга мунунг хизмати лозим бўлуб,
Балки эшигида мулозим бўлуб.
Кўр не малаквашни қилиб нафси дун
Деви лаин олида хору забун.

Гарчики ўн қатла тараддуд қилиб,
 Ҳожибу дарбони ташаддуд қилиб.
 Олида бир қатла бўлуб бор анга,
 Рўзи ўлуб давлати дидор анга.
 Сўрғали чун бекка таназзул бўлуб,
 Хожа дуосига тасалсул бўлуб.
 Чунки дуо хатмини айлаб, қўпуб,
 Уйга азимат қилибон ер ўпуб.
 Баст қилиб беҳуд ўзу ёт ила,
 Мажлис этиб шарҳи мубоҳот ила.
 Тенгри учун, кўрки, бу не ҳол эрур,
 Шаммаи таърифида тил лол эрур.
 Ул не тафаръун, бу не накбат бўлур,
 Урталарида бу не суҳбат бўлур.
 Жоҳил агар улдуру олим будур,
 Олим эмас, ўзига золим будур.
 Илмни ким воситаи жоҳ этар,
 Узинию халқни гумроҳ этар.
 Олим агар жоҳ учун ўлса залил,
 Илми анинг жаҳлига бўлғай далил.
 Илм ила ким жоҳга майл айлабон,
 Баҳр суйин жўға туфайл айлабон.
 Итки эрур жифада мақсуд анга,
 Бўлса мурассаъ жули не суд анга?
 Дунки топиб илм раёсат учун,
 Хилъат этиб ҳулла најосат учун.
 Олим агар қатъи амал айласа,
 Илмига шойиста амал айласа,
 Солмаса кўз жифаи дунйи сари,
 Боқмаса туз дунйийи фоний сари.
 Они шараф гавҳарининг кони бил,
 Гавҳару кон, ҳарне десанг они бил.
 Кон ўзию юз сари гавҳар анга,
 Чарх ўзию ҳар тараф ахтар анга.
 Конида гавҳарлари ҳам борча пок,
 Чархида ахтарлари ҳам тобноқ.
 Қимки, бу иқбол анга бўлғай насиб,
 Солмаса дунйи сари кўз не ажиб.
 Эгнида гар хирқаси юз чок эрур,
 Гўлга тўни йиртуғи не бок эрур.
 Кунгаки ўрёнлиқ эрур зийнати,
 Тийра бўлур, бўлса булут хилъати,
 Хушроқ эрур шаҳд кадудин йироқ,

Мушк агар нофаси йўқ яхшироқ.
Эр кишига хилъат ила не шараф,
Дурға не нуқсон йироқ ўлса садаф.
Қайси чибин кисвати заркордур,
Ери дурур қайдаки мурдордур.

Ун иккинчи мақолат

*Қалам шаққининг гуногунлиги ва аҳли
қалам шиққининг буқаламунлуғи*

Ул не ажаб пайкари матбуъ эрур,
Ким уни хуш, диққати маснуъ эрур,
Нўғи нукат нақши нигорандаси,
Тирноғи мистар рағи хорандаси.
Қушдек ўлуб возъу намудор анга,
Нукта сочиб ҳар сори минқор анга,
Туъмаси зулмат, ватани нур уза,
Мушк сочиб сафҳаи кофур уза.
Чобуку мавзун ҳаракоти анинг,
Учқали йўқ лек қаноти анинг.
Қуш демагил, айт муанбар йилон,
Дема муанбарки, фусунгар йилон.
Шоҳид анга жилвада парронлиғи,
Илик-аёғин доғи пинҳонлиғи.
Тил узотиб, фош ўлуб андин фусун,
Даҳрда ким кўрди йилондин фусун?
Дема йилон, аждар эрур ганжсанж,
Музмар анинг жавфида юз турфа ганж
Дуд чиқиб оғзидин аждар киби,
Дуди аро ҳар шаба гавҳар киби.
Аждар эмаским, эмас аждар салим,
Балки дегил они асоийи Калим.
Йўқса, недин ютти жаҳон сеҳрини,
Балки маонию баён сеҳрини.
Не тан аро бўлди захомат анга,
Не бу захоматда вахомат анга.
Дема асо, балки ани хома де,
Нўгин анинг нақшгари нома де.
Хилқати ҳар халқдин аввал бўлуб,
Васфи калом ичра мусалсал бўлуб,
Арш уза курси бўлубон жойгир,
Курси уза лавҳ иқомат назир.
Лавҳда ҳар нақшки, бўлмиш рақам,
Ёзғучи бир-бир қалам ўлмиш қалам.

Мунча шарафким, санга мавжуд эрур,
Котиби мақбул ила мардуд эрур.
Муқбилу мардуди эрур неча хайл,
Ким бориси қилди китобатға майл.
Аввал эрур котиби дорулқазо,
Иш анга ношаръиға бермак ризо.
Шоҳиди одил анга ёлғон тонуқ,
Туҳмат этарга дирам олғон тонуқ.
Зоҳир анинг хойини мутлақлиғи,
Ҳақ киби равшан бари ноҳақлиғи.
Килк учин иттиклик ила неш этиб,
Сидқу диёнат юзини реш этиб.
Ноҳақ учун ёзиб узун можаро,
Ўз юзидек сафҳани айлаб қаро.
Борча хиёнатни диёнат билиб,
Борча диёнатда хиёнат қилиб,
Банда қилиб чун тузуб ифсодни,
Сарв била савсани озодни.
Бермаса Ийсойи мужаррад дирам,
Ёзиб анинг ақдида тўққуз ҳарам.
Хўша узумким, киши ришват деса,
Куйдурибон боғни жаннат деса.
Ақд халифа қизи ҳинду била,
Анга сув ичмак бир аёқ сув била.
Музд тилаб ҳужжати кобин учун,
Қайдлар ул сафҳада таҳсин учун.
Кимки бу суратқа сурар хомасин,
Билки қорортур юзидек номасин,
Сўнгғиси муфтйи ҳиял пеша бил,
Ҳийла била макр анга андеша бил!
Кўнглида эгри не ғаразким тузуб,
Сурати фатвосида туз кўргузуб.
Кийдурубон «жўр»ға «ҳур» кисватин,
Ҳарне «хашан» бўлса «Ҳасан» хилъатин.
Ҳарза наво ичра қилиб заҳр фош,
Махфи этиб шамъ тубида қуёш.
Риштаи тазвир ўлуб ўзига қайд,
Лек арода мужрим ўлуб Амру Зайд.
Лову наам бирла хато ё савоб,
Ёзиб анга «валлоҳу аълам» жавоб.
Кўрунубон кўзига ул икки кам,
Тортиб алар ширкатиға ҳақни ҳам.
Сафҳа шабистон киби ораста,

Муҳрлар анда маҳи нокоста.
Лек боқиб, қилса тааммул киши,
Асли хаёлига тахайюл киши,
Ҳар тараб ичра кўрунуб юз миҳан,
Ҳар гул ичидин чиқибон юз тикан.
Сарву гияҳ ўқ ила ништар чиқиб,
Сунбулу гул дуд ила ахгар чиқиб.
«Айн»и шарият бори ғабни бало,
Тузлук уза ҳар хати онинг хато.
Кимки безар сафҳани бу номадек,
Бўйнин анинг узса бўлур хомадек.
Бири яна омили девон бўлуб,
Дев анинг аъмолида ҳайрон бўлуб.
Чарх этибон исм амалдор анга,
Баҳра қилиб ушбу амал дор анга.
Ул бу амал бирла ичиб жоми май,
Килки сариридин анга лаҳни най.
Чун амали бирла навосоз ўлуб,
Ул най уни хона барандоз ўлуб.
Хома учин дуда аро айлабон,
Дудаси оламни қаро айлабон.
Килки улус ўртамакига ўтун,
Ўткариб ул ўти фалакдин тутун.
Ғофил ул ишдин шаҳи давлат паноҳ,
Давлати аркони бўлуб ришвахоҳ.
Ҳоким этиб мулкка ғоратгаре,
Бузғали ислом эвини кофаре.
Зулм этиб ул косибу деҳқонга ҳам,
Косибу деҳқон неки, султонга ҳам.
Қайси вилоятғаки, азм айлабон,
Эл ҳараму боғида базм айлабон.
Ғар худ ул уй соҳиби кофий эрур,
Истари аввал майи софий эрур.
Май била бузғоч қарининг ҳолини,
Шоҳид учун ҳам йиборур золини.
Чаҳдағи тухм арпасини оти еб,
Уйда товуғларни сурук тоти еб.
Ҳосил ўшул уйга бало дорибон,
Қайси бало, балки вабо дорибон
Йиғламоғу оҳ ила афғон солиб,
Ул ёғину ун била тўфон солиб.
Кентнинг арбоби бир-икки авон,
Зулмда бу хожа, алар паҳлавон.

Бир-бири бирла бўлушуб ўйла дўст,
Ким кишиким кўрса дегай мағзу пўст,
Дўстга шаҳ молини сотиб нуҳуфт.
Борча ўн олтунни бир олтунга муфт.
Сархат алар оллида паррон солиб,
Реза раият уза товон солиб.
Сархат этиб бирга бешу ўн рақам,
Ким ҳақ анинг илгини қилгай қалам.
Неча ситам қилгучи обод ўлуб,
Борча ситам чеккучи барбод ўлуб.
Бўлсун анинг хомасидек фарқи шақ,
Осилибон жисми нечукким варақ.
Сортқа гарчи бу борур яхшилар,
Турк ила ҳам яхши борур яхшилар.
Гарчики бу неча адад бўлди рад,
Аҳли қабул ўлди бу неча адад:
Аввалидур муншийи гавҳар фишон,
Ким гаҳи ул руқъа ёзар, гаҳ нишон.
Руқъасидин шод асири фироқ,
Номаси худ руқъасидин яхшироқ.
Номасидин тил топибон сўз насиб,
Ўйлаки гул сафҳасидин андалиб.
Сафҳасидин нотиқа кулгу аро,
Тўти ўшул навъки кўзгу аро.
Ҳажр қаро шомида субҳи нажот,
Зулмати фурқат аро оби ҳаёт.
Лек нишон муждаи жони бўлуб,
Айш хати завқ нишони бўлуб.
Зулм аро мағлумга хатти амон,
Золим этиб ваҳм ани кўрган замон.
Нафъда ул навъки меҳри мунир,
Қудрат аро ўйлаки чархи асир.
Шакли ҳилол авжида туғро анга.
Лавни шафақ бошида воло анга.
Ҳарнеки бу шевада мактуб эрур,
Қилса тааммул кўпи марғуб эрур.
Улки тариқи битимакдур китоб,
Назм ила наср ўйлаки дурри хушоб;
Нуктаву таъриху ҳикоёт ҳам,
Шеърда ҳар навъ мақолот ҳам,
Турфа ғазал равзаи жаннат мисол,
Турфа ғазал демаки, мушкин-ғизол.
Килки қаро риштага гавҳар чекиб,

Балки кеча торига ахтар чекиб,
 Ой киби юз сафҳаву хат анда хат,
 Хол анга ҳар сори мушкин нўқат.
 Сафҳалари ҳар бири гулзордек,
 Жадвали атрофида девордек.
 Кўр нечук ўлғай бу чаман ичра вард,
 Дойи чу бор олтуни ила ложувард.
 Сатрлар анда гулу сарву суман,
 Ҳар ики сатр ўртаси дилкаш чаман.
 Лафзлар анда гулу насрин бўлуб,
 Маъни анга меваи ширин бўлуб.
 Байтлари ўйлаки Байтулҳарам,
 Ҳайъати мавзунни саводи Эрам.
 Гар бу савод ўлмасан нетгай киши,
 Назмин олиб, қай сарни кетгай киши?..
 Кимга бу ишғоли рақам бор эса,
 Сиҳҳати ҳусни хат анга ёр эса,
 Тенгри насиб айлаб анга шодлиқ,
 Бери улусдин хати озодлиқ.
 Хомасини сафҳа тироз айласун,
 Сафҳасидини саҳвни оз айласун.
 Ҳар кашишиким, хат аро чекса ул,
 Бўлсун анга манзили мақсадга йўл.

*Аюби халаф нохалаф ўғрининг эгрилигин тузгани ва
 гумроҳлиқ зулматида анга йўл кўргузгани ва ул шайх
 оиласига кириб, айёрлик камандин узгани.*

Бир кеча Айюби халаф масти роз
 Тўкар эди шамъдек ашки ниёз.
 Ашк дури баҳрға побаст эди,
 Куймак аро шамъға ҳамдаст эди.
 Хилватида маскани бир бурж аро,
 Дурри самин ўйлаки бир дурж аро.
 Бу кеча бир кисабури нақбзан
 Бўлмиш эди масканиға нақбкан.
 Барча кеча ер тубин айлаб харош,
 Ҳуфрасиға чиқти сарой ичра бош.
 Англабон Айюб они, дам урмади,
 Тоат этиб, ўзига келтурмади.
 Ўғри ўшул ҳуфра ичидин чиқиб,
 Ҳарне топиб, эвда тамомин йиғиб.

Онча неким элта олур чоғлабон
Берк тонгиб орқасиға боғлабон,
Нақбға киргач кичик эрди тўшук,
Сигмадиким беҳад улуғ эрди юк.
Тор ини сичқонға солиб эрди ғам,
Қуйруғиға боғлади ғарбол ҳам.
Кўрди чу Айюбки ожиздур ул,
Қўпти эшик очти-ю кўргузди йўл,
Ким юк улуғдур доғи нақбинг кичик,
Йўл сори келгилки, очуқдур эшик.
Ончаки бериҳлиқ ул кўргузуб.
Шайх бу янглиғ анга йўл кўргузуб.
Кимгаки кўргузсалар, ул навъ йўл,
Ўзга йўлидин чиқа олғайму ул?
Ўғрини ул ҳол забун айлабон,
Қаддин оғир ҳамл нигун айлабон.
Жониға бир ўт солибон сўзу дард,
Ким куюб андин фалаки ложувард.
Эгнидаги юкни бу ўтға уруб,
Ўзлукининг ҳам юкини куйдуруб,
Музтар этиб ранжу малолат ани,
Хас киби ўртаб бу хижолат ани.
Наъра чекиб сел киби тўкти ёш,
Шайх аёғиға фидо қилди бош.
Ул караму афв тилин лол этиб,
Лутф юки жисмини беҳол этиб.
Шайх карам бирла оритти ёшин,
Лутф ила туфроғдин олди бошин.
Онглабон ул дард ила ҳолат анга,
Хирқай фақр этти ҳаволат анга.
Куйди сулук ўтиға жони анинг,
Ўйлаки, маҳв ўлди нишони анинг.
Ўзлуки чун куйди нечукки хасе,
Топти ул ўт бирла ёруғлуқ баса.
Комил анга берди чу бу парвариш,
Айлади бир афв била мунча иш.
Нетти Навоий қўюбон телбалик,
Сен доғи урсанг бир этакка илик.
Соқи, илик тут, гунаҳим афв этиб,
Ким чиқадур жоним оғизға етиб,
Бот бўлу бир жом ила еткур футуҳ,
Сабр эса Айюбча йўқ умри Нуҳ.

*Чин марғзори мушкин ғизолининг шер шикорлиғи ва
мажруҳ сайдларни анинг домиға гирифторлиғи ва шер
панжасидин аларни ажал туфроғиға ҳамворлиғи.*

Бор эди Чин мулкида бир нозанин,
Ожиз анинг нақшида наққоши Чин.
Орази гулзори Хўтандин мисол,
Кўзи бу гулзор аро мушкин ғизол.
Сурати Чин чехрай анвар анга,
Мушки Хўтан зулфи муанбар анга.
Ғамзаи бебокига жонлар асир,
Балки Хито мулкида хонлар асир.
Чинға хатар ғамзаси тарроридин,
Динға халал турраси зунноридин.
Аҳли жаҳон ҳуснининг олуфтаси,
Шоҳи замон зулфининг ошуфтаси.
Бир нафасе урмайин онсиз нафас,
Мумкин эмас кимсага жонсиз нафас.
Гулрух этар эрди чу майдонға азм,
Қилмоқ учун гўй ила чавгонға азм.
Ҳамраҳ ўла олмас учун хон анга,
Қўшмиш эди неча ниғаҳбон анга,
Ким киши онинг тарафи солса кўз,
Ёхуд анинг жонибидин деса сўз,
Арз қилиб журмини наввоби хос,
Ҳукм тариқи била топқай қисос.
Кун эмас эрдик, неча дарднок,
Бўлмас эди ушбу балодин ҳалок.
Бир кун анинг ишвасида ошиқе,
Ишқу муҳаббат йўлида содиқе
Йиллар анинг ҳасратидин қон ютуб,
Қон не бўлур, соғари ҳижрон ютуб,
Хас киби бир гўша аро эрди паст,
Ким бошиға секретибон етти маст.
Бода чу кучлук эди, ошиқ заиф,
Чуст йиқилди, бўла олмай ҳариф.
Чектилар ул хайли муаккал ани,
Хон қошиға нечани аввал ани.
Кўрди чу хон неча асири тааб,
Ҳукм сиёсат била қилди ғазаб,
Ким: «Борисин ер била ҳамвор этинг,
Дой аро ўлтуртунгу девор этинг!

Юзлари болчиғдин ўлуб тошқари,
Халқ кўруб ибрат ила ҳар сори.
Эл доғи ул қаҳрдин олғай ҳисоб,
Улғай алар доғи чекиб кўп азоб».
Аҳли жафо амрни чун билдилар,
Ҳарнеки ҳукм этти, равон қилдилар,
Тоғ аро ёшунди чу заррин ғизол,
Мулки Хўтан сочти насими шамол.
Хонга магар дашт сори эрди базм,
Отланибон шаҳр тўши қилди азм.
Май бошида, ишқ ўти худ жонида,
Шаҳрнинг ошуби доғи ёнида.
Келди йўл ул ергаким ул дой эди,
Ҳар сори юз нола била вой эди.
Англағач ул ишни шаҳи кинавар,
Элни қўюб, айлади ул ён гузар,
Токим алардинки, қазо қилди руст,
Бўлғусидур ишқ тариқида чуст.
Дой аро бир хайлни кўрди асир,
Ҳар бири ўз холиға тортиб нафир:
Борча надомат била афғон чекиб,
Эмдики афғон туганиб, жон чекиб.
Ғайри ҳам ул ошиқи озодавош,
Ким бўлубон ишқ балосиға хуш,
Заъфу сариг юз била ҳоли ёмон,
Ўйлаки девор орасида сомон
Тенгрига ҳар лаҳза сано айлабон,
Шукр тариқини адо айлабон.
Ким бу нафаским чиқадур жон менга
Ёр ғами айламиш осон менга.
Умриға қолғанда ики-уч нафас,
Зикр этибон ёр ҳадиси-ю бас.
Тилида ёр эрди-ю сўзида ёр,
Оғзида ёр эрди-ю кўзида ёр.
Кўргач ани ҳокими бедодгар,
Кўнглига ул ишқ ўти қилди асар,
Маҳлакадин они халос айлади,
Ёр ҳарими аро хос айлади.
Ишқ балоси аро шукр этти ул,
Кўр не бийик мартабаға етти ул.
Асра, Навоий, бу нафас мугтанам,
Лек дегил ҳар нафасе шукр ҳам,

Соқи, ўлубмен майи рангин учун,
Май демаким, бир санами Чин учун,
Чини аёғлар била маст эт мени,
Чин элидек бодапараст эт мени.

«ФАРҲОД ва ШИРИН»ДАН

Қалам васфида бир неча сўз сурмоқ ва ул рақам-каш таърифин рақамга келтурмокки назм кишвари саводин якқалама қилиб эрди ва «Панж ганж» авроқига гавҳарнош рақами тортилиб эрди ва ул роқим бобида ҳамким, мунунг хатти маънисин рақам-барақам билди

Қ аламким раҳнаварди тез такдур,
Азалдин манзили фавқул-фалакдур.

Магар ваҳм адҳамидур тез рафтор,
Не адҳам жардаи шабдез рафтор.

Чиқиб устига бармоқ шаҳсувори,
Бўғун белбоғи-ю тирноқ узори.

Чопарда қуйругин айлаб алам ул,
Қулогидек аёғдин-бош қалам ул.

Дема шабдез, бир қушдур хуш овоз,
Қанотсиз айлабон ҳар сори парвоз.

Шаба минқоридин ҳар сори зоҳир,
Валекин ул шаба сочиб жавоҳир.

Не қушким, қушда йўқ бу навъ жисми,
Ҳакими сунъ ани айлаб тилисми.

Таниға заъф голиб, кўрмайин ранж,
Вале жавфи аро юз маънавий ганж.

Анинг бу ганжидин топмай киши ком,
Нечукким ганж поши Ганжа ором.

Агарчи Ганжада ороми онинг,
Вале ганж узра дойим гоми онинг.

Кўнгул кунжин қилиб ганжи маоний,
Оғиз абвоби савтидин ниҳони.

Ики лабдин эшиклар айлабон ул,
Ки ҳар ким топмағай ул ганж аро йўл,

Вале миъмори ҳикмат сози онинг,
Бурундин қилди санг андози онинг.

Ангаким ўғрилиқ расмин қилиб фош,
Етиб афлок сангандозидин тош.

Ёғиб чун тоши ҳарён ошкоро,
Топиб аҳбоб гавҳар, хасм хоро.

Отай деб хора, ганж оғзини очмай,
Вагар очиб, не гавҳарларки сочмай.

Тутуб гавҳарлари яксар жаҳонни,
Нечукким хайли ахтар осмонни.

Йўқ, ул гавҳарки чун тупроққа қолғай;
Аёғ остиға чун қолғай, ушолғай.

Аниңгдек гавҳариким жилва чоғи,
Музайян бўлғай андин эл қулоғи,

Не ул зинатки осилғай қулоқтин,
Вагар очилса айрилғай қулоқтин.

Дуриким чун қулоқни қилди маскан,
Кириб қилғай кўнгул дуржини махзан,

Кўнгул дуржин демай бўлғай лаболаб,
Ким ул дарёға солғай дурни толаб.

Ким ул гавҳардин олса халқ ҳардам,
Юз илда бўлмағай мингдин бири кам.

Киши мундоқ бўла олмай гуҳар рез,
Магар ул ҳиндуйи зоди шакар рез.

Не ҳинду, тўтийи ширин мақол ул,
Не тўти, булбули шўрида ҳол ул.

Тушуб оламга тўтидек баёни,
Етиб гардунга булбулдек фиғони.

Бўйиға назм солгон ҳулла ахзар,
Дема тўти, дегил Хизри паямбар.

Анинг зулмоти Ҳиндистуни охир,
Равон сўз чашман ҳайвони охир.

Агар булбул десанг Ҳиндустон тун,
Қаро зулмат дема, анбарфишон тун.

Бу андоғ тун аро шабхез булбул,
Шабистон ичра шўр ангез булбул.

Дема булбул, де они қақнуси зор,
Толиб лаҳнидин онинг қақнус озор.

Агар қақнус чекиб юз нола жонсўз,
Анга минг нола ўқи борча дилдўз.

Дема ўқ, балки ҳар бир барқ оҳи,
Ки секриб ўртабон маҳ то ба моҳи.

Солиб юз шуъла ҳардам хирманиға,
Узининг йўққи, олам хирманиға.

Маони баҳриға анфосидин мавж,
Ки ул мавж остиға қолиб тўқуз авж.

Такаллум риштасиға назмидин дур,
Фалак баҳриға ул дурдин тафоҳур.

Саводи назм анга абри баҳори,
Бўлуб эл бошиға гавҳар нисори.

Саросар ул булут гавҳар аро дур,
Ки найсоний булут янглиғ қародур.

Саводи демаким, мушкин саҳоби,
Бўлуб ҳар қатра анда дурри ноби.

Бу дурким васфи сиғмай сўзга ҳаргиз,
Латофатдин кўрунмай кўзга ҳаргиз.

Тили дурпош, ўзи покиза гавҳар —
Хирожи мулк, йўқким, реза гавҳар.

Не гавҳар, балки илму фазл кони,
Дема конким, дегил кўҳи маоний.

Эмас гар тоғ, бас шиддат қилиб миғ,
Нетиб гардунға ҳардам еткурур тиг.

Эмас осон бу майдон ичра турмоқ,
Низомий панжасиға панжа урмоқ.

Тутайким қилди ўз чангини ранжа,
Неким урди анинг чангига панжа.

Керак шер олида ҳам шеру жанги,
Агар шер ўлмаса, бори паланги.

Йўқ эрса жамъ бўлса борсдек юз,
Алардин ҳосили йўқ гайр туф юз.

Агарчи елдин эрмас баҳрға бок,
Вале минг чок ўлур чун бўлди кўлок.

Тегар дарёға сарсар қўзгалони,
Вале ҳар ел эсиб чайқатмас они.

Низомий эрди андоқ пили воло,
Ки чекти ганжу гавҳар пили боло.

Керак ҳам пил эрур, бу нуқта маълум
Ки солғай пил хартумиға хартум.

Агарчи пашшанинг хартуми ҳам бор,
Эл озориға ниши шуми ҳам бор.

Чу суртар пил хартумини дарҳам,
Бўлур захмиға юз минг пашша марҳам.

Букун ул пилу бу ҳинду эрур бил,
Кичикрак бўлса ҳам, лекин эрур пил.

Кичик гар эрса эл андешасидин,
Эрур Ҳиндустоннинг бешасидин.

'Ало, то абри найсон зинда пили,
Кибор баргиствони чархи нили.

Бу икки пилни ғуфрон параст эт,
Майи раҳматдин икки пилни маст эт.

Навойға дағи шавкат етургил,
Бу икки пилдин қувват етургил,

Ки бўлсун бу ики пили замондек,
Қаю пили замон, пили дамондек,

Ки топиб маст бўлмоқ пешасин ул,
Мусаххар айласун сўз бешасин ул.

Кел, эй соқиқи, тушмуш жонима жўш,
Кетур бу икки ёди бирла бир қўш.

Алар ишқида нўш айлаб ики жом,
Тутай Жомий майи мадҳин саранжом.

*Шаҳзода Фарҳодқа ишқ сипеҳри авжидин номдорлиқ
насиб ёлмоқ ва дард муаллими мактабда ишқ кутубин...
ёқумоҳ ва диловарлиқ майдонида шижоат варзишин
тузатмоқ*

Бу зебо базмнинг илҳон намои,
Бу янглиғ бўлди сўз дostonсаройи:

Ки чун Хоқонға тенгри берди фарзанд
Бўлуб ул ҳадя бирла шоду хурсанд,

Жамоли бирла кўнглин айлабон хаш,
Отин қўймоқ сори бўлди рақамкаш.

Жамолидин кўрунган фарри шоҳи,
Бу фардин ёруди маҳ то бамоҳи,

Қўюб юз ҳиммату иқболу давлат,
Ҳам ул фар соясидин топти зинат.

Бу жавҳарларға чун иснод топти,
Мураккаб айлагач Фарҳод топти.

Бу фарни ҳодийи бахт этгач иршод,
Равон шаҳзода отин қўйди Фарҳод.

Ҳариру ҳулла ичра боғлабон чуст,
Мурассаъ маҳд ичинда тонгдилар руст.

Бу навъ эрмас ато қўймади отин,
Ки кўргач ишқ анинг покиза зотин.

Анга фарзона Фарҳод исм қўйди,
Ҳуруфи маъҳазин беш қисм қўйди.

Фироқу рашку ҳажру оҳ ила дард,
Бирар ҳарф ибтидодин айлабон фард.

Борин устоди ишқ этгач мураккаб,
Тараккубдин бу исм ўлди мураттаб.

Малолат маҳдида зор этти они,
Бу қайд ичра гирифтор этти они,

Маалқисса чу топти маҳд маскан,
Қафас давлат ҳумойиға нишиман.

Аруси чарх тун-кун доя кирдор
Бўлуб ҳар таври ҳолидин хабардор.

Бешик даврида чинию хитойи
Бўлуб юз нўш лаб достонсаройи.

Кўзининг нози элдин элтиб уйқу,
Анга уйқу кетурмакка навоғу.

Кўрунмай ўзга ёшлардек сифоти,
Кўзига бўлмай уйқу илтифоти.

Сутиким, соғибон оғзиға доя,
Ки жисми андин олғай қуту моя.

Анга ичмак бўлуб ноком янглиғ,
Маризу шириаи бодом янглиғ.

Не қатра сут ичургач дояи ишқ,
Бўлуб ҳар гавҳари сармояи ишқ.

Топиб ҳар қатра бир дурдин нишони,
Валекин борчаси дурри маони.

Ичарда мўрдин ўксук ғизоси,
Топиб қут ончаким, арслон болоси.

Бировким ишқдин бўлғай анга қут,
Сут ичса дур бўлур, қон ичса ёқут.

Бу янглиғ чун бир ўлди ёши онинг,
Шараф дурриға етти боши онинг.

Қадам урди-ю тарки маҳд қилди,
Қўюб эмгак юрурга жаҳд қилди.

Чу уч ёшиға чекти даври афлок,
Такаллум қилди андоқким дури пок.

Сўзи бори бўлуб афсонаи ишқ,
Мақому маскани кошонаи ишқ.

Ажабдур уч ёшида кўзга атфол,
Нечукким ўн ёшида ўзга атфол.

Қолиб бу ишда эл ҳайрони онинг,
Сипеҳру меҳр саргардони онинг.

Ато бу навъ кўргач иш ҳисобин,
Муносиб англади илм иктисобин.

Кетурдилар ҳакими нуктадоне,
Билик бирла жаҳон ичра жаҳоне.

Фалак мушкиллари ҳал фикратидин,
Фалакка мушкил онинг диққатидин.

Қуёш янглиғ ёруғ ройи мунири,
Вале андин ёруқ мофиззамири.

Қаю илмики йўқ андин ниҳонроқ,
Анинг қошида йўқ андин аёнроқ.

Суруб ҳайъат сари чун фикрати рахш.
Сипеҳр ажзосин айлаб жав-бажав пахш.

Вагар ҳикматда ройи жисм этиб қисм,
Кўзига нуқтаи мавҳум улуғ жисм.

Табию, риёзию, илоҳий,
Алиф, бе, те дек олида камоҳи.

Бўлуб Юнонда ҳикмат вирди онинг
Арасту бир кичик шогирди онинг.

Ерутқоч базмни донойи олам,
Тилаб шаҳзодани доройи олам,

Қилиб таълимига юз навъ таъкид,
Фалак олинда манзил тутти хуршед.

Алиф, бе дегач устод ибтидодин,
Алиф олди аламдин, бе балодин.

Ҳам аввал кунда берди сарви гулҳад,
Атоға ҳадяи таълими абжад.

Учунчи ой равон бўлди саводи,
Бурунги йилда қуръон бўлди ёди.

Агар бир қатла кўрди ҳар сабақни,
Яна очмоқ йўқ эрди ул варақни.

Не сўзниким ўқуб кўнглига ёзиб,
Дема кўнглига, жон лавҳига қозиб.

Уқуб ўтмак, уқуб ўтмак шиори,
Қолиб ёдида сафҳа, сафҳа бори.

Кўруб чин ишқу ошиқлик мақолин,
Топиб ошуфта маҳзун кўнгли ҳолин.

Анинг шарҳини такрор айлабон кўп
Уқурда нолаи зор айлабон кўп.

Бўлуб ошиқ ғами шарҳида ғамнок,
Яқо чокин ўқуб, айлаб яқо чок,

Ким этса Дардини оз-оз ривоят,
Қилиб ул дард анга кўп-кўп сироят.

Киши кўнглин билиб афгор йиғлаб,
Не кўзда ашк кўргач зор йиғлаб.

Ҳаким ул ишда қолиб лол ҳардам,
Қилиб андин юз истидлол ҳардам.

Атоға гаҳ бўлуб ғолиб таҳайюр,
Арони гоҳ этиб ожиз тафаккур.

Бу деб атфолға бу навъ ўлур ҳол,
Ул айтиб, йўқтурурму ўзга атфол.

Қилиб ҳар бир ани бир навъ таъбир,
Бири билмай не навъ эрконни тақдир.

Иши бу янглиғ эрди эл аро фош,
Ки то умридин онинг ўтти ўн ёш,

Жаҳонда қолмади ул етмаган илм,
Билиб таҳқиқини касб этмаган илм.

Бўлуб ўн ёшқа умрининг мурури,
Йигирми ёшча қадду жисму зўри.

Улум авроқи чун бир-бир ёпилди,
Диловарлиқ силоҳи майли қилди.

Чу оз фурсат анга майл этти зоҳир,
Қаю бир майл қилғоч бўлди моҳир.

Олиб қавси кузаҳ чекмакка қуллоб,
Туруб машриқ этиб мағрибга партоб.

Қаро тун гар нишон айлаб Суҳони,
Фалакча новакига ул нишони.

Дебон Турки фалак отқонда зиҳлар,
Таваҳҳум торидин очиб гириҳлар.

Қиличи зарбаси олинда ҳар марз,
Шигоф андоқки сувдин ер аро дарз.

Не бир тоғики кисват қилди хоро
Бу кисватдин қилиб дарз ошкоро.

Қилиб гар ҳамла Албурз узра бир гурз,
Бўлуб гарду чиқиб гардунға Албурз.

Эвургач найзасин даври фалаквор,
Бўлуб қалқон ўзига чархи даввор.

Туби миҳи била сончиб самакни,
Тешиб нуги била даври фалакни.

Чу майдон азмиға солиб таковар,
Бузуғлиғ бохтардин то баховар.

Ўтуб кўк бодпойидин саманди,
Тушуб Баҳром бўйниға каманди.

Ети гардунға офат шашпаридин,
Бўлуб сув ҳут бағри ханжаридин.

Асад бўйнини узуб сарпанжа бирла,
Забуни бир асад ҳар панжа бирла.

Қилиб рўйин тан ўз илгини ранжа,
Тутуб чун панжаси олиға панжа.

Ҳам ул илми баланд овоза бирла,
Бу янглиғ зўри беандоза бирла

Ўзин абжад ўқур элдин тутуб кам,
Дема донишки, зўри даст ила ҳам,

Бўлуб шаҳлар эшигининг гадоийи,
Валекин ул гадолар хокипойи.

Анга тенг подшоҳлиғ, ё гадолиғ,
Гадолиққа тенг этмай подшолиғ.

Демон ҳам кўнгли поку ҳам кўзи пок,
Тили поку сўзи поку ўзи пок.

Мунунгдек тинати покига лойиқ,
Дуосин айтибон поки халойиқ.

Анинг сори совуғ ел эсса ногоҳ,
Чекиб Чин мулкининг халқи совуғ оҳ.

Қилиб эл хонумон онинг фидоси,
Не хонумонки, жон онинг фидоси.

Ато юзланмасун деб дарду ранжи,
Этиб ҳар кун бошиға садқа ганжи.

Вале бир зарра дард ўлғоч падидор,
Бўлуб ул ганжлар бирла харидор.

Асири дард ичу тоши онинг,
Ки то ўн тўрт бўлди ёши онинг.

Кетур, соқи, шароби дард парвард,
Ки бўлди кўнглумиз парвардан дард.

Бошимға дард чекмастин бурун тиғ,
Бу дам базми нишоти айлагил биғ.

*Хоқоннинг ўз гавҳарин хазоин ғароибига киюрмаги ва
анинг кўзи чароғи биллурий дуржға тушуб, сувда меҳри
ховаридек биллурда ойинаи Исқандарийға тушгани ва
ул кўзгү тилисмидин ғариб суратлар анга юз кўргузуб
изтиробқа тушгани*

Бу сўзни нуктагўйи номаоро,
Бу янглиғ айлади ҳангома оро:

Ки чун Хоқон бу сўз иъломи бирла,
Жавобин топти андоқ коми бирла.

Нишоту айш асбобини йиғмай,
Гарабдин балки Чин мулкига сиғмай,

Қилиб шаҳзодаға онча риоят,
Ки топмай ақл анга ҳадду ниҳоят.

Тилаб қилмоқ жаҳон онинг фидоси,
Жаҳонни қўйки, жон онинг фидоси.

Анга мундоқки айшу завқ етти,
Эваз ўтрусида юз фикрат этти,

Ки не сочғай бошиға баҳру кондин,
Ки бўлғай мунбасит шаҳзода ондин.

Чу бас олий эди меҳмон жаноби,
Бўлуб гавҳар қошида тош ҳисоби.

Бу ишдин мизбонға ажз ғолиб,
Анинг кўнгли тилар ашёға толиб.

Ғаройиб махзан ичра чун кўп эрди,
Тутуб илгин хазойин ичра кирди.

Хазойин демаким, юз баҳр ила кон,
Тошиб нақдини анда улча имкон.

Ададсиз уй бори ганж устида ганж,
Хирад ганжури арзидин алам санж.

Бурун қирқ уй бўлуб олтун макони,
Ҳар эвда қирқ хуми хисравоний.

Бу махзанда ғаройибдин бу маълум,
Ки бир хум олтун эрди ўйлаким мўм.

Аниким мўм деб илгига олиб,
Неким андин ясай дегач, ясолиб.

Яна қирқ уй аро ажноси зебо,
Ҳар уйда қирқ тунг иксуну дебо.

Ғаробат мунда беҳадду ниҳоят,
Топилмай булғажаб санъатқа ғоят,

Туман минг жинс чинию хитойи,
Басар ториннинг ўлмай раҳнамойи.

Бўлуб юз ранг ипак бирла мусаввар,
Биридек кўрмайин чархи мудаввар.

Бўлуб тасвирида юз чеҳра пайдо,
Ки ақли кул бўлуб ҳусниға шайдо.

Тикилган тўн ҳисобин кимса билмай,
Бириси ҳам кесилмай, ҳам тикилмай.

Ҳунарвардин бари омода бўлгон,
Мукаммал коргоҳ ичра тўқулгон.

Ҳарир ончаки йўқ поёни онинг,
Юз онча ҳуллаким, йўқ сони онинг.

Анингдек ҳуллалар келтурди ганжур,
Ки андин кийса гар ўн ҳулла бир ҳур

Ҳануз ўлғай тану андоми маълум,
Танининг ранги насрин фоми маълум.

Укулган нофадин харвору харвор,
Тўкулган мушк худ анбор-анбор.

Оқизиб кўз суйин ҳар лаъли сероб,
Олиб жон нақдини ҳар бир дури ноб.

Булуру яшм юз минг булғажаб зарф,
Ки ҳар бирга хирожи мулк ўлуб сарф.

Қилиб ганжур юз мундоқни ҳозир,
Бўлуб ҳам шоҳ, ҳам шаҳзода нозир.

Неча боққон сойи ҳайрат бўлур фош,
Кулумсуб гоҳ-гоҳи ирғотиб бош.

Тамошодин тўяр чоғ чун ёвушти,
Кўзи бир булғажаб пайкарға тушти.

Булури нобдин бир турфа сандуқ,
Ясамайдур дегайсен они махлуқ.

Сафолиқ халқ кўнглидин намудор,
Ичинда бир ажаб ҳайат падидор.

Вале ул турфа ҳайат сирри мубҳам,
Мурассаъ қуфл ила сандуқи маҳкам.

Дема сандуқ, юз офат ҳисори,
Эшигин руст боғлаб қалъавори,

Ки офат қалъаси маҳкамроқ авло
Анинг асрори ҳам мубҳамроқ авло.

Чу анда булжажаб кўрди шамойил,
Бўлуб шаҳзода билмакликка мойил,

Деди: бас турфадур бу санъати соз,
Денгизким не дурур бу пардада роз?

Калиди қайда бўлса, ҳозир айланг,
Очиб қуфлини, сиррин зоҳир айланг!

Қилиб Хоқон бу маънида мадоро,
Равони айлади узр ошкоро,

Қа бу сандуқ сиррин кимса билмас,
Калиди йўқтурур, қуфли очилмас.

Ани кўрдунг, билурнинг фикридин кеч,
Ки биз ҳам кўрдук, аммо билмадук ҳеч.

Эшитгач шоҳ узрин шоҳзода,
Ҳавас савдосини қилди зиёда.

Деди: ҳар ишки қилмиш одамизод,
Тафаккур бирла билмиш одамизод.

Улум ичра менга то бўлди мадхал,
Топилмас мушкиле мен қилмагон ҳал.

Мунинг ҳам билмагунча аслу будин,
Муайян қилмагунча тору пудин,

Не имконким қарор ўлғай кўнгулга
Тасалли ошкор ўлғай кўнгулга.

Нечаким шоҳ узр онгез бўлди,
Анинг савдоси кўпрак тез бўлди.

Нечаким шоҳ этиб кўпрак тааммул,
Бўлуб шаҳзода кўпрак бетаҳаммул.

Шаҳ айлаб неча ул ишга назора,
Тополмай ростлиғдин ўзга чора.

Дедиким, қуфлин оннинг очтилар бот,
Ичидин чиқти бир рахшанда миръот.

Сафо бобида меҳри ховарий ул,
Не меҳр ойинаи Искандарий ул.

Садафда дурри байзо чеҳр янглиғ,
Фалак сандуқи ичра меҳр янглиғ.

Ҳакимиким нигор айлаб тирозин,
Ёзиб кейнида махфий борча розин.

Ки бу миръотким, гетинамодур,
Анга хуршедча нуру сафодур.

Эрур Искандари Румий нигори,
Жаҳон аҳлиға онинг ёдгори,

Ки айлаб тўрт юз доно била жаҳд,
Алардин ҳар бир Афлотунға ҳам аҳд.

Сипеҳр аҳволининг соҳиб вуқуфи,
Жаҳоннинг корбанду файласуфи,

Топиб афлоку анжум толиин туз,
Бу кўзгу санъатида қўйдилар юз.

Неча йил ранж тортиб бемадоро,
Бу пайқар нақши бўлди ошкоро.

Бу кўзгуким эрур ҳикмат жаҳони,
Тилисмидур шигарф анда ниҳони.

Ки ҳарким очмоғиға саъй қилса,
Анинг саъйи била бу иш очилса,

Келиб кўзгуни ердин олса филҳол,
Сафолиғ чеҳриға кўз солса филҳол,

Неким умрида андин турфароқ иш,
Эмас мумкин, агар худ нўшу гар ниш,

Ки тенгри айламиш кўрмакни рўзий,
Қазо бошиға келтурмакни рўзий,

Бўлур бу кўзгу ичра жилва оро,
Қилурға ғайб сиррин ошкоро.

Вале очмоқлиғи мушкилдур асру,
Гудози жисму ранжи дилдур асру.

Ангаким тушса очмоқ изтироби,
Бу бўлди ул муаммонинг ҳисоби:

Ки Юнон мулки ул фархунда кишвар,
Ки ҳикмат бирла топти зебу зевар.

Ҳакимиким топиб ашколи афлок,
Бу кишвар туфроғидин бир овуч хок.

Тоши ҳикмат элининг дурри тожи,
Гиёҳи борча иллатлар иложи.

Шимолий ҳаддида тоғидурур тунд,
Ки тиғи кўк мисосидин эрур кунд.

Қиши Юнон сори бормоқ керактур,
Инон ул тоққа бошқормоқ керактур.

Арода қолса уч манзил масофат,
Ул уч манзилда воқий дур уч офат.

Бурунғи манзил ичра аждоҳое,
Яратқон тенгри қаҳридин балое.

Икинчи манзил ичра Аҳраман бил,
Анга бедоду офат даъбу фан бил.

Учунчида тилисми бўлъяжаб соз,
Бу иккидин доғи мушкилрак ул роз.

Бу уч манзилдин ўткорганга маҳмил,
Дейилгон тоғ эрур тўртунчи манзил.

Бу тоғ ичра киши қилса гузори,
Кўрар ҳижрон тунидек тийра ғоре.

Эрур ғор ичра Суқроти ягона,
Дема Суқрот, Буқроти замона.

Тирик бор эрса донойи хирадманд,
Очар боргон киши ишколидин банд.

Вагар қайди ҳаёт ичра эмастур,
Кишига не ғаразким мултамасдур,

Таважжуҳ чун анинг руҳиға қилғай,
Гириҳлик риштаси банди очилғай.

Ўқуғоч шоҳзода қиссани пок,
Бу мушкил ҳаллиға бўлди ҳаваснок.

Анингдек ғолиб ўлди изтироби,
Ки бу фикр узра борди хўрду хоби.

Чу Хоқон фаҳм қилди муддаосин
Узотти манъи узра можаросин.

Нечаким шоҳ кўпрак тутти мавқуф,
Вале шаҳзода кўпрак бўлди машъуф.

Ўғулға гарчи мушкил ҳол тушти,
Атоға саъброқ аҳвол тушти.

Ўғулға юзланиб андоқ суубат,
Атоға андин орғуғроқ уқубат.

Кетур соқи, шароби беҳудона,
Ки саъб иш солди олимға замона.

Нечаким саъб эрур гардун жафоси,
Эрур беҳудлуғ ул ишнинг давоси.

*Фарҳоднинг кўзгуни тамошо қилғоч, Арман кишвари
жилва аройиш қилмоғи ва Шириннинг жамолин ул
кўзгу жамолида мушоҳада қилиб, оҳ урғиб йиқилғони*

...Қўюб Фарҳод чун Чин шаҳриға гом,
Тарадуд ичра тутмай кўнгли ором.

Қилиб кўзгу хаёлининг умидин,
Тилаб филҳол махзанлар калидин.

Эшикларни очиб қолмай қарори,
Саросима югурди кўзгу сори.

Кўрунғач ул булурин пайкари пок,
Бўлуб андешалиғ кўнгли тарабнок.

Тушурди ул латофат ҳуққасини,
Латофат йўқки, офат ҳуққасини.

Қалидин истабон хозиндин олиб,
Ўзин юз минг бало бандиға солиб.

Қалид айлаб забона шаклидин тил,
Бўлуб они очар манъиға қойил.

Тутуб қуфл оғзи зулфини маҳкам,
Этиб имо они очмосқа ул ҳам,

Уруб зулфини қуфл ичинда юз печ,
Ки яъни бу хатарлиқ фикрдин кеч.

Киши тақдирдин бўлмас чу қочиб,
Чиқорди кўзгунин сандуқни очиб,

Кўруб ул навъким миръоти хуршед,
Жаҳонни кўргузуб чун жоми Жамшед.

Тушуб кўнглига ҳайратдин шарора,
Анинг рухсориға қилди назора.

Не кўрди турфа дашти ноз парвард,
Кўрунмай даштида жуз сабзаи дард.

Гиёҳи ништар аммо занг тутқон,
Гули эл қони бирла ранг тутқон.

Мусалсал сунбулининг банд-банди,
Қарору ҳуш сайдининг каманди.

Бинафша ондаким гардун кўкортиб,
Гажак янглиғ хирад бўйнини тортиб.

Тутуб наргислари жом этгали нўш,
Қилурға тақви аҳлин масту беҳуш.

Еқиб ўт лоласи жон куйдурурға,
Кўнгулга доғи ҳирмон куйдурурға.

Сочиб туфроғлари мушки татори,
Қаро бўлмоқ учун эл рўзгори.

Демактин лол ўлуб савсан мақоли,
Ки будур мунда ҳар озода ҳоли.

Кўкортиб анда кўк армон гули кўп,
Кўкоргон балки нофармон гули кўп.

Қуюндин кўргузуб ҳар ён замона —
Бори саргашталиклардин нишона.

Қилиб зоҳир бу водининг қироғи,
Қатиқ тоғи нечукким ҳажр тоғи.

Аёғин доғи айлаб руст ерга,
Чекиб бошин фалакка роз дерга,

Фалак вазъин анинг тулони айлаб,
Жаҳон баҳрига лангар они айлаб.

Камаргоҳида хайли бениҳоят,
Ясол тортиб ҳужум айлаб бағоят.

Камарда бир ариқ қозмоққа машғул,
Ариф топиб камар шакли била тул.

Ўзининг шакли бирла навжувони,
Демайким навжувони, нотавони.

Ҳамул хайл ичра айлаб пешаварлик,
Демайким пешаварлик, тешаварлик.

Бу ҳолат ичра пайдо бўлди хайле,
Нечукким тоғ ичинда тунд сайле.

Бори чобуксувору моҳ пайкар,
Жавоҳирдин бериб пайкарга зевар.

Жабинлар гул-гулу кирпичлари хор,
Қабоғлар кенг-кенгу оғизлари тор.

Аларға шоҳу сарвар гул узори,
Демайким гул узори, шаҳсувори.

Саманди сайридин кўк тавсани ланг,
Қуёш рухсори олинда хижил ранг.

Қуёшға тарҳ учун ташлаб руҳу от,
Вале юз қатла ҳар соат қилиб мот.

Солиб оламға ўт бошдин-аёғи,
Жаҳон ўртаб аёғдин-боши доғи.

Бўлуб ул хайл ҳар бир ўйлаким ой,
Бу ул хайл ичра меҳри олам орой.

Таковар узра елдин оташ ангез,
Ҳамул эл сори сурди ел киби тез.

Тамошо айлаю ҳар сори боқиб,
Қаёнким боқиб, ўтлар элга ёқиб.

Чу ногаҳ отға улён майли берди,
Ки Фарҳоди ҳазин тимсоли эрди.

Анинг рухсориға чун боқти тимсол,
Тани тимсол янглиғ бўлди беҳол.

Яролиғ сайд янглиғ нола қилди,
Бу янглиғ нола чун қилди, йиқилди.

Кўруб Фарҳод ул янглиғ йиқилмоқ,
Ҳавас қилди ани наззора қилмоқ.

Яқинроқ келтуруб кўзгу жамолин,
Назора қилди ул маҳрў жамолин.

Чекиб Фарҳод ўз тимсоли янглиғ,
Йиқилди жисми жондин холи янглиғ.

Бўлуб тимсоли янглиғ — оғзи хомуш,
Ҳамул тимсолидек зойил қилиб ҳуш.

Кўруб чокарлар андоқ қаттиқ аҳвол,
Хабардор эттилар Хоқонни филҳол.

Чу Хоқон англади бу можарони,
Югурди ул тараф йиртиб яқони.

Аноси соция очиб мўя тортиб,
Ани ўлган соғяниб пўя тортиб.

Чекиб афғонни Мулкоро атодек,
Ким ул Фарҳодға эрди отобек.

Яна Баҳром Мулкороға фарзанд,
Гузин Фарҳодға ҳамзоду дилбанд.

Бўлуб нисбатда кўкалтоши онинг,
Тариқат бобида қардоши онинг.

Анинг ҳолиға чун наззора айлаб,
Яқо ўрниға кўксин пора айлаб.

Бўлуб парвонадек атрофиға жамъ,
Вале ул ётиб андоғким ўчук шамъ.

Қўюбон ҳушсизлиқ кўйига юз,
Ўзига келмайин бир кеча-кундуз.

Чу тебратти насмин субҳ боғи,
Исидин ҳушиға келди димоғи.

Кўз очиб кўрди боши узра хайле,
Тўкуб кўз ёшидин юз узра сайле.

Чу йиғлар эрди Мулкороу Баҳром,
Аларға лутф бирла берди ором.

Тутуб сўгин ато бирла аноси,
Муни кўргач, ҳалок этти ҳаёси.

Яқин эрдик тарки ҳуш қилғай,
Яна аввал йиқилғондек йиқилғай,

Туман минг узр қўлмоқ бирла кўпти,
Аёғлариға юз суртуб ер ўпти.

Деди: билмон, не ҳолат даст бермиш,
Ки сизга мужиб ушбу мотам эрмиш,

Бу иш гар хўб, агар зишт эрди бори,
Манга биллаҳ йўқ эрди ихтиёри.

Тутунг маъзурким, расво бўлубмен,
Демай расво бўлубменким, ўлубмен,

Бўлунг хуш ботину зоҳирда мендин,
Ғубори асраманг хотирда мендин.

Бу янглиғ зоҳир айлаб кўп малолат,
Бериб хотирлариға истимолат.

Кўзи бирла тили гарчи бу сори.
Валекин жону кўнгли кўзгу сори.

Алар бу нукталардин шодмона,
Қўпуб уйларга бўлдилар равона.

Бу янглиғ чун аларға чора қилди,
Яна ул кўзгуга наzzора қилди.

Бурунғудек юзи эрди қаронгу,
Ҳакимиким ясоғондур бу кўзгу.

Тилисмин бўйла қилғондур падидор,
Ки ҳар шакл ондаким бўлғай намудор,

Чу нозирға тамошо ҳосил ўлғай,
Яна ҳосил тилисми ботил ўлғай.

Чу Фарҳод ул талабдин бўлди навмид,
Ўзин кўрди ғаму меҳнатда жовид.

Деди чун ўлғали ғамдин ёвушти,
Ки оҳ иш тушти аммо саъб тушти.

Агар қилсам ўзумни пора-пора,
Чу матлуб ўлмағай ҳосил, не чора?!

Бурун ондинки куйғай жони зорим,
Жуңун олғай иликдин ихтиёрим,

Керакдур чоран андеша қилмоқ,
Хирад расмини даъбу пеша қилмоқ...

Муни билмайки қилгоч ишқи бедод,
Бўлур юз ақлу дониш расми барбод.

Кетур соқи, шароби ошиқона,
Ки бўлмишмен хирад бирла фасона.

Мени ишқу фано базмида хос эт,
Хирад ранжу балосидин халос эт.

*...Аср ҳукамоси ва даҳр аттиббоси (Фарҳоднинг) ба-
ҳори сиҳҳати хазон маразиға юзланганининг таъхисини
савдоға қилиб, бу савдо била анинг мақомин таъйин жа-
зоир била дарёға қилгонлари ва дарё сафари савдосидин
анга суд истаб, насиблари зиёнбуд бўлғони.*

Тариқи ишқ ихфосида моҳир,
Бу янглиғ ишқ сиррин қилди зоҳир:

Ки Фарҳод айлабон ишқин ниҳоний,
Хираддин кўргузур эрди нишони...

Нечаким истади Фарҳоди ғамнок,
Ёшурмоқ ўт ёпиб устига хошок,

Валекин элни оҳу ашки ногоҳ,
Қилур эрди ниҳон дардидин огоҳ.

Хираднинг пардасиға қайда ёро,
Ёшурмоқ ишқ ўтин айлаб мадоро.

Қуёшни зарра ёшурмоқ бўлурму,
Ҳубоб ичра тенгиз турмоқ бўлурму?

Ёпар фонус бирла шуъласин шамъ,
Кўрарлар пардадин ул шуълани жамъ.

Кўз ичра махфи ўлмас ашк қони,
Бўлурму шиша ичра май ниҳони?

Анга ул дарду ғам ўтин ёшурмоқ,
Кўнгулга ёшурур дард ўти урмоқ

Неча кун ичра онча кор қилди,
Заифу нотавону зор қилди,

Қи ҳар ким кўrsa айлар эрди маълум
Қим ул хорони бир ўт айламиш мум...

Узори бўлди сориг лола янглиғ,
Дури ашк анда ёққон жола янглиғ.

Вале ул лоланинг доғи сиёҳи
Оғиз очқоч кўрунгай дуди оҳи...

Димоғида бурунким қувват эрди,
Танида доғи зўру сиҳҳат эрди.

Риоят айлар эрди бениҳоят,
Фигон зоҳир бўлур эрди бағоят.

Бу дамким бўлди савдойи димоғи,
Маразларға уланди жисми доғи.

Жунун табъида кўргузди нишона,
Сўз айта бошлади савдоиёна.

Кўнгулда қолмади сабру қарори,
Иликдин борди бори ихтиёри.

Кўруб ул ҳолин онинг шоҳу дастур,
Бўлуб иккиси кундин-кунга ранжур.

Бериб кўп панду таъсири топилмай,
Қилиб кўп фикру тадбири топилмай.

Чу кўрдиларки борур иш иликдин,
Утар андиша тадбиру биликдин.

Кенгошти шоҳ тузуб мажмаъ аҳиббо,
Бўлуб ҳозир неким бўлғон атиббо.

Анинг ҳолотида сўз ўтти, беҳад,
Бири сўзни қабул этти, бири рад.

Ҳам охир аҳли ҳикмат этилар арз:
«Қи эй олам элига қуллуғинг фарз,

Бу янглиғ бизга бўлмиш заиф ташхис,
Ки савдодин димоғи топти танқис.

Мизожида ҳарорат голиб эрди;
Яна майға мизожи толиб эрди:

Майи муфрит била асли ҳарорат;
Бўлуб бир, бўйла кўргузди шарорат.

Ики-уч ёшдин ўн бир; ўн ики ёш;
Уқумоқ фикрига солди қуйи бош;

Ики-уч йилки майли пеша қилди,
Бағоят анда кўп андеша қилди:

Буларга ёр бўлди ҳадди йўқ йўл;
Яна бир ҳам ҳарорат боиси ул:

Булар бир ёну фикри бениҳоят;
Мусаххин табъ аро ул ҳам бағоят.

Булар фикридин ўлди табъи ори,
Тилисм очмоқ сори тушти гузори:

Не савдо тухмиким, кўнглида экти,
Не фикратларки ул савдода чекти,

Ки аждар қилди жисмин оташ олуд,
Замоне дев солди бошиға дуд.

Ҳарорат мунча топса табъ нори,
Ажаб йўқ, бўлса ул бир ўт шарори.

Бу ҳолатлар ангаким бўлди ҳодис;
Димоғи юбсиғадур борча боис.

Чу ҳору ёбис ўлмишдур мизожи,
Нақизи бирла қилмоқдур иложи:

Буқунким фасл эрур жавзо аёғи,
Қуёшнинг ўтидиндур лола доғи...

Қизигон кўрадин гардун нишона,
Қуёшдин анда ўт тортиб забона...

Ҳаво таъбида иссиғ бўйла кори,
Ажаброқ буки онинг таъби норя.

Анга юбсу ҳарорат бўлди ворид,
Иложидур ҳавоний рутбу борид.

Мунингдек ерки касб этгай илож ул,
Эрур дарё аро беш кунчилик йўл.

Тушубтур даври ўн шаръий жазира,
Ки таърифида қолгай ақл хийра.

Чекиб бош ул жазира ичра тоғе,
Бу тоғ узра ети-саккиз булоғе.

Муҳит ул чашмалар даврида дарё,
Фалак баҳри соғин доғи сурайё.

Жазира даврида сувдин рутубат,
Вле авжида совуғдин суубат.

Бийик ул тоғ авжи, ўйлаким куз,
Совуғдин боғлонур сарчашмада муз.

Азимат қилса ул ён шоҳзода,
Ажаб йўқким бўлур кўнгли кушода.

Димоғи заъфи қувват доғи топқай,
Муборақ жисми сиҳҳат доғи топқай...»

Атиббодин не сўзим бўлди манқул,
Кўрунди шаҳға бир-бир бори манқул.

Равон ҳукм этти Мулқороғаким: «бот,
Чу фаҳм эттинг атиббодин мақолот.

Неча кун қилғумиздур азми дарё,
Сафар асбобини қилғил муҳайё».

Вазир андоқки топти ҳукми олий,
Муҳайё қилди ҳукм ўлғонни ҳоли.

Муратаб бўлғоч иш ҳукм айлади шоҳ,
Бориб шаҳзодани қилмоғлиқ оғоҳ.

Не сўским ўтти, арз этмақ тамомин,
Анинг дарё сори бўлмоқ хиромин.

Эшитгач қиссани шаҳзода Фарҳод,
Нишот айлаб ҳазин кўнгли бўлуб шод.

Деди: «шаҳ оллида айтинг паёмим,
Ки шоҳ коми эрур оламда комим.

Не ҳаддим улки дегай мен ўғулмен,
Бори қуллардин ўксук хаста қулмен.

Қаён азм этголи бўлса яроғи,
Менинг бошим дурур шаҳнинг аёғи».

Чу шаҳға қилдилар бу нуктани фош,
Дуо қилди кўзига тўлдуруб ёш.

Деди: «айлаб мураттаб кемаларни,
Солинг онда кераклик нималарни.

Ки мен ҳам айладим кўнглумни жозим.
Ки тонгла бўлғамен дарёға озим».

Эшитгач бу хабарни шоҳзода,
Нишоти бўлди айтурдин зиёда.

Басе таскин ҳазин кўнглиға берди,
Ки мақсуди анинг бу навъ иш эрди,

Ки зоҳир айлабон бир тавр ҳийла,
Бир ишни айлағай навъи васила,

Ки Хоқон топмайин андин кудурат,
Ул этгон азма ғурбат биззарурат.

Бу иш мақсудиға монанд бўлди,
Бағоят хотири хурсанд бўлди.

Тушуб дарё киби кўнгли аро жўш,
Кема оғзидек оғзи лек хомуш.

Тамаввуждек хаёлиға тасалсул,
Тасалсул топибон юз минг тахайюл.

Кетур соқи, муҳити бодаи ол,
Бу дарё ичра соғар заврақин сол.

Эрур ғам баҳрида жисми ҳақирим,
Ҳамул заврақ била бўл дастгирим.

*Хоқон била Фарҳоднинг жўнгларга миниб, баҳр май-
дониға бетаҳоши кирмоқлари ва сафоин ғароибидин
неча ҳарфе айтмоқ ва амвож навоибидин неча нақше
тортмоқ ва Хоқонни дарё талотуми Мулқоро била Чин
мулкиға солмоқ ва Фарҳод ишқ дарёсида қолғондек ул
хунҳор баҳр аро тахтапора узра қолмоқ*

Бу дарё ичра улким бўлди ғаввос,
Чиқорди бўйла дурри маънийи хос:

Ки тайёр ўлди чун дарё яроғи,
Бўлур озим шаҳу шаҳзода доғи.

Суруб маркабни дарё соҳилиға,
Ойу кун келди моҳи манзилиға.

Назарлар чун тенгиздин олди баҳри,
Йиғочдин баҳр уза кўрунди шаҳри.

Ададин кўп бори кема ёроғлиқ,
Саводи бир муаззам шаҳр чоғлиқ...

Сув узра сайру даври ул сифат тез,
Ки туфроқ узра суръат вақти шабдес...

Есолиб жўнг уза тахти каёни,
Мақом айлаб шаҳу шаҳзода они.

Бўлуб Чин оҳлидин ул шаҳри чўбин,
Анингдекким яна бир кишвари Чин...

Қуруғлуқ ичра чун қолмади ҳеч иш,
Равони кемаларга бўлди жунбиш.

Таҳаррукдин топиб андоқ тахалхул,
Ки Чин шаҳри аро тушкай тазалзул.

Неча минг жалд маллоҳи ҳунарвар,
Балиғ янглиғ сув ичра мавж парвар.

Сурар маржаб аларға заврақи тез,
Бўлуб суръатда сувдин оташ ангез.

Бори мақсуд сори айлабон майл,
Алар майлиға тобиъ шюҳ ила хайл.

Чу йўлга кирдилар ул минг ягона,
Сув узра олами бўлди равона.

Ароға тушти андоқ айру тушмак,
Ки мумкин бўлмос андин сўнг кўрушмак.

Алар айрилғоч ўлди елга тугён,
Не тугёнким, жаҳонни тутти тўфон.

Теңгиз ул навъ чайқолдики афлок.
Кўрунди сув уза андоқки кўлок.

Келиб бир-бир сўнгича юз туман мавж,
Паёнай еркуруб кўж авжиға авж.

Бу янглиғ эрди дарё изтироби,
Епилғунча жаҳонға тун ниқоби.

Чу тун кишида кун ёшурди қоқум,
Гум этти баҳр синжоби талотум.

Сув узра чунки сарсар тутти таскин,
Ер узра баҳри ахзар топти тамкин.

Дейилган баҳр аро ҳар навъи кема,
Ичинда онча халқу онча нима.

Кўпи бир-бирга теккандин ушолиб,
Фалак авжида сув қаърида қолиб.

Халойиқдин бўлуб аксар табоҳи,
Ки ҳар ён бирни айлаб туъма моҳи...

Фарҳодни дарё мавжи Яман мулки сори солиб, Яман
аҳли кемасига учрағони ва жазоир ҳаромилари ул кема
қасдин қилиб, тузжор изтиробиқи тушуб,, Фарҳод аларни
қочурғони ва Яман аҳли кўзин, ёрутқони ва Шопур ан-
га дарёда ошно бўлуб, анинг сафҳаи замири нуқушин
фаҳм қилғани.

Кишиким айлади бу баҳр гаштин,
Бу янглиғ деди дарё саргузаштин:

Ким ул ҳолатдаким чайқалди дарё,
Сипохи мавждин қўзғалди дарё.

Ҳамул заврақки рокиб эрди Фарҳод,
Синиб кўк баҳридин етганда бедод

Бўлуб фарқа муҳити бекаронға,
Қолиб бир тахта ул бехонумонға.

Ўзин ул тахта узра маҳкам айлаб,
Видоғ ўз жисму жонидин ҳам айлаб.

Нечукким тахта жисми нотавони,
Етиб оғзиға ҳардам хаста жони.

Кўруб ул шўр баҳри бекарондин,
Илик юб ҳар нафас юз қотла жондин.

Чу гардун шом киштисин ушотти,
Фалак баҳриға анжум дурри ботти:

Тамаввуж йиғди дарё юзидин дом;
Талотум қушлариға бўлди ором.

Тушуб ул тахта сайрининг гузори,
Яман мулки-ю Тойиф ҳадди сори.

Бўлуб Фарҳодға ул тахта маскан,
Нечукким жонға бўлғай тахтаи тан.

Вале жисмида жонидин рамақ йўқ,
Танида руҳ ҳарфидин насақ йўқ.

Мунингдек ҳол аро бир тез кишти,
Яман азмиға дарёдин ёвушти.

Ичинда неча дарё моя тожир,
Гуҳар савдосиға бўлғон мусофир.

Чу кўрдилар келур бир тахта пора,
Анинг устида шахсе ошкора.

Солиб маллоҳ еткурдилар они,
Кема ёниға келтурдилар они.

Не кўрдиларки ётур навжувоне,
Ҳаводис зарбасидин нотавоне.

Бўлуб ҳуш анга зойил ичкулукдек,
Етиб ул тахта устида ўлукдек.

Чу кўп қилдилар аҳволиға тадқиқ,
Нафас оғзиға келмак бўлди таҳқиқ.

Ҳаёти айлабон ул элни хуррам,
Ани киштиға чектилар ҳамулдам.

Димоғиға тутуб ҳар навъ машмум,
Кўзин очиб ҳаёти бўлди маълум.

Қуюб бўғзиға шарбат, оғзиға қут,
Бўлуб ул туъмау шарбат анга қут.

Қўпуб ўлтурди, доғи сўрди аҳвол,
Дедилар ҳар не бор эрди анга ҳол.

Эшитти чун жавоб айлаб саволин,
Булар ҳам сўрдилар ул хаста ҳолин.

Дедиким: биз гуруҳи тожир эрдук,
Яман сори Хўтандин сойир эрдук.

Қилибон кемамизни гарқа кўлок,
Чўкуб дарё тубига бору йўқ пок.

Манга рўзий бўлуб бу тахта пора,
Бўлубсиз тахтаи умрумға чора.

Ғарибу хастадурмен зору ожиз,
Кишига тушмасун бу ҳол ҳаргиз.

Ки эл юз навъ тутқайлар анга қўл,
Юзидин бирга хизмат қилмағай ул.

Валекин то тирикмен бандангизмен,
Неча бўлсам тирик шармандангизмен.

Кўруб ул халқ бу арзи тазаллум,
Анинг зимнида бу ҳусни такаллум.

Аёғдин бошиға хисрав нишонлиқ,
Сўзида баҳрдек гавҳар фишонлиқ.

Бўлуб бори асиру зори онинг,
Дилу жон бирла хизматкори онинг.

Муважжаҳ аклу шурб айлаб мурувват,
Навосиз жисмиға киргунча қувват.

Алар бори анга мафтуну шайдо,
Ки бўлди неча заврақ сувда пайдо.

Кўруб кишти элига тушти мотам,
Фузунроқ бўлди бу мотам дамодам.

Тилаб бориси бир-бирдин биҳиллик,
Кўруб Фарҳод ишидин тангдиллик.

Демай молу ҳаёту жондин афсус,
Валекин борча айтиб андин афсус.

Қолиб ҳайрон алардин сўрди Фарҳод,
Ки нечун бўлдингиз маҳзуну ношод?

Дедилар йиғлабонким не сўрарсен,
Бу заврақларки баҳр узра кўрарсен,

Қароқчилар дурур аҳли жазойир,
Бўлурлар бегарон баҳр ичра сойир.

Агар ёлғуз, агар икки, агар уч,
Кема йўлуқса ҳарён келтурур куч.

Отарлар кемага қорураи нафт,
Ки ҳар қорурадур бир қўраи нафт.

Уруб ўт кемани чун куйдурурлар,
Тамомиё кема аҳлин ўлтурурлар.

Қилурлар халқ молин наҳбу ғорат,
Аларға баҳр уза будур тижорат.

Бизинг эмиё йўл ўзга сори қолмиш,
Бу сори бизни дарё мавжи солмиш.

Не элга етса бу мажмаъ навиди,
Кетар ул хайлдин махлас умиди.

Чу фаҳм этти бу иш фарзона Фарҳод,
Аларға кўп кўнгул берди бўлуб шод.

Деди: қойгурмангизким бермагай ҳақ,
Алардин ҳеч офат сизга мутлақ.

Сизинг хайл ичра борму эркин оё,
Неча ўқ бирла кўпрак зўрлуқ ё.

Чекиб бориси ҳайрат бирла ҳайҳот,
Вале не истади, келтурдилар бот.

Анинг зўриға гарчи ё йўқ эрди,
Ҳамул ё лойиқи доғи ўқ эрди.

Ясаб ё гўшасин, ўқни туз айлаб,
Ул ишнинг иртиқобин ёлғуз айлаб.

Тузоткунча ўқу ёйин диловар,
Етушти ҳар ён ул хайли жафогар.

Ясаб қоруралар ўт ёғдурурға,
Кемаву кема халқин ёндурурға.

Етиб ул ергаким қорура етмас,
Дема қорура, ўқ ҳам онча кетмас.

Қилиб қорура афганни нишона,
Анингдек отти Фарҳоди ягона,

Ки урди нафтлик қорурани-ўқ,
Ушотти ул ёлимлик кўрани ўқ,

Тушуб ўт, ўртоғиб қорура андоз,
Ҳамул заврақки ул хайли дарғобоз.

Яна бир ҳам оторға чун ёвушти,
Анга доғи бу янглиғ шуъла тушти.

Чу икки кема хайли куйдилар пок,
Юз урди қочқоли ул хайли бебок.

Кема бошини қайтаргунча ноком,
Ун-ўн бешнинг ишин қилди саранжом.

Алардин баъзи куйди, баъзи ўлди,
Неким қолғон қочиб овора бўлди.

Бу иш ул кема аҳдин айлабон лол,
Бир хушҳол бўлса, ўни беҳол.

Қўпубон уйрулуб бошига онинг,
Бори бошин қўюб қошига онинг.

Фидо айлаб анга жону жаҳон ҳам,
Нисор айлаб қошинда молу жон ҳам.

Анинг заъфи эди ҳардам фузунроқ,
Малолни риштаси ҳаддин узунроқ,

Алар дилжўй ўлуб, лекин бу бедил,
Кўрунди неча кундин сўигра манзил.

Яманнинг фурзасиға қилдилар майл,
Судин туфроққа чиқтилар бори хайл.

Бори озод ўлуб минг ибтилодин,
Дема минг ибтило, юз минг балодин.

Тоғиб ул шаҳр аро бир турфа манзил,
Равони ештилар манзилда маҳмил.

Бу хайл ичра бор эрди раҳнаварди,
Мусофир шеваи озода марди.

Ҳунар бобида устои замона,
Замона ичра наққоши ягона.

Варақни килки айлар чоғда тасвир,
Бўлуб нойиб маноби килки тақдир.

Не сурат ёзғали топиб чу даст ул,
Жаҳонни айлабон суратпараст ул.

Жаҳон мулкин кезиб кишвар-бакишвар,
Ҳудуди бохтардин то баховар.

Хито мулкига ҳам тушган гузори,
Келиб олиға Моний дасткори.

Тилаб маншур ул тутмай мусаллам,
Мусаллам тутмай ул истарда бу ҳам.

Қалам аҳлиға онинг тарҳи дастур,
Жаҳон аҳли дебон отини Шопур.

Саёҳатда қазойи осмони,
Буларға ҳамраҳ айлаб эрди они.

Басе ҳайрон эди Фарҳод ишида,
Ки кўрмайдур эди таврин кишида.

Не иш ул қилса айлар эрди таъмиқ,
Қила олмас эди ҳолини таҳқиқ.

Тенгизда доғи ул размиға ҳайрон,
Қуруғлуқ ичра бу базмиға ҳайрон.

Бу дамким кўрди онинг ҳол зорин,
Сиришку нолаи беихтиёрин.

Тафаррус бирла топти фикрат андеш,
Ки кўнглин ишқ тиғи айламиш реш.

Қилай дер эрди ҳар сўздин мудово,
Анга Фарҳод қилмас эрди парво.

Жиҳатсиз куймокига солди чун кўз,
Сола бошлади дарди ишқдин сўз.

Неча ишқ ўтидин қилса ҳикоят,
Анга айлар эди кўпрак сироят.

Билиб сўзин хирадманди ягона,
Дер эрди ишқдин ўтлуғ фасона.

Дами ул йиғламоқдин тутмай ором,
Ани бу навъ ўзига айлади ром.

Гузин Фарҳодға бежавфу кулфат,
Бўлуб Шопур ила ул навъ улфат,

Қи онсиз бирдам ўлғоч истаб они,
Суруб дарду муҳаббат достони.

Бу тақрир айлабу ул йиғлабон зор,
Чу тақрир айламай кўп топиб озор .

Бу янглиғ чунки ҳамдам топти ўзни,
Рафиқу ёру маҳрам топти ўзни.

Сўруб ҳолин ҳарифи чобук андин,
Чекиб сиррини нозик-нозик андин.

Чу бебок эрди ишқу бода ғаммоз,
Очиб ул маст ошиқ пардаи роз.

Неким Шопур сўз сўрса ниҳони,
Ниҳони айлар эрди воқиф они.

Топа бошлади сойил чун жавобин,
Саволи юзидин очти ниқобин...

Деди: кей зод сарви бўстони,
Валекин топқон осибии хазони.

Бу янглиғким сенга мен ҳамдам ўлдум,
Бори махфий ишингга маҳрам ўлдум.

Ҳамоно бу эмиш тенгрига тақдир,
Қи қилғайсен менга ҳолингни тақрир.

Ҳамул ганжии бўлмишдур умидинг,
Етишгай қуфлиға мендин калидинг.

Ема гамқим бу ерким дединг они,
Саросар васфига бердинг нишони,

Ки йўқ ул навъ бир дилкаш жаҳонда,
Кўрубмен они-ю бўлмишмен онда.

Ҳавоси жонфизо, гул анда хирман,
Назоҳатда Эрамдек оти Арман.

Борур бўлсанг санга раҳбарлиқ айлай,
Демай ҳамроҳлиқ, чокарлиқ айлай.

Кўруб Фарҳод мундоғ нукта овар,
Узи бахтидин этмас эрди бовар.

Деган афсонани фаҳм этти Шопур,
Ки бовар айламас ул зор маҳжур.

Дедиким чуи ишонмасен, каломим
Сенга собит қилай андоқки комим.

Чиқарди сафҳаву килкин қаламзан,
Ҳамул ер суратин бўлди рақамзан.

Анингдек қилди тарҳ ул нақши дилжў,
Ки йўқ эрди тафовут бир сари мў.

Чу Фарҳод ул рақам наззора қилди,
Анинг даъвоси чин эрқонин билди.

Топилғоч дўст мулкидин нишони,
Йиқилди маст тортиб дўстгони.

Кетур соқи, мевга ишрат аёғин,
Ки даврон берди мақсудум сўроғин.

Мени чун қилди моҳи Армани зор,
Чекай бир неча соғар арманивор.

*Фарҳоднинг Шопур даштпаймолиғи била Арман киш-
вариға азимат қилғони ва Армания тоғи камарида хоро
қозодурғон эл ажзин кўруб, хоро қозорға камар чуст
этғони ва б; хабар Меҳинбону била Ширинға етғони.*

Бу води қатъида фархунда ҳоди,
Анингдек кўргузур мақсад саводи:

Қи чун Фарҳод очти уйқудин кўз,
Қелиб ёдиға Шопур айтқон сўз.

Қўпуб Шопурнинг қошиға борди,
Аёгин: ўпгали бошиға борди.

Товушидин анинг уйғонди Шопур,
Топиб тун зулматида булъ ажаб нур.

Деди: кей дард ила ишқ аҳли шоҳи,
Изинг хайли муҳаббат қиблагоҳи,

Бу келмакдин санга не мултамасдур,
Ғараз худ кеча ўтган сўз эмасдур?

Чу ўтган сўзни Шопур айлади ёд
Аёғиға анинг бош кўйди Фарҳод.

Қи эй жон мақсади дилкаш паёминг,
Кўнгул мақсуди руҳ афзо каломинг.

Ҳамул савдо била кўнглумгадур суд,
Ҳамул сўздин ҳазин жонимга мақсуд.

Вафо ваъданға фош этмак кераксен,
Деган сўз бошиға етмак кераксен.

Эшитгач они Шопури ягона,
Деди кей талъатинг шамъи замона.

Сен эрсанг ҳамраҳим жаннат дурур йўл,
Ғараз бу эреа бисмиллаҳ равон бўл.

Этиб Шопур йўл азмиға оҳанг,
Анинг ҳамраҳлиғин Фарҳоди дилтанг.

Қадамда кўргузуб ул тоза дамлик,
Бу айлаб соя янглиғ ҳамқадамлик.

Кесарлар эрди йўлни гом-баргом,
Юруб манзил-баманзил тутмай ором .

Бу янглиғ муддати йўл қилдилар тай,
Ки Арман кишвариға қўйдилар пай.

Деди: Шопур кел фархунда ёвар,
Будур сен тушта кўргон мулку кишвар,

Тамошо айла-ю бўлсун хироминг,
Йўлуққунча талаб қилгон мақоминг.

Чу Фарҳод этти ул сўзни тааққул,
Урар эрди қадам айлаб тааммул;

Ики-уч кун чу бўлди эҳтиёти,
Падидор ўлди бир кун кўп нашоти,

Ки бўлди олида бир дашт пайдо,
Ки ақлин тушта айлаб эрди шайдо.

Ҳамул сабза, ҳамул савсан, ҳамул гул,
Ҳамул гулларнинг атрофида булбул.

Этиб тақви кўзин туфроғи хийра,
Ели айлаб хирад шамъини тийра.

Кўрунуб қайда боқса ул баложўй,
Гулу хору гиёҳи ошнорўй.

Соло бошлоди ҳардам пора кўнгли,
Этиб ҳар лаҳза заъф овора кўнгли.

Бало водисиға солиб қадамни,
Малолат авжиға тортиб аламни,

Ҳамул хайлики ғавғо айламишлар,
Қозорға тош алоло айламишлар.

Тилар ул сори етгай жони маҳжур,
Равон майл айлади ул сори Шопур.

Етиштилар ул икки ошноваш,
Анга тегурки ул хайли жафокаш

Гуруҳи эрди дарду доғ ичинда,
Ариғ қозмоққа шоғил тоғ ичинда.

Анингдек хорани кесмакда ожиз,
Ки кўрмай кимса андоқ ажз ҳаргиз...

Назар қилди чу ул ҳолатға Фарҳод,
Ғамин ўлди кўруб ул навъ бедод

Кириб ул хайли мазлум ичра ғамгин,
Ҳилолий қошлариға ғусаддин чин.

Деди: кей мен киби хайли балокаш,
Фалакдин кўнглунгиз мендек мушавваш.

Бу меҳнатким чекарсиз, розин айтинг,
Ҳамул анжом ила оғозин айтинг...

Кўруб ул хайл анинг фаррух жамолин,
Эшитиб бўйла руҳ афзо мақолин,

Шуқуҳидин бўлуб ҳайронлиқ элга,
Мақолотида саргардонлиқ элга.

Упуб ер, дедилар ул хайл ғамнок,
Ки эй руҳул-аминдек гавҳаринг пок.

Ки: бу кишвардаким рашки жинондур,
Букун исмат паноҳи ҳукмрондур,

Бу янглиғдурки фаҳм эттинг сифотин,
Меҳинбону дебон давр аҳли отин.

Бу кишвар ичра ўттуз-қирқ қўрғон,
Бори кўк ҳиснидин буржин ошурғон

Анинг ҳукмидадур бемеҳнату ранж,
Тўла ҳар ерда Қорун ганжидек ганж.

Тажаммул хайлида имкондин ортуқ,
Неча йил фикрат этса ондин ортуқ.

Жаҳондин хотири овоздаси бор,
Ки бир гулчеҳра хоҳарзодаси бор.

Ҳарими иффат ичра шоҳ эрмиш,
Сипеҳри исмат ичра моҳ эрмиш.

Ани ҳам васф этардин баҳрамиз йўқ,
Отин доғи тутарға заҳрамиз йўқ.

Юзин кўрмайдур онинг одамизод,
Магар бир неча гулрух сарви овод,

Ким они кўрса гашту сайр кўрмас,
Ани кўргон кишини ғайр кўрмас.

Юзи гул, киприки дерлар тикандур,
Не бор андоқки ҳаргиз бор экандур.

Меҳинбону кўп айлаб эҳтиромин,
Ясабтур жон уйи ичра мақомин.

Юзи бирла қилур базмини гулшан,
Анинг бирла кўрар оламни равшан.

Бу тоғиким анинг васфидадур тул,
Ки бордурбиз ани қозмоққа машғул.

Келибдур бир боши шарқи шамойил,
Яна бир боши ғарби сори мойил.

Оқар шарқисиди бир чашма ҳоли,
Суйи ул навъким ҳайвон зилоли.

Добон Айнулҳаёт ул чашмани хайл,
Ки ўлгон ичса айлар жон сари майл.

Ғаҳи ул ҳур бу сори кўяр гом,
Пари сарчашмада тутқондек ором.

Парилар бирла айлаб азми ишрат,
Тузарлар анда гоҳи базми ишрат.

Эрур ғарбида ул маҳваш макони,
Ки ҳоло Армания дерлар они.

Еридур зийнат ичра жаннат осо,
Анинг ёнида тоғи чарх фарсо.

Эрур бу навъ ул маҳваш хаёли,
Ки ул манзилда солғой қасри олий.

Муҳайё борча рангу бўйи онинг,
Вале устнда йўқтур сўйи онинг,

Муҳандислар нечукким чархи сайёр,
Югуртуб чашма сўйи сори тайёр.

Топибким бир ариф қозилса дилжў,
Етар ул ҳур қасри олиға сув.

Вале ул чашма то бу қасри офат
Топибдур ўн йиғоч тоғлиқ масофат.

Бу жадвалким чекибдурлар арода,
Ариқ қозмоқ қилибдурлар ирода.

Буюрмишлар бу хайли нотавонга,
Бало тоғида жамъи хаста жонга,

Ки айлаб чак метин бирла хоро,
Ариқ қилғойлар андоқ ошкоро,

Ким ул ориққа ҳар ким сув кетургай,
Сув ул айвонгача турмай югургай.

Бу хоро теша бирла бўлмас афгор,
Нечукким теша, метин айламас кор.

Чу кайфиятни маълум этти Фарҳод,
Алар ҳолиға кўнгли бўлди ношод.

Деди: бу неча мазлуми ситамкаш,
Фалак бедодидин бўлгон аламкаш,

Ки вайронлиғларида юз халалдур,
Агар қилсам мадад воқеъ маҳалдур.

Хунарни асрабон неткумдур охир?!
Олиб туфроққа му кеткумдур охир?!'

Темурчидин тилаб дам бирла кўра,
Белига боғлабон чармин танура.

Дам учин кўраға чун маҳкам этти,
Равон тўкти кўмур, доғи дам этти.

Кўмурни қилди чун ахгар неким бор,
Тилаб метину теша ҳарнеким бор.

Солиб ахгар аро борин қизитти,
Неча афзор қилди чун эритти.

Ҳар ўн-ўн бешни бир метин қилиб руст,
Яна ҳам ончани бир тешаи чуст.

Неча гурзи, неча сунбода айлаб,
Камар қозмоқ ишин омода айлаб.

Ниҳони борчаға андоғ су берди.
Ки Қорандин ниҳон ўрганмиш эрди.

Тараддудға солиб они бу аҳвол,
Улусни гирдида ҳайрат қилиб лол.

Саволе айлай олмой кимса бир сўз,
Шукуҳидин тикиб бори анга кўз,

Чу холий айлади афзордин эл,
Равон хоро кесарға боғлади бел.

Кириб ориққа қозмоқ айлади майл,
Қозобошлади қумни ўйлаким сайл.

Кесиб ҳар тешаси қилғоч хароши,
Фалак пили юкидек пора тоши.

Чу метин зарбидин айлаб ситиза,
Қатиқ хорони айлаб реза-реза.

Анингдек тешадин секриб ушоқ тош,
Ки нозир бир йиғочдин қочуруб бош.

Учуб, етганда зарби дасти онинг,
Ки бориб ўн йиғоч фаррасти онинг.

Ҳамул кун-ўқ далири хорабур гов
Муҳайё қилди хоро ичра бир нов,

Ки уч йил икки юз хоробур устод,
Ола олмай ҳам онча хорадин дод...

*Фарҳоднинг тоғ бағрига ков-ков солгон садони Ши-
рин эшитгони ва ул кўҳи бало сарвақтига етгони ва ме-
тини ламбасининг барқи муниг кўнглига асар этгони ва
ул хокига меҳр зоҳир қилғоч, анинг ўзидин кетгони ва
Шопурнинг шамъдек куюб йиғлаб бошига ўт чиқорғони
ва ўлукни маҳдга солгондек ул қуёш ани туфроғдин кў-
тариб, Биҳиштосо манзилига олиб борғони*

Ки чун ул хаилни ҳайрат қилиб данг,
Қилибон Армания сори оҳанг.

Боқиб Фарҳоднинг кесган тошига,
Хабар еткурдилар Бону қошига,

Ки мундоғ навжувоне бўлди пайдо,
Ки бўлди кўрмогидин халқ шайдо.

Бу янглиғ хора кесмак қилди бунёд,
Ки қилмоқ мумкин эрмас одамизод.

Жаҳон аҳлидек эрмас вазъу таври,
Бир андоқ кўрмаган афлок даври.

Малакваш одамидур кўҳ монанд,
Кесакдур тешасиға кўҳ парканд.

Неким кўргонни келгонлар яко-як,
Туруб арз эттилар бешубҳау шак.

Меҳинбону эшитгач ҳайрат этти,
Инонмай бир замоне фикрат этти.

Хабарға чун аён бўлди тавотур,
Инонди лек они элтуб таҳайюр.

Кўпуб гулруҳ харимин қилди маъво
Нечукким равзаи жаннатни Ҳавво.

Деди: кей боғи умрум сарв нози,
Ҳарими хилватим шамъи тирози.

Кўнгул меҳри узоринг бирла хурсанд,
Сочинг ҳар торига жон риштаси банд.

Эшитким, турфа розе келтурибмен,
Ҳадиси дилнавозе келтурибмен.

Сени ҳақ хўблардин қилди чун фард,
Эрур бори ишинг ўзунгга дархўрд.

Ариф қозмоқниким ҳукм айламишсең,
Қатиқ тошларни қозсунлар демишсен.

Бу ҳам бир иш дурурким қилмаиш халқ,
Мунингдек иш қилурни билмаиш халқ.

Агарчи саъб эди боштин-аёғи,
Қазо саҳл этган эрмиш они доғи.

Биров дерларки пайдо бўлғон эрмиш,
Қиёмат ошкоро бўлғон эрмиш.

Эшитгандек ани тавру шиорин,
Эшиттурди пари-пайқарға борин,

Ки уч йилда не иш бўлмиш саросар,
Ўзи бир кунда қилмишдур баробар.

Меҳинбону чу бу роз этти ифшо,
Париваш айлади майли тамошо.

Деди: ул ён жанибат сургулукдур,
Бу иш гар воқеъ ўлса кўргулукдур.

Ғаниматдур ани кўрмок кишига,
Тамошо айламак қилғон ишига.

Эрур алҳақ ажойиб меҳмони,
Ки тенгри бизга еткурмишдур они.

Бу қушким мубталойи дом ўлубтур,
Бу гулшанда анга ором ўлубдур.

Бало ичра фароғи бирла келмиш,
Тузоққа ўз аёғи бирла келмиш.

Заруратдур анга қилмоқ риоят,
Ким ул бизга керакликдур бағоят.

Ариғким муздиға юз ганж бердим,
Суйи келмай илик ондин юб эрдим.

Биҳамдиллаҳки ҳақ еткурди комим.
Ки мундоқ кимса бўлди сайди домим.

Тилатти нўшлаб таъжил ила от.
Равон бўлди Меҳинбону доғи бот.

Суманбар хизматида тўрт юз қиз,
Ки отланмас эди ҳаргиз буларсиз.

Бор эрди бодпойи ранги гулгун,
Қолиб андин юрурда хинги гардун

Анга рокиб ҳамиша ул париваш,
Бўлуб ул дев пайкар ҳам парикаш.

Ўзи гулрангу гул монанд зоти,
Бўлуб Тулгун халойиқ ичра оти.

Жаҳон боғида йўқ ул бодподек,
Бўлуб гул баргин элтурга сабодек.

Кетурдилар бу хинги бодпаймой,
Равон минди шафақ гулгунига ой.

Хиромон бўлди ул ён сарви озод,
Рикобида ҳамул хайли паризод.

Суруб ул сори хушвақту тарабнок,
Ки Фарҳод айлар эрди хорани чок.

Меҳинбону доғи ҳамраҳлиғ айлаб,
Суманбар қолидин оғаҳлиғ айлаб.

Кейиндин қавм ила хайли шитобон,
Қилиб ҳар соридин қатъи биёбон.

Париваш девзодин сурди чун тез,
Гул узра сарсар ўлди шабнам ангез.

Етишти рахш уза ул навъ чолоқ,
Қи гардун тавсанида меҳри афлок.

Тушуб ҳарён мусалсал зулфи банди,
Бўлурға хора афганлар каманди.

Каманд ўлмайки икки шоми дайжур,
Арода фарқ этиб бир хатти кофур.

Бўлуб меъжарда ул мушки сияҳ тоб,
Қаро шомики ёпқой они маҳтоб.

Юзи атрофида дурри лаоли,
Қуёш даврида ахтарлар мисоли.

Не дурким секретиб бу чархи гардон,
Қуёшнинг чашмасидин қатра ҳар ён.

Ики қоши ҳилоли фитна ангез,
Ёзилгон кўп ул ой бошида хунрез.

Мудом айларга қон тўкмак кенгоши,
Бўлуб иккисининг пайваста боши.

Бу хунрез иттифоқиға қилиб жаҳд,
Юзидин мусҳаф очиб қилғоли аҳд.

Қўзи ислом элига топибон даст,
Боқиб мусҳаф юзига кофари маст.

Бўлуб сиҳҳат олурда гоҳ ранжур,
Бўлуб гаҳ айни усруклукта махмур.

Қўзи беҳол хоб олудлиқдин,
Лаби майгун шароб олудлиқдин.

Не икки анбар афшон зулф ваҳ-ваҳ,
Не икки жонфизо лаб оллаҳ-оллаҳ.

Шакардек лаб вале йўқ туз кам анда,
Тузиким қанд олам-олам анда.

Бу янглиғ қанд ила туз кимса билмай,
Ким ул ҳайвон суйи ичра эзилмай.

Саводи холи ўғрилиққа монанд,
Келиб кундуз куни элтур учун қанд.

Олиб ширинлиқ аммо авд этар дам,
Аёғлари бўлуб шаккарда маҳкам.

Ўғурларда тузу шаккар ниҳони,
Шакар тутмиш ва ё туз тутмиш они.

Энги гулзорида кўп ранг ила бў,
Лаби айнулҳаётидин ичиб сув.

Равонпарвар юзининг тоза варди,
Ки ҳайвон чашмасидур обхўрди.

Оғиз устида бурни турфа тимсол,
Тутуб ёнида манзил ҳиндуйи хол.

Қўюб ул ҳиндуйи тожир сифоти,
Шакар тунгида Ҳиндустон наботи.

Наботи Ҳинд йўқким, гунчаи гул,
Қилиб девона ақли кулни билкул.

Кумушдек ранги насрин фоми онинг
Кумушдин гунчадек андоми онинг.

Бўлуб ҳар кирпики бир нуғи хома,
Қорортиб қатл учун ёзмоққа нома.

Варақ айлаб анга лавҳи узорин,
Қорортиб олам аҳли рўзгорин.

Қади озода жаннат савсанидек,
Юзи гул, лек юз гул хирманидек.

Ҳарорат оташин лаълидин ошиб,
Ҳамул гул хирманиға ўт тутошиб.

Шарар қилғоч ул ўтдин майл афлок,
Қуёш бошдин-аёғин ўртабон пок,

Зақан даврида андоқ хатти мавҳум,
Қи қилғай они солим завқ маълум.

Нечукким меҳр ёнида ҳилоле,
Кўрунур ё кўрунмосдин хаёле.

Бу давриким ани тасвир этиб ваҳм,
Оғизни нуқтасин тақдир этиб ваҳм.

Қулоқда дурри ноби гавҳари ҳам,
Қамар даврида Зухро, Муштари ҳам.

Қаду ораз била шамшод гулфом,
Не шамшоду не гул, сарви гул андом.

Қади руҳ офати чобуклук ичра.
Бели жон риштаси нозуклук ичра.

Бўю жисмин деёлмон кучқу янглиғ,
Паридек чувтлуқдин учқу янглиғ.

Лабидин жон томиб бисёр-бисёр,
Сўзидин шаҳд оқиб харвор-ҳарвор.

Лабидин томибу оқиб латофат,
Юзидин оқибу томиб малоҳат.

Бўйида ҳуллалардин руҳ олиб қут,
Вале алвонидин юз ақл мабҳут.

Қилиб кирпич ўқидин тийр борон,
Нечукким тоғ аро абри баҳорон.

Лабининг ҳар сўзи юз жонға офат,
Сочи ҳар тори минг имонға офат.

Бу янглиғ қотил осо келса кўзга.
Йўқ иш оҳ урмоқу ўлмақдин ўзга.

Юрурда рахши айлаб тоғни паст,
Ўзи от узра жоми ҳуснидин маст.

Фалак рахшида меҳри ховаридек,
Не рахшу меҳр, дев узра паридек.

Қаёнким тавсанин айлаб равона,
Йироқтин алҳазар айлаб замона.

Бу янглиғ сурди хороқўб тавсан,
Анга тегруки эрди хора афган.

Бийикрак чиқтию ҳар сори боқти,
Замин бирла замонни ўтқа ёқти.

Не кўрди! Хора ичра хоракове,
Қозиб хорода метин бирла нове.

Дема нове, не нове қайси хоро,
Бўлурча ўн тегирмон сувға мажро.

Қилиб хороға барнойи ситеза.
Уруб зарб айлар эрди реза-реза.

Не барно, зод сарви бўстони,
Кўрубдур ондин асиби хазони.

Шукуҳидин бўлуб хоро харосон,
Қўпуб метинининг оллидин осон.

Муқаввас қошида чин, оғзида банд,
Қадин ғам тоғи айлаб қавс монанд.

Бийикрак ҳайкали аҳли замондин,
Фузунроқ шавкати пили дамондин,

Бошида тожварлиқ фарри пайдо.
Юзида салтанат нури ҳувайдо.

Аёғиға синиб хори мазаллат,
Бошини синдуруб санги машаққат.

Жабинида муҳаббат дарди зоҳир,
Узори узра ғурбат гарди зоҳир.

Танида бенаволиғдин асарлар,
Юзида ошнолиғдин хабарлар.

Қўлида тешаи, йўқ тешаким гурз,
Бўлуб туфроқ анинг зарбидин Албурз.

Кўруб Ширинни ҳайрат лол қилди,
Таажжуб бир йўли беҳол қилди.

Кўрунғач кўзга мундоқ чехри онинг,
Ичига солди шўриш меҳри онинг.

Гаҳи ашки югурди шиддатидин,
Гаҳи кўнгли бузулди меҳнатидин.

Очилмасдин бурунроқ пардаи роз,
Яқинроқ сурди-ю сўз қилди оғоз.

Лаби лаълини гавҳар пош қилди,
Бу янглиғ нукта дуррин фош қилди.

Ки, эй нодир йигит офоқ ичинда,
Ягона чархи нили тоқ ичинда.

Аён ҳолингда кўп-кўп булжаблиқ,
Ажабдин ҳам ажаб ранжу тааблиқ.

Не сен ўхшаб жаҳонда бир кишига,
Не қилғон ишинг ўхшар эл ишига.

Бу ишким биз демай, бунёд этибсен,
Бағоят кўнглумизни шод этибсен.

Бўлур эрдук ҳусули ичра ожиз,
Ҳунар эрмас, қўлунг кўргузди муъжиз,

Агар юз қарн узр ойин бўлоли,
Нетиб бир кунчилик ўзрунғ қўлоли.

Ишинг узрида юз биздек уёлғай,
Не биздин, тенгридин олингга ёнғай.

Тилатти бир табақ бирла жавоҳир,
Деди: муздунг эмас, эй ишда моҳир!

Қўлуб узр ул табақ бошини очти,
Жавоҳирни анинг бошига сочти.

Париваш бу фасоҳат бирла мафтун,
Ўзидин беҳабар Фарҳоди мажнун.

Ииқиб жисмини анфоси шитоби,
Тешиб кўксини кўнгли изтироби.

Тани титратмадин ором топмай,
Бу беоромлиқ анжом топмай.

Деди: жоңпарвар анфосингдин ўлдум,
Унунгдин, умр ранжидин қутулдум.

Не англайким, қаю маҳрў экансен,
Ичим қон айлаган сенму экансен?

Мени ғурбат аро бечора этган,
Диёру мулкдин овора этган.

Чиқиб жоним унингдин бўлғоҳ огоҳ,
Юзунгни кўрмай ўлдум оҳ, юз оҳ!

Анингдек оҳ тўфонин чиқорди,
Ки маҳвашнинг ниқоби елга борди.

Кўрунғач ул жамоли олам оро,
Анинг матлуби бўлди ошкоро.

Ҳамул эрдик мафтун бўлмиш эрди,
Кўруб кўзгуда мажнун бўлмиш эрди.

Бировким акс кўргач ҳуши кетса,
Ўзин кўргач нетонг, жон таркин этса.

Бировким бўлса майнинг зикридин маст,
Нетонг, ичканда бўлса ер уза паст.

Чу Фарҳод ул пари эрканни билди,
Чекиб ўтлуқ фиғон андоқ йиқилди,

Ким ул ҳолатда Ширин кўргач они,
Гумон қилди магарким чиқти жони.

Анингдек чекти оҳи оташ олуд,
Ки ойни абр аро ёшурди ул дуд.

Чу ул шамъи вафода қолмади нур,
Етиб парвонадек бошиға Шопур.

Бошин қўйнига олиб йиғлабон зор,
Ки эй йўқ қисматинг жуз ранжу озор!

Бас эрмас эрди ғурбат дарди доғи,
Ки ўчти бежиҳат умрунг чароғи.

Вафо йўлида ул манзилга еттинг,
Ки бир кўрмак била жон таркин эттинг.

Камолу фазлу ойинингдин афсус,
Ҳаёву ақлу тамкинингдин афсус.

Замиру раъйи покингдин дариғо,
Фигони дарднокингдин дариғо,

Қўлунгдин ҳайфу шастингдин доғи ҳайф,
Шукуҳу зўри дастингдин доғи ҳайф.

Қани фарру шукуҳу зўр дастинг,
Тавонолиғ аро юз минг шикастинг.

Башар хайлида сен бўлмай малак сон,
Недин бўлмас бори ер бирла яксон.

Не шаҳ бошига афсар эрдинг экин,
Қаю афсарга гавҳар эрдинг экин.

Не кишвар тушти эркин мотамингга,
Қаю эл қолдилар эркин ғамингга.

Не Хоқон сўгунг ичра қолди оё.
Қаю иқлим эли қўзғолди оё.

Чекиб ранжинг манга ғам бўлди подош,
Ки ҳаргиз кўрмагай эрдим сени кош

Дебон Шопур бу янглиғ фасона,
Суманбар айлабон ашкин равона.

Чу бу ошубиға юзланди таскин,
Ани чорлаб Меҳинбону ва Ширин.

Сўруб Фарҳод ҳолидин ҳикоят,
Ул айлаб билган аҳволин ривоят.

Дебон ул зор, Ширин зор йиғлаб,
Меҳинбону доғи бисёр йиғлаб.

Ани маҳд ичра солиб хисрав ойин,
Ёниб ўрдулариға зору ғамгин.

Олиб эгнига маҳдин нозанинлар,
Юруб оллида гирён маҳ жабинлар.

Солиб бир борғақ кунжида тахте,
Тўшаб ул тахт уза шоҳона рахте.

Ани тахт узра қўйдилар чекиб оқ,
Не ул элдин, не ўз ҳолидин огоқ.

Кетур соқи, шароби беҳудона,
Ки беҳудлуқ била бўлдум фасона.

Ажаб беҳуш ўлубмен ишқ аро бил,
Мени бир жом ила беҳушроқ қил.

*Фарҳодни ул хайлнинг Хисрав қошиға еткузғони ва
Хисрав ҳужжат юзидин анга сўз қотғони ва Хисравнинг
саволоти шишаларин жавоб хоролари била ушотқони ва
Хисравнинг анинг қатлига жозим бўлғони ва ул муҳлик
сўзлари ҳимояти била қатлдин қутулғони.*

Бу беҳудлуғ йўлининг ҳушманди,
Бўлур бу наъв маъни нақшбанди:

Ки чун Фарҳодни ул хайли чолок,
Шаҳ оллиға етурдилар тарабнок.

Бўлуб Хисрав ул ишдин шодмона
Ато айлаб аларға хисравона;

Деди мажнун ватандин қайда оғақ.
Ики илгин қилиб банд узра пайванд.

Мажониндек муқайяд қилди ҳосил,
Бори аъқосин ағлолу салосил.

Буюрдиким ҳаким ўлуб ҳам оғуш,
Кетурди нотавоннинг мағзиға ҳуш.

Кўзин чун очти ул мажнуни бехуд,
Ки бўлмиш эрди мажнундек муқайяд.

Ўзин кўрди ажойиб ҳол ичинда,
Салосил қайдида, ағлол ичинда.

Бошида хисрав ойин -боргоҳи,
Туруб атрофида хайлу сипоҳи.

Тўрида боргаҳнинг бир бийик тахт,
Анинг устида бир шоҳи жувон бахт.

Аёғи остида тахти каёний,
Боши устида тожи хисравоний.

Таажжуб бирла онинг сори боқиб,
Бошини ирғотиб, илгини қоқиб,

Қилиб гаҳ ишқ ойинида ғайрат,
Этиб гаҳ ҳайкалу шаклида ҳайрат.

Яқин билди чу бўлди фикрат андеш,
Ки не фиъл айламиш чархи жафокеш.

Ўзин солмай хидеви ғайрат ойин,
Қўпуб ўлтурди солиб қошига чин.

Адаб бирла ҳаё расмин қилиб фош,
Бурун индурди мажлис аҳлига бош.

Чу даъби йўқ эди сўрмай демок сўз,
Оғиз сўздин тикиб, тикти қуйи кўз.

Шукуҳидин етиб Хисравга тағъйир,
Қилиб ишқи ўти кўнглига таъсир.

Унутди айламакни қатлу бедод,
Анга боқиб такаллум қилди бунёд.

Деди: қайдинсен эй мажнуни гумраҳ?
Деди: мажнун ватандин қайда оғаҳ.

Деди: недур сенга оламда пеша?
Деди: ишқ ичра мажнунлуқ ҳамиша.

Деди: бу ишдин ўлмас касб рўзи,
Деди: касб ўлса басдур ишқ сўзи.

Дедиким: ишқ ўтидин де фасона!
Деди: куймай киши топмас нишона.

Дедиким: куймакингни айла маълум!
Деди: андин эрур жоҳ аҳли маҳрум!

Деди: қай чоғдин ўлдунг ишқ аро маст?
Деди: руҳ эрмас эрди танға пайваст.

Деди: бу ишқдин инкор қилғил!
Деди: бу сўздин истиғфор қилғил!

Деди: ошиққа не иш кўп қилур зўр?
Деди: фурқат туни ишқи балошўр.

Деди: ишқ аҳлининг недур ҳаёти?
Деди: васл ичра жонон илтифоти.

Дедиким: дилбарингнинг де сифотин!
Деди: тил ғайратиндин тутмон отин!

Дедиким: ишқиға кўнглунг ўрундур?
Деди: кўнглумда жондек ёшурундур.

Деди: васлиға борсен орзуманд?
Деди: бормен хаёли бирла хурсанд.

Деди: нўши лабидин топқай эл баҳр?
Деди: ул нўшдин эл қисмидур заҳр.

Деди: жонингни олса лаъли ёди?
Дедиким: ушбудур жоним муроди.

Деди: кўксунгни гар чок этса бебок?!
Деди: кўнглум тутай ҳам айла деб чок!

Деди: кўнглунг фидо қилса жафоси?
Деди: жонимни ҳам айлай фидоси.

Дедиким: ишқдин йўқ жуз зиён буд.
Деди: бу келди савдо аҳлига суд.

Деди: бу ишқ тарки яхшироқдур!
Деди: бу шева ошиқдин йироқдур!

Деди: ол ганжу қўй меҳрин ниҳоний.
Деди: туфроққа бермон кимёни!

Деди: жонингга ҳижрон кинакашдур,
Деди: чун бор васл уммиди хушдур.

Дедиким: шаҳға бўлма ширкат андеш!
Деди: ишқ ичра тенгдур шоҳу дарвеш!

Деди: жонингга бу ишдин алам бор.
Деди: ишқ ичра жондин кимга ғам бор?!

Деди: кишвар берай, кеч бу ҳавасдин!
Деди: бечора, кеч бу мултамасдин!

Деди: ишқ ичра қатлинг ҳукми эткум!
Деди: ишқида мақсудумға еткум.

Деди: бу ишда йўқ сендин йироқ қатл,
Деди: бу сўзларингдин яхшироқ қатл.

Нечаким бўлди мушкил сўз хитоби,
Басе осон анга етти жавоби.

Чу Хисрав кўрди бу янглиғ таҳаввур,
Такаллум айламак сочқон киби дур.

Бир ўт тушти ичига бехудона,
Ки оташгоҳидин чеқти забона.

Ки мендек шаҳға мундоқ разл дуне,
Аёғдин-бошқа банд ичра забуне.

Ҳаётининг ниҳолиға синиб шох,
Жавоб айтур не сўрсам бўйла густох.

Сиёсат қилғулуқдур бу фидойи,
Ки ҳар бир тоғ ила води гадойи,

Яна кўргузмагай не хавфу даҳшат,
Салотин хизматида сўзга журъат.

Ғазаб бирла буюрди шоҳи ғаддор,
Ки урдилар ҳисор олинда бир дор.

Кейин боғлаб қадоғлиқ қўлларин руст,
Бориб чекмаклик они дорға чувт.

Чекилгач ўйлаким абри баҳорон,
Улус қилмоғлиғ они тийр борон.

Неча кун турмоқ ушбу ҳол бирла,
Кўруб халқ они бу аҳвол бирла.

Анинг ҳолидин олмоқ борча ибрат,
Ғадолар қилмасун деб шаҳға ширкат.

Неча кундин сўнг ўт айлаб фурузон,
Тамуғ ўти киби тафсону сўзон.

Ўт ичра тошламоқлиқ ўйлаким барқ,
Ки бўлғай шуъла тўфони аро ғарқ.

Бу янглиғ ўтга ёндурмоғлиғ они,
Кул ўлғоч кўкка совурмоғлиғ они.

Бўлуб йўқ даҳр ичидин бори онинг,
Жаҳонда қолмағон осори онинг.

Бўлуб Фарҳод ул сўздин тарабноқ,
Кулуб дедиким: эй шоҳи ғазабноқ!

Тасаввур қилма коми тортадурсен,
Адудин интиқоми тортадурсен.

Ки не ҳукм айладинг мақсудум улдур,
Не келса ишқ аро беҳбудум улдур.

Муродим ишқида ўлмаклик эрди,
Букун мундоқ муродим тенгри берди.

Санга ҳар нечаким жойи ғазабдур,
Манга бу ишда юз айшу тарабдур,

Ки бу ҳижронки ҳардам эрди ўлмак,
Не ўлмак, банддин бандимни бўлмак.

Адам йўлиға гарчи бошқарурсен,
Бир ўлмак бирла андин қутқарурсен.

Яна жонким ҳаёт озори бўлмиш,
Сўнгаклар чорчўби дори бўлмиш.

Бийиклик етса ул дори фанодин,
Қутулғай жон бу бир дори анодин.

Янаким ҳукм қилдинг тийр борон,
Санга ёғдирмамиш ўқ хайли ҳижрон.

Мангаким ҳажр аро юз ибтилодур,
Ҳамиша тийр борони билодур.

Сенинг бу тийр боронингки етгай,
Мени қутқарғай андин, ўзга нетгай?

Буким дедингки куйдурсунлар они,
Кул айлаб кўкка совурсунлар они.

Фироқ ўтиға куймай сен ҳамоно,
Бу ўт ичра кул ўлмайсен ҳамоно.

Мениким ҳажр ўтиға солди гардун,
Ки бор учқунлари дўзахдин афзун.

Бу дўзахдин халос эткунгдур охир,
Тараб хулдиға хос эткунгдур охир.

Халил осо очиб ўтдин гулумни,
Буким дебсен совурсунлар кулумни,

Бу ҳам хуштурки жисми хок пайванд,
Тараккуб қайдиға бўлгунча побанд.

Кул ўлмоғлиғ била бўлса фаноси,
Совурса ёр ишқининг ҳавоси.

Бу кул мушкин булутдек топса поя,
Солиб дилдор боши узра соя,

Гаҳи ёғдурса ҳажр ашкин ёгиндек,
Гаҳи чекса фиरोқ оҳин чоқиндек.

Ёгин ҳам кўйи туфроғини тутса,
Чоқин ҳам мулкининг тоғин ёрутса.

Сиёсатларки айлар шоҳи жаббор,
Менинг сори дурур ҳар турфаким бор.

Вале бу турфадурким нотавоне,
Ғарибе, ошиқе, озурда жоне.

Ичинда ишқ ўтидин минг ошуб,
Бошинда чархдин юз минг лагадкўб.

Жафо бирла сипеҳри тез рафтор,
Ани бир ишқ ила айлаб гирифтор.

Эшитиб халқдин ишқи сўзини,
Анга шоҳе рақиб эткай ўзини.

Бировга кўрмай ўзин ошиқ этгай,
Бу ошиқлиғда отин содиқ этгай.

Йиғиб хайлу сипоҳи ваҳшат ангез,
Чекиб гардунга юз минг тиғи хунрез.

Анинг мулкига солғай қатлу торож,
Бадандин бош тушургай, бошдин тож.

Бу ғавғойи баланд овоза бирла,
Мунингдек хайли беандоза бирла,

Хамул гулчеҳранинг зору ғариби,
Ки бу шаҳ қилмиш они ўз рақиб.

Қилиб қасд ул ғариби бенавоға,
Тумон минг меҳнат ичра мубталоға.

Не ром айлаб ани дархост бирла,
Не айлаб қатл зарби раст бирла.

Ики тошидин ул янглиғ бўлуб паст,
Ки юз минг хайл ила топмай анга даст,

Ҳам охир кўргузуб макри ниҳоний,
Қилиб юз реву беҳуш айлаб они.

Эси йўқлиқда айлаб макру тадбир,
Аёғ бошига солиб банду занжир.

Чу қўймай банд аро бир узвини бўш,
Димоғига кетургайлар ани ҳуш.

Бу ҳолат ичра кўргузмай тараҳҳум,
Итоб омиз қилғай шаҳ такаллум.

Савол этгай саросар таъна омиз,
Итиклик ичра ҳар бир ханжари тез.

Жавоб ўлғоч саёлотига вофи,
Анга бўлмай муважжаҳ нукта кофи.

Фариби хастага қилғай сиёсат,
Зиҳи ойини арбоби раёсат!

Сиёсат йўқки бир ўлтурмаку бас,
Неча турлукки шиддат андин ўтмас.

Бурунким қатл еткургай малолат,
Мени ёқиндур ўлтургай хижолат!

Ки одил шаҳ қилиб макру фусун ҳам,
Бўлур эрмиш бу ғоятқа забун ҳам.

Адолат ушбу бўлғай лавҳашаллоҳ!
Шиждат мунча бўлғай боракаллоҳ!

Дамеким эрмас эрдим ишқ асири,
Ерим эрди хирад мулки сарири.

Шуур анворидин ҳолимга партав,
Манга улкун йўлуқса эрди Хисрав,

Агар юз мунча бўлса эрди хайли,
Борининг кину қон тукмакка майли.

Борининг тори умрин узгай эрдим,
Йигитликни анга кўргузгай эрдим.

Ғурур ўти ичидин сўнгай эрди,
Шижоат расмини ўргангай эрди.

Бу дам ҳамки заифу нотавонмен,
Ғарибу ошиқу бехонумонмен.

Мени тутмоққа ул кунким қилиб майл,
Сипоҳидин юборди бир қолин хайл.

Узи билгайки ул тошиким урдум,
Бошидин худининг милин учурдум.

Агар қилсам эди бошим нишона,
Бор эрди бошиға ҳукмум равона.

Кечиб ул кавму хайли қонидин ҳам,
Аларнинг қони, онинг жонидин ҳам.

Омон чун топти мендин боши онинг,
Бошим қасди эрур подоши онинг.

Тириклик расми мендин худ йироқдур,
Ўлум ҳижронда андин яхшироқдур.

Қилибмен марғни ҳижронға таржиҳ,
Бу сўзға ҳожат эрмас асру тавзиҳ.

Вале эсса Хито сори насиме,
Бу ишдин анда еткурса шамиме.

Топиб Хоқон хабар оворасидин,
Қаю овора, бағри порасидин,

Ким ул не навъ қолиб ғурбат ичра,
Ҳамул ғурбатда юз минг шиддат ичра.

Не бедод айлаб ўлтурдилар они,
Солиб ўт ичра куйдурдилар они.

Етишмай кимса фарёдиға онинг,
Не ишлар келди Фарҳодиға онинг.

Ҳамоно тор ўлуб олам кўзига,
Бу ғамдин бас кела олмай ўзига.

Чекиб бебок тиғи хунфишонни,
Черик бирла қаро айлаб жаҳонни.

Олурға кина бирла интиқомин,
Бу кишварларға кўргузгай хиромин.

Чекиб мағрибда тиғи кини бедод,
Тирик мушкилки қўйгай одамизод.

Мадойин шаҳрин одамдин оритқай,
Хито мулкиға туфроғин тошитқай.

Чу осорини маҳв этгай жаҳондин,
Сув куйгай анда баҳри бегарондин.

Равоқу тоқ бўлгай анда ноёб,
Аён бўлгай минор ўрниға гирдоб.

Тугангай одам авлоди ҳисоби,
Киши ўрниға бўлгай шахси оби.

Ўлуб мен бегунаҳ, Хисрав гунаҳкор,
Бу вайронлиққа ул бўлгай табаҳкор.

Менга чарх этса юз минг кину бедод,
Бу сўздин худ не навъ этгай эдим ёд.

Вале Парвезнинг нодонлиғидин,
Бўлурға даҳрнинг вайронлиғидин,

Таҳаммулсиз бўлуб топти сўзим тул,
Халойиқ қилмасуи ваҳмимға маҳмул.

Сўзумни ҳар не эрди кўтаҳ эттим,
Жаҳондин дўст ёди бирла кеттим.

Бу сўзларни дебон кўрғонға боқти,
Ўпуб ер, ўт улус жониға ёқти.

Деди: эмди қилинг неким қилурсиз,
Осарсиз, гар чопарсиз, сиз билурсиз!

Тугатгач, сўзни бедод айладилар,
Ани Хисрав қошидин судрадилар

Анга тегруки дор урмишлар эрди,
Ўтун, ўт доғи келтурмишлар эрди.

Тушуб бори улус ичра ғиреви,
Ки ўлгай бегунаҳ андоғ хидеви.

Хабар қўрғонда бўлмиш эрди равшан,
Ки мундоғ лаъб қилди чархи пурфан.

Пари рух бирла Бонудин ниҳони,
Қуярлар эрди эл ёд айлаб они.

Қўруб дор остида жисми харобин,
Ҳамул бўйнига боғланғон танобин.

Ҳисор аҳли аро вайронлиғ эрди,
Етиб ўлмакка улким жонлиғ эрди.

Буён Хисрав била жамъи хавоси,
Хавоси демайинким, ому хоси.

Қолиб ҳайрон анинг донолиғидин,
Таҳаввур бирла бепарволиғидин.

Халойиқ йиғлабон бекаслигига,
Сиёсат лойиқи эрмаслигига.

Ебон Хисрав доғи ул ишдин афсус,
Вале қўймоё анинг таркига номус.

Бузург Уммид дахл этмак кўруб фарз,
Тилаб хилват равона айлади арз:

— Ки ўлтурмаклик они бежиҳатдур,
Жунуғга банду зиндон! маслаҳатдур.

Анга ўхшарки озроқдур гуноҳи,
Таҳошисизлиги басдур гувоҳи.

Агарчи табъида девоналиғ бор,
Тариқи ақлдин бегоналиғ бор.

Валекин сўзларидур рост монанд,
Тааммул фарз эрур, қилмоқ худованд.

Буюк тоғ узра гар топсоқ мақоме,
Анинг хабсиға қилсоқ ихтимоме.

Ики-уч ойча зиндон ичра турса,
Ики-уч юз ниғахбон ичра турса.

Сўзида ростлиғ гар бўлса пайдо,
Тирик бўлса не ғам ул зору шайдо.

Сўзи ёлғон экандин бўлсоқ огоҳ,
Қила олурбиз улдам улча дилхоҳ.

Чу доно нукта сурди ҳикмат омиз,
Ризо берди анинг ройиға Парвез.

Бор эрди ул яқинда бир бийик тоғ,
Кўюб тиғи қамар рухсориға доғ.

Ҳисоре анда маҳкам чарх монанд,
Қилиб асрар учун журм аҳлини банд.

Есоб деви ҳамул қўрғонни ҳосил,
Ки бөр эрмиш анинг оти Салосил.

Салосил қўрғони эл ичра машҳур,
Анинг оти билаким қилди маъмур.

Узоттилар ани ул қалъа сори,
Ким ўз дилдоридек бўлғай ҳисори.

Қўшуб ҳушёрваш беш юз ниғахбон,
Анингдекким бут атрофида раҳбон.

Кел эй соқи, мени мажнунни маст эт,
Сочинг занжири бирла пойбаст эт.

Ки бу қайд ичра бўлса мубталолиғ,
Вужудим қайдидин бўлғай раҳолиғ,

Шириннинг найи килки сафҳаи кофуриға мушк бизлик қилғони ва Фарҳод ўқуб, печу тобдин эси озғони ва беҳудона анинг номасиға жавоб ёзғони

Анинг ҳамди била бу номаи дард,
Ки солди даҳр аро ҳангомаи дард.

Вафо аҳлини қилгон мазҳари қаҳр,
Солиб комиға ҳижрон жомидин заҳр.

Кўруб ишқ аҳлиға куймоклик авло,
Жалолият била айлаб тажалло.

Уруб чун ишқ барқин бетааммул,
Агар сарву агар хаским қилиб кул.

Муҳаббат селиға берганда бедод,
Йиқорда демайин вайрону обод.

Етургач ғам елининг турктози,
Ўчуб тенг машъалу шамъи тирози.

Қилиб чун меҳнат ўти дудини фош,
Агар кўру агар бино тўкуб ёш.

Синиб ғам тошидин еткурса кина,
Агар ёқут агар худ обгина.

Самонға гар бериб ранжи ниҳони,
Ҳамул қоҳиваш айлаб қаҳрабони.

Агар булбул фиғон қилмоғи ондин,
Бўлуб гул жайби чоки доғи ондин.

Ҳам ондин зарра тобу изтироби,
Ҳам ондин меҳри рахшон сўзу тоби.

Етиб чунким бериб иншо кушоди,
Қим ушбу нома йўқ, меҳнат саводи.

Демон бир шамъдин парвона сори,
Самандардин бир оташхона сори.

Қи яъни мен заифи хаста жондин,
Малолат қалъасиға посбондин.

Сенгаким қалъанг ўлмиш кўҳи андуҳ,
Ғаму дарду фироқинг кўҳ то кўҳ.

Недур аҳволинг, эй зору ғарибим,
Висолим давлатидин бенасибим?

Чекардин ғам тоғин ҳолинг нечукдур,
Бу юкдин жисми чун нолинг нечукдур?

Қатиқ гурбат аро ҳолинг не эркин,
Ачиқ фурқатда аҳволинг не эркин?

Фироқ ичра нечукдур жисми зоринг,
Не янглиғ тўлғонур ўт ичра торинг?

Сочим фикрида тунлар айласанг печ,
Қарорурму жаҳонинг тун киби ҳеч?

Қошим меҳрибони ёд айлаган дам,
Янги ойдек бўлурму қоматинг хам?

Кўзум фикри ичингга солса қайғу,
Бало ҳар гўшадин туғён қилурму?

Чу мужгоним ғамидин чиқса ҳўюнг,
Бўлурму бир тикон ҳар тора мўюнг?

Қароғимни тахайюл айлаган чоғ,
Хаёлинг шахси ўртарму янги доғ?

Энгим гулбаргидин бўлғонда маҳзун,
Юзунг гул-гул қилурму ашки гулгун?

Қилиб холим ғами кўнлунгга кинлар,
Қўнарму ул яранг узра чибинлар?

Юзум ҳажрида тўкса кўзларинг сув,
Қуёш рухсориға боққунг келурму?

Кўзунг лаълим ғамидин тўкса қон ёш,
Бўлурму лаъл ул қон бирла ҳар тош?

Тилинг қилса ҳадисимдин ривоят,
Ўзунг бирла қилурсенму ҳикоят?

Тишим ёдида кўнглунг чекса нола,
Ёшингни совуқ оҳ айларму жола?

Замиринг қилса оғзимни таваҳҳум,
Адам йўлида айларму ўзин гум?

Занахдоним била зулфи гириҳгир,
Ҳазин кўнглунгга эркин чоҳу занжир?

Кулоғим дурри ашкинг қилса кавкаб,
Бўлурму кўзларинг дурдин лабо-лаб?

Қадим ҳижрони бўлса кинахоҳинг,
Чиқорму сарв янглиғ дуди оҳинг?

Хаёл этсанг хиромимдин шамойил,
Равонинг чиққоли бўлурму мойил?

Белимдин заъф бўлса кўнглунга ҳол,
Бўлурму мўядин мў, ноладин нол?

Таним сийми ичингни қилса маҳзун,
Бўлур эркин юзунг ул ғамдин олтун?

Мақоминг тоғ ё саҳрому эркин,
Ёнингда бистаринг хорому эркин?

Ҳумойи ишратинг маълум экинму,
Бошингга соя солғон бум экинму?

Кийик эркин юруда раҳнамойинг,
Кулон эркин саманди бодпойинг?

Шарафдин бўлғон эрмишсен Сулаймон
Менинг бирла унутма аҳду паймон!

Вухуш эрмиш сенинг олингда ходим,
Сибоъ эрмиш тобуғингда мулозим.

Баҳойим тобии фармонинг эрмиш,
Жиноҳи тайр шодурвонинг эрмиш.

Чу сен топтинг Сулаймонлиқ мақомин,
Демон қил менга Билқис эҳтиромин.

Агар Билқисдек ёру азизинг
Бўла олмон, ҳам ўлғоймен канизинг.

Бир иш Билқислиққа бўлса мониъ,
Сулаймонга пари ҳам келди тобиъ.

Агар Билқис бўлмоқ йўқса ҳаддим,
Парилиқдин худ ўлмас қилса раддим.

Не бўлғай эрди чархи зулм пеша,
Мени сендин жудо қилмай ҳамеша.

Хироминг чоғи йўлдош ўлсам эрди,
Сукунинг вақти қўлдош ўлсам эрди.

Қуёш янглиғ бўлуб кундуз қарининг,
Бўлуб тун соя янглиғ ҳамнишининг.

Тикон кирса кафингга кинасидин,
Чиқорсам эрди кирпик игнасидин.

Аёғ сунсанг бўлуб ғамдин харошинг,
Мудом ўлса эди қўйнумда бошинг.

Кўруб хору хас ўрнунгда, ниҳони —
Сочим бирла супурсам эрди они.

Чу билсам гарддин кўнглунгда қайғу,
Ер узра ашкдин сепсам эди сув.

Бошингга тушса меҳнат шоми жовид,
Юз очиб зоҳир этсам эрди хуршед.

Агар жонингга қасд этса узун кун,
Сочим еткурса эрди анбарин тун.

Юзунгни олмасам эрди энгимдин,
Аритсам эрди ашкингни енгимдин.

Жунун таъвизига кўрганда мойил,
Қўл этсам эрди бўйнунгга ҳамойил.

Тилар бўлсанг юзунг кўрмакка кўзгу,
Юзум юзунгга тутсам эрди ўтру.

Сув истаб тушса ўтлуғ кўнглунга жўш,
Лабимдин тутсам эрди чашмаи нўш.

Дамодам айлабон ҳамдамлигингни,
Кеча-кундуз қилиб маҳрамлигингни.

Тунунгда шаъми мажлис бўлсам эрди,
Кун ўлса ёру мунис бўлсам эрди.

Чу айлабтур сипеҳри тез рафтор,
Сени, биръён, мени биръён гирифтор.

Киши гар кўксини юз пора қилсун,
Фалак бедодиға не чора қилсун?!

Анинг бедодидин ким бўлса ношод,
Қилур жонига бедод узра бедод.

Неча сен бастан банду балосен,
Балолар банди ичра мубталосен.

Гаму дардингча дард имкони йўқтур,
Балоу меҳнатинг поёни йўқтур,

Вале бўлмиш жаҳон аҳлиға маълум,
Ки илгингда қотиқ хоро эрур мум.

Чекарга дарду андуҳ журъатинг бор,
Бало тортарға сабру тоқатинг бор.

Агарчи фурқатимдин нотавонсен,
Вале ҳам эрсену ҳам паҳлавонсен.

Агар тугён қилур ҳижрон малоли,
Қилурсен оҳ ила кўнглунгни холи.

Машаққат ўти қилса жисминга кин,
Берурсен ашк сели бирла таскин.

Етишгач дард чун ҳарён кетарсен,
Фиғону пўя бирла дафъ этарсен.

Агар кўксунгга урсанг ғусса тоши,
Вагар жонинга меҳнат дур боши.

Неким қилсанг сўзи сиғмас кишининг,
Ки бу таври бўлур ошиқ ишининг.

Мени зору заифу пошикаста,
Бошимдин то аёқ аъзо шикаста.

Фироқинг тиғидин юз пора жоним,
Не жоним, балки жисми нотавоним.

Куюб ҳажр ўтидин жону кўнгул ҳам,
Не куймакким, бўлуб юз қатла кул ҳам.

Ичимга шуълаи ишқинг тутошиб,
Тутошиб демаким, бошимдин ошиб,

Ичимда бўлса юз ўт ошкоро,
Нафас дудин урарға қайда ёро?!

Гар ўлса лаъл бирла кўзларим кон,
Оқизмоқ қатрае ондин не имкон.

Неча хотун киши бор эрса тавсан,
Бўлуб озодалиғда сарв савсан.

Жамол ичра маҳи тобондин афзун,
Маҳи тобонни қўйким, андин афзун.

Анга яхшики айлаб дилраболиқ,
Вафо аҳлиға қилғай бевафолиқ.

Ҳақ андин асрасунким ул забунваш,
Бировнинг ишқидин бўлғай мушавваш.

Гириҳлар ҳажрдин қошиға тушгай,
Гириҳлик ишқ иши бошиға тушгай.

Не ишқ ўтига куймакликка тоби,
Не ондин қуртулуб жони хароби.

Аёғ остиға қолса нотавон мўр,
Кетурса қатлиға юз аждаҳо зўр.

Чу ул бўлмиш халойиқ поймоли,
Юз аждар чангида бўлғай не ҳоли.

Чақилса барқ олам ичра бебок,
Тура олғайму ўтрусида хошок?

Бу мушкилроқки мундоқ зору бедил,
Ки бедиллик эрур жониға мушкил,

Анга бирён эрур юз мунча афсус,
Яна бирён ҳижоби нангу номус.

Ниҳони урса тун-кун юз тумон печ,
Агар номуси борди борчаси ҳеч.

Бағоят мушкил иш эрмиш, бағоят,
Ки ошиқ нангу ном этгай роят,

Учурса оҳи етти кўк ниқобин,
Юзидин очмагай бурқаъ ҳижобин.

Демон мендан сенинг дардинг эрур кам,
Сенинг ҳам кўптурур дардинг, менинг ҳам

Вале юз мунча дарди тоза бирла,
Ғаму андуҳи беандоза бирла,

Чу дарду ғурбатингни ёд этармен,
Ҳазин жонимға юз бедод этармен.

Агарчи бўлғоли ишқинг асири,
Утар афлокдин оҳим нафири.

Дами хуш ўрмадим афғон ичинда,
Дами хуш бўлмадим ҳижрон ичинда.

Олиб душман сипоҳу афсаримни,
Қилиб торож мулку кишваримни.

Мену ҳайлим нечукким буми манҳус,
Бўлуб бир ғор аро тоғ ичра маҳбус.

Мунунгдек мулкнинг шоҳу фақири,
Бўлуб бошдин аёқ душман асири.

Тутулғонлар қилиб жонини таслим,
Қутулғонларни ҳар дам ўлтуруб бийм.

Булар элга менинг ишқим ишидин,
Қулоғим ёлқибон эл қарғишидин.

Қилиб жонимға қасд элдин уётим,
Учуб Бону уётидин ҳаётим.

Вале юз мунча меҳнат бўлса эрди,
Не юз, минг мунча шиддат бўлса эрди,

Сени кўрсам эди ногоҳ-ногоҳ,
Ғамим йўқ эрди биллоҳ, сумма биллоҳ.

Бу дам ҳамким фироқингдин ўлубмен,
Юз ўлгандин ҳам ортуқроқ бўлубмен.

Ҳаётим васлингга уммид иландур,
Умид ул раҳмати жовид иландур.

Агар ҳажрингда юз йил ғуссакашмен,
Агар васлинг умиди бўлса хушмен.

Таваққуъ улки бу ошуфта нома,
Ки бу ошуфта қилди нақш хома.

Уқуб мазмунидин олсанг ҳисобин,
Карам айлаб йиборгайсен жавобин.

Ким ул ҳар ғамда бўлғай ҳирзи жоним,
Балоу ғуссадин хатти амоним.

Чу бўлсанг ҳолима огоҳу аълам,
Жавобин ҳам юбор валлоҳу аълам.

Уқуб бу номани ул зори бадҳол,
Кўп урди тоб жисми ўйлаким нол.

Ғаҳи беҳуд чекар эрди фиғони
Кўпуб юз чарх урар эрди замони.

Жунун осорини кўп зоҳир этти,
Узига келди гоҳи, гоҳ кетти.

Жунундин гарчи кўп бўлди нафири,
Йўқ эрди-нома ёзмоқдин гузири.

Чиқорди нома асбобини Шопур,
Мураккаб айламакка мушку кофур.

Ўзин девона бирдам забт қилди,
Ким ул дарду бало шарҳи ёзилди.

Бериб Шопурни қилди равона,
Ўзи дард ўти ичра қолди ёна.

Югурди номабар чун нома олиб,
Не навъ ўлса ўзин қўрғонга солиб.

Етиб маҳвашнинг олинда ер ўпти,
Битикни ерга қўйди доғи қўпти.

Суманбар йиғлаю хилватқа кирди,
Сародин ҳужраи меҳнатқа кирди.

Очиб чунким ўқуй бошлоди они,
Бу янглиғ эрди ул ғам достони.

*Фарҳоднинг Ширин номаси муқобаласида хома учин тез
этиб, ул хома била метин хоро тахтасиға этгондек оташ
ангез қилғонини пари пайкар ўқуб, изтиробға тушуб,
кўнгли қуши мажнун сори парвоз қилиб ани кўрарга кў-
зи учқони*

Анинг оти била бу ғам саводи,
Ки нақши килкидур олам саводи.

Ёрурға ҳусн шамъи шоми дайжур,
Чиқориб ишқ барқи норидин нур.

Чекиб чун ишқ норининг духонин,
Қарортиб дард элининг хонумонин.

Қуёшдек кимнинг айлаб ҳуснин офот,
Улусни қўзғабон андоқки заррот.

Аниким ошиқ айлаб зарра монанд,
Қилиб саргашталиқлар бирла хурсанд.

Ангаким бермайин ўз мулкидин баҳр,
Қилиб ғурбат майин талх ўйлаким заҳр,

Диёру ёр дардин қаттиғ этган,
Фироқу ҳажр жомин аччиг этган.

Бировгаким бериб ғурбатда маскан,
Жаҳон аҳлин қилиб жониға душман.

Аниким дўстдин айлаб тарабнок,
Улус душманлиғидин бермайин бок.

Чиқорур элни ғам ҳангомасидин,
Қилиб масрур дилбар номасидин.

Бало тоғин саросар хора қилғон,
Анга ишқ аҳлини овора қилғон.

Муҳаббат даштини қилғон балое,
Этиб ҳар мўрин онинг аждаҳое.

Суруб чун нуктани ҳамд ичра лахте,
Деб андин сўнг нечукким шўр бахте.

Ки бу меҳнат ўтининг достони,
Саводи ғусса дудидин нишони.

Тикондин йўқки сарву ёсаминга,
Томуғдин балки фирдавси баринга,

Томуғни кўйки, оҳи тортқон кун,
Бўлуб бир дўзах оҳидин ҳар учқун.

Ки яъни мен ғариби нотавондин,
Тутулғон зор кўнгли хаста жондин,

Кўнгул бўлғон балойи жони онинг,
Бориб жондек кўнгул олғони онинг.

Ангаким йўқ ҳадим жонон демакка,
Қаю жонон демакким, жон демакка.

Валекин чун жунун маъзуридурмен,
Жунун бирла жаҳон машҳуридурмен.

Нединким офатим бўлгон паридур,
Пари йўқ, одамилар сарваридур.

Ишим чун телбаликка топти пайванд,
Ажаб йўқ сўз десам девона монанд.

Жунун аҳли ҳадиси борса ҳарён,
Бўлур зоҳир хирад аҳлиға ҳазён.

Паридин ноқили афсонудурмен,
Нетонг саҳв ўлсаким, девонадурмен.

Валекин келди чун Лайли мисоли,
Қилай Мажнун киби кўнглумни холи;

Нигро, маҳвашо, иффат паноҳо,
Жаҳон маҳвашлариға подшоҳо!

Сенга ҳаддим йўқ ўлмоқ нукта пардоз,
Тилармен итларингға айтмоқ роз.

Недур кўюнг аро итларға ҳолат,
Фароғат бирладурлар, ё малолат?

Кеча ул кўй аро қилғонда фарёд,
Қилурларму бу итган итни ҳам ёд?

Йиғилиб халқа урғон можарода,
Мени йўқларму эркинлар арода?

Сўнгатк чайнарда айлаб қаҳру кинлар,
Қуруғ жисмим соғинурму экинлар?

Қилурда туъма тошдин ёнчқон бош,
Билурлармуки ер бошим нелар тош?

Су сори тиллари қилғон замон майл,
Соғинурларму ашким сўйини сайл?

Бўйинлариға сакбон чекса занжир,
Соғинурларму занжиримни бир-бир?

Гилода тавқидин ҳардам топиб завқ,
Соғинурларму тушган бўйнума тавқ?

Етиб бош қўйсалар ул остонға,
Қолур эркинму ер бу нотавонға?

Билибким манга не етмиш қазодин,
Ўлурларму экин ҳар тун азодин?

Хинодин қўлларин кўрганда рангин,
Кўзум қонин соғинурларму эркин?

Расан топса бўюнлариға пайвакд,
Билурларму экин бўйнузда юз банд?

Булар ичра бор эрди бир заиф ит,
Менингдек зору мажруҳу наҳиф ит.

Тани зору сўнгак бирла бўғунлар,
Машаққат ториға солиб тугунлар.

Қулоқдин икки юзга парда солиб,
Юзин очмоққа итлардин уёлиб.

Қилибон қуйруғин судрарни пеша,
Ҳориб ул юкни тортардин ҳамеша.

Чибинлар жисмини мажруҳ этар чоғ,
Ўлукса узра андоқким сурук зоғ.

Ичимдек, хаста жисмининг хароши,
Бошимдек, дард туфроғида боши.

Ичимда ҳажр ўқи солғонча ёра,
Қўтурдин онча захми ошкора.

Менинг захмим дағи қонлар ниҳони,
Ниҳон айлаб анинг захмини қони.

Менингдек заъф ўтидин жонида ўрт,
Юзунг кўрмак хаёлидин кўзи тўрт.

Вафо бобида иккимизда даъво,
Муҳаббат шартида ҳам бизда даъво.

Топиб ўз ҳолатин бу нотавонда,
Манга улфат тутуб ул осмонда.

Менинг холимға ул айлаб тараҳҳум,
Анга ул навъким аҳли танаъум.

Кўрубмен анда мардумлиғ нишони,
Кўзумда индабон мардумдек они.

Кўзум қонининг оқмоғин чу боқиб,
Анлнғ доғи кўзумдек қони оқиб.

Рафиқ эрди манга, мен ҳам рафиқи,
Менинг ҳолимға рифқ онинг тариқи.

Не эркин заъф ичинда ҳоли ё раб,
Бу итдекму экин аҳволи ё раб?!

Топорда остонингда паноҳи,
Мени кўзларму эркин гоҳ-гоҳи?!

Кўнглуда ўйлаким дарди ниҳонинг
Киарменму экин кўнглига онинг?

Ялар вақти жароҳатларни дарҳам,
Билурму, йўқ менинг захмимға марҳам?

Аёғи кўюнга гаҳ-гаҳ етарму?
Агар етса бу итни ёд етарму?

Санга жонни фидо қилмоқ ҳавоси,
Не ҳаддимки бўлай ул ит фидоси?

Сенинг ҳолинг сўрорға қайда ёро,
Бас онинг ҳолин этсам ошкоро.

Буким мактуб аро дурлар қилиб дарж,
Латойиф нақди кўп айлаб эдинг харж.

Анинг узрида ожиздур баёним,
Ки ҳар ҳарфиға бўлсун садқа жоним.

Деб эрдинг менда ҳам кўптур ғаму дард,
Бу сўздин куйди жони дард парвард.

Менингдек юз туман минг ўлса ҳар дам,
Муборак хотирингда бўлмасун ғам!

Битиб эрдингки сен гар нотавонсен,
Валекин ғам чекарга паҳлавонсен.

Агар тоғ ўлса тешангдин нигундур,
Вагар шер ўлса панжангдин забундур.

Менга ул зўру шавкат қайда қолмиш,
Нафас урғунча қувват қайда қолмиш?

Мен ул мўри дурурмен зору ожиз,
Ки андоқ ажз аро йўқ мўр ҳаргиз.

Илойимда кесак кўҳи балодур,
Кўзумга песа ришта аждаҳодур.

Ғамингдиндур менга тобу тавон ҳам,
Эрур дардинг чекардин қути жон ҳам.

Неча ишқингдин ўлса жисмима зўр,
Валекин аждаҳони ишқ этар мўр.

Вагар худ мўр эрур помоли онинг,
Хаёл этким, не бўлғай ҳоли онинг?

Рақам айлаб эдингким тахту жоҳим,
Диёру кишвару хайлу сипоҳим,

Бори бу ишқ аро аъдоға тушмиш,
Аду бедодидин яғмоға тушмиш.

Мену Бону бўлбтурбиз ҳисори,
Ҳисори меҳнат ичра кўҳсори.

Бу сўзнинг гар жавобин айта олмон,
Вале айтурда ожиз доғи қолмон.

Битилган сўз эрур боштин аёқ рост,
Бу навъ эрмиш азалда тенгрига хост.

Кишига ҳар неким келгай қазодин,
Давое яхшироқ йўқтур ризодин.

Билурменким не келмиш кишварингга,
Не бир кишварки хайлу чокарингга.

Вале улким эрур хайлу сипоҳинг,
Мутиу банда, балким хокроҳинг.

Алардин гар бири тутсанг мени ҳам,
Бири ҳам йўқ ки, тутсанг барчадин кам.

Агар инсофни тортиб ароға,
Тааммул айласанг бу можароға,

Манга етгон балият кўпу ози,
Бори бирла бўла олуру мувози.

Десанг меҳнатқа сен эрдинг сазовор,
Аларға зулм қилди чархи даввор.

Фидо бориға жони нотавоним,
Не қилсанг ҳам турубдур хаста жоним.

Гар эрмас мунча бирла ҳам кифоят,
Менинг бўйнуғга юкларсен жиноят.

Йўлингда бор эсам туфроғдин кам,
Валекин чиқмадим туфроғдин ҳам.

Манга ҳам бор эди эркин диёре,
Диёрим хайли ичра иқтидоре.

Отам шоядки хоқон эрди эркин,
Неча иқлим уза хон эрди эркин.

Етиб эрди экин бошимга тожи,
Аёғим остига ҳам тахти ожи.

Хитоу Чин аро ўн икки минг шаҳр,
Топар эрди экин ҳукмум била баҳр.

Мунга лойиқ сипоҳу хайлу жоҳим,
Тариқи салтанатда дастгоҳим.

Етиб чун ишқ хайли турктози,
Ҳақиқий ишқ йўқ, ишқи мажози.

Бало хайли аро бечора бўлмоқ,
Диёру мулкидин овора бўлмоқ.

Тумон минг одами гар банда, гар хайл,
Тўкуб бу сўг аро ашк ўйлаким сайл.

Ато бирла ано қолиб азоға,
Неча минг шаҳр эли ранжу аноға.

Аларни даври чарх айлаб адамвор,
Менинг жисмимни худ туфроққа ҳамвор.

Яна кўрким, ҳаводис тошидин дард,
Чиқориб ҳар дам ул туфроқдин гард.

Азалдин ишқ экан бўлса сириштим,
Қазодин дарду меҳнат сарнавиштим.

Бу ишда кимга тиғи таън уройин,
Ўзумни йўқса кимни ёзгуройин,

Ки юз мендек, тумон андоқки Хисрав,
Ҳабо бўлса қазо олинда бир жав.

Неким бўлса қозойи осмоний,
Кишига бўлмас иснод этмак они.

Қаён эрдим, қаён чекти жунунум,
Жунундин ёва сўз бўлди фунунум.

Ёзарда номани ҳушумдин оздим,
Жунундин ҳеч билмонким, не ёздим.

Чу мен девона ўздин эрман огоҳ,
Не саҳв эттим рақам, астафрултоҳ.

Хато афв эт қаламга бу рақамдин,
Ки мажнунлар бўлур маъфу қаламдин.

Қаламдин чун тугенди сафҳада сайр,
Сўз итмоми эдиким «тамма билхайр!»

Пари пайкар ўқуғунча бу мактуб,
Ниҳодидин чиқиб юз қатла ошуб.

Танида нома чирмар ип киби тоб,
Вале ул илга тоб, ул жисм бетоб.

Қўюб ерга шағабдин ҳар замон юз,
Қади ғамдин даме хам, бир замон туз.

Чекиб гардунга оҳнинг шарорин,
Ки ўртаб ул шарар сабру қарорин.

Бўлуб ҳар лаҳза кўнгли ишрат андуз,
Тирик эрконга Фарҳоди жигар сўз.

Замони нола торғиб фурқатидин,
Чекиб во ҳасратолар ҳасратидин.

Қилиб Бонуға арз ул турфа мактуб,
Ки боштин то аёғи эрди марғуб.

Қилиб Бону доғи кўп номадек печ,
Давоё тоғжайин ул дардига ҳеч.

Билиб ул хаста ҳамотин камоҳи,
Ки бор эрмиш дури дарёйи шоҳи.

Икиси кўз ёшидин кўп сочиб дур,
Анинг ҳолиға еб ҳар дам таҳассур.

Қилиб Шопур иззу эҳтиромин,
Бурунғидин бийик айлаб мақомин.

Сўруб Фарҳоднинг ҳолини бир-бир,
Иков йиғлаб бу қилғон сойи тақрир.

Не хуштур топса бир маҳжур жовид,
Бировдин ноумид ўлғонда уммид.

Навобийға талб ёраб шиор эт,
Неча навмид эса, уммидвор эт!

Кетур соқи, маю бирдам ойилма!
Мени ҳам дурддин навмид қилма.

Умидимға мени хурсанд этгил,
Умидим буки, уммидингға етгил!

*Золи маккора ул тоғ сори азимат этиб, Фарҳод бошиға
ажалдек етгони ва анинг ҳаёти қуши қасдиға макр риш-
таси домин очиб, тазвир ашки донасин сочқони ва жис-
ми қафасин марг сангборони била синдурғони*

Бу мотам навҳа сози ўртабон доғ,
Анингдек сўз юзига урди тирноғ:

Қи чун ул навъ тадбир этти Парвез,
Топиб келтурдилар бир ҳийлат ангез.

Қади икки букулган пийр золи,
Фалак золи киби ҳийлат ситоли.

Хутути макрдин юзинда юз чин,
Тилига ўтмайин умрида сўз чин.

Чу соз айлаб фусуну ҳийлаи шум,
Қўлида ҳора юмшаб, ўйлаким мўм.

Бериб, сургач фусунлиқ можарони,
Атоға қизни, ўғулға анони.

Қўюб кўнглин чу афсуну ҳиялга,
Қуёшни айлабон ошиқ Зуҳалға.

Атаб кўк пир золи хола они,
Ано деб Даллатул-муҳтола они.

Этиб тадбир ила ул холани бикр,
Ҳар оқшом Даллатул-муҳтолани бикр.

Куёвға акдидин собит қилиб суд,
Арасту бўлса айлаб они хушнуд.

Қачон носозлиқ айлаб ирода,
Бузуб бир сўз била юз хонвода.

Нахуд фолидин аҳкоме яко-як,
Жави йўқ элга ул аҳком аро шак,

Қилиб ҳукм ичра юз Буқротни гум,
Бисотида нахудлар мисли анжум.

Урарға зулм тигин тез ҳуш ул,
Демайким тез ҳуш, Фарҳод куш ул.

Чу ҳозир қилдилар мажлисқа они,
Дедилар борча аҳволи ниҳони.

Қилиб кўп ваъда бирла кўнглини гарм,
Қўпуб ул йўлга тушти, қилмай озарм,

Ки гар Фарҳод бўлсун қўҳи фўлод,
Берай афсун била бир дамда барбод.

Неча кун дашт қатъ айлаб паёпай,
Гаҳи дашту гаҳи води қилиб тай.

Ҳам охир ешти ул тоғ узра маҳмил,
Ки тутмиш эрди Фарҳод анда манзил.

Равон онинг сори бўлди равона,
Ясаб кўнглида юз муҳлик фасона.

Ҳисоби макрени қилмоққа тавсия,
Осиб сиадурғудек буйнига тасбиҳ.

Таҳармуз тор-пуди бирла миқнаъ,
Талаввун жинси жинсидин мураққаъ.

Дегил Марям ҳарамда топмайин ком,
Келибдур Тур уза тутмоққа ором.

Кўруб Фарҳод ердин қўпти филҳол,
Саломига алифдек қад қилиб дол.

Савол этти келур кайфиятини,
Бу келмактин не эркан ниятини.

Деди қатб, ояти холис намуна,
Уруб ҳолига наъли вожгуна.

Ки бордурмен заифи хаста жоне,
Уяусдин ришта узган нотавоне.

Ун-ўн беш йил мақомим хилват эрди,
Ишим хилватда ҳаққа тоат эрди.

Жаҳон ичра киши бирла ишим йўқ,
Ишим бу — тенгридан ўзга кишим йўқ.

Чу Арман мулкида амният эрди,
Менинг ҳолимга бу кайфият эрди.

Бу шохиким келибтур оти Парвез,
Анингдек фитна ўтин айлади тез.

Ки элдия борди завқи хонумони,
Эшитмиш бўлғосен сен доғи они.

Чу ул мулк аҳли бўлди мунқалиб ҳол,
Манга ҳам мунқалибваш бўлди аҳвол.

Ҳузури тоат анда қолмади ҳеч,
Дедимким, эрта кунни қилмайин кеч,

Халойиқдин йироқроқ тийра ғоре,
Топай ёнида онинг чашмасоре.

Физоу қут олиб зикри ниҳондин,
Кирай андоқки, ҳаргиз чиқмай ондин.

Ажалдин етса умрум хайлиға зўр,
Ҳамул тийра мағок ўлғай манга гўр.

Кезар эрдим бу савдодин мушавваш,
Ки келди кўнглума бу сарзамин хуш.

Юмишмен умрдин гарчи илик мен,
Вале бу тоғ аро мен то тирикмен.

Вафосиздур чу хайли одамизод,
Вафосизни не қилсун одами ёд.

Қаро тошдин вафоу меҳр умидин
Тамаъ қилмоқ бўлур, йўқ одамидин.

Эшитти чун бу афсунларни Фарҳод,
Бағоят бўлди андин хотири шод.

Табаррук истабон туфроғин ўпти,
Ниёз айлаб, оёғин доғи ўпти.

Деди: кей оразингда нури тавфиқ,
Замиринг махзани асрори таҳқиқ.

Буким даҳр аҳлиға номуттафиқсен,
Муҳиқсен, биллаҳу валлаҳ муҳиқсен!

Вафосизлиқ жаҳон аҳлиға хўдур,
Вафо элдин аларға жустужўдур.

Бўлур маълумким бир амри нохуш
Замиринг бу сифат қилмиш мушавваш.

Магар Арманда амре бўлди тори,
Ки юқти кўнглунга онинг ғубори?

Дедиким: эй ўғул, чиндур каломинг,
Жавобин доғи чин айлай паёминг.

Видо этмиш бу кишвардин амонлиғ,
Амонлиғ ўрниға келмиш ёмонлиғ.

Ниҳоятдин эрур кўп анда офот,
Вале буким аён бўлди бу авқот:

Меҳинбону била Хисрав ярашти,
Хусусият арода ҳаддин ошти.

Солиб пайванд ишин Хисрав ароға,
Бу ҳам берди ризо ул можароға.

Ики ёндин ёйиб вуслат бисотин,
Фанимат билди эл айшу нишотин.

Анингдек фисқ ила лаҳв ўлди ойин,
Ки бўлди бартараф ислом ила дин.

Қолиб май селиға ул кишвару тахт,
Салоҳ аҳли ародин чектилар рахт.

Чу ҳар ким борди бир ён зору ғамнок,
Бу сори солди мен ғамгинни афлок.

Вале бу турфароқким, ул жамоат
Унуттилар чу ойини саломат.

Худо солди арода ранжи жовид,
Муродидин борини қилди навмид.

Танаъум шоми шамъидин бориб нур,
Мубаддал бўлди мотам бирла ул сур.

Ҳамул гулруҳки дерлар, оти — Ширин,
Бу маънидин экандур асру ғамгин.

Чў бўлди ақд амри ошкоро,
Чекиб гардунға афғон бемудоро.

Узига қатл тигин урди филҳол,
Узин бу гуссадин ўлтурди филҳол.

Деди:— баъзики нўш этган дурур захр,
Ки бўлгай нўшидин Парвез бебахр.

Бори тақдир ила ул сарви навхез
Бақо мулкига сэлди гомини тез.

Анга ошиқ эмиш бир зори ношод,
Фарибе, дардманде оти — Фарҳод.

Фироқи ичра юб илгини жондин,
Анинг ишқи била борди жаҳондин.

Гамидин оҳу афгон бирла борди,
Анинг васлидин армон бирла борди.

Иши қилдики, келмас ул кишидин,
Ки юз шайуллаҳ онинг ул ишидин.

Не руҳи пок эди ул сарви чолок,
Ки келди пок, охир борди ҳам пок.

Чекиб Фарҳод учун оҳи ҳалокин,
Анинг ёдида берди жони покин.

Борур дам оғзида Фарҳод зикри,
Ичинда доғи ул ношод зикри.

Бори Парвез ранжин зойиъ этти,
Вале Фарҳод ёди бирла кетти.

Тилидин тортибон фартут тиге,
Дер эрди ҳар нафас оҳу дариге.

Қилиб фартут бу афсонани биғ,
Тушуб Фарҳод ичига юз туман тиг.

Узун тортиб ҳалок афсонасин бу,
Тушуб онинг кўзига сўнгги уйқу.

Совуқ дамлар била ул золи дамсард,
Чиқорди кўкка ул туфроғдин гард.

Дебон ҳардам дариғи оташ олуд,
Фалакка чекти ул хошокдин дуд.

Ғреви тортибон Фарҳоди мазлум,
Деди: бас қилки, бўлди қисса маълум.

Ғараз гар жон эди, олдинг ано ҳой,
Улук тандин не истарсен яно вой.

Кўнгул қонин ичардин тўйғил эмди,
Мени ўз меҳнатимға қўйғил эмди.

Дебон қўпти жаҳондин силкибон қўл,
Адам даштиға ҳинжор айлабон йўл.

Ешидин тоғда солиб сел рези,
Демаким сел рези, рустахези.

Бу сели жисмининг қасрин қўнгориб,
Ҳаёти хайли ҳам ул сувға бориб.

Кетур соқи, қадаҳ ул навъким сайл,
Ки қилғай ранги онинг қон сари майл.

Анингдек май ичардин мўя тортай,
Тутуб Фарҳод сўғи, пўя тортай.

*Фарҳоднинг умри хайли вужуд мулкидин жало бўлғони
ва ул жало паришонлиғидин ажал хайлиға мубтало
бўлғони*

Бу мотам нома ёзғон килки чолок,
Қаро мундоқ кийиб айлар ёқо чок,

Ки чун ул ҳажр даштининг шикори,
Еди бағриға андоқ захми кори,

Ки ул иттик қиличдин саъб ёра,
Айирди бағрин айлаб икки пора,

Фигон тортиб, қўпорға майл қилди,
Вале ҳар нечаким кўпти, йиқилди.

Ажал яғмоси олди жисмидин зўр,
Ёруғ оламни кўрди ўйлаким гўр.

Қатиқ тош узра талпинмоққа тушти,
Сўнгаклар жисмида синмоққа тушти.

Уруб тош узра маҳкам ҳар замон бош,
Ки бериб бош, онсиз қолғуси тош.

Этиб ҳар неки бор ашқин равона,
Ки йиғлардин қутулдинг жовидона.

Кўнгулдин ташлади ҳар сори марҳам,
Ушотиб анда новакларни дарҳам.

Ки ўтти андин ишқим, пора бутгай,
Ажал пайкони эткон ёра бутгай.

Мамуғлар тошлади ҳар ён тутандин,
Очиб юз чашма қон мажруҳ тандин.

Тугонлар момуғидин ҳар ён ул тоғ,
Очиб юз лола, лекин борча бедоғ.

Чекиб захмини тиккон ришта ҳар ён,
Солиб ул тори хун оғушта ҳар ён.

Бу янглиғ рахналар бирла очиб ул,
Ажал кирмакка, жон чиқмоққа ҳам йўл.

Ажал кўксини пора-пора айлаб,
Чиқорға жайли умри чора айлаб.

Чиқиб кўнгли ўтидин дуди аялдух,
Тутуб меҳнат саҳоби водию кўх.

Боши устида онинг зор йиғлаб,
Ёмон ҳолига мажнунвор йиғлаб.

Яродин жисми сар-тосар очиб гул,
Бу гуллар қатра қонлардин сочиб гул.

Сочилгон гул била атрофи гулрез,
Дема гулларқи, ўтлар сочилиб тез.

Гули зоҳир қилиб ҳар ён гули дард,
Толиб даврон ўтидин оташин вард.

Добон бошимни янч, эй чархи заркор.
Ким ул эрмас букундин нори даркор.

Кўзум ўй, эй балият қаҳрамони,
Ким ул кўрмас бу кундин сўнгра они.

Тилим, эй тиғи ғам, кес бетаваҳҳум,
Ки эмди истамон ондин такаллум.

Дамим йўлини тут, эй чархи кинхоҳ,
Ки борди эмди чекмак нолау оҳ.

Оёғим синдур эй, андуҳ тоши,
Ки кетти пўядин эмди хароши.

Танимни ғайр куйдургил демасмен,
Ки бу дард ўтидин рози эмасмен!

Ажал, кўксумни сар-тосар шигоф эт,
Борурда ранждин кўнглумни соф эт,

Тааб кўнглумни юз минг пора айла,
Адам сори борин овора айла.

Фалак, бағримни қил парканд-парканд,
Ким эмди борди ондин бизга пайванд.

Манга эй ишқ ҳамдардона бординг,
Қусури қилмадинг, мардона бординг.

Бошимдин эмди эй ҳижрон ғами кеч,
Худо ёрингки, тақсир этмадинг ҳеч!

Таним туфроққа эй ғам муттасил қил,
Неким мендин санга етмиш биҳил қил.

Тилаб қатлим бошимдин ошғил эй ёш,
Юзумга ҳар не сендин келди шо бош.

Азимат айла моҳим сори, эй оҳ,
Қўшай жонимни, қил, ўзунгға ҳамроҳ!

Боқиб сахроға тўкти ашки софи,
Қи эй, дарду ғам аҳлининг матофи.

Рафиқи хокию ҳамвору сода,
Неким васф айласам ондин зиёда.

Басе кўрдунг аёғим зарбидин ранж,
Басе пўям била бўлдунг алам санж.

Ешим сели била бағрингни ёрдим,
Югурмак бирла гардингни чиқордим.

Бу соат меҳнатимдин фориг ўлдунг,
Биҳил қилғилки ранжимдин қутулдунг.

Бўлуб бу мотамидин дашт ғамнок,
Қи водидин яқосин айлабон чок.

Боқиб қилди васият тоғ сори,
Деди: кей, офариниш бурду бори.

Улувви қадринг айлаб кўкка оҳанг,
Шукуҳи ҳилмдин зотинг гаронсанг.

Этакдин нотавонларға панаҳсен,
Ҳажардин хасталарға такъягаҳсен.

Санга мендин етубдур онча ётлик,
Қи юзунгдин уётлиғмен-уётлик.

Гаҳи бағринг бўлуб тешам ғилофи,
Гаҳи жисмингда метиним шигофи.

Юзунг ёшимға хун олуд гоҳи,
Дамимдин бошинг узра дуд гоҳи.

Бори журмумға тығи афв сургил,
Борур чоғимда афв айлаб кечургил.

Фиғони бирла тоғ афғони ортиб,
Садодин ҳар замон юз нола тортиб.

Ғамидин бағрин айлаб онча пора,
Ки қондин лаъл ўлуб ҳар пора хора.

Боқиб гардунға деди: кей, ситамкор,
Жафода кавкаби бахтимға ҳамкор.

Шиторинг ҳар неча жавру жафодур,
Биҳилмен, чун менинг раъйим вафодур.

Агарчи сендин ўлди жонима ранж,
Вале мендин ҳам ўлдунг сен алам санж.

Ҳам афғоним била пажмурда бўлдуңг,
Ҳам оҳим ўтидия озурда бўлдуңг.

Юзунгга пўядин гардим ёйилди,
Қуёшинг дуди оҳим тийра қилди.

Эмастур анжумунгнинг зарфишони,
Ки оҳим ўқларидиндур нишони.

Букуп не оҳ қолди, не фиғоним,
Не оҳу не фиғон, ному нишоним.

Чу туфроғ ўлғуси жисми жаҳонгард,
Замиринг ичра андин қолмасун гард.

Чу бўлдим йўқ, мени йўқ эрди тутқил,
Агар бөр эрди тутсанг ҳам, унутқил.

Фалакнинг бу сўзидин дарди ошиб,
Шафақдин жони ичра ўт тутошиб.

Бўлуб саргашта топмай истиқомат,
Анга қилғондин айлаб юз надомат.

Боқиб метинга деди: эй асирим,
Машаққат кунларида дастгирим.

Етиб мендин санга кўп сарзанишлар,
Вале сендин манга кўп парваришлар.

Уруб мен нўг ила бошингни тошқа,
Бошингни бошқаю нугингни бошқа.

Сен айлаб сахт жонлиқ меҳнатимда,
Қадам айлаб бошингдин хизматимда.

Манга бу навъ зулму жавр пеша,
Чекиб бу меҳнатим сен доғи теша.

Букун махлас топарсиз меҳнатимдин,
Иков озод ўлурсиз шиддатимдин.

Қилинг раҳмим кўруб бу навъ ҳолим,
Борур чоғда раво кўрманг малолим.

Кечинг ҳар неки қилмишмен жафодин,
Қўюнг жонимга миннатлар вафодин.

Уруб метину теша тош уза бош,
Фиғонлар мотами элдек қилиб фош.

Белидин осилиб андоқки атфол,
Забони ҳол ила шарҳ айлабон ҳол.

Ки гар тоғу вагар ердур борарбиз,
Қаро туфроққа кирсанг ҳам кирарбиз.

Кўруб атрофида даррандаларни,
Яна чаррандау паррандаларни.

Деди: кей борчангиз кўнглумга мунис,
Кеча-кундуз ҳарифу ёри мажлис.

Вафо бирла мухаммар хилқатингиз,
Мураккаб меҳр бирла тийнатингиз.

Нифоқу гадрдин табъингиз озод,
Йўқ ул янглиғки хайли одамизод.

Бўлуб маънус ранжи гурбатимда,
Келиб маълуф дарди фурқатимда.

Бўлуб баъзи ичимга қуту моя,
Учуб баъзи қилиб бошимга соя.

Бўлуб ёлғузлуғумда қавму хайлим.
Эришиб ҳар қаёнким бўлса майлим.

"Манга, билгуртмай бекаслигимни,
Диёримга қарин эрмаслигимни.

Фигонимдин кўруб кўп саъб ҳолат,
Бирингиз қилмай изҳори малолат.

Манга сиздин эрур беҳад хижиллик,
Не тил бирла тилай охир биҳиллик.

Ул айтиб бу ҳадисни йиғлабон зор,
Алар фаҳм айлаб анда ўзга озор.

Саросар унларини тез тортиб,
Не ун ғавғойи рустохез тортиб.

Хуруш айлаб нечукким мотамийлар,
Йўқ андоқким вафосиз одамийлар.

Алар бирла чу фасле нукта сурди,
Ажал дард ўқини жониға урди.

Бу сўзлардин ўзини топти маъзул,
Замоне бўлди ўз ҳолиға машғул.

Туганган фаҳм этиб умри бақосин,
Совуғ оҳ урди ёд айлаб атосин.

Аноси ҳам кўзи олиға келди,
Кўзидин икки қонлиғ руд очилди.

Фалак бошиға урди бир катора,
Ки то кўксига бўлди икки пора.

Деди: не ҳол эрур ҳайҳот-ҳайҳот;
Нетар жонимни олсанг, эй ажал, бот?!

Улардин бурна юз ўлмак недур бу,
Бошим юз тиг ила бўлмак недур бу?

Куюк танға ёлин урмоқ не эрди,
Момуғ узра чоқин урмоқ не эрди?

Булар фикри ичимдин урмайин бош,
Бошим туфроқ аро киргай эди кош.

Бузуғлуқ, эй фалак, кўргуздунг охир,
Бузулгон хотиримни буздунг охир.

Бу не инсоф эди, эй соқийи даҳр,
Улар чоғда қадаҳ тутмоқ тўла заҳр.

Улук бошиға тиг урмак не яъни,
Бир-ўқ бас, бедариг урмоқ не яъни?!

Чу бу шўробаға етти ниҳоят,
Деди аччиғ-аччиғ йиғлаб бағоят:

Ки эй боди сабо тенгри учун қўп,
Етиб Чину Хито мулкига ер ўп!

Демон, Хоқон қошида бу ўғулдин,
Ки ғурбат ичра ўлган хаста қулдин.

Қуюндек садқа қил аввал ўзунгни,
Чу бўлдинг садқа, мундоқ де сўзунгни:

Ким ул овораи бехонумонинг,
Бағир хунобидин бир қатра қонинг,

Итиб, оламда ҳирмон бирла ўлди,
Юзунгни кўрмай армон бирла ўлди.

Не қонлар юқти бағридин ёшиға,
Не ишлар тушти гардундин бошиға.

Бўлуб афсуну макру ҳийлат ангез,
Анга не зулмларким қилди Парвез.

Агар тузлуқ билла топса ҳисобин,
Берур эрди минг андоқнинг жавобин.

Валекин эгриликни айлаб ойн,
Ясаб юэ навъ ёлғон, ўйлаким чин.

Бировким хилқатин қилди қаза рост,
Қилур бовар, неча сўз бўлса норост.

Манга недеки ул кофир, не қилди,
Қазодин эрди қилди, ҳар не қилди.

Будур комимки, Баҳроми диловар,
Ки бор эрди манга ул ёру ёвар.

Чериклар жамъ айлаб бемадоро,
Буён қилса азимат ошкоро;

Қиличи тўйғариб Хисравни жондин,
Тиласа бегунаҳ қонимни ондин!

Эшитгач шоҳ бу ўтлуғ фасона,
Агар бошидин урса ўт забона:

Емон аҳволима айлаб яқо чок,
Ўзин туфроғларға урса не бок?!

Қўшуб йиғласа бу оворасини,
Қаю овора, бағри порасини.

Бўтам деб гоҳ бўзлаб, гоҳ ўкурса,
Жафо тошин синуқ кўксига урса.

Ер узра тожини урмоққа қўйма,
Тепиб тахтини синдурмоққа қўйма.

Дегил мендинки, эй шоҳи жаҳонгир,
Тошилмас тенгри тақдирига тадбир.

Менинг ишқ эрмиш аввалдин сириштим,
Яна ғурбатда ўлмак сарнавиштим.

Не ҳақ ёзгонни кўрмай чора борму,
Давойи бўлмайин овора борму?!

Бу иш гар олинга ҳукми қазо бер,
Не иш ҳақдин қазо бўлмиш, ризо бер!

Мени гар умрдин чарх этти навмид,
Жаҳон мулкида бўлсун шоҳ жовид,

Ниқилса ҳужра, бўлсун қаср обод,
Қурусса сабза, бўлсун сарв озод.

Аномга бу хабардин тушса ошуб,
Ғамимдин хора узра бўлса сарқуб.

Жаҳонга ўт солиб ғавғоси ҳар ён,
Етардек бўлса вовайлоси ҳар ён.

Бу ваҳшийга хитоб этса қўзум деб,
Бу бекасни соғинса ёлғузум деб.

Анингдек бўлса шўру изтироби,
Қи бўлса бартараф бурқаб ҳижоби.

Қилибон ёд ғам парвардасидин,
Югурса чиқса тўққуз пардасидин.

Добон — эй риштаи жонимга пайванд,
Ўзорин айласа парканд-парканд.

Сочидин бўлса юлмоқ бирла маҳжур.
Қи Чинда бўлса мушк ўрнида кофур.

Дамимдин дуд олиб кетгайсен охир,
Халойиққа ҳижоб эткайсен охир.

Дегайсен — эй юзунг руҳум ғизоси,
Изинг гарди кўзумнинг тўтиёси.

Манга бас эрди бу дарди ғам андуд,
Ки то тенгри вужудум қилди мавжуд,

Буким сен беҳад эрдинг орзуманд,
Ки бўлғай мунисинг бир турфа фарзанд.

Ғамимдин бўлмадинг бир лаҳза дилхуш.
Ҳамиша бор эдинг зору мушавваш.

Гар атфол, этса майли сабзау боғ,
Кичикдин эрди қисмим дард ила доғ.

Менинг дардимға қолиб жисми зоринг,
Менинг доғимдин ўртанмак шиоринг,

Тилаб ёқут, лахти хора топтинг,
Тилаб хуршед, оташ пора топтинг.

Улуғ бўлғон сойи бечора бўлдум,
Диёру мулкдин овора бўлдум.

Манга оворалиғ то чарх берди,
Фироқимдин ишинг ўртанмак эрди.

Бас эрмас эрди умре куймагинг бас,
Куюб-куюб, кул ўлдунг ўйлаким хас.

Бу хусрон баски, чун ғам рўди туздум,
Сиришким селидин каъбамни буздум.

Буким мен-мен, манга ўлмак дағи ҳайф,
Улус аҳволима кулмак дағи ҳайф.

Сен ар дардимдин ўлсанг ранж фарсой,
Манга ул ранжу ғамдин вою юз вой!

Мени розилиғингдин қилма навмид,
Манга дўзах ўтини солма жовид.

Вагар фаҳм этса Мулқороу Баҳром,
Ки ҳолим қайда бош чекти саранжом.

Қарортиб юз, чекиб қон ёш ила ҳарф,
Рақам айлаб сиёҳи узра шингарф.

Қаро кизлар бўюнлариға солиб,
Ки юздин кизу киздин юз бўёлиб.

Анингдек ким кияр йиртиб либосин,
Қуёш сўгида олам тун палосин.

Уруб гаҳ дашту, гаҳ тоғларға ўзни,
Не дашту тоғки, туфроғларға ўзни.

Бер аввал қатла Мулқороға таскин,
Дегил оқил, қазоға айламас кин.

Манга бўлгон қазойи осмоний,
Не қилғай эрдим оё, кўрмай они?!

Яна Баҳромға еткур саломим,
Чу еткурдунг саломим, де — паёмим;

Ки эй жоним топиб жонингға пайванд,
Қўкалтошу ини, шогирду фарзанд.

Гар оҳингдин чиқорсанг чарх уза дуд,
Не суд ондин сангау не манга суд.

Ки истарсенки теккай ерга ёним,
Бўлуб хушнид сендин хаста жоним.

Не бирдам тин, не бир соат таянғил,
Не ҳарбу кина сурмакдин ўсонғил.

Буён азм айламак жазм айла филҳол,
Черик жамъ айлабон азм айла филҳол.

Бу ишдин роҳати жонимни иста,
Төлибон қотилгим, қонимни иста!

Анинг бирла келур хайлимға бир-бир
Ҳадисим дафъа-дафъа айла тақрир.

Дегилким, ошқороу ниҳони,
Менинг ўрнумға «кўрдик борча они».

Неким ҳукм этса таъхир этмасунлар,
Буюрғон ишда тақсир этмасунлар!

Хўтан мулкики жаннатдин нишондур,
Саводи узра жаннат жонфишондур.

Гар анда сайр бўлса ихтиёринг,
Халойиқ жониби тугъса гузоринг.

Ҳамоно тўрт боғи равза ойин,
Ичинда тўрт қасри хулд тазйин,

Ки бўлмиш эрди ҳукмиимдин муҳайё
Гулу асмори андоқким сурайё.

Утарда жилвагоҳинг бўлғусидур,
Эсарда хокроҳинг бўлғусидур.

Баҳорий равза сори қилсанг оҳанг,
Менинг сўғум учун тўк анқи гулранг,

Чу сайфий равзаға майл айласанг шод,
Ҳаложим нахли шоху баргин эт ёд.

Ҳазоний равзаға қилсанг хироми,
Де анда бу сариф юздин саломи.

Шитойи равзани қилсанг гузаргоҳ,
Дамим ёд айлаб, анда чек совуғ оҳ.

Яна-Мониғаким наққоши Чиндур,
Анга килки қазодин офариндур.

Дегайсен ул маҳалким, килки таҳрир,
Чекиб ул тўрт қасрим қилди тасвир:

Бир Юнонға маркаб сурғонимни,
Қилиб разм, аждаҳо ўлтурғонимни

Иккинчи Аҳраманға айлабон кин,
Жаҳонни қилғоним қон бирла рангин.

Учунч Искандари Румий тилисмин,
Ки очтим тенг қилиб ер бирла жисмин.

Бўлуб тўртунч Арастуға рақамкаш,
Ки ғори ичра кирдим аждаҳоваш.

Ки то олам биноси бўлди бунёд,
Бу янглиғ қилмади иш одамизод.

Чекибтур саъй этиб бисёр-бисёр,
Ювдик боштин-аёқ зинҳор-зинҳор.

Юғондин сўнг сўюб айвондин олдик,
Ҳаририн сувға ёхуд ўтга солдик.

Нечукким фони ўлди жисму жоним,
Жаҳондин бўлди гум ному нишоним.

Ишим гардун куҳан тоқидин итсун,
Мисолим чарх авроқидин итсун.

Кўра олмасни билдик яхши гардун,
Менинг нақшимни девор узра гардун.

Яна Қоранға ҳам мендин салом айт,
Неким пайғом қялғумдур, тамом айт!

Дегил ҳар тошким тешам ушотти,
Йиғиб гардун барин бошимға отти.

Қачон ёғдурса гардун юз туман тош,
Булар остида неткай бир синуқ бош?!

Фалакваш тоғларким ерга солдим,
Қазодин борчанинг остиға қолдим.

Манга бўлди фалак қатл айлагон чоғ,
Узолгон турбатимнинг тоши бир тоғ.

Ул ўттиким дегаймен кўҳи ғам мен,
Ки кўҳи ғамнинг остида адаммен.

Қаю нақшики хоро узра қоздинг,
Бошида исму алқобимни ёздинг.

Чекиб метин хароши хора қилғил,
Отимни мен киби овора қилғил.

Чу қолди тошнинг остида зотим,
Бўлур гар бўлса тоши узра отим.

Яна оламда шаҳру тоғу води,
Кезиб ишқ аҳлиға қилғил муноди:

— Ки Фарҳод ўлди ошиқлик аро зор,
Вале етти анга Хисравдин озор.

Буким дер эрдингиз султонимиздур,
Раят биз-бизу ул хонимиздур.

Букун султонингизға зулм етти,
Жаҳондин нотавонлиғ бирла кетти.

Керакким жамъ ўлуб тортиб сипаҳлар,
Тутуб сўғ ўйлаким, ўлганда шаҳлар.

Бурун Хисравға чун абри баҳорон,
Қилиб оҳ ўқларидин тийр борон.

Фигон ўтидин ўртаб кишварини,
Кул айлаб тожу тахту афсарини.

Бўлуб гирён бу зори бенавоға,
Беринг бору йўқин сели фаноға.

Вафо қасрин бу янглиғ айлаб обод,
Равонимни ўзунгиздин қилинг шод.

Яна Шопурға деб хайри бодим,
Дегайсен, кей рафиқи номуродим.

Не қонким ютмадинг ҳамдамлиғимдин,
Не ғамким чекмадинг маҳрамлиғимдин.

Манга ул вақтдинким ҳамдам ўлдунг,
Гирифтори балоу мотам ўлдунг.

Вафо, ойину шарти мунча бўлғай,
Магарким тенгри-ўқ узрунгни қўлғай

Ҳамиша воқиф ўл қабрим тошидин,
Аёгинг чекма туфроғим бошидин.:

Чу бу ерларга еткурди навони
Етушти оғзиға озурда жони.

Бўлуб мундоқ мақолотидин огоҳ,
Деди, лоҳавл — этиб — астағфируллоҳ.

Бузулғон жони жонониға тушти,
Бало ўти бузуқ жониға тушти.

Ул ўт бу навъ куйдурди вужудин,
Ки кул қилди вужуди тору пудин.

Қилиб жонони отин тилга таълим,
Тутуб жонон отин, жон этти таслим.

Ғаму дарду балоға тушти ғавғо,
Ки гардун аҳлиға ёвушти ғавғо.

Бу мотам ичра ишқи оташ ангез,
Солиб бўйниға айнидин қаро киз.

Қолиб дарду бало беёру мунис,
Бўлуб ҳижрон тунни бешамъи мажлис.

Фалак мунг бирла онинг жонин олиб,
Буларни доғи онсиз мунгга солиб.

Сибоъ ул ҳолни айлаб назора,
Қилиб Фарҳод кушни пора-пора.

Кўзидин ашк ғалтонин оқизмай,
Ер узра қатраи қонин томизмай.

Тишу чангол ила йиртиб дамо-дам,
Дема Фарҳод кушким ўзларин ҳам.

Куюуб ул зору бекас мотамидин,
Ки ҳайвон беҳ вафосиз одамидин.

Кетур соқи, манга бир жоми қотил,
Лаболаб айлабон захри ҳалоҳил.

Чу топтим ишқ аро Фарҳодвашлиқ
Қилай ул жомни Фарҳодкашлиқ!

«ЛАЙЛИ ВА МАЖНУН» ДАН

Мажнуннинг фироқ ўти алангасида куйғони, ҳижрон занжирида тузоққа тушкан қушдек азоб чеккони ва табиб киф-суфидан дардининг аланга олғони, ўз қаро бахтидан аччиқ-аччиқ ёшлар тўкиб ҳасрат қилғони, ўз шўр пешонасидан нолиғони, ўнинг кўнгли ўтидан бада-нидаги занжирнинг сувдек эриғони ва саҳро сори йўл олғони

Ў

у ҳалқа аро асири қуллоб,
Сўз риштасидин бу навъ очар тоб:

Қим телба чу бўлди банд асири,
Ул банд аро юз газанд асири.

Бир неча кун уйда эрди побаст.
Фарёд анга гаҳ баланду гаҳ паст,

Йўқ кундузу кеча хўрду хоби,
Дом ичида кушдек изтироби.

Уйқу кўзидин тутуб канора,
Ҳар кирпики уйқуға катора.

Ул кўзда не навъ турғай уйқу,
Қим бир нафас анда турмағай сув.

Кўнгли аро ҳушдин хабар йўқ,
Не ҳушки, кўнглидин асар йўқ.

Қолмай чу солиб бало ўти ҳўш,
Танда кўнгулу кўнгул аро ҳўш.

Савдо ўтидин ёниб чароғи,
Дудиға мақар бўлуб димоғи.

Бу дуд чу ул уй ичра ортиб,
Тақвою хирад юзин қарортиб.

Эмдики бу икки тошибон рахт,
Анда урубон жунун шаҳи тахт.

Ул дуд бўлуб сипоҳи савдо,
Ҳардам солиб ул сипоҳ ғавғо.

Бу навъ димоғи ичра ошўб,
Кўнглини жунун этиб лагадкўб.

Ғам ханжари бирла ёра кўнгли,
Не ёраки, пора-пора кўнгли.

Онинг бу сифат ғаму балоси,
Бу турфаки нотавон атоси.

Боши уза келтуруб ҳакиме,
Ким бергай анга умеду бийме.

Ул ишқ балосидин хабарсиз,
Кўнгли бу забонадин шарарсиз.

Англаб чу табиб изтироби,
Ҳар лаҳза анга қилиб азоби,

Ғаҳ нукта суруб насиҳатомиз,
Ўтин бу нафасдин айлабон тез.

Шарбат ичарин ирода айлаб,
Қон ютмоғини зиёда айлаб.

Берганда ғизо олур учун баҳр,
Оғзиға наволалар келиб заҳр.

Чун манъ этиб ашки хунфишонин,
Афзун қилиб оҳ ила фиғонин.

Чун дебки: «фиғонни айлагил кам».
Қон ёши бўлуб фузун дамодам.

Гоҳики йиғоч олиб, уруб руст,
Кулгу қилибон рамидани сууст.

Чун кулгусидин топиб хижолат,
Йиғламоғи еткуруб малолат.

Ҳар лаҳза анга қилиб жафойи,
Кўрмак ани хастаға балойи.

Фаҳм айламайин ҳакими бедард,
Қим ўртар ани не сўзу не дард.

Пайкондин этай дебон танин пок,
Жисмин қилур эрди ҳар тараф чок.

Бу чок тикарга меҳрибонлар,
Игна чекибон демай, синонлар.

Пайкон учун ул танини ёриб,
Тикмакка бу хайл ўқ чиқориб.

Жаврида бўларға бу такупў,
Пайкон худ ўлуб ғам ўтидин сув.

Ул сувлар оқиб бори кўзидин,
Бечора сувдек бориб ўзидин.

Гаҳ ўзида, гоҳ йўқ ўзида,
Гаҳ сув, гаҳи қон анинг кўзида.

Бу навъ эди неча вақт ҳоли,
Лаҳза-лаҳза ошиб малоли.

Бир тунки сипеҳри зулмат андуд.
Кун сафқасин этти анбар олуд.

Ваҳ тун демаким, қаро балойи,
Кун ганжини кўмган аждаҳойи.

Ғам дўзахининг бухор уди,
Оташкадаи фироқ дуди.

Дудидин ўлуб малак сияҳбол,
Тулидин ўлуб фалак куҳансол.

Тонг булбули тумшуғин тутуб руст,
Хуффош қанотларин қилиб суст.

Бир учи унутуб ибтидони,
Бир учи соғинмай интиҳони.

Тун йўқки, қоронғу меҳнатобод,
Ошиқлару хасталарға жаллод.

Ҳар телбаки нотавони савдо,
Ул кеча анга жаҳони савдо.

Бедардин масти хоб қилгон,
Дард аҳли ишин хароб қилгон.

Бу кечада дардманди маҳзун,
Ҳижрон тунининг асири Мажнун.

Ўз ҳолиға чун тааммул этти,
Ғам барқи вужудини кул этти.

Ўз ҳолиға қилди навҳа оғоз,
Ҳар дардиға бўлди навҳапардоз

Ким: «Бўлмаса нетгай эрди будум,
Ё бўлса эди адам вужудум.

Мен хастани айламакта мавжуд,
Не эрди экин қазоға мақсуд.

Жисмимға қадарки руҳ берди,
Бермаса эди не бўлгай эрди?

Чун жисмима руҳ бўлди йўлдош,
Туққон нафас ўлсам эрди, эй кош.

Маълум этибон чу ўлганимни,
Ит олиға солибон танимни.

Жонимни халос этиб анодин,
Қутқорсалар эрди минг балодин.

Жисмимни талашса эрди итлар,
Қонимни ялашса эрди итлар.

Қут айласа қону рағларимни,
Чайнаб, ушотиб сўнгақларимни.

Ул туъманинг устида улушуб,
Қут айласалар эди урушуб.

Бал ит дағи ҳайф бу ғизоға,
Солмоқ недур итни ҳам балоға.

Ит жисмимаким тиш урғай эрди,
Урғон нафас-ўқ қутурғай эрди.

Телба бўлуб ўт жаҳонға солиб,
Юз хастан нотавонға солиб.

Тор айлаб ўкуш нафас чароғи,
Ултурғай эдилар они доғи.

Аvlo бу эдики шайн бошлаб,
Куйдурсалар эрди ўтқа ташлаб.

Ул ўт аро печу тоб бирла,
Куйса эди изтироб бирла.

Қолғоч кули ўт аро нишони,
Совурсалар эрди кўкка они.

Ул кўкка дағи етиб касофат,
Бўлғай эди шояд анда офат.

Ул ўт ичида қуёш: фатири;
Ойни не дейинки, қўрс қийри.

Мен даҳрда бир заиф хасмен,
Ким жисмда хасча ҳам эмасмен.

Қўз кўрмак ила йиғиб ҳавасни,
Ул ўтға ғаним эгар бу хасни.

Нетгай неча бўлса ишқ бебок,
Минг барқнинг ўтрисида хошок,

Чун зўр қилиб бу мубталоға,
Солгай бу азим ибтилоға.

Қўймағай ул ўтқа хос бўлмақ,
Ўртанмак ила халос бўлмақ.

Ҳижрон ўти бўлғай анга рўзи,
Ким бўлғай анинг минг улча сўзи

Ҳажр ўтида ҳам жунунға солгай,
Ҳам меҳнати гуна-гунға солгай.

Бўлмай бу балия бирла хурсанд,
Зиндонға солиб ҳам айлагай банд.

Чун ҳуш ила ақлини итургай,
Бошиға ҳаким ҳам кетургай.

Юз меҳнату бийм дарди бир ён,
Бедард ҳаким дарди бир ён.

Жон ёра қилурға ул қўюб юз,
Панд аҳли сепиб яросиға туз.

Юз мунча ғам ўлса умр фарсой,
Бўлсам эди кўҳу дашт паймой,

Гаҳ тоғ уза нола урсам эрди,
Гаҳ бодияда югурсам эрди.

Эмдики не бу ва не ул ўлди,
Жисмимга бақо сори йўл ўлди.

Етмас бурун ишқдин зўр,
Кош ўлғай эди ики кўзум кўр.

Изҳор этибон бу бенаволик,
Қилсам эди қут учун гадолик.

Муҳтож бўлуб илик-иликка,
Сайр этсам эди эшик-эшикка.

Бир луқмага мен бўлуб балокаш,
Бир луқмахўр олима асокаш.

Бу ҳодисаиҳалок ичинда,
Онсиз йиқилиб мағок ичинда.

Тортиб бу машаққату балони,
Кўрмоғай эдим бу ибтилони.

Кўздин бу аноға учрамишмен,
Юз дарду балоға учрамишмен.

Бўлмоса ул икки мотам ангез,
Бошимга ики балойи хунрез.

Бўлғайму эдим назарда маъзур,
Қилғайму эдим кишини манзур.

Машъуф бўлуб назар ишига,
Бергайму эдим кўнгул кишига.

Хосса, не кишики, жон балоси,
Не жонки, бари жаҳон балоси.

Улким ел агар очиб ниқобин,
Кўргузса жамоли офтобин.

Бир ламъадин ўт жаҳонга тушгай,
Балким тўқуз осмонга тушгай.

Филжумла бор эрди эҳтимоли,
Қилмоқ нафасе кўнгулни холи.

Бир уй қачон ўлса ўтқа маскан,
Боғланса эшик тутулса равзан.

Чок ўлмоқдин маоф бўлғай,
Бал ҳар тарафи шигоф бўлғай.

Ўт ҳар тарафин шигоф қилмоқ,
Бўлғай анга мужибни йиқилмоқ.

Кўнглум уйин этти қайғу зиндон,
Жисм уйи яна қоронғу зиндон.

Зиндонки танимдур анда маҳбус,
Ҳам тунглуки ҳам эшики мадрус.

Ичкаррак уй ичра ғусса тоби,
Бал фурқат ўтининг илтиҳоби.

Уйлар не ажаб ёрилмоқ охир,
Бир-бири уза йиқилмоқ охир.

Бу икки-уч уй чидорға не ҳад,
Бал етти-секиз рафиъ гунбад.

Ул ўт тафидин аён қилиб ларз,
Очилғали ҳар бирига юз дарз.

Овахки бу ўтдин ўлди тобим,
Йўқ, йўқки, ичинда изтиробим.

Кулбаъдаву масканимда бу ўт,
Жонимда бу ўт, танимда бу ўт.

Ўт ичра бировниким солурлар,
Бандини аёғидин олурлар.

Ўт банд ила бўлди жилвагоҳим,
Мундоқму азим эмиш гуноҳим?

Ут онча эмаски бу қаро дуд,
Йўқ дудки, шоми дуда андуд.

Жонимда онинг қаро балоси,
Кўнглумда ҳам онинг ибтилоси.

Тун йўқки, мени қаро босибдур,
Е кўҳи ғаму бало босибдур.

Ғар босмади жисмим ул оғир юк,
Мундоқ нега бўлди бетаҳаррук».

Ё жон қуши учти жисми хасдин,
Азми ватан айлади қафасдин?

Танға не таҳаррук ихтиёри,
Улган ҳаракатдин ўлди ори.

Жисмини қилиб мазанна сокин,
Толпинмоқ эди иши валекин.

Чун жисми эди наҳиф асру,
Оёғ, илиги заиф асру.

Солғонда оёғ илик уруб тоб,
Жон ришталариға келтуруб тоб.

Ҳам синғон эмиш йиғочға пайванд,
Ҳам чиқмиш аёғидин темур банд.

Чун топти бу изтироби таскин,
Чеккач оёқ ул ғариби мискин.

Кўрдикки халос эрур аёғи,
Икки қўли, балки бўйни доғи.

Юз шукр ила ерга қўйди бошин,
Кўздин оқизиб ниёз ёшин.

Оҳиста қўпуб эшикни очти,
Борғонча заиф оёғи қочти.

Бир даштқа кетти ул макондин,
Ким қатъи йироқ эди гумондин.

Эй қайди замона бирла хурсанд,
Бўлгон сенга ўзлукунг оғир банд.

Узлукдин ўзунгни айла озод,
То дашти фаноға киргайсен шод.

Лайлининг Зайд билан учрашуви

Ул лаҳзаки Зайд бўлди қосид,
Лайли сари топибон мақосид.

Ҳай ичида чун қарор топти,
Хилватда ул ойға бор топти.

Ул пардалар ичра гунча кирдор,
Бу ташқари бўлди анга сирдор.

Неким билиб эрди ёридин сўз,
Девонаи беқароридин сўз.

Кўргузди демакда эҳтимомин,
Арз айлади олида тамомин.

Лайли чу анинг сўзин эшитти,
Кўнгли темурин дами эритти.

Жони аро андоғ ўт туташти,
Ким дуди анинг бошидин ошти.

Гисусиму эрди анбар олуд,
Е чиқмиш эди бошиға ул дуд?

Гису киби печу тоб топти,
Тоб ичра ўзин хароб топти.

Юз узр ила Зайд сори боқиб,
Ҳасрат суйи кўзларидин оқиб:

«Кей тан аро жон бериб каломинг,
Жисмчмға равон бериб паёминг!

Жон дардиға чоракўш сен сен,
Одам демайин, суруш сен сен».

Кўп узр қилиб сўзига пайванд,
Нақдина бaсе топиб кироманд.

Ташқари йибордиким: «Муни ол,
Оз эрди қошимда нақд филҳол:

Ўзрунгни бу навъ қўлмоғумдур,
Юз мунчаға қониъ ўлмоғумдур.

Бўлғаймуки лутф ила вафодин,
Бир руқъа бу зор мубталодин

Девонавашим сори етурсанг,
Ҳам мунда жавобини кетурсанг?»

Зайд этмади дилситонға миннат,
Дедики: «Эрур бу жонға миннат.

Бот бўлки ҳариф мунтазирдур,
Бу амрда макс бас музирдур».

Лайли тилабон давоту хома,
Филҳол муҳаррар этти нома.

Эл онгларидин ичида юз бийм,
Қосидға ниҳони этти таслим.

Қосид олиб ўлди даштпаймо,
Ул ергаким, ул ғариб шайдо.

Иш кайфиятин солиб ароға,
Топшурди битикни бенавоға.

Не эрканини чу билди Мажнун,
Заъф этганидин йиқилди Мажнун.

Жисмиғаки ерга паст тушти,
Нома киби юз шикаст тушти.

Ул номаға чун кушод берди,
Мазмуни ўқур замон бу эрди.

Лайлининг мактуби

«Ул тенгри оти била бу маншур,
Ким берди кўнгулга ишқдин нур.

Урғоч майи ишқнинг салоси,
Одамға етишти ибтилоси.

Бир журъаки чекти ул жигархун
Маст ўлди, не маст, балки мажнун.

Ул май била кимгаким бериб баҳр,
Талх этти фироқдин қотиб заҳр.

Берганга муфорақат балосин,
Еткурди мувосалат шифосин.

Булбулники қилди зору ғамнок,
Гул кўнглагини ҳам айлади чок.

Парвона гудозу сўзи андин,
Ўт шамъга доғи рўзи андин».

Чун бўйла сочиб баса жавоҳир,
Андин сўнг этиб бу нукта зоҳир,

Ким: «Ушбу рақамки нақши Чиндур,
Бир хастаға бир шикастадиндур.

Яъни мени зору мубталодин,
Сенгаки қутулмадинг балодин.

Эй ишқ ўтида хасим нечуксен,
Эй бедилу бекасим нечуксен!

Эй бўлғали ишқим ичра мадҳуш,
Бир журъаи васл қилмагон нўш!

Эй фурқатим ичра гар ёғиб тош,
Минг тош ебон яшурмайин бош!

Эй ҳажрим ўтида гар бўлуб кул,
Ҳар шуъла кўрунубон анга гул!

Эй хори ғамимни жонға урғон,
Гулбонгин анинг жаҳонға урғон!

Эй силсилаи жунун элингда,
Дад қуйруғидин расан белингда.

Ҳолинг недурур фироқим ичра?
Фикринг недур иштиёқим ичра?

Сочингға ёпишса хору хошок,
Ким тортар экин бирин-бирин пок?

Фарқингки эмиш қуш ошёни,
Ким уркутур эркин андин они?

Бошингки сипеҳр ушотти дарҳам,
Ким боғлар экин аларға марҳам?

Ултурса юзунгга гарду хори,
Ким оритур эркин они бори?

Жисмингки қонаса ғам тошидин,
Ким юр экин они кўз ёшидин?

Хорики кафингға борур эркин,
Кирпик била ким чиқорур эркин?

Ҳажр ўти танингни куйдурур чоғ,
Ким сочар экин ул ўтқа туфроғ?

Қум узра йиқилса жисми зоринг,
Ким бор экин анда ғамгусоринг?

Ҳарён югурурда зору бекас,
Соянг сенга ҳамраҳ эркину бас.

Тоғ ичида иссиг ۇлса маълум,
Соя қилур эркин устунга бум.

Вайронада муҳлик ۇлса андух,
Чўғз айлар экин бошинг уза «дух».

Ҳижрон туни бошинг олса бебок,
Субҳ айлар экин санга яқо чок.

Ғам заъфида дашт узра ётсанг,
Қум бистар экин аёғ узотсанг.

Тун бошинга ваҳш ۇлур экин жамъ.
Олингда бўри кўзи экин шамъ.

Қон ютқали истасанг^д пиёла,
Топилмас экин бағайри лола.

Ўлтурур экин чибин қошингға,
Эврулар экин қуюн бошингға.

Эй кош сипехри тийра анжум,
Бергай манга доғи ул танаъум,

Ким туну кун ۇлғамен рафиқинг,
Йўлсиз югурурда ҳамтариқинг.

Сен бўлсангу мен жаҳонда мавжуд,
Бўлса яна коинот нобуд.

Гаҳ собиту, гаҳ жаҳонда сайёр,
Йўқ даҳр диёри ичра дайёр.

Дилхоҳ ила иккимиз маоши,
Ойини висол бетаҳоши.

Маъман баданимға қўйнунг ۇлса,
Маскан илигимга бўйнунг ۇлса.

Гаҳ эғнима такя қилса бошинг,
Тавқи зақанимда бўлса қошинг.

Гаҳ юзума тутса юзунг ором,
Оғзинга етурса лабларим ком.

Етса танима тиларда воя,
Ҳамхобалиғинг нечукки соя.

Найлайки сипеҳри ҳарза новард,
Қилди бу муроддин мени фард.

Сенинг нечаким ғамингга йўқ маҳл,
Чун эр кишисен бу саҳл эрур, саҳл.

Ҳар сори урай десанг такингни,
Тутқувчи тикандур этагингни.

Эток дағи пойбандинг эрмас,
Даври зиҳи ҳам камандинг эрмас.

Мискин мени зору пойбаста,
Йўқ, йўқки, заифи пошикаста.

Не майли сукун, не хадди рафтор,
Юз қайди бало аро гирифтор.

Бўлмоқ юз алам уйида маҳбус
Бирён, яна бирён ўлди номус.

Эр мажлиси ичра роҳ эрур зеб,
Хотун кишига салоҳ эрур зеб.

Бу меҳнати ишқ печ-дарпеч,
Номус чу кетти барчаси ҳеч.

Пардасини ғунча айласа чок,
Барбод этар они чархи бебок.

Сенсизки ғамим даме кам эрмас,
Сендин гар эмас кўп, оз ҳам эрмас.

Сен тортибон оҳи оташолуд,
Мен ўт ёқибон чиқормайин дуд.

Ҳар неча ғамимдин оҳ чектинг,
Навфал билаким сипоҳ чектинг.

Хайлим юзига бало уруб кож,
Аҳлу ҳашамимға бими торож.

Истаб ота ҳам ҳалоки жоним,
Тўкмак тилабон ер узра қоним.

Мен мунча балият ичра хушдил,
Ким ёрға ком бўлса ҳосил.

Гар воқиа жуз ҳалок эмасдур,
Юз мунча ҳам ўлса бок эмасдур.

Мундоғ дағи дедилар фарсона,
Ким: Навфал ила бўлуб ягона.

Чун ҳажласи сори кўз солибсен,
Олмоққа қизини сўз солибсен.

Бўлсун сенга бахт ёру ёвар,
Биллаҳ манга тушмади бу бовар.

Бўлса дағи чун санга эрур ком,
Не ком санга, менга эрур ком.

Боғ ичра қўюб қадамни бир кун,
Кўрмиш эдим ул санамни бир кун.

Ҳам хўбу ҳам элга меҳрибондур,
Неча деса яхшиғина жондур.

Ёвар санга ҳақ таборак ўлсун,
Бу хайр ишинг муборак ўлсун.

Бўлсанг неча онинг ила хуррам,
Ед айла гаҳи бу хагани ҳам.

Инсофға ҳам канора тутма,
Бизни дағи бир йўли унутма».

Мажнун ўқуғунча бўйла нома,
Заъф этти тани мисоли хома.

Зайд олиға ҳар замон қўюб бош,
Арз айлади сайлдек тўкуб ёш:

«Кей чок юракка чора андеш,
Марҳам аро ёшуруб баче неш.

Бу номаки жонни қилди бетоб,
Езмоққа жавоб йўқтур асбоб».

Зайд айлаб эди борин мураттаб,
Қоғаз дағи хомау мураккаб.

Қўйди борисин қошиға бир-бир,
Ул қилди жавоби нома таҳрир.

Зайд олдию йўлға хез солди,
Ҳар лаҳза қадамни тез солди.

Пўяда сабақ бериб сабоға,
Топшурди битикни дилрабоға.

Хилватға кириб очиб суманбар,
Кўрди суман узра гарди анбар.

Чун солди саводиға назар тез,
Бу навъ бўлуб эди гуҳаррез.

Мажнуннинг Лайлига жавоб мактуби

«Ул тенгри оти била бу нома,
Ким ишқ элидин кўтарди хома.

Фардики йўқ аввал ибтидоси,
Ҳаййики йўқ охир интиҳоси.

Тоғ балчиғи узра жола урғон
Қум туфроғи узра мола урғон.

Ҳар кимники айлабон парирўй,
Тунд айлаган анга одату хўй.

Ҳажр эмгокини қатиф яратқон,
Ғам шарбатини ачиф яратқон.

Ишқ ўтиға кимни куйдуруб жум,
Маъшуқиға бермаган тараххум.

Қилгон неча ошиқ ўлса ношод,
Маъшуқлуғ иқтизоси бедод.

Ошиқ ичи юз минг ўлса парканд,
Маъшуқини айлаб анга хурсанд.

Маъшуққаким эсиб насими,
Ошиқ ичига солиб жаҳими!»

Чун бўйла бўлуб фасона пардоз,
Андин сўнг этиб бу нукта оғоз—

Ким: «Ушбу ғаму алам баёни,
Жон сафҳасида боғир нишони.

Мендинки ичим ғамингда қондур,
Сенгаким ғаминг танимда жондур.

Яъни бу жунун фасонасидин,
Расволиқ ўти забонасидин.

Гулрухлар аросида париға,
Анжум аро меҳри ховариға.

Не ҳаддим ила дуо дегаймен,
Юз мадҳ била сано дегаймен?

Мадҳинг дегали дағи қони тил?
Бўлса де олурму ҳам они тил?

Кун васфини қилмоқ ошкоро,
Хуффош тилига қайда ёро?

Ҳар нечаки чекти тилни савсан,
Гул васфила келди лолу алкан.

Ҳар неча бу навъдур назирим,
Йўқ бир неча нуктадин гузирим

Эй кишвари ҳусн подшоҳи,
Ҳусн аҳли бу кишваринг сипоҳи

Эй нозу карашма боғида вард,
Не вард, баҳори нозпарвард.

Эй лутф жаҳонининг баҳори,
Юзунг бу баҳор лолазори.

Бўлғонда саҳар ели гулафшон,
Зулфунгниму айламас паришон?

Машшота қилурда вусмани пок,
Қошингниму айламас гиреҳнок?

Сармаст кўзунгки эрди бемор,
Соғ ўлмоғи бўлдиму падидор?

Рухсоринг ўтида холи ҳинду,
Ўзидек улусни куйдурурму?

Гулбарг ўза сунбулунг тушуб ҳеч,
Қил янглиғ урарму ўт аро печ.

Юзунг хайию сочинг таноби,
Борму ул иковнинг обу тоби.

Оғзингки адамда бор эди гум,
Айларму аён ани такаллум.

Қаддинг қилибон ҳавойи рафтор,
Айларму жаҳон элин гирифтор?

Ноз уйқусидин очармусен кўз,
Юз ноз ила элга дермусен сўз?

Қўюнгадаки йўқ менинг киби хас,
Ҳасдин дағи қадр ичинда вопас.

Бу эрмиш иродаи илоҳий,
Ким сиррини билмас эл камоҳи,

Ким кўзки ўюлғай эрди, эй кош,
Не кўзки, кесилғай эрди бу бош.

Ул орази дилрабоға тушгай,
Жон бирла кўнгул балоға тушгай.

Фикр этсам эди бу навъ ўзумни,
Кўр этгай эдим ики кўзумни.

Мен ким эдим бу дарди жоғид,
Зарра бошида ҳавойи хуршед.

Бехост юзунга бир нигоҳим
Тушганга менинг недур гуноҳим.

Ким мунча келиб бало бошимга,
Бу дарду бало қаро бошимга,

Девона бўлуб чиқиб жаҳондин,
Овора диёру хонумондин.

Ҳар кун ватаним бир ўзга води
Ҳар тун яна бир даман саводи.

Қум натъи бўлуб менинг саририм,
Кун қурси бўлуб менинг фатирим.

От манга жибол қулласидин,
Тўн манга самум ҳулласидин.

Гаҳ ёру мусоҳибим даду дом,
Гаҳ тутмай алар била ҳам ором.

Дашт узра чу ваҳшатим топиб тул,
Рам топиб ваҳш, бал қочиб ғул.

Ҳайратда вуҳуш ваҳшатимдин,
Меҳнатда туюр меҳнатимдин.

Андуху бало гумондин ортуқ,
Заъф ончаки бўлмас ондин ортуқ.

Бир таври адам бўлуб манга жисм,
Ким анга вужуд берибон исм.

Бу заъф била чу пўя қилиб,
Ургамчи танобидин йиқилиб.

Кўксумники тиғи ҳажр этиб чок,
Кириб ҳашарот ичимга бебок.

Кўксум ичида чибин солиб шўр,
Кўзум уйида ватан қилиб мўр.

Бу навъ қотиғлиғу ириклик,
Ёдингдин ўлуб менга тириклик.

Бу дамки гуҳарнисор хоманг,
Таҳрир этибон етишти номанг.

Алфозин ўқурда руҳ топтим,
Ҳар ҳарфида юз футуҳ топтим.

Лекин ики сўз эди муҳаррар,
Ким жонима солди ўт мукаррар.

Аввалки назарга бўлди маълум,
Навфал иши бўлмиш эрди марқум,

Ким: «Тортиб иков сипоҳи хунрез,
Хайлим сари тиғ чектингиз тез».

Оллоҳ-оллоҳ, бу не балодур,
Ким риштани дерки аждаҳодур.

Пашша киму пиллик хаёли,
Ё мўрға шерлик мажоли.

Бу мундоқ эдиким: ул сипаҳбад,
Ётганда манга сипаҳ эди дад.

Билгач ғами нотавонлиғимни,
Ишқинг аро хаста жонлиғимни.

Бўлмиш нафасе қошимда сокин,
Сўзлар дағи демиш улча мумкин.

Мен бир дам ўзумдамен, дами йўқ,
Мундин ажаб элга олами йўқ.

Сўз ичра чу кўрдум изтиробин,
Билмон не дедим анинг жавобин.

Ул олди мени-ю уйга кетти,
Ул орга етишти ишки етти,

Чун кинаву қатлин англадим рост,
Қилдим неки мумкин эрди дархост.

Ким қиниға солди ханжари кин,
Тутти ёнибон уйида таскин.

Бўлғонда фусун қилурға ҳамдам,
Ўйланмак ишин деди экин ҳам.

Не англадим айлаган хитобин,
Не оники, не дедим жавобин.

Кўнглумдин ўлуб ҳам эрди барбод,
Номанг ўқуғондин айладим ёд.

Қилмоқ манга мундоқ ишни мансуб,
Тутғайму мурувват аҳли маҳсуб?

Мен мунча бало чекиб вафола,
Сен бўйла хаёлу муддаода.

Неким битидинг нечук қилай рад,
Не қилса қилур ким ўлса бехуд.

Фавғойи жунунға мубталомен,
Боштин-аёғимғача хатомен.

Номангға фидо кўнгул, кўзум ҳам,
Лекин санга бор бир сўзум ҳам:

Навфал сўзиким қилиб эдинг забт,
Мендин эмас эрди воқеъ ул хабт.

Ул ишқу жунундин ўлди ҳодис,
Сен ишқ била жунунға боис.

Ўйланмак ишики нисбат этдинг,
Бизга ўз ишингни туҳмат этдинг.

Ким Ибни Салом этиб хаёлинг,
Балким тамаъ айлабон висолинг.

Кўнглини отанг қилиб тарози,
Бўлмиш не ул истаганга рози.

Сен рози эрур, эмасни билмон,
Билмас нима тухматини қилмон.

Ҳай, ҳай, не фасоналар бўлур бу,
Хориж не тароналар бўлур бу?

Гўё савдо йўлумни урди,
Ҳушумни жунун ели совурди.

Чун сўзда шуур эмас шиорим,
Йўқ ҳарза демакда ихтиёрим.

Девонамен, эй пари сифат ҳур,
Маъзурдур улки тутса маъзур.

Бўлдум чу сенинг ғамингда нобуд,
Нобудға нукта қайда мавжуд?

Йўқнинг неки сўз бўлур хитоби,
Тутмоқ керак они йўқ ҳисоби.

Йўқлуқ менга гар булубтурур йўл,
Сен бор бўлу бу йўққа ёр ўл.

Иқбол ила бахт ёринг ўлсун,
Жонлар нақди нисоринг ўлсун».

Мактуб ўқуғунча шўхи марғуб,
Кўп топти шикан нечукки мактуб.

Ҳар бир сўзи ичра фикр этиб кеч,
Кўп урди ўзига номадек печ.

Инсофға чунки дахл берди,
Ўз сўзларининг жавоби эрди.

Ўз номасидин бўлуб мушавваш,
Бу нома замирини қилиб хуш.

Таъвиз этиб ул саводи мавзун,
Онинг битигин нечукки Мажнун.

Эй қосиди номабар, хабар не,
Дегил сенга равшан ўлса ҳарне.

Бир сўз била дардима даво бер,
Номанг бор эса, чиқор менго бер!

*Куз фаслида Лайлининг ҳаёт шамъи ўчғони ва Мажнун-
нинг ҳам жон қуши бадан қафасидан ўчғони*

Чун етти хазон елининг оҳи,
Бўстон чиройини қилди коҳи.

Ёпроқ юзи бўлди барча сориг,
Ойин магар ўлди сориг оғриғ.

Ҳар баргки хаставор ётти,
Ер бистарида оёғ узотти.

Гўё тубида узун сабоғи,
Бўлди узун айлаган оёғи.

Ел ўйла еттишти маҳражондин,
Ким барг кўтарди меҳр жондин.

Титратмага қўйди юз шажар ҳам,
Уй кунжигача чекти юк самар ҳам.

Сарсар солибон чаманга торож,
Бўстон элин айлади яланғоч.

Ул ўтки чинор учига тушти,
Гардунга шарораси ёвушти.

Бўстон тифли топиб бу ҳийла,
Ул ўт била куйдуруб фатила.

Ел баргин учурса боғ сори,
Гилрез тўкуб бори чинори.

Гард айлади боғини шабистон,
Яфроғ ани қилди кавкабистон.

Бу турфаки юз туман кавокиб,
Туфроқ сори бўлди барча ғориб.

Бир кўзгу ҳар ахтари хужаста,
Зоҳир қилибон сабоғи даста.

Юз кўргузмай не келса ўтру.
Ул навъки олтун ўлса кўзгу.

Сориғ варақ ол обкашдин,
Ошиқ юзи ашки лаълашдин.

Ул ашк чекиб бу юзда хатлар,
Қатра киби ҳар сори нуқатлар.

Ҳар барги шажарға номаи марғ,
Нуқталари янглиғ айрилиб барғ.

Ел сув уза барги асфар афшон,
Мови варақи ясаб зарафшон.

Йўқ, йўқки, оқар сув тиғи софи,
Олтундин ўлуб онинг ғилофи.

Алвон била ток барги раъно,
Раъно каф аро нигор ҳинно.

Ул фасл кетибки гулда сунбул,
Очқай гулгун юз узра кокул.

Лола кафига хузоб бергай,
Зулфиға бинафша тоб бергай.

Бир вақт етибки тунд сарсар
Епқай сув ҳарири узра мрамар.

Гул сўгини боғ тоза этгай,
Гардун уза ел хуруши етгай.

Булбул топмай ўзин азосиз,
Бўлғай пари бўйниға қаро киз.

Чун етти бу навъ дўзгори,
Учради хазонға навбаҳори.

Гулшанга хазон бўлуб ситезон,
Ашжориға солди барг резон.

Гул баргини қилди ер уза паст,
Нахлин қора ерга қилди ҳамдаст.

Ҳам лоласин этти заъфарони,
Ҳам қилди баҳорини хазони.

Чун солди хазон совурди ҳарён,
Гул баргларин учурди ҳарён.

Лайлиғаким эрди ҳусн боғи,
Жаннат гули бошидин аёғи.

Ул заъф насими тез бўлди,
Бўстониға баргрёз бўлди.

Очилди каманд зулфидин тоб,
Жонлар бўйнидин олди қуллоб.

Ҳусни шаҳин этти заъф ношод,
Тўтқунларин очиб этти озод.

Озодлар ўлди тез рафтор,
Тек қолди ҳамонда бир гирифтор.

Қошлари ики қулочин очиб,
Бўлди кўзи уйларига ҳожиб.

Яъники ҳам анда кирмасун ноз,
Ҳам бўлмасун ул улусқа танноз.

Қон ёш этти гулини тоза,
Машшотан марг урди ғоза.

Яъни «чу ишқ айирса жондин,
Чиққунгдур сурхрў жаҳондин».

Ҳай сайлидин ул рухи арақнок,
Юб ғозау нилу вусмадин пок.

Яъни итуриб хазонда боғи,
Гул бирла бинафша, сабза доғи.

Шаҳди лаби тобдин қурушти,
Йўқ, йўқ, бири-бирига ёпишти.

Яъни лабин этти нуктадин банд,
Бўлди учуғ анда муҳр монанд.

Чоҳи зақан оғзин очти дилхоҳ,
Нилин холи кабутари чоҳ.

Яъни бу кабутар ўлгусидур,
Туфроғ ила чун кўмулгусидур.

Ёпти чу етишти бўйла банди,
Гул узра бинафшагун паранди.

Яъни уёқурда меҳри дилкаш,
Юзида бинафш абр эрур хуш.

Бу ҳолда нозанин мусофир,
Қилди сакароти мавт зоҳир.

Жазм эттики кетмаги керакдур.
Жон таркини этмаги керакдур.

Хилват талаб айлабон замоне.
Эл касратидин топиб амоне.

Ўз олиға истабон аносин,
Арз этти нуҳуфта можаросин:

«Кей жонинг ўлуб менинг маконим,
Ким жонига садқа хаста жоним.

Ранжимни ўзунгга олдинг асру,
Дарду аламимға қолдинг асру.

Минг йил ҳам агар тирик бўлойин,
Узрунгни не тил била қўлойин?

Хоссаки гулум хазонға тушти,
Дай ели бу гулистонға тушти.

Бедод сипеҳр қилди ноёб,
Боғимда гулум аро об.

Сарвимға ажиб сурат ўлди,
Ким тарки чаман зарурат ўлди.

Ҳарҳол ила кетмагим етибдур
Бу боғда бўлмоғим кетибдур.

Бу дамки эрур маҳалли падруд,
Қиссамни яшурмоғимда йўқ суд.

Сен билдингу айладинг мадоро,
Мен эмди қилурмен ошкоро:

Бу лаҳзаки топшуруб вадиат,
Туфроғ сори айлагум азимат.

Десамки азоға қилма кўп майл,
Ҳар сори оқизма ашкдин сайл.

Юз қилма тапонча бирла мажруҳ,
Бедод ила ранжа айлама руҳ.

Ер тутмағуси бу сўз билурмен,
Бир ўзга васиятинг қилурмен,

Қим тутма бу сўг аро азо кўп,
Кийдурма узоринга қаро кўп.

То мумкин ўзунгга сабр ёр эт,
Таскину шикеб ихтиёр эт.

Тенгри санга сабр ёр қилсун,
Хайлинг уза пойдор қилсун.

Гул борса чаманга бўлмасун дард,
Кун ботса фалакка етмасун гард.

Кўп бўйла дуолар айлаб они,
Фош айлади нуктаи ниҳони —

Қим: «Бўлса, бу мотам ошкоро,
Фаҳм этгуси аҳли кўҳу саҳро.

Шак йўқки менинг ғариби зорим,
Ғам шомида тийра рўзгорим,

Жисмида ҳаёт ёдим ўлғон,
Ўлмаклиги хайрбодим ўлғон,

Гар дашт уза сайр этар сабодек,
Гар тоғ аро чирманур садодек.

Бу сўз қулоғиға етгусидур,
Бу ҳодисани эшитгусидур.

Юмкинки қачон бу роз эшитгач,
Бу қиссаи жонгудоз эшитгач,

Руҳум сори руҳи истабон йўл
Ўз қолибин айлағай тиҳи ул.

Ё улки буён азимат этгай,
Умрум кунидек бошимға етгай.

Ўздин кеториб фироқ жаврин,
Кўргузгай ўлусға ишқ таврин.

Туфроғима туфроғини қотгай,
Руҳини менинг сори узотгай.

Жонсиз бўлубон тани низори,
Туфроғ уза ётса жисми зори.

Зинҳорки айлаб эҳтиромин,
Ёнимда ясоғасен мақомин.

Ул жисми шариф худ эрур пок,
Ёшинг била ҳам юсанг эмас бок.

Қўй кинаву лутфу меҳр фан қил,
Жон пардасидин анга кафан қил.

Чирма мени доғи ул кафанға,
Бир жинс кафан ики баданға.

Фарзанддек айлаб анга асбоб,
Фарзандинг ила қил они ҳамхоб.

Чун руҳ ила руҳ топти пайванд.
Бир маҳд аро ётқур икки фарзанд».

Юмди тугатиб оносиға сўз,
Ҳам сўздину ҳам оносидин кўз.

Жонин Мажнун сўзида берди,
Ҳаргиз Лайли дегил йўқ эрди.

Чун кўрди оноси бу қаро кун,
Чекти бу қаро кун ичра бир ун,

Ким бағри сипеҳрнинг тешилди,
Ул нола ўқи гузора қилди.

Эврулди бошиға дилрабонинг,
Андоқки ажал бошиға онинг.

Кўз қўйди тобони узра йиғлаб,
Уйғотғали кирпики қичиғлаб.

Яъни: «Эмас уйқу вақти кўз оч,
Хандон чекибон аёғни сўз оч».

Гаҳ қўйниға тортибон қўлин чувт,
Титраб йиғлаб қучар эди руст.

Яъни анга уйқу ҳаддин ортиб,
Уйғотмоқ учун қўлини тортиб,

Ошуфта сочин гаҳи қилиб жамъ,
Ул тийра тун ичра кўргузуб шамъ.

Яъни: «Кеча қолмади қоронғу,
Кўз очки муносиб эрмас уйқу».

Гаҳ оразига юзин тегурди,
Рухсориға ашкдин сув урди.

Яъни сув тегиб юзига ногоҳ,
Сескангай ўз уйқусидин ул моҳ.

Қўп урди бу навъ печ ила тоб,
Кўз очмади маҳваши гаронхоб.

Уйғонмоғидин чу бўлди навмид,
Тушти қуёшиға шоми жовид.

Оқ сочини ёйди навҳа тузди,
Ҳар нечаки урди борин узди.

Оҳидин этиб жаҳонни маҳрур.
Таскинига сепар эрди кофур.

Кўксини яқодек этти пора,
Ким кўнглидин урди ўт шарора.

Андоқки яқони субҳ этиб чок,
Чеккай шарарини меҳри афлок.

Тирноғларин чу юзга қўйди,
Тирноғ, тирноғча ерлар ўйди.

Ўйғонлар ичиндаким сизиб қон,
Кўз чашмаларидек оқизиб қон.

Деб навҳа била чу тортибон вой,
Ким: «Не оғир уйқудур бўтам ҳой?»

Кўз очки эрур ҳавойи равшан,
Қизларға эрур ҳавойи гулшан.

Бориға тавофи боғ майли,
Мавқуфки майл этарму Лайли.

Юз зевару дур тоқибдурурлар
Йўлунгға сенинг боқибдурурлар.

Марғулаи сунбулунг очойин,
Оламға абиридин сочойин.

Зоҳир қилайин юғонда они,
Зулмат аро оби зиндағони.

Очқонда ани тарарда қўллар,
Зулматда қилай падида йўллар.

Ўрмак очилурнинг ўлса дафъи,
Ганжинг уза ташлай икки афъи,

Афъиники анбарин таноби,
Боғларға кўнгуллар анда тоби.

Вусмадин этай қошингни ранггин,
Кўз турки қиличиға яшил қин.

Кўзунгга савод сурма тортай,
Эл кўзига даҳрни қарортай.

Гулгуна чекарга қилсам оҳанг,
Зам айлай анга бу чеҳрадин ранг,

Ҳар сори узоринга чекиб нил,
Емон кўз учун ани қилай мил.

Шаҳди лабинг остида қўяй хол,
Ул нуқта кибики ёзсалар «бол»

Холи қўяйин юзунгга ёна,
Бўстонафуруз ичра дона.

Сочинг қилай ўйла меъжар оро,
Ҳам анда ниҳон, ҳам ошкоро.

Эгнингга солай либоси гулранг,
Ким ранги хирадни айлагай данг.

Есаб сени офати замона,
Гулшан сори айлайин равона.

Қизлар била ул тараф хиром эт,
Дин аҳлиға зуҳдни ҳаром эт.

Мажнун дағи интизор тортар,
Боғ ичра фиғони зор торгар.

Сен кеч бориб ул батанг келса,
Нетай сени бедаранг келса.

Сўз айтса не қилай хитобин?
Сўрса сени не берай жавобин?

Ҳам мени, ҳам они зор қилма,
Андин мени шармсор қилма».

Ул буйла қилиб жаҳонни тийра,
Оҳи била осмонни тийра.

Ташқори ато яланг қилиб бош,
Йиртиб яқо, кўксига уруб тош.

Ялғуз ота йўқки қавму хайли,
Тортиб бу азода войи-вайли.

Лайлиға солиб бу ҳол тақдир,
Мажнун сўзин айлай эмди тақрир:

Етмиш эди ул қубур ичинда,
Урьён аҳли нушур ичинда.

Гўристон ичра жони поки,
Гўр аҳли киби вужуди хоки.

Лайлиға чу бўлди нотавонлиғ,
Йиқти ани доғи хаста жонлиғ.

Маъшуқ чу дарднок бўлди,
Ошиқни не де ҳалок бўлди.

Онинг била барча ҳол бирла,
Гаҳ туш била, гаҳ хаёл бирла.

Гаҳ пок замиру, гоҳ ҳотиф,
Дилдоридин айлаб они воқиф.

Ул кунга дегинчаким париваш
Бўлди ажал илгидин қадаҳқаш

Девонада эрди печ ила тоб,
Титраб кўнгли нечукки сиймоб.

Қим етти қулоғиға хурўше,
Айтур эди бу хабар суруше:

«Кей дарду бало сипоҳиға шоҳ!
Ишқ аҳли қошингда хоки даргоҳ!»

Ҳам кишвари дард қаҳрамони,
Ҳам зумраи ишқ ҳукмрони.

Ишқ аҳлиға қуллуғунг ҳавасдур,
Қўпқилки ётурға вақт эмасдур,

Қим тушти хазонға тоза боғинг,
Тонг елига учради чароғинг.

Булбуллуғунг ўлса айла парвоз,
Парвоналиғингни қилғил оғоз!

Ёр ўлди сафар ишига машъуф,
Ҳамраҳғадурур валеқ мавқуф,

Ҳамраҳлиғин айлагунгму зоҳир,
Ё бўлсунму ул ой мусофир?»

Девона чу билдиким недур ҳол,
Гарчи тани эрди заъфдин нол.

Қоплон киби секриди ётоғдин,
Ё ўйлаки кўк ғазоли тоғдин.

Юз урди қабила сори ҳоли,
Оғзида тараннуми висоли.

Жон қўлға тутуб нисорлиққа,
Секриб ўзи жон сипорлиққа,

Ҳам ашки нашот анга ёгиндек,
Ҳам пўяда секриди чоқиндек.

Меҳри ўти ёрутуб жаҳонни,
Бал меҳр киби тутуб жаҳонни.

Не кўнглида қатлдин ҳароси,
Не душманидин ичида ёси.

Ул ваҳм қилиб салобатидин,
Баъзи даду дом офатидин.

Урди Лайли эшигига гом,
Дадлар тутубон йироқроқ ором.

Хайл ичра шукуҳидин таваҳҳум.
Андоқки қилиб илик-аёғ гум.

Чун етти ул остонға боши,
Кирди уй ичига бетаҳоши.

Лайли қилибон сафарға ният,
Айларда оносиға васият.

Ҳар нуктаки айлабон гузориш,
Мажнунни қилур эди сипориш.

Ким кирди уй ичра ёри жони,
Йўқ, йўқки рафиқи жовидони,

Бир-бирга назар кушод топти,
Ҳам бу ва ҳам ул мурод топти.

Жонониға ул фидо қилиб жон,
Бу жон берибон нечукки жонон.

Ул азм этти чу топти йўлдош,
Бу олмади йўлидин анинг бош.

Эл кирди уй ичра бешумора,
Мажнун сори қилдилар назора.

Жисми ётиб эрди ерга мақрун,
Лайли била бормиш эрди Мажнун.

Ҳайрат қилиб ул қабилани лол,
Ким топти вуқуъ бўлмағон ҳол.

Айлаб бори элни ишқ поки,
Ишқ ичра бу ўлмаги ҳалоки.

Чун таъзият ўтин эттилар паст,
Бу турфа ҳадис ўтти пайваст:

Ким дафн иши бор дурур зарурат,
Ул тутқусидур не навъ сурат.

Бори дедилар: «Бу икки гамнок,
Ҳар шойибаи фасоддин пок,

Ким умрларида ишқи қотил,
Қилмай нафасе аларни хушдил.

Ҳажр ичра тўйиб рамида жондин,
Армон била бордилар жаҳондин.

Чун руҳлариға дур ниҳони,
Жаннатда висоли жовидони.

Нетгай қўшулуб ики бадан ҳам,
Гўр ўлса аларға бир кафан ҳам.

Васл ўлди чу руҳларға ҳосил,
Туфроққа туфроқ ўлса восил».

Ҳам шўх васиятин қилиб ёд,
Барча бу фасонадин бўлуб шод.

Айлаб не кераклик ўлса мавжуд,
Майитни ясаб нечукки маъхуд.

Бир наъшқа солдилар иковни,
Жонсиз келину ўлук куёвни.

Қирди ики жисм бир кафанға,
Йўқ, йўқ, ики руҳ бир баданға.

Бир наъш ила ул ики дилором,
Андоқ эдиким дугона бодом.

Йўқ, йўқ, дема они икки дона,
Ул дона эмас эди дугона.

Дугонағаким ики бадандур,
Ҳар бирига бошқа бир кафандур.

Бир дона эди вале ики жузв,
Бир-бирига мутгасил ики узв,

Ким шиддати ваҳдати висоли,
Бермай анга иккилик мажоли.

Донадек ўлуб ики бадан бир,
Дона қобуғи киби кафан бир.

Алқисса ул икки ёри жони,
Топқоч бу висоли жовидони.

Наъш узра ёпиб ҳариру дебо,
Ранги хушу нақши доғи зебо.

Бош устига элтмак қилиб фан,
Ул ергачаким бор эрди мадфан.

Тобут ила икки дилрабони,
Мадфан ичига кириб ниҳони.

Ёткурдилар ўз нишонасиға,
Туфроқ ғарибхонасиға.

Туфроққа қўюб аларни ҳайҳот,
Чун тийра уй эрди чиқтилар бот.

Ёшурди чу ойу кун юзин абр,
Чун гўр бир эрди, бўлди бир қабр.

Ишқ аҳлиға ўчти шамъи уммид,
Ким ер қуйи ботти ойу хуршед.

Не ишқ элига шоҳ қолди,
Не ҳусн авжида моҳ қолди

Лайли отаси оноси бирла,
Хайли дағи ақрабоси бирла,

Ҳар кун ики вақт эди йиғилмоқ,
Ул қабр бошида навҳа қилмоқ.

Бир-бир берди мурури айём
Туфроққа аларға доғи ором.

Эй навҳагар, айла навҳа бунёд,
Ким умр биноси келди барбод.

Гар бўлди ул икки ёр озим,
Не мен қолғуму не дилнавозим!

«САБЪАИ САЙЁР» ДАН

Бу етти гулшани жаннат осо ва етти қасри сипеҳр фарсо тарроҳлиғининг жиҳати ва миъморлиғининг кайфияти ва басотин тарҳини тағйир бирла хушроқ ва қусур биносин табдиллар бирла дилкашроқ қилмоқ ва густохлиқлар урин демак ва бебокликлар маъзиратин айтмоқ

Б

у кечаким сипеҳри шуъбадабоз,
Олам аҳлиға бўлди шуъбадасоз.

Нилгун арсаға фазо берди,
Булъажаб муҳра анда кўп терди.

Муҳралар хосиятда гуно-гун,
Ҳам талаввун ичинда буқаламун.

Ҳар бири табъи ичра юз найранг,
Булъажабликка айлабон оҳанг.

Муни пайдо, ани ниҳон айлаб,
Ҳар бирин фитнаи жаҳон айлаб.

Бирига наҳслиқни одат этиб,
Бирисин машъали саодат этиб.

Қайси бирнинг не бўлса тақдири,
Ёйилиб олам ичра таъсири.

Демайин муҳрабози шуъбада фан,
Балки луъбат намои луъб афган.

Юз туман лубати самин пайкар,
Йўқки сиймин ниқоби сийминбар.

Борча юз ноз бирла жилванамой,
Жилваи ҳусн бирла ҳуш рабой.

Пардада қай бири бўлуб мастур,
Парда юзинда ёна бирга зуҳур.

Бу таажжуб хирадни лол айлаб,
Ҳар нафас ўзга бир хаёл айлаб.

Манга гаҳ ваҳму гаҳ фикрат ўлуб,
Дамба-дам ҳайрат узра ҳайрат ўлуб.

Кўнглум уйинда йўқ хирадга субут,
Ҳам хирад, ҳам кўнгул бўлуб мабҳут.

Фаҳм қилмай булар ҳақиқатини,
Топмайин фикр ила машиятини.

Ғолиб ўлғоч кўнгул аро қайғу,
Кўз уйин тийра айлади уйқу.

Зоҳир этти хаёли суратгар,
Фикрат уйида гуна-гуна сувар.

Кўрдум ўзни ажаб мақом ичра,
Бир фазо тавфида хиром ичра.

Ул фазо ҳар тараф назарға васиъ,
Етти гунбад бори матину рафиъ.

Топибон ҳар бири ичида мақом,
Лек бирдам бирига йўқ ором.

Борча кўк гунбади киби дойир,
Бир-бири давриға бўлуб сойир.

Лавн аро ўзга навъ ҳар гунбад,
Ўзга навъ элга ҳар бири маъбад.

Етти гунбаддаким хиром айлаб,
Етти водир сифат мақом айлаб.

Ҳар бирига бир иш сари оҳанг,
Тўни ўз гунбади билла ҳамранг.

Ранги аввалғининг қаро эрди,
Юзи ҳам бўйла ранг аро эрди.

Яна бир хилъате кийиб заркаш,
Зарваш уй ичра роҳи асфаркаш.

Яна бирнинг мақоми хазро ранг,
Тўни ахзар, узори сабзо ранг.

Яна бирга либос ўлуб гулфом,
Ҳам бу ранг уй аро анга ором.

Бири азрак либосу аҳли хирад,
Бўлуб оромгоҳи кўк гунбад.

Бирининг тўни сандали ойин,
Сандали уй аро топиб тамкин.

Яна бирнинг либоси кофури,
Ҳам бу ранг ичра байти маъмури.

Ҳафтанинг ҳар куни бирисига хос,
Бўлуб ул кун кадаҳкашу раққос.

Ҳар бири ҳукми ичра бир иқлим,
Хоҳ уммид анда, хоҳи бийм.

Мен чу бу ҳайл аро гузар қилдим,
Бориға етти кун сафар қилдим.

Ҳар бир уйнинг муқими фарзона,
Манга қилди баён бир афсона,

Ким ўз иқлими ичра воқифъ эди,
Ўзга кўзга ажаб мувоқифъ эди.

Ҳар бир афсонада ғаройиб кўп,
Ҳар ғарйиб иш аро ажойиб кўп.

Мен бу афсоналарни туттум ёд,
Айладим жон саҳифасида савод.

Чунки қилдим бу навъ таҳрири,
Келди олимға хизрваш пири.

Деди: «Эй сойири фалак паймой!
Чарх гунбадларида жилва намой!

Етти уйда сангаки майл эрди,
Англадингму булар не хайл эрди?

Етти гунбадда номукаррар лавн,
Лутф аро ўзга навъ ўлуб ҳар лавн.

Анда етти ягонаға маскан,
Ҳар бириким қилиб бир уйда ватан.

Лаҳзаи бўлмайин бирига даранг,
Тўнлари бирла уйлари ҳамранг.

Етти афсонаким санга дедилар,
Ёд тутгунг борини то дедилар.

Сенки мундоқ ажаб сафар қилдинг,
Бу ғаройиб сари назар қилдинг,

Кайфият нени айладинг мафҳум,
Бўлди бу иш ҳақиқати маълум».

Сўргучиға дедим ниёз била,
Савлатидин юз эҳтироз била:

«Кей ҳумоюн руху хужаста жамол,
Ақли кул шахсидин юзунг тимсол.

Мен бу ғурбат ароки сойирмен,
Эмди санга хазин мусофирмен.

Билмадим — ҳар не бўлди жилва намо,
Ки демишлар: «Ғариб кал-аъмо».

Сенга маълум эса аён айла,
Сиррини шаммаи баён айла».

Деди фаррух суруш руҳоний:
«Кей насибинг бу сирри пинҳони!»

Муждаким чархи ложувард андуд,
Ахтари бахтинг айлади масъуд.

Ганжа ганжуриким чекиб кўп ранж,
Қўймиш эрди жаҳон аро беш ганж.

Ким қилиб Ҳинд соҳири кина,
Ул дағи қўйди онча ганжина.

Гар эрур онча гарчи онча эмас,
Яхшидур, лек ул деганча эмас.

Ким чекиб сен дағи ики йил ранж,
Ҳосил айлаб эдинг ики-уч ганж.

Вақт бўлдики, тортибон хома,
Эмди тўртунчи ёзғосен нома.

Тўрт гавҳарға бергасен тартиб,
Тўрт унсурни қилғасен таркиб.

Бўлубон бахту давлат иқболи,
Рубъи маскунға бўлғасен воли.

«Ҳафт пайкар»ки келди мушк сиришт,
Яна онинг ёнида «Ҳашт биҳишт»:

Сен дағи топибон фазойи васиъ,
Утруда солғасен бинойи рафиъ.

Неки кўргуздилар санға бир-бир,
Айлай они бирин-бирин таъбир:

Ҳар биридин санга башоратдур,
Ушбу сўз шуғлига ишоратдур.

Етти гунбадқи англадинг олий,
Етти айвон аро ети воли.

Бу ети гунбади сипеҳр эрди,
Ичида етти меҳр чеҳр эрди.

Санга будур бу қисса исноди,
Қи солиб етти қаср бунёд.

Чун тугатгайсен ул рафиъ қусур,
Солғасен етти қаср аро ети ҳур.

Ул сифатким алар келиб ҳамранг,
Топқой ул навъ ила булар ҳам ранг.

Етти афсона кўрганинг ёна,
Дегансен етти турфа афсона.

Қим латофатдин элга жон бергай,
Тан аро руҳдин нишон бергай.

Ақл оғзиға келтуруб кулгу,
Кўзиға руҳнинг солиб уйқу.

Ҳар бири зоти юз гаройиб ила,
Жилва қилгай ўкуш ажойиб ила.

Сен бу даъвида хуррам ўлғайсен,
Нукта дерда мусаллам ўлғайсен!»

Сўз тугатгач қошида ер ўптум,
Бўлубон шод, сесканиб кўптум.

Борчани хотиримда тутмиш эдим,
Пир таъбирини унутмиш эдим.

Тушума чунки йўқ эди таъбир,
Юзланиб хотиримга кўп таъйир.

Талаб эттим муаббири комил,
Бори таъбир иши анга шомил.

Топтим ул навъ комили офоқ,
Шарҳ қилдим тушумни боштин-оёқ.

Неки хотирда эрди топти баён,
Ғайри улким топиб эди нисён.

Нукта пардоз эшитти чун розим,
Бўлди филҳол нукта пардозим.

Борини ўйла айлади таъбир,
Ким тун оқшом тушумга кирган пир.

Рози боис бўлуб кушодимға,
Тушдаги пир кирди ёдимға.

Сўзи ҳам ким бўлуб эди масмуъ,
Жилва қилди хаёлима мажмуъ.

Иккиси нуктаси мувофиқ эди,
Бу ҳам андоқ сўзида содиқ эди.

Нуктаеким суруш қилди хурўш,
Бу ҳам этти хурўш мисли суруш.

Менки топтим бу навъ икки далил,
Сўз демак сори айладим таъжил.

Жазм қилдимки холиқи азали,
Ким анинг ҳукми келди ламязали,

Манга бу мулкни насиб этмиш,
Фатҳ қилмоқни ҳам қариб этмиш.

Улки ҳақдин бировга рўзидур,
Даҳрнинг сози йўқса сўзидур,

Неча узр ўлса ошкора анга,
Жуз шуруъ айламак не чора анга.

Табъ ҳам гарчи усру роғиб эди,
Лек кўп эҳтиёт вожиб эди.

Ким аларким бурун чекиб хома,
Саъй ила нақш қилдилар нома.

Нукталар борча саб-басар рангин,
Ҳар бири бир нигорхонаи Чин.

Даҳр элига қабул эрур, рад йўқ,
Васф қилмоқлари манга хад йўқ.

Дуржи маънини чун очибдурлар,
Олам аҳлиға дур сочибдурлар.

Дурждин ким десунки, баҳр ила кон,
Нақдини сочиб ончаким имкон.

Лек гавҳар сочарда аҳли карам,
Бир сори кўп тушар, яна сори кам.

Ҳар тараф дур сочилмоғи яксон,
Эҳтиёт айламай эмас осон.

Кўп киши ерга обпош ўлди,
Кўпдин ози гулоб пош ўлди.

Дурни суфт айламак аро ҳаккок,
Кўп қилур саҳв — бор эса бебок.

Кўпрак устоди чобук андеша,
Қилди бебоклик фанин пеша,

Ким маҳорат ани қилиб мағрур,
Воқиф ўлмай тушар ишига қусур!

Лек шогирд эрур ишида ваҳим,
Кўнглида саҳв айламакдин бийм.

Туну кун эҳтиёт қилмоқ иши,
Саҳв озроқ топор ишида киши.

Ул иков устои моҳир эди,
Қим маҳорат аларда зоҳир эди.

Чун тузуб бу бисот ўтмишлар,
Қилмайин эҳтиёт ўтмишлар.

Мен де олмонки саҳвлар тушмиш,
Беҳабар тушмиш, ул агар тушмиш,

Қим бу дафтарки бердилар минг зеб,
Боштин-то оёғ фусуну фреб.

Ясағанда бу турфа афсона,
Журмдин айлаб ўзни бегона.

Неча навъ ишни қилдилар тақсир,
Гар тутарсен қулоқ, қилай тақдир:

Бри буким, йўқ, анда мояи дард,
Қилдилар ишқ сўзидин ани фард,

Қим биров меҳрдин бари бўлғай,
Боқма, гар меҳри ховари бўлғай!

Бўлса тарих аларға гар матлуб,
Анда сўз боғламоқ эмастур хўб.

Сўз ясардин чу топти пироя,
Ишқдин хуштур анда сармоя,

Қим кўнгулга ўти асар қилғай,
Жонга куйдурмаки хабар қилғай.

Йўқса ёлғон демакдаким базадур,
Чун узоқ чекти асру бемазадур.

Ишқдин сўзи бўлса бок эрмас,
Ўртар оники сўзнок эрмас.

Яна бир буки анда баъзи иш,
Зоҳиран номуносабат тушмиш;

Бўйла тухматки айш учун Баҳром,
Ясади етти қаср сурғали ком.

Етти иқлим шоҳидин ети қиз;
Ҳар бири лутфу ҳусни ғоятсиз,

Етти қасри ичига келтурди,
Ком ҳар кун бири била сурди.

Турфа буқим чу бўлди бода параст,
Қилди оқшомға текру ўзни маст.

Уйқу комин олурға мастона.
Шўхларға буюрди афсона.

Бу ажабким алар дағи дедилар,
Қиссахон қизлари магар эдилар?

Тонгдин оқшомға текру пай-дарпай.
Улки ичгай қадаҳ тўла-тўла май.

Анга худ ғафлат ўлди даъбу сифат,
Уйқусиға фасона не ҳожат?

Бўлса ҳам ақл манъ қилмасму?
Қисса ойтур киши топилмасму?

Қим неча нозанин ҳарамларини,
Жон ҳаримида муҳтарамларини,

Ки алар ғамзаси қилиб жоду,
Юз туман кўздин элтигай уйқу.

Лаблари қатл учун шароб олуд,
Кўзлари ишва бирла хоб олуд,

Ҳукм қилғойки сиз фасона денгиз!
Демангиз узру бебаҳона денгиз!

Бўлунг уйғоқлик ичра фарсуда,
Мен бўлай уйқу бирла осуда,

Бўйла таклиф кимса қилгайму?
Одамидин бу сўз очилгайму?

Бўлди, фарзан, бу навъ булжажаб иш,
Булжажаброқ яна бу иш бўлмиш:

Ким мунунгдек ики ваҳиди замон,
Ҳар бир ўз вақтида фариди замон.

Бўйла подон учун ёзиб авсоф,
Анга қилгайлар ўзларин вассоф.

Мадҳини беҳисоб ёзгайлар,
Балки мавзун китоб ёзгайлар.

Ҳар бир ул назмида кўруб кўп ранж,
Қилгай ўз «Панж ганжи»дин бир ганж —

Олло, олло! не ганж бўлгай бу!
Сарбасар элга ранж бўлгай бу!

Бўла олмас бу иш магар бу тавр,
Ки десанг ул ики ягонаи давр,

Баски устод эдилару комил,
Бўлдилар фарралиғ била ғофил.

Кимки бир ишта бўлса мустағни,
Ёшунур кўнглидин басе маъни.

Менки шогирди бибизоат мен,
Ул иковга мутни тоат мен.

Ваҳидин ким тушуб хато ногаҳ,
Етмагай кулфате манга ногаҳ.

Ишим ўлминдур эҳтиёт этмак,
Нуктанинг тору пудиға етмак.

Мунда доғи ишимға етса кўшод,
Ҳам алар руҳидиндур ул имдод.

Табъ бу шуғл ароки озим эди,
Чунки кўп эҳтиёт лозим эди.

Бу сабабдин бу хуш фасона аро,
Балки бу хуш наво тарона аро.

Йўқ эди ҳеч чорау тадбир,
Ким бирор ерда бўлмағай тағйир.

Айтмоқ мунда ҳожат ўлмағуси,
Кимки ул ерга етса англағуси.

Ёраб! Иш мушкилу бу хаста заиф!
Пашшаға пил иши эрур таклиф!

Чарх томиға нардабон ясамоқ,
Меҳр шамъиға шамъдон ясамоқ.

Қилибон анкабут ипини каманд,
Айламак аждаҳо анинг била банд,

Келди душвордин дағи душвор,
Лек мен телба масту беҳушвор,

Ким бу ишга илик нетиб урдум,
Лутфунга эътимод этиб урдум.

Неча иш ранжи беадад бўлса,
Сендин ар лутф ила мадад бўлса.

Заррада меҳрни ниҳон айлай,
Баҳрға қатрани макон айлай!

Хома нуги саририн айлаб тез,
Солойин олам ичра рустохез!

Килкни чун варақ нигор этайин
Онча аъжуба ошкор этайин!

Ким солай олам ичра офатлар!
Балки зоҳир қилай қиёматлар!

*Достон оғози ва шоҳ Баҳромнинг сайдга парвози ва
Монийи суратгардек гариб қушини сайд қилғони, балки
анга сайд бўлғони, фалаки нақшбоздин ажаб сурат юз
кўргузгандек Дилоромнинг дилрабо суратин кўргузгани
ва Баҳромнинг риштаи тоқатин ул суратдин узгани*

Мубадеким вараққа чекти рақам,
Ким не навъ ўттилар мулуки Ажам,

Шоҳ Баҳром ишин қилиб оғоз,
Қилди тарих саҳифасида тироз

Бўйла ёздики: чун сипеҳри баланд,
Қилди жоҳин анинг фалак пайванд,

Руму Чин бўлдилар анга маҳкум,
Балки хоқони Чину қайсари Рум.

Шамъи давлат фалак ёрутти анга
Рубъи маскун қарор тутти анга.

Саркаш эл қилди сарфигандалигин,
Етти иқлим шоҳи бандалигин.

Тожварларга бож этиб тайин,
Шоҳларга хирож этиб тайин.

Мулк аро қўйди бу сифат дастур,
Ки «агар ройи ҳинд, агар фағфур,

Ҳар неким қилдилар қабули хирож,
Кимса бормоққа бўлмайин муҳтож,

Ҳар йил они хазона қилгайлар,
Тахт сори равона қилгайлар».

Жонга миннат қўюб бу ишда мулук,
Тутубон бу тариқни маслук.

Неки дастур эди билурлар эди,
Ҳар йил они адо қилурлар эди.

Яна бир тухфани гарон моя,
Ким бўлур шоҳларга пироя.

Қайси мулк ичра не бўлур ҳосил,
Бўлур эрди хазонаға восил.

Озу кўп ҳарне бўлса қиймат аро
Бўлунур эрди молдин мажро.

Шаҳгаким ишрати мудом эрди,
Сез бирла суруд ком эрди.

Кўп эди хизматида руд аҳли,
Базмида жонфизо суруд аҳли.

Ҳар тараф ҳамки бўлса эрди бу хайл,
Ҳозир этмакка айлар эрди майл.

Шавқида ихтиёри йўқ эрди,
Кўрмай они қарори йўқ эрди.

Сайдсиз бўлмас эрди ороми,
Анда руду суруд эди коми.

Уқи ҳар сайд сори топса кушод,
Захмидин сайд эмас эди озод.

Тўқубон сайд қони пай-дарпай,
Анга ҳамранг тортар эрди май.

Сайд айлаб ўтар замон ногоҳ,
Бўлса сарманзиле анга дилхоҳ.

Тушубон топиб анда кому фараҳ,
Айш этиб тортар эрди неча қадаҳ.

Лаҳни чангу рубоб эди бир ён,
Сайд этидин кабоб эди бирён.

Бир кун ушбу сифат шикор айлаб,
Бир буюк пуштаға гузор айлаб.

Толибон жонфизо ҳавосин анинг,
Кўрубон дилкушо фазосин анинг.

Базм асбобин айлаб омода,
Тушуб анда ичар эди бода.

Ҳам муғанний чекиб фалакка хурӯш,
Ҳам етиб кўкка бонги нўшо-нўш.

Шаҳни май уд бисоти хуррам аро,
Солибон ҳардам ўзга олам аро.

Кўрубон олам ичра шоҳ ўзин,
Олам аҳлиға қиблагоҳ ўзин.

Ҳам димоғини бода айлаб хуш,
Ҳам қулоғида нағмаи дилкаш.

Чун тааммул қилиб бу жоҳу жалол,
Кўнглиға ҳардам ўтқариб бу хаёл:

«Ким бу шукронағаки қилди илоҳ,
Мени бу навъ олам аҳлиға шоҳ,

Элни шод айламак керакдурмен,
Адлу дод айламак керакдурмен.

Комсиз комин айламак ҳосил,
Бенаволарни айламак хушдил».

Ишни мундоғ шумора айлар эди,
Лек ҳар ён назора айлар эди.

Бўйла ишлар тутар эди ўзига,
Дашт аро учради биров кўзига,

Ким борур эрди йўлга солиб хез,
Лаҳза-лаҳза хиромин айлаб тез.

Шаҳ хаёл эттиким эрур, ноком,
Ёёқ этмак бу навъ йўлга хиром.

Кўнгли майл айлади бағоят анга,
Айламак истади ридят анга.

Бир мулозимға ҳукм қилдики: «Бот
Миниб отингга элт яна бир от.

Ул мусофирни отға миндургил,
Чоптуруб хизматимға еткургил».

Қосид улён чу маркабин сурди,
Шаҳ буюрғондек они келтурди.

Шоҳ чун сўрди лутф этиб они,
Упти ер сойири биёбони.

Қўпти-ю сурди сўз фасоҳат ила,
Сўзида чошни малоҳат ила.

Бўлубон сўз демакка афсун соз,
Қилди андоқ sanoу мадҳ оғоз,

Ким эшитганлар офарин дедилар,
Пок лафзин дури самин дедилар.

Кўрмади шаҳ муносиб ул турмоқ,
Ёқинида буюрди ўлтурмоқ.

Қўюб олиға гуна-гуна таом,
Егач-ўқ туттилар тўла-тўла жом.

Чун мусофир бошиға чиқти май,
Шаҳ сўрор эрди нукта пай-дарпай.

Неки шаҳдин бўлуб хитоби анинг,
Шаҳ писанди тушуб жавоби анинг.

Билди шаҳ ким ҳарифи дашт навард,
Бор эмиш кордону олам-гард.

Сўзда чун кўп ғаробатин кўрди,
Яна ондин ғариб сўз сўрди:

«Кей жаҳон мулкига қадам урғон,
Пушти по бал жаҳонға ҳам урғон.

Уйла маълум ўлур каломингдин,
Яна сарсар киби хиромингдин,

Ким санга кўп улум эрур маълум,
Ҳам урубсен базе маконға кудум.

Ҳам ўз аҳволинг эт аён бизга,
Ҳам ани айлагил баён бизга,

Ким чу урдунг мусофиратға қадам,
Шаҳр қатъ эттингу, биёбон ҳам.

Шак эмаским базе ғариб умур,
Санга бўлмиш сафар аро манзур.

Неки андин ғариб кўрмайсен,
Турфа андоқ ажиб кўрмайсен.

Ўзунга бизни соҳиб асрор эт,
Ул ниҳон нуктадин хабардор эт!

Сенки борсен замон элида ғариб,
Санга бўлган жаҳон ичинда ажиб,

Икки бас турфа ҳол бўлғусидур,
Иш алардек маҳол бўлғусидур.

Иккисин деки бархабар бўлали,
Икки нодирға баҳравар бўлали».

Ер ўлуб раҳрави жаҳон паймо,
Деди: «Кей комрони лутфнамо.

Гарчи бу сўз демакда ожизмен,
Демас эрдим бу сўзни ҳаргиз мен,

Ким ниҳони ривоятим бордур,
Бас ажойиб ҳикоятим бордур:

Менки бу дашт раҳнавардимен,
Ўз ишимда замона фардимен.

Бўлмади кимса ёру дамсозим,
Демадим ҳам кишига ўз розим.

Асрадим ҳам ўзумни пинҳони,
Ҳам бу розеки ойтқум они.

Ғаразим бу эдики пўя уруб,
Даштлар қатъ айладим югуруб.

Шоҳи Баҳромким жаҳон шаҳидур.
Чарх онинг ғубори дарғаҳидур.

Дарғаҳиға ўзумни еткурсам,
Туфроғиға юзу кўзум сурсам,

Ҳам анга айтибон нишонимни,
Ҳам десам нўжтан ниҳонимни.

Анга етмай бу сўзни сўрдунг сен,
Булъажаб иш манга буюрдунг сен.

Демасам, сендин асру мамнун мен,
Десам ўз мақсадимға марбун мен.

Ғарчи сен ҳам азим шон кишисен,
Олам аҳлида шаҳ нишон кишисен.

Анга ўхшарки бўлмасанг Баҳром,
Санга ҳам бас баланд келди мақом.

Шибҳисен, гар йўқ эҳтимоли анинг,
Мисли сен, гарчи йўқ мисоли анинг.

Баски мардумлуғунг манга етти,
Мен киби турфа қушни сайд этти.

Лек мақсудум ўзга қол эрди,
Анинг олинда қийлу қол эрди.

Кўнглума қўйдунг икки ғам доғи,
Демасам ҳам ёмон, десам доғи».

Шаҳ бу сўздин очилди боғ киби,
Тил чекиб шуълаи чароғ киби.

Деди: «Кей дашт аро шитобанда,
Билки жўянда, келди ёбанда.

Бахт комингни айламиш ҳосил,
Ким топибсен мурод, сен ғофил.

Ташна лаб бўлма баҳр ёнинда,
Қилма шеван, тараб маконинда.

Нукта сурғилки ҳосил ўлмиш ком,
Ким топибсен, гар истадинг Баҳром».

Билди раҳравки гарчи чекмиш ранж,
Рўзи ўлмиш анга не янглиғ ганж.

Саждаи шукр айлабон тоза.
Деб дуо беқиёсу андоза.

Ер ўнуб, ўлтуруб адаб бирла,
Қилди оғоз сўз тараб бирла:

«Ким шаҳ икки ҳадис қилди савол,
Бир бу эрдик: «Айт ўзунгдин ҳол».

Мустамий бўлса арз этай они,
Мени дерлар жаҳон эли Мони.

Қўп билик бирла хотирим маъмур,
Лек тасвир ила бўлуб машҳур».

Шаҳ худ эркон дурур анга толиб,
Шавқи васлиға асру кўп роғиб.

Кўнглини ўйла шодмон топти,
Дегасен ўлмиш эрди жон топти.

Қучуб этти кўп илтифот анга,
Янги боштин бериб ҳаёт анга.

Лутфу эҳсон ила кўп этти карам,
Сўрди лекин икинчи сўзни ҳам.

Берди рови фасонаға тақсим,
Деди: «Сайр айладим ети иқлим,

Ҳар не офоқ аро ғариб эрди,
Они кўрмак манга насиб эрди.

Онча эрмас эди булар бори.
Ким чу қилдим гузар Хито сори.

Тожире етти моли ҳаддин кўп,
Моли кўп тожире ададдин кўп.

Дур ила лаъли баҳру кон чоғлиқ,
Қадри юз хожаи жаҳон чоғлиқ.

Нақди юз минг тумандин ортуғроқ,
Жинс анга худ дегандин ортуғроқ.

Ҳар сифат туҳфаси ниҳоятсиз,
Бебаҳо лаълу дурри ғоятсиз.

Лек бир дур бўлуб анга рўзи,
Қайси дур, моҳи мажлис афрўзи.

Маҳваши луъбати хитойи зод,
Кўруб андин Хитоу Чин бедод.

Ҳуснича одами нишон бермай,
Киши кўрмай аники жон бермай.

Кўрган ўлмакка қилмаса оҳанг,
Вой ул дамки, олса илгига чанг.

Чанғи чун жонфизо садо чекса,
Ўзи ул еавт ила наво чекса,

Кўрса ёхуд эшитса ким они:
Қолмағой бир, гар ўлса минг жони.

Мен киби кимса чекса юз минг тил,
Бўлмағай васфи шарҳи юз минг йил.

Хожа зебин анинг изофа ясаб,
Сандалу уддин маҳофа ясаб.

Пуши дебойи чин, вале неча ранг,
Ким анга атласи фалак ҳамранг.

Лаълу дурдин мукалал ул дебо,
Ичида моҳ пайкари зебо.

Уду сандал била ясаб анга чанг,
Зухраваш чолмоғ айлабон оҳанг.

Хожа байъин тилаб паривашнинг,
Зухра бир, муштари вале юз минг.

Бўлуб аҳли ғино жавоҳир санж,
Ҳаддин ортуғ тўқуб жавоҳиру ганж.

Ганжу гавҳар анга баҳо бўлмай,
Муштари ҳожати раво бўлмай.

Васлиға элнинг эҳтиёжи бўлуб,
Анга қиймат Хито хирожи бўлуб.

Майл қилди бурун Хито хони,
Байъ қилмоқ бериб баҳо они.

Бўлмай аркони давлати хушнуд,
Дедиларким: «Бу ишда йўқтур суд,

Ким чу сен бу хирож анга бердинг,
Бўлғонингни анга баҳо бердинг.

Ўзинг ўлдунг сипоҳ маҳжури,
Шаҳ худ истар хирож дастури.

Еғи ўлсанг анга сипоҳинг йўқ,
Бўлса ҳам разму дастгоҳинг йўқ.

Нафс комиға изтироб этма,
Узнию мулкни хароб этма».

Шаҳ бу сўзни эшитгач ўлди хамуш,
Халқ бемоя хожа сер фуруш.

Менки бор эрди хизматинг комим,
Ер ўлуб бахти нек фаржомим.

Куллуғунг сори чун мурур ўлди,
Тухфае топмоғим зарур ўлди.

Ранг ҳайвон сувиға зам қилдим,
Ул пари суратин рақам қилдим.

Гар беайниҳ ул ўлмаса бори,
Шак эмаским эрур намудори»,—

Деб чиқорди ҳарири чини соз,
Ким юзунда рақам эди бу тироз.

Қўзи бирла аритти гардин анинг,
Қўпти филҳол очиб навардинг анинг.

Қўйди шаҳ хизматида фарзона:
Шаҳ пари кўргач ўлди девона.

Маҳв ўлуб кимса бирла демади сўз,
Андин оқшомғача кўтармади кўз.

Тинмайин айлар эрди наззора,
Шоҳни қилди ишқ бечора.

Жониға сурати бало тушти,
Булъажаб сурате анга тушти.

Кўрди Моний чу ҳолида тағйир,
Деди: «Шоҳо, ишингга қил тадбир!

Ким фалак ҳодисотиндин ногоҳ,
Бўлмоғой амре ўлгуча огоҳ.

Гар иликдин ўшул пари кетгай,
Анга улдам илож ким этгай?»

Деди шаҳ: «Кей бу ғамда дармоним,
Роҳати жону офати жоним!

Мени бу сурат айлади шайдо,
Ақл шайдоға, бўлмағой пайдо.

Ҳам сен ўқ меҳнатимға парво қил
Дардманд айладинг, мудово қил!

Айтким, найламак керақдур бот,
Ким висолига еткамен ҳайҳот!»

Деди Моний: «Юборайин кишилар,
Чобук андешу хурдабин кишилар.

Анга ҳар кимнинг эҳтиёжидур,
Байъи онинг Хито хирожидур.

Гар санга ул пари висоли керақ,
Назаринг олида жамоли керақ.

Қиймати чун топибдурур таъин,
Бера олурсен ўтунга таскин.

Ёки бир йил Хитой молидин ўт,
Ё Хито луббати хаёлидин ўт».

Деди шаҳ: «Гар будур кўнгул ҳоли,
Не Хито моликим, жаҳон моли

Бергамен қиймат ўлса жононға,
Миннатин доғи қўйгомен жонға»,—

Дебон амр айладики, юзча киши,
Донишу поклик аларнинг иши.

Неча хожасарой бирла каниз,
Тутқали сарв сиймбарни азиз.

Бот Хито кишварига борсунлар,
Ойни ул уқдадин чиқорсунлар.

Нома хоқонға доғи топти вуқуъ
Анга бўлди баҳо ҳусули ружуъ.

Билиб ул хайл азм ишин лозим,
Бўлдилар ойтқон тараф озим.

Қолди Баҳрому нотавон жони:
Илгида сурат, олида Мони.

Одина кун Баҳромнинг кофурий асвоб била қасри
кофургун ичинда мушкинзулфи кофурийлибос била тах-
ти ож узра жоми биллурдин бодаи кофур мизож ошом
қилғони ва ул кофуркорликдин ҳижрони ҳарорати тас-
кин топиб, ўз ғизоли мушкбўсидин хабар топқони

Чунки одина бу рафиъ равоқ,
Қилди тоқин саҳар гачидин оқ,

Солиб эрди мушаъбиди гардун
Нажм доналаридин оғзиға ун,

Субҳдин лек ўйла жўшкурди.
Ким дамидин ул ўтни совурди;

Субҳ тўнини гозури афлок
Меҳр собуни суртубон юди пок.

Шоҳ айлаб либосин оқу-ҳарир,
Жилва қилди нечукки меҳри мунир.

Қилди оламни ёрутуб нури,
Азми гунбаз саройи кофурий.

Хулла бирла ҳаририни бути Чин
Бериб эрди бу ранг ила ойин.

Тахти ож узра шаҳ чу тутти мақом,
Шўх ҳам топти ёнида ором.

Яна ишрат учун тузулди асос,
Мажлис аҳлига оқ борча либос.

Яна бир гулрухи паризода
Гутти чини қадаҳ била бода,

Чини эрди валеқ фағфурий,
Чин буқим ранги эрди кофурий.

Шоҳ оқшомға тегру бода ичиб,
Лек ҳар кунгинин зиёда ичиб.

Меҳр чун даҳрдин ёшурди нур,
Сочти ой чарх томидин кофур,

Яна уйқу нишоти истади шоҳ,
Солдилар оқ уй ичра маснадгоҳ.

Ҳозир эрди мусофири пурдон,
Нуктадин кўнгли хуққаи дурдон.

Қилди боғишда ўлтүруб бунёд,
Шаҳ дуосинки: «Чархи кўҳна ниҳод

Бу оқ уюнга боргоҳ ўлсун,
Боргоҳинг жаҳон паноҳ ўлсун!»

*Еттинчи иқлим йўлидин келтурган
мусофирнинг фасона сиголлиғи*

Чун дуо қилди деди фарзона,
Ки дей ўз кўрганимдин афсона:

Менки тушмуш буён гузор манга,
Мулки Хоразм эрур диёр манга.

Санъатим анда соз чолмоқ иши,
Билмайин мен киби ишмни киши.

Илми адвору фанни мусиқий,
Мендин ул илм ўлди таҳқиқий.

Элга таълим этмоқ вирдим,
Кимки устоди қавм-шогирдим.

Ногаҳон тушти мундоқ овоза,
Эл аро бўлди бу хабар тоза,

Ким келур тожири хитойи зод,
Биласи бир канизи ҳур нажод.

Хожанинг моли баҳру кондин кўп,
Ҳар неким эл гумони андин кўп.

Лек тожирға ончаким амвол,
Моҳвашға юз онча ҳусну жамол.

Бовужуди жамоли фитна фиган,
Бор эмиш хуш навоу «барбат»зан.

Бу хабар элни беқарор этти,
Неча кун ўтти хожа ҳам етти,

Қилди Хоразм аҳли истиқбол,
Фаҳм қилмоққаким недур аҳвол.

Хожа худ бор эди деганча ғани,
Зуҳду тақви анинг шиору фани.

Юзи сажжода узра матлаи нур,
Мушкининг чарх айлабон кофур.

Парда ичра маҳи фалак пайванд,
Асли нисбатда хожаға фарзанд.

Хожа баҳри кафи била гуҳари,
Ул сифатким фаришта бирла пари.

Лек маҳваш юзи ниқоб ичра,
Меҳрдекким бўлур саҳоб ичра.

Ул ниқоби-ниқоби кофурий,
Меҳр узра саҳоби кофурий.

Йўқ ниқобики, ҳар не кийгани оқ,
Не кияр бўлса истабон ани еқ.

Ҳар кўни икки қатла — субҳ ила шом,
Тузубон нағма сарви сийм андом.

Парда ячра қилиб навозиш чанг,
Унун ул чанг ила қилиб оҳанг.

Тузуб ул навъ руд бирла суруд,
Ки олиб жонлар ул суруд ила руд.

Пардадин тошқори улусқа ҳужум,
Пардаги ҳоли лек номаълум.

Пардада ҳол ошкоро йўқ,
Киши кўрмак тиларга ёро йўқ.

Субҳ ила шомким тарона тузуб
Халқ фарёди беҳудона тузуб.

Элни илҳони нотавон айлаб,
Нотавонларга қасди жон айлаб.

Уйла кун ўтмайинки бир ғамнок,
Улмағай оҳу нола бирла ҳалок.

Улубон халқ ул навоға кўчун,
Жон бериб балки андоқ ўлмак учун.

Мулк шоҳиға еткуруб ома,
Ки фалак бўйла тузди ҳангома.

Айлай олмай ани тиларга хитоб,
Ким эрур хожа ҳам рафиъ жаноб.

Бериб ўз либосиға тағйир,
Шоҳни ишқ этиб фақир ҳақир.

Сойири халқ ичинда пинҳоний,
Шаҳни ҳам вола айлаб илҳони.

Солибон парда ичра маҳрамлар,
Зуафодин санамға ҳамдамлар,

Ҳуснин англаб навосидин афзун,
Бўлди бу қисса бениҳоят узун.

Қилиб ул парда ичра ком тамаъ,
Васлин истаб шаҳ ўлди хом тамаъ.

Айлаб ул навъ булжажаб ҳавасе
Солди даллолалар ароға басе.

Истабон моҳваш била пайванд,
Айламак хожаға ўзин фарзанд.

Ҳосил ўлмаи бу мақсади ноёб,
Хожадин шаҳға буйла келди жавоб:

«Ким бу сўзларки шоҳи банда навоз,
Қилди бу қулға мужиби эъзоз.

Тийра туфроғни кўкка еткурди,
Зарра қадрин қуёшдин ошурди

Манга не ҳадки шоҳи давлатманд,
Поям эткай бу ерга тегру баланд.

Лек мундин ҳам ортуқ айласа жуд,
Манга толиъ агар йўқ эрса, не суд?

Ҳосилан бу санамки маҳвашдур,
Жуфт амридин асру саркашдур.

Ҳақки қилди ягонаи офоқ,
Жуфтдин доғи они айлади тоқ».

Деди улким: «Анинг шиори бор,
Шоҳ ҳокимдур ихтиёри бор».

Шаҳ мунди тутмайин мусаллам ҳеч,
Сўзда кўп тушти тоб бирлан печ.

Сўз кўп уммеду бийм бирла деди,
Посухи хожанинг ҳамул сўз эди.

Кўрдиким айлар они ишқ ҳалок,
Узи мағлубу ишқ эди бебок.

Шаҳват они чу беқарор этти,
Ғазабу зулм ошкор этти.

Ҳукм қилдики бордилар хайли,
Шаҳға андоқки бор эди майли,

Юклябон ҳурнинг аморисин,
Хожанинг луъбати ҳисорисин,

Элтибон шоҳи тийра рой сари,
Мойил айлаб ҳарам сарой сари.

Қаср ичинда тушурдилар филҳол,
Шаҳни мағлуб этиб хаёли маҳол.

Азм қилди санам сори хушдил,
Чун бу ҳолатни билди моҳи чигил.

Чангини қўлга олиб айлади соз,
Чанг ила нағма айлади оғоз,

Нағма ул навъ ошкор этти,
Ким эшитгач шаҳ ўзидин кетти.

Етса ҳар кимсанинг қулоғиға бу,
Йиқилиб элтибон ани уйқу.

Чун улус борча масти хоб бўлуб,
Шўхқа уй сори шитоб бўлуб.

Шоҳ чун уйғониб сипоҳ била,
Ҳайрат айлаб сипаҳни шоҳ била.

Кўзларидин юбон чу уйқуни,
Келтуруб ёна шўхи жодуни.

Яна ул навъ нағма соз айлаб,
Уйқу кўзларга турктоз айлаб.

Яна айлаб санам уйига хиром,
Тутубон пардаси аро ором.

Неча қатла шаҳ этти ўйла жадал,
Анга маҳваш кетурди бўйла бадал.

Оқибат иффати муассир ўлуб,
Шаҳ ишидин рамида хотир ўлуб,

Хожа олиға келди лутф оmez,
Бошлабон юз ҳадиси узр ангез.

Базм тартиб этиб аёқ тутти,
Ота айтиб ани қулоқ тутти.

Ойға ҳам инфиол этиб изҳор,
Қилғонидин малол этиб изҳор.

Парда тошида узр хоҳ бўлуб,
Узр айтурда хокроқ бўлуб.

Тутубон чун бу меҳр айлаб фош,
Икки дунёда они қиз қардош,

Ота муни, сингил дебон они,
Айлаб улча риоят имкони,

Шўх чун шоҳдин бўлуб эмин,
Бўлубон ул диёр аро сокин.

Хожа боғи ясаб биҳишт озо,
Анда бир қасри тоқи гардунсо.

Яна ул кавкаби саодат учун,
Есаминш ҳужрае ибодат учун,

Моҳи кофургун қабо пайваст,
Бўлуб ул ҳужрада худой параст.

Бори кийган ҳарити субҳ нишон,
Кўзи тонг отқуча ситорафишон,

Тентрига туну кун муножоти,
Биров уммеди бирла авқоти,

Лек они кимсага аён қилмай,
Чун аён қилмай ул киши билмай.

Субҳ бўлғоч яна суруд чекиб,
Нағма бирла навойи руд чекиб.

Ҳам анинг рудя иштиёқ ангез,
Ҳам сурудя келиб фироқ оmez.

Бир нафас чунки элни зор қилиб,
Савти тош кўнгли ичра кор қилиб.

Яна тоатқа юз қўюб то шом.
Шом айлаб ҳам ул ишита қиём.

Парда тошида элга нолау оҳ,
Шаҳ дағи анда ер тутуб гаҳ-гоҳ.

Ул ғаройибни истимов айлаб,
Ҳуш анинг кўнглидин видов айлаб.

Ясабон хожа хони меҳмон,
Улча бўлрой такаллуф имкони.

Кўргузуб юз туман латофат ила,
Узатиб шоҳни зиёфат ила.

Хожанинг суду моясига газанд
Еткуруб икки булъяжаб фарзанд.

Менки ул шаҳр нағма сози эдим,
Базмлар дoston навози эдим.

Ҳам кунум лаҳни руд бирла ўтуб,
Ҳам маошим суруд бирла ўтуб.

Чунки ул зоҳир этти руду сурвд,
Офият мендин айлади падруд.

Топмадим элдин илтифот ўзга,
Талх бўлди манга ҳаёт ўзга.

Чун ишим маътал ўлди якбора,
Айладим ўз ишимга бир чора:

Айладим рағбат ул қадар кофур,
Ким ҳароратдин айлагай маҳжур,

Ражулият чу салб бўлди тамом,
Хожа даргоҳи сори урдум гом.

Хожа маҳваш ҳаримида эди шод,
Ким йироқроқтин айладим фарёд.

Истади хожаи фаришта хисол,
Парда ичра нигори ҳур мисол.

Сўрдилар ким: «Недур бу фарёдинг?
Ким сену кимдин ўлди бу додинг?»

Айттим: «Зулм сиздин ўлди манга,
Сен отоу бу қиздин ўлди манга».

Дедилар: «Тухмат этма, эй мазлум!
Ки эмас бизга зулм даъбу русум!

Тонимоқта магар янгилмишсен,
Ўзга эл бизни фаҳм қилмишсен».

Дедим: «Андоқ эмас, сўрунг бир-бир,
То қилай ҳар не қилдингиз, тақрир.

Қилингиз чора берсангиз инсоф,
Йўқса тортинг сўзумга ҳукми газоф».

Дедилар: «Айт». — Айладим оғоз,
Сўзни аввал дуодин эттим соз,

Сўнгра ҳолим дедим шитоб этмай,
Сўз адосида изтироб этмай.

Кулубон туттилар мусаллам ани,
Хожа ҳам, сарви лола руҳ ҳам ани.

Токи бу ерга етти сўз охир,
Ки муродимни айладим зоҳир,

«Ки тиларменки улча бўлса ҳаёт
Ушбу даргаҳда сургамен авқот,

Ки ишим ғайри лаҳну руд эрмас,
Ўзга иш шуғли даст ҳам бермас.

Қут берса фаришта эҳсони,
Қути руҳ ўлса ҳур илҳони,

Бўйла таълим ким эрур ҳавасим
Мингидин бирга бўлса дастрасим,

Умрум ар Нуҳдин кам эрмасдур,
Ҳосили умр ул манга басдур.

Менки бу навъ кўрдунгиз ожиз,
Иўқ бу фан ичра мен киби ҳаргиз.

Бу мамоликда кимга бу иш вирд,
Борча бордур манга камин шогирд.

Бор экандур менинг қошимда забун.
Арзи мусиқий этса Афлотун.

Лек бу ишки эмди бўлди аён,
Сабтидин ожиз англа килки баён,

Ким кўрубтур чу нағмаи тузмок,
Гаҳ қилиб қатл, гоҳ тиргузмок.

Лаҳнким топти мояи иъжоз,
Андин ўлди менинг ишим носоз»,

Кўрдилар чун бу ажзу хорлигим,
Асар этти аларга зорлигим.

Лутф ила дилнавозлиғ айлаб,
Ҳолима чора созлиғ айлаб,

Деди хожаки: «Еримиз бўлсанг,
Соз ила ғамгусоримиз бўлсанг,

Худ маншат санга эрур ҳосил,
Лек бир муддао эрур мушкил:

Сарви гулрухга хизмат этмок ҳам,
Ки яқин келмас анда номаҳрам».

Дедим: «Ўзумни маҳрам айлаб мен,
Сизни ул ишда беғам айлаб мен.

Ҳунар уммедидин бўлуб маъюб,
Ражулиятни қилмишам маслуб,

Онча кофур иттифоқ эттим,
Ки ҳаво майлини йироқ эттим.

Чун эрур ушбу парда кофурий,
Ҳам бу ранг ичра парда мастурий.

Манга ҳам ўзни қилғали ҳамранг,
Бўлди кофур жониби оҳанг.

Бўлмасам ушбу пардадин маҳжур,
Бир камин бандамен отим Кофур».

Сўз дедим чун бу навъ адо бирлан,
Хожау сарви маҳлиқо бирлан.

Ҳайрат айлаб чу қилдилар тафтиш,
Англадиларки воқеъ эрди ул иш.

Илтифот эттилар ниҳоятсиз,
Кўргузуб хулқу лутф ғоятсиз.

Бўлубон лаҳзаи ишимда малул,
Хизматим иккисига тушти қабул.

Хизмат амрида ул сифат бўлдум,
Ки иккисига мултафат бўлдум.

Пардада гоҳ хожаға дамсоз,
Парда кейнида ойға ҳам ҳамроз.

Чун бор эрди муносабат мавжуд,
Асру кўп илтифот тутти вужуд.

Моҳрух чун тузар эди нағамот,
Мени бир ҳайрат айлар эрди мот:

Неки абёти жонфизоси эди,
Борчаси дарду ҳажр адоси эди.

Нағмаға кирса ҳар тарона анга,
Нолалар эрди ошиқона анга.

Англадим хилват ичра ҳам они,
Ки базе йиғлар эрди пинҳони.

Асру кўп музтар айласа эди ғам,
Парда кейнида мен эдим маҳрам.

Ҳар нучук сўзки қилса эрди хаёл,
Мендин ул сўзни айлар эрди савол.

Билганимча жавобин айтур эдим,
Бори сўзнинг савобин айтур эдим.

Тунлар уйқудин ўлса бегона,
Манга дер эрди: «Айт афсона».

Қайдаким бўлса эрди шарҳи фиरोқ,
Йиғлар эрди яғонаи офоқ.

Бўйла аҳволидин тааққул ила,
Жазм бўлди манга тааммул ила,

Ки паривашки зору маҳзундур,
Гўйиёким биравга мажнундир.

Ҳажр ҳори ичин чу ковиш этар,
Савт ила тошқори таровиш этар.

Чекмаса нағма туну кун они,
Куйдурур ул шарора пинҳони.

Ҳоли чун мундоқ эрканин билдим,
Андин онгларни орзу қилдим.

Айтур эрдим ҳадис ҳар софидин,
Сўз ўтар эрди хайру шар соридин.

Токи топтим ўзумга беҳад ром,
Тавсани табъида басе ором.

Бўйла ҳолатда дедим: «Эй маҳваш!
Тенгри тутсун ҳамеша кўнглунг хуш!

Хотиринг қайғудин йироқ бўлсун,
Айш ҳар лаҳза яхшироқ бўлсун!

Мушкиледур манга қилайму савол». —
— «Қил!» — дегач, сўзни бошладим филҳол,

Қим неча вақт эрурки банданг мен,
Меҳрдек хоки раҳфиганданг мен.

Кўзатур мен ҳамеша ҳолинг не?
Айш ёхуд ғаму малолинг не?

Ҳар тарафким етиб дурур кўнглум,
Ўйла маълум этиб дурур кўнглум,

Қим сенинг бир ғами ниҳонинг бор,
Халасидин хароши жонинг бор.

Анга боис биров муҳаббатидур,
Балки андуҳу доғи фурқатидур.

Ки чу андин етар алам чекмак,
Даъб этарсен суруди ғам чекмак.

Ўзни машғул этиб тарона била,
Нола айларсен ул баҳона била.

Чун кўнгул шарҳи ҳоли айларсен,
Хаста кўнглунгни холи айларсен.

Манга бу ғамни ошкор этсанг,
Мени бу сирда роздор этсанг.

Токи бўлғай ҳаётим имкони,
Кимса мендин эшитмагай они.

Лек мумкин дурур даво қилурум.
Саъй этиб ҳожатинг раво қилурум».

Чун эшитти сўзум бути гулрух,
Фикр этиб бўйла ойтти посух:

«Ки бу сўзким дединг йироқ эрмас,
Ростдин нукта яхшироқ эрмас.

Яхши бўлмиш ишим санга маълум,
Лек шарҳин сен айламак мафҳум.

Хирад олинда номувофиқ эрур,
Сўрмамоқ сендин они лойиқ эрур.

Санга йўқ суд англамоқ они,
Манга юз минг балият имкони.

Ишки таҳқиқи бежиҳат бўлғай,
Сўрмоқ они не маслаҳат бўлғай?

Мунда гар истасанг ўзунга нузул.
Икки ишдин бирини айла қабул:

Ё бу тафтиш таркини этгил,
Ёки билгач бошинг олиб кетгил,

Уйла ким бўлмагил бу водида,
Балки бу мамлакат саводида».

Гарчи ул нуктадин етишти ҳарос,
Лек жон қасди айлади васвос.

Бир неча кун кезар эдим ғамгин,
Топа олмади хотирим таскин.

Ҳам замиримни ғамкаш этти бу фикр,
Ҳам димоғим мушавваш этти бу фикр.

Чунки сабру қарорсиз бўлдум,
Оқибат ихтиёрсиз бўлдум.

Яна хилват топиб дуо қилдим,
Суди йўқ можаро адо қилдум:

«Ки хаёлимда фикр ўлуб пеша,
Мени савдойи этти андеша,

Чун ҳадисингни истимоъ этайин,
Бошим олиб қаён десанг кетайин!»

Деди маҳваш: «Ғариб эрур бу сўзунг,
Ким тиларсен бало ўзунгга ўзунг.

Шаҳрда турмасингга паймон қил,
Бошинг олиб кетарга аймон қил».

Хотириға не таврким етти,
Аҳд қилдим нечукки амр этти.

Кўнглида ваҳм қолмағач ёна,
Маҳваш оғоз қилди афсона:

«Ки мени чун ғамин хаёл эттинг,
Ул ғамимға жиҳат савол эттинг.

Сўзни аввалдин этмасам марқум,
Яхши бўлмас санга ғамим маълум.

Билки Чин мулкидур диёр манга,
Утубон анда рўзгор манга.

Икки хон кину размидин тақдир,
Тифл эканда бировга қилди асир.

Байъима хожа муштари бўлди,
Бандаси меҳри ховарий бўлди.

Гарчи мундоқ азиздурмен анга,
Сотқун олған каниздурмен анга.

Чунки йўқ эрди хожаға фарзанд,
Мисли фарзанд қадрим этти баланд.

Чун унум дилкаш эрди, лаҳжам хуш,
Чекар эрдим таронаи дилкаш.

Хукамоким бу фанда моҳир эди,
Ким маҳорат аларда зоҳир эди,

Келтуруб уйга кўп риоят этиб,
Жуду икром бениҳоят этиб,

Ул қадар саъй айлади маҳу сол,
Ким манга касб бўлди мунча камол.

Ҳосилим бўлди тортмоққа нағам,
Музҳику мубкию мунаввим ҳам.

Унум овозаси жаҳон тутти,
Чангим овози осмон тутти.

Хусн худ беқиёсу андоза,
Бўлди овоза узра овоза.

Эшитиб борча аҳли жоҳу тамиз,
Ким бор эрмиш бировда бўйла каниз.

Бўлдилар нақд санж байъим учун,
Тўктилар молу ганж байъим учун,

Ҳар тарафдин чу мол рез этти,
Хожа фарзандини каниз этти.

Неча кўпрак кўруб хоридорим,
Тезрак айлар эрди бозорим.

Чинда бу навъ шўр ила ғавғо,
Ҳар кишининг бошида бир савдо.

Чинда бор эрди бир ажаб наққош,
Сунъ наққошидек жаҳон ара фош.

Иши монандсиз оти Моний,
Ул ёзиб суратимни пинҳоний.

Сафар этмак учун ўзин тузмиш,
Бир шаҳаншаҳға они кўргузмиш,

Қим жаҳон мулки ичра ҳар ким шоҳ,
Бор эмиш анга бандаи даргоҳ.

Шоҳ суратга майл этиб пайдо,
Балки бўлғон эмиш кўруб шайдо.

Уйлаким топибон амин кишилар,
Пок пайванду хурдабин кишилар,

Йибориб Чинға шўр солмоқ учун,
Бир канизакни сотқун олмоқ учун

Бир харидор эди Хито хони,
Ҳукм бирла йироқ этиб они,

Байъ этиб хожанинг мизожи била,
Неча бирла Хито хирожи била,

Шод ўлуб бахтдин кушод топиб,
Ендилар истаган мурод топиб.

Фарз йўл қатъини билурлар эди
Икки манзилни бир қилурлар эди.

То мени шаҳға кетурдилар,
Дурни дарё сори етурдилар.

Етти чун зарра меҳри анварға,
Банда султони банда парварға.

Шоҳ ул элни бениёз этти,
Олам аҳлида сарфароз этти.

Ватан этти манга шабистонин,
Не шабистонки, равзаи жонин.

Андоқ ўлдики менсизин бир дам,
Тийра эрди анга ёруғ олам.

Умридин ҳосили жамолим анга,
Балки умри абад висолим анга.

Иш анга ишрату шикор эрди,
Гашти саҳроу лолазор эрди.

Чопибон кўху дашт сори саманд,
Гўр бўйниға солур эрди каманд.

Ҳар қаён чопса гўр пўя сутур,
Улар эрди сутури олида гўр.

Лолагун гўрни шикор айлаб,
Қонидин ерни лолазор айлаб,

Лолазор ичра чун ичиб майи ноб,
Гўр эти эрди базми ичра кабоб.

Хоҳ шаҳр ичра, хоҳ дашт ичра.
Хоҳ орому хоҳ гашт ичра

Менсизин йўқ эди даме коми,
Ком йўқ, хотирининг ороми.

Бўлмасам ҳамраҳ урмай ул бир гом,
Мен наво чекмай, ичмай ул бир жом.

Мен қаю нағма ким адо айлаб,
Ул чекиб оху жон фидо айлаб,

Дашт аро сайр қилса, ёнида мен,
Шаҳр аро хилвати ниҳонида мен.

Олмайин кўз дами жамолимдин,
Тўймайин бир нафас висолимдин.

Оқибат бўлди ул сифат мағлуб,
Ким мен эрдим ҳаётидин матлуб.

Етти ул ерга ишки хайлу сипоҳ
Қўйди навмидлиққа юз ногоҳ.

Ки алардин йўқ эрди шаҳға вуқуф,
Кеча-кундуз манга эди машғуф.

Ончаким шаҳ менга эди мойил,
Хаста кўнглум анга эди мойил.

Васлин истарга ихтиёрим йўқ,
Ҳажрида лаҳзаи қарорим йўқ,

Шавқ ўти икки ёндин андоғ тез,
Ки бўлуб шуъласи сипеҳр ситез.

Шоҳдин илтифоти номақдур.
Қилғон эркан дурур мени мағрур.

Мен канизи сиёҳбахти лаим,
Ҳам сияҳбахту ҳам сиёҳ гиллим

Шаҳдин ул бандалиқки кўргаймен,
Ҳавсала қайдаким сингургаймен.

Ҳар неким нутқум айлар ўлса баён,
Бор эмиш бошидин-аёқ ҳазён.

Бир кун ул навъ воқе ўлдики шоҳ,
Овда эрдию мен анга ҳамроҳ,

Маст эди ул, чун эрди бодапараст,
Лек мен худпарастлиқдин маст.

Шаҳ этиб бир кийик сари оҳанг,
Чапиға ё ўнгиға олди хаданг,

Деди: «Чун рахшим ул тараф сураيين,
Ани ҳар навъ ким десанг ураيين».

Мен дедимки: «Қўлин шикил эткил,
Ҳам йироқтин-ўқ айлагил бисмил».

Билгач ул сўзни хотири поки,
Тикти икки қўлин этиб чоки.

Чунки солди ики қўлиға шикол,
Кайбур отиб бўғузлади филҳол.

Қилди бир ишки қилғоли они,
Одамизоднинг йўқ имкони.

Керак эрдик жон фидо қилсам,
Шастининг муздини адо қилсам,

Эмди ким мендин истади инсоф,
Бошлабон мен сиёҳбахт газоф.

Ақлдин жаҳл сори қайтибмен,
Ул қадар ҳашву харза айтибмен.

Ки агар адл ила қилиб чора,
Мени қилдурса эрди юз пора,

Деганимга жазо эмас эрди,
Қилганимға сазо эмас эрди.

Анда ҳам қаҳр тиғини сурмай,
Мендек ўлтургулукни ўлтурмай,

Боғлатиб солди бир биёбонда,
Ки қазо етса ўлгамен онда.

Қаҳр ила маст қўйди шаҳрға юз,
Токи ўтти ики кеча-кундуз.

Хожаким деб эди мени фарзанд,
Лек сотиб эди узуб пайванд.

Хотири қолиб иштиёқимға,
Тура олмай ғаму фироқимға,

Мени кўрмак учун бўлуб жозим,
Бўлгон эрмиш Хитойдин озим,

Манга солгонда жаҳл буйла хато,
Икки манзилға етган эрмиш ато.

Ул ики кунки мен эдим мағзуб,
Хожаға кўрмагим бўлуб матлуб.

Сурар эрмиш фарас қилиб шабгир,
Тийра эрмиш кеча нечукким қийр.

Уркубон йўлдин оти чиққон эмиш,
Бир-ики қул била озиққон эмиш.

Сурубон водию биёбонға,
Юз машаққат аро етиб жонға,

Ул қаро тунда бахти бедори
Солгон эрмиш ани менинг сори.

Тийра тун чун манга яқин етмиш,
Хожаға уйқу асру зўр этмиш.

Тушубон бормиш уйқуға бир дам,
Чун кўз очмиш ёруб эмиш олам

Ёнида юз қадамға ёқин йўл,
Иттифоқо назора айламиш ул,

Дашт аро бир қаро кўрунмиш анга,
Бир қаро дашт аро кўринмиш анга.

Кишидекким кулўла банд ўлғай,
Бор бўйида хами каманд ўлғай.

Айлайин деб ҳақиқатин маълум,
Қилмиш ул сори хожа ранжа қудум,

Етса кўрмиш заифаи зори,
Ҳар сари мў танида озори.

Боғланиб сочининг каманди била,
Топибон дашт уза бу банди била,

Раҳм этиб ешгали узатмиш илик,
Ки ўлукму экин, йўқ эрса тирик?

Чунки таъжил ила ешиб они,
Юзида гарчи йўқ эмиш қони,

Бўю боши манга шабиҳ эрмиш,
Кўзу қоши манга шабиҳ эрмиш,

Аёғ остида зулфи помоли,
Зақани чоҳи, юзининг холи.

Хожа билмайки маст эрур, ё соғ,
Топмай уйқудадурму, ё уйғоғ.

Ҳар дам ул ҳайрат они лол айлаб,
Ҳар замон ўзга бир хаёл айлаб.

Хожанинг бўйла ибтилоси чоғи
Кўрунуб корвон қароси доғи.

Йибориб бир қулинки элни суруб,
Келтуруб ул мақом аро тушуруб,

Неча қиз борча ҳамдаму ёрим,
Зуафодин неча парасторим,

Етгали хизматимга жон бирла,
Келган эрмиш бу корвон бирла,

Хожа ул борчани қилиб ҳозир,
Манга қилган эмиш борин нозир.

Алар англаб нишонлар бирла,
Навҳа тортиб тароналар бирла,

Юзни йиртиб яқони чок айлаб,
Дардин навҳаи ҳалок айлаб,

Хожаи кордону фарзона,
Бўлуб ул ҳайрат ичра девона,

Дард ила навҳаи ғамим тутубон,
Йиғлабон зору мотамим тутубон,

Лек фаҳм айламайки ҳол недур?
Меҳри умрумға бу завол недур?

Асру ожиз бўлуб бу суратдин,
Ашк ила юб мени заруратдин,

Кафан айлаб ҳарир ила сайфур,
Сепибон ул ҳарир аро кофур,

Чун мени чирмаб ул ҳарир била,
Они хушбў этиб абир била.

Чун сепилган абири ноб анда,
Сепилиб дам-бадам гулоб анда,

Танки ўлган киби эмиш бетоб,
Чун топиб нафҳаи абиру гулоб,

Юзланиб заъфлиқ димоғима ҳуш,
Нафас ўлмиш танимға ҳам оғуш.

Чун алар фаҳм этиб ҳаёт манга,
Нақди жон айлабон закот манга.

Юзларин суртубон аёғимға,
Яхши ислар тутуб димоғимға,

Дер эмиш ҳар бир ўзга янглиғ сўз,
Ки ўзумга келиб, очибмен кўз.

Чун кўзум тушти нотавонларға,
Меҳр парвард меҳрибонларға,

Айттим: «Мунда турмайин юрунгуз,
Кўчубон жаҳд айлабон сурунгуз.

Ким бу манзил маҳалли офат эрур,
Жон ситон водийи махофат эрур».

Кўч ўлуб чунки нола чекти диरो,
Манга ер бўлди бир амори аро

Томизиб гоҳи оғзима шарбат,
Гаҳ равойиҳ била бериб қувват.

Юрубон йўл ики кеча-кундуз
Қўйди сиҳҳат менинг мизожима юз

Корвон чун хорарға ёвушти,
Хожа бир чашма бошиға тушти.

Сабза узра ясалди кошона,
Зеблиғ боргоҳу шамиёна.

Ясабон тахт уза рафиъ мақом.
Манга бердилар устида ором.

Келиб олимға хожа ўлтурди,
Шарҳи ҳолимни мў-баму сўрди.

Мен доғи ул сифатки воқиф эдим,
Борин андоғки воқеъ эрди дедим.

Хожа бир дам бошин тутуб қолди,
Яна бир дам бошин қуйи солди.

Анга мен чунки шарҳи ҳол эттим,
Ҳолин онинг дағи савол эттим.

Ҳолин ул ҳам деди нечукки эди,
Қиссаси бор эди нечукки деди.

Назар этмай замона ғамларига,
Шукр деб тенгрининг карамларига,

Анда чун бир кун ўлди осойиш,
Сўз юзига берилди оройиш:

«Ки чу айтилди ҳар жиҳат эмди,
Не дурур ишга маслаҳат эмди?»

Мен дедимки: «Агар канизига шоҳ
Ғазаб этти худой эрур огоҳ,

Бор эдим улча бўлди изҳори,
Юз туман ончанинг сазовори.

Чунки шаҳ кину қаҳрини сурди,
Тенгри асради гар ул ўлтурди.

Киши ўлгонга тиғи кин сурмас,
Бир ўлукни ики йўл ўлтурмас,

Бу кафанким либосим айлабсиз,
Хилъати мавту ёсим айлабсиз,

Қийибон дарғаҳига қўйсам юз,
Айтсам бу фасона равшан туз:

«Ки гуноҳики мен қилиб эрдим,
Ўлтурурдек эди билиб эрдим,

Адл ила шоҳ ҳукми қатл этти,
Неки қилмиш эдим жазо етти.

Янги жон манга берди эрса худо,
Ани ҳам келмишам қилурға фидо.

Қатл агар қилса ҳам фигандаси мен,
Афв ҳам айлар эрса бандаси мен.

Журмум ўлса ўзи паноҳим эрур,
Караму лутфи узроҳим эрур».

Мундоқ этсак бу қиссаға тадбир,
Ҳеч шак йўқки шоҳи оламгир

Афв расмин риоят этгусидур,
Карами бениҳоят этгусидур».

Мен бу сўзни чу айладим ийрод,
Хожау халқ қилдилар фарёд:

«Ким хатодур бу раъйким қилдинг,
Хирадингдин магарки айрилдинг?

Ева дер сен! Ўзингдаму йўқ сен?
Ёки хони ҳаётдин тўқ сен?

Шаҳки бир сўз учун тўкар қонинг
Яна қилмоқ недур фидо жонинг?

Шоҳ бир шуълаи фурузондур,
Ҳар кишига етушса сўзондур!

Ут аро ихтиёр ила сурмак
Баҳра бермас, бағайри куйдурмак!

Шоҳким буйла тангдил бўлмиш,
Ғазаби ўти муштаил бўлмиш,

Қочмоқ андин савоб эрур бу дам,
Неча андин йироқ — офат кам.

Ғазабиға тугангач андоза,
Ҳар тараф етгусидур овоза:

Ки бу ишким сенга раво кўрди,
Жониға юз бало раво кўрди,

Андин андуҳ ила надомати бор,
Ёки айш ичра истидомати бор.

Нодим ўлса иложи осондур,
Борибон қайтмоқ не нуқсондур!

Бор эса қилғонида исрори,
Жонни қутқорғон ўлғабиз бори».

Хожа сўзни тугатмак эрди ҳамон,
Ки ҳадисин беканди яхши, ёмон.

Сўзга бу навъ чун қарор ўлди,
Маслаҳат бир сари фирор ўлди.

Чун йироқ эрди кишвари Хоразм,
Қилдилар ул тараф азимат жазм.

Мен чу шаҳдин бу навъ айрилдим,
Ҳажрида қолмоғум тирик билдим.

Ўлган-ўқ айладим ўзумни гумон,
Ҳажр воқеъ ҳамону марг ҳамон.

Ул кафанким либосим ўлмиш эди,
Мужиби эҳтибосим ўлмиш эди.

Ани киймак танимға фан бўлди,
Ки ўлук қисвати кафан бўлди.

Менки бўлдум висоли маҳжур,
Қафанимдур либоси кофурий.

Бот тўкулмас учун тани ранжур,
Сепилибдур кафанда ҳам кофур.

То бу кишвар ҳудудиға еттук,
Токи бу шаҳр аро нузул эттук.

Гар йироқ сен йўқ эрса ҳамраҳ сен,
Бори бўлғон ишимдин оғаҳ сен.

Бу шаҳ олинда мунча ёлғоним,
Анга юз изтироб солғоним.

Демагилким кўнгул ҳавоси эди,
Ки вали неъматим вафоси эди.

Чун санга сиррим ошкор эттим,
Сен доғи қил, неким қарор эттим,

Шартким айладинг вафо этгил,
Бу диёр ичра турмайин кетгил».

Мен симоъ айлагач бу навъ суруд,
Сарви гулрухқа айладим падруд.

Мулк бар мулк тутмайин ором,
Айлабон йўлни қатъ гом-багом.

Кишига зоҳир этмадим бу роз,
Мунга тегруки шоҳи банда навоз

Ҳукм қилдики: «Айт афсона!»
Мундоқ афсона топмадим ёна.

Ҳам кўруб бўйла қасри кофурий,
Ёдима кирди ул бути ҳурий,

Ки фироқ ичра бўлғали ранжур,
Бу сифат хулла айламиш кофур.

Йўқки, кофургун кафан қилмиш,
Анга кофур урарни фан қилмиш.

Улки олам аро ажойибдур,
Бўлса бу қаср аро муносибдур».

Сўзга бергунча қиссагў анжом,
Ғойибидин нишон топиб Баҳром —

Ҳуш юз қатла тарк қилмиш эди,
Юздин ортуқ ўлуб тирилмиш эди.

Ушбу афсонадин ўлуб ёна,
Тиргузуб они ушбу афсона.

Ноладин асраб ўзни ким ногоҳ
Бўлса ровий фиғонидин огоҳ,

Айласа бир нафас фасонани бас,
Анга боғлангай ўзга роҳи нафас.

Дегучи чун деди фасонани пок,
Кўкка тортиб фиғони оташнок,

Чорлабон нуктағўни чун қучти,
Булбули руҳи гўйиё учти.

Онинг оби ҳаётдек сўзидин
Борди ўлган киши киби ўзидин,

Қимни беҳуш этар бу афсона,
Ўзига худ келиб нетар ёна?

*Баҳром ғойибидин нишон топиб, ўздин ғойиб ва бенишон
бўлуб, Хоразм мулкига нишон юбориб, хожани фарзона
била гавҳари ягонани тилатиб, алар келгунча ўзи дағи
ўтри чиққони ва субҳ анфоси масиҳларидек ўлук танга
руҳ кийоргони*

Чунки ул кеча шоҳи шоҳ нишон,
Ғойибидин бу навъ топти нишон,

То саҳар беқарору бедил эди,
Ўйла ким сайди ним бисмил эди.

Шавқ ўтиға куюб нечукки хасе,
Бетаҳаммуллуқ айлар эрди басе.

Шеваси изтироб қилмоғлиқ,
Гоҳ қўпмоқ, гаҳи йиқилмоғлиқ.

Топса эрди бузуқ мизожи қарор,
Буюрур эрди қиссаға такрор.

Иши чун қилганини билмак анга,
Гоҳ ўлмак, гаҳи тирилмак анга,

Ҳажр андуҳи чун қилиб беҳол,
Ҳолиға келтуруб умиди висол.

Не дейин ҳажрдин нелар кўрди,
Ким ул оқшомни тонгға еткурди.

Онча қилди тирилмаку ўлмак,
Ки падида ўлди субҳға кулмак,

Субҳға бўлди чунки кулгу падида,
Дамидин ёнди шуълаи хуршед.

Шоҳнинг итти ҳосил ороми,
Қилди майл андаким Дилороми.

Ул тараф жазм қилди азм этмак,
Токи Хоразм ҳаддиға етмак.

Бўлуб аркони давлати моний,
Неча кун сабр ила қилиб қоний

Дедилар: «Азм қилмомоқ авли,
Ки эрур шаҳға заъф муставли.

Гарчи муҳлик дурур фироқ асру,
Лек бу йўл эрур йироқ асру.

Бўлмағай ранж чун шадид ўлғай,
Сиҳҳат асбоби нопадид ўлғай».

Ҳукамо ҳам келиб алар била рост,
Қилдилар шаҳға ер ўпуб дархост

«Ки неча шаҳға ишқ ойиндур,
Лек кўҳ виқору тамкиндур,

Тоғ ойини истиқомат ўлур,
Чун таҳаррук топар қиёмат ўлур.

Неча кун кўнглинга тутуб ғамни,
Туткил орому бузма оламни!»

Кишилар топти оқибат таъйин,
Чарх суръат валеқ меҳр ойин.

Хожаға нома истимолат ила,
Ойға ҳам, лек бас хижолат ила,

«Ким бу янглиғ хабар эшиттук жазм,
Ки бор эрмиш маконингиз Хоразм.

Бу хабардин агарчи бўлдук шод,
Етти юз навъ бандимизға кушод.

Лек ҳолатни англаған ҳангом,
Тутмангиз анда бир нафас ором.

Кеча-кундуз демай хиром қилинг,
Уйқуни биз киби ҳаром қилинг!»

Шўхнинг руқъасида пинҳони
Томизиб ашкдин боғир қони:

«Ки фироқинг ичимни қон қилмиш,
Ани кўз йўлидин равон қилмиш,

Келки айлай санга фидо жоним!
Йўқса бўйнунгға бўлғуси қоним!

Фурқат ичра чиқорма жонимни!
Дашна урмай оқизма қонимни!

Келки чиқсун қошингда жоним ҳам,
Яна оқсун йўлунгда қоним ҳам!

Ҳажр тигини жонима сурма!
Жон берурдин бурунроқ ўлтурма!

Сайр аро меҳри ховарий янглиғ,
Манга келгил учуб пари янглиғ.

Гарчи ўлтурмак айладинг манга фаң,
Келу кўр, бўйнум узра тиғу кафаң.

Гар қошингға етурмадим ўзни,
Оразингдин ёрутмадим кўзни,

Айлама ҳамл комронлиқға,
Ҳукм қил они нотавонлиқға,

Ки фироқингға то асир ўлдум,
Заъфдин ул сифат хақир ўлдум,

Ки сув ичмак манга не имкондур,
Томизурлар валеk ул қондур.

Бўйла мажруҳу нотавондурмен,
Нотавон жисму хаста жондурмен.

Келу ўлғон танимға жон бўлғил!
Жисмима мояи равон бўлғил!

Гар таваққуф қилурда фаҳм эткум,
Ваҳки келгунг валеk мен кеткум!

Даҳр чун айлагай мени нобуд,
Сен таассуф емак не қилғай суд?»

Чун рақам айлади бу руқъаи дард,
Руқъанинг сафҳасиға берди навард,

Солди қосидлар олиға ҳайҳот!
Деди: «Турмай етинг нигорима бот!»

Яна Хоразм шаҳиға ёзди мисол,
«Буки Хоразмдин бир иллик мол,

Хожаға зоди роҳ еткурсун!
Хожа маҳмилни бу тараф сурсун!»

Шаҳдин ул ишда мундоғ англаб майл,
Ер ўпуб йўлға кирдилар ул хайл.

Ел киби йўлда қилдилар таъжил,
Гўйи ҳар гом ўлур эди бир мил.

Чунки мустаъжил эрдилар беҳад,
Еттилар бот андаким мақсад.

Хожа боғин топиб нечукки насим,
Шаҳ битикини қилдилар таслим.

Хожа чун олғач они, қилди сужуд,
Ойға ҳам етти руқъаи мақсуд.

Хожа боши сипеҳрдин ошти,
Моҳваш фарқи меҳрдин ошти.

Чунки Хоразм шаҳиға етти мисол,
Важҳ берди хазонадин филҳол.

Ўзи доғи хазона еткурди,
Хизмати бекарона еткурди.

Асру кўп шодмона бўлдилар,
Тахт сори равона бўлдилар.

Кўргузуб йўл юруда истиъжол,
Шоҳ худ қилғон эрмиш истиқбол.

Чунки қолди арода бир манзил,
Шоҳ этиб борча халқни ғофил,

Уюғон чоғда эл қилиб тадбир,
Айлади моҳрух сари шабгир,

Ел киби кеча тинмайин кетти,
Сарви гулрухға субҳи дам етти.

Корвон ёлқибон урардин гом,
Топмиш эрди ҳамул замон ором.

Гўйиё эрди тонг қоронғуси,
Элтибон эл кўзини уйқуси.

Боргаҳ чашма бошида тикилиб,
Наргиси гулнинг уйқу майли қилиб,

Чашма бошида бир рафиъ чинор,
Ичи ковоки ул сифатким ғор,

Ичини ўртаган шарори ҳалок,
Кўкси ошиқ ичидек ўлғон чок.

Шаҳ отин бир ҳажарға боғлаб руст,
Ул шажар сори азм айлади чуст.

Кирди пинҳони ул чанор ичра
Ёри ғор ул сифатки ғор ичра.

Анда чун эрди сарви ҳур сиришт,
Топар эрди машоми атри биҳишт.

Шоҳнинг чун мақоми ўлди дарахт,
Ойни уйғотди уйқусидин бахт,

Қўпубон убҳ уйлаким маъҳуд,
Зоҳир этти бурун тариқи сужуд,

Тенгриға чун ниёз кўргузди
Олиб илгига чанггини тузди,

Тақя айлаб йиғочқа бошлаб руд,
Қилди оғоз ошиқона суруд,

Нола шаҳнинг фироқидин айлаб,
Оҳ анинг иштиёқидин айлаб,

Чашма сори уруб паридек гом,
Тутти сарчашма бошида ором.

Номаси сўзларинг суруд ясаб,
Анга лойиқ навойи руд ясаб,

Ҳар сўзидин чекиб фиғон йиғлаб,
Оқизиб сайли ашк қон йиғлаб.

Шоҳ ҳар нағмада бориб ўзидин,
Ашки андуҳ ёғдуруб кўзидин.

Токи ой ун чекиб тарона била,
Бошлади савт бу фасона била:

«Ки бу йўл не бало узоғ ўлди,
Тобидин доғим узра доғ ўлди.

Етти оғзимға ранждин жоним,
Қолмади ғам емакка имконим.

Умрдин ноумед бўлдум ло!
Меҳнати ҳажр ичинда ўлдум ло!

Ул кун ўлғайму, эй сипеҳри даний,
Ки солиб шоҳ хизматиға мени.

Қулоғиға сўзумни еткурсанг,
Оёғиға кўзумни еткурсанг.

Васлдин ҳосил ўлса дармоним,
Бўлмағай ўлсам ўзга армоним!»

Бу сурудини чун эшитти шоҳ,
Еқосин чок қилди тортиб оҳ.

Югуруб жисми нотавон бирла,
Чиқти юз лолау фиғон бирла.

Нафасининг ўти шарор ангез,
Шуъла чиққон киби йиғочдин тез.

Ер аёғиға бўлди андоқ паст,
Ки қуёш кўрғай офтобпараст.

Қолмади анда ҳушнинг асари,
Уйла девонадекки кўрса пари.

Чун пари доғи кўрди андоқ ҳол,
Айлабон ҳайрат они беҳуду лол.

Шоҳ аёғиға дур сочиб кўзидин,
Борди ўпкач аёғини ўзидин.

Ер уза чунки паст бўлди сипеҳр,
Ерга тушти сипеҳр аёғиға меҳр.

Қора туфроққа тушти зилли илоҳ,
Сояға тушти меҳр ҳам ногоҳ.

Шоҳ беҳуд ер узра, моҳ доғи,
Моҳ келмай ўзига, шоҳ доғи.

Ҳажр поён топиб висол кўрунг!
Оллоҳ, оллоҳ! Ғариб ҳол кўрунг!

Ҳажр шоми чу эрдилар беҳол,
Ҳол кўргил, чу бўлди субҳи висол.

Нафас урғунча субҳи абяз пўш,
Бирида йўқ эди нафас, бал ҳуш.

Чун саҳар очти маъданий кофур,
Меҳр оламға ёйди ҳуллай нур.

Корвон аҳли айлабон маълум,
Қилдилар ул икав бошиға ҳужум.

Хожаким кўрди ул ғариб аҳвол,
Билдиким қўнди тойири иқбол.

Элни ул теградин йироқ сурди,
Бир саропарда чувт келтурди.

Қуруб ул теграга саропарда,
Тутти кофургун саропарда.

Кирди ойу қуёш ниқоб ичра,
Балки кофургун саҳоб ичра.

Ўзига келгач ул ики дилхоҳ,
Не дейишгандин ўлмадим огоҳ!

Бир шабистонки эл эмас маҳрам,
Қайси эл ким, саҳар насими ҳам,

Сўзки васфида ҳар наमत бўлғай,
Рост бўлса, дағи ғалат бўлғай.

Ётти алқисса чун муродиға шоҳ,
Сўнгғидин борча етти хайлу сипоҳ,

Шаҳға чун завқ инбисот топиб,
Борча ул завқдин нишот топиб.

Хожани шаҳ вазири хос этти,
Суду савдосидин халос этти.

Касб чун эл ғанимат айладилар,
Шаҳр сори азимат айладилар.

*Баҳром гўрнинг ов азмиға чарга солғони ва ажал хайли
овининг чаргасига қолғони ва сайд азмиға гўр сумми-
нинг тезрафторлиғи ва ўзининг гўр домиға гирифторлиғи
ва салтанатининг анжومي ва тарих ва фасонасининг
итмоми*

Шоҳ чун шаҳрни мақом этти,
Яна оҳанги руду жом этти.

Заъф кетти мизожидин билкул,
Баски гул атри бирла ичти мул.

Ўзи бирла муқаррар этти муни,
Ки ўтар ҳафтанинг чу етти куни,

Ул ети қаср аро хиром этгай,
Ҳар куни бирда майли жом этгай.

Моҳвашлар била қилиб май нўш,
Тутқай ўз маҳваши била оғуш,

Бўлса гулчеҳралар анга маҳбуб,
Лек маҳбубин англади марғуб.

Бўлғай ул қаср ранг малбусот,
Балки кўрмакта борча маҳсусот.

Неча йил бўйла комлар сурди,
Ҳой-ҳуйин фалакка еткурди.

Оқибат ҳе дегунча чархи даний,
Тийра гўр айлади анинг ватани.

Қилма Баҳромдин муни ҳайрат,
Анга худ чарх берди оз фурсат.

Киши юз қарн подшоҳ ўлса,
Тахтгиру жаҳон паноҳ ўлса,

Етти кўк гунбазида ороми,
Човуши бўлса чарх Баҳроми,

Ҳам керак оқибат вадоеъ этмак,
Борчанинг таркини қилиб кетмак.

Шоҳ Баҳромнинг бутуб коми,
Мундоқ ўлди ишининг анжоми:

Ким ичар эрди етти қасрда май.
Ҳар бирига мурур пайдар-пай.

Қайси манзил ароки бўлса муқим,
Сарви гулчеҳра эрди ёру надим,

Чанг бирла тараб физо дағи ул
Нағма бирла ғазал саро дағи ул.

Бўлса девори паст аро дилгир,
Азм этар эрди қилғали нахчир.

Анда ҳам ёнида эди маҳваш,
Чекиб от узра нағмаи дилкаш.

Нағма пардоз ул эрди, соқий ҳам,
Боқийи умру умри боқий ҳам.

Юзидин мажлисиға оройиш,
Унидан хотириға осойиш,

Онсизин эрмас эрди бир соат,
Хоҳ айш айласун вагар тоат.

Бир кун ов солмиш эрди беҳад кенг,
Давраси чарх даври бирлан тенг,

Сайд ул овда ўйлаким анжум.
Борчасига фирор рахнаси гум.

Анда отлиққа ҳад йўқ эрди падида,
Сайдга ҳам адад йўқ эрди падида,

Бир фалаквор марғзор эрди,
Тўла отлиғ била шикор эрди.

Отлиғи чаргалар тузуб неча саф,
Қўшулуб бир-бирига икки тараф.

Чун қўмарғолга етти уч чарга,
Халқ беркиттилар аёғ ерга.

Сайдга ҳаддин ошти эл жаври,
Уч йиғоч эрди чарганинг даври.

Лек ўн беш саф эрди тў-бартў,
Сайддин чарга ўртасида гулув.

Захм ила сайд баски зор ўлди,
Марғзор ўйла лолазор ўлди.

Балки қон бўлди селлар ҳар ён,
Айлади сел майллар ҳар ён.

Сайдким ерга оқти қони анинг.
Чиқти қон сели бирла жони анинг.

Шоҳ Баҳром Гўри беозарм
Ўзни гўр ўлтурўрға айлаб гарм,

Чаргада мингча қодир андозе,
Борчанинг сайд урарға парвози.

Сайдларким келур чиқориб тил
Ҳар бирисига юз рамида қатил.

Чарга аҳли отиб ёғиндек ўқ,
Ҳар тараф қўйса юз қутулмоқ йўқ.

Улубон неча юз туман жонлиқ,
Ҳар киши неча сайд аро қонлиқ.

Қон тўкардаки йўқ ҳарос элга,
Бўлубон лолагун либос элга.

Қондин ул ерда гулистон бутти
Гўйиёким ул элни қон тутти.

Марғзорики ов эди анда,
Қон йўли нов-нов эди анда.

Гўйиё ўйла ер экандур бу,
Ким бор эрмиш тубида болчиғу сув,

Юзини гард таҳ-батаҳ тутмиш,
Анда ёмғур ёғиб гияҳ бутмиш.

Чун гияҳ бутмиш ўйлаким беша,
Тубини маҳкам айламиш реша.

Бир қориға яқин заҳомат анга,
Реша бандидин истиқомат анга.

Эмдиким қондин оқти ҳар ён сайл,
Сайл ўз марказиға айлади майл,

Сингиб ул навъ нам қуйи кетти,
Ки бу нам — сув намиға ҳам етти.

Болчиғ ул навъ бўлди ов элига,
Ки етар эрди кимсанинг белига.

Бодполарға ботмоқ ўлди иш,
Болчиғ устида ётмоқ ўлди иш.

Бўйла ҳолатда меҳр чекти ниқоб,
Парда ёпти қуёш юзига саҳоб.

Булут эл узра қатра бор ўлди,
Нуҳ тўфони ошкор ўлди.

Қуйидин суву юқоридин нам,
Юқоридин наму қуйидин ҳам.

Орада бўлғон ўлса туфроқ руст,
Асрағон бўлса ажриғ они дуруст.

Чун юзин юз туман чирик ёпқай,
Сайд кенича ҳар тараф чопқай.

Ажаб эрмас бўлуб тахалхул анга,
Етса ҳар соридин тазалзул анга.

Хосаким қондин оқибон юз ариқ,
Ҳар ариғ қилса ер юзин балчиғ.

От аёғи ани халоб этса,
Юқоридин ёғин дағи етса,

Не ёғинким етиб фалакка ҳаё,
Тўкса олам эли уза дарё,

Умридин эл не айб кўз юммоқ?
Қайда тебронмак, анда-ўқ чўммоқ?

Ушбулар борча бор эди мавжуд,
Бўлди бир дамда ов эли нобуд.

Чарга даврики халқдин тўлди,
Ер юки оғир эрди ҳам бўлди.

Уйла юмрулди ерга юз минг хайл,
Қилдилар бир йўли сув қаъриға майл.

Давра бирлаки чўмдилар мутлақ,
Бўлди ул ов ҳисориға хандақ.

Сувки хандақ қироғидин тошти,
Не қироғким ҳисоридин ошти.

Қўрган ул давра ичра мундоғ ҳол
Ерни андоғки сув уза ғирбол.

Жондин ул сув била илик юдилар,
Шоҳ, балким бори черик юдилар.

Топмас эрди чўмуб итардин амон,
Сайд афган хамону сайд ҳамон.

Сайд учун борчаға хиром ўлди,
Сайдгаҳ худ аларға дом ўлди.

Шер ила жайран ул мақом ичра,
Туштилар чун бу навъ дом ичра,

Юз туман шеру жайран ўлди чу фарқ
Шеру жайран аро ўларда не фарқ?

Билдилар ошкору пинҳоний,
Йўқ эканни қутулмоқ имкони.

Саъй ила бир-бирин тутуштилар,
Муғтанам англабон қучуштилар.

Бор эди ул қучушмоқ андоқ руст,
Ким бир ўлдилар ики ҳамдам чуст.

Бўйла ваҳдат чу ошкор ўлди,
Бир-бирига икав шикор ўлди.

Кўрди шаҳким сипоҳи дашт навард,
Ботти андоқки йўқ алардин гард.

Ул сариким азимат этти сипоҳ
Ҳам ўшул ён азимат айлади шоҳ!

Мўрдек тушти ул сипоҳ ара шўр,
Кирдилар борча ерга ўйлаки мўр.

Кирди гар мўрдек сипоҳи дажам,
Кирмайин қолмади Сулаймон ҳам.

Гўрдур борча одам аҳлиға қисм
Анга Баҳроми Гўр эди худ исм.

Аждаҳое дурур бу даҳри даний,
Элни ютмоқ дурур шиору фани.

Токи ютмоқ шиорини тутти,
Юта олғонча халқни ютти.

Лек қонуни эрди ютмоғининг
Биру ё ўн, йўқ эрса юз ё минг.

Андин элга баса тааб тушти,
Лек Баҳром иши ажаб тушти,

Ки ани онча иззу жоҳ била,
Даҳр аро сизмаган сипоҳ била,

Бермайин бир дам ичра ҳеч амон
Ўйла чеккай бу аждаҳойи дамон,

Ки биров топмайин хабар андин,
Даҳр аро қолмағай асар андин!

Оллоҳ-оллоҳ! Не аждаҳодур бу!
Аждаҳо демаким, балодур бу!

Ким киши топса аждаҳодин ранж.
Ҳам топибдурлар аждаҳо била ганж.

Мунда йўқ ганж, ғайри вайронлиқ,
Кимса андин қутулмайин жонлиқ.

Токи жондин эрур нишон кишига,
Андин эрмас даме амон кишига.

Жонни олғон била дағи қўймас,
Танни ютқон била дағи тўймас.

Жисми хокини хоксор айлар,
Кўкка ажзосини ғубор айлар.

Ончаким бўлғай ул ғубор асари,
Етар ажзосига анинг зарари.

Анга бир дамдадур тутулмоғлиқ,
Лек йилларда йўқ қутулмоғлиқ.

Бордур андин бировга истиғно,
Ким шиори эрур тариқи фано.

Гарчи бўлди забуни Афридун,
Бу Фаридундек айлар они забун.

Эй Навоий, вужуд ҳарфин унут!
Адам ўлмоқ била фано йўли тут!

Сен чу урсанг фано йўлида алам,
Йўққа мумкин эмас етишмак алам.

Аламин кўрмайин десанг йўқ бўл!
Сени йўқ топса ўзга неткай ул?

*Нозимнинг бу жавоҳири самин ва бу лаолийи анжум
ойини назм силкига тортилғонга кон қозор машаққатидин
фароғат топқони ва осойиш уйқусига кўзин ёпқони ва
шоҳ Баҳром хаёли тушда мутамассил бўлғони ва бу
тарих назми учун узрлар қўлғони*

Лиллаҳил-ҳамдким яна иқбол
Кавкаби бахтим этти фаррухфол,

Толини саъд ёрлиқ қилди,
Қаламим дур нисорлиқ қилди.

Елғузун йўққи, дурри Уммоний,
Балки турлук жавоҳири кони,

Ул жавоҳир нужумидин ҳомун
Бўлди андоққи қуллаи гардун.

Мен неча фикр айладим ўзума,
Ул жавоҳир кўрунмади кўзума.

Гавҳари обдори жолача ҳам,
Лаълу ёқути барги лолача ҳам.

Баски ҳар ён хиром этиб эди чуст,
Қаламим пўядин бўлуб эди суст,

Пайк янглиғки бўлса дашт навард.
Тийра айлар юзини тер била гард.

Даъвийи рост, гар газоф айлар,
Пўяда даъвийи масоф айлар.

Қать бўлди чу дашт пайкори,
Оритур оразин ҳаводори,

Мен дағи чун бу пайки фаррух пай,
Қилди мундоқ васиё даштни тай.

Хаста хотирни завқнок эттим,
Юзидин гарду хайни пок эттим.

Топти чун қилгон ишда бахшойиш,
«Неча кун,— дедим,— айла осойиш».

Менга ҳам тифли табъ ҳормиш эди,
Баски ул пайк бирла бормиш эди.

Айладим ҳужра азми тинмоқ учун,
Кўзларим уйқудин илинмоқ учун.

Бир куҳан бўрё фирош эрди,
Муттако гўша узра тош эрди.

Бўлғоч оромгоҳим ушбу фирош,
Уйқу истаб қўюлди тош уза бош.

Уйқу этмай ҳануз кўзга нузул,
Кўнгул ўлмай хаёлдин маъзул,

Жилва қилди назар фазосинда,
Навму уйғоғлиғ аросинда,

Шўру ғавғода бир гуруҳи қасир,
Бошлари узра бир баланд сарир.

Васфи ул тахтнинг мусамман ўлуб,
Уртасида биравга маскан ўлуб.

Бошида тожи салтанат зоҳир,
Юзида нури маъдалат боҳир.

Яна ул тахти осмон соя,
Қи анга бор эди секиз поя.

Поялар узра эрди секиз бурж,
Ҳар бири бир жамол дуррига дурж.

Дуржларда секиз самин гавҳар,
Буржларда секиз мунир ахтар.

Ҳар бирин бир қуёш нишеман этиб,
Буржни акси бирла равшан этиб.

Манга ул тахт келди ўтруда,
Мен не уйғоқ эдим, не уйқуда.

Мутаҳаййирки, не мисол эркин?
Манга бу тушму ё хаёл эркин?

Ки биров келду ул тарафдин тез.
Деди: «Кей нуктагўйи сеҳр ангез!

Қўпу бир лаҳза ранжа айла қадам,
Ки тилар суҳбатингни шаҳ бир дам?»

Яна бир қиз ҳам эҳтимом айлаб,
Етти ҳам бу замон хиром айлаб.

Сурди бу нукта шўхи ширингу:
«Ки саломинг деди секиз бону,

Еттиси шоҳи комронга ҳарам,
Бири маҳбубу мунису ҳамдам».

Нутқини айлади калом овар
Уйлаким бурноғи паём овар.

Дедим: «Эй ики нукта гўйи фасиҳ!
Нутқунгузда хавоси нутқи Масиҳ!

Манга аввал бу шоҳ отини денг!
Яна секиз пари сифотини денг.

То билиб ул сари қадам урайин,
Нукта сурсам вуқуф ила сурайин».

Дедилар: «Хисрави баланд мақом,
Етти иқлим шоҳидур Баҳром.

Ҳарам аҳли ети гуландоми,
Бириси дилбару Дилороми».

Билгач ул сўзни шодмон бўлдум,
Қўпубон ул тараф равон бўлдум.

Чун ер ўлтум, шаҳ истади ўзига,
Қадам урдум мутиъ ўлуб сўзига.

Суртгум тахт поясиға жабин,
Онча кўрдумки, қўпти тахтниншин.

Чекти оғушиға нахуст мени,
Қучти такрор бирла руст мени.

Шоҳ бирла, қучушқучи бирла,
Хўблар ҳам илик учи бирла.

Қўпубон чун кўруштилар маҳжуб,
Турубон ерга тикти кўз ҳар хўб.

Шоҳ тутқоч қўлумни ўлтурди,
Зарра қадрин қуёшқа еткурди.

Неча дедим ерим эмас бу макон,
Тушгали қўймоқ ўлмади имкон.

Бўлмади тушмак изтироб била,
Сокин ўлдум туман ҳижоб била.

Қуёш олида заррадек бетоб,
Титрабон жисмим ўйлаким сиймоб.

Бўлди доройи кордон хомуш,
Қиргуча танға тобу мағзима ҳуш.

Чун муни билди шоҳи фарзона,
Нукта оғоз қилди шоҳона:

«Кей билик мулкин айлаган тасхир,
Найзайи килк бирла оламгир!

Чун чекиб тил салойи назм солиб,
Даҳр мулкин бу тиф бирла олиб.

Назм кишвар ситони ҳам сен-сен!
Балки соҳибқирони ҳам сен-сен!

Келди жонбахш назминга авсоф,
Киши ҳайвон суйин демаклик соф.

Буки тарихимиз баён қилдинг,
Элга аҳволимиз аён қилдинг,

Тил анинг васфидин эрур ожиз,
Сеҳр худ бор, агар эмас муъжиз.

Ўзгалар ҳам йўнуб бу ишга қалам,
Айладилар бу дostonни рақам,

Ёздилар ҳар неким хуш айладилар,
Сафҳани чун мунаққаш айладилар.

Не эшитганни айлабон тасдиқ,
Қилдилар назм, айламай таҳқиқ,

Қим қаламзан қилур замон таҳрир
Топмиш эрди фасона кўп тағйир,

Чину ёлгонни қилмайин маълум,
Нома зимнида қилдилар манзум.

Санга навбат чу етти саъй эттинг,
Қиссанинг ҳарф-ҳарфиға еттинг.

Сидқу кизбида ончаким мақдур,
Саъй этиб нома айладинг мастур.

Яна буким алар ёзорда варақ,
Бердилар чун рақам ишига насақ.

Қисса кўпрак эканни билмадилар,
Яна истарга саъй қилмадилар.

Бирин назм ичра ҳар неким қилди,
Анга етканда ўзга ҳам қилди.

Бу жиҳатдин баче ғариб умур
Қолди олам эли аро мастур.

Сен бу ишнинг пайиға чун бординг,
Эски дафтар баче кўп ахтардинг.

Ложарам кўп ғаройиб ўлди аён,
Ки бу афсона ичра топти баён.

Яна буким алар қилурда рақам,
Форсини магарки эрди қалам,

Ки неким килк савти солди садо,
Форси лафз бирла топти адо.

Форси билган айлади идрок,
Лек маҳрум қолдилар атрок.

Сен бу назмингни турктоз эттинг,
Форси тилдин ихтироз эттинг.

Холиё бу замонда султонлар,
Кўпраги келди тахмаса хонлар.

Даҳр аро шаҳ чу турк воқийдур,
Эл аро турк лафзи шойийдур.

Чун бу маънини айладинг малхуз,
Турк улус доғи бўлдилар маҳзуз,

Мен чу қилдим вадои дори ғурур,
Икки минг йил қилиб сипеҳр мурур.

Айттинг мунча дoston мендин,
Солдинг эл ичра кўп нишон мендин.

Отима ўчмиш эрди овоза,
Ани янг боштин айладинг тоза.

Бўлса эрди менинг чоғимда бу иш,
Ганжлар айлагай эдим бахшиш.

Токи тушти менинг қўлумға жаҳон,
Қилмадим ер тубида ганж ниҳон.

Ҳар не илгимга тушти сарф эттим,
Шоҳи дарвеш даҳрдин кеттим.

Ганж қўйсам эди Фаридундек,
Нақдлар кўмсам эрди Қорундек,

Манга роҳат етиб бу чоғ андин,
Санга бергай эдим сўроғ андин.

Шоҳларким кўруб замонада ранж,
Ер тубида қўярлар эрмиш ганж.

Анда ҳам бу сифат жиҳатлар эмиш,
Бўйла пўшида маслаҳатлар эмиш.

Одами бўлмади чу олими ғайб,
Манга бу иш кўрунур эрди айб.

Гарчи сендин базе хижилдурмен,
Шукрунг айтурда мунфаилдурмен.

Кўнглум ар асру бас мушаввашдур,
Икки ишдин вале базе хушдур.

Бири буким бу навъ дерлар хайл,
Ки санга йўқ эмиш жаҳон сари майл.

Даҳр ишидин малолатинг бор эмиш,
Жоҳидин саъб ҳолатинг бор эмиш.

Йўқ эмиш жоҳи сори парвойинг,
Молидин мужтаниб эмиш ройинг.

Ҳар неким даҳр моли топса вужуд,
Кўзунг олида бор эмиш мардуд.

Нима ким хотирингга дилкаш эмас,
Санга қилмоқ ружуъ ани хуш эмас.

Яна бир буки давраи афлок,
Гар вужудумни қилди тўдаи хок.

Анга ҳам етти сарсари бедод,
Уйлаким берди борчасин барбод.

Қолмади олам ичра осорим,
Тутти йўқ ҳукмини — йўқу борим.

Лек шоҳики шаҳ нишон бўлғай,
Кафи эҳсони дур фишон бўлғай,

Ки жаҳон аҳли сарфарозидур,
Эмди оламда шоҳи ғозидур.

Шоҳ Султон Ҳусайни чарҳ сарир
Ки анга йўқ жаҳон элинда назир.

Раъйи олинда наййири аъзам,
Қуёш олинда заррадин ҳам кам.

Қадри қошида гунбази мино,
Чархи мино қошида мисли суҳо.

Сифати васфидин чу келди фузун,
Кўп дейилса фасона бўлғай узун.

Сен ангаким бу дам мулозим сен,
Жон била қуллуғиға жозим сен.

Гарчи шоҳи дурур жаҳон довар
Ки анга борча ишда ҳақ ёвар.

Шоҳларким жаҳон аро эдилар,
Даҳр мулкига кадхудо эдилар,

Мисли Жамшед ё Фаридун ҳам,
Ё Скандар, йўқ эрса Ҳорун ҳам.

Борчадин бордурур нишон анда,
Кўргузуб бахт комрон анда.

Бориға гарчи бор мушобаҳати,
Манга кўпрак дурур муносабати.

Бири ул жумладин шижоатдур,
Шаҳға бу иш улуг бизоатдур.

Манга шаҳлиқда берди бу иш даст,
Ки қўлумни чу қилди ҳодиса паст,

Қилди хоқони Чин диёрима азм,
Истадим рўборўй қилмоқ разм,

Сипаҳим бевафолиғ айладилар,
Борча мендин жудолиғ айладилар.

Мутаҳаййир бўлуб бу суратдин,
Ўзни чектим йироқ заруратдин.

Анга борди элу сипоҳим ҳам,
Қўлиға тушти тахту жоҳим ҳам.

Ул бори олам узра шоҳ ўлди,
Манга ҳар ер гўрезгоҳ ўлди.

Оқибат бахтнинг ҳидоятидин,
Бахт йўқ, тенгрининг иноятидин.

Оз киши бирла устига сурдум,
Анга барвақт узумни еткурдум,

Ки ул еткунча разм ила меғим,
Учуриб эрди бошини теғим.

Яна олам саросар ўлди манга
Рубъи маскун мусаххар ў. ди манга.

Шоҳи ғозига ҳам бу ҳол ўлмиш,
Ким чу мулкига интиқол ўлмиш.

Чархдин уйқуға қолиб бахти
Тушмиш аъдоси илгига тахти.

Черики ҳам қўюб адусига юз
Ўзи қолғонда бекасу ёлғуз,

Оз киши бирла бир тараф кетмиш,
Хасми бошига илғабон етмиш.

Эялаб тожу мулку масканини
Топмиш ўз коми бирла душманини.

Қонидин теғин айлабон гулранг,
Лолагун майға айламиш оҳанг.

Чун бу иш душманига қўргузмиш,
Менинг ўлган отимни тиргузмиш,

Лек инсоф агар арода дурур,
Мендин онинг иши зиёда дурур,

Ки мен эттим ул иш биёбонда.
Лекин ул шаҳр бирла кўрғонда.

Яна улким Хаварнақи ясадим,
Даҳр боғига равнақи ясадим.

Не Хаварнақ, Ирам гулистони,
Не Ирам, балки равза бўстони.

Анга доғи бу ком бўлди насиб,
Даҳр аро боғе айлади тартиб.

Туфроғи мушку анбари соро,
Оти олам аро «Жаҳон аро».

Жаннат осо ҳариму бўстони;
Юз Хаварнақча бир гулистони.

Яна бир буки, айладим ети қаср,
Ҳар бири ўз чоғида зийнати аср.

Чаман осоки бор анга бир боғ,
Равза боғиға ҳасратидин доғ.

Анда ўн қаср, балки ортуқ ҳам
Ясамиш йўла ким риёзи Ирам.

Яна улким, манга бу берди даст.
Ки кўнгул салтанат аро пайғаст

Майл этиб айш ила тарона сори,
Боқмадим ганж ила хазона сори.

Ул дағи айш сори мойилдур,
Нағмау савт бирла хушдилдур.

Манга бўлса хазона гар нобуд,
Анга йўқтур хазона худ мавжуд.

Бўйла шоҳики мунча ҳолоти
Турфа вазъу ажаб хаёлоти,

Шаҳлар ичра манга эрур монанд,
Де олурман: манга эрур фарзанд,

Ки жаҳон шаҳлариға шоҳ ўлсун,
То қиёмат жаҳон паноҳ ўлсун.

Сенки олинда бир камин қулсен,
Боғида хуштарона булбулсен.

Қилмоғинг улча муддаоси эрур,
Кеча-кундуз ишинг дуоси эрур.

Ғаразинг буки, умри ўлғай узун,
Давлати доғи лаҳза-лаҳза фузун.

Ғарчи ҳар ишда тенгридур ёри,
Йўқки мен эман хабардори.

Ул чу фарзанд эрур манга, ҳосил,
Руҳум андин эмас дурур ғофил.

Қайси саъб иш сарики юз кетурур,
Анга руҳум баче мадад етурур.

Санга чун бор анинг муроди — мурод,
Мен муродиға айласам имдод.

Гўйиё бўйла ҳукм этар хирадим,
Ки санга ҳам етар эмиш мададим.

Оллоҳ-оллоҳ! Бу не деган бўлғай,
Тенгри узрунгни ҳам магар қўлғай!

Менки базлу саҳода отлиғ мен,
Бўлса юз мунча ҳам уётлиғ мен.

Эмди шоҳингға де саломимни,
Сўнгра мундоғ етур паёмимни:

Ки жаҳон кимсага вафо қилмас,
Шоҳлиғ таркига киро қилмас.

Шаҳки минг йил анинг ҳаётидур,
Ғараз ўлгонда яхши отидур.

Минг йил ўлса ҳаёти маддиға печ,
Ул замонким ўлар эрур бари ҳеч.

Яхшилиқ бирла гар қолур оти,
Бу эрур мужиби мубоҳоти.

Сенки мустаҳсан ўтти авқотинг,
Яхшилиққа чиқиб дурур отинг.

Минг йил уммед эрурки қолғайсен.
Яхши от-ўқ жаҳонға солғайсен».

Шоҳ чун сўзни мундоғ этти тамом,
Ул секиз сарв қадду сийм андом

Ҳам қўпуб ҳамд ила сано дедилар,
Маҳди улёға кўп дуо дедилар.

Мен қабул айлабон дедим: де сўз,
Ким оғиздин бурун очилди кўз.

Кўз очиб англадим туш эрмиш бу,
Кўз юмуб истадим яна уйқу.

Жаҳд ила гарчи топмадим они,
Лек кўп етти файзи риҳоний.

Доваро, хисраво, фалак жоҳо!
Сарфарозо, шаҳо, шаҳаншоҳо.

Неким эрди нидойи Баҳромий,
Ройи этти адоий пайғомий

Санга ул ҳар не пандким берди,
Демаки, иҳтиёж эмас эрди,

Ки анга ҳар неким ирода дурур,
Сенда юз ончадин зиёда дурур.

То қилур чарх гунбади даввор
Акс этар сайри сабъаи сайёр.

Етти кўкни ҳақ айласун пастинг,
Етти кавкабни ҳам фуру дастинг.

Фалак устида тахту жоҳинг ҳам,
Фалак этган бино паноҳинг ҳам.

«САДДИ ИСКАНДАРИЙ» ДАН

*Искандарнинг салтанат тожидин саркашлик қилғони ва
Рум аҳли анинг мақдамидин тахт поясин баланд қилгон-
лари*

Музоришқа улким, қалам қилди тез,
Қаламдин бу янглиғ бўлур нуктарез—

Ки чун Файлақус ўртадин чекти рахт,
Скандарға таслим этиб тожу тахт.

Скандарки донойи офоқ эди,
Билик ичра офоқ аро тоқ эди.

Анга тож ила тахт тушмай қабул,
Бу андешадин беҳад эрди малул,

Ки шаҳлиғда ҳаддин кўп офот эрур,
Не қилса фалакдин мукофот эрур.

Агар таркига кўнглини шод этиб,
Атонинг васиятларин ёд этиб.

Кўп ошуфта қилғоч ани бу миҳан,
Улусни йиғиб, тузди бир анжуман.

Чу яксар йиғилди шарифу вазиъ
Сўзе қилди оғоз беҳад бадийъ.

«Ки эй қавмким, мулкунгиз келди Рум,
Ки олимда ҳоло қилибсиз ҳужум.

Агар сарфароз, ар сарафгандасиз;
Бори тенгрига мен киби бандасиз.

Эмон¹ сиз киби, сиздин ўксук басы,
Атосиз дил озурдан бекасы.

Атомни агар лутф айлаб илоҳ,
Бу кишвар уза айлади подшоҳ,

Ҳамоно бу ишга сазовор эди,
Бу юк чеккали қуввати бор эди.

Вар² обову аждодима қилди ҳақ,
Бу мулк аҳлига ҳукмронлиқ насақ.

Алар доғи зебойи тахт эрдилар,
Тавонову фирузбахт эрдилар.

Вале мен эрурмен бағоят ҳақир,
Доғи салтанат амри беҳад хатир.

Бу ишга керактур тавоно киши,
Эмас мен киби нотавоно иши.

Эрур тортмоқ шер чекконни мўр,
Юкин пилнинг айламак пашша зўр.

Не султонлиғ айларга ният манга,
Не айлай десам қобилият манга.

Бу таклифдин чунки ранжурмен,
Агар айласам тарк, маъзурмен.

Чу мен айладим ажзум изҳорини,
Бу андешадин кўнглум озорини.

Сиз эмди ўзунгузга шоҳе топинг,
Бу кишварға кишварпаноҳе топинг.

Ҳар ишта замон аҳлининг фойиқи,
Ки то бўлғай ул шоҳлиғ лойиқи.

¹ Эмон — эмасми.

² Вар — ва агар.

Қуёшдек қавий меҳру равшанзамир,
Ва гар чиқса ашҳабқа офоқгир.

Адолат аро фасли наврӯздек,
Сиёсатда барқи жаҳонсӯздек.

Ириклик чоғи хасмға чорасоз,
Қотиғлиқ маҳалли раиятнавоз.

Анга тахту давлатни маскан қилинг,
Бошин тож бирла музайян қилинг.

Ким ул ёғдуруб абри эҳсонини,
Ирамдек қилиб мулк бўстонини.

Аду хайлин ошуфтаҳол айласун,
Санам зулфидек поймол айласун.

Неча шуълаи фитна ёқса адув,
Қилич селидин урсун ул ўтқа сув.

Раиятқа қилса қаламзан ситам,
Қаламзаннинг илгини қилсун қалам.

Мусофир йўли риштасин узмасун,
Қароқчи қаросини кўргузмасун.

Қилиб забт ила маҳкам ўғри йўлин,
Улус молидин қисқа қилсун қўлин.

Адам айласун зулм таълимини,
«Лами» жаҳд этиб «лом» ила «мим» ини¹.

Адолат қилурнинг топиб ҳолатин,
Фузун қилсун элга аду олатин.

Неким ҳақ буюрмиш бўлуб пайрави,
Ҳақ айтур улус илгин этсун қавий.

¹ Бу байтда: зулм сўзидаги «лом»(л)ила «мим»(м)ни«лам» и жаҳдга, яъни морфологик қонда бўйича, бўлишсизлик белгисига айлантириб, «зулм» сўзининг ўзини ҳам йўқ қилсин, дейилади.

Бериб зулмгустарга фарсудалиқ,
Раиятқа еткурсун осудалиқ».

Тугатгач сўзин шоҳи равшан замир
Улус чектилар ҳар тарафдин нафир.

«Ки эй хисрави одили додгар,
Нега айладинг бизни фарёдгар?

Етар чоғда адлингдин элга наво,
Бу янглиғ недин зулм кўрдунг раво?

Не сўзлар эдиким баён айладинг,
Ки бу халқ бағрини қон айладинг.

Бу сўзлар дегунча, оқиз қонимиз,
Ки бўлсун йўлунгда фидо жонимиз!

Сен ўлғунча бу эл бошидин йироқ,
Йироқ бўлсалар жонидин яхшироқ.

Санга гарчи жонбахш келди калом,
Яқин эрдиким айлағай қатлиом.

Сену салтанат тарки сўзму бўлур,
Бадилингни кўргучи кўзму бўлур?

Бугун олам ичра сен ул шоҳсен,
Ки афлок сайридин оғоҳсен.

Жаҳон ичра сен билмаган йўқ улум,
Билур олам аҳли, неким аҳли Рум.

Фалак шамъи ройи муниринг сенинг.
Малойик чароғи замиринг сенинг.

Жаҳон кўрмаган сен киби хисраве,
Қуёш талъате, Муштари партаве.

Қилғиб адл ройингдин андоқ зуҳур,
Ки гул бирла хуршеддин атру нур.

Вужудунгда пинхон хирадёрлиғ,
Жамолингда пайдо жаҳондорлиғ.

Бу ҳимматки зотинг аро бордур,
Санга Рум султонлиғи ордур.

Билурбизки бу мулк эрур кам сенга,
Умид улки, тушгай жаҳон ҳам сенга,

Фалак сайридин ошкору ниҳон,
Ки ҳукме ёзилмиш: сенингдур жаҳон.

Яна кимса фармонраво қилмоғил,
Жаҳон аҳлини бенаво қилмоғил.

Агар сен бу ишни қабул этмагунг,
Бу мулк аҳли фарёдиға етмагунг,

Қўюб мулки маврусунга ёнани,
Раво кўрсанг уй ичра бегонани,

Қила олмойин бу бало ихтиёр,
Боримиз қилурбиз жало ихтиёр!

Чу тушсак гадолиққа ҳар мулк аро,
Худо сўргуси сендин ул можаро».

Бу сўз деб улус бўлдилар ашкрез,
Бош айлаб яланг, чектилар рустахез.

Скандарки мундоқ аломат кўруб,
Аломат демайким, қиёмат кўруб,

Пушаймон бўлуб деган ақволиға,
Бузулди базе кўнгли эл ҳолиға.

Солиб ул сифат сидқ ойин сифот,
Дегандин анинг кўнгли ичра уёт.

Ҳам атбоининг яхши ниятлари,
Яна ҳам атоси васиятлари.

Аён этти бир навъ таъсир анга,
Ки бермак маҳол эрди тағйир анга.

Бўлуб хотири ҳаддин ортуқ малул,
Улус илтимосини қилди қабул.

Ризо зоҳир этгач, шаҳи навжувон,
Арастуйи фарзона қўпти равон,

Олиб тожни айлабон аржуманд,
Анинг бошидин айлади сарбаланд.

Равон тутти, айтиб сано, бир қўлин,
Балиноси доно яна бир қўлин.

Ики ганжи ҳикмат ани йўлдабон,
Чиқордилар авранг уза қўлдабон.

Топиб мақдамидин бийик поя тахт,
Қуёш боши узра солиб соя бахт.

Арасту била — йўқ — Балинос эди,
Ки бу Хизр эди, ул бир Илёс эди.

Халойиққа юзланди бир инбисот,
Ки ўлтургали етти муфрит нашот.

Нисор ул қадар сочти яхши-ёмон,
Ки қилди нужум арзни осмон.

Ададсиз сурур аҳлиға бўлди сур,
Анингдекки сур аҳли қилди сурур.

Чу искандари меҳр ўлуб пардапўш,
Шафақ бодасин топти қилмоққа нўш.

Тарабдин фалак қилди ҳоли анга,
Янги ойни жоми ҳилолий анга.

Скандар баруманд ўлуб бахтидин,
Шабистонға кирди тушуб тахтидин.

Гулу сабза узра тузуб тоза базм,
Майи лолагун ичгали қилди азм.

Қадаҳ партавиким дамодам тутуб,
Шабистонни хуршеддек ёрутуб.

Добон сўз, дегаҳ шоҳи гардунжаноб,
Жавобин Арастуйи ҳикматмаоб.

Суруб нукта ҳар сори донишваре,
Билик ичра алломаи кишваре.

Не ҳикматдин айру қадаҳ гардиши,
Не жуз илми ҳикмат такаллум иши.

Нукатким шаҳи комёб айтибон,
Анга нукта аҳли жавоб айтибон.

Зухур айлабон гарчи айшу тараб,
Вале сарбасар маҳзи илму адаб.

Чу ҳар илмдин бўлди гуфту шунид,
Димоғини шаҳнинг қизитти набид.

Кўпуб чиққали майл кўргузди хайл,
Кўзи шоҳнинг уйқуға қилди майл.

Бўлуб уйқу чун улча матлуб ўлуб,
Ёрим кеча ҳам сажда марғуб ўлуб.

Ибодат учун шоҳи яздонпараст,
Ўзин хас киби қилди туфроққа паст.

Иши йиғи ю узри мофот эди,
Анга тонгғача бўйла авқот эди.

Қуёш чун қилиб авж оҳангина,
Ёрутти яна чарх аврангини.

Қавокиб топиб ул ёруқдин зарар,
Бори учтилар ул сифатким шарар.

Скандар яна тахтин айлаб мақом,
Халойиққа ҳукм айлади бориом.

Улус қилдилар кизматига ҳужум,
Қуёш теграсида нечукким нужум

Йиғилғоч улус шаҳ қилиб ибтидо,
Халойиққа сўз мундоқ этти адо:

«Ки берди мента додгарлик илоҳ,
Бор эрса халойиқ аро додхоҳ,

Келиб олимга арзи ҳол айласун,
Ўз аҳволини қийлу қол айласун!

Қошимда сўзин арз айлар замон,
Мени бир ўзи янглиғ этсун гумон.

Не тактимдин ўлсун анга даҳшате,
Не тожимдин ўлсун анга ваҳшате.

Не шаҳ деб мени айласун изтироб,
Не мақсуд адосида қилсун шитоб.

Аён айласун реши дарду ғамин,
Ёқай дод бермак била марҳамин».

Улус бошлади арзи ҳол айламак,
Скандар била қийлу қол айламак.

Саҳардин анга тегруким истиво,
Сўруб халқ дардияға қилди даво.

Киши қони тўкканни бўйнин уруб,
Қўлин кестурурнинг қўлин кестуруб.

Бериб дод мазлуми ғамхораға,
Қилиб раҳм марҳуми бечораға:

Қилиб зулм аҳлин қаро ерга паст,
Аларғаки, мазлум эрур зердаст.

Хуш ул шаҳки зулм аҳлин айлаб нигун,
Жафокаш жафогарни кўргай забун.

Бу янглиғ қўюб адл бунёдини,
Ярим кунгача берди эл додини.

Атоси замонида ҳар навъ иш,
Ки андин халойиққа озор эмиш.

Тамомин улус бошидин қилди дафъ,
Етишсун деб андин халойиққа нафъ.

Яна шоҳлар ҳодис этган русум,
Ки бедод эмиш эл аро бу умум,

Алар тарҳини бузди бунёддин,
Халойиқни қутқорди бедоддин.

Адолат тариқини фош айлади,
Сиёсат анга дурбош айлади.

Раиятқа маълум этиб эҳтиёж,
Ики йил алардин кўтарди хирож.

Амал аҳлиға қилди машғуллуқ,
Емонларға тегурди маъзуллуқ.

Вале яхшиға тақвият айлади,
Яна яхшилар тарбият айлади.

Яна нархларға қилиб иштиғол,
Оғир сотқучиға бериб гўшмол.

Туз айлаб тарозу ики бошини,
Темурдин ясаб, муҳр этиб тошини.

Қари ҳам темурдин анга бўлди хос,
Ки эл бўлди кам газ олурдин халос.

Қапонни ҳам ул ихтироъ айлади,
Қиёс ичра рафъи низоъ айлади.

Яна тузлук изҳориға тузди кайл,
Ки эл қилмағай эгрилик сори майл.

Яна тузди олтун тарозусини,
Қавий айлабон адл бозусини.

Мароҳил аро қўйди раҳдорлар,
Йўл аҳлин хатардин ниғаҳдорлар.

Адолат қўлин тутти андоқ бийик,
Ки топти амон арелондин кийик.

Қарак хайлиға қарчиғай дармиён,
Алар жўжа янглиғ, бу бир мокиён.

Ярим кунгача адл ила дод эди,
Яна кун сўнгғи яхши бунёд эди.

Бу янглиғ чу оз вақт тузди русум,
Ғаний бўлдилар адлидин аҳли Рум.

Кетур соқиё, тўлдуруб жоми адл,
Ки кўргузди Искандар айёми адл.

Таодул била тут ани беҳумол,
Ичарда манга гарчи йўқ эътидол.

Муғанний, навода тузуб муътадил,
Навосозлиқ қил менга муттасил.

Қулоғимға дилкаш садое етур,
Мени бенавоға навое етур.

Навоий, таодулдин этма удул,
Қабул аҳлидин гар тиларсен қабул.

Чу одил шаҳ илгидин ичкунг аёқ,
Неча эътидол асрасанг яхшироқ.

Нечукким, эрур адл шаҳларға зеб,
Эрур ҳам гадо, хокираҳларға зеб.

Шаҳеким адолатдур онинг иши,
Тенг эрмас анга шоҳлардин киши.

*Искандар ишларининг тафсилини ижмол била
дейилмак*

Бу янглиғ деди мўбади нуктасанж,
Қи тарих илмиға кўп чекти ранж.

Қи чун қилди ул шоҳи навхоста,
Адолат била мулкин ороста.

Ҳақим ўйлақим кўргузуб эрди йўл,
Адолат хавосин¹ билиб эрди ул,

Қи олам олурға бўлур мунтаҳи,
Бу сўз фикрида хотири оғаҳи.

Тааммул қилур эрди ҳаддин фузун,
Чекар эрди андеша торин узун.

Чу адлу шужоат анга ёр эди,
Яна рой ила ҳикмати бор эди.

Қуёшдек сипеҳр узра тортиб алам,
Юруб олди олам юзин якқалам.

Ул ишларки ул қилди офоқ аро,
Киши қилмади бу куҳан тоқ аро.

Бу аъжубалар ҳам анга берди даст,
Жаҳондорлар қадри топти шикаст.

Неким қилди ул деса, айтай, киши,
Туганмас ўқуб қарнлар ул иши.

Бори қилғонин демак осон эмас,
Деганга тугатмаклик имкон эмас.

Муносиб бу келдики ҳар ҳол ила,
Десам аввал аҳволин ижмол ила,

¹ Хавосин — хоссаларин.

Ки көмим раво айламиш бўлгамен,
Ҳадисин адо айламиш бўлгамен.

Яна қиссасиға тааққул қилиб,
Таворихиға кўп тааммул қилиб.

Умурида улча ғаройиб дурур,
Ки ул ишта кўпрак ажойиб дурур.

Жудо айлабон кизб олойишин,
Анга айласам назм оройишин.

Ҳамоноки ул шоҳи давлатпаноҳ,
Бурун Рум тахтиғаким бўлди шоҳ,

Мухолифқа қасди ҳалок айлади,
Ки аъдодин ул ерни пок айлади.

Черик чекти андин сўнг истаб кушод,
Жаҳон ичра айларга фатҳи билод.

Бурун тортибон разм учун тиғи кин,
Юруб айлади азми Мағрибзамин.

Қилиб Зангибор аҳлиға чийралик,
Юди тиғи суйидин ул тийралик.

Яна бўлди Доро била ҳамнабард,
Ки бадхоҳдин кўкка тегурди гард.

Яна мулк очмоқта қилмай даранг,
Юруб фатҳ қилди билоди Фаранг.

Чу бўлди мутиъ анда бўлғон улус,
Қирим бирла фағҳ айлади Андалус,

Ениб, Миср фатҳиға қилди ситиз,
Сипеҳр они Миср узра этти азиз.

Кўруб табъи ул марзни ошно,
Қилиб анда Искандария бино.

Чу Зардушт дафъиға қилди гулу,
Алар ўтиға тиг ила урди сув.

Ироқи Ажам сори қилғач хиром,
Наво топти оҳангиндин ул мақом.

Ироқи Арабға чу сурди саманд,
Қудумидин ўлди ул эл баҳраманд.

Яна айлади азми Шому Ҳалаб,
Насиб ўлди ул ерга кому тараб.

Яман сори чиқти нечукким Суҳайл,
Ақиқ ўлғали тошлари қилди майл.

Ер ўпмакка чун Макка азми қилиб,
Қабули учун ул эшик очилиб.

Қилиб азм андин савоҳил сари,
Қўюб юз ажойиб мароҳил сари.

Яна айлабон Форс фатҳиға азм,
Муяссар бўлуб, айламай кийну разм.

Очилғоч булар шоҳи фархунда фол,
Саодат била қилди азми Шимол.

Чу мулк олғали даъбу хў разм этиб,
Таважжуҳ била фатҳи Хоразм этиб.

Чекиб раъяти меҳри ишроқни¹,
Еруқ айлабон Дашти Қипчоқни.

Чу бу ноҳиятдин инонтоб ўлуб,
Инонгири Сақсину Сақлаб ўлуб.

Чу озим бўлуб жониби Осу Рус,
Бўлуб юзлари ваҳмидин сандарус.

Тушуб Чаркасу Гуржа сори йўли,
Бўлуб борча гуржию чаркас қули,

¹ Раъяти меҳри ишроқ — қуёшдай порлаган байроқ демак.

Шимол аҳлин ихсонға ғарқ айлабон,
Таважжух қилиб азми Шарқ айлабон.

Чу манзил қилиб мулки Фархорни,
Кесиб ул гулистонда ҳар хорни.

Чу маъбар бўлуб Мовараннаҳр анга,
Ясолиб Самарқанддек шаҳр анга.

Чигил бирла Яғмодин айлаб убур,
Нечукким, чамандин сабову дабур.

Юруб Чинға бўлгонда маснаднишин,
Камар боғлаб олинда Хоқони Чин.

Яна Ҳинд сори қилиб турктоз,
Бўлуб Кед куллуқ била чорасоз.

Бузуб Ҳинду Чин ичра бутхоналар,
Ясаб тоат аҳлиға кошоналар.

Чу рафъ айлабон куфр янглиғ уюб,
Бериб раҳнавардиға азми Жануб.

Утуб Синд ила Кечу Мукрон сори,
Ҳам андин қилиб азм Кирмон сори.

Хуросон ҳавосида топқач ҳаёт,
Ясаб анда шаҳре нечукким Ҳирот.

Сипоҳон сари дашт қилгонда тай,
Бино айлабон шаҳре андоқки Рай.

Чу фатҳ ўлди оламдағи марзу бум,
Кўнгул жамъ этиб айлади азми Рум.

Неча вақт ўлуб айш ила жомгир,
Кўнгул топмади анда оромгир.

Яна қатла оламда сайр айлади,
Мамоликда бунеди хайр айлади.

Ғариб ишларидинки йўқ анга ҳад,
Бири эрди яъжуж олиға сад.

Масоҳат қилиб борча офоқни.
Не офоқким, чархи нуҳ тоқни.

Чу қилди масоҳат масолик аро,
Йиғоч этти тайин мамолик аро.

Танобеки, массоҳ қилди қулоч,
Қилиб ўн ики минг қари бир йиғоч.

Анинг саъйидин топти бори сабил
Нишоне қачон бир йиғоч ўлса мил.

Манозилда тарҳи работ айлади,
Ки андин мусофир нашот айлади.

Чу маъмурани тузди қилмай даранг,
Тенгиз майли қилди, нечукким наҳанг.

Сув узра суруб бениҳоят кема,
Солиб анда бори кераклик нима.

Неча йил сув узра хиром айлади,
Ҳазойирда гоҳи мақом айлади.

Ҳақ эҳсонидин баҳри зохир аро,
Билодеким эрди хазойир аро,

Борин фатҳ қилди сув узра юруб,
Бирин чун олиб, илгарирак суруб.

Чу ер қолмади олмоғон сувда ҳам,
Бу ишлар била бўлмай осуда ҳам,

Сув мавжи киби изтироб айлади,
Муҳит ўртасиға шитоб айлади.

Чу бўлди ери нуқтагоҳи Муҳит,
Қуйи суву устун сипеҳри басит.

Қилиб сув тубин кўрмак андешае,
Ҳамул ҳикмат аҳли ясаб шишае.

Кириб шишаға ранжу ташвир ила,
Анинг оғзини беркитиб қийр ила.

Танобеки, бўлғай неча минг қари,
Эшилган, келур чоғда дарё сари.

Бир учин қилиб шиша давриға руст,
Яна бир учин туттуруб элга чувт,

Бу янглиғ қилиб чўкти дарё қуйи,
Ани қаъриға чекти дарё суйи.

Ғаройибки дарёда бўлғай ниҳон,
Анга зоҳир ўлди жаҳон дар жаҳон.

Алардин раво айлабон комини,
Кема ичра қўйди яна гомини.

Валекин бу сўзда эрур ихтилоф,
Ерида демакдин эмасмен маоф,

Яна азм қилди қуруғлуққа бот,
Чиқиб айлади азми обиҳаёт.

Қоронғуда айлаб ёруғлуқ талаб,
Ани топмайин қайитти хушкляб.

Қуруғлуқ аро Хизр ўлуб раҳбари,
Тенгиз ичра Илёс эди ёвари.

Бу ишлар қилибким, киши қилмайин,
Кишидин бу навъ ишлар айтилмайин.

Валоят қилиб тенгридин мултамас,
Нубувватқа доғи топиб дастрас.

Бўлуб онча давлат муяесар анга,
Яна онча кишвар мусаххар анга,

Ки сабтига йўнса киши хомае,
Керактур рақам топса «Шаҳнома»е.

Валекин бу дафтарда гунжойиши,
Эмас сиққудек борча оройиши.

Заруратдин алқисса ҳарҳол ила
Анинг қиссасин сурдум ижмол ила.

Адо бўлди ҳар байт аро дафтаре,
Ҳар уй ичра қилдим ниҳон кишваре.

Тамоми бу эрдикӣ, қилдим адо,
Вале эмди тавфиқ берса худо,

Сунуб неча куллий иш сори қўл,
Қилай назмким, асл бўлғай ҳамул:

Алардин бири эрди Доро иши,
Ким ул навъ иш ёд бермас киши.

Бу навъ эрди улким малик Файлақус,
Ки Рум аҳли эрди анга хокбўс.

Жаҳон хисрав ул чоғда Доро эди,
Анга шоҳлиғ ошкоро эди.

Каёнийлар ўрнида офоқгир,
Келиб пушт-барпушт соҳиб сарир.

Умурида ойини Луҳросбий,
Сипоҳида қонуни Гуштосбий,

Бўлуб кўп Каёний иш ихдос анга,
Тегиб Баҳманий мулк мерос анга.

Жаҳонбонлиғ амрида Хисравнажод,
Ангачаки Кайхисраву Кайқубод,

Жаҳон мулкида мустақил подшоҳ,
Анга топшуруб шоҳлар тожу кулоҳ.

Мамоликда ҳар соҳиби тахту тож,
Анга еткуруб пешкаш, ё хирож.

Бири Файлақус эрди ул хайл аро,
Хирожини бергучи беможаро.

Хирож ул нимаким муқаррар эмиш,
Ҳамоноки минг байзан зар эмиш.

Чу ул қилди дайри фанодин хиром,
Скандар анга бўлди қойим мақом.

Бор эрди чу мулк ўлди тайин анга,
Бу янглиғки шарҳ эттим ойин анга.

Ҳам аввалғи йил тортибон тиғи кин,
Қилиб Занг шоҳи била биғи кин.

Топиб тиғининг барқи чун иштиол,
Кууб занги андин нечукким зугол.

Тўкуб эрди қон онча ул хайлдин,
Ки занг аҳли рухсори ул сайлдин

Қаро доғлардек бўлуб ошкор,
Бўлуб ер юзи ўйлаким лолазор.

Ики-уч йил ичра неча бўйла разм,
Қилиб эрди ул шоҳи фархунда азм,

Ки борида аъдоси манкуб эди,
Кириб илгига улча матлуб эди.

Бу фурсатда фатҳ айлаган марзу бум,
Бўлуб икки-уч ончаким мулки Рум.

Қилиб хайлин аъдоға андоқ далер —
Ки бўлғай қулон қасдида наррашер.

Шукуҳи ошиб баҳри заххордин,
Ливоси ўтуб чархи даввордин.

Қилиб тиғи барқи жаҳонсўзлуғ,
Юзи машъали оламафрузлуқ.

Хаёли аро урмайин тобу печ
Жаҳонгирлик фикридин ўзга ҳеч.

Не офоқни ўзига кенг кўруб,
Не офоқнинг шаҳларин тенг кўруб

Атоси вафотидин уч йил ўтуб,
Иши лек ўн онча рифъат тутуб.

Бу уч йил аро кўнглига етмайин,
Хаёлиға балким хутур этмайин —

Ки Дороға бўлғай иши эҳтиёж,
Анга худ не етгайки, бергай хирож.

Бировким азалдиндурур рифъати,
Ўзидек рафиъ-ўқ эрур ҳиммати.

Буким бўлғуси хасм Доро анга,
Керак зоҳир этмак мадоро анга.

Ва ё мулку жоҳиға қилмоқ назар,
Анинг кўнглига мутлақ этмай гузар.

Қачон қилсалар кин ики нарра шер,
Яқинким, бўлур навжувонроқ далер,

Қачон кин чоғи бўлғай андешаси,
Ки кўпракдурур хасмнинг пешаси.

Ики аждаҳо бўлсалар кинасанж,
Тафовут не, кўпрак эса ерда ганж.

Тенгизда балиғ бўлса ҳаддин улуғ,
Наҳанг ўлмас осибидин қайғулуғ.

Сўндаргаким, ёвар афлок эди,
Бисот ичра ҳар кун тарабнок эди,

Ки Доро қошидин етишти расул,
Анинг остониға қилди нузул.

Парастандалардин чу бор истади,
Ани олиға шаҳриёр истади.

Қадам урғоч-ўқ кўрди чун шоҳни,
Супурди юзи бирла даргоҳни.

Парастандалиқ расми чун саз этиб,
Сўзига дуони сароғоз этиб.

Дуюеки, бўлғай сазовор анга,
Жулус амри айлаб жаҳондор анга.

Чу ўлтурди қосид тикиб ерга кўз,
Не ёро анга сўрмайин дерга сўз?

Скандар шукуҳи қилиб лол ани,
Қаю лолким, дангу беҳол ани.

Қилиб шоҳ андин бу маънини фаҳм,
Ки фарру шукуҳи анга солди ваҳм.

Сўз айтиб, анинг сори солмай кўзин,
Анга тегруким, топти қосид ўзин.

Кўнгул босқонин чунки фаҳм этти шоҳ,
Савол этти шоҳона айлаб нигоҳ,

Ки: «Доро шаҳи комрон хушмудур?
Анга мулк ойини дилкашмудур?»

Қўпуб ер ўпуб, берди қосид жавоб,
Яна комкорона қилди хитоб,

Ки: «Бу нав келмакта комингни айт,
Неким деди Доро паёмингни айт!»

Яна ер ўпуб қосиди раҳхиром,
Деди: «Кей шаҳаншоҳи олиймақом!

Чу сўрдунг сўзумни эрур ногозир,
Ки бўлғаймен олингда фармонпазир,

Ҳамоно бурунроқ малик Файлақус,
Ки Рум андин ўлмиш эди нав арус,

Қилиб эрди минг байза ҳар йил қабул,
Зари мағрибийдин топарға вусул.

Бўлуб эрмиш уч йилки ул комёб,
Бўлубтур биҳишт ичра оромёб.

Бу уч йилғи тақсим топқон хирож,
Ки андин эди дўстлуққа ривож,

Магар шоҳ девониға кетмамиш,
Етар махзан ичра магар етмамиш.

Менинг келганимдин бу эрди мурод,
Ки гар лутф этиб шоҳи олийнажод,

Ани берса, айлаб ҳисоб, элтайин,
Йўқ эрса, не айтур, жавоб элтайин».

Скандарга келди бу сўз бас қатиғ,
Ғазаб заҳридин коми бўлди ачиғ.

Юзи ранги кўргузди ўтдин нишон,
Бўлурға жаҳон ичра оташфишон.

Яна лаҳзае бошин айлаб қуйи,
Ҳамул ўт уза урди ҳикмат суйи,

Ки ифроти хилму камоли хирад,
Ғазаб хайли андешасин қилди рад.

Кўтарди бошин сўзга оғзин очиб,
Жавобиға онинг жавоҳир сочиб,

Деди: Айт Дороға мендин салом,
Салом айтқач бўйла етқур паём,

Ки шаҳлиқки, йўқтур бақоси анинг,
Эмас жуз фано интиҳоси анинг,

Бугун, тонглалиғ умр учун кўрма ранж,
Ки қўйғасен албатта ганж узра ганж.

Хазойинки йиғдинг ададдин фузун,
Санга ранж еткурди ҳаддин фузун.

Буким йиғдинг, аввал топ андин осиг,
Қачон топсанг андин осиг, ўзга йиғ.

Ишеким зарар нафъидин бўлса кўп,
Эмас қилмоғи ақл олинда хўб.

Санга нафъ йўқ, бизга андин алам,
Ўзунга етурма алам, бизга ҳам.

Тилаб байза кўп бўлма меҳнатқа туш,
Ҳаво тутти ул байза бергучи қуш.

Агар табъинг ўлди насиҳатпазир,
Эмас бизга ҳам дўстлуқдин гузир.

Ва гар панд кўнглунга йўқ судманд,
Сўзунг бизга доғи эмас дилписанд.

Бошингдин бу беҳуда савдони қўй,
Хаёлингдин ушбу тамоннони қўй.

Ангаким эрур нуктадону зариф,
Улуғ иш дурур тонимоғлиғ ҳариф.

Санга нотавонлар била тушти иш,
Менингдек киши бирла иш тушмамиш.

Гурӯҳеки ҳар йил олурсен хирож,
Сотибсен аларға бирор эски тож.

Хирож олмоқ андин эмас дилпазир,
Ки ҳам тожбахш ўлса, ҳам тахтгир.

Наҳанггеки баҳр ичра бебок эрур,
Гар ул сувда юз минг дури пок эрур.

Не навъ ўлғай андин хирож истамак,
Сувда дурри кўп бўлса бож истамак.

Бу янглиғ тамоннони қилғон баче,
Ўзин сувда қилди балиғ туъмачи.

Хирадмандлиғ келди хурсандлиқ,
Қулайсиз тамаъ нохирадмандлиқ.

Чекиб бежиҳат бўйла хориж наво,
Аромизда кўрма хусумат раво!

Гумон этмаким, молу жоҳинг сенинг,
Иш ўлғонда бўлғай паноҳинг сенинг.

Демай ер кўтармас ададсиз черик,
Санга тигим олинда тутқай илик.

Санга кўп, манга озроқ эрса сипоҳ,
Эрур бергучи озу кўпга илоҳ.

Керак дастгир ўлса давлат иши,
Йўқ эрса нетар кўп черикни киши?»

Тугатгунча сўзни шаҳи нуктағў,
Маҳобат эшитгучини қилди сув.

Қўпуб қосиди нотавон тутти йўл,
Вале не тирик, не ўлук эрди ул.

Солиб тезрак ҳар нафас гомни,
Чу Дороға еткурди пайғомни.

Жавобини Доро эшитгач тамом,
Тағайюр топиб бўйла сурди калом,

Ки «Ҳар кимга бу навъ афсонадур,
Тасаввур қилурменки, девонадур.

Ва ё маст эркинки, бу сўзини
Деган чоғда билмайдурур ўзини?

Ва ёхуд эрур тифли беақлу рой,
Ки эрмас сўзида хирад раҳнамой».

Чу бу нукталардин савол айлади
Равон мустамиъ шарҳи ҳол айлади

Ки: «Не телба фаҳм эттим они, не маст,
Худ эрмас яна тифли ғафлатпараст.

Эрур ҳам хирадёру ҳам ҳушманд,
Ҳадиси рафиу жаноби баланд.

Бўлуб илму ҳикматқа ҳамдаст ҳам,
Диловар сифатдур, забардаст ҳам.

Не ҳожат сифотин баён айламак,
Бўлур сўзларидин аён айламак.

Шукуҳи била фарридин ҳеч аҳад,
Топа олмай олида сўз дерга ҳад.

Нечаким назар айласам ҳар сари,
Анинг фикри эрмас дурур сарсарӣ».

Бу сўз қилди Дорони ул навъ тунд,
Ки бўлди ажал тиғи олинда кунд.

Ғазаб ўтини айлади шуълаҳез,
Ки тушти фалак жавфида рустхез.

Ул ўт қўзғалон солди даврон аро,
Не даврон аро, чархи гардон аро.

Буюрдикӣ, қосидни банд эттилар,
Сияҳчол сори олиб кеттилар.

Деди: «Гўдаги бандазодам менинг,
Жанийбаткаши хонаводам менинг,

Ҳам обоси бу хонадон бандаси,
Ҳам аждоди аждодим афгандаси.

Назар айласам ақл мезониға,
Ким ўлғайки, кираай киши сониға,

Ки онинг сўзин сўз ҳисоби тутуб,
Ва ё мен деган сўз жавоби тутуб,

Тузуб шарҳ айларда дебочаэ,
Ясаб баҳр олинда дарёчаэ.

Не мендин таваҳҳум, не элдин уёт,
Бу ғоятқа шарҳ этгай андин сифот.

Анинг дафъи асбобин энг тез тузай,
Анга ул ким эрконлигин кўргузай.

Берай гўшмолеки ҳар бадсигол,
Тузалгай чу ёд этгай ул гўшмол».

Забон оваре аввал истатти чуст,
Демакта далеру адоси дуруст.

Анга сўзлар айтиб итик досдек,
Итик досдек йўқки, олмосдек.

Яна берди «чавгону гўё»¹ анга,
Қилиб мунда ҳам гуфтугўё анга.

Яна бир идиш кунжуди беҳисоб
Бериб, анда ҳам қилди сўзлар хитоб.

Узотиб ани, тикти йўлига кўз,
Ки то, не кетургай жавобиға сўз.

Чу ул етти қатъи масофат қилиб,
Қизил тилни бошиға офат қилиб.

Скандарга арз этти аҳли вусул,
Ки, «Доро қошидин келибдур расул».

¹ Чавгон — учи эгри узун таёқ; гўй — шу таёқ билан уриб ўйналадиган копток.

Деди шаҳки,— қосидни келтурдилар,
Қаро ерни гардунга еткурдилар,

Скандарга чун тушти қосид кўзи,
Унут бўлди оғзида айтур сўзи.

Шукуҳи анинг жисмидин олди тоб,
Виқори солиб кўнглига изтироб.

Ер ўптик арзи дуо айлади,
Рисолат тариқин адо айлади.

Деди шаҳки: «Арз эт сўзунг борини,
Баён қил, хаёлинг намудорини!»

Деди ҳомили роз айлаб сужуд
Ки: «Жонингга ҳақдин туман минг дуруд.

Йўқ олингда сўз дерга ёро манга
Вале дей, деган сўзни Доро манга.

Не сўзим демиш ул, десанг, арз этай
Десанг йўқ, қаёндинки келдим, кетай».

Скандар замирига солди билик
Ки: «Бордур кетурган каломи ирик».

Дедиким: «Паём этти Доройи даҳр,
Адолат била кишвароройи даҳр,

Ки расми қадимийки, дерлар хирож,
Ки йўқ бизга олмоққа худ эҳтиёж

Вале шоҳларким, эрур бандамиз,
Не ҳукмеки қилсақ сарафгандамиз.

Муни бермак — изҳори тоатдурур
Бизинг ҳукмумизга итоатдурур.

Отонгга замонеким, эрди ҳаёт,
Бу хизмат аро зоҳир этти сабот.

Чу сен топтинг онинг мақомига йўл.
Керак қилсанг эрди неким қилди ул.

Итоат тариқин шиор этмадинг,
Неким қилди ул, ихтиёр этмадинг.

Ики-уч йил ўттию ул етмади,
Киши ҳам ани бозжуст этмади.

Чу иш ҳаддин ўтти йибордук киши,
Ки бўлғай хирож олмоқ онинг иши.

Демишсен неча сўзки, ҳаддинг эмас,
Киши билса ҳаддин, сўз андоқ демас.

Вале невучунким, кичикдур ёшинг,
Тўқунмайдурур тошқа ҳаргиз бошинг,

Ким айдук: жунунунгга оғоз эмиш,
Жаҳолат санга кўпу ақл оз эмиш.

Ишингга йўқ ислоҳ тадбирдин,
Чу гўдаксен, ўттук бу тақсирдин.

Керак эмди хизматни ноком этиб,
Не важҳеки қолмиш саранжом этиб.

Олиб, қилмайин ваҳм, азм этгасен,
Рафиъ остон ўпгали етгасен.

Юзунгдин доғи рафъ бўлғай ҳижоб,
Иноят доғи кўргасен беҳисоб.

Агар ваҳмдин изтироб айласанг,
Деган амрдин ижтиноб айласанг,

Ва ё бўлса тугёну жаҳлу ғурур,
Ки сўз радди зотингга келса зарур,

Ки билмаслигинг ибтидосидур ул,
Кичик ёшлигинг иқтизосидур ул.

Йибордим қошингга муносиб нима,
Бўюн тўлғама, номуносиб дема!

(Кетурди, бу сўзни дебон нуктагўй,
Аро ерга бир савлажон бирла гўй),

Ки гўдаклигинг чунки голибдурур,
Санга «гўю чавгон» муносибдурур.

Будурким, кўрунгай санга кўзга иш,
Валекин эрур мулк иши ўзга иш.

Ва гар рафъ қилмай кўнгулдин хилоф,
Аён қилмасанг ажзинга эътироф.

Низоъ ўлғон ўлса муаккад санга,
Кў худ йўқ ул андешага ҳад санга.

Қўюб жаҳл, ўз жонинга раҳм қил,
Сипоҳим ҳисобин бу кунжудча бил».

Дебон, қўпти мажлисдин айлаб шитоб,
Улуғ зарф аро кунжуди беҳисоб

Кетурдию оғзидин очти тугун,
Бисот ичра ул зарфин этти нугун,

Деди:—«Шоҳдин ҳар ким этмас ҳарос,
Сипоҳин бу кунжуддин этсун қиёс».

Тугатгач сўзни нуктагўйи далер,
Жавоб истаю, кўз тикиб боқти ер.

Чу қосид бу янглиғ такаллум қилиб,
Скандар ниҳоний табассум қилиб.

Тугатти чу хориж таманни била,
Скандар сўз очти таанни била

Ки: «Доройи даврон шаҳи покзод,
Ки бермиш тариқи фасоҳатқа дод!

Ани сўз — чу беихтиёр айламиш,
Ажаб нукталар ошкор айламиш.

Буким шоҳларни демиш бандаси,
Сарафрозларни сарафгандаси.

Гуруҳеки ўз лутфи бирла илоҳ
Аларни қилибдур улус узра шоҳ.

Киши ўзига банда қилмоқ хитоб
Ҳамоноки эрмас тариқи савоб.

Алар қуллуғи ҳаққа ойин эрур,
Агар тенгри бандам деса чин эрур.

Бу сўзким деди шоҳи дарё ато,
Шак эрмаски, бордур саросар хато.

Эрур ширк чун тенгрининг ширкати,
Киран куфр йўлига бу фикрати.

Яна улки, дебдур мени тифлу маст,
Доғи телбалик қайдиға пойбаст.

Бу уч ишга бўлғай биров муттаҳам,
Ки чеккай сўзи куфр сори алам.

Йўқ эрса ики шоҳи ҳашматматоъ,
Аён этсалар мулк узра низоъ,

Бири бўлса, фарзан, улуғ, бир кичик,
Бу сўз демас, ўлса улуғда билнк.

Қўтоннинг улуқ қуш аро сони бор,
Вале сунғур олинда не жони бор?

Яна буки, шоҳ айлаб эҳсон манга,
Йибормишдурур «гўю чавгон» манга,

Эрур мунда бир рамзи пўшида ҳарф,
Тафаъул аро бениҳоят шигарф,

Ки ер җайһатин айлабон жустжўй,
Мудаваар топибдурлар андоқки, гўй.

Чу шоҳ они тутти мусаллам манга,
Ҳамоноки ҳақ берди олам манга.

Буким илгима солди чавгонини,
Мусаллам манга тутти майдонини.

Ҳамоно чиқиб мулк майдонидин
Мени баҳравар қилди чавгонидин,

Ки то мен бу майдонда гўй урғамен,
Самандим қилиб гармпўй урғамен.

Манга муждалар етти андин бәсе,
Ки мамнунмен ул комрондин бәсе.

Бу кунжудки ҳам келди андин буён,
Анинг доғи рамзини айлай баён:

Чу қилмиш сипоҳийға ташбиҳ ани,
Эрур нуктае ўйла танбиҳ ани.

Меннинг хайлима келди қушлуқ сазо,
Ким ул қушқа кунжуддин ўлғай гизо».

Буюрдикки, сурдилар онча товуқ,
Ки кунжуд ҳисобиға бўлғай ёвуқ.

Алар келтуруб дона термакка зўр,
Ки бир дона ҳам қолмай элтурга мўр.

Бу диққатлар айлаб суханварни лол,
Қаю лолким, ўлтуруб инфиол.

Буюрди равон шоҳи ҳикматқиёс
Ки: «Бўл эмди Доро сари раҳшунос.

Эшитган жавобингни еткур анга,
Не сўзларки сурдунг манга, сур анга!»

Ёниб қосид ул сўз хороши била,
Аёғи келиб, борди боши била.

Чу Дороға билганларин қилди фош,
Адоват ўти кўкка тегурди бош.

Қолиб фитна хайлиға аҳли замон,
Адам кўйига қочти амну амон.

Аёқчи, кетур майки, тортай далер,
Чу сархуш бўлай, гукирай андоқки шер.

Кирай хасм аро ўйлаким шери маст,
Бориға берай бир дам ичра шикаст.

Муғанний, чолиб, гарм ҳангома туз,
Сурудунгда оҳанги «Шаҳнома» туз.

Чу оҳанги кин эттилар икки шоҳ,
Далер ўлсун ул нағма бирла сипоҳ.

Навой, жаҳон ичра ошуб эрур,
Фитан сарсари амниятрўб эрур.

Бу ошубдин гар тиларсен амон
Амон топма май шуғлидин бир замон.

Замон аҳлиға бўлса минг ибтило,
Эмас мубтало бода ичган тўло.

*Искандарнинг жаҳонгирлик муддаоси била азм этиб,
Ҳиротни бино қилиб, Мовароуннаҳрни олиб, Самарқан-
ди бемонанд тарҳин солиб, Кашмир сори мутаважжих
бўлғони*

Муаррихки шарҳ этти бу можаро,
Бу янглиғ бўлур сўзга дастонсаро,

Ки чун қилди қишлоқ азмиға шоҳ,
Қаробоғи арронни оромгоҳ.

Жаҳонгирлик эрди андешаси,
Бу тадбир эди туну кун пешаси.

Тузуб ҳикмат аҳли била анжуман,
Бўлур эрди бу амрда ройзан.

Хаёлида дойим бу тадбир эди,
Хаёли намудори тақдир эди.

Бу андешадин ҳосил ўлғач фароғ,
Сипаҳ зийнатин айлар эрди яроғ.

Бериб қавму хайлиға дилдорлиғ,
Тилар эрди ҳақдин мададгорлиғ.

Чу рафъ ўлса эрди анга барча қайд,
Бўлуб рокиб, айлар эди азми сайд.

Фароғат чоғи сайд ўлуб пешаси,
Матофи Арас рўдининг бешаси.

Бу эрди иши токи гардон сипеҳр,
Ҳамал жилвагоҳиға еткурди меҳр.

Қуёш хисрави чунки топиб шараф,
Сипаҳ тортти сабзадин ҳар тараф.

Уруб шоҳи хуршедваш боргоҳ,
Чекиб дашт уза сабза янглиғ сипоҳ.

Топиб саъд соат куҳан тоқдин,
Саодат била чиқти қишлоқдин.

Қилиб азм, қўйди Сипоҳонға юз,
Ўтуб андин, урди Хуросонға юз.

Мунга етгуча борча Эрон замин,
Бўлуб эрди ҳукмиға зери нигин.

Хуросон ҳавосида топти нашот,
Мизожиға юзланди кўп инбисот,

Ким ул кишваре эрди беҳад васиъ,
Ери ўзга иқлимлардин рафиъ.

Масоҳат қилиб борча атрофини,
Нечукким керак топиб авсофини.

Фазосида кўп чашмаву рўд бор,
Бори юб кўнгул кўзгусидин ғубор.

Яна баҳр янглиғ улуғ тўрт рўд,
Ки кўк тоқиға савти тортиб суруд.

Ўзи чунки жаннат намудор ўлуб,
Сулар доғи жаннатқа анҳор ўлуб.

Алардин дедилар бирин Ҳирманд,
Ки ҳар қатраси рафъ этиб юз газанд,

Ки анҳоридин мулки Зобулситон,
Бўлуб зебу зийнат аро гулситон.

Сафо ичра кўзга бериб хийралик,
Ҳамул мулкдин рафъ этиб тийралик.

Еруқ ўйлаким, меҳри гетифуруз,
Бу маънидин оти келиб Нимрўз.

Бу кишварда ҳар бир гадо Ҳотаме,
Доғи ҳар сипоҳи келиб Рустаме.

Яна бир алардин Дарижаз суйи,
Манофиъда ул навъким — раз суйи.¹

Қаю раз, «шаробан таҳуро» дур² ул,
Кеча-кундуз ошоми ҳавродур ул,

Ки анҳори обод этиб мулки Балх,
Ки андиндурур хасмнинг айши талх,

Ҳамул Балхким, қилди Ҳушангшоҳ,
Жаҳондин гузин айлабон тахтгоҳ.

¹ Раз суйи — узум сувни, май

² Шаробан таҳуро — покиза шароб, жаннат шароби.

Мақоми — Броҳими Адҳам келиб,
Ки гарди раҳи чархи аъзам келиб.

Яна бир доғи келди Мурғоб рўд,
Ки шаънида Кавсардин ўлди дуруд.

Олиб заҳмати жисму ранжи равон,
Хирад айтибон они ганжи равон.

Бўлуб андин обод Мохону Марв,
Ки қуштур тазарв анда ашжор сарв.

Паривашларидин бўлуб баҳраманд,
Қилиб таҳти Таҳмуриси девбанд.

Бўлуб сўнгра Санжарға оромгоҳ,
Ки қуш кўрмай ул навъ бу домгоҳ.

Яна бир анга Чахчарон рўд ўлуб,
Ким ул рўд ҳайвон суйидин тўлуб,

Ери рифъат ичра фалакдин нишон,
Бу рўд анда ул навъким қаҳкашон.

Ушоқ тошлари ахтари тобнок,
Латофат аро ўйлаким дурри пок.

Суйи хосиятда зулоли ҳаёт,
Топиб андин ичкан ўлумдин нажот.

Қироғинда ҳар гулбуни ахзаре
Бақо ичра бир Хизр пайғамбаре.

Фалакваш ерининг фазоси доғи,
Келиб жаннатосо ҳавоси доғи.

Вале бу сифат наҳри кавсар мисол,
Ки андин жаҳон коми топиб зулол,

Суйи қуму дашт ичра шойиъ бўлуб,
Бориб ончаким, борча зойиъ бўлуб.

Хуросонни чун шаҳ масоҳат қилиб,
Нечукким жерак тўрт наҳрин билиб,

Дедиким: «Бу ердур жинон гулшани».
Писанд айлабон хотири равшани.

Вале чунки манзури ўлғоч бу наҳр,
Ясаб анда бир жаннат осор шаҳр.

Чу мазкур этиб аҳли дониш ҳар от,
Писанд айлами хотири, жуз Ҳирот.

Чу бу лафзға илтифот айлабон,
Ҳамул шаҳр отин Ҳирот айлабон.

Ҳирот ўлди алқоби Искандарий
Дедилар авом они лекин — Ҳирий,

Чу тўртунч иқлим эди мавқии,
Бас ўлди қуёш соҳиби толии.

Кавокибгаким, етти тақсим эрур,
Жаҳон мулки ҳам етти иқлим эрур.

Ангаким васат меҳри рахшон келиб,
Мунга лек мулки Хуросон келиб.

Хуросон бадандур, Ҳирий жон анга,
Ҳирий жон, бадандур Хуросон анга.

Ало токи, бўлғай сипеҳр узра меҳр,
Еруқ меҳр нуридин ўлғай сипеҳр.

Анга бўлмасун меҳр янглиғ завол,
Сипеҳр этмасун халқин ошуфтаҳол.

Чу саъй айлабон қилди доройи даҳр
Бино бўйла кишварда бу навъ шаҳр.

Қилур эрди манзил-баманзил мурур,
Ангачаки Жайхундин этти убур.

Яна кишваре кўрди фирдавсваш,
Ҳавову суйи мисли фирдавс хуш.

Латофат аро равзадин баҳр анга,
Вале исм ўлуб Мовараннаҳр анга,

Нединким, ики наҳр ароси келиб,
Яқин юз йиғочқа фазоси келиб,

Оқиб ҳадди шарқийда Сайҳун суйи
Бориб ҳадди ғарбийда Жайҳун суйи.

Йўқ улким анга бу ики рўду бас,
Ун-ўн беш сув ҳар бир нечукким Арас.

Бўлуб ҳар биридин жудо наҳрлар,
Ки ҳар наҳри обод этиб шаҳрлар.

Валекин бу рўдеки, дерлар Куҳак,
Ки йўқ равзанинг наҳри эрконга шак,

Ки ичгач тавоно бўлуб, нотавон,
Гузар айлабон умр янглиғ равон,

Ки андин не бир шаҳр обод ўлуб,
Не маъмурасидин биров шод ўлуб.

Агарчи латофатда рашки Фирот,
Бўлуб борча зойиъ, нечукким ҳаёт.

Скандар чу бу мулки дилкаш кўруб,
Фазову ҳавсинн Эрамваш кўруб.

Хусусан Куҳак рўдиким, наҳри Нил
Эмас онча, не Нилким, Салсабил.

Яна тенгридин бўйла тутти умид,
Ки ул Нил учун Мисре этгай падид.

Қилиб ҳикмат аҳли била гуфтугўй,
Этиб шаҳр учун яхши ер жустужўй.

Ҳамул пуштаеким Куҳак топти исм,
Не пушта, жаҳон ганжи узра тилисм.

Ушоқ тош анга лаълу инжу киби,
Яшил сабзаси чархи мийну киби

Ки мансуб эрур анга Куҳак суйи,
Нединким, эрур жори андин қуйи.

Ҳамул тўпа олидин андоқ оқар,
Ки ошиқ бошу ашки дер ким боқар.

Анинг ёнида шаҳр қилди бино,
Ки ўлтурмасун анда гарди фано.

Скандар отоди Самарқанд ани,
Самарқанди фирдавс монанд ани.

Ани чун тугатти қилиб эҳтимом,
Равон қилди Қашмир сори хиром.

Кесиб даштнинг роҳу бераҳини,
Анга солғуча сояи жоҳини.

Бийик ҳиммату бахти бедоридин,
Басе мулк фатҳ ўлди ҳарсоридин.

Чу Қашмир ҳаддиға қўйди оёғ,
Падид ўлди бир чархпайванд тоғ.

Қўкартиб қамар оразин хораси,
Солиб бўркни ерга наззораси.

Фалакка дегин ўйла рахшанда тош,
Ки пардохт қилғайлар айлаб тарош.

Ики жониби ҳар бир андоқ йироқ,
Ки қатъиға азм этмаган яхшироқ.

Бу янлиғ бийик тоғ, анингдекки Қоф,
Бўлуб чархдин ерга тегру шигоф.

Бўлуб ошкоро аросинда йўл,
Вале икки йилмон қиё икки қўл.

Бу йўлким анга тоғ ўлуб ҳар сари,
Келиб арзи тахмин била юз қари.

Ани аҳли Қашмир дарбанд этиб,
Ики тоғни бир-бирга пайванд этиб.

Юз эллик қари авжи рифъат анга,
Яна мунча доғи захомат анга.

Анингдек қўюб гаж била хоратош,
Ки ердин бўлуб кўкка якпора тош.

Темурдин ясаб анда дарвозае,
Фалак тоқидин тоқи андозае.

Бу дарвозани ўйла руст айлабон,
Ким ул икки жузвин дуруст айлабон.

Қўпорибки ердин мадоро била,
Камаргоҳиға тегру хоро била.

Ясаб устида буржу бору доғи,
Адув дафъин этмакка кўшиш чоғи.

Демай кимса дарбанду бору ани,
Тасаввур қилиб ақл жоду ани.

Ичинда ики минг киши чорасоз,
Бори ҳийлапардозу афсунтироз,

Ки дарбанди олий намудоридин,
Яқин келмагай кимса минг қоридин.

Қишиким қадам қўйгай ул ён нахуст,
Оёғи анинг бўлгай ул навъ сушт,

Ки топмай таҳаррукнинг имконини
Ёмон вартада кўргай ўз жонини.

Таковар доғи қилса ул ён шитоб
Оёғидин итгай тавон бирла тоб.

Сипаҳ чун бу ерга етиб, лол ўлуб,
Таҳайюрдин ошуфтааҳвол ўлуб,

Шаҳ олиға қайтиб аён эттилар,
Неким бўлмиш эрди баён эттилар.

Шаҳ этмай бу сўзларга ҳеч илтифот,
Арасту била етти ул ерга бот.

Инонмай йироқтин намойиш била,
Яқин айлади озмойиш била.

Дедиким: «Бу найранги Қашмирдур,
Фусунгар иши, макру тазвирдур.

Керак қилмоқ андоқ анинг чораси,
Ки бўлғай нигун бурж ила бораси».

Черикни тушурди кейинрак ёниб,
Юруб ҳифз учун давриға айланиб.

Чу кўнгли бўлуб жамъ, айлаб хиром
Тушуб боргоҳ ичра, тутти мақом.

Бор эрди жанобида беш юз ҳаким,
Алардин ўни кеча-кундуз надим:

Фалотун, Арасту, Балинос ҳам,
Яна Аршмидус, Шаминос ҳам.

Қилинмуну, Волису, Фарфуринус,
Ки Суқроту Ҳурмус киби хокбўс.

Борин ҳозир этти тузуб анжуман,
Деди анжумансози лашкаршикан,

Ки: «Бу ишки афсуни Қашмир эрур,
Ани дафъ этарга не тадбир эрур?»

Равон ҳикмат аҳли сўз оғоз этиб,
Тилин шаҳға бори дуосоз этиб,

Дедиларки: «Шаҳға бу иштин не ғам?
Бу иш демали, бўлса юз мунча ҳам

Бу дарбанд агар чархи гардон эрур,
Иложи анинг бизга осон эрур.

Шаҳ иқболини тенгри этсун фузун,
Ки иқболи гар бизгадур раҳнамун,

Бу найрангларға шикаст айлали,
Бийик борасин ерга паст айлали.

Не қилғай неча жўғийи сеҳрсоз,
Бири муҳрадузду бири ҳуққабоз,

Ки ҳикмат эли они дафъ этмағай,
Илайдин не қилғонлари кетмағай.

Бу донишвар элким эрур раҳбаринг,
Қаю раҳбаринг, бандау чокаринг.

Биликдин эрур ҳар бири бир жаҳон,
Жаҳон ҳикмати ҳар бирида ниҳон.

Фалотунға юзланди ул ерга иш,
Ки жўғидин ўлғай анга сарзаниш.

Арасту нега ердин ўлмас адам,
Ки кўргай фусунгардин афсуну дам.

Кўп ўлса фусунсози Кашмирнинг,
Биримиз бизинг бас, алар бўлса минг.

Неча бўлса чубчуққа жоду лақаб,
Кўпидин қилур сайдгар кўп тараб.

Шаҳ ар икки кун бўлса оромжўй,
Учунч ўлсун аъдосидин комжўй.

Қилиб ҳикмат ойиниға илтижо,
Бузоли алар сеҳрини жобажо».

Скандар бу сўздин тарабгин бўлуб,
Сўзи аҳли ҳикматқа таҳсин бўлиб:

«Бори амрдин — деди — маъзул ўлунг,
Бориб бу ишингизга машғул ўлунг».

Алар қўпти шаҳни дуо айлабон,
Неким коми эрди, раво айлабон.

Скандар қўпуб, қўйди хилватқа юз,
Алар қўйдилар борча ҳикматқа юз.

Бўлуб анжум аҳволиға раҳшунос,
Табиатларин доғи айлаб қиёс.

Неча кўрау дамни даркор этиб,
Филиззотдин бир намудор этиб.

Қилиб мазж сиймобу қалъию рўй,
Намудор қилдилар ул навъ гўй.

Мудававар фалакдек мисоли анинг,
Фалакваш ичи доғи холи анинг.

Ичининг халосин мало қилдилар,
Адовийдин они тўло қилдилар.

Мураккаб неча навъ ашё қилиб,
Ҳамул ҳуққа ичра муҳайё қилиб.

Ики суқба ичра фатила анга,
Қилиб зоҳир ул тавр ҳийла анга,

Ким ул гўйни хасм боши киби,
Ғалат айладим, раъд тоши киби.

Фатиласиға ўтни чуст айлабон,
Қўюб раъд ёйиға руст айлабон.

Ани отиб ул сода хоро аро,
Ҳаводин тушургайлар аъдо аро.

Фатила борурда куюб сарбасар,
Етиб махфи ашѐга ўтдин асар.

Чу ерга тегиб руст гўйи тилисм,
Неча пора бўлғай анга сулб жисм.

Ушолғоч, садо чиққай андин ғариб,
Яна шуълаву риҳу дуди ажиб.

Уни бузғай ул сеҳр асбобини,
Ўти очқай ул қалъанинг бобини.

Қаро айлағай дуди соҳир юзин,
Қаророқ ҳамул фанда моҳир юзин.

Исидин ким этса муаттар машом,
Унутқай фусун илмини, вассалом.

Чу зебо тилисм ўлғач ораста,
Ҳамул навъким моҳи нокоста.

Бўлуб жамъ ул ҳикмат ойин гуруҳ.
Фалакдин фузун ҳар бирига шукуҳ.

Қўюб шоҳи Дорофар олиға юз,
Не Дорофар, Искандар олиға юз.¹

Тилисми ниҳонни аён қилдилар,
Ниҳон барча рамзин баён қилдилар.

Шаҳ ул турфа ишдин баса шод ўлуб
Деди узрлар ҳаддин афзун қўлуб,

Ки: «Мундоқ тилисмеки саз эттингиз,
Шуруйда не ишга мавқуфсиз?»¹

Чу шаҳ табъида тэптилар бу ҳавас,
Дедиларки: «Ҳукмунгга мавқуфу бас!»

Қўпуб шоҳу, эл ичра ғавғо тушуб,
Улусқа ул ишдин алоло тушуб.

¹ Иккала нусхада шундай ёзилган.

Чу рокиб бўлуб қалъага қилди майл,
Улус доғи юзланди андоқки сайл.

Юруб олида олам огаҳлари,
Рикобида бори жаҳон шаҳлари.

Сипаҳнинг қироғига чун еттилар,
Равон раъд асбоби соз эттилар.

Тилисми гаронмойани келтуруб,
Ҳамул раъд ёйиға тошдек қуруб.

Чу доруға ўт етти, тутти ҳаво,
Қилурға улус меҳнатиға даво.

Бориб тушти аъдо аросиға чуст,
Азим ун чиқорди тегиб ерга руст.

Деган тўрт иш тутти андин вужуд:
Садову афан ис била ўту дуд.

Садо ботил этти фусунларни пок,
Ўти куйдуруб қалъани қилди хок.

Фусунгар юзин дуди этти қаро
Иси қўймади нукта хотир аро.

Алар ичра чун тушти ул рустахез,
Топилмас эди чорае жуз гурез.

Қочиб бўлдилар озими пойтахт,
Анга тегруким, Маллуийи тийра бахт.

Паришонлиғу бенаволиғ била,
Ҳамул дуддин юз қаролиғ била,

Борур чоғда минг жодуйи сабзранг,
Валекин келиб барчаси аҳли занг.

Бориб анда кўк қарға — зоғе келиб,
Кетиб тўти, аммо калоғе келиб.

Ҳамул гўй отилғоч қочиб як-баяк,
Масалдурки: «минг қарғаға бир кесак».

Киши тонимай мунда мингдин бирин,
Алар демагунча ул иш соҳирин.

Чу маллуға арз эттилар ҳолни,
Алар отқон ул турфа тимсолни.

Скандар ишидин кўтарди ҳисоб,
Ўз аҳволиға топти йўл изтироб.

Қавий англади они, ўзин заиф,
Яқин билдиким, эрмас эрмиш ҳариф.

Ҳаким олида ҳеч жоду сўзи,
Нечукким Скандар қошида ўзи.

Адув олғонин билди дарбандни,
Ҳамул қалъаи чарх манондни.

Яқин англадиким, хато айламиш,
Ки шаҳ буйруғидин ибo айламиш.

Ўзин топти бeбаргу ҳайрон бaсе,
Элин ҳам ваҳиму паришон бaсе.

Тута олмади мулки ичра қарор,
Доғи топмади чорae жуз фирор.

Ҳамул қалъаким васфи ўтти бурун,
Топа олмади андин ўзга ўрун.

Анинг нақбин очмоққа айлаб шитоб,
Хазойин тошитти анга беҳисоб.

Бaсе бeбaҳo тuxфa — бoри нaфис.
Ки тaбъ они топқай ўзигa aнис.

Жавoҳир фузун ҳaдду миқдордин,
Сaмин гaвҳару лaъли шaҳвордин.

Авонийи сиймину заррин зуруф,
Ки ожиз бўлуб элга андин вуқуф.

Хазойиндаким ҳар не ашә эди,
Ки навъи туҳаф ё ҳадоё эди,

Борин ўйла қилдурди қўрғонға нақл,
Ки эҳсосидин қолди ҳайратқа ақл.

Чу жамъ айлади кўнглин ул ҳолдин,
Фирор этти нофаррух иқболдин.

Макон айлади ул Қаротоғ уза,
Анингдекки қўнғай чибин зоғ уза.

Анга бўлди иш бўйла суратпазир,
Вале шоҳи Жамқадру Доросарир,

Ҳамул дамки оттурди қўрғонға гўй,
Ки дарбанд қилди йиқилмоққа рўй,

Деди, айлагай азм қўрғон сари,
Нечукким наби чархи гардон сари.

Вале бермади аҳли ҳикмат анга
Равон азм қилмоққа рухсат анга,

Ки: «Қилмоқ бугун азм эмас маслаҳат,
Бугун манъ қилмоққа будур жиҳат,

Ким ул дуд ила ис тугансун тамом,
Ки нуқсон топар элга андин машом».

Эшитгач бу сўз довари қаҳрамон,
Сукун ихтиёр айлади шодмон.

Ениб боргаҳ сори азм айлади,
Тараб бирла оҳанги базм айлади.

Билик аҳлидин мажмаэ соз этиб,
Кўп эҳсону таҳсинлар оғоз этиб.

Қилиб ҳар бирин лутфдин баҳраманд,
Ато¹ бирла таъзимидин аржуманд.

Чу мағрибқа отти ҳақими сипеҳр,
Скандар тилисми киби гўйи меҳр,

Қадаҳ бирла тийби димоғ эттилар,
Тараб бирла майли фароғ эттилар.

Анга тегруким, гарм бўлди димоғ,
Қўпуб, уйқудин истадилар фароғ.

Бариб табъдин ранжу фарсудалиқ,
Бадан уйқудин топти осудалиқ.

Чу хуршед кўргузди анворини,
Скандар киби очти рухсорини.

Скандар очиб чеҳра хуршеддек,
Мурод аҳлиға субҳи уммеддек.

Чиқиб рахш уза ўйлаким Рустаме,
Ва ё чарх уза наййири аъзаме.

Сипаҳ доғи туш-тушдин ўлди равон,
Агар худ тавоно, ва гар нотагон.

Чу дарбанднинг оғзиға ёвушуб,
Неча кун черик ўттилар чубрушуб.

Қилиб кўч-баркўч ул ён хиром,
Ки етти ҳамул шаҳр элидин паём.

Расуле етиб хизмат этти падид,
Бир илгида нома, бирида калид.

Хатин шаҳр аҳли савод айлабон,
Анинг ҳукмиға инқиёд айлабон,

Ки: «Маллуда бўлгон замон бу диёр,
Йўқ эрди бу қулларға ҳеч ихтиёр,

¹ Ато — ҳадя.

Ки қилғай эдук хизмат изҳорини,
Аён айлабон қуллуқ осорини.

Бу дамким ани шавкатинг қилди паст,
Фирор ихтиёр этти, топиб шикаст.

Неча бандалиғ ичра шармандабиз,
Неким бизга ҳукум айласанг бандабиз.

Ёруғ айласанг мулки вайронимиз,
Фидодур санга мол ила жонимиз.

Ва гар бизни истарга фармон эрур,
Бориға юзунг кўрмак армон эрур.

Эрурбиз не ҳукм айласанг муфтахир,
Бу нома жавобиға биз мунтазир».

Скандар ўқуғоч битийди мисол,
Ки: «Сиз келгали бўлманг ошуфтаҳол.

Ҳамул мулкунгузда фароғат қилинг,
Менга деб дуо, ҳаққа тоат қилинг,

Ки мен худ келурмен шитоб айлабон»,
Йиборди бу янглиғ хитоб айлабон.

Етишгунча бу нома бирла расул,
Ўзи доғи шаҳр ичра қилди нузул

Ясаб эрди Маллу тарабхонае,
Тараб қилғали қасри шоҳонае.

Ҳамул қаср даврида бир турфа боғ,
Анга ҳар гули тоза равшан чароғ.

Бийик тоқини чархфарсо қилиб,
Бу гулшан отин «Жаннатосо» қилиб.

Ҳамул равзада бўлди шаҳ манзили,
Тушуб шаҳр ичинда сипаҳ маҳмили.

Чу бу ишни маълум этиб хосу оғ,
Бори «Жаннатосо»га айлаб хиром.

Хавоси кўруб шоҳдин илтифот,
Топиб ҳар бири янги бошдин ҳаёт.

Авом олиға илтижо айлабон,
Йироқтин чекиб ун, дуо айлабон,

Шаҳ алтоф ила барчасин шод этиб,
Бузулғон кўнгулларни обод этиб,

Қилиб ҳукмким, эл қилиб изтироб,
Кишидин тамаъ қилмасун ришта тоб.

Бировким тамаъ риштае қилғуси,
Анинг бирла бўғзидин осилғуси.

Бериб мулк эли лек моли амон
Ки андин топиб баҳра яхши ёмон.

Раият бу бермакка хурсанд ўлуб,
Сипоҳи олурдин баруманд ўлуб.

Бировдин бировга етишмай ғаме,
Кишидин киши олмайин дирҳаме

Скандар ичиб айш учун жоми соф,
Қилур эрди Кашмир мулкин тавоф.

Ғаройиб кўрар эрди ҳаддин фузун —
Ки шарҳи анинг сўзни айлар узун.

Бир ул жумладин жоме эрди шигарф,
Тўла майдин андоққи дарёйи жарф,

Ки Маллу чу солиб чиқиб мулкени,
Қочиб қолди гўёки бир хозини.

Неча тухфа ганжидин онинг олиб,
Чу ул қалъага азм этиб, бу қолиб.

Ҳамул тухфалар бир-биридин ғариб,
Ҳамоно Скандарга эрмиш насиб.

Алардин бири ул дурахшанда жом,
Ичинда тўла бодаи лаълфом,

Ки ҳар нечаким ичса кам бўлмайин,
Ича олмайин кимса, ҳам бўлмайин.

Ёзиб жом даврида таърифини,
Қилур чоғда ул жом таснифини,

Ки оламини олғонда Жамшедшоҳ,
Ким ул хисраве эрди ҳикматпаноҳ,

Неча йил йиғиб ҳикмат аҳлин тамом,
Тилисм эттилар саъй этиб икки жом:

Бирисин деди: жоми гетинамой,
Бирисин деди: жоми ишратфизой.

Чу гетинамо асру машҳур эрур,
Муни васф этай улча мақдур эрур,

Ки вазъин тилисм айлаганда ҳаким,
Бу навъ айламиш соз табъи салим,

Ки май жозиби бўлғай ажзо анга,
Тамом ўлмағай бода асло анга.

Неча ичсалар бўлғай ул лаб-балаб,
Зиҳи хуш тамошо, зиҳи хуш тараб.

Агарчи неча ичса ўқсулмағай,
Вале эгри ҳам бўлса тўқулмағай.

Анингдекки, май жазби онинг иши,
Ола олмағай жазб қилмай киши.

Май анда ҳамул кун магар қолмағай,
Ки оламда майдин асар қолмағай.

Скандарга чун рӯзи ул жом ўлуб,
Тузуб мажлису бодашом ўлуб.

Қилиб ҳикмат аҳли тамошо ани,
Иликдин даме қўймай асло ани.

Бўлуб шаҳға ул навъ ишратфизой,
Ки ёд айламай жоми гетинамой.

Кетур соқий, ул жоми ёқутгун,
Ки эл табъида ишрат этгай фузун.

Неча бодасин ичса кам бўлмағай,
Муоширға андин алам бўлмағай.

Муғанний, суруде чиқор дилнавоз,
Бўлуб аҳли Кашмирдек сеҳрсоз.

Агар нағма бас қилмоқ этсанг ҳавас,
Ҳамул жом кам бўлмайин қилма бас.

Навоий, агар топсанг ул навъ жом,
Неким бодадин ўзга ичсанг ҳаром.

Хитоб этгасен жоми боқий ани,
Вале тутса гулчеҳра соқий ани.

*Искандарнинг ҳукамо иттифоқи била сутурлоби хуришед-
тоб ва миръоти меҳр сифот тасниф қилғони*

Бу чиний нигориш гузорандаси,
Эрур бу гузориш нигорандаси,

Ки Хоқон чу бўлди Скандарпараст,
Скандарга Чин ичра бўлди нишаст.

Етиб эрди қиш мавсими доғи туш,
Эмас эрди бир сори мумкин юруш.

Яна эрди Хоқонға беҳад ҳавас,
Ҳавас демакям, ком ила мултамас,

Ки шаҳ Чинда ором тутқай бу қиш,
Танаъум қилиб, жом тутқай бу қиш.

Шаҳ олиға чун илтимос айлади,
Шаҳ онинг ҳадисини пос айлади.

Бу ишга тутуб табъи донишварин,
Туруб қилди қишлоқ Чин кишварин.

Гаҳе ҳамнафас эрди Хоқон била,
Қуёш ўйлаким моҳи тобон била.

Гаҳе сайд ишин ихтиёр айлабон,
Юруб Чин кийгин шикор айлабон,

Гаҳе руду май бирла мажлис тузуб,
Ичиб май нишоту тараб кўргузуб,

Гаҳе ҳикмат аҳли била ройзан,
Бўлуб илму ҳикматда устоди фан.

Ҳамул кўзгуким чекти Хоқон анга,
Бўлуб эрди осойиши жон анга.

Қачон тахт анга бўлса оромгоҳ,
Ки ўз додин истар эди додхоҳ:

Тутар эрди ул кўзгуни рўбарў,
Қилиб ҳукм ойинаи ростгў.

Бу ҳолатда ҳайрат енгиб шоҳни,
Яна ул сурук донишогоҳни.

Қачонким тузуб базми шоҳона ҳам,
Ароға солиб кўзгуни ёна ҳам.

Ҳамул фиълини ошкор айлабон,
Ки бадмастни шармсор айлабон,

Шаҳ андоқ бўлуб эрди мафтун анга,
Ки ҳайратда йўқ эрди қонун анга.

Чу кўп солди фикрат аро ҳайрати,
Бу води сори чекти бош фикрати,

Ки: «Бу бир тилисме дуруп турфа соз,
Есоғон билиб ҳикмат аҳли бу роз.

Мени доғи доройи чархи баланд,
Чу ҳикмат била айламиш баҳраманд.

Яна хизматимда неча юз ҳақим,
Борининг сўзи поку ройи салим.

Билик бобида ҳар бири оламе,
Фалак рози ашколиға маҳраме.

Бу кўзгуки солимни туз кўргузур,
Менга анда юз фикр юз кўргузур.

Недин мен доғи аҳли ҳикмат била
Бориб чора кейнига ҳиммат била

Тааммул қилиб, ғавриға етмайин,
Тилисм андин ортуғ падида этмайин».

Тилаб дониш аҳлин элидин нуҳуфт,
Бу маънида кўп қилди гуфту шунуфт.

Дуолар қилиб муттафиқ ул гуруҳ,
Дедиларки: «Эй шоҳи гардуншукуҳ!

Қачонким буюрсанг бу янглиғ тилисм,
Бу бир амр эурким, эур бизга қисм.

Тааммул била айлабон иттифоқ,
Қилоли иш андин баса яхшироқ».

Ҳамул ҳикмат аҳли бўлуб икки хайл,
Равон қилди ҳар хайл бир ишга майл.

Фалотуну Суқрот ўлуб бир тараф,
Арастуву Буқрот ўлуб бир тараф.

Алар сори Хурмус, Балинос ҳам,
Буён Аршимидус тутуб пос ҳам.

Буён икки юз, ул тараф икки юз,
Дебон кеча-кундуз бу маънида сўз.

Алардин дамодам шаҳи номвар,
Бўлуб ҳикмат ойинида баҳравар.

Риёзат била ул икки хайл чуст,
Топиб ер била кўк мисолин дуруст.

Бири бўлди оламда фикратнамо,
Вале бир гуруҳ этти азми само.

Топиб анжум ойину табъин тамом,
Тибои маволиди сифлий мақом¹.

Мувофиқ топиб кавкаб анзорини²,
Аён эттилар санъат изҳорини.

Филиззот аро зоҳир айлаб тилисм,
Мудававар намудор этиб икки жисм.

Бири рўю мис бирла обод эди,
Яна бир дурахшанда пўлод эди.

Алардинким ул рўй топти гудоз,
Бўлуб эрди бори сутурлоб соз.

Аларғаки пўлод ўтру эди,
Намудори гўёки кўзгу эди.

Скандар бериб икки сори мадад,
Гаҳ айлаб қабул ишларин, гоҳ рад,

Алардин бу доғи бўлуб мустафид,
Алар ҳам топиб дахл мундин муфид.

Ҳамул қишда ул ҳикмат аҳли ниҳон,
Ки ҳар бир алардин эди бир жаҳон.

¹ Бу байтда: юлдузлар ҳолатини ва ер юзидаги «маволид» яъни жонли ва жонсиз табиатни текшириб, дейилган.

² Кавкаб анзори — юлдузларнинг ўз аро муносабат даражалари.

Икки турфа ҳайъат падида эттилар,
Ки олам элин мустафид эттилар.

Сутурлобга чарх ашколи қисм,
Вале кўзгу жисми саросар тилисм.

Жаҳон мулки анда бўлуб жилвагар
Кишиким анга бўлса сурат нигар.

Фалак тулу арзи бирида ниҳон,
Бирида аён борча мулки жаҳон,

Ул ўлди сутурлоби махфинамо,
Бу бир бўлди миръоти гетинамо.

Шараф буржи топқач қуёш кўзгуси¹
Ки қилди замон рафъ қиш қайғуси.

Қуёш жирми бўлди зари нобдек,
Скандар тузатган сутурлобдек.

Қилиб шоҳ маснад уза базм фош,
Шараф буржидин ул сифатким қуёш.

Сарир узра ёнида Хоқони чин,
Икки сори кўп шоҳи маснаднишин.

Тузуб боргоҳ ичра шоҳона базм,
Қилиб таҳниятдин танаъумга азм.

Бу ҳолатда кирдилар ул икки хайл,
Бори қилдилар тахт олиға майл.

Бори илм аро бахти сармад киби,
Тажаррудда ақли мужаррад киби.

Скандар қилиб борчаға эҳтиром,
Сарир олида хос қилди мақом.

Чу базм ичра ўлтурдилар ул гуруҳ,
Халойиққа етти алардин шукуҳ.

¹ Қуёш кўзгусининг шараф буржи топиши — баҳор келиши.

Мақом ичра чун зоҳир ўлди сукун,
Солиб бош қуйи мисли чархи нигун.

Виқор узра бирдам чу ўлтурдилар,
Сутурлобу кўзгуни келтурдилар.

Қилиб арз ҳар қайси тимсолини
Аён эттилар ҳар бири ҳолини.

Биридин аён бўлди афлок иши,
Яна биридин арсаи хок иши,

Бирида тўқуз чарх тақсим ўлуб,
Бирида аён етти иқлим ўлуб,

Чу Хоқонға фаҳм ўлди ул икки ҳол,
Таҳайюр ани айлади гунгу лол.

Аён айлади шаҳға ҳамду сано,
Дебон ҳамд, бу нукта сурди яна,

Ки: «Шаҳ сен киби кўрмади чархи пир,
Ки не тож сенсиз керак, не сарир.

Мулозимларинг доғи лойиқ сенга,
Билик ичра бори мувофиқ сенга.

Эмас олам аҳли киби зотингиз,
Қи оламдин ўксулмасун отингиз».

Ул ишгаки ҳикмат эли чекти ранж,
Сила топти шаҳдин баса молу ганж.

Магар эрди ул ганж ила мол кам,
Ки Юнонни қилди суюрғол ҳам.

Ато қилди Хоқони Чин ҳам баса,
Гуҳар берди, дурри самин ҳам баса.

Ғаний бўлди ул навъ аҳли камол,
Ки туш вақти ҳар бир қуёштин мисол.

Чу хисравға ул икки иш берди даст,
Нишот айлабон бўлди ишратпараст,

Ки машшотан бахт кулгу била,
Ҳамул софу рахшанда кузгу била,

Безаб гулрухи жоҳу иқболни,
Юзинда ясаб зулф ила холни.

Муқаввас қошиға чекиб вўсма ҳам,
Қўюб хол ҳам, синдуруб кесма ҳам.

Қилиб ҳури жаннатдек ораста,
Эрам боғида сарви навхоста.

Шаҳи комрон бирла ақд айлағай,
Жаҳон ганжи маҳрига нақд айлағай.

Никоҳини айлар замон Муштари,
Ким ул чархнинг келди саъд ахтари.

Бўлуб чарх суқротига бахтиёр,
Қилур чоғда яхши назар ихтиёр.

Тутуб илгига ул сутурлобни,
Тоғиб чарх вазъини асбобни

Тутуб меҳр сайри учун иртифоъ,
Тушуб суқбадин суқба сори шиоъ,

Шаҳ иқбол ила майли роҳ¹ айлағай,
Тараб нав арусин никоҳ айлағай,

Ки Доройи даврон қизи Равшанак,
Ким эрди жамол ичра меҳри фалак,

Васият қилиб эрди Доро нуҳуфт,
Ки бу шоҳ ила бўлғай ул моҳ жуфт.

Жаҳонгирлик амрида моҳу сол
Эмас эрди шаҳға мажоли висол.

¹ Роҳ — май.

Яна шоҳ Маллу қизи Нозмеҳр,
Ки меҳр ўйла кўрмайдур эрди сипеҳр.

Шаҳ андин доғи бор эди комсиз,
Вале хотири эрди оромсиз.

Тилар эрди жашни азим айламак,
Халойиқни фарқи наим айламак.

Еруб Равшанақдин шабистон анга,
Бўлуб борча олам гулистон анга.

Яна Нозмеҳр ўлғач ороми руҳ,
Ки топқай мўлоқотидин коми руҳ.

Чу кўнгли пишурди бу андешани,
Тилатти гуруҳи хирадпешани.

Алар бирла бу нуктада урди рой,
Ул ишга бори бўлдилар раҳнамой.

Ки ҳар кимгаким бўлса тожу сарир,
Анга бир халафдин эмастур гузир.

Чиқорда бу фирузагун маҳддин,
Эмас шоҳ фориг валийаҳддин

Қуёшким қилур майл мағрибқа шом,
Ўзига қилур ойни қойим-мақом.

Қуёш нурича гар эмас моҳтоб,
Эрур ул ёруғлуққа нойиб-маноб.

Шажар чун қилур боғдин интиқол,
Агар ўрнида бўлса наврас нихол.

Бўлур оқибат боғ пирояси,
Берур нафъ ҳам мева, ҳам сояси.

Чу донишвар эл қилдилар иттифоқ,
Деди шоҳким: «Айласунлар яроқ».

Бориб давлат аркони шаҳ комиға,
Топиб шуғл ул иш саранжомиға.

Неча кунда бори муҳайё бўлуб,
Ки Чин кишвари жаннатосо бўлуб.

Бўлуб онча зийнатки чархи дани
Ҳисоб айламак бўлса минг йил фани,

Юзидин бирига ета олмағай,
Мингидин бирин шарҳ эта олмағай.

Муҳайё бўлуб ҳар сифат хоста,
Чу асбоби сур ўлди ороста.

Равон қилдилар сур бунёдини
Бериб ишрату айшнинг додини.

Баҳор эрдию гул арусига зеб,
Арусона булбулға андин фиреб.

Гулу сабза айёмида бўлди тўй,
Бўлуб гулшан ойин бори шаҳру кўй.

Аёқчи, кетур жомни лаб-балаб!
Ки тўй ўлди айёми айшу тараб,

Ки бу сур эрур оламафрўз ҳам,
Хусусан эрур фасли наврўз ҳам.

Муғанний тузуб чанга вазнида чанг,
Наво чекки, ҳай-ҳай ўланг, жон ўланг!

Десанг сенки: жон қардошим ёр-ёр!
Мен айтайки: мунглуғ бошим ёр-ёр!

Навой, чу сарманзилинг Чингадур,
Сурудунг доғи сур аро чангадур.

Аёлғунг неча ёр-ёр ўлғуси,
Менинг йиғларим зор-зор ўлғуси.

*Искандарнинг мўр хайлин шикор этгали сипоҳин тузат-
гони ва алардин бир сафшикан икки саф аросиға суруб,
Искандар сипоҳининг сафдарларин ожиз этгони ва ул
ғазалаи чиний шер суратида майдонға кириб аждаҳо
шикорлиқ қилғони*

Аён айлаган нукта пошандалиқ,
Бу навъ этти коғаз харошандалиқ,

Ки чун сурдилар шоҳ хайли сутур,
Ҳамул ергаким эрди ғавғойи мўр.

Чу шаҳ бўлди воқиф ҳамул роздин,
Тушуб топти таскин таку тоздин.

Қилиб аҳли ҳикмат била гуфтугўй,
Этиб чора ойинини жустужўй.

Муқаррар мунга қилдилар ройни,
Ким ул мавкиби кишвар оройни,

Ки бордур ҳисоб ичра ҳаддин фузун
Диловар эл анда ададдин фузун.

Қилиб неча дапқур сафоройлиқ,
Кийимдин қилиб зийнатафзойлиқ.

Юругайлар ул мўр даштига тез,
Шикор этгали айлағайлар ситез.

Қалин мўр хайли не бўлғусидур,
Зарар соря майли не бўлғусидур?

Агар шер чоғлиқ аён қилса зўр,
Эрур шер шер охиру мўр мўр.

Биёбон чу ул мўрдин бўлса пок,
Юругайлар ул элга бевахму бок.

Набард айлағайлар сипаҳ бирла шоҳ,
Анга тегруким фатҳ бергай илоҳ.

Қуёш чунки мағрибда бўлди ниҳон,
Қалин мўрдек тийра бўлди жаҳон.

Шаҳ ул дашт аро қўнди қилмай ҳарос,
Вале мўрдин туттилар кеча пос,

Ки эл уйқусидин ешилган гала,
Ҳамул дашт аро бўлса ногаҳ яла,

Ани мўр хайли шикор этмагай,
Талашмоқ била тору мор этмагай.

Алам чекти чун субҳи гардунмаоб,
Юз очти шаҳи мағрибий интисоб¹.

Саф оройишин қилди доройи Рум,
Сипаҳ айлади мўр янглиғ ҳужум.

Яна наъразан бўлди аҳли масоф,
Яна кўс уни бўлди гардун шигоф.

Сипоҳ аҳлиға тушти бир карру фар,
Ки офоқ аро солдилар шўру шар.

Ҳамул хайли ваҳший аро етти ун,
Соғиндилар ўлмиш қиёмат букун.

Ҳамул ун сори еттилар беҳижоб,
Анинг сиррин англарға айлаб шитоб.

Чу ўттилар ул мўр саҳросидин
Қамуқ пилдек пашша ғавғосидин.

Сипаҳдин тўла кўрдилар ер юзин,
Қаро айлабон даҳр тоғу тузин.

Солиб эл ғулуси жаҳон ичра шўр,
Анингдекким ул дашт аро хайли мўр.

Чу саф кўрди ваҳший улус ҳар тараф,
Алар ҳам тузаттилар ўтруда саф.

¹ Қуёш чиқди демак.

Бори девпайкар, бори ғулваш,
Бори ғулбанду бори девкуш.

Келиб каркдек куч била, пилтан,
Вале ҳайъат ул навъким аҳраман.

Кўз азрақ, сақол соригу тийра юз,
Чиқиб борчанинг манглойидин мунгуз.

Қулону кийик чарми кисватлари,
Аларнинг эти бирла қувватлари.

Тутуб қўлга ҳар қайси бебок дун,
Оғир чўбдасте нечукким сутун.

Темур бирла қуллоб сархам қилиб,
Йиғочларнинг учиға маҳкам қилиб.

Аларға ҳамул бас келиб сози ҳарб,
Анинг бирла-ўқ айлаб оғози ҳарб.

Бу ҳайъат била туздилар чун ясол,
Адад ичра минг деви ваҳший фиол.

Бири кирди майдон аро кин ила,
Сўз айтиб ўзи билган ойин ила;

Мубориз тилаб: тўккали қонини,
Раҳовард учун олғали жонини.

Бу ёндин доғи сурди хоротане,
Тани хораваш бирла кўҳафгане.

Шаҳ олида кўп ерда қилғон набард,
Адувдин чиқорғон сипеҳр узра гард.

Ҳарифича жисмининг андозаси,
Вале андин ортуғроқ овозаси.

Ўзи пил пайкар, оти каркадан,
Вале каркаданки, эрур карктан.

Лақаб Раъд анга аҳли пархош аро,
Вале раъддек ер тутуб тош аро.

Чу майдон аро кирди гурди далер,
Анингдекки аждар масофиға шер.

Фаними ҳам онинг сори қилди майл,
Анингдекки, хоро сори тунд сайл.

Етишгач бири бирга айландилар,
Ики қўлладек ишга қатландилар.

Бири бирга зарб урдилар беадад,
Вале лаъб ила борчаси бўлди рад.

Юруб оқибат ваҳшоди ҳарун,
Анинг сори солди гажаклик сутун.

Гажак маҳкам ўлғоч, чекиб қилди паст,
Анингдекки берк ўлса моҳиға шаст.

Кейин боғлади қўлларин чунки руст,
Гажак бирла тутти отин доғи чувт.

Чу топшурди ўз хайлиға ул асир,
Мубориз тилаб ёна чекти нафир.

Яна пурдиле кирди майдонға тунд,
Ки гурзидин эрди қиё тиғи кунд.

Қиёдек белида камар узра теғ,
Камардин адув чопқали бедареғ.

Қиё янглиғ остида кўҳпайкаре,
Вале пўяда ўйлаким сарсаре.

Дегил қулла узра балое миниб,
Ва ё тоғ уза аждаҳое миниб.

Лақаб Қаҳқаро деб анга аҳли кин,
Ери Қирвон, зоди Машриқ замин.

Равон киргач-ўқ солди ваҳшийға от,
Анга аҳраман қилмади илтифот.

Яна кин ўти бўлди андоқ баланд,
Ки гардунға бийм эрди етгай газанд,

Гаҳе бу ёниб тунд, ул кирса тез,
Гаҳ ул тез ёнғоч, бу айлаб гурез.

Гаҳе ҳамлалар айлабон рўбарў,
Рад айларни фавт этмайин мў-бамў.

Яна ваҳший олиб анинг тобини,
Солиб эгнига чекти қўллабини,

Ки маркабдин ўлди нигун Қаҳқаро,
Йиқилди қаро гарду туфроғ аро.

Ани доғи руст айлабон девзод,
Ғаним истаю айлар эрди инод.

Яна бир киши кирди кўшиш чоғи,
Ул иккидек ўлди асир ул доғи.

Яна кирди ҳам зоҳир айларга куч,
Гирифтор бўлди нечукким ул уч.

Бу янглиғ ўн уч гурди разм озмун,
Кириб бўлдилар деввашқа забун.

Қошиға неча паҳлавони замон,
Етишмак ҳамону тутулмоқ ҳамон.

Анга ҳар кишиким мубориз эди,
Етишган дам илгида ожиз эди.

Яна қичқирур эрди истаб ғаним,
Вале андин эл кўнглида эрди бийм.

Ҳаросон бўлуб халқ майдонидин,
Кеча олмайин бежиҳат жонидин.

Бу иш солибон шоҳ кўнглига тоб,
Мизожида зоҳир бўлуб изтирсоб.

Қила олмайин элга ҳужми аниф,
Набард айла дебким, шах эрди ҳариф.

Боқиб турса, вақший баса қарза деб,
Шаҳ ул ишда номусдин ғусса еб.

Ки: «Бу шумлардин бири бўлса бу,
Киши найлагай барча қилса ғулу?»

Гаҳе йўл топиб кўнгли ичра ҳарос,
Тутуб лек ҳикмат тариқини пос.

Етиб кўнгли ҳолига юз минг газанд,
Такаллуф била айлабон захрханд.

Вале дев ёнмоқ ҳавас қилмайин,
Ҳамул шўру ғавғони бас қилмайин.

Бу ҳолатда бир чобук айлаб шитоб,
Ёпиб орази узра чиний ниқоб.

Нечукким қуёш кўкда по то бафарқ,
Қуёшдек бўлуб кўк темур ичра ғарқ.

Сипеҳр узра меҳри жаҳонтөбдек,
Қилиб жўш ер узра сиймобдек.

Саманди уза чобуки паҳлавон,
Солиб чини оҳанг барғуставон.

Тутуб чин-бачин қўлда печон каманд,
Осиб ҳўдидин шуққа чиний таранд,

Саманди олиб барқдин тезлик,
Узи чархдин таври хунрезлик.

Кириб чун тарид этти ҳар сори фош,
Яқинроқ суруб шаҳға индурди бош.

Чу шаҳ олида қилди арзи ниёз,
Ёниб қилди ваҳший сори турктоз.

Не шаҳ тониб они, не хайлу сипоҳ,
Фамидин чекиб халқ пинҳони оҳ,

Ки: «Бу навъ зебо йигит юз дарег,
Ки қилгай бу ваҳшийдин ошом тег!»

Вале ул қилиб хасм бирла набард,
Ки рахши сочиб чархи гардонға гард,

Эгармак била рахши айлаб шитоб,
Солиб аҳраман жисмиға изтироб.

Ани музтариб айлабон тобдин,
Ўзин асрабон лек қуллобдин.

Бири ер, бири чархи даввордек,
Сукун бирла сайр ичра паргордек.

Чу парҳошидин хасм бўлди нажанд,
Анга ташлади ўйла печон каманд,

Ки бўйни била бир қўлин қилди руст,
Ани судраю шаҳ сори келду чуст.

Чекардин танин нотавон айлабон,
Бўйин туфроғ ичра ниҳон айлабон.

Тани рахши остида помол ўлуб,
Ўзи судралур бирла беҳол ўлуб.

Шаҳ олиға чобук сувори далер,
Етиб секрибон оттин андоққи шер.

Чекиб тийра туфроғ уза сайдини,
Валек айлабон руст анинг қайдини,

Шаҳ андоқ ул ишдин тарабнок ўлуб,
Ки гарди тааб кўнглидин пок ўлуб.

Равон ёнди ошубу ранжи итиб,
Келиб тушти ўз хайлини беркитиб.

Сипах бўлди хандақ аро ўйла берк,
Топа олмағудек анга чарх эрк.

Тушуб шоҳ рахши сипаҳгардин,
Илик, юзни юб размгаҳ гардин.

Кириб боргоҳ ичра Жамшедвор,
Бўлуб бахту давлатдин уммедвор.

Тузуб мажлис аҳли била анжуман,
Равон истабон гурди ваҳшийфиган.

Чу киргач эшикдин яли шергир,
Чекиб мадҳида мажлис аҳли нафир.

Ани истаб Искандари Файлақус.
Қучуб бўйнини, ул қилиб пойбўс.

Иноят базе ошкор айлабон,
Бошиға жавоҳир нисор айлабон.

Қўп этти чу лутфу карам ошкор,
Деди: «Кей адув банд, ваҳший шикор!»

Ўзунгни аён қилки, кимсен, равон?
Ки шавқинг сенинг биздин олди тавон!»

Чу чобук жамолидин олди ниқоб,
Дегил чиқти миғ остидин офтоб:

Ҳамул шўхи чинийнажод эрди ул,
Ҳамул чобуки ҳурзод эрди ул,

Ки шаҳға чекиб эрди Хоқон ани.
Қилиб васф беҳадду поён ани,

Ки: «Ҳусн ичра хуршеди тобон эрур,
Яна Зуҳра янглиғ хуш илҳон эрур.

Булар борча бирёну бирён бу,
Ки майдон аро бор дурур кинажў».

Скандарга хуш келмайин бу сифот,
Анга айламайдур эди илтифот.

Уну ҳусни беҳадду поён эди,
Вале кин ила разми пинҳон эди.

Бу чоққа дегин истар эрмиш маҳал,
Ки бир ерда юзланса кину жадал:

Шаҳ олинда жонин нисор айлагай,
Ҳунарким билур ошкор айлагай.

Букун кўрдиким, дармаҳалдур баса,
Ки давлат ишига ҳалалдур баса.

Узини солди бу навъ майдон аро,
Адувсин асир этти жавлон аро.

Скандар чу билдики ул ой эрур,
Ки хуршеддек оламорой эрур.

Дебон тенгри сунъига юз офарин,
Ки лутфи анга қилди нусрат қарин.

Дедиким: «Жамолига ёпсун ниқоб,
Ки қилмас тун-оқшом, тудуъ офтоб.

Шабистонға турмай хиром айласун,
Шаҳ уйқусин анда ҳаром айласун».

Чу ул шамъ кирди шабистон сари,
Ҳамул навъким сарв бўстон сари.

Тилаб шоҳ мажлис аро руду май,
Тузуб расму ойини Ковусу Қай.

Тараб сори азм айлади ком ила,
Топиб коми дил дам-бадам жом ила.

Чу майдин анга гарм бўлди димоғ,
Тараб бирла бошига чиқти аёғ.

Талаб қилди тутқунни мажлис аро,
Ки сургай анинг бирла бир можаро.

Киюрдилар ул навъким аҳраман,
Шукуҳ олдилар шаклидин анжуман.

Салосил аро маҳкам аъзо анга,
Кишидин етишмай мувосо анга.

Кўруб шоҳ андоқ гирифторм ани,
Ики пилча зўр ила, зор ани.

Деди, олдилар бандин аъзосидин,
Кўнгул фориф этти анинг посидин.

Чу банд олдилар эҳтиром айлади,
Сарир ўтрусида мақом айлади.

Бурун деди, келтурдилар кўп таом,
Ки меҳмонга етти ғизо бирла ком.

Яна бердилар жилва жоми шигарф,
Тўла майдин андоқки дарёйи жарф.

Чу бир жомни меҳмон қилди нўш,
Аёқчи кўрунг турфаким тутти қўш.

Ики жомни чунки нўш айлади,
Шаҳ алтофидин кўнгли жўш айлади.

Яна шоҳ берди каёний қадаҳ,
Ки жониға еткурди юз минг фараҳ.

Ҳар инъомким шоҳдин бўлди фош,
Кўюб мунъим олинда ҳар лаҳза бош.

Солиб ул камоли навозандалик,
Анинг бўйниға рибқан бандалиқ.

Ани май чу беихтиёр айлади,
Упуб ер, бу сўз ошкор айлади,

Ки: «Мен ваҳшимен бнёбон ниҳод,
Атодин ато ваҳшию ваҳшзод.

Йўқ андоқ тилимким санонг айтсам,
Сен этгонга лойиқ дуонг айтсам,

Вале нуктаедур ниҳоний менга,
Дейин, гар десангким:— «Де они менга».

Деди шаҳки: «Ҳарне каломингдур айт,
Каломингни, андоқки комингдур айт».

Деди ваҳший ойини девонаваш,
Чу ифрот ила эрди паймонакаш.

Ки: «Сендин кўп ўлди навозиш менга,
Эмас эмди подоши оз иш менга.

Валекин қўлумдин келур мунча иш,
Ки қилгаймен олингда ўлгунча иш.

Жанобингдин айрилмагаймен даме,
Хилофингга иш қилмагаймен даме.

Вале бил мени, бу улус хонимен,
Тушу кун аларнинг ниғаҳбони мен.

Чу кўрдум сипоҳингни андоқки мўр,
Етишгай дебон қавму хайлимга зўр,

Аларнинг жафосин тутуб жон аро,
Ўзум кирдим ул лаҳза майдон аро,

Не айлай ҳамул ишлар ифшосини,
Ки сен айламишсен тамошосини.

Бу дамким жанобингга бўлдум асир,
Худ ўлди саодат менга дастгир.

Сиёсат қиличин менга сурмадинг,
Мени ўлтурур ерда ўлтурмадинг.

Яна мунча қилдинг иноят менга,
Қарам айладинг бениҳоят менга,

Бу дам гар ижозат берурсен, борай,
Келай ўйлаким бир ишингга ярай.

Мени соғиниб бастаи ғам бу дам,
Эрур қавму хайлимда мотам бу дам.

Сенинг давлатингдин борин шод этай,
Борин ғусса бандидин озод этай».

Борурға шаҳ этти ишорат анга,
Етишгач бу янглиғ башорат анга.

Ер ўпти, ўзин айлабон ерга паст,
Қўпуб тебради ўйлаким пили маст.

Кўрунуб ажаб шоҳнинг ул иши,
Дебон бир сўз ўз кўнглида ҳар киши.

Сўз айтурға ҳар кимса айлаб ҳавас,
Вале топмайин кимса ул дастрас.

Келиб ҳикмат аҳлиға ҳам бас ажиб,
Ким ул бир иш эрди бағоят ғариб.

Вале шоҳ хандону хушҳол эди,
Ул андешадин фориғулбол эди.

Неким қилса иқбол талқин анга,
Ани айламак эрди ойин анга.

Бўлур эрди ҳар кимсага бир гумон,
Ким ул қиссадин ўтти мумтад замон.

Эшик аҳлиға тушти шўру шағаб,
Кириб келди ул ваҳшийи булғажаб.

Хамул паҳлавонларки тутмиш эди,
Улус кўнглин ишдин совутмиш эди.

Ўзи бирла келтурди борини хуш,
Равон қилди шоҳ олида пешкаш.

Қулоқ туттию ерга қўйди юзин.
Алардек қули қилди шаҳга ўзин.

Шаҳ ул қиссадин бўлди бас шодмон,
Не шоҳи замон, балки яхши-ёмон.

Анга лутф этиб шоҳи олий сифот,
Яна ошкор этти кўп илтифот.

Гирифторларким халос ўлдилар,
Яна шоҳ базмига хос ўлдилар.

Чу шаҳ боқти лутф айлабон ул сари,
Бирин бор эди Бориқи Барбарий.

Иноят била ул карам маъдани,
Борин қучти истаб, батахсис ани.

Насиб ўлди маҳжурларга висол,
Бўлуб васлдин борча осуда ҳол.

Ул оқшом бори майпараст ўлдилар,
Борин уйқу бости чу маст ўлдилар.

Аёқчи, бу дам тут менга бир аёғ,
Ки ҳижрондин ўлди мушавваш димоғ.

Замоне бўлуб дафъ қайғу менга,
Магар соате келгай уйқу менга.

Муғанний, суруди висол айла соз.
Ки ҳижронда кўп топти жоним гудоз.

Анингдекки ул қавм топти висол,
Манга ҳам насиб айлагай зулжалол.

Навойй, висол одами комидур,
Ҳаёти абад васл айёмидур.

Қачон васл топсанг насиб асра дам,
Агар бир дам ўлсунки, тут муғтанам.

*Искандарнинг Мағриб диёри фатҳидин еўнгра Румга
азм этгониди яъжуж зулмидин Қирвон навоҳиси халқи-
нинг тазаллум қилғони ва анинг ул бало рахнасини бер-
китгали сад тарҳин солғони*

Дабийри рақамсанжи фархундарой,
Бу навъ ўлди кофур уза мушксой,

Ки чун олди шоҳи сипеҳр эҳтишом,
Бори мулки Мағрибни андоқки ком.

Ҳамул булжажаб хайлу нодир гуруҳ,
Ки фикридин эрди халойиқ сутуҳ,

Алар сарфарозеким эрди асир,
Ки шаҳ лутфи бўлди анга дастгир.

Мутиъ ўлдию қуллуқ этти қабул,
Йўқ улким, бори хайли ҳам бўлди қул.

Шаҳ ул мўрларни қилурга ҳалок
Деди: «Отлониб халқ беваҳму бок,

Тузуб чарга солсунлар ул навъ шўр,
Ки ул дашт аро қолмасун жинси мўр».

Ҳамул хайли ваҳший қилиб илтимос,
Дедиларки: «Эй шоҳи гардун асос!

Алар бўлмай, эмин эмас жонимиз,
Ким ул мўрлардур ниғаҳбонимиз,

Ки оғир дурур бизга уйқу баса,
Қулоқ солки, аъжубадур бу баса,

Ки ўн кеча-кундуз таку пўдабиз,
Яна ўн кеча кундуз уйқудабиз.

Чу уйқуға бордуқ алардур ҳисор,
Евутмаслар элни ямину ясор».

Шаҳ ул нуқтадин бармоғин тишлади,
Алар қатлин ул элга боғишлади.

Яна истади кўрмак айлаб юруш,
Ики тоғким эрди олтун-кумуш.

Дедилар ҳамул қавм айлаб дуо,
Ки: «Бўлса унут яхши, бу муддао,

Қим ул теграга бормоқ осон эмас,
Не осон эмас, балки имкон эмас,

Ки ўн кунчилик йўлдур ул икки тоғ,
Бу ердинки ҳоло қилурсен суроғ.

Вужуди анинг бизга бордур яқин,
Вале кўрмамишбиз, десак сўзни чин.

Не биз кўрмаги бирла топтуқ мурод,
Не биздин улуғлар доғи берди ёд.

Нединким, йўлида хатар кўп дурур,
Юз урғон кишига зарар кўп дурур.

Топилмас ети кунчилик йўлда сув,
Гиёҳеки бутмишдур эрур оғу.

Исиқ ели ул навъ айлар ҳужум —
Ки эсгач насим анда айлар самум.

Қилур қайси елким эсар муътадил,
Агар бор эса аждаҳо музмаҳил,

Яна қолғон уч кунчилик йўлки бор,
Йилондур ҳамул дашт аро улки бор,

Эрур кафчау афъию жаъфорий,
Бўлуб ҳар бир ул ганжнинг аждари.

Аларға туман мингдин ортуқ адад,
Туман минг демай, балки беҳадду ад.

Агар пашша бўлса аларға залил,
Бўлур етса бир ниш, андоқки пил.

Йилон бордур анда эшитгил бу сўз,
Ки одам ўлар, чун анга солса кўз.

Эрур, бу балиятдин ўлмак маҳол,
Неким айладук шарҳ, бу эрди ҳол».

Шаҳ ул сўзни чун истимоъ айлади,
Ҳамул ён борурға видоъ айлади.

Деди:- «Ул тараф азм этардин мурод,
Тамошодин этмак эди ўзни шод.

Эмас эрди матлуб олтун-кумуш,
Ки бўлғай киши мунча меҳнатқа туш.

Тамошоға йўл чунки боғлиқдурур,
Анинг азми тарки яроғлиқдурур.

Тамошодин ар бўлди қатъи назар,
Не ҳиммат бўлурким, тилаб сийму зар.

Чу нақд истай ўлмоқ равон ул тараф,
Вале нақд жонини қилмоқ талаф».

Чу ул азмдин фориғ ўлди бикул,
Ул эл илтифотиға қўйди кўнгул.

Карам айлаб этти риоят баса,
Бори топти шаҳдин иноят баса.

Аларни мақониға озим қилиб,
Неча кимса лекин мулозим қилиб.

Ўз олида асраб ғаробат учун,
Эшикда шукуҳу маҳобат учун.

Чу мағрибни осуда ҳол айлади,
Яна азми савби шимол айлади.

Тенгиз айлабон қатъу тоғ артилиб,
Юрур эрди йўл Рум азми қилиб.

Ҳамул турки — Чин, йўқки Чиний ғизол,
Ки шер афган эрди қилурда жидол.

Солиб шоҳ кўнглига ўз шавқини,
Чекиб бўйнига зулфининг тавқини.

Бўлуб шоҳ матлубу марғуби ҳам,
Не матлубу марғуб, маҳбуби ҳам.

Анинг бирла тун-кун бўлуб журъакаш,
Борур эрди ўз мулкига шоду хуш.

Гузаргоҳи Русу диёри Фаранг,
Қаю ерга етгач, ўтуб бедаранг.

Ўтар чоғда мобайни Ғарбу Шимол,
Тилаб дод жамъи парокандаҳол.

Укуш нола айлаб тазаллум била,
Сўруб шоҳ аларни тараҳҳум била.

Дедиларки: «Шоҳо, жаҳондор бўл,
Қадар қудрату чарх миқдор бўл!

Жаҳон мулкига бердинг ободлиғ,
Жаҳон аҳлига адл ила шодлиғ.

Диёреки адлинг анга етмамиш,
Диёр аҳлини шодмон этмамиш,

Ҳамоноки бу марз ила бум эрур,
Доғи бу неча зору мазлум эрур.

Деди шаҳ: «Бу кишвар нединдур хароб,
Элига недян тушти бу изтироб?»

Дедиларки: «Бу мулкнинг бир ҳади
Ҳамонд эрур Қирвон сарҳади,

Ким ул мулк ғарбиға мойилдурур,
Аро ерда бир тоғ ҳойилдурур,

Ким ул тоғдин нори офот эрур,
Ул офотдин нори зулмот эрур.

Бу навъ этти воқиф хабар бергучи,
Ки зулматнинг андин дурур бир учи.

Эрур тоғу зулмат аро водие,
Ки йўл элтмас ул тараф ҳодие.

Не зулмат жаҳаннам, не води — сақар,
Ки яъжуж хайлиға бўлди мақар,

Не яъжужким, юз туман минг бало,
Биз ул юз туман минг балодин жало.

Аларни ҳақ ўз қаҳридин халқ этиб,
Ки кўп элга бедод алардин етиб.

Эрур ишларин васф қилмоқ маҳол,
Ким ул васфдин нутқ эрур гунгу лол.

Тааддуд аро йўқ турур соғларни
Яна сонсиз ойини нуқсонлари.

Қад узра ёйилмиш пароканда соч:
Бирин бир қаришдур, бирин уч қулоч,

Дема соч, хошоку хас маъдани,
Либос андин айлаб борининг тани.

Қулоғ икки ёндин бўлуб бирга жуфт,
Нажас танларин кўздин айлаб нуҳуфт.

Келиб гул бармоғи бармоғлари,
Вале дев тирноғи тирноғлари.

Ёмон юзлари ранги беҳад сариғ,
Қизил туклар анда сафодин ариғ.

Биайниҳ кўз андоққи — маймун кўзи,
Вале шум ҳар қайси малъун кўзи.

Бурун ичларин тил била пок этиб,
Топиб лаззат, ўзни тарабноқ этиб,

Анингдекки, мабраз аритурда эл,
Солурлар ани холи айларга бел.

Оғзидин тўнғуздек чиқиб икки тиш,
Вале ерни қозмоқ алар бирла иш.

Не ерники ул тишлар этти табоҳ,
Қиёматқача бутмай андин гиёҳ.

Такаллумда ҳашв улча имкон келиб,
Оғиз барчасида занахдон келиб.

Тушуб ҳар бирининг ики эмчаги,
Ва гар худ тишиси, ва гар эркаги.

Ҳамул тоғ ундур анингдекки ваҳм
Қила олмойин кўктин учини фаҳм,

Ики юз анга софу йилмон киё,
Нима бутмай андин нечукким иё.

Ики ёниким ҳеч топмай гусил,
Бўлуб Қоф атрофиға муттасил.

Бу мобайн аларнинг тарабхонаси,
Бу тоғ ўйлаким, Қоф домонаси.

Вале давраким бўйла кўргузди Қоф,
Топиб насх қофи киби бир шигоф.

Бўлуб фосил ул тоғқа бу дара,
Убур этгали ул гуруҳи шара.

Алар йилда солиб ики қатла шўр,
Чиқиб тоғ шигофидин андоқки мўр.

Бизинг шаҳру води сари ёйилиб,
Не бедодким мумкин ўлғай, қилиб.

Келур чоғ алар биз фирор айлабон,
Ватандин жало ихтиёр айлабон,

Боримизға ул навъ бечоралиғ,
Солиб тоғу водида оворалиғ.

Неким топиб ул қавм толон этиб,
Бори шаҳру кишварни вайрон этиб,

Қиши топсалар айлаб они ҳалок,
Талошиб емакка этин завқнок.

Мавошини элтурга яксар суруб,
Ватангаҳлариға дегин еткуруб.

Захира емакдинки мавжуд ўлуб,
Алар зулмидин барча нобуд ўлуб.

Емак бирла худ мутлақо тўймайин,
Ва гар тўйса ҳам донаи қўймайин.

Борин айлабон нақл бунгоҳға,
Будур арзимизким, дедук шоҳға».

Деди шаҳки: «Ул нописандида хайл,
Қачонким қилурлар сизинг сори майл,

Нечук сизга маълум ўлур ул бало,
Ки андин бурунроқ қилурсиз жало!»

Дедилар: «Бу тоғеким ул қавми шум
Анинг ул юзида қилурлар ҳужум.

Бу сори бўлур чоғда саҳронавард,
Қилур чарх ойинасин тийра гард.

Қачон бўлса ул тийра гард ошкор,
Бўлур тийра бизларга ҳам рўзгор».

Деди шаҳ: «Қачон бўлғай ул иш чоғи?»
Дедилар: «Ўтуб бир неча кун доғи».

Эшитгач бу сўз довари чорарас,
Алар чорасин қилмоқ этти. ҳавас.

Топиб берк манзил, тушарга сипоҳ,
Ҳамул марз аро қилди оромгоҳ.

Дедилар, ул эл юз тазарруъ била,
Жанобида ушбу таваққуъ била,

Ки: «Бизга неча бахтдин йўқ наво,
Нечук кўргабиз эл газандин раво?»

Шаҳ ар мунда маскан қилур, қилмасун,
Аларни жаҳон аҳлидек билмасун,

Ки ногаҳ бири етса ул қавминг,
Ғаним ўтрусида не юзу не минг,

Батахсиским юз туман минг бало,
Ки бу кишвар ўлғай алардин тўло.

Етишгай борининг бошида ғазаб,
Бори эл қонин ичгали ташна лаб».

Деди шаҳқи: «Сиз бизга қайғурмангиз,
Валекин бу кишвар аро турмангиз.

Тошинг ҳар венгиз бўлса, айлаб шитоб,
Ки бу мулк аро қолмасун ришта тоб,

Ки тенгрига ул дам таваккул қилай,
Алар фикрин айлай, нечукким билай».

Алар чиқтилар мулкдин хонакўч,
Вале қилмади шоҳи фарзона кўч.

Деди, давриға қоздилар ҳар фариқ,
Очуқ хандақ, аммо бағоят амиқ.

Қишилар йибордики, ҳар марзу бум
Фаранг ўлжуну Рус, ё Шому Рум

Неким бўлса меъмори чобукхаёл,
Яна доғи устоди нозукхаёл.

Яна коргарлар, бори чарбдаст
Бало рахнасин қилғудек сангбаст,

Мису рўю қалъи, биринжу темур,
Яна қўрғошин бирла ҳам толкўмур,

Қилиб неча юз минг тева узра соз,
Яна неча устоди оҳангудоз,

Муҳайё қилиб, эҳтимом айлабон,
Борин жаҳд ила тезгом айлабон.

Етургайлар ул ерга борини бот,
Бори бутти шоҳ айлагач илтифот;

Чу неким кераклик эди бўлди рост,
Анингдекки Доройи давронга хост.

Анга тегру ҳар кун ўзи шайланиб,
Ҳамул тоғ домонасин айланиб;

Солиб икки минг сангбури бедаранг,
Камар узра кесмак учун тахта санг,

Бори зўри даст ичра пўлоддек,
Қотиг хора кесмакда Фарҳоддек.

Алар хорани бемадоро кесиб,
Мадоросиз ул тоғда хоро кесиб.

Йиғиб онча асбоб боғларга сад,
Ки тахминидин ажз топиб хирад.

Чу ҳарне керактур муҳайё бўлуб,
Ҳамул тийра гард ошкоро бўлуб,

Ки яъжуж азмига эрди нишон,
Бўлуб меҳр нурига зулматфишон.

Йиғиштурдилар элни таклиф ила,
Кевурмакка хандаққа тахвиф ила,

Сурулди гала доғи хандақ сари,
Ки жонлиқ нима қолмади ташқари.

Қамингаҳда беш минг набард овмой,
Ниҳони қўюб шоҳи фархундарой,

Ки бир дастбурд айлабон ошкор,
Қилурға ҳамул сайдлардин шикор.

Алар ичра ўн ваҳшийи мағрибий,
Қамиш хайли ичра тераклар киби.

Бу савдо аларни чу марбут этиб,
Келиб хандақ эҳлини мазбут этиб.

Бу ҳолатда чиқти гуруҳо гуруҳ,
Ки яъжуждин тўлди саҳрову кўҳ.

Чиқиб бўйла ҳолатда аҳли камин,
Анингдекки, титраб замону замин,

Алар хайлиға ўзларин урдилар,
Ки тиг остида кўпни ўлтурдилар.

Бу янглиғ чу кўрди алар даст зўр,
Хаёл айлаким, тушти дарёға шўр.

Қўюб борча туш-тушдин ул элга юз,
Ки касратларидин тўлуб тоғу туз.

Анингдек набард ошкор этилар,
Ким ул хайл ишин изтирор этилар.

Не ўқу қиличдин бирисига бок,
Не ўқу қиличким бўлурдин ҳалок.

Итик тигдин ҳар неча ким ўлуб,
Ҳамул тигдин ҳам итикрак бўлуб.

Алар ҳам кўп элни ҳалок айлабон,
Ҳалок айлаганни хўрок айлабон.

Отидин муборизни йиққон замон,
Йиқилғоч, талошиб тугатмак ҳамон.

Демонким ебон жисму қолабни ҳам,
Не жисму не қолабки, маркабни ҳам.

Ажаброқки, не хасму не ўз дебон,
Йиқилғонни филҳол узушуб ебон.

Бу янглиғки айлаб набард ул сипоҳ,
Кўп эл бўлди оқшомға тегру табоҳ.

Басе ул жамоатдин ўлтурдилар,
Ки то ўзни хандаққа еткурдилар.

Чу пархошдин қолмайин жонлари,
Кириб жон аросиға қўрғонлари.

Ўкуш рев ила ҳисй азми қилиб,
Ҳамул девваш халқдин айрилиб.

Булар айлагач рев ила тарки разм,
Алар ҳам қилиб тоғу саҳроға азм.

Тонг отқунча ошубу ғавғо била,
Қалин ит масаллик алоло била.

Бори оғзида телба итдек ёлин,
Ададда вале ит тукидин қалин.

Чу ҳозир бўлуб шаҳ қошиға сипоҳ,
Мусибат тутуб хайли ғойибға шоҳ.

Қабул айлаган иш кўрунуб қатиг,
Пушаймонлиғи ҳеч қилмай асиг.

Чу кўшиш сори топмайин ҳеч йўл,
Зарурат уруб чора зайлиға қўл.

Билибким, неча кун таҳаммул керак,
Қилур ишда кўпрак тааммул керак.

Емакдин чу холидур ул марзу бум,
Магар топмайин туъма ул хайли шум,

Ёниб ўз макониға азм этсалар,
Қилиб авд, келган сари кетсалар,

Этиб ишга ул лаҳза наззорае,
Қила олғай ул қиссаға чорае.

Ҳам ушбу дейилган киби ул гуруҳ,
Нима топмоғондин бўлуб чун сутуҳ,

Бори қилдилар авд келган сари,
Дара ичра сиғмай кириб ичкари.

Аларға чу юзланди оворалиқ,
Замона унутти ситамкоралиқ.

Шаҳ отланди ул хайли доно била,
Разин рою ақли тавоно била.

Рикобида санъатгар эл беҳисоб,
Қилиб ул дара сори бори шитоб.

Чу еттилар, эрмас эди ул дара,
Очуқ жулгае эрди хўбу сара.

Валекин ики жониби икки тоғ,
Нечукким бериб эрди ул эл суроғ,

Ики тоғ аросида массоҳи чуст,
Яқинроқ ерин айлади бозжуст.

Таноб ончаким чектилар ҳар сари,
Яқинроқ ери эрди ўн минг қари,

Нужум аҳли соат қилиб ихтиёр,
Кезиб маркаб узра шаҳи бахтиёр.

Буюрдикки тўктилар ул ерга ранг,
Тушуб қўйди соат била хора санг.

Гудовандалиф ичра минг коргоҳ,
Қилиб ўйлаким кўра тайёргоҳ.

Муҳандислар айлаб фусунсөзлиқ,
Масоҳат била кор пардозлиқ.

Бўлуб коргарлар дағи нишда чуст,
Ража жадвали бирла пожу дуруст.

Гаж ўрниға маҳлул этиб ҳафтжўш,
Қуюб ерга санъатгари сажткўш,

Солиб ҳафтжўш устига тахта тош,
Бори жониби тез бўлғон тарош.

Қўпуб ёна устоди Боний ҳасаб,
Қўюб тошни тошқа лаб-балаб.

Чу бир сатҳи ул тош ҳамвор ўлуб,
Яна устида иш намудор ўлуб.

Чу тулиға ўн минг қари эрди арз,¹
Биносиға беш юз қари бўлди арз.²

¹ Арз — ер маъносида.

² Арз — эн.

Неча минг бу иш узра устод эди,
Ки санъатда баннову ҳаддод эди.

Қўюб ул сифат дарз-бардарз тош,
Ки бўлмай сари мўй анга дарз фош.

Яна эрди муздур сондин фузун,
Нечаким қиёс этса андин фузун.

Бўлуб оламе бўйла санъат намой.
Кеча-кундуз иш қилдилар олти ой,

Ки неча минг устоди санъатгарий,
Тамом этилар Садди Искандарий.

Муаррихдин эттим бу навъ истимоъ,
Ки топти сад уч юз қари иртифоъ.

Ики зина доғи ясаб эл сори,
Ки чиққай қуйидин улус юқори.

Яна кунгуру бурж этиб қалъавор,
Темурлар била айлабон устувор.

Ясаб икки манзил ниғаҳбон учун,
Тошиб тош кўп сангборон учун.

Қилиб анда тайин неча юз киши,
Ки сад ҳифзи бўлғай аларнинг иши.

Чу сад бўлди андоқки чархи кабуд.
Жаҳон офаринга шаҳ этти сужуд.

Бу ҳолатда, ул хайли муҳлик ситез,
Солиб дашту води аро рустхез.

Етиштилар андоқки маъҳуд эди,
Бурунғича ун-шайн мавжуд эди.

Бало рахнасин топдилар уйла руст,
Ки тиш бирла тирноғлари бўлди суст.

Деди шоҳким: «Сангборон қилинг,
Бало хайлиға тошни паррон қилинг!»

Анингдек алар бошига ёғди тош,
Ким ул тошдек тушти тупроққа бош.

Чу йўқ эрди ғавғоларидин асиғ,
Бўлуб қатл тошидин андешалиғ.

Ёниб бир-бирисига айландилар,
Чу суд этмади жаҳду жид ёндилар.

Ер аҳлига ҳар зулмиким сурдилар,
Фалакдин бориға эваз кўрдилар.

Бу бедодким айлаб ул қавм фош,
Нетонг осмондин агар ёғса тош?

Неча қатла мундоқ топиб гўшмол,
Яна ул тараф боқмоғ этмай хаёл.

Бу ойин ила чун шаҳи пурхирад,
Ки яъжуж дафъи учун чекти сад.

Қилиб хотирин жамъ қилди хиром,
Сипаҳ бирла ёд айлаб асли мақом.

Неча кун чу қатъ айлади марзу бум,
Яна бўлди манзилгаҳи тахти Рум.

Кетур соқи, ул жоми тақвишикан —
Ки кўнглумга тушмиш ҳавойи ватан.

Тилармен кезиб рабъи атлолни,
Десам ранжи ғурбатдағи ҳолни.

Муғанний, чу топтим мақомимда ком,
Тузат ком ила сен дағи бир мақом.

Қилиб фаҳм ул оҳангнинг рангини,
Яна тарк этай сайр оҳангини.

Навойи, ватан бўлди манзил манга,
Бу манзилдин аммо не ҳосил манга,

Ки ҳар кимки бор эрди ёру қарин,
Бўлубтур адам сори ғурбатгузин.

Чу охир бўлурбиз адам, э рафиқ,
Ғанимат тутоли бу дам, э рафиқ!

Бу бир дамки хушвақтлиғ берди даст,
Тараб жомидин айлагил ўзни маст.

Чу бу дамни чарх ўткарур ҳам бу дам,
Дамодам май ичким, эрур дам бу дам.

Қўруб умр тарихи мубҳамлиғин,
Ғанимат бил асҳоб ҳамдамлиғин.

Ватан таркини бир нафас айлама,
Яна ранжи ғурбат ҳавас айлама...

Эрурлар ғанимат бори бу замон,
Ки бир-бирга сиз барчангиз меҳмон.

Тараб бирла жоми шабона ичинг,
Тўло тутсалар бебаҳона ичинг,

Олинг айшдин умрнинг комини,
Тутунг хуш йигитликнинг айёмини.

Ичиб базм аро, жоми дилкаш тутунг,
Неким келса ўзни даме хуш тутунг,

Ва гар бермаса даст кому тараб,
Тараб йўқ дебон ўзга солманг тааб.

Ўзунгизни меҳнат куни овутунг,
Не ғам келса даврондин, осон тутунг.

Агар ғам етиб, кимса топса алам,
Қилур бир ғамин куч била икки ғам

Чу бир лаҳза давронға йўқ эътимод,
Бадан қайдида жонға йўқ эътимод

Нечук одами бежиҳат ғам егай,
Ва гар бўлса юз минг жиҳат ҳам егай..

Чу бир дамға йўқтур кишига зимон,
Фалак зулмидин алъамон-аъламон!

Муни доғи ғам бирла қилғон басар,
Хираддин магар топмашишдур асар.

Алам ичра дам урмағил, э кўнгул,
Не ғам етса қайғурмағил, э кўнгул,

Жудолиққа шод ўлма асҳобдин,
Жафо етса айрилма аҳбобдин.

Чу гардун иши бевафолиғдурур,
Саранжоми расми жудолиғдурур,

Будур чарх ишиким шитоб айлағай,
Не обод кўрса хароб айлағай.

Чу ул бузғуси, қилмағил изтироб,
Ки андин бурун айлағайсен хароб.

«ЛИСОНУТ-ТАЙР» ДОСТОНИДАН

*Гулистон қушларининг ижтимои тақаддум ва тааххур
учун бир-бирлари бирлан низои*

Ж

амъ ўлуб бир кун гулистон қушлари
Бешау баҳру биёбон қушлари
Бори бир манзилда мажмаъ туздилар,
Ҳар бир ўз авсофини кўргуздилар.
Ким муҳаббат бирла тузгайлар наво,
Чун туганса базм, тутгайлар ҳаво.
Ўлтурурда чунки ойин йўқ эди,
Ҳар бирининг ўрни таъйин йўқ эди
Юқори ўлтурди тўтидин калоғ,
Булбулу кўмридин ул янглиғки зоғ.
Қоз шунқардин бийик тутди мақом,
Юртижи товус уза қилди хиром.
Чун ҳунарвар узра чиқти беҳунар,
Тоздин қолди қуйироқ тожвар.
Хайли ашроф эттилар зоҳир низоъ,
Қилмади ул сўзга арзол истимоъ.
Тўшти қушлар ичра гавго ҳар тараф,
Можаро бирла маҳобо ҳар тараф.
Бир-биридин ўтмади ул можаро,
Ҳар дам ошти можаро ул хайл аро.
Бўлдилар муҳтож охир ул гуруҳ,
Ким агар бўлса шаҳи соҳиб шукуҳ,
Ҳокими инсофлиғ доно, вале —
Ҳуш ойин шаҳри бориға дале.
Етмагай аълоға аднодин шикаст,
Бўлмагай ашроф хас оллида паст.
Ҳар гуруҳ эрди ўзига чун азиз,

Истади барча шаҳе соҳиб тамиз.
Йўқлиғидин зору маҳзун бўлдилар,
Ҳар бир ўз ҳолиға мағбун бўлдилар.
Яъс оҳангин тузуб, тортиб навед,
Бўлдилар шаҳдин саросар ноумед
Бу таабдин ҳар бири кўнглида тоб,
Ним бисмил қушдек айлаб изтироб.

*Қушлар шоҳ тилаб топмағонда ва мутаҳайир бўлуб
турғонда, Ҳудҳуднинг Симургдин хабар бергани*

Ҳудҳуд, ул нури хираддин баҳраманд,
Роҳбарлиқ афсаридин сарбаланд.
Зотида иззат, шараф меърожидин,
Бошида нури ҳидоят тожидин.
Жабраил осо аён юз роз анга.
Қурб арши авжида парвоз анга.
Қирди ул мажмаъ аро девонавор,
Шамъи мақсад васфида парвонавор,
Деди:— Кей гофил гуруҳи беҳабар,
Ҳолингиз ғафлат аро зеру забар,
Сизга шоҳе бор бешибҳу мисол,
Васфини айтурда юзминг нутқ лол.
Борча олам қушлариға шоҳ ул,
Ҳолингиздин мў-бамў огоҳ ул.
Ул яқин сизгаву сиз ондин йироқ,
Васл анга ойин, вале сизга фироқ.
Ҳар парида юз туман ранги ажиб,
Лек ҳар рангида минг нақши ғариб.
Нақшу рангидин хирад огоҳ йўқ,
Гофил эрканда хирад икроҳ йўқ.
Қим хирад идрокидин афзундур ул.
Мундин идрокига топмас ақл йўл.
Ҳамнишини қофи истиғно анга,
Ҳам лақаб ул қоф уза анқо анга.
Шухрати Симург ила офоқ аро,
Зоти мамлу чархи олийтоқ аро.
Сиз тушуб ул шоҳдин беҳад баид,
Ул яқинроқ сизга мин ҳаблил-варид.
Ҳар киши бўлса тирик ондин йироқ,
Ул тирикликдин ўлум кўп яхшироқ.

*Худхуд Симурғдин хабар этгач, қушлар хушхол бўлуб,
рафиқ бўлгонлари.*

Сарбасар қушлар алоло қилдилар,
Худхуд атрофида ғавғо қилдилар.
Ким даминг жонбахш, нутқинг дилписанд,
Иккиси жону кўнгулга судманд.
Ҳам Сулаймон базмида топған қабул,
Ҳам расул этган сани андоқ расул.
Хизматинда қурб ҳосил айлаган,
Йўлида қатъи манозил айлаган.
Амри бирла онча води қатъ этиб,
Ким баса олий манозилға етиб,
Қайда азм этса Сулаймон сен далил,
Мустафоға ул сифатким Жабраил.
Ҳузни ўлса айлаган дамсозлиқ,
Айшида қилгон аён ҳамрозлиқ,
Истаса Билқис ҳолидин хабар,
Сен бўлуб шаҳри Сабоға роҳбар.
Боридин сен еткуруб пайғом анга,
Изтироб ичра бериб ором анга.
Ўйла пайғамбарға маҳрамлиқ қилиб,
Ҳар ғаме юзланса ҳамдамлиқ қилиб.
Базм гар шаҳр ўлса гар ёзу ёбон,
Сен бошиға пардин айлаб соябон.
Юз туман минг қуш бўлуб ҳамсояси,
Сен валеқ ул сояда ҳаммояси.
Базм ичра комрон айлаб сени,
Маҳрами рози ниҳон айлаб сени.
Берди ҳақ, топдинг чу андоқ рифъате.
Ҳар бир узвингга бир хосияте.
Бизга чун монеъдурур гумроҳлиқ,
Берсанг ул шоҳ сирридин огоҳлиқ.
Ҳам сифотидин ривоят айласанг,
Зоти сори ҳам ҳидоят айласанг.
Қўймасанг бизни бу ғафлат домида
Тиралиқ бирла залолат шомида.
Воқиф этсанг бизни шаҳ асроридин,
Баҳраманд этсанг бу сир изҳоридин.
Жаҳл аро афтодалиқда қўлдасанг,
Шоҳимизни истамакка йўлдасанг.
Комимиздин етса бархўрдорлиқ,
Сендин ўлғай барча миннатдорлиқ.

Қушлар диққат бирла сўғондин сўнгра Худҳуд
Симурғдин нишон бергани

Худҳуд анфосин шакаррез айлади,
Ул шакарни нукта оmez айлади.
Кўрди чун қушларда андоғ изтироб,
Берди ул мажмаъға бу янглиғ жавоб,
— Ким анинг аҳволидин билгонни дей,
Кўнглума асроридин келгонни дей.
Лек бу афсона бирла бутмас иш,
Сўз била эл васл ганжин топмамиш.
Иш улуғдур, шоҳ улуғ даргоҳлиғ,
Йўл қатиғ, води узун дилхоҳлиғ.
Буки дерсиз шаҳ сўзидин сур калом,
Гар ани минг йил десам бўлмас тамом.
Кимса идрок этмамишдур зотини,
Лек шарт улдур тутарға отини,
Ким юбон ҳайвон суйи бирла оғиз,
Йўқ ўну юз қатлаким андозасиз.
Тил била оғизни айлаб бўйла пок,
Тутғай эл отин ва лекин ҳавлноқ.
Ондин аълодур жаноб ул шоҳға,
Ондин авсаъ фусҳат ул даргоҳға,
Ким мен айлай олғамен тақрир они,
Ё лисон килки билан таҳрир они.
Лек чун қушларға будур орзу,
Ким шаҳ авсофидин ўлғай гуфтгу.
Мен доғи мингдин бирин айлай баён,
Сизга бирдин минги мен айлай аён.
Сизга шоҳедурки, шаҳлар шоҳидур,
Ким бори аҳволимиз огоҳидур.
Бирлик ойинида зотидур анинг,
Лек мингдин кўп сифотидур анинг.
Ул сифат офоқ аро шоеъ бўлуб,
Борча онинг зотиға рожеъ бўлуб.
Кимсага урмоқ нафас имкон эмас,
Бўлмайин андин ирода ул нафас.
Сиздин ар бўлсун азим, ар худ ҳақир,
Тулу арз ичра сағир, ар худ кабир.
Бир-бирида неча минг фарёддур,
Ҳар бирида неча ҳарён боддур.
Барчасиға бор анинг илми муҳит,
Гар мураккаб бўлсун ул шай, гар басит.

Сизга онинг нашъасидиндур ҳаёт,
Ким учарсиз ҳар тараф ёйиб қанот.
Они аъзонгизда қон янглиғ кўрунг,
Жисм ихёсида жон янглиғ кўрунг.
Тан ичинда сизга ул жондин яқин,
Ҳар не йўқ ондин яқин, ондин яқин.
Лек сиз минг йилчалиқ ондин йироқ,
Қайси минг йиллиқки имкондин йироқ.
Ондин айру кимсага жондин не суд,
Жонки, ансиз бўлғай ул ондин не суд.
Васли бир дамлиғки тушгай иттифоқ,
Икки олам шаҳлиқидин яхшироқ.
Фурқатидаким ўлумдиндур хатар
Секкиз учмох, етти дўзахдин батар.
Лек мундоқ шаҳға васл осон эмас,
Истамай кўп саъй ила имкон эмас.
Йўлида етса талабдин минг тааб,
Анга ҳам етмас киши қилмай талаб.
Лек ул води ниҳоятдин узун,
Қатъида офат ниҳоятдин фузун.
Умрлар урмоқ керак тинмай қанот,
Неча каркас умрича бўлса ҳаёт.
Йўлда дарёлар дурур хунобдин,
Демайин хуноб захри нобдин.
Тоғлардур тортғон гардунға теғ,
Теғи, барча қон тўкарга бедареғ.
Ут тутошғон даштлар, ҳар сори тош,
Тортибон айвонлари гардунға бош.
Бешалар муҳлик балолардин тўла.
Шохи андуҳу тааб барги бало.
Ҳам ҳавосида булутлар чарх уруб,
Бошға ёмғур ўрнида тош ёғдуруб.
Ҳам саҳобидин чоқинлар чоқилиб,
Тобидин оламда ўтлар ёқилиб.
Онда бир тун қўнғоли кошона йўқ,
Жисми қут олмоқға суву дона йўқ.
Минг туман қуш айлабон ул ён сафар,
Урса минг йўл ул ҳавода болу пар.
Бўйла йўл қатъ айламак маълум эмас.
Мақсадиға етмаки мафҳум эмас.
Лек улким бу талабда берса жон,
Яхшироқким юз ҳаёти жовидон.
Чун жаҳон бўстонида ҳар навъ қуш,

Неча қуш топса учуш ё худ қўнуш.
 Навҳаи боғи фано тузмак керак,
 Ул тараф парвоз кўргузмак керак.
 Чун улар водийи ҳижрон йўлида,
 Берса ул жонини жонон йўлида,
 Эй хуш ўлмокига юз минг жонча бор,
 Қайси жонким умри жовидонча бор.
 Давлату иқбол агар ёвар бўлуб,
 Топса ҳам иззу шараф раҳбар бўлуб.
 Бўлса қатъ ул беҳаду андоза дашт,
 Ким қазосидин дейилди саргузашт.
 Рўзи ўлғай то абад беинтиқол,
 Қатъ қилғон қушға гулзори висол.
 Ваҳдати жовид топқай шоҳға,
 Васл этгай ўзни зиллулоҳға.
 Пояси рифъатда бўлғай аршсой,
 Соясидин бумни қилғой ҳумой.

Қушлар йўл азмиға ҳужум кўргузганлари ва риёзат шиддатидин баъзининг азмиға футур юзлангани

Чунки Ҳудҳуд айлабон оғози ишқ
 Бу сифат қушларға сурди рози ишқ.
 Қуш тили бирла тараннум айлади,
 Васлу ҳижрондин такаллум айлади.
 Бўлди ул қушларға ҳижрондин малол,
 Васлдин ҳар бирга тушти юз хаёл.
 Ҳар бири ёдиға келди ҳоллар,
 Ҳажр дардидин қатиф аҳволлар
 Васл давронин унутмоқлиқлари,
 Ҳажр ойинини тутмоқлиқлари.
 Билдилар ул булғажаб асрордин,
 Ул румузи ишқ аро гуфтордин,
 Не саодатдин йироқ тушганларин,
 Не ҳидоятдин қироқ тушганларин.
 Бўлди Ҳудҳуд сўзидин огоҳлиқ,
 Ким аларни жаҳл ила гумроҳлиқ,
 Иш тариқидин йироқ этмиш баса,
 Бастаи доми фироқ этмиш баса.
 Уртаниб ўз шуълаи ҳирмонидин,
 Дуд чиқти ҳар бирининг жонидин.
 Ёқин эрди ўчкали шамъи ҳаёт,
 Ҳар бирига баски юзланди уёт.

Бўлдилар ўз феълнинг шармондаси,
Ўз сулуки сайрининг афгандаси.
Гарчи кўп хуноби ҳасрат ютдилар,
Ўзри мофот ўзларига туттилар,
Ким на янглиғ бўлса то булғай ҳаёт,
Туну кун ул йўлда урғайлар қанот.
Бошлариға келса минг турлук бало,
Ҳар балода бўлса юз минг ибтило,
Енмағайлар ул талаб водисидин,
Қолмағайлар ул шараф ҳодисидин.
Чун бориға бўлди мундоқ иттифоқ,
Чектилар давронға оҳанги фироқ.
Бўлдилар Ҳудҳудға пайрав сарбасар,
Роҳрав ул хайлу Ҳудҳуд роҳбар
Туштилар йўлға нашоту ноз ила.
Васл уммедиға минг парвоз ила.
Чун неча кун бўйла тайрон қилдилар,
Саъй ила қатъи биёбон қилдилар.
Меҳнату ранжу алам юзланди кўп,
Шиддату ошубу ғам юзланди кўп.
Бўйла чун қатъи масофат қўйди юз,
Нотавонларға кўп офат қўйди юз.
Нозпарвард эрдилар бўстон аро,
Соялиғ ашжори тубисон аро.
Бўлдилар йўл ранжидин фарсуда ҳол,
Ҳар бирига қўйди юз беҳад малол.
Соғиниб осудалиғ бирла ватан,
Боғу бўстон бирла гулзору чаман.
Нафс комию фароғат маъмани,
Айш ойиню ишрат гулшани.
Ул азиматда топиб баъзи футур,
Раҳм айлаб ул таважжухда қусур.
Нотавонлик бирла ажз айлаб аён,
Ҳар бири бир узр қилдилар баён
Ўз қошида узрини маъқул этиб,
Ул таважжухдин ўзин маъзур этиб.
Қилдилар Ҳудҳудға бори илтимос,
Ким таваққуф қил-даме, эй раҳшунос.
Бизда баъзи нотавон бўлмиш баса,
Йўл борурдин хаста жон бўлмиш баса.
Баъзи олиға келибдур мушкилот,
Ким сенинг раъйингдин истарлар нажот.
Баъзи оллида суубатлар турур,

Ул суубаттин укубатлар турур,
Ким эрур они баён қилмоқ зарур,
Йўқсо йўл азмиға юзлангай футур.
Роҳбар чун кўрди ожизлиқларин,
Қўнди бир водада жамъ айлаб барин.
Ул чу бори нуктасиға тикди кўз,
Деди, айтинг қайси бирга бўлса сўз.
Чунки Худҳуд ул ҳаводин бўлди паст,
Сўрғали қушлар сўзин қилди нишаст.

Тўттийи ширин мақол Худҳуди покиза хисолға узр қўлғони

Тўти аввал узрин оғоз айлади,
Бўйла ажз ойнинини соз айлади.
Ким қушедурмен маконим гарм сайр
Ҳинд ақсосида қилгон сайру тайр.
Эллара шуҳрат фасоҳатдин тутуб,
Нукта бирла ғамлиқ элни овутиб.
Комронлар манзилин айлаб қафас,
Ҳар малолат етса айлаб ҳамнафас.
Нозанинлар илгидин олиб хўриш,
Қанду шаккар бирла топиб парвариш.
Рўбарўйим гоҳ бир кўзгу бўлуб,
Гоҳ кўзгу чеҳралик маҳру бўлуб.
Кўрмайин умрумда жуз кому нашот,
Элга нутқимдин етиб юз инбисот.
То билиб ўзни қатиглиқ кўрмаган,
Ранж заҳридин ачиғлиқ кўрмаган.
Даргаҳеким пашшадур анда уқоб,
Пашшадин ожизроқ элга не ҳисоб.
Англамон ўзники ул ён кетгамен,
Ўзга қушлардек бу йўл қатъ этгамен,
Айлай олғаймон санга ҳамроҳлиқ,
Қолатимдин бўйла топ огоҳлиқ.

Худҳуднинг жавоби

Деди Худҳудким, узун ҳарфинг ғалат,
Барча гуфторинг хато бирла сақат.
Ҳарза нутқингни фасоҳат соғиниб,
Ҳайжа лафзингни балоғат соғиниб.
Айтиб ўз васфингда чуно-чун хилоф,
Барча ҳашву барча лағву барча лоф.

Худпарастесен ўзунгнинг ошиқи,
Худписандесен мазамат лойиқи.
Фахр этарсен нутқ бирла кўзгуга,
Ким эрур нутқинг муносиб кулгуга.
Кўзгу ул бўлғайки тортиб юз бало,
Бергасен лавҳи замирингга жило.
Чунки ҳар ҳинду қошида шоҳдур,
Дер бу сўзни ҳашв — ким огоҳдур.
Шоҳ улдурким йўлидин қайтасин,
Ҳар замон йўлсиз ҳадисе айтасин.
Барча фосиддур хаёлотинг сенинг,
Узр айтурға мақолотинг сенинг.
Бўлди моний ғафлату гумроҳлиқ,
Ким етушмас кўнглунга огоҳлиқ,
Уйғониб билсангки ҳолингдур қатиг,
Қилмағай ул дам пушаймонлиғ асиг.
Қилғонингдин юз хижолат чеккасең,
Қавлу нутқунгдин малолат чеккасен.
Бўлған эрмиш барча нутқунг носара,
Нафс ила шайтонға зотинг масхара.

Ҳикоят

Гофиле қўйди қадам бозорға,
Майли тобини нафси бадкирдорға.
Ризқ учун эгнида далқи хизрваш,
Лек ёшил барг бирла нафси хуш,
Урмиш эрди ташлаған ашрори тоб,
Кўрди дўконларда неъмат беҳисоб.
Эгри йўллар кўргузуб нафси дани,
Солибон шайду гадолиқға ани.
Гоҳ талтифи мақол айлар эди,
Гоҳ изҳори камол айлар эди.
Гаҳ каромотин қилиб эл ичра нақл,
Гаҳ этиб зоҳир тариқи шарҳи ақл.
Айлабон бу навъ юз афсун дам,
Олғуча бир луқмае ё бир дирам.
Бўйла юз бози ебу, бози бериб,
Нафс матлубин юрур эрди териб.
Бангдин ҳар лаҳза юз фосид хаёл,
Солибон кўнглига юз фикри маҳол.
Етти ногаҳ бошиға соҳиб диле,
Кўп манозил қатъ қилғон комиле.

Кўргач-ўқ комилни шайёди дағал,
 Ул ёмон ҳолидин ўлди мутазал.
 Деди пир:— «Оллимда касб этганни тут,
 Ким кўрайким ҳосил айлабсан не қут.»
 Чун харита бошини очти лаим,
 Ким йиғилмиш эрди заққуми жаҳим.
 Кўрди жамъ ўлғон нажосатлар баса,
 Тушти ўт жисмига андоққим хаса.
 Пир ердин бир овуч туфроқу тош
 Олибон берди ангаким,—қил маош.
 Боқса ул туфроқ эмас — олтун эмиш,
 Тошлари лаълу дури макнун эмиш.
 Ноқис ул ҳолатни кўргач ногаҳон
 Комил ўлмиш эрди оллидин ниҳон.
 Ўзни ул хижлатдин ўлтурмак не суд,
 Оҳу войин кўкка еткурмак не суд!
 Санга ҳолатким қилурсен кўп хурўш,
 Билки бор ул навъким ул сабзпўш.

Товуснинг узри

Сўнгра товус этти узрин ибтидо,
 Деди:—«К-эй сен барчамизга муқтадо.
 Мен қушемен қасру гулшан зийнати,
 Нақшу рангим аҳли олам ҳайрати.
 Суратим гулшанга оройиш турур,
 Ҳайъатим кўрганга осойиш турур.
 Боғ аро мандин хазонга бўстоқ-
 Бешалар мандин қиш ичра гулситён.
 Жилва айлар чоғда олам зеварни,
 Сарбасар ойинаи Искандарий.
 Тенгри бермиш ҳусну зеболиқ манга,
 Ҳаддин ортуқ зебу раънолиқ манга,
 Ким улус ҳусунум тамошо айлагай,
 Офарини сунъ ифшо айлагай.
 Ҳар кишини қилди ҳақ бир иш учун,
 Нўш учун бирнию бирни ниш учун.
 Ишки қилмиш эзиди доно насиб,
 Ҳам ул ишда ҳарна келса ё насиб.
 Тенгри амридин бири маҳбуб эрур,
 Лек шайтони лаин манкуб эрур.
 Ҳар бирига ўз тариқидин фироқ,
 Зоҳиран таклиф эрур «мо ло ютоқ».

Худхуднинг жавоби

Худхуд ул сўз нафъиға очиб нафас,
Деди:—«К-эй жаҳл аҳли янглиғ булҳавас.
Улча зоҳир айладинг аҳволдин,
Келгай ул Мажнундину атфолдин.
Одам ўлғон зебу зоҳирдин демас,
Кимки ондин фаҳр этар одам эмас.
Ноз ила ҳусн ўлди шоҳидлар иши,
Дарду меҳнат бирла хуштур эр киши.
Барча сурат аҳлиға ашрафдур ул,
Ким сувардин элтгай маъниға йўл.
Сенки бу суратға бўлдунг мубтало,
Ул тамасхурға улус урғай сало.
Зеби зоҳир жуз тамасхур келмади,
Қисмага ондин тафоҳур келмади.

Ҳикоят

Боғбоне бор эди бас беҳунар,
Боғбонлиқ санъатидин беҳабар.
Не шажар пайванд қилмоқ шеваси,
Ким ҳаловат ҳосил этгай меваси.
Не яғоч паргори бирла парвариш
Айлай олибким, шажар қилғай равиш.
Вақт ила не дона сочмоқни билиб,
Ким фараҳ қилғай гули ҳосил қилиб.
Боғ аро анборкашлик бирла хуш,
Боғбон, йўқким, дегил — анборкаш.
Ким кўруб бу навъ ранжу тоб анга,
Пандлар теб аҳли ҳуш аҳбоб анга.
Ким бу беҳосил ишингни тарк тут,
Ўзни бир ҳосиллиқ иш бирла овут.
Жоҳил ул меҳнатдин ўлмай мужтаниб,
Эрди ул меҳнат чекарга муртакиб.
Токи бир жўя аро кесмакда ток,
Айлади они йилон санчиб ҳалок.

Ҳикоят

Халқ ичинда бор эди беғайрате,
Элга беғайратлиқидин ҳайрате.
Мушту силли бирла аббоне ебон,
Элдин олиб луқмаи ноне ебон.

Қовлабон кетмай халойиқ кўйидин,
Балки чиқмай дун сифатлар ўйидин.
Бу жафоларға туз этмиш эрди нарх,
Қайси бир тепса уруб бир қатла чарх.
Уя муқаррар муздини олур эди,
Нафс комин оғзиға солур эди.
То бериб бир парча нон бир чуст даст
Қилди бир мушт урғоч андоғ ерга паст.
Гарчи силлилар емакдин тўқ эди,
Мушт еб гўёки ҳаргиз йўқ эди.

Ҳикоят

Бор эди бир мулк аро девонае,
Кеча-кундуз маскани вайронае.
Ганж умиди бирла умрин ўтқозиб,
Ҳардам ул вайрона бир ёнин қозиб.
Иттифоқо баски чекти ранж ул,
Бахти бир кун ганжга бошқарди йўл.
Бир эшик бўлди аён нақби аро,
Кирди эрса бир улуғ ишратсаро.
Қирқ хум анда Фаридун ганжидек,
Йўқ Фаридун, балки Қорун ганжидек.
Кўрмагидин телба этди тарки ҳуш,
Етти ногаҳ бир лаими сахткўш.
Кўрди ул вайронада девонани,
Ҳуш зойил қилғучи хумхонани.
Кўрмай ул Мажнунни маҳрам чекти тиг,
Қонини ганж узра тўкти бедариг.
Ганж эди умрида онинг дояси,
Борди ганж устунда жоп сармоясси.

Шайх Санъоннинг ҳикоёти

Шайх Санъон восили даргоҳ эди,
Кўнгли ғайб асроридин огоҳ эди.
Қаъбада автод ыла ақтоб аро
Ўйла эрдиким наби асҳоб аро.
Халқ иршодиға росих эрди ул,
Қаъбада шайхул-машойих эрди ул.
Остонининг гадойи шоҳлар,
Қуллуқиға муфтахир огоҳлар.
Ҳар дуоким қилса бир ғамгин учун,

Қўл очиб хайли малак омин учун.
 Чехраи мақсудининг ўтрусида
 Жилва айлаб кўнглининг кўзгусида,
 Тўрт юз олида асҳобу мурид.
 Ҳар бир андоғким Жунайду Боязид.
 Чархи аълоға шукуҳидин шикаст.
 Арши аъзам ҳиммати олинда паст.
 Дарду офатдин қарориб олами,
 Ёрубон етгач дуосидин дами.
 Кимки бўлса бу балоға мубтало,
 Ул дуо қилгач бўлуб дафъи бало.
 Воридоти аршдин пайғомдек,
 Воқиоти ваҳй ила илҳомдек.
 Ҳарна кўрса воқиа таъбир анга,
 Кўргани-ўқ юзланиб бир-бир анга.
 Неча кун бир туш анга кўргуздилар,
 Риштаи сабру қарорин уздилар.
 Уйғониб ҳолиға истиғфор эди,
 Юмса кўз ул тушга-ўқ такрор эди,
 Ким матофи эрди бир бегона бум,
 Айласа маълум ул бум эрди Рум.
 Онда бир дайр ичра эрди зор маст,
 Мастлиғдин дайр элидек бутпараст,
 Ким бу туш бўлди муқаррар ганжи роз,
 Деди бўлмас бу балодин эҳтироз.
 Кимсага маъво ҳарамдур ё куништ,
 Кўрмай ўлмас улча бўлмиш сарнавишт.
 Ботроқ ул кишварға азм этмак керак,
 Ҳар қаён тортар қазо-кетмак керак.
 Чунки бўлса бизга ул маъво насиб,
 Бошимизға ҳарна келса ё насиб.
 Қилди чун ўз ҳолиға назораи,
 Толмади бормоқдин ўзга чораи.
 Юз ҳарамға қўйди соҳиб инқитоъ,
 Қилди юз ошуб ила тавфи видоъ.
 Қилди чун минг ҳузи ила тавфи ҳарам,
 Рум иқлими сари қўйди қадам.
 Топтилар асҳоб чун огоҳлиғ,
 Ул сафарда қилдилар ҳамроҳлиғ.
 Йўлни қатъ айлар эди пири тариқ,
 Тўрт юз аҳли тариқ эрди рафиқ.
 Шайхнинг кўнглиға савдолар тушуб,
 Ким ани зойиъ қилурға ёвушуб.

Ҳар замон бир навъ ўлуб андешаси
 Йўқ, бажуз андеша онинг пешаси.
 Ҳолида асҳоб тағйир англабон,
 Ҳуш ила сабрини бир-бир англабон.
 Ҳослар айлаб савол ул ҳолидин,
 Воқиф ўлмай ул ғариб аҳволидин,
 Ким саволиким қилиб, топмай жавоб,
 Шайхдин кўпрак аларда изтироб.
 Бу сифат йўл қатъ этиб мақсад сари,
 Қайси мақсад — шиддати беҳад сари.
 То қадам қўйдилар ул кишварға тез,
 Шайх кўнглунда вале юз рустхез.
 Ҳар нафас бир буқъани айларда сайр,
 Зоҳир ўлди ногаҳон бир турфа дайр.
 Тоқи онинг чарх тоқи бирла жуфт,
 Жуфт тоқи ичра кўп рози нуҳуфт.
 Тоши андуҳу балият тоғидин,
 Кирпичи дарду бало туфроғидин.
 Зеби кошисиға юз тарҳи тааб,
 Кўргузуб юз навъ нақши булғажаб.
 Ғурфалардин фитналар наззорагар,
 Қилғоли бечорага йўқ чорагар.
 Ишқ айнидин ёруқ ҳар равзани,
 Лек ул равзан балолар маскани.
 Кунгуридин рахналар имон сари,
 Ишқ шайнининг намудори бари.
 Таъбия ҳар кунгурида тошлар,
 Ишқ тиғидин кесилган бошлар.
 Аҳли дин бошиға паррон қилғали,
 Олам узра сангборон қилғали.
 Фитна хайлиға мамар дарвозаси,
 Фитнагар тоқи сипеҳр андозаси.
 Ҳалқан занжирида юз минг фунун,
 Ҳалқан савдову занжири жунун .
 Ишқ ўтидин онда юз оташкада;
 Ҳар бирида юз туман савдо зада.
 Дайр узра тийра дуди ҳайъати,
 Зоҳир айлаб куфру исён зулмати.
 Дайр мундоқ кўрмайин то қилди сайр,
 Куфр имон аҳлиға бу эски дайр.
 Шайх жисмидин бориб ул ерда тоб,
 Кўнглини бетоқат айлаб изтироб.
 Заъф муставли бўлуб ҳар дам анга,

Жилва айлаб ўзга бир олам анга.
 Нозир эрди ҳар тараф ошуфтавор,
 Бир тараф тушти кўзи беихтиёр.
 Манзаре эрди осилгон бир тутуқ,
 Бир қуёшқа ул бўлуб қавси уфуқ.
 Елдин ул бурқаъ чу бўлди бартараф,
 Ул қуёш анвори тушти ҳар тараф.
 Не қуёшким, юз қуёш девонаси,
 Ҳусн шамъи даврида парвонаси.
 Пайкари руҳи мусаввардин мисол.
 Руҳға ҳар лаҳза ондин ўзга ҳол.
 Ҳур суратлиғ паризоди ажаб,
 Гул жабинлиғ сарви озоди ажаб.
 Руҳни ошуфта айлаб ҳайъати,
 Юз ажаб суратға солиб сурати.
 Суратидин мунфаил ҳуру пари.
 Талъатидин офтоби ховари.
 Юзи нурафшон, сочи зулматфишон,
 Нуру зулмат куфру имондин нишон.
 Юз уза зулфин чу мушк афшон қилиб,
 Зулмат ичра нурни пинҳон қилиб.
 Сочи нур аҳлиға зулмат олами,
 Аҳли савдонинг саводи аъзами.
 Қоши савдоси улусда янги ой,
 Янги ой девонаға ҳайратфизой.
 Қоши тоқи ичра офатлиғ кўзи;
 Дайр тоқида анингдекким ўзи.
 Кирпиги кўз теграсида ҳар тараф,
 Фитна хайлидин кўзи даврида саф.
 Кўзки бўлди холи онинг остида;
 Нуқта ёзилган балонинг остида.
 Ул бало остида юз устида хол,
 Иккисининг нуқтасидин бил мисол.
 Ғайб сирридин бериб оғзи нишон:
 Ўзи ғайб аҳлидек, аммо бенишон.
 Лаъли жони хасталарнинг марҳами,
 Нутқидин Исойи руҳуллаҳ дами.
 Ул муфарриҳ мояси ёқут ўлуб,
 Бу нафасдин хаста жонға қут ўлуб.
 Ҳам занахдон даврида юз минг асир,
 Чоҳида юз Юсуфи Қанъон асир.
 Зулфидин солса чиқорурға каманд,
 Кўпрак айлаб бу каманд ул элни банд.

Тавқи ғабғаб ул зақон остида нун,
 Обихайвонға ҳубоб, аммо нигун.
 Ҳам қадининг нахлиға жон жилваси,
 Ҳам хироми обихайвон жилваси.
 Кўз била лаъли ажаб санъат тузуб,
 Ҳар неча ул ўлтуруб, бу тиргузуб,
 Жисми гулгун, кўнглоки гул узра гул,
 Кўрмагининг тобсиз юз минг кўнгул.
 Кўнглак узра неча ҳулла ранг-ранг;
 Санъатида жон чекиб руму фаранг.
 Ҳулла ранги нечаким қотил бўлуб,
 Атридин юз жон яна ҳосил бўлуб,
 Қофири қотил кўзига барча ком,
 Буки дин аҳлиға солған қатли ом.
 Кимки айлаб сочи зуннорин хаёл,
 Дину имонини айлаб поймол.
 Ҳусну лутфи жон аро ер тутқудек,
 Бир аёқ сув бирла балким ютқудек.
 Шуълаи ҳусни солиб давронға ўт,
 Оташин лаълидин аммо жонға ўт.
 Топиб оташгоҳ ишқин аҳли хуш,
 Порсо сўзандау зуҳҳодкуш.
 Қаср уза бу шакл ила тарсо қизи,
 Бал қуёш айвонида Исо қизи.
 Шайх кўнглига ёқилғоч ўйла барқ,
 Шуъла дарёсиға бўлди жони ғарқ.
 Асради ўзни кўп истиғфор этиб,
 Оғзида «Лоҳавла»ни такрор этиб.
 Шўх очқоч шуълаи рухсорини,
 Уртади Лоҳавлу истиғфорини.
 Бўлмиш эрди жисми туфроқға нугун,
 Бир дам ул уйга асо бўлди сутун.
 Орқасин қўйди дами деворға.
 Ҳайрат айлаб ул ғариб осорға.
 Ҳам асо, ҳам жисмиға етти шикаст,
 Ҳолидин бордию бўлди ерга паст.
 Тушти жони пок фаржомиға ишқ,
 Кирди қондек етти андомиға ишқ.
 Гоҳ беҳол эрди, гоҳ ўз ҳолида,
 Лол ўлуб асҳоб анинг аҳволида.
 Ҳайрат айлаб бир-бирига боқибон,
 Бош қуйи айлаб, овучлар қоқибон,
 Ҳолиға охшомғача ҳайрон қолиб,

Балки ўз ҳолига саргардон қолиб.
 Тун саводи қилди чун кунни қаро,
 Зулмати куфр ул сифатким дайр аро.
 Ул қаро кун бошига келган қари,
 Рўзгори ҳам қаро тобиълари.
 Қолдилар муғ дайрининг туфроғида,
 Қайси туфроғким, балият тоғида.
 Шайхнинг олиға келди уйла кун,
 Қим киши кўрмайдур андоғ тийра тун.
 Кўкка ёйиб пардаи идборлар,
 Ҳарён ахтардин қоқиб мисморлар.
 Чарх ашкин оқизурға рўд этиб,
 Кўкнинг атрофида қир андуд этиб,
 Топибон гардун таҳаррукдин фароғ,
 Ўрнидин тебранмай ул янглиғки тоғ.
 Чарх дард аҳлига бедод айлабон,
 Тоғ-тоғ андуҳ ижод айлабон.
 Дайрни ул тоғларга ёшуруб,
 Юз туман минг тошлар ҳам ёғдуруб,
 Кўзларин гардун қилиб ахтар фишон,
 Шайх аҳволига мотамдин нишон.
 Барча дайр аҳлига бу мотамсаро,
 Қийдуруб онинг азосида қаро.
 Шайх мазлуму гирифтору наҳиф,
 Тушмаган иш бошига тушган, заиф.
 Ишқ зодим зулмидин зору назор,
 Дайр туфроғида ётиб хору зор.
 Ишқ ёқиб жисм ила жониға ўт,
 Куфр солиб дину имониға ўт.
 Ашк аро ётиб, вале оғзи қуруб;
 Кўнгли ўти шуъла оғзидин уруб.
 Ишқ айлаб рўзгорин ҳам қаро;
 Тун худ айлаб йўқу борин ҳам қаро.
 Юз бало жониға чун бўлди насиб,
 Дер эди ҳолиға йиғлаб ул ғариб:
 — «Ким бўлур ҳар лаҳза ранж афзун манга,
 Не эдиким қилдинг, эй гардун манга!
 Офиятдин ишқ сори бошладинг;
 Юз ниёз ўт ичра бори тошладинг.
 Кўзга аввал кўргузуб меҳри мунир,
 Ёшуруб ғам шомига қилдинг асир.
 Қайси шоми ғамки кўк жавфи аро,
 Офариниш оразин қилдинг қаро?»

Дўзахи ғам дуди оламини тутуб,
Шуъласин кўнглум ўтидин ёрутуб,
Оллоҳ, оллоҳ! Не кечадур бу кеча!
Саъб мундоғ, ёраб, ўлғайму кеча!
Уткарибмен кўп суубат кечалар,
Кўрмадим мундоқ уқубат кечалар!
Тун эмас—дўзах ўтининг дудидур.
Ё фалакнинг оҳи қир андудидур.
Бўйла тун, ёраб, намудор ўлмасун,
Анда ҳеч одам гирифтор ўлмасун.
Билмон, оё тун балосинму дейин;
Манга тушган кун балосинму дейин.
Жисму аъзову ҳавосу ақлу ҳуш
Ишқдин бўлдилар андоғ пардапўш,
Қим дегайсенким бари мавжуд эмас,
Ишқ бедодида жуз нобуд эмас.
Пайкаримда онча йўқ тобу тавон,
Ашкдек кўйида бўлғунча равон.
Бошима қувват йўқ онча урғоли,
Тош уза ғам фартидин синдурғоли,
Кўз қани ул ой юзига солғуча,
Ул қуёш анворидин нур олғуча!
Юз қани суртарга ул даргоҳға,
Қул тазарруъ айлагандек шоҳға.
Қўл қани кўксумга хоро урғудек,
Бошима туфроғлар совурғудек!
Ҳуш қони айлагунча ўзни забт,
Бергуча еллар димоғ уйига хабт!
Қони ақл айтгунча иш тадбирини,
Қилғуча вайрон кўнгул таъмирини.
Қони сабр айтгунча дардим чорасин,
Ё даво қилғунча бағрим порасин.
Ғам егунча ҳолима қони кўнгул,
Қим эрур ҳоли ўлук сони кўнгул.
Бир нафас урғунча бори жон қани,
Қим кўнгулдек ҳам тияолмон ани.
Менга бу йўл не балолиғ йўл эди,
Ҳар неким андин батар йўқ — ул эди. -
Қош ҳаргиз бўлмағай эрдим тирик —
Умрни кўргунча бу янглиғ ирик.
Нетти етса эрди бир барқи хатар,
Қўймаса эрди вужудимдин асар.
Дўстлар, нетти мадад еткурсангиз,

Жамъ ўлуб ман зорни ўлтурсангиз.
 То қутулса даҳр оримдин менинг;
 Даҳр эли афғону, зоримдин менинг.
 Жонима, асҳоб, тиғи қатл урунг,
 Куйдуруб, ҳарён кулумни совурунг.
 То жаҳонда бўйла расво бўлмайин,
 Бир ўлай, юз қатла ҳардам ўлмайин!»
 Ҳолиға асҳоб ҳайрон йиғлабон,
 Ҳардам онинг дардидин қон йиғлабон.
 Жамъ ўлубон ул гуруҳи мустаманд,
 Шайхқа ҳар бир бериб бир навъ панд.
 Шайх аларнинг пандини фаҳм этмайин,
 Нукта маънисига доғи етмайин.
 Ақл мизони била қилди хитоб,
 Ишқ таврида топиб ондин жавоб.
 Бири деб:— «Кей муршиди арбоби дин,
 Хокроҳинг сурмайи аҳли яқин.
 Кимса йўлида бўлур бу воридот,
 Ўзни забт этган топар хайру нажот.
 Деди:— «Эй фарзанд, ўзлукум қани,
 Токи ман ҳам забт қилғайман ани».
 Бири дебким: «Бу эрур шайтон иши,
 Зикр ила ондин топар махлас киши».
 Шайх деб:— «Жамъият анда шарт эрур,
 Мен паришонман — не хосият эрур».
 Бири дебким:— «Муқтадойи аҳли роз,
 Бу бало дафъига вожибдур намоз».
 Шайх дебким:— «Урма бу маънида дам,
 Телбадурман телбага йўқтур қалам».
 Бири дебким:— «Қўп, таҳорат айлагил,
 Элга тоатқа ишорат айлагил».
 Шайх деб:— «Йўқ, кўз ёшимдин ўзга сув,
 Қон келур ҳардам боғирдин кўзга сув».
 Бири дебким:— «Фусл пок айлаб кўнгул
 Фориг эт ғамдинки — будур тўғри йўл».
 Шайх дебким:— «Ғарқаи баҳри фано
 Бўлмишам, мандин на истарсан яно?»
 Бири деб:— «Тасбиҳинга машғул бўл,
 Бу паришон ҳолдин маъзул бўл».
 Шайх деб:— «Тасбиҳ узди торни,
 Чекти андоғ риштаи зуннорни».
 Бири деб:— «Мисвокка қил илтижо,
 Оғзинга солиб кетур суннат бажо».

Шайх деб:— «Мисвок агар қилсам ҳавас,
 Ажзу ҳайрат бормоғи оғзимда бас».
 Бири деб:— «Саҳви агар тутти вужуд,
 Узриға туфроғ ўдуб қилгил сужуд».
 Шайх дебким:— «Оқизиб қон ёшни,
 Олмоғумдур бу эшикдин бошни».
 Бири дебким:— «Юзланиб сахро сари,
 Вақтидур азм айласа Батҳо сари».
 Шайх дебким:— «Онда қилгонни талаб
 Мушда топдим, не чекай улён таъаб».
 Бири дебким:— «Румға бўлди сафар,
 Қаъбани қилмоқ керак эмди мақар».
 Бири дебким:— «Чун сафар бўлди тамом,
 Айламак хуштур ватан сори хиром».
 Шайх дебким:— «Гўйёким зул-миъан.
 Бизга дайр эткандурур асли ватан».
 Бири дебким:— «Чун машойихқа бу иш
 Етса, бизга етгай асру сарзаниш».
 Шайх дебким:— «Йўқ алар бирла ишим
 Қим харобот ичрадур истар кишим».
 Бири дебким:— «Сидқ ҳолотиңг қани?
 Зухд ила покиза авқотиңг қани?»
 Шайх дебким:— «Дайр аро ҳолот эрур,
 Ким туфайли ўйла юз авқот эрур.
 Ул кеча ул қавм уруб юз печу тоб,
 Шайх аҳволиға айлаб изтироб.
 Таъна айлаб Шайх парво этмайин,
 Пандлар айтиб бирига етмайин.
 То саҳар дайр аҳли ғавғо айлабон,
 Аҳли дин ҳолин тамошо айлабон,
 Ҳазл этиб дин аҳли ойини била,
 Кўп мубоҳот айлаб ўз дини била,
 Аҳли дин бирла тамасхурлар қилиб,
 Уз тариқиға тафохурлар қилиб.
 Тенг тутуб андешам гумроҳ ила,
 Лот лосин лои иллаллоҳ ила.
 Ул улусға бу шақоват бир сари
 Дайр аҳлидин шамотат бир сари.
 Шайх асҳоби била асҳоби дайр
 Хоҳ шардин нукта айтиб, хоҳ хайр.
 Шайх дайр асҳобиға имдод этиб,
 Гарчи дин аҳлиға хижлатлар этиб.
 Тонг ёруқ бўлғунча мушдоқ тийра ҳол,

Ул мусулмонларга еткурди малол.
Чун ёруғлуқ тийралиғни қилди паст,
Чолдилар ноқус хайли бутпараст.
Чарх кўргузди қуёш анворини,
Уйлаким тарсо қизи рухсорини.
Дайр аҳлиға узолди можаро,
Шайх ишқи бирла аҳволи аро.
Куфр аро тушти ажаб жамияти,
Дайр аҳли миллатиға қуввати.
Дин элининг хижлати ҳаддин ошиб,
Шайхни ташлаб, уётдин тарқашиб,
Шайх маҳзал бўлди дайр атфолиға,
Ким куларлар эрди онинг ҳолиға.
Ул ғариби ошиқи зору қари,
Йўл уза ётиб кўзи манзар сари.
Босиб ўтган эл қилиб ийзо анга,
Йўқ вале юз оңчадин парво анга.
Меҳнатидин ғойибу ҳозирға раҳм,
Шиддатидин мўмину кофирға раҳм.
Лек тарсозодаи офоқсўз
Шайхни ул навъ қилгон тийра рўз.
Дин тариқидин мубарро айлаган,
Куфру дайри ичра расво айлаган.
Пардадин айлаб назар зори сари,
Ешурун боқиб гирифтори сари.
Ғафлат айлаб чун кўруб помолени,
Узига келтурмай онинг ҳолини.
Қасди дину ғорати жон айлабон,
Лек ўзни гўлу нодон айлабон.
Фурқатидин Шайх жони ўртаниб,
Балки пайдову ниҳони ўртаниб.
Кундуз-охшом гунча бағри чок-чок,
Кеча тонг отқунча фурқатдин ҳалок.
Ҳар нафас бир ойдин ортиб меҳнати,
Бу эди бир ойға тегру ҳолати.
Чунки ҳаддин ўтти ранжу дард анга,
Гуфроқ ўлди жисми ғам парвард анга.
Кофири золим сиришти ишвагар,
Яна ул манзардин ўлди жилвагар.
Ўт солиб оламга ҳусни нозидин,
Сўрди ўз афтодасининг розидин,
Ким: — «Аё ислом элига роҳбар,
Дини ислом аҳлиға иршодгар,

Чун санга Каъба тавофи эрди фан,
 Дайр эшигида недин туттунг ватан?
 Сени дерлар дин элига дастгир,
 Куфр дайрига недин бўлдунг асир?
 Манзилида бир кеча аҳли сафар
 Тутса таскин тонглови айлаб гузар,
 Шайхким бир ой сукун фан айламиш,
 Дайр туфроғини маскан айламиш.
 Куфр дайрида бўлуб ором анга
 Зулмат аҳлидин на эркин ком анга?»
 Шайх кўргач ул жаҳоноро жамол,
 Истимоъ этгач бу руҳафзо мақол.
 Жумла аъзосига қўйди заъф юз,
 Гаҳ эгилди жисми, гоҳи бўлди туз.
 Хуш итиб сустайди ўздин беҳабар.
 Жисмида қолмай ҳаётинин асар.
 Дайр эли айлаб гумонким ўлди ул,
 Минг йил ўлганлар била тенг бўлди ул.
 Бир кеча-кундуз ўлуклардек ётиб,
 Ул санам ҳолига бошин ирғотиб.
 Ҳолига ҳайрон қолиб куффор ҳам,
 Раҳм этиб ул қотили хунхор ҳам.
 Келдилар бошига аҳли куфру дин,
 Уйла комил ишқиға деб офарин.
 Бошини туфроқдин айлаб бийик.
 Қилдилар маълумкин, эрмиш тирик.
 Ишқидин эл кўнглига таъсир ўлуб,
 Ул санам ҳолига ҳам тағйир ўлуб.
 Қўйди мақтули боши узра оёғ,
 Хастаға мақсуд иси топғоч димоғ,
 Очти ул гулчеҳра рухсориға кўз,
 Не юзида рангу не оғзида сўз.
 Муддати ул навъ гунгу лол эди,
 Нукта сурмақдин тили беҳол эди.
 Ҳолига келтурди чун завқи висол,
 Қофири золим яна қилди савол,
 Ким:— «Чу кўрдук Шайх ҳоли суратин,
 Онглоли деб ҳолати кайфиятин.
 Завқ ила Шайх ўзни беҳуш айлади,
 Нуктадин оғзини хомуш айлади,
 Эмди ўз ҳолидадур — берсун жавоб,
 Улча биз аввал анга қилдук хитоб».
 Шайх оҳ урдию бўлди ашк рез,

Деди:— «Эй кўнглумга солгон рустхез,
Чун сўрорсен арз қилмай найлайн,
Не такаллуф бирла пинҳон айлайн.
Махфи асрордин ўтубдур чун бу иш,
Дермиз эмди биркитиб бағримга тиш.
Дайр аро бу навъким зор ўлмишам,
Ишқ бандиға гирифтор ўлмишам,
Ҳар бало жонимғаким ҳодис дурур.
Оразинг кўрмак анга боис дурур,
Турфа манзардин чу ҳуснинг бўлди фош,
Ўйлаким, тўртинчи манзардин қуёш.
Не таҳаммул қолди, не тоқат манга,
Ақлу ҳуш итти ҳамул соат манга.
Мужмал ўз ҳолимни изҳор айладим,
Сени дардимдин хабардор айладим.
Чорам этсанг ҳам сенга осон эрур,
Қатл қилсанг ҳам ҳаёти жон эрур.
Ўйлаким, арз айладим — ҳолимни бил,
Сен билурсен — қатл қил ё раҳм қил».
Деди шўх:— «Эй муршиди олий сифот,
Аҳли ислом ичра йўқ эрмиш уёт.
Сен киби ислом элига муқтадо,
Не паришон нукталар қилдинг адо.
Не ҳаё фаҳм ўлди, сендин не адаб.
Сен ажаб, деган сўзунг андин ажаб.
Қимки бўлса аҳли ишқ, эй пешво,
Бил ани маҳзи адаб, кони ҳаё.
Бетаҳоши сўз демак мундоқ табоҳ,
Тифллардин келмагай, эй пири роҳ.
Шайхлиқ таврида отинг йўқмудур,
Оқ соқолингдин уётинг йўқмудур.
Чун сенга тўқсонун юзга етти ёш,
Ҳам қари демак бўлур, ҳам сени ёш.
Ёш эсанг, кирмайдурур ақлинг ҳануз,
Қариған дегай қарилиғдин бу сўз.
Ёш эмассан, қорию мабҳут сен,
Ақлу ҳушунг зойилу фартут сен.
Не иборатлар адо қилдинг дегил,
Жинси инсондин бу келмас бори бил.
Хеч шак йўқтур сенга, эй бул ҳавас,
Қим бу сўзда тилу кўнглунг бир эмас.
Ишқни махфи тутарлар аҳли роз,
Фош этардин кўп қилурлар ихтироз.

Хоса маъшуқ олида қилмоқ аён,
 Бўйла тунду беҳижоб этмак баён.
 Дарди ишқ ойини мундоғму бўлур,
 Зухд эли тамкини мундоғму бўлур?»
 Деди сўзлар маҳваши фаррух жамол,
 Ким ҳарифин зойиъ этти инфиол.
 Кўп хижолат бирла Шайхи номурод
 Деди: — «Эй инсон сифатлиғ ҳурзод,
 Ишқким зору забун этмиш мени,
 Ақл олиб маҳзи жунун этмиш мени.
 Эл на ҳуш этгай тамаъ девонадин,
 Ё адаб савдо ила афсонадин.
 Гар жунундин бетаҳоши сўз дедим,
 Афв қилгилким, ўзумда йўқ эдим.
 Чун неким шарҳ айладим — бор эрди рост,
 Муътарифмен ҳар на қилсанг бозхост.
 Не такаллуф бирла сўзлай, эй нигор,
 Чун таним зор ўлмишу кўнглум фиғор.
 Улча бор эрди дедим сўргон замон,
 Неча ёшурсам ҳамондур, сўз ҳамон.
 Чунки ошиқ мен эмасманму дейин,
 Ер васли истамасманму дейин!».
 Шайх чун деган сўзидин ёнмади,
 Узр афсун жониби айланмади.
 Шўхи саркаш деди: — «Эй жоҳил сиришт,
 Рози ўлсанг, ҳарна ўлса — сарнавишт,
 Ким менинг васлим таманно айламиш,
 Ихтиёр этмак керакдур тўрт иш:
 Май ичиб, зуннор олиб, бўлгонда маст,
 Қуйдуруб мусҳафни, бўлмоқ бутпараст.
 Ишқнинг бу тўрт эрур шукронаси,
 Ёна икки иш эрур журмонаси.
 Ким эрур бу тўрт такбири фано,
 Ул ики бу тўрт ифноси яно.
 Ҳўкбонлиғ келди бир йил ёнаси,
 Бўлмоқ оташгоҳ ўти девонаси.
 Шайх агар бу дайр аро ошиқ эса,
 Ишқнинг даъвосида содиқ эса.
 Бу эди шукрона ҳам журмона ҳам,
 Кўп балолар борму мундин ёна ҳам.
 Гар менинг васлим сенга матлуб эрур,
 Ҳамнишин бўлмоғлиғим марғуб эрур,
 Бу деганларни қабул этмак керак,

Васл қўйида нузул этмак керак.
Гар ҳариф эрмассен ушбу ишга ҳеч,
Йўлга азм эт, эрта-кунни қилма кеч».
Деди Шайх:— «Эй хаста жоним офати,
Уртаган кўнглумни ишқинг шиддати
Шуълаи шавқунг вужудум ўртаган,
Барқи ишқинг тору пудум ўртаган,
Мен ғарибу ошиқу девонаман,
Ҳушу ақлу сабрдин бегонаман.
Неки амр этса, пари рухсор ёр,
Ошиқи девонаға не ихтиёр!
Ҳарне матлуб ўлса, ҳокимсан — буюр,
Қилмасам — тиғи жафо бўйнумға ур!»
Шайх чун сўзни бу ерга қилди банд,
Қилди шўху барча дайр аҳли писанд.
Дайр ичин фирдавс ойин қилдилар.
Кўп такаллуф бирла тазйин қилдилар.
Тўрида тахт урдилар гардун асос,
Зебу зийнат онда беҳадду қиёс.
Шўх тарсо чиқти онда завқнох.
Шайх ани кўргач бўлуб ҳар дам ҳалок.
Шайхни келтурдилар мажмаъ аро,
Қилғоли иймони рухсорин қаро.
Бир-бири узра ўкулди дайр эли,
Хоҳ иқомат хайли, хоҳи сайр эли.
Бода кўп-кўп онда ҳозир қилдилар,
Нуқл кўп-кўп доғи зоҳир қилдилар.
Савти ноқусу садойи арғунун
Шайх дини мотамиға тортиб ун.
Бўлди сокин ҳар тарафдин бир кашиш,
Ким бу навъ ўлмайду эрди ҳаргиз иш.
Шуъла келтурдилар оташгоҳдин,
Мусҳаф истаб муршиди огоҳдин.
Чун муҳайё бўлди зуннору салиб,
Қўпти юз афсун била ул дилфириб.
Тахтдин тушти туман минг ноз ила,
Келди Шайх олиға юз эъзоз ила.
Тўлдуруб бир кўрага жом этти нўш,
Ким кўруб Шайх этти тарки ақлу ҳуш.
Бодадин соқига юзлангач тараб,
Ёна пур қилди қадаҳни лаб-балаб,
Деди:— «Ич ложуръа, эй улви жаноб,
Журъа қолса, билки эрмастур ҳисоб».

Ком-ноком олди Шайхи ишқбоз
 Майниким, тутмиш эди ул дилнавоз.
 Сочиб ашк ул майни нўш айлар чоғи
 Юб илик имону илсомдин доғи.
 Чекти андоғким, бошидин чиқди дуд,
 Май ўтиға бўлди кул буду набуд.
 Шайхқа чун туттилар май неча давр,
 Ишқи айлай бошлади ақлиға жавр.
 Бода чун ҳушини нокор айлади,
 Муддаойи васл изҳор айлади.
 Шўхи тарсо сўз бу навъ этти баён,
 Ким шароитдин бари бўлди аён.
 Деди Шайх: — «Эй шўх, не қолди — дегил,
 Ҳарна матлуб ўлса мендин истагил!»
 Деди маҳваш куфр эли ашрофиға,
 Бори моҳир шева куфр авсофиға.
 Куфрни йймонға тақдим эттилар,
 Анга ул миллатни таъмин эттилар.
 Хирқани иршодидин урён бўлуб,
 Кимки ул ҳолат кўруб, гирён бўлуб,
 Бердилар май ҳавзи ичра ғусли пок,
 Ғўта урди Шайх ҳам бевахму бок.
 Куфр эли хилъатларин еткурдилар,
 Шайхқа бошдин-аёғ кийдурдилар.
 Белига маҳкам тангиб зуннорни,
 Кофир айлаб солики атворни.
 Чектилар бутхонага хору дажам,
 Маст қилди сажда бут олдида ҳам.
 Ҳам муламмаъ хирқани куйдурдилар,
 Ҳам «Каломуллаҳ»ни ўтқа урдилар.
 Ҳам бўлуб жоми дамодам бирла маст,
 Ҳам қилиб мастона ўзни бутпараст.
 Ҳеч расволиқ жаҳонда қолмади,
 Ким анинг бошиға гардун солмади.
 Каъба сирри мушкилин ҳал қилди ишқ.
 Дайр атфолиға маҳзал қилди ишқ.
 Уйнабон дайр ичра атфоли фаранг,
 Муқтадойи дин била масту маланг.
 Бир дам ўзни билмай ул фархунда пай,
 Ўзига келгач тутарлар эрди май.
 Масти лояъқил эди ул туну кун,
 Ким не кун маълум ўлур эрди, не тун.

Оқибат чун ишқ тугён айлади,
 Бир саҳар фарёду афгон айлади,
 Ким:— «Аё кўнглумга солгон изтироб,
 Хилъатим маъмурасин қилгон хароб.
 Ишқ чун бунёди бедод айлаган,
 Дину иймонимни барбод айлаган.
 Куфр элининг дини мундоғму бўлур,
 Аҳду қавл ойини мундоғму бўлур?
 Бўйла эл комин раво қилмоқ керак,
 Ваъдага мундоғ вафо қилмоқ керак.
 Харне кўнглунг истади сурдунг манга,
 Юз туман барқи бало урдунг манга,
 Қайси коминг эрдиким еткурмадим,
 Қайси шартингни бажо келтурмадим?
 Ким вафо вақти тағофулдури ишинг,
 Васл иши ичра такосулдури ишинг.
 Ҳам ғарибу ҳам қари, ҳам хастаман,
 Куфр занжири била побастаман.
 Кеча-кундуз майга тутмушсен мени,
 Ваъда қилгондин унутмушсен мени.
 Уйла даъвиға бу навъ исботдин,
 Қўрқмассанму маноту лотдин?»
 Шўхи тарсо деди:— «Урма таъна кўп,
 Шартни ким қилдинг, итмомиға кўп
 Бўлди тўрт иш васлнинг шукронаси,
 Икки қолмиш ишқнинг журмонаси,
 Будур ул журмона, эй фахри изом,
 Ким бу дайр атрофида бир йил мудом
 Хотирингни солмайин икроҳға,
 Кеча ўт ёқғил сен оташгоҳға,
 Кундуз ўзни тутмағайсен нотавон,
 Ким тўнгуз кутмакка бўлғайсен равон.
 Тунга тегру ҳўкбонлиғ қилғасен,
 Ул жамоатға шубонлиғ қилғасен.
 Йил тугангач қилғасен азми висол,
 Мен муҳайё айлабон базми висол.
 Куфр ойини била сур этгамен,
 Васл ила жонингни масрур этгамен.
 Гар қўя олмас эсанг бу йўлға гом,
 Ишқ ойинида бўлсанг нотамом,
 Тарк айлаб куфру дин қилғил қабул,
 Дайрдин кет, Каъбаға қилғил нузул,
 Неча кун айш этганингни муттасил

Ким май ичтинг мен сенга қилдим биҳил.
 Эски куйган хирқадин сен доғи кеч,
 Тору пудунгдин такаллум қилма ҳеч.
 Айласанг даъви баҳо сен доғи ол,
 Йўлда харж айларга чун ёнингга сол.
 Қил гумон ҳар неки кўрдунг — кўрмадинг,
 Ё ҳавас дайрига маркаб сурмадинг.»
 Шайх солғоч маҳваш алфозиға гўш,
 Ишқ туғён айлабон чекти хуруш,
 Деди:— «Эй жонимда ишқинг шиддати,
 Хотирим ороми, кўнглум қуввати.
 Ҳарна коминдгур, қулунгман, ҳукм қил,
 Қилмасам қатлимдин ул дам сўз дегил.
 Лек мазкур айлама ҳижрон сўзин,
 Васл назҳатгоҳидин ҳирмон сўзин».
 Қўптию деди:— «Сурукни келтурунг,
 Қўйни чўпон жонибиға еткурунг.
 Ҳам мадад айлаб мени гумроҳға,
 Лутф этиб йўл бошланг оташгоҳға».
 Қўйни ҳам чўпонға восил қилдилар,
 Сўнгқи комин доғи ҳосил қилдилар.
 Шайх кундуз галадин огоҳ эди,
 Кеча манзилгоҳи оташгоҳ эди.
 Кеча тонг откунча ўт ёқмоқ иши.
 Куфр уйини равшан этмак варзиши.
 Субҳ чиққоч дайрдин ноқус уни,
 Ким ёрур эрди қаро зулмат туни.
 Дуд ила кулдин чиқиб Мажнун мисол,
 Ким жунун гулханға қилғай поймол.
 Ун чекиб ноқус оҳанги била,
 Куфр элининг шеvasи ранги била
 Келтурур эрди тўнгузлар сори юз,
 Теграсида юздин ортуғроқ тўнгуз.
 Ул бу зулматға гирифтору асир,
 Қавму хайликим эди фармонпазир,
 Қилдилар кўп чораву тадбир анга,
 Бир сари мў қилмади таъсир анга.
 Махласиға топмайин имконға йўл.
 Тарқади мажмуъ, ёлғиз қолди ул...

Ҳикоят

Бор эди девонаи олий сифот,
 Халқ Мажнунул-ҳақ айтиб анга от.

Чунки ҳақ ёди анга маҳбуб эди,
 Туну кун бу ёд ила мағлуб эди.
 Сўз деса ҳақга қилур эрди хитоб.
 Ҳақ тилидин ўқ берур эрди жавоб.
 Бир баҳор айём азм айлаб сафар,
 Узга байтуллоҳни айлаб мақар,
 Чун риёзатдин тани эрди нажиф,
 Минмиш эрди маркабе ул ҳам заиф.
 Тун қоронғу бўлдию тутти ёгин,
 Кўрди Мажнун саъб улён бормогин.
 Бир бузукни кўрди, сокин бўлди ул,
 Деди:— «Эй тенгрим, эшакдин воқиф ўл!»
 Қирди, маркабни қўюб, вайронага,
 Уйқу голиб бўлди ул девонага.
 Ётди бош остига қўюб бир кесак,
 Ул бузукдин тошқори қолди эшак.
 Кўзи борғоч уйқуға, абри баҳор
 Тезлик қилди ёгинга ошкор.
 Тўкди вайрон ичра ҳар ёндин су(в)ни,
 Телба бошидин учурди уйқуни.
 Қўптию ўлтурди тургунча ёгин,
 Чун ёгин турди билиб борур чоғин.
 Чиқти маркабни қилурга тезтак,
 Йўқ эди вайрона тошинда эшак.
 Қўйди юз Мажнунга беҳад изтироб,
 Тенгрига қилди ғазаб бирла хитоб:
 «— Ким санга маркабки топшурдум бу дам,
 Яхши асрадингму, не қилдинг карам?
 Эл сенинг меҳмонлигингга бормаса,
 Маркабин води сори бошқармаса.
 Бўлмағай эрди бу бепарволигинг,
 Фафлат ичра маҳзи истиғнолигинг.
 Асрамоқдин маркабим ор айладинг,
 Тийра тунда нопадидор айладинг».
 Кунгрониб ҳар ён ўрар эрди қадам,
 Ғойибин истарга мажнуни дам,
 Ким чоқилди бир ажаб рахшанда барқ,
 Айлади оламни анворида фарқ.
 Маркабин кўрдик утлайдур юруб,
 Хору ҳасға ҳар тараф оғзин уруб.
 Кўргач они телба бўлди шодмон,
 Минди доғи йўлга тушти ул замон.
 Тундлиғларни бошидин ташлади,

Лутфлар бирла навозиш бошлади:
— «Кей менинг жисмим аро жоним худо,
Балки юз жоним санга бўлсун фидо.
Гарчи ул дам маркабимға боқмадинг,
Ғойиб айлаб бўйниға йип тоқмадинг.
Манга юзланди бу дам ошуфталиқ,
Қаҳрдин қилдим санга олуфталиқ.
Чун эшакни топшуруб эрдим санга,
Они топшурмоқ керак эрди манга.
Асрамоқда чунки тақсир айладинг,
Тунд кўргач, манга тадбир айладинг.
Чора айлаб, чоқмоқингни чоқибон,
Кўз ёрутур машъалингни ёқибон.
Кўзума они намудар айладинг;
Дар маҳал бу лутфу эҳсон айладинг.
Тундлиғимда гарчи ман эрдим муҳик,
Сен ҳам эрмишсан ҳарифи бас мудик.
Қим бу вақтда айлабон зоҳир манга,
Ғойибимни айладинг ҳозир манга.
Деганимдин бемадор эттинг мени,
Қилғонимдин шармсор эттинг мени.
Сен неким қилдинг унуттум мен тамом,
Сен ҳам ўтганни унут, лутф айла ом.
Мен унуттим айлабон зоҳир вифоқ,
Сен доғи они унутсанг яхшироқ.
Мен сени деб қилмоғимдур чун хижил,
Сен мени ҳам қилма айтиб мунфаил.
Мен сени бу қиссадин тўттум маоф,
Сен доғи кўнглунгни мендин айла соф».
Ўзини ҳар дам ситойишлар қилиб,
Ҳақни ҳам мундоқ навозишлар қилиб,
Телба рози гарчи номаъқул эди,
Чун муҳаббатдин эди мақбул эди.
Бўлса ҳар мажнун бу янглиғ роз анга,
Ҳам етар густохлиқ ҳам ноз анга.
Тенгриға чунким бу эл маҳбубдур,
Ҳар не амаҳбуб айласа марғубдур.

Қушларнинг фано ҳусулидин бақо вусулиға етганлари

Ул мусофирлар кезиб кўп баҳру бар,
Қилмиш эрдилар бу мақсадни мақар,
Йўл юрумакдин туну кун ҳормайин,

Ҳар балоқим келса юз қайтармайин,
Ётмиш эрдилар чу ул матлубига,
Соҳиби раҳ ул сурук мағлубига.
Неча сурдилар жалолият сўзин,
Солмади ул бенаво қушлар ўзин.
Гарчи баъзи қилди бедиллик аён,
Ҳудҳуд иршоди қилиб шарҳу баён,
Они қўймас яъс бедиллик аро.
Сурди онча ваъз бирлан можаро,
Ким топиб ул нукталардин жон яна,
Бўлди мушкил иш анга осон яна.
Чун аларға сидқу ихлос ўлди ёр,
Бу икиликнинг талабда дахли бор,
Гар жалолиятдин ул хайли залил,
Ғам емасга сурди Ҳудҳуд кўп далил.
Ҳам аларда бор эди мардоналиқ,
Ҳодию комилда ҳам фарзоналиқ.
Сидқу ихлос ичра иккинчи фано,
Ёрни қилди аларға ошно.
Васл боғидин жалолият ели,
Ё Масиҳо қудс анфоси ели
Эстию ҳар пардақим эрди ниқоб,
Очди туш-тушдин борисин беҳисоб,
Нури зулматлар саҳоби ҳар тараф,
Ким бор эрди барча бўлди бартараф.
Васл боғида гули айшу мурод,
Онча топди жон насимидин кушод,
Ким кетиб хотирларидин ул футур,
Юзланиб васл ичра бу коми сурур.
Ҳар гул ул гулшанда бир кузгу эди,
Ким қаён боқса алар ўтру эди.
Онча ондин бошқа ҳам нуру сафо
Бор эди ҳам ошкоро ҳам хафо,
Ким назар қилгон киби кузгуда эл,
Ёки боқгон соф равшан сувда эл,
Кўрунур эрди назардин мў-бамў,
Акси кўргузган киби кузгуда сув.
Чун ул ўтгуз қушға бу эрди хаёл
Мунча кўргандин ўкуш ранжу малол
Ким магар Симруғ кўргузгай лиқо,
Бу фанолардин етишгай ул бақо.
Кўрдилар ўзни қаёнқим тушди кўз,
Оллоҳ-оллоҳ, не ажойибдур бу сўз,

Ким қилиб Симуруғ ўтгуз қуш ҳавас;
Ўзларин кўрдилар ул Симуруғ, бас.
Мунда зоҳир бўлди сирри «ман араф»,
Ким кўрубтур гавҳар олмоқлик садаф,
Эй кўнгул, бу нуқтадур қушлар тили,
Рамзу имо мулкида қушлар тили
Гарчи бу сўзда аёндур таъмия,
Ким риёзатдинки топти тасфия.
Чун риёзат рафъ этиб руҳоният
Салб бўлғоч кимсага нафсоният,
Қолмағай руҳониятдин ўзга ҳеч,
Сен таҳаллуфдин бу маъни ичра кеч.
Бордур инсон зотида онча шараф,
Ким ёмон ахлоқин этса бартараф,
Бўлмаса фиръавнлиқким пайрави,
Қолмас андин туз сифоти мавлави.
То шараф ганжиға топиб аҳллиғ,
Салб қилса сурати Бу жаҳллиғ.
Шон анга бўлур ҳабибуллоҳдек,
Буд ила нобуддин огоҳдек.
Ким қилиб меърожи ваҳдатдин гузар,
«Ли мааллоҳ» сирридин бергай хабар.
Васл нуридин кўз ул янглиғ ёрур,
Ким ародин менлику сенлик борур.
Ҳақ вужуди баҳри мавж этган аён,
Нафс мавжидин тенгизга не зиён.
Сув вужудидин тенгиз бўлди тенгиз,
Бўлса гар ул мавжлик гар мавжсиз.
Сувдин айру мавжға йўқдур вужуд,
Баҳр иладур мавжға буду набуд.
Мунда гар яхши таҳаюл айласанг,
Ёки иш сиррин тааммул айласанг.
Муттасиф ўлсанг сифотуллоҳ ила,
Жазм этарсен хотири огоҳ ила,
Ким сен-ўқ сен ҳарнаким мақсуд эрур,
Сендин ўзга йўқ не ким мавжуд эрур.
Зотнинг ижмолиға тафсил сен,
Ҳам вужуд ашколиға таъвил сен.
Ўз вужудингға тафаккур айлагил,
Ҳарна истарсен узунгдин истагил,
Турфа қушсен равза нахлистонидин,
Пок тойирсен шараф бўстонидин.
Лек Симруғ истаган ул жамъ тайр,

Ким сулук ичра риѣзат бирла сайр
 Айлабон, чун ўзни қобил қилдилар,
 Ул талабдин васл ҳосил қилдилар.
 Сенда ҳам билқувва ул мавжуд эрур,
 Нақлға келса наво мақсуд эрур.
 Қобил этмай ўзни гар қил учи сўз,
 Зоҳир этсанг дор ила солмоқға туз,
 Кимки бу маънидин огоҳ ўлди, бил,
 Кимки келди анга сўз айтурға тил,
 Ким анга сўз ўзга, маъни ўзгадур,
 Маъни билмас улки шоғил сўзгадур.
 Бўйла маъниким анга бўлди аён,
 Айладим қушлар тили бирла баён.
 Ким такаллум анда ширкат топмағай,
 Бикри маънининг узорин ёпмағай.
 Қуш тили билган сўзум фаҳм айлағай,
 Фаҳм этардин ҳам баса ваҳм айлағай.
 Лек зийрак қуш чу билди бу мақол,
 Англағайким не дурур бу сўзда ҳол.
 Борча сўзлар мушкилидур бу ҳадис,
 Безабонларнинг тилидур бу ҳадис.
 Шарт будур — англаған шарҳ этмағай,
 То тилидин бошға офат етмағай.
 Мен деб истиғфор қилдим, ё илоҳ,
 Айтмас сўздин сенга қилдим паноҳ.
 Ўз сўзумдин солмадим бу навъ тарҳ,
 Айладим Аттор асрорини шарҳ.
 Офатини нуктадин сен асрағил,
 Кимга берурмен назора айлағил.
 Мен ғалат қилдим анга йўқтур ғалат,
 Ким камол авроқиға кўп сурди хат.
 Сўзда табъим гар ғалатға қилди майл,
 Ходийи комил сўзиға қил түфайл.
 Сендин айтибмен анга пайрав бўлуб,
 Афв қил журмим, ўзунг узрим қўлуб.

Бу китоб назмида ўз муносабатининг тафсири

Ёдима мундоқ келур бу можаро,
 Ким туфулият чоғи мактаб аро,
 Ким чекар атфоли марҳуми забун.
 Ҳар тарафдин бир сабақ забтиға ун.
 Эмганурлар чун сабақ озоридин,

Ё - каломуллоҳнинг такроридин.
Истабон ташхизи хотир устод,
Назм ўқутурким равон бўлсун савод.
Насрдин баъзи ўқурлар дoston,
Бу «Гулистон» янглиғ, ул бир «Бўстон».
Манга ул ҳолатда табъи булҳавас
«Мантиқут тайр» айлаб эрди мултамас.
Топди сокин-сокин ул такрордин
Сода кўнглум баҳра ул гуфтордин.
Табъ ул сўзларга бўлғоч ошно
Қилмади майл ўзга сўзларга яно.
Одат этдим ул ҳикоятлар била,
Қуш мақолидин киноятлар била.
Чун бирор сўздин топиб табъим кушод,
Билсам эрдиким недур ондин мурод.
Завқи кўп хуш ҳол этар эрди мени,
Шарҳи онинг лол этар эрди мени.
Чун бу аҳволимга бўлди имтиқод,
Бўлди ул дафтарга ғолиб эътиқод.
Ўйлаким элдин узулди улфатим,
Ул китоб эрди аниси хилватим.
Халқ расми сўзларидин қийлу қол
Ўтса табъимга етар эрди малол.
Оқибат ишқ айлади расво мени,
Ўйла ошиқ этти бу савдо мени.
Ким дедим — ғурбат эшикин счғомен,
Даҳр бемаъни элидин қочғомен.
Англағач атфол айлаб ғавру шайн,
Истимоъ этти бу сўзни волидайн.
Ваҳм ғолиб бўлди андоқким авом,
Ким эрур сўз оташину табъи хом.
Бўлмағайким даст бергай телбалик,
Чеккулик бўлғай салоҳидин илик.
Топибон дафтарни маъдум эттилар,
Шуъладин кўнглумни маҳрум эттилар.
Манъи куллий қилдилар ул ҳолдин,
«Мантиқут-тайр» узра қийлу қолдин.
Чун ародин ўтти бир аҳди баид,
Бўлдилар ул ҳолатимдин ноумид.
Лек чун ёдимда эрди ул калом,
Ёшурун такрор этар эрдим мудом.
Андин ўзга сўзга майлим оз эди,
«Қуш тили» бирла кўнгул ҳамроз эди.

Турк назмидин чу тортиб ман алам,
Айладим ул мамлакатни якқалам.
«Тўрт девон» бирла назми «Панж ганж»
Даст берди чекмайин андуҳу ранж.
Назму насрим котиби таҳсин шунос,
Ёзса юз минг байт этар эрди қиёс.
Мунчаким, назм ичра қилдим иштигол,
Хотиримдин чиқмас эрди бу хаёл,
Ким бу дафтарга бериб тавфиқ ҳақ,
Таржима расми била ёзсам сабақ.
Лек сўз душвор эди, мен нотавон,
Бормас эрди хомаға илгим равон,
Оқибат кўрдимки, умр айлар шитоб,
Улсаму қолса топилмай бу китоб,
Ул жаҳон сори бу армон элтгум,
Бўйла ўтдин доғи ҳирмон элтгум.
Неча бу ишга кўнгул машъуф эди,
Гўйёким вақтига мавқуф эди.
Олтмишга умр қўйғонда қадам,
«Қуш тилин» шарҳ этгали йўндум қалам.
Шайхнинг руҳидин истимдод этиб,
Кўргач истимдод, ул имдод этиб.
Эрди ёрим кеча ашғолим чоғи,
Табъ бу маъниға машғул ўлмоғи.
Хома рафторин неча сурсам неча,
Қирқ-эллик байт ҳар ёрим кеча
Сафҳаға ёзмай қарорим йўқ эди,
Бу рақамда ихтиёрим йўқ эди.
Шайх руҳидин кўп айлаб эҳтимом,
Қилдим оз фурсатда арқомин тамом.
Сўз дақиқ эрдию маъни анда гум,
Гарчи қилдим ўз-ўзумга уштулум.
Шайх руҳидин вале етти кушод,
Ким муродин топти ушбу номурод.
Гарчи ғаввоси чекиб ранжу ано
Ўзни бу дарёға айлаб ошно,
Дурға гар топмас эса ҳам дастрас,
Йиғса дарё мавжидин хошоқу хас.
Ҳам қурутсау они қилса ўтун,
Ёруғай вайронаси бўлмай тутун,
Мен чу дарё ичра дурри покни
Топмайин, йиғдим эса хошокни.
Найлайин — бу эрди мақдурим менинг,

Фони бўлди таъби маҳжурим менинг.
Сочти эрса нозими олий макон,
Олам аҳли узра нақди баҳру кон.
Муинди ортуқроқ ҳад эрмастур манга,
Жудини васф айласам басдур манга.
Будур уммедимки ҳар ким солса кўз,
Ким ҳарорат солса кўнглига бу сўз
Шайх анфосиға они ҳамл этиб,
Файз топғай комиға яъни этиб.
Бизни доғи анда кўрғай бир туфайл,
Қилмағай кўнгли икилик сори майл.

„МАҲБУБУЛ ҚУЛУБ“ дан

Аmmo баъд фуқаронинг гадои ва гурабо мастураларининг чеҳра — кушойи алфақирулҳақир Алишералмулаққаб бин-Навойи... мудноқ арз қилур ва адосин фарз билурким, бу хоксори паришон рӯзгор шабоб ошонининг бидоятидин куҳулат замонининг ниҳоятига-ча даврон воқиотидин ва сипеҳри гардон ҳодисотидин ва даҳри фитна ангиз буқаламунлиғидин ва замонаи рангомиз гуногунлуғидин муддати мадид ва аҳди байд ҳар навъ шиқ ва суратда иқдом урдум ва ҳар тавр сулук қисватида югурдум. Гоҳ мазаллат ва ано вайрониди шеван кўргуздум ва гоҳ иззат ва ғино бўстонида анжуман туздум.

Маснавий:

Гаҳи топтим фалақдин нотавонлиғ,
Гаҳи кўрдум замондин комронлиғ,
Басе иссиғ, совуғ кўрдум замонда,
Басе аччиғ, чучук тоттим жаҳонда.

Ифлос ва нотавонлиғ ҳангомида, яъни фалокат ва номуродлиғ айёмида гоҳ илм мадорисида сафи ниолда ер туттум ва уламо мажлисида илм нуридин кўнгулни ёруттим. Гоҳ атқиё масожидида алар қадами етган ерга юз қўйдум ва сажда касратидин монглойм терисин сўйдум. Ва гоҳ сафо хонақоҳи аҳли ибриқиға сув қуймоқ била аржуманд бўлдум. Ва гоҳ фано дайри хайли сабукашлиғидин сарбаланд бўлдум.

Ва гоҳ лаимлар илайинда хорлиғ ва гоҳ арзоллар олида безътиборлиғ кўргуздум. Ва гоҳ ишқ кўйида

бебоклик ва одамий куш паричеҳраларга ҳалоклик даст берди. Ва гоҳ жунун маҳалласида арзол бўйнулға силлий урдилар ва атфол бошимға тош ёғдурдилар ва гоҳ шаҳрим эли ситамидин ғурбатқа туштум ва ғариб халойиққа қўшулдум ва қовуштум. Ва гоҳ жибол қулласи оромгоҳим бўлди, ва гоҳ саҳро этаги паноҳим бўлди. Гоҳ бу шиддатлардин азми ватан қилдим. Ва хумул зовиясин нишиман қилдим. Ва гоҳ ғурбатда алил ва ғариб элга залил бўлдум. Ва гаҳ азизлар суҳбати ва хизматидин ўзумни баҳраманд ва сўзумни дилписанд ва аржуманд топтим.

Рубой:

Гардун манга гаҳ жафоу дунлиқ қилди,

Бахтим киби ҳар ишда забунлиқ қилди.

Гаҳ ком сари роҳнамунлиқ қилди,

Алқисса, баче буқаламунлиқ қилди.

Аммо шуғл ва комронлиқ чоғида кўнгул мулки халқ хужуми булғоғида ва гоҳ аморат маснадида ўлтурдум ва ҳукумат маҳкамасида додхоҳлик сўрдум ва гоҳ подшоҳ наёбатида тақарруб туздум, ва назорагар элга ўзумни кўргуздум. Ва гоҳ макрамаат айвонин макон қилдим.

Акобир ва ашрофни таъзим юзидин меҳмон қилдим. Ва гоҳ нишот боғида базм тарҳи солдим, ва соқий ва мутриблар базму симоидин баҳра олдим.

Ва гоҳ салотин муҳолафатларида ароға кирдим ва мунозаатларин мувофақатға қарор бердим. Гоҳ ҳарб маъракасига ўзумни солдим, жаҳл ва нодонлиғ туҳматин бўйнулға олдим. Ва гоҳ хайрот аҳлиға ўзумни қоттим ва ҳар навъ хайр буқъалар тузаттим; андоқки, саъйимдим работлар бўлди ва андин мусофирларға нашотлар бўлди.

Байт:

Димоғима тушубон кўп тасаввуру пиндор

Ўзумни жоҳу улуғлуққа айладим изҳор.

Бу муқаддимотдин мақсуд буким, ҳар куйда югурубмен, ва олам аҳлидин ҳар навъ элга ўзумни еткурубмен, яхши ва ёмоннинг афъолин билибмен, ва ёмону яхши хислатларин тажриба қилибмен. Хайр ва шарлардин нўш ва ниш кўксумға етибдур. Лаим ва карим захм ва марҳамин кўнглум дарк этибдур ва замон аҳлидин баъзи асҳоб ва даврон ҳайлидин барҳи аҳбобки бу ҳоллардин хабарсиз ва кўнгуллари бу хайр ва шардин асарсиздур.

Назм:

Не билгай ул кишиким, шаҳду майни тотмабдур
Ки васлу ҳажр киби ул чучук дурур, бу ачиг.
Билур залил мусофирки пўя айларда
Қуму тўзонг юмшоғ, тоғу хорадур қаттиғ.

Бу навъ асҳоб ва аҳбобга интибоҳ қилмоқ ва аларни бу ҳолатдин огоҳ қилмоқ вожиб кўрундики, ҳар тоифа хисолидин вуқуфлари ва ҳар табақа аҳволидин шуурлари бўлғайки, муносиб эл хизматиға шитоб қилғайлар ва номуносиб эл суҳбатидин ижтиноб вожиб билғайлар ва бари эл била махфий розларидин сўз демағайлар. Ва шаётин макру фирибидин бозий емағайлар. Ҳар навъ эл суҳбат ва хусусиятики, аларға ҳавас бўлғай, бу фақирнинг тажрибаси аларға бас бўлғай.

Одил салотин зикрида

...Одил подшоҳ ҳақдин халойиққа раҳматдур ва мамоликка мужиби амният ва раъфат. Қуёш била абри баҳордек қора туфроғдин гуллар очар ва мулк аҳли бошиға олтун била дурлар сочар. Фуқаро ва нотавонлар анинг рифқ ва мадоросидин осуда, залама ва авонлар анинг тиғи сиёсатидин фарсуда. Ҳаросатидин қўю қўзи бўри ҳавфидин эмин ва сиёсатидин мусофир қароқчи ваҳмидин мутмаин. Раъфатидин ҳар мактабда атфол гавғоси, муҳофазатидин зуафо ҳаммомида аларнинг алоласи. Ҳайбатидин йўллар қароқчидин холи ва қўллар тўла улус моли. Забтидин амалдор қалами синуқ ва ситамкорлар алами йиқуқ. Жиддидин масожид жамоат аҳлидин мамлу ва мадорисда баҳс ва жадал хайлидин гулув. Қисоси тиғидин ўғри илги эл молидин кўтоҳ. Интиқоми биймидин қотини тариқ холи адам биёбонида табоҳ. Туннинг кўпида савдо учун дўконларда шамъ, авбош кўча гаштидин кўнгуллари жамъ... Шаҳарда қўйлар посбони ул, ёзида қўйлар шубони ҳам ул. Райятга саро ва боғ андин маъмур ва сипоҳиға ксм ва фароғ андин мавфур.

Андин кечалар атрок зуафоси иши ўрғуштак ва атфол варзиши оқсўнгдак. Ажузлар чарх уни мадди била анинг дуосиға нағмасоз ва канизаклар момуқ савмаоқ кўси уни била анинг алқишиға нағмапардоз.

Фуқаро иши анга ҳам дуо ҳам нозиш, анинг даъби фуқароға ҳам сахо, ҳам навозиш.

Очлар ғизоси базл ва атоси хонидин, яланғочлар либоси хазонаи лутф ва эҳсонидин. Мулк боғин маъмур қилурға абри сероб ва мулк аҳли кўзин ёрутурға меҳри жаҳонтоб. Узга мулкнинг раоё ва халқи анинг орзусида ва яна кишвар мазлумлари анинг адли дуоси гуфтуғўсида. Яхши отиға уламо иши расоил тартиби, ва яхши сифотиға шуаро варзиши қасойид таркиби, муғаннилар иштиголи саноси учун суруд тузмак, ва мусаннифлар мақолоти дуоси оҳангида нағма кўргузмак...

Золим ва жоҳил ва фосиқ подшолар зикрида

Одил подшоҳ кўзгу ва бу анинг учасидур. Ул ёруғ субҳ ва бу анинг қоронғу кечасидур. Зулм анинг кўнглига марғуб ва фиқ анинг хотириға маҳбуб. Мулк бузуғлиғидин замириға жамият ва улус паришонлиғидин хотириға амният. Ободлар — анинг зулмидин вайрона, кабутар тоқчалари бойқушға ошёна. Бода сели чун базмида туғён қилиб, ул сел мулк маъмурларин вайрон қилиб. Сувчи хонасиға фарш масжид равоқи тўкулгонидин ва кублари бошиға хишт меҳроб тоқи ерүлғонидин. Ноҳақ қон тўкмак анга пеша, кимки жони бор анга андеша. Агар шурбға машъуф кўй ва кўча мусулмонларға махуф. Агар фосиқ бўлса ва бад афъол эл аҳли аёлиға андин бийму накол. Ва агар ситезарўй бўлса ва худрой — мушфиқ Навоий жониға вой.

Ўз ношойисти ўз олида хўб, эл маъқули анга мардуд ва маъюб. Кўп хизмат оз саҳв била олида нобуд ва кўп ҳақ оз хато била илайида номавжуд, хато ройи ўнг келмаса дахлсизларга ширкат, балки нақизларга тухмат. Носавоб хаёли туз чиқмаса, ширкати йўқларға итоб, балки хабари йўқларға азоб. Ҳаёт суйин оғу деса, мусаллам тутмоғон гунаҳкор, қуёш нурун қоронғу деса, таҳсин қилмоғон тийра рўзгор.

Ўз жонибидин қатранинг дарёча ҳурмати ва зарранинг байзоча қиймати. Эл тарафидин моли олам, бир қора пулдин кам, ва фидо қилгон жони азииз, онча йўқким бир пашиз. Қора қузғунни оқ туйғун деса, қоз-

ни яхши олур демаган муқассир, ёруғ кунни тийра тун деса, суҳо кўрунадур демаган мудбир.

Чин дер элга — жон хатари, хайрға далолат қилғучиға ўлум зарари. Ҳақ анинг қошида ботил, хирадманд анинг ақидасида жоҳил.

Элдин кўнглида кийнаси — махфий хазиначининг дафинаси. Қатл учун жон бермак шиори, эл молу жонига қасд шикори.

Бу ёмон подшоҳки бўлғай вазири ҳам ёмон, андоғки, Фирави наёбатида Ҳомон.

Байт:

Ўйлаким шаҳ, морға бўлғай мадад ҳам жаъфарий,
Е вабойи халққа тоун ҳам ўлғай бир сарий.

Тенгри мундоқ балоларни адам чоҳидин вужуд тахтоҳиға келтурмасун ва йўқлуғ зиндонидин борлиғ шаҳристонига еткурмасун.

Бедиёнат садрлар зикрида

Бедиёнат судур бидъати саййиадур билозарур. Бу нокас агар омийдур фисқу фужур анинг комидур. Мажлисида нағманавозлиқ илм ва тақво азосиға навҳасозлиқ. Уламо келтурган гулоб шишаларики холи қолиб, бода солурға ани мулозимлари олиб. Булар келтурган набот газак учун ушалиб, гўё булар учун ясалиб, вазифа вазҳлари ўзга асбоб учун сайғалиб. Бадкирдор анда ғалаба, нобакор анда талаба. Навкарларига ош хонақоҳ ротибасидин ва чухралариға маош шайх ва мударрис вазифасидин. Базмиға май келтургани муҳтасиб рози, майга бодаполо реши қози...

Садр керак уламоға дастёр бўлса ва машойихқа коргузор ва хизматгор ва содотга мумид ва фуқаро хизматида мужид. Авқоф бузуғин тузғучи ва зироат касратида саъй кўргузгучи.

*Фосиқ ва бадмаош баҳодирлиғ лофин
урган навкарлар зикрида.*

Шоҳ эшигида ёрмоқни зойиъ қилғувчи жамоатким, алардин не тенгриға тоатдур ва не шаҳға итоат.

Тариқлари худнамолиқ ва расмлари худоролиқ. Ишлари мастлиғ, варзишлари худпарастлиғ. Чин демакларни лоф, маънилиқ сўзлари гозоф. Журъакашлик динлари ва кофирвашлик ойинлари. Кўнгуллари тўпичоқ

секритурдин ором тэпмоқ ва сўзлари бош; яланг юзга чопмоқ. Базмда даъволари Ҳотамлиқ, размда талошлари Рустамлиқ. Утағаларидин насри тойирға рам, найзаларидин симоки ромих юзи дарҳам. Таврларидин ошуфтароқ аларға дастор ва дастор алоқасидин учларидида озор.

Мулк душмани дафъиға шуҳратлари шоҳға мулк асрар миннатлари. Бу даъво бошиға етгунча нечасини май ўлтуруб, нечасини ўзга фиксқ дўзахга еткуруб. Юздин бирики маъракаға етиб ва йўртоқ чопиш била ўзин зойиъ этиб. Мубориз афганликлари ўз ҳолиға, сафшиқанликлари ўз ясолиға. Бу навъ баҳодир ҳеч маъракада бўлмасун ва ҳеч саф тузарда анинг қони тўкулмасун...

Қузот зикрида

Қози ислом биносиға аркондур ва мусулмонлар хайр ва шарриға нофизи фармондур... Майли шахсий замири кишваридин мутаворий. Мудоҳана тирози мулояматидин содиқ кўнгли орий. Маҳкамаси махзани улуми шаръия, ҳукм қилурида ошно ва бегона анга алаассавия...

Шаръ ҳийлалари гириҳидин кўнгли очуқ, фуқаҳо тазвирлари тийралигидин замири ёруқ. Ришвахўр муфтилар қошида манкуб ва ҳийлакор вакиллар олида маъюб. Омий қозики май ичкай — ўлтургулукдур ва дўзах ўтиға етмасдин бурун куйдургулукдур.

Атиббо зикрида

Табибга ўз фанида ҳазокат керак ва беморлар ҳолиға шафқат ва нафси тибға табъи мулойим ва ҳукамо қавлиға пайрав ва мулозим. Сўзида рифқу дилжуйлуқ ва ўзида озарму хушхўйлуқ...

Мундоқ табибнинг юзи мариз кўнглида маҳбубдур ва сўзи бемор жониға марғубдур. Дами алилларға даво ва қадами хасталарға шифо. Хизри нажот анинг талъати ва обиҳаёт анинг шарбати.

Агар фанида моҳир бўлса, аммо бадхўй ва бепарво ва дуруштгўй, маризға агарчи бир жонибдин илож еткуруб, аммо неча жонибдин тағйири мизож еткуруб ва лекцин омий табибким, эрур шогирди жаллод, ул тиф била, бу заҳр била қилғувчи бедод. Ул мундин яхшироқдур.

Байт:

Ҳозик табиби хушгўй тан ранжиға шифодур,
Омийю тунду бадхўй эл жониға балодур.

*Назм гулистонининг хуш нағма
қушлари яъни шуаро зикрида*

Ул неча табақадур. Аввалғи жамоат нуқуди кунузи маърифати илоҳийдин ғаний ва халқ таърифидин мустағнийдурлар. Ишлари маоний хазоинидин жавҳар термак ва эл файзи учун назм силкида вазн бермак. Назм адоси бағоят аржуманд ва бениҳоят шариф ва дилпишанд. Бу мазҳари ажойибқа гуруҳиким тобиъдур, баъзини арз қалоли кимлар воқиъдур, форсий иборатда ул жумладин нозими жавоҳири асрор Шайх Фаридиддин Аттордур. Яна қойили маснавийи маънавий ғаввоси баҳри яқин, мавлоно Жалолиддин яъни Мавлави Румийдур...

Яна бир жамоатдурларким ҳақиқат асрориға мажоз тариқин махлут қилибдурлар ва каломларин бу услубда марбут этибдурлар. Андоғки, маоний аҳлининг нуктапардози Шайх Муслиҳиддин Саъдий Шерозий ва ишқ гуруҳининг покбози ва покрави Амир Хисрав Деҳлавий, тасаввуфда диққат ва мушкилотнинг гириҳкушои Шайх Заҳриддин Санойи, фариди аҳли яқин Шайх Авҳадиддин ва маъний адосиға лофиз хожа Шамсиддин Муҳаммадил — Ҳофиз.

Яна жамъи ҳам бордурларки, мажоз тариқи адоси алар назмиға ғолиб ва алар бу шеваға кўпроқ роғибдурлар. Андоғким, Камол Исфиҳоний ва Хоқоний Шервоний ва Хожуйи Кирмоний ва Мавлоно Жалолиддин ва Хўжа Камол ва Анварий ва Заҳир ва Абдилвосиъ ва Асир ва Салмон Соважий ва Носири Бухорий ва Котибий Нишопурий ва Шоҳий Сабзаворий.

Яна ҳақиқат ва мажоз тариқида комил ва илми икаласи тариқида вофий ва шомил, назм аҳлининг муқтадо ва имоми ҳазрати шайхул-ислом мавлоно нурул-миллати вад-дин Абдураҳмонил-Жомий... аввалғи табақа равишида каломи шариф мақол ва сўнгғи табақанинг ҳам адоси латоифида соҳиб камолдурким, оламда завқу ҳол аҳли булар латоифи била масрурдурлар ва булар маорифи била ҳузур қилурлар.

Яна адно табақаси жамоатедурларким, назми фақат била хушнуд ва хурсанд ва розию баҳраманддурлар. Ва

юз машаққат била бир байт ким боғлаштурғайлар даъво овозасин етти фалакдин ошурғайлар. Сўзларида не ҳақойиқ ва маъриф нўшидин ҳаловат ва назмларида не шавқ ва ишқ ўтидин ҳарорат. Не шоирона таркиблари аҳсан ва не ошиқона сўз ва дардлари шуъла афкан. Баъзидин агар гоҳи бирар яхши байт воқиъ бўлур, аммо ўн онча ёмон даъво зоҳир бўлурки, ул ҳам зойиъ бўлур.

Агар бири бир нозук маънида писандида печ қилур, аммо ўн онча нописанд даъво била ани ҳеч қилур. Гўё ўзларига ақидада мувофиқдурлар ва сўзларига эътиқодда муттафиқ. Турфароқ буким, ҳар бирининг сўзида маъно озроқ, ўзида даъво кўпроқ...

Рубойй:

Аълоларидур нединки дерсен аъло,
Аднолари ҳам барча аднодин адно.
Авсатлариким ҳеч нимага ҳам ярамас
Билким, нафас урмамоқ алардин авло.

Котиблар зикрида

Котиб шуаро сўзининг варақ нигоридур ва сўз маҳзанининг хазинадори. Хозин ҳунари амонат бўлур ва тасарруфи хиёнат.

Аминки хиёнатга мансуб бўлғай, ўз ҳунарида маъюб бўлғай, андоқнинг илги қатъи хўб бўлғай. Яхши хат ва нуқтадин сафҳага жамол, андоқки, яхши юз сафҳасига хатту хол. Хушнавис котиб сўзга аройиш берур ва сўзлагучига осойиш еткурур. Роқимики, рўқами рост, ростлар кўнглига қабулияти бехост. Муҳаррирки, таҳрири туз ва писандидур, агар бир байт битир, агар юз. Агар хат сурати нохушдур, ўқугучи ва маъни аҳли андин мушавашдур.

Хушнависеким, саҳви кўп бўлғай илги фалаж иллатига жауб бўлғай. Улки, бежо нуқта била (**حبيب**) ҳа-

бибни(**حبيبت**) хабиб қилғай ва (**محبت**) муҳаббатни

(**محنت**) меҳнат, анингдек хабибси меҳнатзадага юз

лаънат. Ёмон хатга ғалат беҳисоб, қарри масҳара соқолига хузоб. Ул хатни қирқиб мабразга ташламоқ яхши ва эгасин молики дўзах жаҳаннам сари бошламоқ яхши.

Маҳбубдин мактубким, ҳам хати хўб бўлғай ва ҳам

мазмунни хўб, жонга улдур матлуб ва кўнгулга улдур марғуб. Хати ёмон ҳам бўлса ёмон эмас, муҳиб маҳбуб хатини ёмон демас.

Ёман котиб манзили қаламдонидек чоҳ аро бўлсун, қаламидек боши яра ва қаро бўлсун.

Мутриб ва муғаннийлар зикрида

Мутриби тараб афзо, муғаннийи ғамзудо икаласига ҳол ва дард аҳли жон қилурлар фидо.

Улки кўргузгай мулайим таронау нағам, агар эшитгучининг ҳаёти нақди анга фидо бўлса на ғам. Кўнгул қуввати хушнавоздин, руҳ қути хуш овоздин. Хушхон муғаннийдин дард аҳлининг ўти тез бўлур, агар малоҳати бўлса, ҳол аҳлига рустохез. Ҳар муғаннийки, дард-мандонароқ-нағма чекар, анинг захмаси захмлик юракка коргарроқ тегар. Оташин юзлук муғаннийки ҳалқидин мулайим суруд чиқорғай, ҳол аҳлининг куйган бағридин дуд чиқорғай. Мулойим мутрибки, таъб ва фаҳм анга ёр бўлғай одамий кўнгли тошдин ҳам бўлса анга зор бўлғай, хусусан ҳам айтғай ва ҳам чолғай, кўнгул мулкига не кўзғолонларки солғай...

Майхонада кимки майдин ибo қилғай, най уни бир дилкаш наво била ани расво қилғай. Агар киши май ҳавасин бошидин чиқорур, гижжак мадди ноласи била ёлборур. Пардаи танбур доғи фитнадин ҳалок этар ва офият пардасин чок этар ва чанг зорлиғ била бўғзин тортар ва уд лисони нағмасининг тарғиби чангдин ҳам ортар. Андаким рубоб бошин ерга қўюб ниёз кўргузгай ва қўбуз қулоқ тутуб айшга тарғибоҳангин тузғай. Чун қонун ва чағона ноласи қулоққа тушғай маҳваши соқий букулиб май аёғига тушғай, ул вақт зуҳду тақвоға не эътибор ва ҳушу хирадқа не ихтиёр. Агарчи ишқ фақр аҳлини расво қилурда булардин фароғдур ва лекин ул ўтни ёрутурға най дами ел ва майдин ёғдур. Араб тева-си «худий» лаҳни била бодия қатъида тез бўлур, булут бухтиси раъд садосидин сойқа ангиз. Инсонға маҳзи ғалат хаёлдур ва одамиға бу офатдин қуртулмоғлиқ маҳол.

Аммо бу тоифанинг соири ҳам агарчи тараб ойин меҳнатзудодурлар ва лекин филҳақиқат, лам сират ва гаододурлар. Айтғучи ва чолғучи зорлиғ ва ийналмак била олғучи. То буюрғучида сила ва инъом бор, алар мулозимдурлар ва хизматгор. То суҳбатда неъмат кўп, аларға барча амру наҳийинг жўб. Чун базмда танаъум

оз бўлди, алар иши истиғноу ноз бўлди. Ниъмат деган нимаки тамом йўқ бўлди, аларнинг кўнгли сендин синук бўлди. Агар йиллар баҳра олибдурлар эҳсонингдин, ошнолиғ бермай ўтарлар ёнингдин. Оз олсалар носипос, кўп олсалар ҳақ нэшунос. Аксари фосиқ ва бадхўй; қолғони кажтабъи дуруштгўй. Ҳаракотлари хориж тузуксиз созларидек ва калимотлари ҳашв маҳалсиз нозларидек. Вафо алар табъидин маслуб, вафо аҳли алар олида мардуд ва манкуб... Агар йиллар риоят қилибсен ва ҳамхонадур, бир қатлаки нима бермадинг бегонадур. Эр суратида шоҳидидур танноз ва мулоийм кисватида муфсидидур хонабарандоз. Хавосға дилфирибидур савту нағам била, авомға роҳзанидур табулу алам била.

Тижорат аҳли зикрида

Тужжари саёҳат шиор ақолим ва булдон ҳолидин хэбардор, ажойибдин афсонагузср ва фаройибдин нодира гуфтор.

Жибол тоши ва дашт қумига ноқа сурган. Биҳор амвожи талотумидин нафъ ва зарар кўрган. Ҳалол рўзи касбига масофатлар қатъ этган. Жамияти зоҳир тилою ботин паришонлиғлари анга етган.

Бири юз бўлурдин бошида савдо, бўзи катон бўлурдин кўнглида таманно. Мундоқ кишининг мақсуди тамом асиғ бўлмаса, ва бу асиғ ҳусули учун ранжи қаттиғ бўлмаса, савдо учун тенгизга кема сурмаса, дур учун наҳанг комиға қадам урмаса, мол ва дирамни азаматиға сабаб қилмаса, ҳадам ва ҳашам яъни ҳашаматиға жиҳат билмаса, нафис ажносни аяб чопон киймаса, лазиз ағзияни исиркаб қуруғ нон емаса, ранжи маош саҳулати учун бўлса ва суди кунгул фароғи учун бўлса, сафардин азизлар суҳбатиға етмак муроди бўлса ва риоятлардин номуродлар иши кушоди бўлса, шаръий закот бўйнида қолмаса, фуқаро ҳақин ўз бўйниға олмаса, йўқки, молин азиз асраё, ўзини хор этгай ва ўз молин тамғодин ўғурлаб ўзига мазаллат етгай, ё ворис сепар учун йиғингай, ё ҳодиса қўзғар учун қозонгай. Мундоқ киши хожа эмас, муздурдур, ўз лаим ва разиллиғидин ҳамиша ранжурдур.

Байт:

Мундоқ кишида йўқ хираду ҳушдин нишон,
Билгил гадо, агарчи эрур хожаи жаҳон.

Шаҳарда олиб сотқучилар зикрида

Шаҳар савдогари ғадркиш, ўзига суд ва мусулмонларга қаҳат эндиш. Элга зиён анинг суди, ўнгай олиб, оғир сотмоқ анинг мақсуди. Оларда катонни бўз деб, сотарда бўз васфида катондин ортуқ сўз деб. Шолни тўрқа ўрнига ўтказа олур бўлса таъхир йўқ, бўрени зарбафт ерида сота олур бўлса тақсир йўқ.

Дўконида барча матоъ мавжуд, ғайри инсоф; ноинсофлигдин барча жинс ҳосил, ғайри тақсирга эътироф.

Тожири мусофир ул кадбонуға ҳамзону, балки ани черикчи деса бўлур, муни кадбону. Анга суд, олғучиға нуқсони мол, икки жонибдин ёлғон онт ичгучи даллол.

Байт:

Бу хайл одам эмаслар, яхши боқ сен,
Эрур судинг алардин гар йироқ сен.

Бозор косиблари зикрида

Бозорда савдогар косиб тенгрига хоин ва ваъдага козиб. Бирга арзирни юзга сотмоқдин аларга минг мубоҳот, мингга тегарни юзга олмоғдин аларга йўқ бир зарра уёт. Ростлиқ била савдо аларга зиёнкорлиқ ва ваъдага вафо аларга бадкирдорлиқ... Уғул отага бозий бермак пешалари...

Байт:

Булардин кимки дер ўзни валийдур
Агар қилсанг яқин бир доғўлийдур.

Деҳқонлар зикрида

Деҳқонки дона сочар, ерни ёрмоқ била ризқ йўлини очар. Агар ростлиқ ва салоҳи бордур, уйи Солиҳ ноқасидин намудордур. Қўши ҳам икки зўр паҳлавон, юкига бўйин сунуб олида равон; иш қилурда ҳамдам ва ҳамқадам, деҳқон аларни сурарда андоқки Одам. Олам маъмурлиғи алардин, алам аҳли масрурлиғи алардин. Ҳар қаён қилсалар ҳаракат, элга ҳам қут етур, ҳам баракат.

Деҳқонки тузлук била дона сочар, ҳақ бирига юз эшигин очар. Сочқон донаси кўкаргунча, ўруб хирман қилиб маҳсулин кўтаргунча: қуртуқуш андин баҳраманд, дашт вуҳуши анинг била хурсанд. Мўрлар уйи андин обод, гўрлар хотири анинг била шод. Кабутар-

ларға андин мастлиқ, тўрғайларға андин нашот ҳам-
дастлиқ. Уроқчиға андин рўзий, бошоқчининг ёруб ан-
дин кўзи.

Барзагарға андин ком ҳосил, пуштакашға андин му-
род восил. Гадо андин тўқ, кадхудо тўқлуғи ҳам андин-
ўқ. Мусофирға андин таом, мужовирға андин ком. Этмак-
чи танури андин қизиқ, аллоф бозори андин иссиқ. Фу-
қаро ризқи андин вофий, ғурабо қути андин кофий. Зо-
ҳидға андин ҳузури тоат, обидға андин лофи қаноат. Со-
ил харитасида андин муҳайё ақтои, шоҳ хазонасида ан-
дин баҳру кон матои.

Деҳқоннинг бир дона сочарида бу ҳолдур, ўзга иш-
лари таърифи маҳолдур.

Боғи жаннатдин намудор, полизида руҳ қути пади-
дор. Ашжорининг ҳар бири чархи ахзар, ул шажар раё-
ҳин ва фавокиҳи нужум ва ахтар. Фуқаро сирка ва ду-
шоби андин, ағниё нуқлу майи ноби андин.

Гуногун фавокиҳ билаким боғда тазйин, чаман мул-
кида боғланиб таъбия ва оин.

Мундоқ киши керакки бухлдин муарро бўлса ва киз-
бу имсоқдин мубарро. Шоҳ молин берурдин ибо ва за-
бун шерикка жафо қилмаса; то донаси дурри саодат бар
бергай ва тухм сочиб, анжуми улувви рифъат тергай.

Байт:

Кимки деҳқонлиғ айлади пеша,
Дағи нон бермак ўлди анга шнор.
Бўйла кимса улувви рифъатдин
Одам улмаса, одамий худ бор.

Кадхудолиғ сифати ва хотунлар зикрида

Аммо анинг кайфиятида тафовутлар бордур: муво-
фиқ тушса кадбону давлат ва жамиятга бўлмоқдур ҳам-
зону. Уйнинг оройиши андин ва уйлукнинг осойиши ан-
дин.

Жамоли бўлса, кўнгулға марғуб ва салоҳи бўлса,
жонга матлуб. Оқила бўлса, рўзгорға андин интизом ва
маош асбобиға андин тартиб ва саранжом.

Бу навъ жуфт кишига қовушса, балки мундоқ ком-
горлиқ иликка тушса, ниҳоний ғаму меҳнатда ҳамроз ва
ҳамдаминг бўлғай ва махфий ва пинҳон дарду машақ-
қатға дамсоз ва маҳраминг бўлғай. Рўзгордин ҳар жафо
етса, анисинг ул ва чархи даввордин ҳар ибтило келса,

жалисинг ул. Кўнглунг гамидин ул гамнок ва баданинг заъф малолатидин ул ҳалок... Носоз жуфт эвга муҳлик мараздур ошкор ва нуҳуфт. Салита бўлса, кўнгул андин ранжа ва қабиҳа бўлса, руҳга андин шиканжа. Ёмон тиллик бўлса абушқа кўнгли андин яролиғ, ёмон ишлик бўлса эрга андин юз қаролиқ. Майхўра бўлса, уйдин ободлиғ бартараф, бадкора бўлса, уй андин байтулла-таф...

Риёи машойихлар зикрида

Шайхи риёи, раънолиқ жилванамойи. Миседур ол-тун била рўкаш, таши хушнамо ва ичи нохуш. Сурати дарвешваш ва маъниси саросар гаш. Ворасталиғи барча кайд ва каромоти тамом шайд. Амомаси раёсат юки, бошида фосид хаёл ҳар туки. Эғнидағи мураққаъ рангомизлиқ била муламмаъ. Ридоси уюбининг пардадори ва риё чархи игирган ҳар тори. Мисвоки тамаъ тишин элтурга суҳон. Шонадонида решханд олати ниҳон. Муҳрабозлиқ тасбиҳин уюрмак ва узунроқ намоздин ғарази эл кўрмак. Кулоҳи давлат ул давлатмандга дастор ва узунроқ алоқаси тулку қуйруғидин намудор. Маҳалсиз сайҳаси бағоят совуқ, андоқки, вақтсиз ун тортган товуқ. Ғафлатидин авродида алоло. Нечукким мастлар базмида дирно талоло. Барча калимоти ҳийлат ангиз ва мажмуъ ҳаракоти ғараз омиз. Воқиаси бари ясалғон, уйғоқлигида дегани барча ёлғон. Симои усулдин ташқари, важду саъқаси таъриф оҳангидин нари. Суратида мунча печ дар печ, маъниси худ бошдин-аёқ ҳеч.

Бу ҳабис зотда мунча оройиш, пок эранлар ҳолидин анда намойиш.

Ҳайҳот-ҳайҳот, уёт, юз минг уёт! Турфа буким, бу мазҳарға муридлар ҳам бор, хизматида барча шефтау беқарор. Ул бу дўконни юрутуб тадбир била ва бу маъракани қуруб тазвир билаким, шаётинға маҳалли ҳайратдур ва девн лаинға мужиби ибрат ва нафратдур.

Назм:

Фақр исми бирла мунча зарқу шайду бу риё
Салтанатдекдурки қилғай подшоҳи бўрё
Бу агар дарвеш ўзин қилса гумон, ул подшоҳ
Йўқ ажаб, чун иккисида йўқ туруп ақлу ҳаё.

Тавозиъ ва адаб зикрида

Тавозиъ халқни киши муҳаббатига шефта қилур ва улусни фоил маваддатиға фирифта қилур. Дўстлуғ гулшанида назорат гуллари очар ва ул гулшандин унс ва улфат базмида турлук гуллар сочар. Мутакаббир душманға мулойямат сари йўл кўргузур ва муъжиб халқ хотириға инсоният завқин ўлтурғузур. Такрори ҳаёсиз муддаини уёт сарҳаддиға бошқарур ва мутаадди инсофсиз адунӣ ёмонлиқдин ўткарур.

Агарчи борча элдин хўбдур ва бари халойиқдин марғуб, аммо сарафрозлардин хўброқдур ва бениёзлардин марғуброқ. Абнойи жинсдин бир-бирига мустаҳсан, акобирдин асоғирға аҳсан. Саҳо қилмай элни шод қилур ва ато кўргузмай кишини ғамдин озод қилур. Адаб кичик ёшлиғларни улуғлар дуосиға сазовор этар ва ул дуо баракатидин умрдин бархурдор. Кичиклар меҳрин улуғлар кўнглига солур ва ул муҳаббат кўнгулда муаббад қолур.

Ушоғларни кўзга улуғ қилур, атворин халқ улуғ билур. Халқ жонибидин беҳурматлик эшигин боғлар ва кишини ҳазл ва истихфофдин сақлар. Табиатға инсоният тариқида андом берур ва мизожға одамейлиқ манзилида ором еткурур. Кичикларғаким, андин мунча натижа бўлғай, улуғларға кўрким, неча мунча бўлғай. Муҳаббатға зебу пироя адабдин етар ва маваддатға равнақ ва баҳо адаб таркидин кетар. Адаб ва тавозиъ дўстлуғ кўзгусиға жило берур, икки жонибдин ёруғлуқ еткурур.

Тавозиъ ва адаб аҳлиға таъзим ва ҳурмат етар ва ул донани эккан бу жавоҳири маҳсулни жамъ этар. Халқ ихтилотида ҳамида аҳлоқ ибтидоси бу хисолдур ва бу русух топса муҳаббат ихтилоли маҳолдур, икки жонибдин агар хулқи карим бўлғай, адаб ва тавозиъ муқобаласида иззат ва таъзим бўлғай. Хушо, бу навъ аҳбоб орасида муҳаббат ва бу тавр асҳоб орасида маваддат. Мундоқ аҳли муҳаббат ва ваод ва хайли маваддат ва иттиҳод...

Ҳикоят:

Ахбор ровийлари ва осор ҳовийлари мундоқ ривоят қилурларким, бир ов ҳангомаси ғавғосида ва чопмоқ ва отмоқ орасида Хисрав Парвезнинг сарафрозлиқ тожидин гавҳари обдор ва дурри шоҳвор узулуб ерга тушти ва ов иштиголидин анга ҳеч кимга хабар бўлмади. Овдин Мадойинға қайттилар. Чун ул ишни билдилар ва ха-

лойикни муноди била чиқордилар ва ул гавҳари ноёбни тилай бордилар.

Чун ул зеби тож мулк хирожи эрди, топқонға кўп ни-ма ва кироманд сила ваъда бўлди. Халқ ул биёбонда ул гавҳар жусту жўйинда ва сила орзуси гуфтугўйинда.

Иттифоқо икки ҳамроҳ: бири ғофил ва бири огоҳ. Ғофил жаҳл юзидин худписанд, огоҳ тавоизъ ва адаб зеваридин аржуманд. Бирининг оти Мудбири жаҳонгард ва бирининг оти Муқбили жувонмард. Ул биёбондаги йўлга озим ва шаҳр сари борурға жозим. Пўя намо ва дашт паймо эрдилар, чун дурталаб элга ёвуштилар, халқни бошлаб чиққон кишига йўлуқуштилар. Мудбир такаб-бур била анга боқмай ўтти. Муқбил инсоният тариқин илгари тутти. Ул солорға адаб ва тавоизъ била бош ин-дурди, аёғи остида худ гавҳар тушган эрмиш, кўруб олиб, ўпуб ул солорға тутта берди, ул худ мавъуд сила-нинг вакили эрди. Муқбилнинг илгин тутуб шаҳарға қайтти ва ўтган ҳолатни Хисрав Парвез қошида арз қил-ди. Хисрав хушҳол ва мунбасит бўлди ва анинг узрин дегондин ортуқ эҳсон била қўлди.

Танбиҳ

Худписанд нохирадманд. Худ оро шоҳиди раъно. Мустағний мағбун, мутакаббир малъун.

Танбиҳ

Фано аҳлиға кўп айтмоқ мардуддур ва кўп эшитмак матлуб ва маҳмуд. Эшитмак элни тўла қилур ва айтмоқ холи. Эшитгувчи ва айтгучининг будур ҳоли: кўп деган кўп янгилур ва кўп еган кўп йиқилур. Қолаб амрози-нинг моддаси кўп емакдур ва қалб амрозининг моддаси кўп демак. Кўп демак сўзга мағрурлуқ ва кўп емак нафсга маъмурлуқ. Одамийға бу сифатлар завоид — бар-часи худписандлиққа оид.

Саховат ва ҳиммат бобида

Саховат инсоният боғининг борвар шажаридур, балки ул шажарнинг ширин самаридур. Одамийлиғ кишварининг баҳри мавжвари, балки ул мавж баҳрининг самин гавҳари. Саховатсиз эр — ёғинсиз абри баҳор ва ройи-ҳасиз мушки татор. Мевасиз ёғоч ҳамону ўтун ҳамон ва ёғинсиз булут ҳамону тутун ҳамон. Саховатсиз киши бирла гавҳарсиз садафнинг бир ҳукми бор. Дурсиз са-

даф ила ўлуб қуруғон кашафга не эътибор. Бахил биҳиштга кирмас, агарчи сайиди курайиший бўлсун ва сахий томуғга бормас, агарчи бандаи ҳабаший бўлсун. Сахий бўлутдур, иши хирман, балки махзан бермак ва бахил мўрдур, даъби дона ва хўша термак. Ҳиммат аҳлигадур саховат ихтисоси ва бу икки шариф сифат шоҳи валоят хоси. Саховат одамиға бадандур ва ҳиммат анга руҳ ва ҳиммат аҳлидин оламда юз минг футуҳ. Ҳимматсиз киши эр сониде эмас, руҳсиз баданни киши тирик демас. Олий ҳиммат шоҳбозедур баланд парвоз, беҳиммат чичқон сайёдедур юртожи тоз. Шунқор мақоми шоҳнинг илги, юртожи жойи ўлук сассиғ бадан ва сўнггаги.

Арслон иши сайд уруб сабоъни тўйғормоқ ва чичқон варзиши дирам ўғурлаб, тугун ахтармоқ. Соҳиби ҳиммат муфлислик била паст бўлмас, ҳимматсиз ганж топса, бийикларга ҳамдаст бўлмас. Чинор илги холлигидин бийиклигига не нуқсон ва туфроққа ниҳон ганжлари била не улви шон. Ҳиммат аҳлиға агарчи бийик кавкабдур, аммо саховатға неча мартабадур. Исроф сахо эмас ва итлофни маъни аҳли сахо демас. Ҳақ молин куйдурганни девона дерлар ва ёруғ кунда шамъи кофурий ёққонни ақлдин бегона дерлар. Мубоҳот учун бермак худнамолик ва анинг била ўзин сахий демак беҳаёлиғ. Улки киши кўрмагунча бермас лаимдур, сахий эрмас. Тилаб берганни ҳам саходин йироқ бил, ибром била бергандин бермаганни яхшироқ бил. Бирта ўтмакни икки бўлуб, ярмин бир очға берганни сахий де, ўзи емай барини муҳтожға берганни ахий де.

Карам ва футувват тариқида

Карам бир жафокашнинг шиддати юкин кўтармакдур ва ани ул суубатидин ўткармак. Бировнинг меҳнати хори ҳамлин қабул қилмоқ ва ул тикон нўтидин гулдек очилмақ ва ул қилгонни тилга келтурмамоқ ва оғизга олмамоқ ва ул кишига миннат қўймамоқ ва анинг юзига солмамоқ...

Ҳоло бу даврда карам сабзаси тарафуруш дўконидин ўзга ерда топилмас ва меҳр гули сипеҳри тезкуш гулшанидин ўзга ерда очилмас. Карам башар табъида ноёб ва нобуддур, бу сабабдин карам аҳли нопаддо ва номавжуддур.

Мурувват бобида

Маъдумлуқда мурувват карамнинг уруқ-қаёшидур, балки тавъамон қариндоши, иккаласи чун эл бевафолигинин огаҳ бўлубтур, булардин қочиб адам мулки сафарига ҳамраҳ бўлубтур. Соҳиби карам ул нафис матондин айрилурни салоҳ билмайдур ва соҳиби мурувват дағи ул шариф хайлдин айрилмайдурким, иккаласи қайда бўлсалар тенгри паноҳида бўлсунлар, иззат ва шараф оромгоҳида.

Вафо бобида

...Жаҳон гулшани вафо гулидин зийнатсиздур ва ба шарият гули вафо ройиҳасидин накҳатсиз. Вафо шамъэ эрурким, ҳар тийра хокдонни ёрутмас ва замон аҳли бевафолари кўнгли била улфат тутмас. Наргиседурки даврон чаманиға кўз солмайдур ва кўнгуллари ғунчасида ҳиқду ҳасаддин ўзга қолмайдур. Маҳбубедурки, пок хилқат, жуз пок кўнгулга унс ва улфати йўқ. Матлубедурки, покиза тийнат, жуз покиза фитратга майл ва рағбати йўқ. Дуредур самин — инсоният тожиға зевар, оламда инсоният нобуд; ва гавҳаредур оташин — одамийлиқ бошиға афсар, олам аҳлида одамийлиқ номавжуд.

Вафоға ҳаё била пайвасталиқ, андоққи, ҳаёға вафо вобасталиқ.

Танбиҳ.

Мазлумға бахшойиш кўргузки золимдин осойиш кўргайсен. Зердастларға нафъ еткур, агар тиласангки, зарбардастлардин зарар кўрмагайсен. Хирадманд мухолафатдин қочар ва мувофақатга мулоямат эшигин очар. Занбур ғавғосидин ниш мутасаввардур ва асал савдосидин нўш муяссар.

Танбиҳ

Фосиқ олим донишваредур ўз нафсиға золим, ғанийи бахил нодонедур ўз зиёниға мухил. Бу икки киши умр зойиъ ўткардилар ва гўрга ҳасрат ва армон олиб бордилар. Бири улким, илм ўрганурға ранж тортти ва амал қилмади, бири улким, мол йиғарға эмгак чекти ва сарф қилурин билмади.

Қитъа:

Олимиким илми эрди беамал,
Е ғанийким молиға бухл эрди ёр.
Ўлдилар юз ҳасрату армон била,
Элга бўлди ишларидин эътибор.

Танбиҳ

Ёмонларга лутфу карам, яхшиларга мужиби зарар
ва алам. Мушукка риоят кабутарга офатдур. Шағол жо-
нибин тутмоқ товуқ тухмин қурутмоқдур.

Фард:

Бўрини қўзи била қилгон семиз,
Кийик жамъу хайлигадур раҳмсиз.

Танбиҳ

Ким молдин неким баҳра олди анингдур, ҳар неким
асради ўзганинг. Захмат била топқонингни ўзунгдин
аяма ва меҳнат била йиққонингни дўстлар била душман-
лар учун асрама.

Байт:

Мол улдурким эл андин олса баҳр,
Душман андин топса тенгдур нўшу заҳр.

Танбиҳ

Уқало салотин лафзиға эътимод қилмайдурлар ва ҳу-
камо мажонин қавлиға эътимод жойиз билмайдурлар-
ким, ул бири соҳиб ихтиёрдур ва бу бири беихтиёр, хи-
радмандға иккаласидин эҳтироз қилмоқ сазовор.

Байт:

Ул чу соҳиб ихтиёр ўлдую бу беихтиёр,
Иккисида жазму ҳикматнинг хилофи ошкор.

Танбиҳ

Ул кўнгулгаким қаттиғ сўздин решдек бўлғай, аччиғ-
тил заҳр олуд нешдек бўлғай. Кўнгулда тил синони жа-
роҳати бутмас, анга ҳеч нима марҳам ерин тутмас. Ҳар
кўнгулгаки тил синонидин жароҳатдур, ҳам юмшоқ сўз
ва ширин тил анга марҳам ва роҳатдур. Мулойим такал-
лум — ваҳшийларни улфат сари бошқарур. Фусунгар —
афсун била йилонни тўшукдин чиқарур.

Байт:

Ҳусну жамолсиз киши ширин калом эса
Сайд айлар элни нукта фасоҳат била деса.

Танбиҳ

Тилга ихтиёрсиз элга эътиборсиз. Ҳарзагўйиким кўп
такаллум сургай, итдекдурким, кеча тонг откунча ҳур-
гай. Ёмон тиллик андоқким, эл кўнглиға жароҳат етку-
рур, ўз бошиға ҳам офат еткүрур. Нодоннинг муваҳҳиш

ҳарзаға бўғзин қирмоғи, эшакнинг жиҳатсиз қичқирмоғи. Хушгўйким сўзни рифқ ва мувосо била айтғай, кўнгулга юз ғам келадурган бўлса, анинг сўзидин қайтғай. Сўздадур ҳар яхшилиқки имкони бор.

Макруҳики ҳарзаси тавил ва овози қариҳдур, ўзи савти била қурбақаға шабиҳдур. Саодатбахш руҳ зулолиға манбаъ ҳам тил, шақоватлар наҳс кавкабиға матлаъ ҳам тил. Тилга иқтидорлиғ — ҳакими хирадманд; сўзга ихтиёрсиз — лаими нажанд. Тилки фасиҳ ва дилпазир бўлғай, хўброқ бўлғай агар кўнгул била бир бўлғай.

Тил ва кўнгул хўброқ аъзодурлар инсонда, савсан ва ғунча марғуброқ раёҳиндурлар бўстонда. Одами тил била сойир ҳайвондин мумтоз бўлур ва ҳам анинг била сойир инсонға сарафроз. Тил мунча шараф била нутқнинг олатидур ва ҳам нутқдурки, агар нописанд зоҳир бўлса, бошнинг офатидур...

Танбиҳ

Тилдин азубат дилписанддур ва лийнат судманд. Чучук тилки аччиғлиққа эврұлди, зарари ом бўлди. Қандники мускир бода қилдилар, ҳаром бўлди. Чучук сўз соф кўнгулларға нўшдур, барча атфол мулойим табъи ҳалво фурушдур.

Байт:

Хуш сўзга ким ўлса масту беҳуш
Шарбат аро заҳарни қилур нўш.

Танбиҳ

Ҳар кимки сўзи ёлғон, ёлғони зоҳир бўлғоч уёлғон. Ҳар ёлғонни чиндек айтувчи суҳанвар — кумушни олтун била рўкаш қилғучи заргар. Ёлғон афсоналарда уйқу келтиргучи, ёлғончи уйқуда такаллум сургучи. Ёлғон айтқучи ғафлатдадур. Сўзнинг аснофи бағоят чўқдур, ёлғондин ёмонроқ синфи йўқдур.

Улки ёлғон била сарфи авқот этғай, анга бу ёмон келмай яна мубоҳот этқай. Агар мустаминни ғофил топқай, ёлғонни чинга ўтқарса мақсудин ҳосил топқай... Мундоқ наҳснинг чун эрур юзи ёмонлиқ сари, бу нуҳусат шиор қутлуғ уйдин ташқари.

Байт:

Ул кишини қутлуқ эвдин ташқари сурмак керак.
Қутлуқ эв дунё дурур, яъники ўлтурмак керак.

Танбиҳ

Бировким ёлғон сўзни бировга боғлағай, қаро бўлған

юзин ёглагай. Кабира гуноҳдур — оз сўз ҳамки ўтрукдур, заҳр муҳликдур — агарчи миқдори ўксукдур.

Байт:

Заҳарнинг оз эса миқдори дағи муҳликдур,
Игнанинг нўти заиф эрса дағи кўр қилур.

Танбиҳ

Ёлгончи унутқучи ва тааммул ва эҳтиёт йўлидин канора тутқучи. Ҳар кимки сўзи чин бўлмагай, ростлар кўнглига ул сўз қабул ойнин бўлмагай. Ёлгончи сўзин бир-икки қатла ўткаргай, ўзга нетгай? Ёлғони зоҳир бўлгондин сўнгра анга расволиғ етгай ва сўзи эътибори эл кўнглидин кетгай.

Кўнгул маҳзанининг қуфли тил ва ул маҳзаннинг калидин сўз бил.

Байт:

Кўнгул ҳолати сўз дегач билгурур,
Ки маҳзанда дур ё садафрезадур.

Танбиҳ

Чин сўз муътабар, яхши сўз мухтасар. Кўп дегучи мумил, мукаррар дегучи лояъқил. Айбжўй маъюс, айбгўй манкуб. Туз кўргучи пок назар, ҳунар кўргучи рост басар. Улким димоғида хабт — сўзида йўқ рабт. Димоғи саҳиҳ — гуфтори фасиҳ. Сўзи ҳисобсиз — ўзи эҳтисобсиз. Сўзида паришонлиқ — ўзида пушаймонлиқ. Сўзки фасоҳат зеваридин музайян эмасдур, анга чинлиқ зевари басдур. Ёлгончи ҳар неча сўзида фасиҳроқ, сўзи қабиҳроқ. Чин сўз нечаким бетакаллуф, қойилға иборат содалиғидин йўқ таассуф. Гулға йиртуқ либосдин не зиён, дурға бадшакл садафдин не нуқсон. Ёлгон сўз жуз назмда нописанд ва анинг қойили нохирадманд.

Танбиҳ:

Душман фирибин ёма ва маддоҳ хушомадин чин дема, ким анинг ғарази ўз мақсудиға комдур ва мунинг мақсуди сендин муҳаққар инъом. Агар иккаласига илтифот қилмасанг ва қабулин лозим билмасанг, ул ўз қасди ижросидин муаттал ва тадбири муҳмал бўлур ва мунунг мадҳи ҳажвға мубаддал бўлур.

Маснавий

Бирисиға ғараз ўз мудлаоси,
Бириси қасди инъом илтимоси,
Чу сендин топмадилар ҳеч парво,
Бири хасму биридур ҳажв оро.

Танбиҳ

Хирадманд улдурким, ёлгон демас, аммо барча чин дегулуқ ҳам эмас...

Танбиҳ

Қаноат истиғно сармоясидур, шараф ва иззат пироясидур. Муфлис қониъ ғаний ва шоҳу гадодин мустағний. Тамаъ мазаллатға далил ва ғанийи томиъ хор ва залил.

Тамаъ била улким ола олур ва олмас ва адами тамаъ ҳеч саховатдин қолмас. Бу навъ сахо аҳли каримдур ва тамаъ ҳайли лаим...

Танбиҳ

Бот муяссар бўлгон кечга тортмас ва ўкмак била баҳоси ортмас. Сафол чўчак бир дошдин минг чиқар, қиймати бир дирамдин ортуқ эмас ва кунда юз сичса киши ҳайф демас ва таассиф емас. Чини аёғи қиймати ясарда суубатиға кўрадур ва асрамоқда эҳтимом қийматиға кўрадур. Қиймати оз — ҳурмати оз.

Байт:

Қаю матоъким оз воқиъ ўлса қиймат анга,
Эрур мувофиқ анинг қийматича ҳурмат анга.

Танбиҳ

Сабр била кўп боғлиғ иш очилур, ишда ошуққон кўп тойилур, кўп тойилгон кўп йиқилур. Ишда ошуқмоқ ёш ўғлон ишидур, сабр била иш қилғучи тажрибалиғ улур ёшлиғ киши ишидур.

Байт:

Ҳар кимсаки айламас ошуқмоғни хаёл,
Япроғни ипак қилур, чечак баргини бол.

Танбиҳ

Май ичмак наҳй эрур тенгри қавли, ҳар ҳол била анинг тарки авли. Ошкор ва кўп ичмаги носоз, шарти махфий ичмакдур ва оз. Оз ичмаги ҳикматқа дол, махфий ичмаги ҳуш аҳлиға хисол. Яхши ичмаги хилқати солим элга ҳол, мутлақо ичмамаги офиятқа маол.

Улки «уммул-хабсис» бўлғай, анга шефта бўлмоққа ҳам «уммул-хабсис»и боис бўлғай. Ёмонроқ ичғучи анга мағлуброқ, ҳар неча ёмонлиғи зоҳир бўлса анинг қошида маҳбуброқ. Бадмастқа дамодам ичмоғиндин не баҳрким, одамийлиғ қатлиға ичар қадаҳ-қадаҳ заҳр.

Охсум усрукларидин хориж тарона, телба итлар улуш-
қондин нишона...

Танбиҳ

Кўп дегучи, кўп егучи — томуғ тўрига ошуқуб кетгу-
чи. Демакка машъуф ва емакка мағлуб — ҳикмат шара-
фидин мардуд ва маслуб. Ҳасуд бемор, балки муҳлик
маразға гирифтор. Фосиқ ва хаммор зиёнзада ва зиён-
кор, ғийбат дегучи нажосат егучи. Афюнию банги, ода-
милар нанги. Томиъ умри зойиъ ва малолати шойиъ. Эр
киши кўп ясанса бева бўлғай, бу сифат зуафоға шевз
бўлғай.

Эр кишига зебу зийнат — ҳикмати донишдурур,
Яхши киймак била хотунларға оройишдурур.

Танбиҳ

Оз демак ҳиқматқа боис ва оз емак сиҳҳатқа боис.
Оғизға келганни демак нодон иши ва олиға келганни
смак ҳайвон иши.

Байт:

Кўп демак бирла бўлмағил нодон,
Кўп емак бирла бўлмағил ҳайвон.

Танбиҳ

Ғолиб душман забунинг бўлса, шод бўлмағил ва
анинг иши андишасидин озод бўлмаким, сиёсатида та-
ҳаммул вожибдур ва риоятида тааммул.

Ҳар неча қоронғу бўлса ҳужра,
Шамъ анда бўлур фузун зиёлиғ.

Танбиҳ

Қобилға тарбият қилмамоқ зулмдур ва ноқобилға
тарбият ҳайф. Ани адами тарбият била зойиъ қилма ва
мунга тарбиятингни зойиъ қилма.

Қитъа:

Қобилға тарбият эрур ул навъким гуҳар
Тушса нажосат ичра югай кимса ани пок,
Гар ит узумиға киши май бирла берса сув
Бу тарбият била қила олғайму ани ток

Танбиҳ

Ҳазлға шуруъдин беҳурматлиғ ортар ва ҳазлнинг
ниҳояти жидолға тортар. Кўп лаҳв ҳаё пардасин чок
этар ва адаб ва ҳурмат аҳлин бебок. Қила олғонча таъ-

зим ва адаб биносин йиқма, ҳаё ва ҳурмат хилватидин ташқари чиқма...

Танбиҳ

Билмагани сўруб ўрганган олим ва орланиб сўрмаган ўзига золим. Оз-оз ўрганиб доно бўлур, қатра-қатра йиғилиб дарё бўлур. Урганурдин қочган лаванд ва юзига ҳийла ва баҳона эшигин очган тананд, эмгак тортиб илм ўрганган хирадманд.

Байт:

Илмдин орий улуснинг жоҳили худ комаси,
Урганурга жидду жаҳд этган жаҳон алломаси.

Танбиҳ

Тинч кўнгул била ёвгон умоч, яхшироққим такаллуф ва машаққат била қандин кулоч. Эски чопон била фориг туфроғда ўлтурмоқ яхшироққим, зарбафт хафтон кийиб биров олида турмоқ...

Байт:

Тинч кўнгул бирла қатигсиз умоч,
Беҳки биров миннати бирла кулоч.

Танбиҳ

Яхшидин ёмонлар ҳам ёмонлиғ кўз тутмас, яхши ёмонларға ҳам яхшилиғни унутмас. Яхшилиқ қила олмасанг, борий ёмонлиқ ҳам қилма. Яхшилиқни ёмонлиғдин яхшироқ билмасанг, борий ёмонроқ ҳам билма. Яхшилиғни билмасанг, яхшиларға қўшул. Яхшилиқ теғрасида эврүла олмасанг, яхшилар теғрасида эврүл.

Танбиҳ

Бебок ҳамдамлиққа ярамас. Нопок маҳрамлиққа ярамас... Эрнинг қилиғи, сутнинг илиғи. Ясанчоқ мардона бўлмас, кўпалак парвона бўлмас. Дўст жавридин ингранма. Душман бедодидин гунгранма.

...Яхши бўл ё ёмон, иккиси бўлармен деган ҳамону — ёмон ҳамон. Ёмон била яхши орасида кўп фарқдур, икки кеманинг учин тутқон фарқдур. Ҳар қавм ойини била зуҳур қилсанг алардин сен, алар ёмон бўлса, сен ёмон ва алар яхши бўлса сен яхшилардинсен. Бас ўзни яхшилар орасида яшургон ва алар этагига илик ургон яхшироқдур ва хавфу биймдин қироқдур. Итга эранлар суҳбатидин эранлар ҳукми бор ва нажас тузлоққа тушса туз ҳукми тутар. Басо қобилки яхшилардин айрилди, ёмонлар суҳбати ани зойиъ қилли. Ёмондин яхшилиқ кўз

тутмоқ фосид хаёлдур, итдин кийикка ва мушукдин ка-
бутарга шафқат маҳолдур. Зоти душман ва муҳолифни
дўст дема, ўзунга бозий берма ва бозий ема...

Танбиҳ

Нодон дўстни ҳам дўст сониға киюрма, хирад шамъин
анинг ҳарза афсонаси елидин ўчурма. Доно душмандин
нафъ имкони бор ва нодон дўстдин зарар имкони кўп-
роқ; мунга кўра алар била ихтилот қилмамоғ керак.

Танбиҳ

...Бефойда сўзни кўп айтма ва фойдалиғ сўзни кўп
эшитурдин қайтма. Оз деган оз янгилир, оз еган оз йиқи-
лур... Тўқлуғ ҳирсин кўнгулдин йўқ қил. Ўзунг оч бўлуб,
бир очни тўқ қил. Ўзунгни зебо либос хаёлидин ўткар,
либос зеболиғин истасанг бир ялангни буткар. Либос
ҳар нечаким зебодур, кийганингни кийдурганинг авло-
дур.

Байт:

Нечаким тўнни риоят бирла кийсанг эскирур,
Чунки кийдурдунг ялангни уфрамас тўн ул эрур.

Танбиҳ

Ҳар кишини дема маҳрами роздур, бу матоъ олам
аҳлида оздур. Башар жинсин розингга маҳрам билма,
балки малакни ўзунга маҳрам қилма. Ўзунг асрардин
агар сенга малолдур, яна биров ани асрамоқ маҳолдур.
Ўз махзанингни очсанг ва махфий дурларингни сочсанг
терган киши сепмай нетгай? Ва асра деб муболаға қил-
ганинг не ерга етгай? Ўзунг ўз сиррингни асрай олмага-
нингни билурсен, яна биров ани фош этса, айб ҳам қи-
лурсен...

Танбиҳ

Чин сўзни ёлғонға чулғама, чин айта олур тилни ёл-
гонға булғама. Ёлғончи киши эмас, ёлғон айтмоқ эран-
лар иши эмас. Ёлғон сўз дегучини безътибор қилур не-
чукким ул гавҳарни хазафдек хор қилур. Улки чин сўз-
ни ёлғонға қотар, дурри саминни најосатға отар.

Байт:

Гавҳариким шоҳларға зеби тожу тахт эрур,
Ташлагон они најосатға ажаб бадбахт эрур.

Танбиҳ

...Тилингни ихтиёрингда асрағил, сўзунгни эҳтиёт би-
ла дегил. Маҳаллида айтур сўзни асрама, айтмас сўз

теграсига йўлама. Сўз борким, эшитгучи таниға жоп кижур ва сўз борким, айткучи бошин елга берур. Тилинг била кўнглунгни бир тут, кўнгли ва тили бир киши айтган сўзла бут. Сўзни кўнглунгда пишқормагунча тилга келтурма, ҳарнаким кўнглунгда бўлса тилга сурма. Агарчи тилни асрамоқ кўнгулга меҳнатдур, аммо сўзни сипамоғ бошқа офатдур. Айтур ерда унутма, айтмас ерда ўзунгни мутакаллим тутма. Айтур сўзни айт, айтмас сўздин қайт. Оқил чиндин ўзга демас, аммо барча чинни ҳам демак оқил иши эмас.

Назм:

Хирадманд чин сўздин ўзга демас,
Вале барча чин ҳам дегулук эмас.
Киши чинда сўз деса зебо дурур,
Неча мухтасар бўлса авло дурур.

„ХАМСАТУЛ-МУТАҲАЙИРИН“ ДАН

Бани одам ашроф ва хавосси хилватларида хусусан ва аҳли олам сойир авоми анжуманларида умуман тасаввур ва аноният умурининг худройи ва ужб ва нафсоният оламининг даштпаймойи Алишер алмутахаллис бин-Навоий... андоқ арз қилур ва бу навъ шарҳга еткурурким... Мавлоно Абдураҳмонил-Жомий...

Рубойи:

Ким гунбази гардандан олий бунёд,
То даврида таъжилға бўлғай муътод
Одамки бўлуб халифа ёйди авлод,
Авлодида ер ўйла халаф бермас ёд.

Бу навъ соҳиб давлати бузургвор ва бу янглиф соҳиб камоли нубувват кирдор бу хоксори паришон рўзгорни азим илтифотлари била сарбаланд ва ғариб навозишлар била аржуманд қилиб, абнойи жинсим аро сарафроз, балки жинси башардин мумтоз қилур эрдилар. Чун покиза руҳларининг қудсий ошён тоири бадан қафасидин равзан фирдавс сори парвоз тузди ва муборак жисмларининг олий макон пайкари дорил-фано маҳбасидин дорил-бақо анжуманиға майл кўргузди, агарчи аҳли оламға мотам юзланди, аммо соҳиб мотам бу номурооди сўгвор эрдим ва сойир авлоди одамға азо воқит бўлди ва лекин соҳиб азо бу ношоди таъзият шнор эрдим.

Чун бу мотамда мажруҳ кўнгул озори ва маҳзун хотир изтироб ва изтирори ҳаддин ошти. Бу ранж таскини ва бу ошуб итмийнони учун хаёлға андоқ келдиким, ул сипеҳри иззу иқбол била бу хокваши фурумоя ва ул меҳ-

ри авжи камол била бу зарраи камсармоя орасида ўтган ҳолатдин бир неча варақ нигориш қилғаймен ва мақолотдин бир неча муқаддима гузориш бергайменки, ул умур зоҳир ва ботинимға мужиби мубоҳот ва қувонмоқ ва дунё ва охиратимға боиси ифтихор ва ўқунмоқдур. Ва агар ул навъ илтифотларни маҳбубдин муҳибға халойиқ бовар қилмасалар — ул ҳазратнинг мусаннафотида мазкурдур ва ул тариқ хусусиятларни муроддин муридға жуз маҳолот билмасалар — куллиётларида мастурким, бу даъвоға икки далили мувофиқ, балки икки гувоҳи содиқдур... Аларнинг шариф валодатлари ўзларининг муборак назмлари мазмунидин андоқ маълум бўлурким, секиз юз ўн еттида¹ эркандурким, ўз валодатлари замонидин секиз юз тўқсон уч² йил ўтган тарихда жамиъ ҳолатким, аларға ўтгандур — назм қилибтурлар ва ул ғариб қасидадур ва анга «Рашҳул-бол»³ от қўюбтурлар ва матлаи будурким:

Манам чу гўй бамайдони фусҳат маҳу сол,
Басавалжони қазо мунқалиб зиҳол баҳол,
Басоли ҳашсаду хафдаҳ зи ҳижрати набавий,
Ки зад зи Макка ба Ясриб суродиқоти жалол,
Зи авжи қулла бапарвозгоҳи иззу қидам,
Бадин ҳазизи ҳавон суст кардаам пару бол.
Баҳашт саду наваду се кашидаам имрўз
Зимоми умр дарин тангнойн ҳиссу хаёл.⁴

Ва бу қасидани айтқон тарихдин сўнгра яна беш йил умр гулзоридин баҳриёб ва ҳаёт чашмасидин сероб эрдилар. Саккиз юз тўқсон секиздаким⁵, ёшлари замонидин сексон икки йил ўтмиш бўлғайким, пок руҳларининг қўдсий

¹ Секиз юз ўн етти — бу ҳижрий йил ҳисобини бизнинг йил ҳисобимизга айлантирилса 1414 бўлади.

² Бизнинг йил ҳисобимизча 1487/88.

³ «Рашҳул-бол» — юрак томчилари.

⁴ Таржимаси: «Кенг майдонда ой ва йиллар худди коптокдай тақдир чавғони (эгри таёғи) билан ҳолдан ҳолга кўчиб турувчи бўлган мен пайғамбарнинг Маккадан Мадинага қилган ҳижратидан саккиз юз ўн етти йил ўтганда иззат ва қадимийлик парвоз жойининг энг юқори чўққисидан мана бу энг тубанликка келиб қанот қўйруқни бўшаштирганман. Букун эса ҳис ва хаёлнинг бу сиқинтили ерида умр жиловини саккиз юз тўқсон уч тарихига тортиб келтирдим».

⁵ 898 ҳижрий — бизнинг йил ҳисобимизча 1492.

ошён булбули риҳлат навосин оғоз қилиб, гулшани фирдавс ҳавосига парвоз қилди.

Алар кичик ёшлиғ эканда ҳам алардин муфрит фаҳм ва таъб осори зоҳир бўлур эрмиш. Ул жумладин бўлурким, орифи комил ва муршиди мукамил Мавлоно Фахриддин Луристонийки, ўз замонининг яғонаси ва ҳақиқат баҳрининг гавҳари яқдонаси эркандур — Жом вилоятида аларнинг оталари уйига тушгандур, алар тўрт ё беш ёшларида эмди мактабга борур вақтлари эрмиш, ҳазрати мавлоно аларни ўз қошларида ўлтуртуб, бармоқ ишорати била ҳавога машҳур отларни: «Умар» ё «Али»дек битир эрмиш ва алар тааммул била ўқур эрмишлар ва ҳазрати мавлоно аларнинг туфулиятда бу навъ зиҳн ва закосидин мутабассим, балки мутаажжиб бўлур эрмишлар. Андоқки, бу сўз «Нафаҳотул-унс»да дағи мазкур бор. Туфулиятлари айёмидағи бу навъ осор ва аломот кўп манқулдур. Сабт этарға машғул бўлинса сўз узалур.

Бори кичик ёшидин шабоб аҳдининг авойилиғачаким, Жом вилоятида эрмишлар — аларға фойда еткурур киши оз топилғон жиҳатидин:

Қуёш ул навъки мағриб сори,
Ё наби ўйлаки Ясриб¹ сори,

шаҳрға² азимат қилибдурлар ва Ироқ дарвозасида «Низомия» мадрасасидаки, Мавлоно Зайниддин Абубакр Тойбодий ва Мавлоно Саъиддин Тафтозоний ва баъзи Амир Хисрав Деҳлавийни ҳам дерларким, анда сокин бўлғондурлар, маскан қилиб, таҳсилға машғул бўлурлар ва оз фурсатда абнойи жинсдин ишни ўтқариб, балки шаҳрнинг мутабаҳҳир уламосидин илм ва фазлни ошуруб, аларға улум ва фунун ҳеч қайсида замон аҳлидин кишига эҳтиёж қолмайдур:

Р у б о и й:

Ҳар кимга етар мавҳибати субҳоний,
Ким айлағай они олими раббоний.
Билмакка улум истилоҳин жоний,
Оз вақт фалак муштағил айлар они.

Агарчи бир неча вақт биззарурат улум касбиға иштироқ кўргузубдурлар, аммо ҳеч вақт назм ойинидин холи

¹ Ясриб — Мадяна шаҳри.

² Ҳиротга демак.

эмас эркандурлар. Чун аларға биззот машраби тавҳид воқиъ бұлғондур, ҳақиқат жамолин мажоз мазоҳири мушоҳаддасида муояна кўруб, беихтиёрлиғлар даст берур эркандур. Ул маънини назм либосида адо қилмоқдин гузирлари йўқ эркандурким, бу восита била ўтқа таскин ва ўтлуқ кўнгулға ором бўлур эркандур. Бу жиҳатдин назмдин ҳаргиз фориг бўлмайдулар ва бу боисдин назмға тавдин ва девонға тазйин воқиъ бўлубтур ва мурури айём ўтуб, аларнинг назми ҳар синф шеърдин оламнинг золининг қулоқ била билагин самин дурлар била музайян ва жайб била этагин оташин лаъл била мамлу ва мулавван қилибтурлар ва ғарибдурким, зоҳир улумининг такмили вақтида неча иш аларға муяссар бўлубтурким, бу умматда ўтган акобир ва соҳиб камоллардин ҳеч қайсиға воқиъ бўлғони зоҳир эмас.

Ул жумладин бири шеърдурким, борча аснофин ул навъким, ҳар синфидаким биров саромад ва мусаллам бўлғондур, алар ул кишидек, балки ортуғроқ ўз ҳақ ва мулки қилдилар.

* * *

Бир кун Мавлоно Шайх Абдуллоҳ котиб Хожа Абдуллоҳ Ансорийнинг «Илоҳийнома»ға мавсум муножот рисоладин фақир қошиға келтуруб эрди ва мавлоноийи мазкурнинг кутуб байъ ва широсиға¹ ҳам муносабати, ҳам ҳазрати хожаға авлодлиғ нисбати бор. Фақир ул рисоладин аввал саҳифасин очиб, хутбасин ўқумоқ бунёд қилдим, бу хаёл билаким, бир саҳифа ё ғояташ бир варақ ўқулғай, андоқки эл маъхудидур, сўзнинг хўблуг ва равонлиғини ҳеч ерда бас қила олмадим, то рисолаким, икки жузвдин ортуғроқ эди — итмомға етти. Мажлис ҳуззори воқиф бўлуб, таажжуб қилдиларким, бир рисолаким икки жузвға яқин, балки ортуғроқ бўлғай, бир таважжуҳ била боштин-оёққача ўқумоқ холи аз ғаробат эмас.

Тонгласи ҳазрати махдум бандахонага ташриф келтурдилар. Ул рисола ҳозир эрди, олиб очиб, муборак назарларин солдилар. Туно кунги асҳоб андоқки рўзгор аҳлининг ойин ва даъби бўлур, таажжуб изҳори юзидин туно кун ўтган воқиани ул ҳазрат хизматларида арз қилдилар. Алар табассум қилиб, дедиларким: «Ажаб амри иттифоқий бизнинг ва сизнинг ораликда воқиъ

¹ Кутуб байъ ва широси — китоблар олди-соттиси.

бўлгон эрмиш: икки ё уч кун бурунроқ Мавлоно Шайх Абдуллоҳ ушбу рисолатни бизнинг қошимизга келтуруб эрди, биз доғи аввалдин бунёд қилдук, охирига дегинча ҳеч ерда турмоқ бўлмай туганди».

Тонгласи Мавлоно Шайх Абдулло келди, то китобин ё баҳосин олғай. Баъзи анга айттиларким: «Фалон (яъни банда) бу китобни аввалдинким ўқумоқ бунёд қилди, ту-гагунча иликдин қўймади».

Ул таажжуб юзидин дедиким: «Ҳазрати маҳдумий хизматлариға ҳам элтиб эрдим, аларға ҳам ушбу ҳол воқеъ бўлди».

* * * .

«Фаноия» боғчасин ясардаким, ул ҳазрат ҳовлиларининг ичинда ер иноят қилиб, бериб эрдиларким, фақир ўзига муҳтақир манзил ясабман.

Подшоҳ Марв қишлоғиға азимат қилғонда фақир Дарвиш Ҳожи арақбандниким, замоннинг чобукдаст боғбонларидиндур—тайин қилдимким, баҳор ўлғоч, ул боғчаға раёҳин ва ашжор эккай. Баҳор бўлғонда Дарвиши мазкур келиб, ул боғчанинг буйрулгон ишига қиём кўргузурда ул ҳазрат дағи гоҳи келиб, муборак хотирлари ташҳизи учун бир оз замон анда бўлур эрмишлар ва баъзи ёғочларға дағи илтифот қилиб, ер кўргузур эрмишларки, қайда эккай.

Дарвиш Ҳожи тунд мизожлик девона кишидур. Баъзида муноқаша қилур эрмиш ва ул ҳазратға хуш келиб, мунбасит бўлур эрмишлар. Бир кун ёғочқа алар ер тайин қилибтурлар. Девона боғбон инод юзидин дебтурким: «Мунда экмасман». Алар инбисот била дебтурларким: «Невчун экмассен?» Ул дебтурким: «Ражадин ташқаридур, тонгла черик келса Мир Шайхим боғбонлиқда воқиф кишидур, кўруб эътироз қилғусидур». Алар дебтурларким: «Боғча Шайхимнинг эмас, Алишернингдур, ул эътироз қилмағусидур».

Черик шаҳрға келгандин сўнгра Дарвиш Ҳожининг тундликларидин асҳоб нақллар қилурлар эрди. Ул ҳазрат дағи завқ ва нишот юзидин ул ёғочни кўргузуб, ўтган ҳикоятниким, алар била Дарвиш Ҳожи орасида воқеъ бўлғондур, нақл қилур эрдилар.

Бир кечаси бир улуғ киши маҳаллида жамоати азизлар хизматида туштум. Мутаҳҳари удийким, хушовозликда Зуҳра¹нинг отаси ва хушхонликда анинг фарзанди руҳафзоси бўла олур эрди. Тағанний маҳаллида Хожа Ҳасан Деҳлавийнинг бу шеърин ўқуйдур эрдиким:

Зиҳи дарунаи дилро замон-замон ба ту майле², то бу байтға еттиким:

Мисоли қатраи борон сиришки ман ҳама дур шуд,
Чунин асар диҳад алҳақ тулуи чун ту Суҳайле.³

Мажлис аҳли мутааййин хуш табъ аҳли эрдилар ва мири мажлис ҳам хуш табъ ва подшоҳнишон. Муғанниға баъзи эътироз юзидин ва баъзи танбиҳ юзидин дедиларким: «Сиришкиман ҳама дур шуд» ўқума, «дур шуд» ўрниға «хун шуд» ўқуки, «дур шуд»нинг маъниси йўқтур. Мири мажлис дағи аҳли мажлисға муттафиқ бўлди. Бу фақир ҳеч нима демадим. Мажлис ҳуззори фақирға дағи машғуллуқ бунёд қилдиларким: «Сен дағи невчун бу сўзда асҳоб била мувофиқ эмассен?» деб. Фақир дедим: «Мен ул жониб менким, қоил адо қилди, яъни:

Мисоли қатраи борон сиришки ман ҳама дур шуд

ростдур, балки мундоқ керак».

Барча ҳужум қилиб, фақирға ғулу қилдилар. Фақир айттимки: «Чун сиз барча бир жониб бўлдунгиз, мен ялғуз. Сизга ўз муддаомни собит қила олмон, аммо бир кишини ҳакамликға мусаллам тутсангиз, гарав боғлаймен».

Борча иттифоқ қилиб айттиларким, ҳазрати маҳдум олам афозилининг ҳаками, балки ҳокимидур, аларни мусаллам тутмас киши йўқтур. Чун сўз мунга қарор толти. Фақир алар била гарав боғлаб, мажлиснинг кайфиятин ва ул баҳснинг сабабин ва ул байтда «хун» лафзи муносиброқ ё «дур» лафзи мувофиқроқдур деб, мақсуднинг иснодин ҳамул замон битиб, ул ҳазрат хизматлариға юборилди. Бир яхши замондин сўнгра бор-

¹ Зуҳра — планета номи.

² Таржимаси: «Қандай яхшики, кўнгил ич-ичидан сенга туриб-туриб майл қилади».

³ «Менинг ёмғир қатрасидай кўз ёшларим нижу бўлди, ҳақиқатан сенинг Суҳайлдай чиқишинг шундай таъсир беради».

гон киши жавоб келтурди ва ул ҳазрат бу мисраъни битиб эрдиларким:

«Сухан дурасту тааллуқ бағуши шаҳ дорад»¹

Ул жамоат мулзам бўлуб, фақирға аларнинг тарбият ва мададлари бу навъ етти. Маълум эмаски, ҳаргиз киши бу навъ мухтасар жавоб ҳеч саволда айтмиш бўлғай. Тонгласи бу сўз шуҳрат тутти. Эл ёд тутуб, мажлисда нақл қилурлар эрди.

* * *

Подшоҳ ул йилки Хуросон тахтин олғондаким, «Жаҳоноро» боғи тарҳин солдилар. Бир панжшанба куни ул ҳазрат хизматларида Гозургоҳдин Дашт юзи била хиёбон сори бориладур эрди, Сайид Гиёским, ул боғнинг таъмири ва боғбонлиғи анга мутаайин эрди, йўлда йўлуқтиким, аробаларға улуғроқ сарв ёғочларин боғлардин сотун олиб, қўнгариб, юклаб «Жаҳоноро» боғиға элтадур эрди. Ул ҳазратға салом бериб, алар илтифот қилиб, мутояба била дедилар:

— Яна ҳеч сарв ёғочи қолдиму? Не бўйла сарв ёғочи юклабсен, оё неча ёғоч бўлғай?

Ул дедиким:

— Санаббиз, юз тўрт ададдур.

Алар дедиларким:

— Ажаб ададдур.

Фақир дедимким :

— Муносиб ададдур, невчунким, «қад»адади² била муносибдур.

Алар дедиларким:

— Ростдур,— дағи фақирни таҳсин қилдилар.

* * *

Бир кун алар йўл била борадур эрмишлар. Маҳмуд Ҳабиб отлиғ девонаи хуморийи абтарий бор эрди, маст ва ошуфта аларға йўлуқуб, беадабона сўзлар айтиб, балки сафоҳатлар қилибтур, аммо алар мутлақ илтифот қилмайдурлар, дағи анинг сори боқмайдурлар. Яна бир кун фақир алар хизматида борадур эрдим. Ҳамул девона фақирни алар била кўрдиким, борадурмен. Ул ердинким, жунун аҳли ва абтар халойиқ фосид хаёлотти бўл-

¹ «Сўз қиммат баҳо гавҳар бўлгачлиги учун».

² «Қад» сўзи эски ёзувда икки ҳарф (қ, д) ҳисобланиб, «абжад» ҳисоби бйлан сонга айлантирилса 104 бўлади.

гай, соғинмиш бўлгайким, алар анинг туно кунги беадаблиқларидин фақирга шаммаи изҳор қилгайлар, ё қилмиш бўлгайлар. Аларга бетақриб сўз қотиб, узрхоҳликлар бошлади. Фақир таажжуб қилиб, алардин истифсор қилдимким: «Бу девонанинг паришон узрхоҳлиқлари, оё, нежиҳатдин эркин?»

Алар сўзни ўзга сори юткаб, туно кун ўтган ҳолотдин ҳеч нима изҳор қилмадилар. Аммо асҳобдин туно кун ўтган сўз маълум бўлди. Ул девона безътидоллиқлар қилса эрди, анга таъзир ва адаб қилилур эрди. Фақир тиладимким, анга адаб буюргайман.

— Сен ҳеч нима демагилким, анга адаб етгусидур. Бир неча кун ўтмадиким, яна бир девона ани уруб ўлтурди.

* * *

Алар Макка сафаридин қайтиб шаҳарга келганда подшоҳ рўзгор ҳаводиси ихтизосидин Балх юрушига бориб эрдилар. Чун ҳумоюн роётким, Балхдин қайтиб, тахтга озим бўлдилар, истиқбол расми била Мурғоб вилоятигача келиб эрдилар. Подшоҳ била мулоқотдин сўнгра бандахонага ташриф келтуруб, кеча анда бўлдилар. Кеча алар истироҳат қилур учун, бир янги такаллуфлиқ оқ уй бор эрди, ани тиктурулди, то ул ҳазрат анда осойишга машғул бўлдилар.

Иттифоқо ул кеча бир ғариб тунд ел эстиким, ўрдунинг кўпроқ оқ уй чодирларин йиқиб, ажаб ошуб эл орасига солди. Алар учун тиккан оқ уйни дағи йиқиб, ушотибдур. Алар хизматидағи асҳоб дегандурларким:

— Ҳайф бу уйдинки, яхши уй эрди, ажаб пора-пора бўлди. Мун тиккан фаррошлар, оё, не дегайлар?

Алар дебтурларким:

— Не дегайлар, айтгайларким, кошки бу шум қадамлиқ муллолар бизнинг уйга келмасалар эрди.

Ҳам ушбу тарихда эрдиким, фақир сипоҳилиқдин мутанафир бўлуб, маносибни тарк қилиб, мулозаматни ўксутуб эрдим. Алар танбиҳ ва насиҳат юзидин сўрдиларким:

— Бу навъ амре масмуъ бўлди, бу жиҳат на эрди эркин?

Фақир дедимким:

— Инсон жинси суҳбат ва ихтилотидин малул бўлуб эрдим, бу ишга ул бонс бўлди.

Алар дедиларким:

— Инсон кимни хаёл қилиб эрдинг, бизга дағи кўргуз?

Қўрқуб эрдимким, манъ қилгайлар. Бу жавобдин билдимким, муборак хотирлариға бу иш хили нохуш келмаган эрмиш. Хотирим жамъ бўлди.

* * *

Алар Мавлоно Соғарий била мутояба қилурлар эрди. Бир кун алар хизматида Мавлоно Соғарий ҳозир эрди. Алар анинг шеърин таъриф қилур рангда анинг била мутояба қилур эрдилар. Ва Мавлоно Соғарий ўз шеърин бағоят эҳтимом юзидин карру фар била ўқуғучи эрди. Андоқки, бир оз нима бевуқуфроқ киши қошида ўқуса эрди, кўп яхшилиқға ўткарур эрди. Фақир ўқумоғин ҳам таъриф қилдимким, бовужуди хўб айтмоқ хўб ҳам ўқур. Алар табассум била айттиларким: «Бизга мундоқ бозий берур». Алар бу қитъани айтиб эрдиларким,

Қ и т ь а:

Соғарий мегуфт дуздони маоний бурдаанд,
Ҳар гужо дар шеъри ман як маъние хуш дидаанд,
Дидам аксар шеърҳояшро яке маъни надошт,
Рост мегуфт инки маъниҳояшро дуздиданд.¹

Ул вақтким, фақир «Хамса»ға татаббуъ қилдим, бир дostonда ҳазрати шайх Низомий ва Амир Хисрав Деҳлавий ва ул ҳазрат маддоҳлиқларидаким, ўзимни ихлос ва ниёзмандлиқ юзидин аларға тобиъ ва пайрав тутуб, сухангузорлиқ воқийъ бўлуб эрдиким:

Қаҳфи фано ичра алар бўлса гум,
Мен ҳам ўлай робиухум калбуҳум.²

Ул учурда Мавлоно Соғарий доғи бу маснавийға бир неча байт татаббуъ қилиб эрди ва фақирни мухотаб қилиб, бир мақсуд орасида бу навъ бир байт айтиб эрдиким:

¹ «Соғарий:— Менинг шеъримдағи яхши маъноларни маъно ўғрилари ўғирлаб кетадилар,— деб айтар эди. Мен унинг кўпгина шеърларини кўриб чиқдим, ҳақиқатан ҳам маъноси йўқ эди, демак матносини ўғирлатгани тўғри экан».

² «Фонийлик ғорида улар йўқолсалар,
Мен ҳам тўртинчилари — итлари бўлай».

Мирки гуфт «робиухум қалбуҳум»
Ефта файзи сухан аз қалбуҳум.¹

Фақирға ўқуғонда бу байтгаким етти — фақир му-
тояба юзидин айттимким:

— «аз қалбуҳум» таркибида «аз» — «мин» маъноси
биладур, «мин» ҳуруфи жоррадиндур ва мадхулин маж-
рур қилур ва бу таркибда ўз амалин қилса ғалат бўлур².

Мавлоно Соғарий мундоқ жавоб бердиким:

— Бок йўқтур, ҳазрати махдум ҳам бу эътирозни
қилдилар.

Бу сўз тақриридин фақирға неча ғараздур. Бири:
Мавлононинг бир байтда бурунқи мисраида номавзунлу-
ғи ва иккинчида: айтғониким, бир маснавий байтида
мундоқ фоҳиш ғалатлар қилса андоқ улўғ ерларға не
навъ илик урғай, яна бири: фақирнинг эътирозиға жавоб
берганининг ғаробати, куллийроғи ва мутоябаомиз эъти-
розда ул ҳазрат била фақир орасида таворуд³ воқеъ
бўлғони.

* * *

Бир кун подшоҳ ҳазратлари бандахонада эрдилар;
тортиладурғон аъймадин айттилар ул ҳазратға доғи ни-
шона бермак муносибдур. Қарор анга туттиким, Хожа
Деҳдор элтгай. Элтган нималар орасида ҳамоноким бир
эътидолдин ташқари семиз қўй учаси дағи бор эрмиш.
Хожа Деҳдор андинким, фарти иштиҳодур, ул уча таъри-
фида муболаға андоқ қилмиш бўлғайким, аларға андин
Хожанинг рағбати, балки ортуғроқ тамаи маълум бўл-
миш бўлғай. Демиш бўлғайларким: «Ултур ва машғул
бўл». Хожа андоқ пешакорлар ул таомин емакда кўр-
ғизмиш бўлғайким, аларға бу рубойини айтурға боис
бўлмиш бўлғай.

Р у б о й и:

Э хожа, маро зи лутфи худ парварди,
З-овордани пушти дунба фарбеҳ карди,

¹ «Мир: «тўрт улфатнинг итлариман», дедию, уларнинг қалбла-
ридан сўз файзини топиб олди».

² Бу ерда «Қалбуҳум» арабча таркиб бўлганидан «аз»ни ҳам
арабча чиқиш келишиқ «мин»(дан)га айлантириб, грамматик таҳлил
қилинган, бу ҳолда «аз қалбиҳим» шаклига ўтиб, қофия бузилади
дейилган.

³ Таворуд — ўхшашлик, мос келиш.

Пушти дунбаро барағбат хўрди,
Бурди ба шикам ончи бапушт оварди.¹

Яна бир қатла Хожа Деҳдордин мутанаввит аъйималар била алар хизматиға юборилиб эрди. Анда доғи бир қўй қўзи учаси бор эрди. Анга ўхшарки, Хожа ўзига ул ҳадоёни иснод қилиб, мубоҳотгуна қилмиш бўлғай — алар бу бобда бу қитъани айтиб эрдиларким:

Хожа овард баҳри суфраи мо
Пушти он як-ду гўсфандки кушт,
Лекин аз дасти нахвати жудаш
Нашуд олудаам бадон ангушт,
Ҳост азон бохудааш тасавури он
Ки ба Ҳотам ҳаме расад баду пушт.²

Фақир кўпроқ авқот ниёзмандлиқ юзидин нақд ё жинсдин туҳфа ва табаррук алар хизматиға юборсам Хожа Деҳдордин юборилур эрди. Унга ўхшарки, баъзи вужуҳни санамоқда бобил-хилоф гуна воқияъ бўлғондур. Алар бу қитъани айтиб эрдиларким:

Хожа Деҳдор аз атияи Мир
Харчи орад зи дирҳаму дийнор,
Музди по ногирифта мегўяд
Ношумурдаки: повсадасту ҳазор.
Ҳеч дар хотираш намегардад,
Шармсорин рўзгорин шумор.³

Яна бир қатла ушбу навъ моддада ҳам бу қитъани айтиб эрдилар:

¹ «Э хожа, мени ўз лутфинг билан парвариш қилдинг, орқа дунба келтириш билан семиртирдинг. Орқа дунбани ўзинг мириқиб единг-у, орқалаб келтирган нарсангни қорнингда олиб кетдинг».

² «Хожа бизнинг дастурхонимиз учун сўйган бир-икки қўйнинг орқа этини келтирди, лекин улуғ сахийлик қўли орқали бармоғим ҳам ундан буланмади. Ўшандан ўзига шундай тасавури борки, насабда икки пушти Ҳотамга етади, яъни Ҳотам набираси деб ўйлайди».

³ «Хожа Деҳдор Мир ҳадия қилиб юборган тилла-тангадан ҳар нима келтирса хизмат ҳақи олмасдан туриб, санамай беш юз, минг дейди. Ҳисоб кундаги шармандалиқни ҳеч эсига келтирмайди».

Ба Деҳдор гўфтам ки бардор бахш
Азон супра каз вай сар афроштам,
Зи инсоф дам зад казон бахши ман,
Ҳамон баски дар роҳ бардоштам.¹

* * *

Бир қатла фақир аларнинг қадимий девоян Мавлоно Абдуссамадраким, замоннинг хушнависларидиндур, ва хуш табъ ҳам бор, буюруб эрдим ва улча мақдур такаллуфдур қилилиб эрди. Девон тугангандин сўнг-ра алар хизматиға элтиб, муқобала истидъоси қилилди. Алар айттилар: «Бир-икки кун мунда турдик². Биз миқдоре мулоҳаза қилалди. Котибин хуш табъ киши дерлар. Шоядки, эҳтиёт қилиб эркинким, муқобала қилурға эҳтиёж бўлмағай».

Тонгласи фақир алар хизматиға еттим, айттиларким: «Бу китобни ғариб навъ битибдур, анга ўхшарким, илтизом қилмиш бўлғайким, ғалатсиз мисраъ битмағай, баъзи ерда бирор-иккирор, балки ортуқ абёт ҳам тарк қилибтур, ўзи-ўқ мунда бўлса, чун хушнавис кишидур, кўп эҳтиёжот жиҳатидин шояд хили рўзгори зойиъ бўлғай».

Гуфту шунид кўп ўтти, охир фақир дедимким: «Агар сизнинг муборак қаламингиз била ислоҳ топса мужиби мубоҳот ва зебу зийнат бўлур». Оқибат қарор анга туттиким, ўз муборак қаламлари била ислоҳ қилғайлар. Ҳад ва ниҳоятдин ортуқ ғалатлар эрдиким, ҳам ҳақ ва ҳам ислоҳ қилдилар, то итмомға етти, девоннинг охирида бу қитъани битиб эрдиларким:

Хушнависе чу орази хўбон
Суҳанамро бахатти хўб ороств.
Лек ҳаржо дарў зи сахви қалам
Гоҳ чизи фузуду гоҳи кост.
Қардам ислоҳи он ман аз хати хеш
Гарчи номад чунончи дил мехост.

¹ Овқатни еб бўлиб, қўл тортгандан сўнг Хўжа Деҳдорга: «Бундан ўз ҳиссангни ол» — дедим, у эса, инсоф юзасидан гапириб, «йўлда олган ҳиссам ҳам етарли», — деди.

² Турдик — бундаги «дик» «син» ўрнида келган: турсин.

Ҳарчи ў карда буд босуханам,
Бахати ў қусар кардам рост.¹

Султон Яъқуб фақирдин китоб тилаганда андин нафисроқ китобим йўқ эрдиким, ҳар мисраида ул ҳазратнинг муборак қалами жириб эрди ва аларнинг-ўқ қудсий осор анфоси эрди — ани юбордим ва бу битилган кайфият шарҳ била битидим. Уқуб, хушвақт қилиб, қитъани ёд тутуб, мактубда миннатдорлик изҳор қилиб эрдилар.

* * *

Бир сабоҳ ул ҳазрат бандахонаға ташриф келтуруб эрдилар. Ул уйда бир-икки жуфт товус бор эрди. Сўз асносида андоққи, товус не дастур била катакдин чиқормоқ маъхуддур, товусларни асрағучи ҳам уйларидин суруб чиқорди, ҳамул замон жилва қила бошлаб, қуйруғларин чатр қила бошладилар. Алар сунъ наққошининг нақшбандлиғи ғаробатида мутаажжиб бўлуб, товус бобида ҳар навъ сўз ўтар эрди, то сўз анга етиштиким, баъзи эл қошида бу сўз борким, товус жуфт бўлмай байза қўяр, баъзи қошида будурким, мастлиқ вақтида эркагининг кўзидин бир қатра сув модасининг кўзига томиб, ул тухм моддаси бўлур. Алар фақир сори боқиб, айттиларким: «Бу сўз йироқ эрмаским, эътибори бўлғай, невчунким, машҳурдурким, Мир Хисрав баъзи рассилида бу маънини изҳор қилмиш бўлғай, ул Ҳиндустонда бўлғон кишидур, то анга таҳқиқ бўлмағай, битмамиш бўлғай».

Фақир агарчи бу сўзнинг маъзи кизб эканин билур эрдим, аммо алар юзида Амир Хисрав сўзин не тасдиқ қилдим, не такзиб, ва ҳеч жавоб бермадим. Алар жавоб бермаганининг сабабин сўрдилар. Заруратдин фақир айттимким: «Шояд Ҳиндустонда товусга бу ҳол воқеъ эркин». Алар мутаажжиб бўлдилар: не Мир Хисрав сўзи исботида муболаға қилдилар, не фақирнинг сўзининг нафйида; невчунки, ҳеч жониб аларга яқин эрмас эрди. Аммо фақирга ажаб ҳол воқеъ бўлдиким Мир Хис-

¹ «Чиройли ёзувчи сўзларимни яхши хат билан гўзаллар юзидаё безади. Лекин унинг ҳар ерида қалам хатоси билан гоҳо бир нарса орттирди, гоҳо камайтирди. Гарчи кўнгил тилагандек ҳолга келмаса ҳам мен ўз хатим билан уни тузатдим. Сўзларим устида ҳар қанча иш олиб борган бўлса ҳам, унинг хатига камчилик келтирдим».

равдек кишининг сўзиким, алардек бузургвор айтқайлар ва мен тасдиқ қилмағаймен. Бу фикрга туштумким ўз муддаом исботини не навъ қилғайменким, бу ҳолатда маст нар товус югурди, дағи модасин босиб жуфт бўлди. Алар клуб дедиларким: «Мундоқ иттифоқий иш оз воқеъ бўлмиш бўлғай». Шубҳа рафъ бўлуб, муддао исботи зоҳир бўлди».

* * *

Аларнинг Сафиддин Муҳаммад отлиғ фарзандлари тенгри раҳматиға борди. Азо сўрар ойинин бажо келтурурга отланиб, алар хизматиға борадурғонда ёри азизим Шайхим Суҳайлий йўлда йўлуқти, қаён борадурғонни билгач, ҳамроҳ бўлди. Андин сўнгра Мавлоно Соний йўлуқти, ул доғи қўшулди. Алар хизматиға борғоч, акобир ва ашрофдин жамъи касир алар хизматида эрдилар. Мажлисда ўлтурғоч, фақирға аларнинг рутбаси шавкатидин ва мажлис савлатидин ҳаср бўлуб, ҳеч навъ сўзким, далолат азо сўрмоқға қилғай — айта олмадим. Ҳамроҳларим худ ўзларин менга тобиъ тутуб эрдилар. Бир ламҳа ўтгандин сўнгра худ сўз айтурнинг вақти ўтти. Бу фақир бағоят хижолатзада бўлуб, тарихға муносиб алфоз хаёлиға туштум. Иттифоқи ҳасанадин «бақои ҳаёти шумо бод»¹ алфозин аввал қатлаким, ҳисоб қилдим, рост келди. Эҳтиёт учун яна бир қатла ҳисоб қилилди. Шубҳа рафъ бўлгондин сўнгра давог ва қалам тилаб, бу алфозни битиб, рақимин устига сабт қилиб, аларға эътизор юзидин тутта бердим. Алар таҳсинлар қилиб дедиларким: «Бу тарихни биз назм силкига тортали».

Бу навъ назм қилдиларким:

Гули бўстони латофат Сафий
Чу шуд сўн жаннат зи боғи фано
Азизе пайи пурси тарих гуфт
Ки бодо бақои ҳаёти шумо.²

¹ «Сизнинг ҳаётингиз бақоси бўлсин» маъносида бўлган бу жумладаги ҳарфларни «абжод» ҳисоби билан сонга айлантирилса 880 ҳ. йил чиқади.

² «Латифлик бўстонининг гули Сафи фонийлик боғидан жаннат томон кетганда бир улуғ киши бетўхтов «сизнинг ҳаётингиз бақоси бўлсин» деб тарих айтди».

Бир кун фақир алар хизматида эрдим ва яна киши йўқ эрди. Анварий қасойиди бобида сўз ўтадур эрди. Алар бу навъ таъриф қиладур эрдиким: «Биз анинг ашъорин, батахсис қасойидин оз кўруб эрдук, бу яқинда бир-икки девони бизнинг илгимизга тушубтур, гоҳи анга машғул бўладурбиз, баъзи ерда айтса бўлғайким, башар каломидин ўтуб, эъжоз ҳаддиға етмиш бўлғай, ғариб таркиблар ва ажиб адолар назарға келадур».

Чун фақир асҳоб орасида муттаҳам мунга борменким, Анварийға муътақиддурур ва анинг шеърин кўп ўқур. Филвоқиъ мундоқдур. Бағоят хушвақт бўлуб айттим: «Илтмосим борким, ул қасидасинким будур:

Ғар дилу даст баҳру кон бошад,
Дилу дасти худойгон бошад.¹

бир қатла ўқуб мулоҳаза қилилса».

Алар мутабассим бўлуб айттиларким: «Ажаб сўз айттинг, биз бу уч-тўрт кунда бу қасидасин ўқуб, хушҳол бўлуб, ғоят хуш келгандин жавоб ҳам айтибмиз», деб мусваддани бир ҳудранг варақда чиқориб, фақирнинг илиғиға бердиларким: «Ўқуб кўр». Матлаи бу эрдиким:

Ғар киро дар даҳон забон бошад,
Дар санон шаҳи жаҳон бошад.²

Биз фақирлар не истиҳқоҳ била таъриф қила олғайбиз. Мунча густохлиқ қилилдиким, ул қасидани сихр хаёл қилур эрдук, бу шеър ани паст қилғондек кўрунадур, ҳамоноки муъжиза деса бўлғай.

Ул ҳазратнинг фавтлари воқиаси шарҳиға шуруъ қилали: аларнинг валодатлари тарихи ва ҳаётларининг замонининг тарихи юқори мазкур бўлубтур. Аммо фано доридин бақо гулзориға риҳлатлари жумъа кун муҳаррам ойининг ўн еттисида тарих секкиз юз тўқсон секкизда воқеъ бўлди.

Ва анинг шарҳи будурким, шариф жисмлариға ҳаво асаридин заъф юзланиб эрди, бир кун соҳиб фиरोш

¹ Агар кўнгил ва қўл дарё ва кон бўлганда, у подшоҳнинг кўнгли ва қўли бўлар эди.

² Оғзида тили бор ҳар бир киши подшоҳнинг мадҳу саноси (таъриф-тавсифи) билан машғулдир.

бўлдилар. Бу фақир дам-бадам хабар тутар эрдим. Панжшанба куни хотирим аларнинг заъфидин бағоят мутараддид эрди, жумъа кечаси бу тараддудда уйқум келмас эрди. Ярим кеча изтироб юзидин отланиб, алар хизматиға иёдатға бордим. Баъзи азизлар ва асҳоб аларнинг бошларида жамъ эрдилар, гоҳ беҳол, гоҳ ўз ҳолларида эрдилар. Фақир густохлиқ юзидин хотир ит-мийнони учун ҳолларин сўрдум, илтифот қилдилар. Ва ҳазрати қутбис-соликин Хожа Абдулазиз Жомий дағи бошларида ҳозир эрдилар. Тонг отқунча бир ҳолда эрдилар, чун тонг намозидин фориг бўлдилар, аларнинг ҳоли ўзгачарак бўлди. Ҳазрати Хожа Абдулазиз чун кўрдиларким, ҳол ўзга навъдур, ўзлари мадад бериб, аларнинг бошин машриқ жонибидин шимол жонибиға қилиб, юзларин қибла сори қилдилар. Мавлоно Зиёиддин Юсуфким, аларнинг аржуманд фарзандларидурлар, аёғлари сори кўзлариға ўтру ўлтуруб эрди, алар қачон кўз очсалар анга илтифот юзидин боқадурлар эрди. Бу фақир густохлиқ қилиб, илтимос қилдимким, махдумзода ўтрудин кўптилар. Андин сўнгра алар нақшбандия хожалари тариқи била хафий зикриға машғул бўлуб, ўз таважжўҳлариға иштиғол кўргуздилар, то жумъа салоти чиқти, андоқки, юқорироқ мазкур бўлди — Хожа Ҳофиз Гиёсиддин Муҳаммад Деҳдор келиб, аларнинг бошида қуръон хатмиға машғул бўлди, то ул замонким, ҳануз эл намоздин фориг бўлмайдур эрдиларким, алар касрат анжуманидин кўз юмуб, ваҳдат хилватхонасиға нузул қилдилар. Аларнинг мутаҳҳар руҳи чун малаил-аълоға азимат қилди ва асҳобнинг ҳаёти қуши ҳамул тойири қудсийдин ишрати, фазаи акбар малаи аълоға етишти, чун ул пок муҳиб ўзин пок маҳбуб висолиға солди — олам жонсиз бадандек холи қолди. Шеър:

Кўкка мотамзадалар навҳаси гар ёвушти,
Мени мотамзадаға лек қатир иш тушти.

Не ўзга бедод қилмоқдин фоида, балки не ўзни ўлтурмоқдин натижа. Бу фақирға воқеъ бўлғон суубат шарҳи чун мумкин эрмас, ва шуруъ анга таҳайюр ва тааззурдин ўзга фоида бермас, шуруъ мақсудға қилмоқ авлодур.

Алқисса: бу мудҳиш хабар шаҳрға муштаҳир бўлғоч, акобир ва ашроф жавониб ва атрофдин етишти-

лар. Барча сўгворлиқ либосида, балки мотам ва азо палосида то улки, ҳазрати султони соҳибқирон... ташриф келтурдилар, ҳой-ҳой йиғлаб ва талх шўробалар тўқуб, бир замон ўлтуруб, Мавлоно Зиёиддин Юсуфни қучуб, муддате бошин қўйнида йиғлаб, сойир асҳобга кўнгул бериб, бу фақирни соҳиб азо тутуб, ҳолима дилсўзлиқлар била ашк тўқуб, насойиҳ ва мавоиз дурбор алфозларидин зоҳир қилиб, чун муборак мизожларида заъф бор эрди — хилофат тахти ва салтанат маснади азимати қилдилар ва султонзодаларни ва аркони давлатни борчасин анда аларнинг кўтурур ишига қўйдилар. Султон Аҳмад мирзо ва Музаффар Ҳусайн мирзо бошлиқ салотин ва подшоҳзода бир-бирига навбат беришмай, аларнинг маҳфуф маҳофасин эгинлариға кўтариб, мусаллоға элттилар. Халойиқ ғавғоси ул мартабада эрдиким, неча юз минг халқни тасаввур қилса бўлғайки, бир жисм бўлуб эрдилар. Намозгоҳда ҳазрати Хожя Азизулло ул ҳазратға сойир ашроф била намоз қилиб, яна мутаҳҳар равзалариға олиб қайттилар ва халқ ғавғосидин миҳаффани келтурмак душвор эрди. Подшоҳзодалар ясовуллик қилиб, элни қўруб, йўл очиб, наъш мадфанға етти ва ҳазрати қутбил-авлиё Мавлоно Саъиддин Кошғарий ёнидаки, зоҳиран тариқат одобида аларнинг пиридур-дафн қилдилар.

Ва ҳазароти олиёт маҳди олия Бекабегимки, сойир абнойи жинсдин фазл ва камол ва ақл ва ҳамида хисол била мумтоздурлар ва аларға иродат ва ихлослари бениҳоятдур, ҳам сўгворлиғ ва мотамзадалиғ таврида келиб, азо сўрар қоидасин бажо келтурдилар ва бу фақирға навозишлар қилиб, борча асҳобни ва махдумзодани илтифотлар била мушарраф қилдилар. Сойир азизларким, атрофдағи вилоятдин аларнинг азоси учун келдилар. Чун филҳақиқат бу фақир соҳиб азо эрди, ҳамул дастур била фақирни-ўқ соҳиб азо тутуб, тўрмоғ расмин маръий туттилар. Ҳаттоким, ҳазрати салтанат шиор, хилофат дисор Султон Бадиуз-замон мирзо... ким, Мозандарон мулкидин киши юбориб, алар азоси учун баъзиға либослар илтифот қилиб эрдилар, ҳам мухотаб фақир эрдим ва ул ҳазратнинг ҳазрати салтанат шиор била хотир ва ҳимматлари бағоят кўп эрди. Ҳазрати салтанат шиорнинг ҳам аларға иродат ва ихлоси бениҳоят эрди.

Бир йилгача олам аҳлига умуман ва Хуросон ва Ҳирот аҳлига хусусан мотам эрди. Йил бўлгондин сўнгра ҳазрати султони соҳибқирон аларнинг йил ошин баса эъзоз ва эҳтиром била подшоҳона бериб, мухлисларидин баъзи¹ ул ҳазратнинг мутаҳҳар марқади бошида олий иморат солиб ҳуффоз ва имом ва муқри ва худдом таъйин қилди. Ва назм аҳли кўп тарихлар айтиб ўқудилар. Ул жумладин ҳуруф роқими² бу марсия била тарихни айтиб, йил оши тортарда султони соҳибқирон олий мажлисларида ўткарди ва ҳукм бўлдиким, Мавлоно Ҳусайн воиз минбар устида ўқуди.

Тарих будурким:

Гавҳари кони ҳақиқат, дурри баҳри маърифат,
Кў баҳақ восил шуду дар дил набудаш мосивоҳ,
Кошифи сирри илоҳий буд бешак з-он сабаб,
Гашт тарихи вафоташ «кашфи асрори илоҳ».³

¹ Навоийнинг ўзи.

² Ҳуруф роқими — ҳарфларни битувчи (Навоий).

³ «Ҳақиқат конининг гавҳари, маърифат дарёсининг инжуси
Ҳақга етишди ва дилида бошқа нарса йўқ эди.

Илоҳий сирнинг кашфиётчиси эди, шу сабабдан

Вафоти тарихи «илоҳий сирлар кашфи» бўлди.

«Кашфи асрори илоҳ»даги ҳарфлар сонга айлантирилса
898ҳ (1492) (Жомий вафоти) йили чиқади.

„ҲОЛАТИ САЙИД ҲАСАН АРДАШЕР“ДАН

Лутф айлабон, эй насими қудси осор,
Бир қатла фано гулшаниға айла гузор.
Аҳбобғаким, топтилар ул ерда қарор,
Мендин ер ўпуб арзи ниёз эт, зинҳор.

С олики фоний ва гавҳари коний, орифи маоний
Сайид Ҳасани Ардашер... сияр ва ҳалотида.

Аларнинг отаси Ардашер Бойсунғур мирзо мулози-
ми эркандур. Қушчилик шевасида мулозамат қилур
эркандур. Ул фанда ғояти мулоямат ва ниҳояти маҳор-
ратдин қушбегилиги мансабиға етибдур, балки мундин
доғи кўп бийикрак маносиб касб этибдур.

Байт:

Кўп ҳунарлиқ кимса шаҳларға этар дамсозлиқ,
Қуш тилин билган Сулаймонға этар ҳамрозлиқ.

Аммо ўзлари ҳам ул оталари мулозамати ва муто-
баатида Бойсунғур мирзо хизматларида бўлубтурлар,
ва кичик ёшдин ўқумоқ ва битмакка табълари мулоийм
ва мойил эрмиш.

Байт:

Чун табъи мулоийм бўлур ўргангали мойил,
Оз вақтда кўп навъ қилур касби фазойил.

Чун алар кичик ёшдин фазойил ва камолот иктисо-
биға авқотларин сарф қилур эрмиш. Бот абнойи жинс-
дин ҳар билик бобида мумтоз, балки кўпрак замоннинг
табъ ва фазл аҳлиға фойиқ ва сарафроз бўлубтурлар.

Аммо адаб ва ҳилм ва тавозуъ ва ҳаё зотларига анингдек ғолиб эрмишким, бу мужмал мазкур бўлгон фазойилдинки, тафсили: сарф ва наҳв ва луғат ва арабият ва мантиқ ва калом ва фикҳ ва ҳадис ва тафсир-дур ва сойир таснифот, мисли: шеър ва муаммо ва тарих ва нужум ва адвор ва мусиқий бўлғай, агар баъзи мажолисда сўз ўтса эркандур, бовужуди улки, мажлис аҳлининг кўпидин яхшироқ билур эркандурлар, ҳам ҳаё ва адаб жиҳатидин, ҳам бировга илзом ва хижолат етмасун, деб, кўп сўз айтмас эрмишлар, балки кўп мажолисда такаллум ҳам қилмас эрмишлар.

Бу ҳамида хисол ва писандида афъол жиҳатидин яхши-ёмон аҳли замон қошида азиз ва мукаррам ва муҳтарам бўлур эрмишлар.

Байт:

Пок гавҳарки, бўлди пок шиор,
Шоҳлар боши устида ери бор.

Ул подшоҳ бу ҳолатларидин аларға фарзандона илтифотлар қилур эрмиш ва ўзининг баъзи фарзандларигакам, баъзи ҳолоти кўнглига ёқмас эрмиш, аларнинг қилиқларидин таассуф еб, дер эрмишким: «Не бўлғай, сенинг афъол ва ҳисолинг ҳам фалонига ўхшаса эрди!» Ва бу сўздин ғарази алар эрмишлар.

Ва фалак қазосидин ва рўзгор ҳаводисидин андоқки, ўзга подшоҳлар яна бир мулкка азимат қилибдурлар, ул подшоҳ дағи аларға пайравлиқ тариқин бажо келтурдилар ва аларнинг отаси ҳам ўзга ерга қадам урди.

Фард:

Кетарга келур мунча шоҳу гадо,
Агар худ ўғулдур ва гар худ ато.

Агар зоҳир улуми¹ иштиғолидин фароғат топибдурлар. Сипоҳилиқдин мутанаффир эрмишлар.

Аммо аларнинг бари подшоҳзодалариким, Бойсунгур мирзонинг ўғлонлари бўлғай, мисли: Алоуддавла мирзо ва Султон Муҳаммад мирзо ва Бобир мирзо бир-биридин сўнгра мутаоқибки, тахтга ўлтурубтурлар, ҳар қайси аларнинг риоят ва тарбиятига машғул бўлубтурлар. Алар хизмат ва тараддудидин ибo қилибдурлар

¹ Зоҳир улуми — зоҳирдаги, юзадаги, яъни китоб ва таълим бериш орқали ҳосил қилинадиган илмлар.

ва ижтиноб кўргузубдурлар. Ва ҳаддин ўтгандин сўнгра андоқки, шабоб айёмининг иқтисосидур, ўзларин май ичмакка ва лавандвашиқларға ва ошиқ пешалиқларға солибдурлар. Чун зот ва кўнгуллари ва тийнатлари ариғлиқға машҳур ва муқаррар эрмиш, замоннинг асил мирзодалари тарадуд ва ҳижабсиз ва таҳоши ва изтиробсиз алар била мусоҳиб бўлур эрмишлар ва аларнинг суҳбатин муғтанам тутар эрмишлар.

Назм:

Фонийвашки, ҳам сўзидур пок, ҳам ўзи,
Хуш давлат ул кишиғаки, тушгай анинг кўзи.

Бойсунғур мирзо замонидин Бобир мирзо замонининг охириғача бир қарнға¹ яқин кўпрак авқотларин бетаайюн ўтқарибдурлар.

Салтанат тахти Султон Иброҳим мирзоға қарор тутгандаким, тарих секкиз юз олтмиш эрди², бу фақир алар суҳбатига мушарраф бўлдум. Алар тариқ ва равиши бу фақирни андоқ шефта қилдиким, бир кун алар мулозаматиға етмасам эрди, сабру тоқатим қолмас эрди ва алар ҳам келиб аҳвол сўрарлар эрди: «Ташвише бўлмамиш бўлғайким, букун сендин хабар топа олмадук».

Ва бу фақирни фақр тариқиға далолат ва иршод қилурлар эрди ва назм айтурға тарғиб кўргузурлар эрди. Чун ул авқотда фақирнинг назмлари Хуросонда шуҳрат тутуб эрди, алар дағи илтифот қилиб, баъзи абётни кўп ўқурлар эрди ва мажолисда хушвақт бўлурлар эрди. Ул жумладин бу матлаъдурким, фард:

Фурқатингдин заъфарон узра тўкармен лолалар,
Лолалар эрмаски, бағримдин эрур паргоалалар.

Яна бир буким:

Ул паривашким, бўлубмен зору саргардон анга,
Ишқидин олам манга ҳайрону мен ҳайрон анга.

Лабнинг кўргач илигим тишларам ҳардам таҳайюрдин,
Ажаб ҳолатки, тутмай болни бармоқ ялайдурмен.

¹ Бир қарн — ўттиз йил.

² Секкиз юз олтмиш — бизнинг йил ҳисобимизда 1455/56.

Маснавийдин бу байт ёдларида эрди:

Ҳарнечаки пухта бўлса тадбир,
Берур анга гўшмол тақдир.

Ва туркигўй шуародин Мавлоно Лутфий... шеърларидин абёт ўқурлар эрди ва бу матлаин таъриф қилурлар эрдиким:

Нозуклик ичра белича йўқ тори гисуйи,
Ўз ҳаддини билиб белидин ўлтурур қуйи.

Ва бу матлаиға дағи муътақид эрдиларким:

Улки ҳусн этти баҳона элни шайдо қилғали,
Кўзгудек қилди мени ўзини пайдо қилғали.

Ва бу матлаин ҳам ўқур эрдиларким:

Лайлатул-меърожнинг шарҳи сочи тобиндадур,
Қоба қавсайн иттиҳоди қоши меҳробиндадур.

Мавлоно Муқимийнинг ул таржииға муътақид эрдиким:

Сен-сен асли вужуди ҳар мавжуд,
Сендин ўзга вужудға не вужуд.

Форси ашъордин ҳазрати Хожа Ҳофиз Шерозий... девониға кўп ақидалари бор эрдиким, балким ул девондин аксари аларнинг хотирида эрди ва кўп абёт мажолисда ул девондин мазкур қилурлар эрди ва маснавий жинсидин Шайх Муслиҳиддин Саъдий Шерозий... «Бўстон»иға муътақид эрдилар ва ҳазрати Шайх Фаридиддин Аттор... нинг «Мантиқут-тайр»ининг кўпрагин ёд билурлар эрди ва кўп ўқурлар эрди ва кўп сўз хотирларида бор эрди. Батахсис, «Қимийи саодат»дин ва шайх Азизи Насафий... расойилин ҳам таъриф қилурлар эрди ва андин сўзлар нақл қилурлар эрди.

Ва замоннинг шуаро ва фузало ва зурафосидин аларнинг висоқи холи эрмас эрди, балки дарвишлар ва аҳлуллоҳ дағи дойим аларнинг уйин мушриф қилиб, суҳбат тугар эрдилар. Ва шаҳрнинг созанда ва хонанда ва гўяндаси дойим алар суҳбатида ҳозир бўлурлар эрди. Бу мазкур бўлгон зурафодин ҳаргиз йўқ эрдиким, аларнинг манзилида киши бўлмағай, балки бу тоифанинги мажмаи аларнинг висоқи эрди ва бу жамоат дойим анда.

Байт:

Хуш улким, анга лутф бирла худо,
Улуснинг қабулини қилди ато.

Йигитлик айёмидаким, риндлиқ ва лавандвашлиқлар бошидур, бу тоифа кундуз ва кечалар аларнинг масканидин чиқмаслар ва барча асбоб алар учун муҳайё эрди. Ва ишрат ва нишот асбобидин бошқа борур чоғларида ҳарқайсиға ўз хўрди ҳолиға кўра узрхоҳлиқлар била егулукдин ё бирор нима харждинким, ул тоифа қошида куллийдур, риюят қилиб, мардумлиқ ва инсоният тариқи била лутф кўргузур эрдиларким: «Уй сизнингдур, ҳарқачон илтифот қилсангиз хизматға түрубмиз», деб узатурлар эрди, ва аларнинг ҳамида ахлоқи ом эрди. Улуғ-кичикка сучук сўз ва муфрит хулқ зоҳир қилурлар эрди.

Ва риндлиқ таврида неча нима аларға даст бериб эрдиким, бу тоифанинг озиға муяссар бўлуб эркан: бири сахон зотийким, анда такаллуф бўлмағайким, базм ва зиёфат вақтида оз ва кўпнинг тафовути кўрунмағай за ўзидин элга кўп нима оз ҳам кўрунмағай ва элдин ўзиға жузвий нима бағоят кўп ва куллий кўрунуб, бирга ўн эваз еткурурнинг фикрида бўлғай.

Назм:

Ўзидин элга дарё — қатра осо
Вале элдин ўзиға қатра-дарё.

Яна бири: шафқати муфритки, борча риндларни азиз тутқайлар ва мо-амкан ривоятларини вожиб кўргайлар ва алардин ҳар хато ва залал воқиё бўлса мувоҳазасиға машғул бўлмағайлар ва ислоҳиға қўшиш қилғайлар ва саҳвларин афв қилиб, юзларига келтурмағайлар, то аларға хижолат воқиё бўлмағай ва аларни рифқу мудоро била ул мақомдин ўтғайлар.

Байт:

Бу иш эрур валоят аҳли иши,
Қилаолмас бу ишни ўзга киши.

Яна бири: лутф ва тавозуъ ва адаб ва юмшоқ сўзким, бу барчадин азимроқдур.

Яна бири: таҳаммул ва бурду-борлиқдурким, ҳар кишидин ҳарна аларға етишсаким, филвоқиё нафси

амрда қатиг бўлғай, ани саҳулат била ўткариб, ўзига кўп тараддуд йўл бермагайлар.

Яна бири: кўнгулнинг юмшоқлиғиким, дардмандона сўздин ва назмдин ва нағмадин мутаассир бўлғайлар ва аларнинг ул ҳоллари асҳоб ва ёронларга асар қилғай ва бу — мажлисининг тузи ва малоҳатидур.

Яна бири: зотий бетакаллуфлуқким, филвоқиъ алар қошида ипак била палос орасида тафовут бўлмағай, балки мутакаллиф либослар макруҳ кўрунғай ва дарвишона иймаклиқ мулојимроқ бўлғай.

Бу сифатларда ҳақ субҳонаҳу ва таоло аларни комил халқ қилиб эрди ва риндлиқ ва тажарруд айёмида сойир риндлардин кўпрак ичар эрдилар. Андоқки, баъзи икки қатла ва баъзи уч қатла маст бўлуб, мажлисдин чиқиб, уюб, яна мажлисга келурлар эрди ва алар ўз ҳолларида эрдилар. Оқшомки, мажлис аҳли одати била усруб, уюр чоғ бўлса эрди, алар бирин-бирин усрук бошига етиб, мулозимлиқ элни мулозимлариға топшуруб, навкарсиз номуродларни муҳофазат қилиб, ёнлари остига нима солдуруб, бошлари остида нима ястаб, илайлариға кўзалик сув қўйдуруб, баъзининг кафш ва дасторларин ва ёғлиқларин ва анинг учида тутунгинаси бўлса, белгулукларин мулозимларға топшуруб, хотирларин ул тоифа жамъидин сўнгра хуфтан намозин адо қилиб, ўз ҳужраларида осойишга машғул бўлур эрдилар... Ва сабуҳий вақтиғача бир-икки қатла барча усрук ётгон риндлардин ўзлари юруб хабар тутарлар эрди.

Байт:

Риндлардин бир анингдек йўқ эрур огоҳ ринд,
Шоҳ эди ринд аҳлиға, балким эрди шоҳи ринд.

Ва бу авқотдаким, бу шавъ риндиқларға муртакиб эрдилар, ҳар намозда муножотлар қилиб, ҳақ субҳонаҳу ва таолодин ўзлариға тавба ва тавфиқ тилар эрдилар. Ва мутабаррак мазоротга бориб, азиз дарвишлар ва аҳлуллоҳ мажолисиға етиб, ўз махласлари учун фотиҳалар даръйўза қилур эрдилар, ва ул бузургворларким, алар хизматиға мушарраф бўлурлар эрди — қабул ва илтифот назарлари топарлар эрди...

Ва асрнинг уламо ва ашроф ва аиммаси била дойим мусоҳиб эрдилар ва чигатой улусининг олий миқдор беклари улча ёшға ва йўлға алардин улуғ эрдилар ва улча тенг эрдилар, аларни шарафи нафс жиҳатидин ўз-

дин улуг тутуб, анга кўра таъзим қилурлар эрди. То ул вақтгачаким, султони Соҳибқирон¹ Хуросон тахтин олдилар, чун мулкнинг мутаайин халқи подшоҳ хизматиға мушарраф бўлдилар. Алар дағи ҳамул дастур била подшоҳнинг муборак дийдорига кўзларин мунаввар қилдилар. Подшоҳнинг муборак хотириға аларнинг мулозамати ёқти ва суҳбат ва сўзи бағоят хуш келди ва инояти мутаоқиб қилдилар. Алар подшоҳнинг хотири учун андоқ тараддуд ва ихтилот ва мулозамат қилдиларким, подшоҳнинг кўнгул қушин сайд қилдилар, чунки яхши мулозимлардин яхшироқ, зарурийроқ ҳеч нима бўлмас. Батахсис, мулозимким, алардек мунча ҳамида хисолғаким, мазкур бўлди, муттасиф бўлғай.

Ҳар ойнаким, улуг маносиб таклифи воқия бўлди, чун подшоҳ аларни подшоҳона риоятлар ва дарвишона юмшоқ ва чучук сўзлар била сайд қилиб эрдилар, йўқ дея олмадилар. Иш ул ерга еттиким, салтанат корхонасининг мусташори бўлдилар ва мулку мол ишига дахл қилдилар ва андоқ сулук воқия бўлдиким, подшоҳ шокир ва сойир халойиқ ва раоё аларнинг зикри хайриға зокир бўлдилар ва подшоҳ хилватида анису маҳрам ва анжуманда рафиқу ҳамдам эрдилар.

Хуросон мулкнинг куллий ихтиёрин подшоҳ аларнинг сойиб райиға ва тадбири мулк оройиға вобаста қилғудек эрдиким, чун аларға фақри зотий ва фаноий жибиллий мавжуд эрди ва ёшлари олтмишдин ўтуб эрди ва зотий муносабат майлиға ғолиб бўлди ва аслий мақсуди шавқ тугён қила бошлаб, мулозамат тариқидин истиғфор зоҳир қилдилар. Ва филвоқия холиқ ибодатининг тарки ва махлуқ бандалиғининг иштиғоликим, айни бебоклик ва маҳзи беоқибатлиғдур, андоқ иш илайға келурким, девсорларнинг таҳаммули қолмас, то малак осорларға ва фаришта кирдорларға не етгай.

Байт:

Дунёки қатиг дурур гаронборлиғи,
Қаттиғроқ анинг улусининг ёрлиғи,
Кўпрак нимаким, бўлса гирифторлиғи,
Кўпроқ келур эл оллиға душворлиғи,

Вой, дунё шуглининг ибтилосининг! Ва юз минг вой, дунё аҳлининг зулму жафосидин, балки малолат ва изосидин! Оҳ, замон жавру бедодидин! Наузу биллоҳ,

¹ Султон Ҳусайн Бойқаро.

абнойи замон қасду ифсодин! Қалам жардаи хуш-хиромининг инонин бу равишдин уюрмак керак, йўқ эрса, инони ихтиёрни иликдин олиб, сўз узар ва мақсудум бозорин бузар.

Алқисса, чун аларға ҳақ йўлининг сулуки домангир бўлуб, мулозаматдин ижтиноб зоҳир қилиб, истиғфор тариқидин кириб, арзға еткурдилар. Подшоҳға бу амр маҳол кўрунуб, ибо зоҳир бўлди, алар тазаллум ва тазарруъ оғоз қилдилар. Ҳеч навъ била мақбул тушмади. Ва алар икки йилгача подшоҳнинг муборак хотири учун чериклар машаққатин тортиб, сафарлар балосиға ўзларин солиб юрдилар ва инъом ва улуфа мутлақо олмадилар ва дарвишона кисват била мулозамат қилурлар эрди.

Подшоҳи исломпаноҳ чун кўрдиларким, алар борасида куч бўлғудекдур, таҳқиқ билдиларким, ҳақ йўли ва ибодатининг шефтаси бўлубтурлар, бовужуди мунча қатла махсуслардин аларға иноят ва муҳаббат юзидин мулозамат тариқида илтимос воқиъ бўлди, чун алар подшоҳи ҳақиқий қуллуғининг мубталоси бўлуб эрдилар, фойда бермади.

Байт:

Ер кўйида юзида мубтало бўлгон нетар,
Гулшан ичра гулни, балким, жаннат ичра хорни.

Чун подшоҳ улча имкони бор илгимосда муболаға қилдилар. Кўрдиларки, аларнинг гирифторлиғи андоқ ерда эрмаски, ўзлуклари била ё бировнинг саъй ва эҳтимоми била халослиқ мумкин бўлғай. Кўрдиларки, ортуғроқ муболаға воқиъ бўлса, зулм бўлғудекдур, раҳм қилдилар ва чорасиз рухсат воқиъ бўлди...

Алқисса, чун алар навкарлиқ балосидин ва сипоҳилиқ ибтилосидин тенгри инояти била халос бўлдилар, черикдин қайтиб, шаҳрда сокин бўлдилар ва ул авқотда жаноби ҳақиқатмаоб... Мавлоно Шамсиддин Муҳаммад Табодговий... хизматиға бориб, фақр тариқин ихтиёр қилдилар...

Иттифоқо бу фақирнинг манзили ул дарвишлар хонақоҳлари живорида воқиъ бўлуб эрди ва ул ердиким, илтифоти зотийси бу фақир била бор эрди ва фарзанд деб эрдилар ўз ҳавлим гўшасида алар учун бир

мухтасар маскане¹ алоҳида тартиб қилиб эрдим, гоҳики, муфрит риёзатларидин таъбларига калоле воқий бўлса эрди, хотирлари ташхизи учун ул масканга келиб, бир кун-икки кун туруб, яна хонақоҳга ўз хилватларига борурлар эрди...

Бир кун бир тақриб била ашё орасида тафовут бо-
бида фазл аҳлидин биров бу машҳур байтни ўқудиким,
Байт:

Лаъл сангасту деги сангин санг,
Лек андар миён тафовутдаст.

Алар қойилининг мақсудининг нақизи жонибидин сўз бошлаб дедиларки, шайке айтибдурки, тош қозон ва лаъл-иккаласи тошдур ва лекин ораларида тафовут бор. Тош қозондин ғайри нафъ ҳеч нима мутасаввар эрмаксим, лазим ва мулавван атъима анда пишарким, хосу ом андин мунтафиъ бўлурлар ва лаълдин халойиққа анвои зарар матасаввардур.

Ва иттифоқо ул учурда Султон Абсаид мирзо ҳар кишида жавоҳир бўлса олиб, бўлмаса тафаҳхусида муболағалар қилиб, элга анвои изо ва зарар етказиб эрди. Ва бу байтни ўқуғон мажлисда ҳам тош қозонда ош пишадур эрди.

Яна бир мажлисда қарилиғнинг машаққатларининг бобида сўз ўтадур эрди, ҳар киши бир нима дейдур эрди. Дедиларким: «Қарилиғда ҳеч ниманинг завқи йигитликдагича эрмас: ғизодин ва шарбатдин, ҳатто сувға дегунча».

Бир улук киши сўрдиким: «Барчани мусаллам тутдуқ, аммо сувнинг завқи нечук йигитликдагича бўлмағай? Ҳар киши сувсиз бўлса хоҳ қари, хоҳ йигит сув ичгач, аташи дафъ бўлуб, завқ топар».

Алар дедиларким: «Рост, завқ топар, аммо тафовут бор. Йигитликда ҳарорати ғаризий ғолибдур; қарилиқда ул ҳарорат қолмас. Сувсиз кишининг ҳарнеча ҳарорати ғолиб бўлса, ул ўтға сув таскин берур. Аммо қариким, ғаризий ҳарорати мунтафиъ бўлмиш бўлғай, оташ анга ғариза ҳароратдин ориз бўлмай, ул сувни ичмиш бўлса, қачан андин завқ топғай».

Маҳрур мизож йигитлар барча мусаллам тутуб, аларни бу ҳикмат сўзларидин таъриф қилдилар...

¹ Мухтасар маскан — кичкина уйча.

Ва тарих секкиз юз тўқсон тўртда¹— етмиш уч ёшлариди оламдин ўттилар.

Ва аларнинг фавти замонида бу фақир шаҳрда йўқ эрдим. Подшоҳ ҳукми била бир сари бориб эрдим. Келгандин сўнгра, чун соҳиб азо фақир эрдим, таъзият қондасин бажо келтуруб, шаҳрнинг шимоли ҳаддида тоғ этагида алар учун ҳазира ясадимким, «Жўйи нав» суви анинг ичидин ўтар, бағоят бийик ва хушҳаво ердур.

Ва хели азизларким, аларға тирикликда мусоҳиб эрдилар ва қабрлари пароканда ерларда воқия эрди, йиғиштуруб, алар живорида қўюлди. Бу жиҳатдин баъзи азизлар ул ерни «Азизлар ҳазираси» дебдурлар ва бу исм машҳур ҳам бўлубдур...

¹ 894 ҳижрий — 1488/89 йил.

«ҲОЛОТИ ПАҲЛАВОН МУҲАММАД»дан

Эйчарх, не даврларким даст эттинг,
Даврингда муҳаббат аҳлини маст эттинг,
Ҳаркимники оламда забардаст эттинг,
Охир ажал илгида ани паст эттинг.

III

ариқ фаносида муфаррад ва фано тариқида му-
жаррад, жаҳондаги паҳлавонларнинг паҳлавони жаҳо-
ни ва паҳлавонлиғ жаҳонининг жаҳон паҳлавони, сурат
ва маънида бешабиҳ ва беназир, яъни паҳлавон, шам-
сул-миллати вад-дин Муҳаммад куштигир .. сийрат ва
суратда. Паҳлавоннинг насабида саёдат шарафи бор,
аммо чун тағойиси Паҳлавон Абусаидким, замоннинг
паҳлавон ва мусаллам қуштигири эркондур ва Паҳла-
вон кичик ёшлиғ эрконда ул фанда кундин-кунга андин
ғариб осор ва ажиб намудорлар зоҳир бўлур эркондур.
Андоқки, оз фурсатда жамиъ абнойи жинс борини мағ-
луб қилиб, бориға фоиқ ва ғолиб келибдур. Чун рўзғор
ҳарунлиғидин ва лайлу наҳор буқаламунлиғидин Паҳ-
лавон Бусаид ҳаёт вадиятин муқтазойи ожилға топ-
шурубдир, Паҳлавон истиҳқоқ била паҳлавонлиқ сарта-
киясиға ўлтурубтур ва бу тойифа сарҳалқалиғин тавъ
ва рағбат била қабул қилибдурлар. Невчунки ул агар-
чи куч ва забардастлиқда замоннинг мунфариди эркон-
дур, аммо куштидонлиғ ва забардастлиғда ҳам андоқ
экондур ва бу тойифадин бу ўтган тўрт беш юз йил,
балки минг йилда анингдек ҳеч ёд бермайдур ва нақл
қилмайдур. Бовужуди улки, ўз фаннидаки, кушти бўл-
ғайким, шуҳрати ул исм биладур ва онча якфанликда
ва мардум афганлиқда кичик ёшлик эркондурким, шо-
гирд гўштигир эркондур ва бу фанда не варзиш қилур
эркондур. Чун қобилияти баланд тушгандур ва мулоя-
мати таъби борча фунунға муносиб ва баҳараманд
воқиъ бўлғондур. Қўп фазойил ва камолат ҳам касб

қилғондурким, замон аҳли борчада Паҳлавонни мусаллам тутар эрдилар.

Ул жумладин, адвор ва мусиқий илмидурким,¹ чун лаҳжаси ва ҳусни савти хўб экандур ва усули мазбут ва ҳаракоти ва саканоти марғуб. Ул дақиқ фанда кўшиш ва саъй кўргузуб дахли том ва маҳорати молоклом топиб эрди ва дилкаш нақшлар ва амаллар ва дилписанд қавллар ва ғазаллар тасниф қилур эрди ва хўб айтур эрди. Андоқки, эшитган хавос ва авом хушқол бўлмоқда беихтиёр ва ўрганмоқда беқарор эрдилар.

Ул асрнинг бу фанда моҳирлари мисли: Устод Муҳаммад Хоразмий ва Мавлоно Нуъмон ва Мавлоно Соҳиб Балхий ва Шайх Сафойи Самарқандий ва Хожа Юсуф Андижонийдек кишиларнинг таснифоти муқобаласида ишлар ясабдур; ва нақш ва сўфия ва амал ва қавл ва жир чорзарбдек ва чун ўзи аларнинг кўпидин ҳам хушгўйроқ ва ҳам хушхон эрмиш, ишларининг шуҳрати купроқ воқий бўлур эрмиш.

Машҳур амалларидин бири «чаҳоргоҳ» амалидурки, Мавлоно Тўти... нинг ул шеъридинким, матлаи будур:

Соқиб, де рафт номаълуму фардо нопадид,
Хешро имрӯз ху шдорему фардору ки дид²

ким, Мир Бузург Тирмизий отиға боғлабдурким, боғоят хушоянда ва мулойим эшитилур ва далил буким, Хуросон мулкида, балки Самарқанд ва Ироқда ҳам ул ишни билмас гўянда йўқтур, балки ғайри гўянда дағи беҳад ва ҳисоб халойиқнинг ёдидадур. Яна «сегоҳ» амалидурким, Мавлоно Хисравийнинг шеъриға боғлабдур ва матлаи будур:

Эй зи тоби оразат шамъэ баҳар кошонае,
Ве асри пурхами зулфит дили девонае.³

ким, Бобир отиға боғлабтурки, ул дағи бағоят муассир ва хушоянда ишдур. Яна «сегоҳ» амалидурки, Мавлоно Қотибийнинг ул шеъридинким, матлаи будурким:

¹ Адвор ва мусиқий илми — бастакорлик ва музикашунослик билими.

² Эй соқиб, кечаги кун дом-дараксиз ўтиб кетди, эртаги кун эса, ҳали кўринмайди, эртани ким кўрди, бугун ўзимизни шод тутмоғимиз керак.

³ «Чеҳранг тобланишдин ҳар бир хонага шамъ пайдо бўлади, девоналар дили қат-мақат сочинг асридир».

Гаҳе ки тиғи ту дар қатли аҳли дил барояд
Ба як мушоҳада мақсуди сад шаҳид барояд.¹

Бу ишни боғламоқдин ғарази бу матлаъ эрмишқим:

Манол Қотибий аз шоми ғамки, субҳи саодат
Баюмни давлати Султон Абуасид барояд²

ким, Султон Абуасид мирзо отиға боғлабтур, ниҳоятдин
ташқари дилпазир иш тушубдур.

Ва улқим, Султони соҳибқирон хизматиға мушарраф
бўлди, Машҳаддин «тегди ғизол» шаъбасида ул ҳумоюн
қазратнинг исмиға ўзининг бу шеъринки:

Он, ки бар даргоҳи у рўйи ниёз овордаэм,
Рўйи дил дар каъбаи иқбол боз овардаэм,³— дир,

амал ясаб эрди ва бозгўйида бу икки байтин боғлаб
эрди ва инсоф оламида бу икки байтдек оз айтибдурки,
мамдуҳнинг бешинчи отасиға зикр бўлмиш бўлғайқим:

Султон Ҳусайн хисрави ғозийки мисли ў
Ҳаргиз набуда дар садафи рўзгор дур.
Шоҳасту шаҳриёр падар бар падарки ҳаст,
Мансур Бойқарон Умаршайх бин Темур.

Бу амалда баса мақомот ва шааботе дарж қилиб
эрдиким, таърифдин мустағнидур ва асру дилпазир ва
бағоят беназир боғланиб, яна ишлар ҳам мисли: «қавл»
ва «ғазал» ва «чорзарб»дек ва «савт» ва «нақш» худ
беҳадду адд боғлабдурки, халойиқ орасида машҳурдур-
ки, борчасин дарж қилилса мужибни итноб бўлур.

Ва шеър ва муаммо бобида илмий ва амалийсида
Паҳлавон соҳиб вуқуф ва жалд эрди, ул навъқим, за-
мон шуаросининг юзидин бирига онча шуур ва вуқуф
йўқтур ва аксар назм аҳли ҳар навъ шеър айтсалар
эрди — Паҳлавон назариға еткурурлар эрди ва анинг
ислоҳ ва тағйир ва табдилини қабул қилур эрдилар ва
ўзининг дағи шеър ва муаммо фанида табъи мулоим
эрди. Андоққи бу матлаъ Паҳлавоннингдурки,

¹ «Ҳар қачон ғиғинг ошиқлар қатли учун чиққанда, бир мушо-
ҳада билан юз шаҳиднинг мақсади ҳосил бўлади».

² «Қотибий, ғам тунидан нолима, Абуасид давлати баракати-
дан саодат тонги отиб қолади».

³ «Унинг даргоҳиға ёлвориш билан юзландиму, кўнгил юзини
иқбол каъбасиға йўналтирдим».

Гуфтамаш дар олами ишқи ту корам бо ғамаст,
Гуфт хандон зери лаб ғам нест кори оламаст.¹

Ва «Куштигир» тахаллус (қилур эрди) ва бу табъ-нинг тахаллуси асру хўб воқиъ бўлубтурки:

Аз хаёли печтоби кокули мушкини ў,
Дуди дил бар фарқи «Куштигир» ҳамчу парчамаст².

Муаммо тариқида худ мухтариъ эрди. Жамъики муаммо айтурлар, баса захмат била бир байтдин ё бир рубойдин бир исм ҳосил қилурлар. Паҳлавон устод абётидинким, қойил муаммо қасди қилмамиш бўлғай. табъи ўзи била исмлар пайдо қилиб эрди ва бу кўп воқиъ булубтурким, холо ушшоқ орасида бор. Ул жумладин ҳазрати Хожа Ҳофиз Шерозийнинг девонининг бурунғи ғазалининг матлаидинки, бағоят машҳурдур, Али исм чиқорибдурки:

Ало ё алюҳас-соқий, адир каъсан ва новилҳо,
Ки ишқ осон намуд аввал, вале афтод мушкилҳо.³

ҳам Хожа Ҳофиз бу матлаидинким:

Ҳолиё маслаҳати хеш дарон мебинам,
Ки кашам рахт бамайхонау хуш биншинам⁴.

Амин исм ҳосил қилибдур. Бу байтдинким:

Ганжи зар гар набвад ганжи қаноат боқист,
Онки он дод башоҳон ба гадоён он дод⁵

Тақи исм ҳосил қилубтурур.

Ва яхши рўбойилари ҳам бор. Хоҳ бир маҳалда биров учун айтгон, хоҳ бировнинг руҳъасиға жавоб юборган. Баъзи ёронлариға⁶ бу рубойини битиб юбориб эрдиким:

¹ Айтдимки ишқинг оламида ишим фақат ғам чекмоқ бўлиб қолди. У кулимсираб айтдики, бу ғам эмас, балки оламнинг ишидир (яъни олам иши ғамдан иборат бўлади).

² Унинг буралган мушкин кскили хаёлидан пайдо бўлган кўнғил дуди Куштигирнинг бош устида худди туғ бошидаги қора нишондайдир.

³ «Э соқи, косанн айлантур, дастлаб ишқ осон кўриниб эди, бироқ мушкил тушди».

⁴ «Ҳозирда ўзим учун шундай маслаҳат топдимки, майхонага кўчайину у ерда шод ўтирайин».

⁵ «Олтин хазинаси бўлмаса ҳам, қаноат хазинаси мангудир, уни шоҳларга, ановисини гадоёларга берди».

⁶ Баъзи ёронлар — Навойнинг ўзи.

Гар жон ажалам аз тани ношод барад,
Хошоки, маро меҳри ту аз ёд барад.
Хоҳамки шавам хок маро бод барад,
Бошадки басўйи Астаробод барад¹.

Ва ҳам баъзи мухлис ва муътақид ёронлари руқаси жавобида айтиб эрдиким:

Аз оҳуйи роми худ фаромуш макун,
Ваз сайдгаҳи роми худ фаромуш макун,
Ҳарчанд ки бошад-фаромушкори,
Аз сари ғуломи худ фаромуш макун².

Ва устод абётин: маснавий ва қасида ва ғазал ва ҳар синф шеърдин хуб ва ҳам кўп ёдида эрди. Андоқки, ҳар маҳалда ҳар навъ муносиб назмлардин ширин иборат ва тақаллум била ва баъзи маҳалда рангин илҳон ва тараннум била андоқ адо қилур эрдиким, аксар мажлис хуззориға насридин хабар ва назмидин асар воқиъ бўлуб, риққатлар даст берур эрди ва кўп машойихлар ва аҳлуллоҳ ва дарвишлар мажлисиға баҳраманд ва хизмат ва мулозаматларидин сарбаланд ва аржуманд бўлуб, шарафи қабул топиб, ва баса ҳар сифатдин аҳли тариқ паҳлавонлар ва улур кишиларга шойиста хизмат қилиб, қисватлар ҳавола қилиб эрдилар. Ҳақ субҳонаҳу ва таоло анга қобилият каромат қилиб эрди. Ҳар навъ ишга хотир мутаважжух қилса эрди — ул навъ дахл қила олур эрдиким, ул фан аҳлининг моҳирлариға мустаҳсан тушгай ва бир навъ қобилиятини анинг зотида халқ қилиб эрдиким, ҳар навъ ҳалойиқ била ихтилот қилғоч, аларнинг кўнглига матбуъ ва табъиға маҳбуб эрди ва писандида атвори беғоят ва ҳамида ахлоқ ва шиори бениҳоят, мизожида базл ва сахо ғолиб, ва табъида шафқат ва раҳм муфрит, улурларға зотий ниёзмандлиғ ва хизмат ва кичикроқ нотавонларға расми меҳру шафқат ва сарпайвандлиқ ва мутавасситул-қолларға иши мулоямат ва хўб забонлиқ ва фуқаро ва масокинға варзиши мувофақат ва нафърасонлиғ. Кечлик ва кундузлик йигирма тўрт соатда

¹ «Ажал агарчи ношод тандан жонни олса ҳам, асло меҳрингни менинг ёдимдан ололмайд. Хоҳлайманки, тупроқ бўлсаму, шамол шояд мени Астрабодга олиб кетса».

² «Ром бўлган оҳуйингни унутма, ўз роминг овлогини унутма. Кишида ҳар қанча унутувчанлик бўлса-да, ўз қулингни унутма».

Паҳлавоннинг такъясида хоҳ сафарда, хоҳ ҳазарда таъх иштиғолидин фароғат йўқ эрди, турлук-турлук атъима эрди. Андоқки, бу ниъмат ва ағзиядин фуқаро ва масокин ва муқим ва мусофир маҳзуз эрдилар. Ағниё ва аҳли тамкин ва озодалар ва шоҳзодалар ва акобир ва ашроф ҳам баҳраманд эрдилар, ҳаттоким, султонус-салотин¹ ҳам етгач, бу мазкур бўлгон атъималар ҳам тортилуру эрди ва етмасалар эрди — Паҳлавоннинг ушоқлари² кўтариб тоғга элтурлар эрди ва агар, элтмасалар эрди — юқоридин киши келиб, тилаб элта борурлар эрди ва ашриба ва фавоқиҳ ва ҳалвиёт ҳамул атъимаға яраша муқаррар эрдиким, тортилуру эрди ва ҳар тарафдин келган фуқаро ва ғурабо ва аксараш ўн кун, балки бир ой-икки ойғача таваққуф қилсалар эрди — бу маъкулот аларнинг илайига кулфатсиз, балки икки-уч қатла тортилуру эрди ва улоғлариға арпа ва сомон, улоғлар ва ўзлариға ораста маскан ҳам тайёр эрди, ва бу халойиқдин кўпи андоқ эрдиким, борур чоғларида Паҳлавон мурувват ва карамидин йўл харжиси ва баъзи дарвишона либослар табаррукларға ҳам мустафид бўлуб эрдилар. Жамии аҳли туруқ ўзларини Паҳлавоннинг фотиҳа ва такбириға еткурмағунча ўз тариқларида ишлари тамом бўлмас эрди...

Алқисса Паҳлавоннинг борча навъ ишларининг хушлуғи баёнида ва ҳар тавр сийрат ва суратининг дилкашлиғининг шарҳида забонварлар тили қосир ва достонгустарлар нутқи ожиздур.

Қирқ йилға яқин бу фақир била мусоҳиби жоний ва маҳрами рози ниҳоний эрди. Фалокат айёмидин зоҳир юзидин таайюн ва иститоат замониғача³ кўпроқ авқот била⁴ экандур. Биз иковдин-иксов ҳар кўйда югурган, ўзни ҳар аҳлидил шарафи мулозаматиға етурган. Анинг рифқу мувофақатин не тил била тақрир қила олғаймен ва не қалам таҳрири била баён қила олғаймен.

Мундин ўтмаски, қирқ йил бир менингдек худройи ва бесаройи ошуфта сори паришон рўзгор киши била мусоҳиблик қилғайки, хотирға келмаски, андин хотир-

¹ Султон Ҳусайн Бойқаро.

² Ушоқлари — болалари.

³ Фалокат айёмидин... замониғача — яъни Навоийнинг тушкунлик, ғариблик (фалокатли) кунларидан бошлаб, то отоқли ҳолатга ўтиб, иқтидорға эга бўлган замониғача.

⁴ Била — бирга.

ға рубора ұлтирмиш бұлғай ва кунгулга етмиши, ҳар-
гиз андин кунгулга озоре етмиш бұлғай, балки андоқ
нисбат қилмиш бұлғайким, кундин-кунга муҳаббат
риштаси маҳкамроқ ва маваддат қоида ва тариқи му-
аккад ва мустаҳкамроқ бўлмиш бұлғай ва ҳол улким,
етмиш икки фирқа била маоши ушбу наҳаж била во-
қиъ эрдиким, ҳар киши анинг мулояматин ўз ҳолиға
мулоҳаза қилса эрди — хаёлиға бу келур эрдиким,
андин махсусроқ ва мулойимроқ ёри ва мусобиҳи йўқ
эрди эркан.

Анинг зеҳн ва закоси латофатидин ва ҳофизаси тез-
лиги ва зарофатидин бирнеча калима хотирға келур;
адо қилмоғи холи аз муносабат эмас. Султон Абусаид
мирзо замонидаким, Хуросон аҳли Самарқанд аҳлиға
асир эрдилар ва ҳар навъ зулм ва тааддики, алардин
воқиъ бўлса бу асирлар мутиъ ва фармонпазир.

Бу фақирни айни ифлос ва фалокат ва сарнавиш ва
ранжуриш Машҳад сори тортиб элтти ва анда етган-
дин сўнгра мафосил марази¹ тори бўлуб, бир гўшада
йиқилдим. Иттифоқо Паҳлавон хизматлари ҳам ул
айёмда Машҳадда эрди. Бу фақирнинг ҳолидин хабар
топгондин сўнгра ҳар кун қадам ранжа қилиб, улча
қондан шафқат ва ёрлиғ ва тариқи муҳаббат ва ғам-
хорлиқ бажо келтурур эрдилар — ангачаки мараз дафъ
бўлди. Ва Мавлоно Абдуссалам Шерозий раҳимахул-
лоҳки, ул замоннинг моҳир ҳақими ва ҳозиқ табиби эр-
ди — бу заифға муолиж эрди. Андоқки, атиббо даъби-
дурки, мариз мизожида маразни зойил қилгондин сўн-
гра чун адно хилт жилд таҳтида қолур — тараддуд ва
далк буюрурларки, ул маводни таҳлил била дафъ қил-
ғай — ул дағи бу фақирға буюруб эрди. Паҳлавон меҳ-
рибонлиқ ва шафқат юзидин ҳар куни иёдатимға келур
эрди ва далк ходимлиғ тариқин киши андин яхшироқ
билмас эрди ва ўзи ҳам ҳақим шева киши эрди — ил-
тифот қилиб, ул амрға иштиғол кўргузур эрди. Қазоро,
бир кунким, сахари фақир бу шеърни айтиб эрдиким,
матлаи бўдурким:

Ҳарқаён боқсам юзумга ул қуёшдин нур эрур,

Ҳар сори қилсам назар ул ой манга манзур эрур.

Ва бу шеърни битиб эрдим ва мусвадда қилиб, жай-

¹ Мафосил марази — суюк сирқираш касали.

бимға солиб эрдим ва ҳануз кишига ўқумайдур эрдим ва кўрсатмайдур эрдим.

Паҳлавон илтифот юзидин маъҳуд дастури била эғнимни тутар эрди, муқаддима бунёд қилдиким: «Сени бу кун дерларким, туркча шеърни яхши айтурсен ва туркча назм айтур элдин эшитиббизки, бу сўзни мусаллам тутарлар. Бизнинг бир саволимиз бор, жавоб бер» — деди.— «Билсам жавоб берай, сиз бори саволингизни айтинг».

Деди:— Саволимиз бўдурки, туркигўй шуародин улча шеърлари рўзгор саҳифасида сабтдур, қайси яхшироқ айтибдурлар ва сенинг ақиданг анинг яхши айтмоқиға бор ва сен беганурсен.

Фақир дедим:

— Барча яхши айтибдурлар, мен беганурмен.

Паҳлавон деди:

— Сен такалуф ва касри нафсни қўй, воқиъ юзидин сўз айти, борини беганурмен, дерсен. Борча худ бирдек эмас, албатта тафовут бор.

Фақир айттимким:

— Мавлоно Лутфий ҳоло мусалламдурлар ва бу қавмнинг устоди ва маликул-каломидур.

Деди:

— Нечук Сайид Насимийни демадинг?

Фақир дедим:

— Хотирға келмади ва бартақдир келмак — Сайид Насимийнинг назми ўзга ранг тушубдур, зоҳир аҳли шуаросидек назм айтмайдур, балки ҳақиқат тариқин адо қилибдур ва бу саволда сенинг ғаразинг мажоз тариқида айтур эл эрди.

Паҳлавон эътироз юзидин киноятимиз дедиким:

— Раво бўлғайки, Сайид Насимий борида Лутфий назмини писанд қилғайсен ва ҳол улким, Сайид Насимийнинг назми зоҳир юзидин мажоз тариқиға шомилдур ва маъни юзидин ҳақиқат тариқиға — ва юқори битган байтни ўқудиким, фақир бу саҳар айтиб эрдим. Чун матлаъни ўқуди, ўзга абётин ҳам мутаоқиб баён қилди ва тахаллусиким, бу навъ воқиъ бўлубтурким:

Гар Навоий сиймбарлар васдин истаб кўрса ранж,

Иўқ ажаб, невчунки хом этган киши ранжур эрур.

Навоийни Насимийға тағйир бериб ўқуди ва филвоқиъ бу байтда Навоий лафзидин Насимий лафзи муносиброқдур ва фақир мутаажжиб бўлдум. Оҳистароқ ил-

гимни жайбимға элттим ва мулоҳаза қилдим; ўзум битиб жайбимға солғон мусвадда мавжуд эрди, ҳайрат ва таажжубим ортти. Ва Паҳлавон ҳамул айтган сўзни иода қиладур эрди ва ул шеърнинг абётин мукаррам ўқур эрди. Ва бу фақир бетаҳаммул бўлуб сўрдумки, ул иш кайфиятин маълум қилғаймен. Ул ўзин йироқ тутти ва ўз сўзида русух кўпрак зоҳир қилди. Фақир муболаға қилғон сойи Паҳлавон ҳам муболаға кўргузди. Зарурат юзидин сўрдумки:

— Бу шеърни қачон ёд қилиб тутуб эрдинг?

Дедики:

— Ўн икки йил бўлғайки, Бобир мирзонинг мажлисида бу шеър ўтар эрди, менга бағоят хуш келди, битиб олиб ёд туттум.

Бори ҳар ҳол била букун ўтти, ул такясиға борди. Тонгла ҳамул дастур била яна келди, яна суҳбат бўлди, яна бу сўз ораға тушти. Яна фақир сўрдум ва илҳоҳ қилдимким, бу иш кайфиятин маълум қилғаймен. Бу қатла худ дедики:

— Ул вақтки, мен бу шеърни ёд туттум, куштигирлардин ҳам нечаси бор эрдилар ҳам ўргандилар,— деб уч-тўрт пиеда сорт куштигирники, анинг била келиб эрдилар, тилаб дедики: «Ўқунг, андоқки менинг била ўрганиб эрдингиз». Алар дағи пай-дарпай равон ўқудилар. Фақирға таажжуб устига таажжуб воқиъ бўлди ва Паҳлавон сўзи сидқида муболаға қилур эрди. Агарчи муболаға ҳожат эмас эрди, невчунким, сидқи даъвосида неча тонуқ ҳам ўткарди.

Оқибат андоқ маълум бўлдиким, эгнимни улай-дургонда жайбимда қоғаз кўрубтур, оҳисталиқ била ул қоғазни чиқориб кўрубтур ва маълум қилибдурки, ушбу яқинда айтилғон шеърдур. Ул қоғазни очуқ ёнида қўюбдур ва ёд тутубдур ва чирмаб, жайбимға солибдур. Ҳамул замон бўлғон сўзларни ораға солибдур. Оқшомки, такъясиға борибдур, куштигирларига таклиф била ўргатибдур ва буюрубдурки, эҳтимоми тамом била тақрор қилибдурларки, равон ўқур чоғда равон ўқуғайлар.

Паҳлавоннинг ул навъ ғариб ишлари ва ажиб зарофатларики, табъға мужиби таажжуб ва ақлга боиси таҳайюр бўлғай — кўп эрди.

Ва бу фақир Астарободдин анга бир руқъа битиб эрдимким:

Дар силсилан фақр ба иршоди туем,
Дар шому саҳар ҳамнша боёди туем,
Дар донраи фано ба авроди туем,
Яъники яtimi Нематободи туем.¹

Паҳлавон жавоб битган руқъада бу рубоийни битиб эрдиким:

Эй Мир, ту пийру мо ба иршоди туем,
Доим бадуоғуно бо ёди туем,
Ин шаҳр ба ту хушасту мо бо ту хушем,
Мурдему хароби Астарободи туем.²

Султон соҳибқирон асари иноятидин ва маҳзи тарбиятидин Паҳлавоннинг иши улуг бўлди. Андоқки, улуглуқга таъзим қилурлар эрди ва истихқоқи бор эрди ва Неъматободдаким, анинг такъяси эрди — подшоҳ давлатидин юзга яқин куштигир, яна мунча ҳамдин ортуқ сойир худдом Паҳлавон хизматида бор эрдиларким, юзча куштигирдин ўнчаси талабкаш ва йигирмага яқини қадаргир ва жалди навхостаким, борча маъракада тутарлар эрди. Ҳаттоким, салотин замонида ҳам яна ўн-ўн беш созанда ва гўянда ва хонандаким, ул силсила аҳлидин ҳеч қачон ҳеч қайсиға даст бергани маълум эмас. Ва мунга яраша борча тартиб ва одоб ва тазйин ва асбоб муҳайё эрдиким, баякбора Паҳлавоннинг ушоқларидин бири бу фақир қошиға изтироб била югуруб келдики, Паҳлавонға бевосита ғашй воқиъ бўлутур ва ҳуши зойил бўлуб, беҳуд йиқилибдур, сизга хабар қилдукки, табиб юборгайсиз. Фақир филҳол Мавлоно Абдулҳай била Мавлоно Нуриддинким, ҳозир эрдилар, таъжил била юбордим. Алар бошиға етгунча Паҳлавон худ ўзга олам азиматиға оёқ урган экандур. Атиббо бир замондин сўнгра Паҳлавон мотамидин ғамзада бўлуб, юз дарду ҳасрат била қайтиб келдилар...

¹ «Фақирлик йўлнда сенинг иршодинг биланмиз,
Кеча-кундуз ҳамнша сенинг ёдинг биланмиз.
Фонйилик доирасида сенинг ёдинг биланмиз,
Яъни: сенинг Неъматободинг етимларимиз».

² «Э Мир, сен пийрсан, биз сенинг иршодинг биланмиз,
Дойим сенинг дуойинг ва ёдинг биланмиз.
Бу шаҳар сенга яхшию, биз сен билан шодмиз,
Улдику, Астарободинг харобимиз».

М

«МАЖОЛИСУН-НАФОИС»дан

авлоно Соғарий — Соғар вилоятидиндур. Ҳирот шуароси силкида эрди. Маоши ўткунча тамаввули бор эрди, аммо имсоки ғолиб эрди. Ҳазрат Маҳдуми Нуранки, Макка сафариға азимат қилғонда Вайсий ва Соғарий иккаласи мулозаматда борур изҳори қилдилар. Аммо Вайсий эшаги йўқ баҳонаси била ва Соғарий яна бир баҳона била ул сафардин қолдилар ва Амир Суҳайлий бу қитъани алар учун айтти ва шуҳрат туттиким:

Вайсию Соғарий ба азми ҳарам,
Гашта буданд ҳар душон сафари,
Лек азон роҳ ҳар ду во монданд,
Он як аз бе харию ин зи хари.¹

Ва Мавлоно Соғарий агарчи бад шеър эрди, аммо бу матлан хўб тушубдурким:

Чашми дурбори ману абри баҳораст яке,
Нолаи зори ману савти ҳазораст яке.³

Ҳирида фавт бўлди, қабри ҳамоноки Хиёбон навоҳисидадур.

Шайх Камол Турбатий — кўп диққатлиқ, табълиқ киши эрди. Хожа Ҳофиз ғазалларидин кўп мухаммас

¹ Вайсий билан Соғарий икковлон Маккага сафар қилмоқчи бўлдилар, лекин уларнинг иккаласи ҳам, бири эшаксизликдан, иккинчиси эса эшакликдан бу йўлдан қолишди.

² Менинг дур тўкувчи кўзларим билан баҳор булутлари бирдай; Менинг нолаи зорларим билан булбул садолари бирдай.

қилибдур. Хуросоннинг мутааййин, рангин зурафосидин эрди.

Фақирнинг ани кўрарга кўп орзум бор эрди, ошнолиғ бу навъ воқия бўлдиким, Султон Саид Мирзо замонида Машҳадда ғариб ва хаста бир буқъада йиқилиб эрдим. Қурбон арафаси бўлди, оламнинг ақсо билодидин халқ Имом равзаси тавфиға юз қўйдилар. Расмдурким, мусофирлар мутааййин биқоъ гаштига ҳам борурлар, ул буқъадаким, фақир йиқилиб эрдим, жамоати маволиваш эл сайр қилиб деворда битилган абётни ўқуб, бир байт устида баҳсга туштилар. Бир улугроқ кишиким, ул жамоат анга тобиъ эрдилар, ул жамоатни илзом қилди. Фақир заъф ҳолида ул жамоат жонибидин сўз айттим. Анга дедиларким, бу бемор йигит ҳам бир сўз айтадур. Ул улугроқ киши худ Шайх Қамол эрмишким, зиёратға келган эрмиш. Бошим устига келиб, мабҳасни ораға солди. Фақир жавоб бергач, ўз сўзидин қайтиб, таҳсинлар қилиб, ҳолимни тафаҳхус қилди. Эрса ул ҳам фақирни эшитган эркандур, ва кўрар ҳаваси бор эркандур. Хушвақт бўлуб, дилжўйлуклар қилиб, қошимда ўлтурди ва сўз асносида бу муаммосинки «Қутб» ҳосил бўлур, ўқудиким:

Онеки дар ҳавойи сарн зулфи ёри мост.

Аввал зи сар гузаштау дар охираш ҳабост.

Мунинг устида ҳам сўзлар айтилди. Манзилиға бориб, туҳфа ва табаррук савғот йўсуни била юборди ва то анда эрдим, дойим келур эрди. Шайх била ошнолик тақриби бу навъ воқия бўлди.

Шайх Маккадин келгандин сўнгра Турбатда фавт бўлди ва мазори ҳам анда-ўқдур.

Мавлоно Муҳаммад Муаммой — Латиф ва сунний мазҳаб киши эрди. Кўп акобир хизматиға етиб манзури назарлари бўлуб эрди. Бобир мирзо замони муаззамида садр бўлди ва андин сўнгра ҳам салотин мажлисида мақбул ва махсус эрди. Мукнати чоғида Шерозда Хожа Ҳофиз қабри бошида гунбаз ясади ва Бобир мирзони анда тилаб зиёфат қилди. Шерознинг шўх табъларидин бири Мирзонинг кўзи тушар ерда деворда бу байтни битиб эрдиким:

Агарчи жумлаи авқофи шаҳр ғорат кард,
Худош хайр диҳад, онки ин иморат кард.¹

Мирзо Ҷқуди, бу бобда ҳазллар бўлди. Фақир бу нақлни ўзидин эшитибмен. Фақир била улфати бор эрди ва кўп мушарраф қилур эрди. Охир ҳаётида Кичик мирзо била ҳаж давлатиға ҳам мушарраф бўлди ва анда оламға видоъ этти. «Дарвеш» отиға бу муаммо анингдурким:

Чун битобам рўй аз дошноми дўст,
Оламеро рўй дар дашноми ўст.²

Мавлоно Аёзий — ғариб шакллик киши эрди. Атвори ва сўзи ҳам, хоҳ назм, хоҳ наср, ғариб эрди. Фақир бир мажлисда Пулимолонда ани кўрдум. Бир анжуманда бир қасидасин ўқур эрди, ҳар байт бунёд қилса, сўз услубидин, қофиядин айта берур эрдим. Бағоят ҳайрат қилди. Уч йилдин сўнгра Боғи Сафедда яна бир мажлисда биайниҳи ушмундоқ воқиъ бўлди. Ул яна ҳайрат бунёд қилди, бурунқи мажлис аҳлидин бу мажлисда ҳам неча киши бор эрди. Андин сўрдиларким, ҳаргиз бу навъ киши кўрубмусен, чун кўзида заъф бор эрди, деди: «кўрмоймен, магар уч йил бурунроқ Пулимолонда бир йигит кўрдум, ул доғи бу навъ шуъбадабозлик қилди». Мажлис аҳли кулуштулар. Анинг ўзи учун айтқан машҳур байтдур ва хўб айтибдурким:

Чодаршаби худ ранги мағас рида, Аёзий,
Не жомау не куртау не мўза намозий.³

Мадфани маълум эрмас.

Мавлоно Риёзий — ҳам Самарқандлиғдур. Мутакаббир ва муъжиб киши эрди. Ғазални бағоят хўб айтур эрди. Жомил-фазойил ва муқаввиюд-далойил киши эрди ва етти қалам билан хутутни хўб битир эрди ва ҳам мулло ва ҳам ҳофизки қуръонни етти қироат билан

¹ Агарчи шаҳарнинг ҳамма вақфларини талон-торож қилган бўлса ҳам худо хайрини берсинки, бу бинони қурди.

² Олам юзи дўст дашноми (аччиқ сўзи)га қараб турганда, мен унинг дашномидан қандай юз ўғираман?

³ Эй Аёзий сенинг чойшабинг пашша ифлос қилган рангда. Сенинг тўнинг ҳам, кўйлагинг ҳам, этигинг ҳам намозий эмас, яъни булар билан намоз ўқиб бўлмайди.

билур ва ўқур эрди. Улум фанида ҳеч нимарса анга мажҳул қолмас эрди. Бу маънига таҳаллуси далилдурким ҳар нимарсаким хаёл қилса эрди айтур ва дер эрди ва боғлар эрди ва хўб тасниф қилур эрди, илми мусиқий ва адвор ва нужум ва истихрожи рамл ва ғайри золика ҳеч нимарсадин бетасниф эмас эрди. Бу ғарро матлаъ анингдурким:

Ситораст дури гўши он ҳилол абру,

Эн рўйи ҳусн ба хуршед мезанад паҳлу.¹

Икки мисраи орасида рабт жиҳатидин бир «ки» лафзи керак, фақир анга дедимки бу навъ яхшироқ бўлғайму эркин:

Эн рўйи ҳусн дури гўши он ҳилол абру,

Ситорастки бо моҳ мезанад паҳлу.²

Инсоф юзидин керакки мусаллам тутса эрди, жадал бунёд қилди, фақир сокин бўлдум, ўз ёронлари талоштилар ҳам қабул қилмади.

Самарқандда фавт бўлди.

Мавлоно Лутфий — (алайҳир-рахма) ўз замонининг маликул-каломи эрди, форси ва туркида назирини ўқ эрди, аммо туркида шуҳрати кўпрак эрди ва туркча девони машҳурдур ва мутааззирулжавоб матлаълари бор, ул жумладин бири будурким:

Нозуклик ичра белича йўқ тори гисуйи,

Ўз ҳаддини билиб, белидин ўлтурур қуйи.

Яна бири будурким:

Сайд этти дилбарим мени ошуфта сочдин:

Солди каманд бўйнима икки қулочдин.

Ва Мавлононинг «Зафарнома» таржимасида ўн минг байтдин ортуқроқ маснавийси бор, баёзга ёзмаган учун шуҳрат тутмади валекин форсида қасидагўй устодлардин кўпининг мушқил шеърлариға жавоб айтибдур ва яхши айтибдур. Тўқсон тўққиз яшади ва охир умрида «Радифи офтоб» шеъри айттиким, замон шуароси барча

¹ Ул ҳилол қошли (гўзалимнинг) қулоғидаги дур юлдуздур. Ҳусн юздан қуёш билан ёнма-ён турибди.

² Ул қайрилма қошли (гўзалимнинг) қулоғидаги дури ҳусн юздан юлдуздирки, қуёш билан ёнма-ён турибди.

татаббуъ қилдилар, ҳеч қайси матлаъни онча айта олма-
дилар ва ул матлаъ бу дуруркӣм:

Эй зи зулфи шаб мисолат сояпарвар офтоб,
Шоми зулфатро бажойи моҳ дарбар офтоб.¹

Ва ўтар вақтида бу ғазал матлаиниким, туганмайдур
эрди, васият қилдиким Маҳдуми Нуран тугатиб ўз де-
вонларида битидилар ва ул матлаъ будурким:

Гар кори дили ошиқ ба кофири Чин афтад,
Беҳ зонки ба бадхўи бемеҳри чунин афтад.²

Мавлоно йигитлигида улуми зоҳиррийни такмил қил-
гондин сўнгра Мавлоно Шиҳобиддин Хиебоний (алай-
ҳир-раҳма) қошида сўфия тариқида ҳам сулук қилгон-
дур. Азиз ва мутабаррак киши эрди.

Бу фақир борасида кўп фотиҳалар ўқубтур. Умид
улким, чун дарвеш киши эрди, баъзи мустажоб бўлмиш
бўлғай.

Мавлононинг қабри шаҳр навоҳисида деҳи Канор-
даким, ўз маскани эрди, андадур.

Мир Саид — эл орасида «Кобулий» лақаби била маш-
ҳурдур, фақирга тағойи бўлур. Яхши табъи бор эрди,
туркчага майли кўпроқ эрди. Бу туюқ анингдурким:

Эй муҳиблар, етсангиз гар ёзасиз,
Гул адоқинда хумори ёзасиз,
Гар мен ўлсам турбатимнинг тошиға,
Куштаи бир шўх эрур деб ёзасиз.

Султон Абу Саид мирзо илкида Сарахс қўрғонида
шаҳид бўлди. Қабри шаҳрдадур.

Мавлоно Али — «Ғарибий» тахаллус қилур эрди. Ул
ҳам фақирга тағойи бўлур эрди. Мир Саид Кабулийнинг
инисидур. Хуш муҳовара ва хуш хулқ ва хуш табъ ва
дардманд йигит эрди. Кўпрак созларни яхши чолар эрди.
Уни ва усули хўб эрди. Мусиқий илмидин ҳам хабар-
дор эрди. Хутутни хўб битир эрди. Агарчи бу фақир-
нинг қавм ва ҳайли Султон Соҳибқироннинг бойри қул-
лари ва маврусий бандаларидурлар, аммо бу мазкур

¹ Сени тунга ўхшаш зулфингдан қуёш (юзинг) сояпарвардир.
Тун каби зулфинг ой ўрнида қуёшни ўраб олган.

² Ошиқ дилининг иши раҳмсиз Чин (гўзалига) тушгани, шу
сингари бадфеъл ва бемеҳрга тушганидан кўра яхшироқдир.

бўлган салоҳиятлар жиҳатидан ул ҳазратнинг илтифоти ва инояти анинг била ўзгалардин кўпроқ эрди. Бу туркча матлаъ анингдурким:

Дарди ҳолимдин агар гофил, агар огоҳ эсанг,
Ҳеч ғамим йўқ гар менга сен дилбару дилхоҳ эсанг.

Бу форси матлаъ ҳам анингдурким:

Чашми бемори ту ҳар дам нотавонам мекунад,
Лаъли жонбахши ту жоно қасди жонам мекунад.¹

Султон Соҳибқирон хизматида ғурбат ихтиёр қилиб Самарқандда қолғонда оғасининг қотили ани ҳам шаҳодат мартабасига еткурди. Қабри маълум эрмас.

Мирзо Алибек — инсоният ва хуш ахлоқликда Хурсон ва Самарқанд мулкида ягона эрди. Ва табъ ва фаҳм ва отар-тутарда бу икки мулк йигитлари орасида саромади замона эрди. Зиҳни диққат ва маони нуқудидин ғани эрди, ва табъи бу навъ таърифлардин мустағни. Бу матлаъ анингдурким:

Кўзунг не бало қаро бўлубтур,
Ким жонга қаро бало бўлубтур.

Зулқофиятайндур ва қофиялари тарди акским, жавоб айтмоқ бу фақир қошида маҳолотдиндур. Агарчи анинг тилига бу навъ абётни кўп ўтар эрди, аммо ҳаргиз парво қилиб бир ерда битимас эрди. Бу матлаъни фақир тугатиб, анинг ёдгори девонда битибмен. Ҳайф ва юз ҳайф ва дарег ва юз минг дарегким ҳаёт чашмасдин сероб бўлмади ва умр нахли мевасидин бар емади. Мазори Самарқанд маҳфузасида Аҳмад Ҳожибек (салламаҳулоҳ) мадрасасида мутааййин мадфанларидадур. Макони равзаи жинон ва руҳиға фирдавси аълода макон бўлсун.

Мавлоно Абдураҳмон Жомий — (мадда зиллаҳу) то жаҳон бўлғай аларнинг ёруғ хотирларининг натойижи жаҳон аҳлидин кам бўлмасун ва то сипехр эврұлгай аларнинг очуқ кўнгулларининг фавоиди даврон халойиқидин кам ўлмасун. Чун бу мухтасарда мазкур бўлган жамоатнинг раъс ва раиси ул зоти нафис ва бу рисолада мазкур бўлган гуруҳнинг муқтадо ва пешвои ул гавҳари яктодур, муборак исмлари бу авроқда сабт бў-

¹ Сенинг сузик кўзинг мени ҳардам нотавон қилади. Жон бағишловчи лабнинг эса, жонимга қасд қилади.

лурдин гузир ва ёзилмаса дилпазир эрмас эрди, журъ-
ат бўлди. Чун алар латойифи назми андин кўпроқдур-
ким, ҳожат бўлғайким баъзи битилгай ё элга маълум
бўлсун деб бирори сабт этилгайким кутубларнинг отин
битиса бу авроқдин ошар ва мусаннафотлари дурлари
зикрин қилса гардун баҳри андин тошар ложарам чун
бу маъни билилур, дуо била хатм қилилур. Рубойй:

Ё раб, бу маони дуррининг уммони,
Бу донишу фазл гавҳарининг кони,
Ким айладинг они олам аҳли жони,
Олам элига бу жонни тут арзони.

Амир Шайхим Суҳайлий — Хуросон мулкининг му-
тааййин элидиндур. Кичик ёшидан табъ осори ва зиҳн
намудори андин кўп зоҳир ва ҳамида ахлоқ ва писанди-
да маош атворидин боҳир эрди. Султон Абу Саид мирзо
хизматиға тушуб, махсус мулозим бўлди ва ашъори эл-
орасида шуҳрат тутти ва ҳоло йигирма йилдан ортиқ-
роқдурурким, Султон Соҳибқирон мулозиматидадур ва
рафиъ маносиб ва аъло маротибға мушаррафдур; ан-
доғким мулку мол, балки салтанатнинг барча аҳвол ва
маслаҳатиға мушоруннилайх ва муътамадуналайх ва
аморат зайлучасида сокин ва тақарруб маснадида му-
тамаккиндурким ҳеч номулойим амрға мансуб ва но-
шойист айбға матъун ва маъюб эмас ва бу давлатда
андоғки интизоми ҳоли бийик бўлди, назми аҳволи дағи
авж тутти ва бу «Ийдия» қасидасининг матлаи хўб во-
қияъ бўлбтурким:

Шукр, эй дилки, дигар бора басад зебу жамол,
Гардани шоҳнди ийдаст дар оғуши ҳилол.¹

Ва бу ғазал матлаи ҳам анингдурким:

Дил чу шикастаи макуш ошиқи хаста ҳолро,
Санги ситам чи мезани мурғи шикаста болро.²

Бу матлаи ҳам ёмон воқияъ бўлмайдур:

¹ Эй дил, шукрки, яна юз безак ва гўзаллик билан байрам
гўзалининг бўйни янги ой қучоғига кирди.

² Ошиқ кўнглини буздинг, энди у бечорани ўлдирма, қаноти
синиқ қушга жафо тошини отиб нима қиласан.

Ҳар замонам қоматаш дар нолаи зор оварад,
Тарсам ин нахли бало девонаги бор оварад.¹

Ва «Лайли ва Мажнун» маснавийсида Лайлининг
хасталиги таърифида бу байт ҳам анингдурким:

Гўйи занахаш зи ҳол гашта,
Монаандаи себи солгашта.²

Агарчи туркча шеърға машғуллуқ оз қилур эрди
аммо бу матлаъ анингдурким.

Зухд эли тасбиҳ деб ҳайрон қолур авбош аро,
Риштаи жисминни кўрса қатра-қатра ёш аро.

Аввалдин охиргача фақир била илтифот ва иттиҳоди
кўп учун мундин ортуқ таъриф қилилса ўзумни таъриф
қилғондек бўлўрдин қўрқуб, ихтисор қилилди, оқибати
хайр бўлсун.

Мавлоно Осафий — отаси подшоҳи замоннинг вазо-
рат девониға муҳр босибдур ва ўзининг табъи таъриф
қилғунча бор, ва ҳофизаси дағи бағоят хўбдур. Аммо
не табъин ишга буюрур, не ҳофизасин. Ятимвашлиқ ва
раъно сифатлиқ била ва худоройлиқ била авқотин
зойиъ қилур... Бу навъ ғариб сифоти кўпдурким агар
деса сўз узалур. Мутлақо пандпазир эрмас. Бу жиҳат-
дин бағоят паришондур. Яхши абёти бор. Аммо бу мат-
лаи машҳурдурким:

Нарехт дурди майу, муҳтасиб зи дайр гузашт,
Расида буд балое, вало бахайр гузашт.³

Бу туркча матлаъ анингдурким:

Юз балолар кўрдум ул ороми жондин кўрмадим,
Икки кўзумдин ёмонлиқ кўрдям андин кўрмадим.

«Баҳман» отиға бу муаммоси яхши воқиъ бўлубтур-
ким:

¹ Қоматингни кўриб ҳар замонда зор-зор йнғлайман. Бу бало
дарахти девоналик меваси бермаса, деб қўрқаман.

² Ҳолдан озганликдан иягининг айланаси бир йил туриб қолган
олмага ўхшайди.

³ Майхонадан ўтарда муҳтасиб (текширувчи) май қуйқасини
ағдармади. Бошимизга бир бало келган эди-ку, яхшилик билан ўтди.

Эй бар суми саманди ту сарҳойи сарварон,
Афганда сарварони жаҳонро басар марон.

Иншо-олло туз йўлга киргай.

Мавлоно Биноий — авсотун — носиндур, мавлиди Ҳири шаҳридиндур. Бағоят қобилияти бор. Аввал таҳсилга машғул бўлди. Анда кўп рушди бор эрди, бот тарк қилди. Хатқа ишқ пайдо қилди, оз фурсатда ободон битиди. Андин сўнг мусиқий илмига майл кўргузди, адвор илми билан бот ўрганиб, хили ишлар тасниф қилиб, адворга дағи рисола битиди. Мажмуи илмларда бебадал ва бемисол эрди. Аммо муъжиб ва мутасаввир киши эрди. Бу жиҳатдин фақр тариқин ихтиёр қилди ва риёзатлар ҳам тортди, чун пири ва муршиди йўқ эрди, ўз бошича қилғон иш учун ҳеч фойда бермади. Эл таън ва ташниидин Ҳирида тура олмай Ироққа борди, андин дағи ушбу ранг овозалар юборди. Аммо чун йигитдур қобил ва кўп ғурбат ва шикасталиклар тортди. Умид улким, нафсига ҳам шикаст ва тавозиъ етмиш бўлгай. Ҳар тақдир била бу матлаъ анингдурким:

Ба сурма ҳар ки сияҳ кард чашми ёри маро,
Басони сурма сияҳ кард рўзгори маро.¹

Тамоми улумда моҳир ва боҳир эрдиким, ҳеч нимарсадин ори эрмас эрди.

Мавлоно Гадоий — Туркий гўйдур, балки машоҳирдиндур. Бобир мирзо замонида шеъри шуҳрат қилди, бир навъи айтур ва анинг машҳур матлаъларидин бири будурким:

Оҳким девона кўнглум мубтало бўлди яна,
Бу кўнгулнинг илгидин жонга бало бўлди яна.

Мавлононинг ёши тўхсондин ўтубтур. Бу матлаъ ҳам анингдурким:

Дилбаро. сенсиз тириклик бир балойи жон эмиш,
Ким анинг дарди қошида юз ўлум ҳайрон эмиш.

Мавлоно Хусайни Воиз — «Қошифий» тахаллус қилур эрди. Сабзаворлиқдур. Йигирма йилга яқин борким Ҳири шаҳридадур. Мавлоно зуфунун ва рангин ва пуркор воқиъ бўлбдур. Оз фан бўлгайким дахли бўлмагай.

¹ Қимъи ёрим кўзини сурма билан қорайтирса, худди думи йироқдур сурма каби менинг турмушимни қорайтиради.

Хусусан, иншо ва нужумки анинг ҳақидур ва ҳар қайсида мутааййин ва муфид ишлари бор. Мусаннафотидин бири «Жавоҳирут-тафсир» дурким мунсафи қатъ била юз жузв бўлғай. Бовужуд барча хирадманд ва донолиғ, шаҳр шўхларидин бири. Хожа Ҳофиз (қуддиса сирруҳу)нинг бу матлаин битиб минбарнинг устида қўйгандур:

Воизон кин жилва бар меҳробу минбар мекунанд,
Чун бахилват мераванд, он кори дигар мекунанд.¹

Олиб ўқиғач кўп мутағаййир ва музтариб бўлиб, хили хорижи мабҳас сўзни айтиб, неча вақтлар ваъз айтмади. Хасми номаълум худ ўз мақсудин ҳосил қилди. Аммо Мавлоно қилғонининг хато эрканига воқиф бўлғач, яна ўз иши бошиға борди, бормаса икки хато бўлур эрди, бок йўқдур, айбсиз тенгри таолодур. Бу матлаъ анингдурким:

Сабзаи хат зи мушки тар голия бар суман мазан,
Сунбули тоб додаро бар гули настаран мазан.²

Мирҳонд — Сайид Хоншоҳнинг ўғлидурким Балх (қуббатул — исломи)нинг мутааййин донишманди ва бузурги эрди. Ва ўзи йигитликда улум такмил қилди ва ҳоло бовужуди кибари син ва улви насаб ва касрати ҳасабки борча мужиби ужб ва анониятдурлар, ул миқдори бетаайюн ва фоний машраб ва хуш ахлоқ ва одамийликда андин ўтмас. Иншо ва тарих фанида беназирдур. Бу фақир илтимоси била аввали офаринишдин бу кунгача тарихи жомии битийдурким, таснифиға етибдур, иншо-олло тугатурға тавфиқ топқайким, таворих орасида андин муайянроқ тарих бўлмағусидир. Ва вусъати машраб била адами таайюн жиҳатидин гоҳи бирор оёқ ичар ва дафъи малолат ё касрати нашот учун нард ўйнарға ҳам таназзул қилурлар. Ва мастлиқ ва мабҳутлуқ оламин кўп таъриф ҳам қилурлар.

Ҳарки даст аз обиҳайвон шуст Хизри вақт ўст,
Вонки аз зулмоти нафс омад бурун Искандараст.³

¹ Вонлар меҳроб ва минбар устида бундай яхши кўринадилар, хилват жойга борганларнда бошқа ишлар қиладилар.

² Есман гулига тоза мушк каби сабзак мийиқдан хушбўйлиқ сепма; (зулф каби) тобланган сунбулга настаран сурма.

³ Кимики ҳаёт сувидан қўлини ювса (яъни кечса) замон Хизри шудир; кимики нафс зулматидан четга чиқса, Искандар ўшадир.

Амир Хисравнинг «Дарёи аброри» татаббунда бу байти бағоят хўб воқиф бўлиб турким:

Мавлонг Султон Али — Машҳадлиғдур. Алшон Хурсонда ва оламнинг аксар билодида «насх таълиқ» хатида қибатул-куттобдур ва китобат мулкининг қаламрави яккалама анга мусаллимдур. Ва онча ҳамида ахлоқ ва гузида атвор била ороста ва пийростадуким, шарҳидин қалам тили ожиз ва ҳусни хулқда назирӣ йўқдур. Ва табъи ҳам хўб воқиф бўлубтур. Бу матлаъ анингдурким:

Гул дар баҳор азон рухи гулгун намунаист,
Чун ашки манки аз дили пурхун намунаист.¹

Аммо чун Машҳадийдур, ул алфозға тамом тағайюр бера олмас ва лекин кўп ҳунар муқобаласида оз айб тушмас.

Муҳаммад Солиҳ — исми муносабати била «Солиҳ» тахаллус қилур. Нур Саидбекнинг ўғлидурким кўп вақтлар Чаҳоржўй навоҳисидин Адоқ дегунча аморат қилди ва Султон Соҳибқирон Абу Саид мирзо эшикида Улуғбек ва Жўғи мирзо эшикида соҳиби ихтиёр ва жуматулмулк ҳам бор эди. Аммо бағоят бадфеъл ва бадхулқ киши эрди. Ўзи мулойим йигитдур. Атвори ва феъли отосининг атвориға нисбати йўқтур. Анга ҳам ғариб саҳвлар туштиким, Султон Соҳибқирон қуллиғидин ғурбат ихтиёр қилди. Баъзи дерларким беҳудлиғ оламида ёмон мусоҳиблар ёмон йўлга тутубдурлар. Табъида хили диққат ва чошни бор ва хатқа яхшидур. Бу матлаъ анингдурким:

Наям ошуфта гар пўшид кокул моҳи тобонаш,
Чи ғам аз тийрагий шаб чу бошад субҳ поёнаш.²

Иброҳим Муҳаммад Халил — Муҳаммад Халилнинг ўғлидур ва Халилбек йиллар Нимрўз мулкидин Ғазни навоҳисигача ҳукумат қилдиким, баъзи вақтда ҳеч подшоҳға тобиъ ҳам эрмас эрди. Ва бу Иброҳимнинг яхши табъи бор ва ўзи дағи мулойим таврлиқ, ҳилм ва адаб ва ҳурматлиғ йигит дурур. Бу матлаъ анинг дурурким:

Кўруб ағёрни филҳол илик кўксумгаким урдум.
Эмас таъзим учун ханжарлари заҳмини ёшурдим.

¹ Кўз ёшим қонга тўлган юрагимдан намуна бўлганидай, баҳордаги гул у қизорган юздан намунадир.

² Порлоқ ойни кокил яширса паришон бўлмайман, кеча қорангулигидан нима ғам, кечанинг охири тонгга айланади-ку.

Шоҳ Ғариб мирзо — шўх табълик ва мутасарриф зиҳнлик, нозук тахайюллуқ ва дақиқ тааққуллуқ йиғитдур. Назм ва насрда назири маъдум ва мутахаййила ва ҳофизада адили номаълум. Ов ва қуш хотариға марғуб ва қурро ва ўқуш кўнглига маҳбуб. Бу матлаъ анингдурким:

Қайси бир гулчеҳра ул гул барги хандонимча бор,
Қайси бир шамшод қад сарви хиромонимча бор.

Бу матлаъ дағи яхши воқиъ бўлубтурким:

Тарки меҳр айлаб агарчи бўлди жонон ўзгача,
То тирикмен қилмоғумдур аҳду паймон ўзгача.

Бу матлаъ дағи яхши воқиъ бўлубтурким:

Порсо ёримга май ичмак шнор ўлмиш яна,
Баски тортармен сабу эғним фиғор ўлмиш яна.

Бу форси матлаи ҳам бағоят муассир воқиъ бўлубдурким:

Дўстон, ҳар гаҳ гузар сўйи мазори ман кунед,
Жойи такбирам, дуои жони ёри ман кунед.¹

Бу матлаи дағи ошиқона тушубдурким:

Бозам балои жон ғами он моҳпора шуд,
Эй вой, он маризки дардаш дубора шуд.²

Девон ҳам жамъ қилибдур, яхши матлаъ бу мухтасарға сигмас, магар яна бир китоб битилгай.

¹ Дўстлар, ҳар замон мазоримга келиб туринг. Фотиҳа ўқиш ўрнига ёрим дуойи жонини қилинг.

² Яна ул моҳпоранинг ғами жоним балоси бўлди. Эй вой, қандай касаллякдурки, алами икки ҳисса ошди.

«МУНШАОТ»дан

Араз бу муқаддимотдин улким, бу банда дойим сизга давлатхоҳлиғ сўзин айтибман ва сизни умру давлатдин бархўрдор тилаб, дуо қилибман ва ҳар номуносиб ишким, сиздин кўрубман сизга айтибман, балки китобларимда насиҳатномалар назм қилиб, арзингизга еткурубман.

Бу учурда бир неча иш сизнинг тарафингиздин эшитилдиким, вожиб кўрунди сизга арз қилмоқким, борча Мирзонинг жонибининг риоятидин ғофил бўлғон чоғлиғ кўрунди.

Бирин улким, вилоят молин машваратсиз олиб турурсиз ва бу маъҳуд эмас эрди. Ҳеч уч-тўрт кун эмаским бир кишингиз келмас, агар имойи қилсангиз эрди йўқ дейилмагуси эрди.

Яна улким, битибсизким: «Астарободға киши юбормангким, бермагумдур». Бу мазмунни ҳам мулоимроқ бити олур эрдингиз ва «Ироқ вилоятларин улашибман» деб битибсиз, иншоолло Ироқ иликка киргай. Қирмасдин бурун, Мирзо била бир-икки қатла сўзлашмай, арз қилмай, бу иш қилилмиш бўлса ўзга элдин ажаб бўлмаса, сиздин ажаб воқиъ бўлубдур.

Керак эрдиким, шаръ риояти учун, ўзингиз ҳам оз ё кўп соқол қирқмасангиз эрди, то анга не етгайким, элингизнинг ҳам соқолларин қирқтурмағайсиз. Мунда кўп сўз бор, деса бўлмас.

Яна улким, бир нишонингизни келтурдилар, тўғросида Мирзо отини битмайдурсиз. Сиздек оқил, хуштабъ мусулмонваш йигитдин мундоқ нималар раво бўлғайму?

Агар бу нишонни билиб битибсиз, не ҳисоб била бўлубтур, агар мунши ё гайр саҳв қилибдур, нечук ҳар нишонни ўзингиз кўрмай бир ерга юборилгай?

Ота била ўғулдин ўғул била ота орасида фарқлар бор. Бойсунғур мирзо ўғлонларидин Бобир мирзодек эрмас эрдингизким, кўп шафқат кўрмамиш бўлғайсиз, Улуғбек мирзо фарзандларидин Абдуллатиф мирзодек ё Жаҳоншоҳ мирзо ўғулларидин Ҳасаналидек — тенгрилик ўртададур. Сизнинг кўпрак ишингиз орасида бу фақир эрдим, боридин соҳиб вуқуфмен. Сиз дойим борча маҳдумзодаларнинг маҳдуми ва Мирзонинг севиклуги ва қурратул-айни эркансиз. Ўзунгиз билурсизким, Мирзонинг мофиз-замирин нисбат сизга бу фақирдин яхшироқ кимса билмас. «Биллоҳил-азим»¹ ким, ушбу битгандек маълум қилибман.

Ҳаслоким, Астарободни бериб, яхши навкарлар қўшуб сизни юбордилар ва бу хабарлар Ироқдин келурини ва яна кўмаклар хаёл қилиб эрдилар. Ҳам маҳдумзодалардин ва ҳам беклар, ичкилардин ва ҳам сойир халқ сиздин андоқ кўз тутар эрдиларким, агар Ироқ зилояти фатҳ бўлса, дағи хизматгорлиғ, бандалиғингизни улуғроқ қилғайсиз. Ҳануз ҳеч ерда ҳеч нима йўқ бу навъ суратларким, зоҳир бўладур — сиздин ҳайфдур.

Мирзоға Темурбек тўртунчи насабдур. Мирзо хутбада бекнинг отиға шариф руҳига масжиди жомиъда ҳар одина кун дуо қилдурурлар. Бу ишда Мирзоға ҳам дуодин ўзга на келгай. Сиз нишонингиз тўғрисидин Мирзонинг муборак отин чиқорурсиз. Керак Ироқдин Макка, балки Мағриб заминғача олсангиз бу воқиа бўлмаса эрди. Агар Мирзони заиф хаёл қилибсиз — тенгри таоло қавийдур. Фарзанд керак заифлиғда отасиға хизмат маҳаллин топтим деб, жонсипорлиқ қилса.

Биллоҳ, Мирзонинг азиз боши ва сизнинг азиз бошингизким, бу арзадошт битилган тарихдин йигирми кундин бурунроқдин ҳар сабоҳдин туш вақтиғача, пешиндин оқшомғача ўлтуруб, онча иш қилурларким, неча девон, неча нависанда, неча бахши, неча парвоначи жонлариға етиб, неча ҳийла била қутулурлар. Бу маънидин фарзанд Мавлоно Дарвиш Муҳаммад соҳиб вуқуфдур. Бу навъким, ўзлуги била борча ишининг нақир ва қитми-

¹ Бу мактубни шаҳзодалардан Бадиуззамонга ёзилган кўрналиди.

рига етишиладур. Агар ўтган авқот мунунгдек бўлса эрди, не ишларким бўлмағай эрди.

Соҳиб давлат салотин мушфиқ ва давлатхоҳ қулларининг беғараз сўзларига кирибдурлар. Ўзингиз билурсизким, Мирзо тобуғида бу қул не навъ сўзларга густохлиқ қилибман. Сизнинг дағи қошингизда ҳамул дастур била воқий бўлубдур. Ёшинғиз узун бўлсун. Андоқким, воқий бўлубдурким, бу қулнинг сўзин рад қилмиш бўлғайсиз. Эмди доғи бу қулнинг жони куйганда ўзгаларнинг этаги куймас. Бу бир неча сўз густохлиқ қилилди, умид улким, қабул тушгай. Тушмаса бу банда айтур сўзни бўйнумдин адо қилмиш бўлғаймен.

Тенгри таоло тонукдурким, бу арзадошт Мирзо буйруғи била эрмас, балким вуқуфлари ҳам йўқдур. Хаёлингизга келмағай — буйруқ била битилибдур. Чун сизнинг тобуғингизда айтурча давлатхоҳлиғ сўзини айтурға маъмурмен. Ул жиҳатдин густохлиқ била арзадошт битилди.

Куллук арзадошт улким, бир неча сўз хотирға келиб эрди, арз қилмоғи вожиб кўрунди. Аввал улким, илтизом қилилсаким, эрта уйғониб намоз қилилса, агар эшикда масжид тайин қилиб фарзни жамоат била қилилса — худ фабиҳо ва илло беш вақт намоз бори тарк бўлмаса, борча масжидда муяссар бўлмаса, баъзи бори бўлса.

Яна улким, алассабоҳ ҳарамдин чиққач, девонда ўлтуруб додхоҳ сўрулса, доғи додхоҳ сўрарда ўзлук била машғуллук қилилса, агар бир мазлумға бировдин зулме ўтган бўлса, золимға андоқ сиёсат қилилсаким, ўзга золимларға мужиби интибоҳ бўлса.

Яна улким, додхоҳ иши тугагондин сўнграким, шелон ҳам бартараф бўлур, ички хона тайин қилиб, анда ўлтуруб, аркони давлатни тилаб, мулк ва мол иши айтилса, ўзлук била барчаға етилса.

Яна улким, аркони давлатға ҳар ишким, буюрулур, агар бутмоғи бир кун муяссардур, агар ики ё уч кун — андоқ муқаррар бўлсаким, бот бутардек иш ҳамул кун арз қилиб, жавоб олсалар. Кечроқ бутар ишни тонгла ё индин ё миодидин ўткармасалар. Ҳар кун не миқдор бутганин келиб арз қилсалар. Агар баъзи ҳукм йўсуни била миоддин ўтқариб, арзға еткурмасалар аларға ан-

доқ хитоб бўлсаким, ўз ишларидин гофил бўлмасалар.

Яна улким, умид улдурким, ҳақ таоло чоғирдин куллий тавфиқ бергай. Агар бу учурда уйқу иртикоб қилилса, албатта пешиндан бурун бўлмаса. Икки намоз орасида бунёд қилилсаким, уюр чоғ маъхудий уйқу вақти бўлса, тонг намози фавт бўлмаса. Бори борча ҳол била ҳар неча ичмоқ ишида эҳтиётлик, балки таъхир вожиб билилса.

Яна улким, мулк ва мол ишидин, бас додхоқ ишидин фароғат ҳосил бўлса, малолат дафъи учун кутубхонага кирилса, кутубхона аҳли била машғуллуқ қилилса. Наввобдин ҳар қайси муносиб кўрунса таворих ўқумоқ буйрулса, батаҳсис «Зафарнома», агар машойих сўзи ё баъзи давовин дағи гуфту шунуфт бўлса номуносиб эрмас...

Яна улким, ҳафтада икки кунким, эшикда акобир жамъ бўлурлар, Ҳофиз Муҳаммад Санойиға яхши эҳтиром қилилса, балки буюрулсаким, яқинроқ ўлтуруб, шаръия умурни қатъ қилса, то муборак хотир ул бобда дағи балоғат пайдо қилса.

Яна улким, Ироқ мамлакатига фаҳмлиқ, ҳушлиқ кишилар юбориб, дойим хабар тутула турулса. Арз қилур йўсундуқ хабарларни арзадошт қилиб, юқори юборила турулса, ул бобда не ҳукм бўлса анга кўра қилилса.

Яна улким, шаҳр эҳтисоби амрида яхши эҳтимом қилилса, андоқким, шаробхона, байтил-лутф, қиморхона—буларга ўхшар номашруъ умурни куллий манъ қилилса. Муҳтасиблар ҳафтада икки қатла бозор аҳлининг нархларидин вуқуф топсалар.

Яна улким, судурға ҳукм бўсаким, шаҳр масождин эҳтиёт қилиб, имом ва муаззиндин маҳалла аҳлин сўруб, балким хат олиб, намозға тарғиб қилсалар. Агар фисқ ва фасод аҳли бўлуб, алар амри маъруф қила олмасалар, арз қилсалар то судур шаръ йўсуни била аларни манъ қилсалар. Дағи ҳар масжиднинг имомиға тайин қилсаларким, ул маҳалла аҳлининг ўғул ва ушоғиға мактаб тутуб ўқутсалар.

Яна улким, бу дастур билаким, шаҳрда тайин қилинур булукот улуғларин Хожа Фахриддин янглиғ борча бу дастур била муқаррар қилилсаким, булуклар кентбакент бу навъ амал қилсалар.

Яна улким, судурға ҳукм бўлсаким, вилоят авқофидин хабардор бўлсалар, бузулғонин тузатсалар, мута-

галлиба илгида бўлса чиқориб, ҳосилин масрифига ет-курсалар. Бу ишларким судурга буюрулур Хожа фалон-га дағи ҳукм бўлсаким, алар ишидан хабардор бўлуб, аларга мададгорлиғда тақсир қилмаса...

Яна улким, Ҳофиз Муҳаммад Санойй ғаниматдур. Шаръда анинг қавлиға қувват берилсаким, шаръга мужиби тарвиж бўлса. Баса масжиди жомиъға бормоқ тарк бўлмаса. Мунда кўрулган дастур била масжиди жомиъда масоили шаръия мазкур бўлса.

Яна улким, девон бекларига ҳукм қилилсаким, бир кун девонда ўлтуруб, мусулмонлар ишин ясасалар. Бу кунги ишни тонглаға қўймасалар. Дағи юбориб девонлар ҳам раоё ишин ўзлари қила олурчани қилиб, қила олмасни арз қилиб, ҳукм олсалар.

Яна улким, тавочи бекларига ҳукм бўлсаким, мол девонида муҳр босар беклар дастури била ясоғлиғ ишга машғуллуқ қилсаларким, анда доғи иш фавт бўлмаса.

Яна улким, шаҳр доруғасидин беклар била Хожа фалон андоқ соҳиб вуқуф бўлсаларким, жузвий ишдин куллий имдод тиламасалар. Ҳар мужримдин жаримасиға кўра журмона олсалар.

Яна улким, бир муносиб киши тайин қилилсаким, Мирзом давлат била девонда ўлтурғонда ҳар ишким воқиъ бўлур қаламий қилиб, рўзномада сабт қилилса, дағи тарихин битсаким, қачон ул ишни эҳтиёжи билмак бўлса, мазмуни ва тарихи маълум бўлса.

Яна улким, бекларга ва девонларга баса парвоначи ва муҳрдор ва муншиға ҳукм бўлсаким, мусулмонларнинг нишонин ортуқ тамаъ бирла кечга қўймасалар. Шаръий ва қавлий нишонни бир чорсу муҳри била ҳукм бўлгон кун-ўқ буткариб берсалар. Куллийрак нишонларни дағи қила олгонча ҳукмдин қўрқуб, ботроқ буткарсалар.

Яна улким, мажлис қуруб чоғир ичарга кўп ҳирс кўрсатилмаса, агар аҳёнан биззарур воқиъ бўлса, наввобға муқаррар қилилсаким, ҳукм бўлмагон киши мутлақо муртакиб бўлмаса, ё мажлисда тартибе маръи бўлса.

Яна улким, юқоридин ҳарна ҳукм етса, агар куллий ва агар жузвий вақтида ҳукм йўсуни била ишга файсал берилмай ҳеч ишга шуруъ қилилмаса, агар қилғулук иштур ҳам ҳукм йўсуни била қилилса, агар муяссар

бўлмас бўлса ҳам жавобин бот арзадошт қилиб юборилса.

Яна улким, ҳар турлук арзадоштим, юқори битилса, «наسخ ва таълиқ» хати била андоқ хоно битилсаким, ўқурда ўқур кишига ташвиш етмаса, «туркча» хат била худ асло битилмасаки, бу бобда қавле дағи бордур. Ҳар сўзким, арзадошт қилинур улча имкони бор машруҳ битилса, ҳар ишнинг тарихин не ой, не кунда экандур андоқ битилсаким, мақсудда ҳеч иштибоҳ қолмаса.

Яна улким, атроф ва жавонибдағи элнинг арзадошти келса, бот узатур элни кўп мавқуф қилинмаса. Ҳар қайсиға ўз хурд ҳолиға кўра илтифот қилиб, батахсис Мир Зайнилобидин жонибиким, риояти бағоят вожибдур, мундағи илтифот дастури била алар жонибин дойим риоят қилилса.

Яна улким, ул вилоятларнинг бир куллий иши даҳоналарнинг забтидур. Бу маҳалдаким, кўнгул тиламасдек амре воқиъ эмас, даҳоналарда андоқ мазбут кишилар қуюб, андоқ мустаҳкам ва мазбут қилилсаким, наузу биллоким, агар амре ҳодис бўлсаки, мужиби тараддуди хотир бўлса, даҳоналар тарафидин хотир бикуллий жам бўлса.

Яна улким, иш-кучга андоқ машғуллуқ қилиб, ғавриға етилсаким, аркони давлатдин ҳар қайсиға иш буюрулса миоддин ўтқара олмасалар, тағофил била ичкуга машғул бўлуб, эшикка келиб, арз қилмасдин эҳтироз қилсалар.

Яна улким, отланмоқ, тушмоқ, ов қушға машғуллуқ кўп бўлмаса, ул бобда эътидол риоят қилилса, то ул ишдин иш-куч фавт бўлурға боис бўлмаса.

Яна улким, Мирзо навқарлариким, анда қуллуққа машғулдурлар, Мирзо навқарлиги ҳайсиятидин иноят ва ҳурмат алар бобида кам бўлмаса, лекин беқоидалиғи биридин зоҳир бўлса, бозхост ва сиёсатда маъзур тутулмаса.

Яна улким, тавочи бекларига ҳукм бўлсаким, ётиш элин мазбут тайин қилиб, ётиш тавочиси ҳар кун аларнинг ётишиға келган-келмаганин яхши тергаса, то ётиш иши фавт бўлмаса.

Яна улким, девонийларға ҳукм бўлсаким, атрофдин келган бозурганларнинг жонибин риоят қилсалар. Ул вилоятда тамғо лафзи мазкур бўлмаса. Закотни шаръ ва ҳукм йўсуни била закотчилар алардин мустахлас

қилсалар. Закотчилар ишидин тавочи моҳ бамоҳ, балки ҳафта-баҳафта вуқуф топиб арзға еткурсалар. Жузвий жарима қилғонни куллий сиёсат қилилса бок йўқдур, то бу овоза олам мамоликига ёйилса, тужжорнинг ружуи кўпрак бўлса.

Яна улким, мундин ортуқ жузъиёти арз қилилса шояд мутолааси мужибни калоли хотир бўлғай. Аммо саъй қилилсаким, жамъи умурда тенгри таоло ёдидин гофил бўлудмаса. Мирзони доғи кўрулса, то бу икки иш мужибни саодати дину дунё бўлса.

Илтимос улким, бу арзадоштни Мавлоно Дарвиш Муҳаммадга топшурулса, ҳар икки-уч кунда бир қатла тилаб мулоҳаза қилилса, дағи ҳукм бўлса: агар муборак хотирдин пўшида бўлуб, тиламак унутилса, ул ўзи тиламай дағи ҳар икки-уч кунда келтуруб, тобуғда арз қилса, дағи ҳар хусусдин ҳар қайси ишким, арз қилғон йўсунлуқ сурат боғласа, ани шарҳ била иноят қилиб, битиб юборилсаким, Мирзо арзиға еткурулса.

Қуллуқ дуодин сўнгра арзадошт улким, иноятнома-нгиз бу бандаға мужибни сарафрозлиғ бўлди. Ҳамиша банданавоз бўлғайсиз.

Шеър:

Етушти руқъангу овора қилди кўнглумни,

Не руқъа эрдикки. юз пора қилди кўнглумни.

Давлатингиз мустадом бўлсун.

Ул қатор теваким, ҳижрон кунда ашким қатралари қаторидин намуна бўлғай ва ул оқ уйким, фироқ айёмида сиришким селоблари ҳубобидин нишона бўла олғай—етти. Ул бири раҳмат малойикидин ашраф ва бу бири саодат сипеҳридин арфаъ кўрунди.

То фалак бухтиялари тузгай қатор,

То тўлун ой оқ уй этгай ошкор.

Сорбонингга ул ўлсун боркаш,

Бу бири фирошнингга киргоҳваш.

Рубоия:

Эй нафс ҳавосяға гарифтор ўлғон,

Шайтон ишига ишинг намудор ўлғон,

Ҳам зуҳд ила иззатқа сазовор ўлғон,

Ҳам фясқ ила олам элиға хор ўлғон.

Эй саргаштаи худрой ва эй бахти баргаштаи бесару-
пой, ул вақтдин бериким, мазаллат туфроғидин
рӯзгоринг чехрасин супурдум ва меҳнат дашти саргар-
донлиғидин паришон хилқатингни йиғиштурдум. Агарчи
кичик эрдинг, аммо андоқ эмаски, хотирингдин маҳв
бўлмиш бўлғай ва агарчи тифл эрдинг, андоқ эрмаски,
замирингдин унутулмиш бўлғай!

Ҳаётимни сенинг тарбиятингга машғуф ва авқотим-
ни сенинг муҳофазатингга масруф қилдим ва фарзанд-
лиғинг рақамини хотиримга муҳаррар ва оталиғ меҳр
ва шафқатин ҳолингга муқаррар эттим. Ою йилда бир
кун, балки кечалик, кундузликта бир соат аҳволингдин
ғофил бўлмадим ва риоятинг қоидасин эл кўргудек туз-
дум, балки кўрганлар рашк юзидин ҳасад егудек кўргуз-
дум. Зоҳирингни аҳли зоҳир фунун ва фазойили била
ороста ва ботинингни аҳли ботин ҳақойиқ ва маорифи
била пироста бўлурга саъй қилдим, то рӯзгоринг покиза
ойин ва даъб ва шиоринг тавозиъ ва тамкин бўлуб, аҳ-
вол ва афъолинг тақво ва тоат била маъмур ва ишти-
гол ва ҳисолинг одамийлиғ ва инсоният била машхур бўл-
ди ва подшоҳи исломнинг фирдавс ойин базмида илти-
фот ва эҳсонга абнойи рӯзгордин мумтоз ва мулоямат
ва инъомга аҳли замондин сарафроз бўлдунг. Шаҳзода-
лар мажлисида аржуманд ва озодалар суҳбатиде сарба-
ланд ва ўз фанининг аҳли мутиъ ва фармонбардор, бал-
ки ходим ва шогирд кирдор ва бу фақирнинг фарзанди
аржуманд курмоғим ва риоятингни авлод монанд, балки
акбод пайванд маръий тутмоғим шоҳ ва гадо оллида
возиҳ ва яхши-ёмон қошинда лойиҳ бўлди.

Аммо дўстларим насиҳат юзидин ишъор қилурлар
эрдиким, хармуҳра тожға тикилган била фируза бўл-
майдур ва минойи шиша бўюнға оқсон била зумуррад
ўрнин тутмайдур ва душманларим таън ва киноят била
қулоғимга урарлар эрдиким, хайнинг нопок сувин саъй
била обиҳайвон қилурман деган ва кеча ишнар қурт-
нинг тийра пайкарин жаҳд била хуршеди рахшон ясар-
ман деб, ҳарза хаёл қилғон басоки хижолат бармоғин
тишлағай ва пушаймонлиғ овучин бир-бирига қоққай ва
бу фақирни ғофил дўст сўзи била мутанаббих ва душман
таъни била мутақойд бўлмай, сенинг тарбиятингга кун-
дин-кунга устуворроқ ва риоятингга лаҳзадин-лаҳза
беқарорроқ эрдим, то ишинг ул ерга еттиким, Файсоғурс
ҳаким замонидинким, адвор илмининг возиидур, Арасту

замониғачаким, муаллими аввал дебетурлар, ва Абу Наср Форобий чоғидинким, муаллими соний дебетурлар, Хожа Абдулқодир асриғача маълум эмаски, бу фанда ҳеч подшоҳ замонида бу фан аҳлидин ҳеч кимга мунча тарбият ва нашъу намо воқият бўлмиш бўлғайким, сенга воқият бўлди.

Аммо чун ишлар ўз ерида эмас экандур, боқиб тургунча оздинг. Рўзгоринг салоҳи фасодқа ёнди ва афёлинг покизалиги нопокликка айланди. Насиҳатни қулоққа солмадинг ва панд била маломатни кўнгулга олмадинг. Ҳолингдин хабардор қилғон сойи беҳабарроқ ва фисқу фужурингни манъ қилғон сойи батарроқ бўлдуңг. Подшоҳи исломнинг мунча йилғи тарбиятин ва бу фақирнинг мунча вақтлиғ саъй ва эмгагини ва узун йиллар тортғон риёзатингни нафси шум ҳавоси ва феъли мазмум муқтазоси била зойиъ қилдинг ва дўстларнинг ҳам мулоямат била панду насиҳатин қулоғингга олмадинг ва душманларнинг ҳам шиддат ва шанъатин сариҳ ва киноят била истимоъ қилмадинг ва улуғларнинг ҳам вайд ва таҳдидин эскармадинг ва ҳақ субҳонаҳу ва таоло қошида дағи тавбалар қилиб, аҳдлар боғлаб, онтлар ичиб, борчани бузуб, тенгри таолодин кўрқмадинг.

Ҳоло не сўзунгга, не аҳдингга, не қавлунгга, не онтингга эътиمود қолибтур. Невчунки, ҳар қайсини борлар маълум қилинибтур ва синалибдур.

Мунча беқоидалиғларинг асносида борчанинг талофиси ва тадоруки учун от юборурсен ва мундин ғофилки, отинг тўрт дафтардин чиқорилибтур: бир—мулозимлар дафтарида фарзандлиқ лақабидин, балки ошнолиқ исмидин; иккинчи — «Мажолисун-нафоис» дафтарида фазл ва табъ аҳли чаргасидин; учунчи—шаҳрнинг яхшиёмон, улуғ-кичиги қошида эрлик ва инсоният ва мусулмонлиғ ва ҳамият дафтаридин; туртунчи — подшоҳи ислом ҳазратидаким, муборак тилларига ёмон дуонг ўтубтур. Ҳаёт аҳли дафтаридин сен мунча турфалиғинг билаким, дин ва исломинг уйин бузубсен ва мундоқ шариф ва азиз хотирларни ўзунгдин озурда қилмоқ била, айтса бўлурким, Каъбани йиқибсен, балки ҳаёт ва тириклик биносин вайрон қилибсен.

Ғафлат ва нодонлиғинг ул мартабадаким, буқъан хайр ясамоққа ўзунгга бози бериб, битиб юборурсенким, сени яхши йигит хаёл қилғайлар ва одми киши соғинғойлар. Бу таманнодин юз ҳайҳот ва бу муддаодин юз

минг уёт! Сенинг мунча қилгонларинг муқобаласида мен дағи сазо ва жазо еткура олур эрдим, аммо икки жиҳатдин еткурмадим. Бири буким, мунча панд ва насиҳат ва ташниъ ва маълумат ва онт ва аймон била бировким мутанаббих бўлмамиш бўлса бир неча изо ва азоб била ҳам бўлмағусидур, балки ул изо ва азоб еткурурда бу фақирнинг заъфлиг мизожиға тараддуд ва ташвиш кўп-рак етгусидур ва сенга худ тафовут қилмоғусидур. Яна бири буким, сен ҳар беқоидалиғким қилибсен, анга кўра сазо ва жазо топибсенким, ул подшоҳи ислом хумоюн хотирининг ғубори ва мураббий ва валийи неъматнинг ва сойир азизларнинг кўнгулларининг озоридурким, ҳар бири филҳақиқат юз ўлумдин ортуқтур, аммо бу маъниндин сен ғофилсен.

Рубоия:

Эй ғофилу гафлатқа вужудунг мағлуб,
Мажмуи ёмонлиғ назарингда марғуб,
Бординг дағи келмадинг бу эрди матлуб,
Ёлгонларинг ичра йўқ эди мундин хўб.

«ВАҚФИЯ»дан

Аmmo ҳамду сано вазойифи ва наъту дуо шароитидин сўнгра жон мазраасин ва кўнгул ҳадиқасин улум талабиға вақф этган воқифлар ҳазратида ва мазраа ва ҳадиқа маҳсулини фунун касбида сарф қилгон сорифлар хизматида маъруз ва марфуъ улким... муқтази ул бўлдим, олам аҳли ва бани одам ҳайлиға олий миқдор хулафо ҳукмрон ва хилофат шиор салотин нофизи фармон бўлғайлар. Буларға худ диёнатлиқ мададгордин не чора ва кифоятлиқ вазирдин не гузир бўла олрай эрди. Ҳар ойинаким, салтанат корхонасидағи маносибдин ҳар мучага лойиқ фаросат ойнин ҳушмандларни ва ҳар чаргага мувофиқ киёсат тазйин хирад пайвандларни салтанат умуриға мутааллиқ ишлар кифояти учун сойири носдин танлаб ва оммаи халойиқдин сечиб, аморат наврузиси била сарафроз ва вазорат зайлучаси узра муомалапардоз қилдилар ва бу амрнинг жузвий ва куллий ишига жузвий кишини таъйин эттилар.

То бу фархунда замон ва бу хужаста давронким, бу жамшеди соҳибқирон¹ салтанат тахтин олди ва бу хуршеди жавоҳирфишон олам бошиға сояи марҳаматин солди—юқори мазкур ва бурунроқ мастур бўлгондек куллий маносибнинг куллиётидин жузвий умурнинг жузъиётиға дегинча мутазаммин ва мутакаффил бўлурдек эл вожиб ва лозим бўлди. Чун замоннинг азимушшон содот ва фузалоси ва давроннинг каримулхулқ қузот ва ула-

¹ Соҳибқирондан мақсад — Султон Ҳусайн Бойқаро,

моси ва темурий нажод шаҳзодалар ва «барлосий»¹ ниҳод озодалар ва «арлотий» исмлиқ садришинлар ва «тархоний» расмлиқ айшгузинлар ва «қиёт» насаблиқ мутаайинлар ва «қўнгрот» хасаблиқ мутамаккинлар ва «уйғурий» сифот бахшилар ва «уйғур» чарғалиқ яхшилар ва «чўли»лик биёбонида жонсипорлиқ қилғон жондорлар ва бойрилиқ айёмида жонсипорлиқ қилғон жонсипорлар ва «жалойир» ғавғоси ва «қавчин» алолоси мавжуд эрди ва ҳар мавжудқа бир мақсуд ва подшоҳона иноят ҳар қайсини бир мувофиқ амалға пайванд қилди.

Бири сандалини мақом айлади,
Бийик маснад узра хиром айлади.
Бири турк айвонида ости муҳр,
Бири сорт девонида бости муҳр.
Бири расми бўлди садорат маоб,
Бири исми бўлди назорат нёб,
Бири комёб ўлди муҳронадин,
Бири комжўй ўлди парвонадин.
Бириси қўшун сори чекти рақам,
Бириси туман сори урди алам.²
Бири топти доруғалиқ ишратин,
Бири урди сарҳад сори навбатин,³
Қниқти бири ришвати шум ила,
Бири иктифо қилди марсум ила.
Агар худ залл эрди, гар аржуманд,
Бори бўлди ўз комиға баҳраманд.

Агарчи бу хоксорнинг ота-бобоси ул ҳазратнинг обо ва аждоди хизматларидаким, ҳарбири салтанат конининг гавҳари ва шужоат бешасининг ғазанфари эрдилар — улуғ маротибқа сазовор ва бийик маносибқа комгор бўлгон эрдилар.

Аммо бу ҳақир ҳеч навъ хизматқа ўз қобилиятимни ченамаган жиҳатдин ва ҳеч турлук машаққатқа ўз қувватимни англамоғон сабабдин борча таманно эшигин юзумга мадрус ва жамиъ муддаолар абвобин илойимга масдуд қилиб эрдим. Хаёлим буқим, чун оламнинг хиё-

¹ Бу ерда қўш тирноқ орасига олинган сўзлар ўша вақтдаги қабилла номларини билдиради.

² Алам — байроқ.

³ Сарҳад сори навбат урмоқ — чегара томонга жўнамоқ.

нати ва олам аҳлининг диёнати равшан ва жаҳоннинг ишванамо ажузасининг вафосизлиғи ва ҳаётнинг руҳафзо маҳбубасининг бақосизлиғи муайяндура.

Ҳамул авлоки дафъ айлаб аламини,
Тажарруд кўйида қўйсам қадамни.
Фано кунжини мижгондин супурсам,
Ҳамул мижгон сиришкидиҳ сув урсам.
Қилиб маснад қаноат бўрёсин,
Кийиб дебо киби узлат палосин,
Не кўкка, не қуёшқа инса бошим,
Бузуқ уй бўлса кўк, равзан қуёшим.
Агар нафс этса майли лолау боғ.
Юзин нун нуқтасидин айласам доғ.
Агар кўз қилса мардум ашкини ол,
Тилаб кофургун юз анбарин хол.
Сувосам они кўрмай деб балосин,
Гажу оҳак қилиб оқу қаросин.
Қулоққа бўлса гардон халқ учун фикр,
Эшиттурсам садойи ҳалқаи зикр.
Оғиз шаҳду шакар истарни билсам,
Ани мисвок ила хурсанд қилсам.
Димоғим заъфиға ашк этса ҳосил,
Юзум узра фано гардини қаҳгил.
Тараб синжобидин тан истаса ком,
Анга меҳнат кулида берсам ором.
Аёққа айласам занжир монанд,
Мусалло даврининг занжирасин банд.
Ҳавоға жисм туфроғин совурсам,
Кўнгул мулкида давлат тахтин урсам.
Гаҳи қилсам тавофи гулшани қудс,
Гаҳи бўлсам муқимий равзан унс.
Халойиқдек тилаб зоҳир ҳузурин,
Жаҳоннинг чекмасам жоми гурурин,
Тутуб ҳар шуғлдин дунёда гўша,
Муҳайё айласам уқбоға тўша.
Ажал пайки қачонким етса, филҳол
Вадиатни — дегач — топшур.— Десам: ол.

Рубоия:

Сен жон варақида бўйла айлаб таҳрир,
Ул сафҳада бу нақшни айлаб тасвир,
Тағйир этар эрмиш они килки тақдир,
Тақдир ишига, рафиқлар, не тадбир.

Ким ногоҳ салтанат гулшанидин иноят Насими эса
киришти ва хилофат боргоҳидин ҳидоят қосиди етишти
ва давлат маншурин илгимга берди ва ул маншур маз-
муни бу эрди:

Кей фазл жаҳонининг сипеҳри,
Йуқ, йўқки, ўшул сипеҳр меҳри,
Табъингга дами бўлур не ворид,
Юз йил битолмайин Аторид.
Сен гарчи гуҳар дуқони очтинг,
Лекин бу гуҳарни элга сочтинг.
Фикринг чаманида кўп раёҳин,
Лекин бўлуб анда халқ гулчин.
Назминг гулидинки даҳр тўлди,
Дегилки санга не баҳра бўлди.
Лафзингдин улусқа важду ҳолат.
Етмай санга баҳра, жуз малолат.
Сен қон ютуб, эл бўлуб қадаҳкаш,
Элдин санга етмайин дами хуш.
Сен эл бошига бўлуб гуҳарпош,
Бир пок гуҳар демайки, шобош,
Эмдики тараб замони етти,
Даврондин алам нишони кетти.
Олди қўлумиз жаҳон диёрин,
Очти кучумиз фалак ҳисорин.
Ой-кунни нақора қилди давлат,
Чолди бизинг отимизга навбат.
Оламни бизинг қуёш ёрутти,
Ҳақ — марказида қарор тутти.
Бу дамки тарабқа қолмади сўз.
Бахтингга очилди уйқудин кўз.
Ҳам субҳи умидинг ўлди толий.
Ҳам меҳри муродинг ўлди ломий
Чун соқийи давр жоми ишрат
Тутти, яна чекма заҳри меҳнат.
Тавқий етишгач айла лозим.
Ким жон била бўлғосен мулозим.
То лутф тенгизига тушуб мавж,
Тутқай бори ишинг ул сифат авж,
Ким ой уза қўйғасен қадамни,
Кун лавҳига чеккасен рақамни,
Меҳр олтунидин қазо қилиб ҳал
Ул сафҳани айлағай муждавал.

Ҳар байтини меҳри гавҳар афшон
 Анжум била айлағай зарафшон,
 Неча бийик айласанг сўзунгни
 Ондин бийик этгабиз ўзунгни.
 Йўқтур санга вақт гўша тутмоқ,
 Ишрат гулин оҳ ила қурутмоқ.
 Чун ҳукмни англадинг дам урма,
 Балким дам урарға доғи турма.
 Қуллуққа кўнгулни чуст боғла,
 Хизматқа белингни руст боғла.
 Ҳарнеча бу сўз демак керакмас,
 Чун ростдурур керак керакмас.
 Туштум мени нотавон ароға,
 Юз ранжу балоу ибтилоға.
 Чун хост бу навъ эди қазо ҳам.
 Мен хастаи зори бенаво ҳам,
 Қулларға ўзумни ҳамдам эттим,
 Қуллуққа белимни маҳкам эттим.

Агарчи қатраға дарё мададгорлиғидин суде ва яди
 байзоға зарра ҳаводорлиғидин мақсуде мумкин ва мута-
 саввар эрмас. Аммо ул қадар хизматдаким, бу хастаға
 қувват эрди ва ул миқдор мулозаматдаким, бу шикаста-
 га тенгри тоқат берди, жонсипорлиқ расмин унутмадим
 ва эҳмол ва тасоҳул раво тутмадим. Чун ниятим гулис-
 тонидин зарқ ва риё хошоки наёб эрди ва хизматим
 бўстони сидқ ва сафо саҳобидин сероб. Ҳар ойинаким,
 ҳар соат рўзгорим димоғи ўзга навъ насим файзидин
 муаттар ва ҳар лаҳза умидим чароғи ўзгача тарбият
 машъали нуридин мунаввар бўла бошлади, то оз фур-
 сатда ул ҳазратнинг ваҳй асарлиқ сўзи ва илҳом хосият-
 лиқ, ваъдасидек сўзумга пок маоний гавҳари тож ва
 ўзумга пок гавҳарлик аҳли маоний муҳтож бўлди. Хиз-
 матимда озодалар иши бандалик изҳори ва илайимда
 сарафрозлар даъби сарафгандалик автори.

Рубоия:

Иқбол мутну бахт ёвар бўлди,
 Хуршед раҳию сипеҳр чокар бўлди.
 Олам элдин кимга муқаррар бўлди,
 Бу мартабаким манга муяссар бўлди.

Бу июятлар муқобаласида хизмате топай деб, дасту
 по урмоқ мушқил ва бедасту полардек боқиб турмоқ
 андин мушқилроқ.

Мисра:

Мушкиледур ишқдин ҳардам манга мушкил арэ.
Бу таҳайюрдин мутафаккир ва бу тафаккурда мутаҳай-
йир эрдикимм, хирад пири бадҳоллигим билди ва хуш-
ҳоллиқ юзидин оғоз қилдиким.

Навий, не бало андуҳ эрур бу,
Ўзунгни солмоғинг мундоқ бўлурму.
Ангаким ақлу ҳиммат ёр бўлғай,
Бу навъ ишлар қачон душвор бўлғай.
Қуёшдин тарбият гар топса хоро,
Қилур ёқут ила лаъл ошкоро.
Булутдинким бўлур сероб туфроқ,
Мулавван гул берур минойи яфроқ.
Кишилиқдин нечук урғай киши дам,
Бўлуб туфроқ бирла ҳсрадин кам.
Шаҳеким ахтар ўлса дурри тожи,
Дуо дурриға кўптур эҳтиёжи.
Расулеким, русулнинг сарваридур,
Сипеҳри офариниш ахтаридур.
Агар Сиддиқ ўлди ёри ғори,
Ҳам ўлди анкабути пардори.
Кулеким тийра бўлмиш гулхан андин.
Эрур кўзгу жамоли равшан андин.
Неча изҳори ажзу нотавонлиқ,
Гумон қилдинг бу ишни нуктадонлиқ.
Қўюб бекорлиқ фарзона бўлғил,
Илик ур, ишгау мардона бўлғил.

Чун хирад булбули бу наволар тузди ва тавфиқ тўти-
си бу нағмалар кўргузди — мен ҳақири нотавон даги ақл
гириҳқушолиғи ва тавфиқ раҳнамолиғи била ул ҳазрат-
нинг қуллуғида неча навъ хизматким дунё суди андин
пайдо ва оҳират беҳбуди андин ҳувайдо бўлғай, ўзумга
лозим туттум ва неча навъ ишким, халойиқ дуосиға
боис ва холиқ ризосиға сабаб бўла олғай, қошимда му-
қаррар қилдим. Ва тенгри июнятидин ул ишлар борча
муяссар бўлди.

Аввал бу эрдиким, кўнгул кишваридин ул ҳазрат-
нинг ғайрининг хаёлин азл этиб, балки ихрож қилиб,
сидқ булутидин сафо ёғини била ул кишварни ғайр гар-
дидин юб, султон хаёлин бу тахтгоҳда салтанат масна-
диға ўлтуртуб, ҳумоюн оти ва рўзафзун алқобиға дуойи
хайрдин хутба ўқуб, ва муҳаббат доғларидин сикка му-
зайян қилиб, бу иқлимни анинг султони хаёлиға мусал-
лам туттум.

Рубоия:

Ҳаркимки биров ишқига бўлса дилбанд,
Жон риштасидин қилса керактур пайванд.
Гар ғайр хаёли тушса кўнглига писанд,
Қилмоқ керак ул кўнгулни юз минг парканд.

Яна ул эрдиким, ул ҳазратнинг давлатидин бовужуди улким, жамии танаъумоти жисмоний ва муродоти нафсонийғаким, дастрасим, балки ҳавасим бор эрди, аммо анинг кишвари гулистонининг ҳарими атрофида ва мулки бўстонининг чамани акнофида кўрмас нимадин кўзумни наргис кўзидек кўр ва эшитмас нимадин қулогимни бинафша қулогидек кар ва тутмас нимадин илгимни чинор илгидек шал ва бормас ердин аёғимни сарв аёғидек ланг ва айтмас сўздин, батахсис махфий асро-реким, гул хурдаси масаллик ғунчадек кўнгулмда амонат топшурди — ифшосидин тилимни савсан тилидек гунг қилдим.

Рубоия:

Шаҳ хизматиға бировки бўлғай мойил,
Кўру кару лангу шал керактур ҳосил.
Асрорининг ифшосида гунг айласа тил,
Бу мушкил эрур барчасидин бу мушкил.

Яна ул эрдиким, ул ҳазратнинг қуллуғин иртикоб қилурда ҳеч навъ ўз ғараз ва маслаҳатим мутасаввар эрмас эрди, балки хос тенгрилик учун, доғи ўзининг муборак хотири учун, доғи мусулмонлар маслаҳати учун эрди. Бу жиҳатдин хирад ҳокими одил ҳукми била ростлиқ сиёсатгоҳида ғараз ўғрисини фано дориға осиб, инсоф дорул-қасосида ҳирс қарақчиси бўйнин қаноат қиличи била уруб, вужуд шаҳрида муддао қасрини риёзат ёмғури била йиқиб, нафсоният боғида орзу ниҳолин инқитоъ илиги била қўнгариб, амал мазраида таваққуъ хирманин фақр ўти била куйдуруб, ул хирман куллариин фано елига совурдум.

Рубоия:

То ҳирсу ҳавас хирмани барбод ўлмас,
То нафсу ҳаво қасри барафтод ўлмас,
То зулму ситам жониға бедод ўлмас,
Эл шод ўлмас, мамлакат обод ўлмас.

Яна ул эрдиким, агарчи ул ҳазратнинг равшан замири кўзгуси мазҳари тажаллиёти илоҳий ва ҳумоюн хотирининг қуёши матраҳи таъйидоти номутаноҳийдур.

Пок хаёлидин тақвиятга содиқ ва соф зиҳни шаръи му-
бин тамшиятига мувофиқдур. Ғояти риояти ва ниҳояти
эҳтиётти бу ҳукмга муқтази бўлдимки, наузу биллоҳки,
агар башарият тағофулидин шариф рўзгори ҳавосида
зулм булутлари адл қуёши юзин ёпардек бўлса, бу қул
зурваи арзга еткурғай, то ул булутларни надомат оҳи
сарсари била оламдин чиқорғай ва покиза авқоти ша-
бистонида агар бидъат насими шариат шамъиға зарар
еткурғудек бўлса, бу нотавон парвона бўлғай, то ул
шамъни муҳофазат ҳулларидин фонусқа кивурғай.
Биҳамдиллаҳки, ул тавр амре ҳодис ва бу навъ ише во-
қиб бўлмади, аммо бўлди эрса, доғи ҳукмдин тажовуз
қилмадим ва ўзумни арода кўрмайин ул ишни ароға
солдим.

Рубоия:

Тақририм агар яхши эди, йўқса табоҳ,
Алфозим агар ёмон эди, гар дилхоҳ,
Арз этмагини чу ҳукм айлаб эди шоҳ,
Шоҳ англамасе бу хизматим нетгамен, оҳ.

Яна ул эрдиким, мамолик чун ҳаргиз зулм ели маз-
лум цароғиға мушаввиш бўлмоқдин ва таадди ўти осо-
йиш хирманиға зарар еткурмакдин холи бўлмайдур. Ҳар
золимеким жабборлиғ тоғида бедодий қоплонининг ҳар
ҳолидин бир кўз тикаркем, мазлум фароғати кийингин
қайда кўрғай ва ҳар чанголидин неча ситам қуллоби
муҳайё қилурким, ани нечук сайд қилғай ва ҳар тиши-
дин бир неши заҳролуд итируркем, анинг жон элтмаги
мумкин бўлғай, то ул номурод кийик аъзо ва аҳшосидин
нафси аммора сабуиға ком ва сабуият иштиҳосиға ором
бергай. Ва бу муқаддима золим била мазлум ҳолидин
киноят ва бедодгар била додхоҳ аҳволидин ҳикоятдурур.

Илгимдин келганча зулм тиғин ушотиб, мазлум жа-
роҳатиға интиқом марҳамин қўйдум. Ва илгимдин кел-
маганни ул ҳазрат арзиға еткурдум. То зулм паланги
терисидин кийик суръатлиқ бодполар ғошиясиға зийнат
берди ва мазлум жони кийиги кўзига амният марғзори-
да қоплон доғлари ўрнига лола доғлари кўргузди.

Рубоия:

Шаҳ адли уйини айлайн деб маъмур,
Саъй айладим ул қадарким, эрди мақдур,
Ҳар нечаки, тенгридин етар шамъға нур,
Парвона эрур жони куярдин маъзур.

Яна ул эрдиким, улус аро акобири изомдин сойир авомғача ва сипохи аро аморат маснадида базм тузгондин мазаллат капанагида ажз кургузгонгача ва раоё аро тавонгарлиқ жўйбор ва даштини сипеҳр мазраасидек кўкортиб, тамаввул маҳсуллари ҳосил қилгондин сипеҳрдек икки букулуб хўша термоқта оқшомғача рўзгори каффофиға парвиндек бир овуч дона тергонгача ва ёсоғлиғ аро бойлиқ марғзори ичра ҳар сурук қўйдин йилда ҳамалдек минг қўзиға қониъ бўлмағондин йўқсизлиқ широмларида қўй кутуб, йилда жадйдек беш ўчку музд олғонни ғанимат билгонгача киши оз топилғайким, бу нотавон била иши тушмамиш бўлғай. Бу ишлар муқобаласида музд тилаб миннат қилмадим, балки муздпарварга миннат доғи туттилар — қабул этмадим.

Рубоия:

Элдин манга гарчи ғайри заҳмат йўқ эди,
Айб эрмас агар музд ила миннат йўқ эди,
Эл бердилар, аммо манга рағбат йўқ эди,
Шаҳ давлатидин буларға ҳожат йўқ эди.

Яна ул эрдиким, чун ул ҳазрат ҳукми жиҳатидин ва таклифи сабабидин маош мазрааси ёбис қолмасун деб, бирор нима зироатқа иштиғол кўргуздум. Чун ул ишимда қила олғонча шариат жониби маръи ва инсоф тарафи малҳуз эрди, тенгри иноятидин кўп маҳсуллар ҳосил ва ғаниматлар восил бўла киришти. Бу жумладин, ўз маошимға сойир авомидин бирининг маоши ўтгунча иссиғ-совуғ дафъи учун бир тўрма тўн дағи мунга муносиб емакка қониъ бўлуб, қолгоннинг баъзисини ул ҳазратнинг мулозамати маслаҳати учун келиш-боришқа ва навкар ва мутааллақлар улүфасиға ва черик яроғиға сарф қилдим ва баъзини анинг давлати учун дуой, давоми салтанати учун тоат қилур мустаҳиқларғаким, шомдин саҳарғача сипеҳрдек рукуъда хам бўлуб, анжум киби тасбиҳ эвурурлар ва тонгдин оқшомғача оламдек яхши-ёмоннинг номулойимлиғин кўруб, қуёшдек бир курс била маош ўткарурлар — еткурдум. Ва баъзиниким, жамиъ мауноғ ва борча таклифотдин ортти — биқои хайр бино қилдим.

¹ Биқои хайр — мадраса, масжид, хонақоҳ, кутубхона каби оммавий бинолар.

«МУҲОКАМАТУЛ-ЛУФАТАЙН»дан

акаллум аҳли хирманининг хўша чини ва сўз дурри самини махзанининг амини ва назм гулистонининг андалиби нағма саройи, яъни Алишер алмутахаллис бин-Навойи... мундоқ арз қилурким, сўз дурредурким, анинг дарёси кўнгулдур ва кўнгул мазҳаредурким, жомии маонийи жузв ва кулдур. Андоқки, дарёдин гавҳар ғаввос воситтаси била жилва намойиш қилур ва анинг қиймати жавҳариға кўра зоҳир бўлур. Кўнгулдин доғи сўз дурри нутқ шарафиға соҳиб ихтисос василаси била гузориш ва оройиш кўргузур ва анинг қиймати ҳам мартабаси нисбатиға боқа интишор ва иштиҳор топар. Гавҳар қийматиға нечукки, маротиб асру кўпдур, ҳаттоки, бир дирамдин юз тумангача деса бўлур.

Қитъа:

Инжуни олсалар муфзрриҳ учун,
Минг бўлур бир дирамға бир мисқол,
Бир бўлур ҳамки, шаҳ қулоққа солур.
Қиймати мулк, ибраси амвол.

Сўз дуррининг тафовути мундин доғи беғоятроқ ва мартабаси мундин ҳам бениҳоятроқдур. Андоқки, шарифидин ўлган баданға руҳи пок етар, касифидин ҳаётлиқ танға захри ҳалок хосияти зуҳур етар.

Қитъа:

Сўз гавҳаредурки, рутбасининг
Шарҳидадур аҳли нутқ ожиз.
Андинки эрур хасис муҳлик,
Кўргузгуча дурур Масиҳ муъжиз.

Ва бу сўзнинг танаввуи тааққулдин нари ва тасаввурдин ташқаридур. Агар муболағасиз ижмол юзидин қалам сурулса ва ихтисор жонибидин рақам урулса, етмиш икки навъ била тақсим топарида худ ҳеч сўз йўқтурки, етмиш икки фирқа каломиға далолат қилғай, аммо улча тафсилийдур. Улдурким, рубъи маскуннинг етти иқлимидин ҳар иқлимдә неча кишвар бор ва ҳар кишварда неча шаҳр ва касаба ва кент ва ҳар даштда неча хайл-хайл саҳронишин улус ва ҳар тоғнинг қўлларида ва қуллаларида ва ҳар баҳрнинг жазойирида ва савоҳилида не тавойиф бор. Ҳар жамоат алфози ўзгалардин ва ҳар гуруҳ иборати ёналаридин мутағаййир ва бирнеча хусусият била мутамайяздурки, ўзгаларда йўқтур.

Андоқки, туюр ва баҳойим ва субоънинг тиллариким, ҳар бирининг ўзгача хуруш ва такаллумлари бор ва ғайри мукаррар наво ва тараннумлари. Аммо чун алфоз ва иборатдин мурод маънидур ва мазкур махлуқотдин мақсуд инсондур ва ул мазҳари маоний ва баён, сўз анинг сўзидадур ва такаллум анинг каломида борур. ;

Эмди келдуқ сўз баёниға ва калом достониға: Мунча мутанаввиъ шаҳр ва қуро ва жибол ва саҳро ва беша ва дарё халқиким, битилди ва танаввуъ ва тағайюрини шарҳ этилдикки, мажмуида маъни адосида алфоз тилга келур ва ул алфоздин маъни фаҳм бўлур...

...Турк алфози возин асру кўп вақтда муболаға изҳори қилиб, жузвий мафҳумот учун алфоз вазъ қилибдурким, соҳиб вуқуф киши то зоҳир қилмас, инонса ҳам бўлмас¹...

Бу юз лафздурки, ғариб мақосид адосида таъйин қилибдурларки, ҳеч қайси учун сорт тилида лафз ясамайдурларки, барчаси муҳтожун илайҳдурки, такаллум чоғида киши анга муҳтож бўлур. Кўпи андоқдурки асло анинг мазмунин тафҳим қилмоқ бўлмас ва баъзиники, англатса бўлғай, ҳар лафз тафҳими учун неча лафзни таркиб қилмағунча бўлмас, ул дағи арабий алфоз мадади била. Ва турк алфозида бу навъ лафз кўп топилур. Масалан, бу мазкур бўлғон юз лафздин бир нечага машғуллуқ қилиб собит қилали, то хасм муқобалада илзом бўлсунки, ўзгаларни мунга қиёс қилсун.

¹ Шундан кейин Навоий намуна тариқасида юзта ўзбекча сўз келтириб, қуйида бу сўзларнинг баъзисини қизиқарли мисоллар билан изоҳлашга киришади.

**Шуаро акобиринки, баъзи «май» таърифида мубо-
лаға қилибдурлар, ва бу муътаддун биҳ амредурки, май
ичмоқ қавоидида сўз кўп суруп, зарофат ниҳоятсиз зо-
ҳир қилурлар. Бири с и п қ а р м о қ лафзидурки, мубо-
лаға мундин ўтмас. Туркча назмда бу матлаъ бордур-
ким.**

Байт:

Соқие, тут бодаким, бир лаҳза ўзумдин борай,
Шарт буким, ҳар неча тутсанг лабо-лаб сипқарай.

**Оё! бу с и п қ а р а й лафзи мазмуниға етганда, фор-
сий шеърда не илож қилғайлар. Ва т о м ш и м о қ к и,
ғоят завқдин бот ичмас ва лаззат топа-топа, оз-оз ичар.
Бу ғариб маъни адосида туркчада бу матлаъ борким.**

Байт:

Соқий чу ичиб, менга тутар қўш:
Томший-томший ани қилай нўш.

**Ва б ў х с а м о қ лафзи адосида турк бу матлаъни деб-
дурки**

Байт:

Ҳажри андуҳида бўхсабмен, била олмон нетай,
Май вложимдур кўпуб дайри фаноға азм этай.

**Форсийгўй турк беклар ва мирзодалар б ў х с а м о қ -
н и форсий тил била тиласаларки, адо қилғайлар. Ва
шеърнинг бино ва мадори ишққа эврўлур ва ошиқлиқда
йиғламоқдин куллийроқ ва доимийроқ амр йўқтур ва
анда танаввуъ бор: й и ғ л а м с и н м о қ мазмунидаки,
турк мундоқ дебдурки,**

Байт:

Зоҳид ишқин десаки, қилғай фош,
Йиғламсинуру кўзига келмас ёш.

**Ва и н г р а м о қ ва с и н г р а м о қ к и м — дард билэ
яшурун оҳиста йиғламоқдур ва ораларида тафовут оз
топилур. Туркчада бу матлаъ борким,**

Байт:

Истасам давр аҳлидин ишқингни пинҳон айламақ,
Кечалар гаҳ инграмақдур одатим, гаҳ синграмақ.

**Форсийда бу мазмунки бўлмағай, шонр не чора қил-
ғай? Ва с и қ т а м о қ к и м, йиғламоқда муболағадур,
турк бу навъ адо қилибдурки.**

Байт:

Ул ойки, кула-кула қироглатти мени,
Йиглатти мени демай ки, сиқтатти мени.

Яна бийик ун билаки, эътидолсиз ошуб била йигла-
гайлар, ани ў к у р м а к дерлар ва туркчада ул маънида
бу матлаъ борким,

Байт:

Ишим тоғ узра ҳарён ашк селобини сурмакдур,
Фироқ ошубидин ҳардам булут янглиғ ўкурмакдур.

Чун ў к у р м а к муқобаласида форсий тилда лафз
йўқтур, форсийгўй шоир мунингдек ғариб мазмун адоси-
дин маҳрумдур. Яна йигламоқнинг ўкурмаки муқобала-
сида и н ч и к и р м а к дағи бор ва ул инчка ун била
йигламоқдур ва ул турк лафзида бу навъ таркиб била
адо толибдурким,

Байт:

Чарх зулмидаки, бўғзумни қириб йиғлармен,
Игирур чарх [ура]р] инчикириб йиғлармен.

Аммо йигламоқта ҳ о й-ҳ о й лафзин [адода] ўзларин
туркийгўйларга шарик қилибдурлар ва бу лафз ҳам ас-
лан туркий услубдур, ва фақирнинг бу мақтаи машҳур-
дурким,

Байт:

Навой ул гул учун ҳой-ҳой йиғлама кўп,
Ки ҳа дегунча не гулбун, не гунча, не гул бор!

Яна турк алфозида қ и м с а н м о қ ва қ и з ғ а н м о қ
икки ғариб лафздурки анинг адоси бу байтда борки,

Байт:

Узорингни очарға қимсанурмен,
Вале эл кўрмагига қизғанурмен.

Фарсийгўй шуаро мундоқ хўб мазмун адосидин маҳ-
журдурлар. Ошиқ аёғиға тикан кирмакка алар «х о р»
лафзи била таарруз қилибдурлар. Аммо ч ў к у р к и
муълимроқдур, бу лафзлари йўқтур ва туркчада мундоқ
адо толибдурким,

Байт:

Чўкурларким, сенинг йўлингда тевралмиш айёғимға,
Чекиб ул кўй гардин сурма тортармен қароғимға.

Яна ишқ тариқида маҳбуб наззораси муяссар бўлса,
ошиқнинг юзидин телмурмаги асру муносиб иш-
дур, ва бу лафз аларда йўқтур, ва мунунгдек лафзлари
ҳам йўқтур ва бу туркчада мундоқ дейилибдурким,

Байт:

Тукадур қонимни ҳар дам кўзларинг боқиб туруб,
Ким неча юзумга боққайсен йироқдин телмуруб.

Яна турк лафзининг маҳбуб жонибидин ясанмоғи му-
қобаласида сорт лафзида о р о с т а ва о р о й и ш лафзи
бор. Аммо безанмак муқобаласида демайдурлар ва
ул ясанмоғининг муболагасидур ва ани мундоқ деб-
дурларким,

Байт:

Эрур бас чу ҳусну малоҳат сенга,
Ясанмоқ, безанмак не ҳожат сенга.

Ва хўбларнинг кўз ва қошлари орасинки, қ а б о р
дерлар, форсийда бу узвнинг оти йўқтур. Маснавийда
бир жамоат хўб таърифида мундоқ дейилибдурким,

Байт:

Менгизлари гул-гул, мижалари хор,
Қабоғлари кенг-кенг, оғизлари тор.

Яна ишқ атворидаким, ашк ва йиғламоқ муқобаласи-
да оҳ ва иссиғ дам умдадур. Турклар дамни чо-
қинға, оҳни илдири мға нисбат бериб дебдурлар-
ким,

Байт:

Фироқинг ичра улус ўртамакка, эй моҳим,
Чоқин дурур дамиму илдири м дурур оҳим.

Сорт тилида чоқин ва илдири мдек мутаай-
йин ва муътабар икки нимаға от қўймай дурурлар ва
араб тили била барқ ва соиқа била адо қилибдур-
лар.

Ва ҳусн таърифида улуғроқ холғаким, турклар м е н г
от қўюптурлар, алар от қўймайдурлар. Турк бу таъриф-
ни бу навъ адо қилибдурким,

Байт:

Анингким, ол энгинда менг яратти,
Бўйи бирла сочини тенг яратти.

Агар бирин-бирин алфоз вазъидаким, алар тақсир қилибдурлар, таарруз қилилса, сўз узар. Невчунки, кўп воқийдур. Яна шеърда барча табъ аҳли қошида равшан ва мажмуъ фусаҳо оллида мубарҳандурки, тажнис ва ийҳом бағоят куллийдур. Ва бу фархунда иборат ва хужаста алфоз ва ишоратда форсидин кўпроқ тажнис омиз лафз ва ийҳом ангез нукта борки, назмға мужиби зеб ва зийнат ва боиси такаллуф ва санъатдур. Масалан: от лафзики, бир маъниси аламдур, яна бир маъниси маркабдур ва яна бир маъниси амрдурки, тошни ё ўқни от, деб буюрғайлар. Бу тажнисда мундоқ дейилибдурким,

Байт:

Чун парию ҳурдур отинг, бегим,
Суръат ичра дев эрур отинг, бегим,
Ҳар хадангиким, улус андин қочар,
Нотавон жоним сари отинг, бегим.

Ва бу икки байтки, тажниси томдур, ҳам турк шуаро-си хоссасидурки, сортда йўқтур ва муни туюғ дерлар. Ва мунинг таърифини «Мизонул-авзон» отлиғ арузга битилибдур, анда қилилибдур.

Яна ит лафзи ва анда доғи бу навъ уч маъни бор, андоқки,

Байт:

Э рақиб, ўзни анга тутсанг ҳам ит,
Бизга раҳм айлаб анинг кўйиндин ит,
Гарча бор дўзахча ишқинг шуъласи
Бизни ўз илгинг била ул сори ит.

...Андин сўнграким, турк тилининг жомияти мунча далоил била собит бўлди, керак эрдиким бу халқ орасидин пайдо бўлгон табъ аҳли салоҳият ва табъларин ўз тиллари турғоч, ўзга тил била зоҳир қилмаса эрди ва ишга буюрмасалар эрди. Ва агар иккаласи тил била айтур қобилиятлари бўлса, ўз тиллари била кўпрак айтсалар эрди ва яна бир тил била озроқ айтсалар эрди. Ва агар муболаға қилсалар, иккаласи тил била тенг айтсалар эрди. Бу эҳтимолға худ йўл берса бўлмаским, турк улусининг хуштабаълари мажмуи сорт тили била назм айтқайлар ва билкул турк тили била айтмағайлар...

Бу хоксорға сабо авоилидаким, оғиз ҳуққасидин бирор гавҳар зоҳир бўлабошлар, ул гавҳарлар ҳануз назм силкига кирмайдур эрдиким, замир дарёсидин назм сил-

кига тортилгон гавҳарлар табъ ғаввоси саъйи била оғиз соҳилига келабошламоқ кўргузуп эрди. Чун мазкур бўлгон қонда билаким, адо топти—майл форсий сари бўлди. Аммо чун шуур синнига қадам қуюлди, чун ҳақ субҳонаҳу ва таоло табъга ғаробат сари майлни зотий ва диққат ва душворписандлиққа шуруъни жибиллий қилиб эрди, турк алфозиға доғи мулоҳазани лозим кўрулди — оламе назарға келди, ўн саккиз минг оламдин ортуқ; анда зеб ва зийнат сипеҳри табъга маълум бўлди, тўққуз фалакдин ортуқ, анда фазл ва рифъат махзани учради, дурлари кавокиб гавҳарларидин рахшандароқ ва гулшане йўлуқти, гуллари сипеҳр ахтаридин дурахшандароқ, ҳарими атрофи эл аёғи етмакдин масун ва ажниси ғаройиби ғайр илги тегмакдин маъмун. Аммо махзанининг йилони хунхор ва гулшанининг тикани беҳад ва шумор. Хаёлға келдиким, ҳамоноқи, бу йилонлар неши наштаридин табъ аҳли хирадмандлари бу махзандин баҳра топмай ўтуптурлар. Ва кўнгулға андоқ эврүлдиким, гўё бу тиканлар сарзаниши зараридин назм хайли гулдастабандлари бу гулшандин базм тузгуча гул иликлай олмай йўл тутуптурлар.

Чун бу тариқда ҳиммат олий эрди ва табъ бебок ва лоуболий, ўтарга қўймади ва тамошосидин тўймади. Ул олам фазосида табъ сипоҳи турктозлиғлар тузди ва ул сипеҳр ҳавосида хаёл қуши баланд парвозлиғлар кўргузди ва ул ганж жавоҳиридин замир сайрафиси ниҳоятсиз қийматлиғ лаъл ва дурри самин олди. Ва ул гулшан раёҳинидин кўнгул гул чини ҳад ва ғоятсиз нақҳатлиғ гул ва ёсман қўйниға солди.

Чун бу мавоҳиб била ғинолар ва бу ғанойим била истиғнолар муяссар бўлди, мунинг натоийжи гуллари рўзгор аҳлиға беҳад ва миқдор очлабошлади ва бошлариға беихтиёр сочила киришти.

Ул жумладин бири: «Ғаройибус-сиғар» девонидурким, кичик ёшда тақририм гузориш ва таҳриримдин ниғориш топибдурким, маоний ғурабосидин ғариб алфоз либосиға киюурпмен ва халқ кўнглин ул ғарибстон аҳли ўти била кўйдурупмен.

Яна «Наводируш-шабоб» девонидурки, йигитлик авойилида баёним килкидин намойиш девониға ва оройиш бўстониға кирибдурким, ул наводир тамошосидин йигитлик мулкида ғавғо солибмен, ва мулк йигитлари кўнглидин ором ва қарорни олибмен.

Яна «Бадойиул-васат» девонидурким, умр авсатида хаёлим хомаси анинг зебиға нақшбандлиғ ва зийнатиға сихрпайвандлиғ қилибдурким, ул бадиълар воситасидин шайдо кўнгуллар эшигин ишқ тоши била қоқибмен ва ул уйға фитна ва офат ўтин ёқибмен.

Яна «Фавоидул-кибар» девонидурким, ҳаёт авохирида тахайюлум хомаси ани рашки нигорхонаи чин ва ғайрати хулди барин қилибдурким анда улугларға фойдалар зулолин еткурупмен ва ҳаваслари шуъласиға насойиҳ зулолидин сув урупмен.

Бу тўрт девон овозасин чун рубъи маскунға еткурупмен, «Хамса» панжасиға панжа урубмен.

Аввалким, «Ҳайратул-аброр» боғида табъим гуллар очибдур, Шайх Низомий руҳи «Махзанул-асрор»идин бошимға дурлар сочибдур.

Яна чун «Фарҳод ва Ширин» шабистониға хаёлим юз тутубдур. Мир Хисрав дами «Ширин ва Хисрав» ўтидин чароғимни ёрутубдур.

Яна чун «Лайли ва Мажнун» водисида ишким пўя уруб, Хожу Ҳимматий «Гавҳарнома»сидин нисоримға гавҳарлар еткуруптур.

Яна чун «Сабъаи Сайёр» расадин замирим боғлабтур, Ашраф «Ҳафт пайкар»ининг етти ҳурвашин пешкашимға яроғлабтур.

Яна чун «Садди Скандарий» асосин хотирим муҳандиси солибдур, Ҳазрати Махдум «Хираднома»сидин кўси ислоҳ ва имдод чолибдур.

Бу «Хамса» шуғлидин чун фароғат топибмен, тахайюлум гети наврдин салотин тарихи даштиға чопибмен, чун нома саводи зулматидин «Зубдатут-таворих» адосин тузупмен, салотин ўлган отин бу ҳайвон суйи била тиргузупмен.

Чун «Насойимул-муҳаббат» нафаҳоти баёнидин килким файзрасон бўлубтур, авлиё-улло муқаддас руҳи файзидин олам тўлубтур.

Чун «Лисонут-тайр» алҳони била тараннум тузупмен, қуш тили ишорати билан ҳақиқат асрорин мажоз сураида кўргузупмен.

Чун «Мизонул-авзон» баҳрларида ғаввос бўлдум, ул миёр била Насири Тусий узрин қўлдум.

Яна доғи расойилға қалам сурупмен ва мукотибға рақам урупменки, форсий сеҳрсозлар ва паҳлавий афсона пардозлар ҳам анда авроқ ораста ва ажзо пироста

қилибдурларким, доно ҳакам адолат юзидин кўз солса ва бурунғи форсий ва сўнғи туркий латойиф ва дако-йиқидин баҳра олса, ҳукм сўрар замонида ва ҳар қайси-нинг мартабасини таъйин қилур овонида умидим улдур ва хаёлимға андоқ келурким, сўзум мартабаси авжди қуйи инмагай ва бу тартибим кавкабаси аъло даража-дин ўзга ерни беганмагай.

Бу сўзлардин хасм мундоқ билмасун ва муддаий бу навъ гумон қилмасунки, менинг табъим турк алфозиға мулойим тушган учун таърифида муболаға изҳор қилур-мен, ва форсий иборатқа муносабатим озроқ учун инкор ва нафийға исрор кўргузурменким, форсий алфоз истий-фосин ва ул иборат истиқсосин киши мендин кўпроқ қилмайдур эркинким, умрум гулшанининг тоза баҳори-нинг таровати чоғи ва ҳаёт равзасининг наврас сабзозо-рининг назоҳати вақтиким, ўн беш ёштин қирқ ёшқача-дурки, инсон хайлининг табъи булбули ҳар гул жамоли-ға шефта ва руҳи парвонаси ҳар шамъ ҳусниға фирефта бўлур, вақт бу авқотдур. Ва бу авқотда кўп ғариб воқия ҳодисдурки, ул воқиа биров ҳусн ва нозин ё ўз ишқ ва ниёзин шарҳ этарга боис бўлур. Ва бу ҳол ғазал тари-қида мунҳасирким, ё айтурға мутааммил бўлулғай ё ўқуриға муштағил. Уқуриға давовиндин бу фақир мутә-лаасиға кўп машғул бўлмагон девон оз эркин. Батахсис ишқ ва дард аҳлининг роҳбар ва пешрави Амир Хисрав Деҳлавий девониким, ошиқлиқда дард ва ниёз ва сўз ва гудоз тариқин ул мунташир қилди ва онинг ишқи машъ-алидин бу партав олам тира хокданиға ёйилди.

Яна ҳақиқат аҳлининг сархайл ва сарафрози Хожа Ҳофиз Шерозий нукот ва асроринки, анфоси руҳул-қудс-дин нишон айтур ва руҳулло анфосидин асар еткурур.

Яна бу фақирнинг пири ва устози ва тариқат аҳли-нинг соҳиби иршоди, жамиъ аҳлуялонинг муқтадо ва шайхул-исломи... Мавлоно Абдурраҳмон Жомийнинг руҳ-парвар латойифи ва руҳ густар заройификим, андин ҳар ғазал кал-ваҳйил-мунзал ва ҳар рисола кал-аҳодисин-набий мурсал олий шон ва рафиъ макондурким, алар-дин ҳар лафз қийматда дурри саминдин обдорроқ ва ҳирқатда лаъли оташиндин барқ кирдорроқ. Ва иккаласи мазкур бўлгон азиз каломи мўъжиз низомидин анда чошни ва насиб ва ўз ишқ ва камолоти ва ниҳояти ҳола-ти мунга изофаки, ҳозо шайъун ажиб! Барчасиға кўп қатла ўтупмен, балки кўпин ёд тутупмен ва қасойид ва

ғазалиётларининг ғариб ва латофатин билибмен, балки ғариброқ ва латифроқлариға татаббуъ дағи қилибмен, Қасойиддин Амир Хисравнинг «Дарёйи аброр»иким, машхур мундоқдурки, дер эмиш бўлғайки, «юз минг байтдин ортуғ девонларим ғазалиёти ва қасойид ва маснавийларим абёти агар олам саҳифасидин юлса ва даврон сафҳасидин маҳв бўлса ва бу қасида қолсаки, анда маъни истийфоси вофийдур, бу фан аҳлиға менинг фазойилим далилиға кофийдур». Матлаи машхурдурким,

Назм:

Кўси шаҳ холию бонги ғулғулааш дарди сараст,
Ҳарки қониъ шуд бахушу тар, шаҳи баҳру бараст.

Бу шеърға Ҳазрати Махдумий Нуран жавоб айтубдурлар, ва отин «Лужжатул-асрор» битибдурлар. Ва матлаи будурким,

Байт:

Қунгури айвони шаҳ каз кохи кайвон бартараст,
Рахнаҳо дон каш бадевори ҳисори дин дараст

ки, агар ул дарёйи абрордур, бу абри баҳордурки мартабада андин баландроқ ва баҳрада андин фойдамандроқдурки, анинг устига соя солурға ёйила олур ва бошиға дур афшонлиғ доғи қила олур. Фақир иккаласи бузургвори рафиъ миқдорға ниёзмандлиғ ва гадолиғ юзидин татаббуъ қилибмен ва отин «Тухфатул-афкор» дебмен. Ва матлаи будурким,

Байт:

Оташин лаълеки, тожи хисраванро зевараст
Ахгаре баҳри хаёли хом пухтан дар сараст.

Ва кўп маъни ангез иборат ва таъмия омез ишорот изофа қилибменки, бу фан аҳлининг моҳирлари мусаллам тутуптурлар. Ва ҳар кишиға бу бобда тараддуд бўлса Ҳазрати Махдумий Нураннинг «Баҳористон» отлиғ китобниким, ани «Баҳористони ҳаёт ва нигористони нажот» деса бўлур, бу матлаъни битибдурлар ва истишҳод юзидин таърифин айтибдурларки, бу маншури давлат сипеҳр тоқиға осилса ери бор ва бу туғройи саодатни Муштарий бўйниға овиза қилса мужиби мубоҳот ва ифтихордур. Ул китобни олдик ва бу маҳаллини топиб на-

зар солдик ва билдикки, улча мен таърифиди таҳрир қилибмен — тақсир қилибмен...

Яна форсий ғазалиёт девони Хожа Ҳофиз тавридаким, жамий сухан адолар ва назм пирулар назарида мустаҳсан ва матбуъдур, тартиб берибменким, олти мингдин абёти адади кўпракдурки... бу девон халойиқ орасида шойиъдур ва рўзгор аҳлининг таълари ул сари рожиъ ва анда кўп турлук дилкаш адолар ва дилпазир маънолар воқийдурки, тафсилу бу фақирдин муносиб эмас. Ва анда муқаттаот ва рубоиёт, маснавий ва таърих ва луғат ва ул жумладин беш юзга яқин муаммоким, кўпи Ҳазрати Махдумий Нуран муборак назариға етибдур ва ул ҳазратнинг ислоҳ ва таҳсини шарафин касб этибдурким, хомамдин рўзгор сафҳасиға ёзибдур ва қаламим лайл ва наҳор авроқида нақш қилибдур.

Булардан доғи бошқа йигитлигим замони ва шабоб айёми овонида кўпроқ шеърда сеҳрсоз ва назмда фусун пардоз шуаронинг ширин ашъори ва рангин абётидин эллиқ мингдин ортуқ ёд тутупмен ва алар завқ ва хушҳоллиғидин ўзумни овутупмен ва салоҳ ва фасодларига фикр айтибмен, ва махфий дақойиқиға таамул ва тафаккурлар билан етибман, ва форсий алфоз айб ва ҳунари мулоҳазаси идрокида таъбим ўзин солмайдур, балки ул водий қатъида килким равандаси тез гомлиғи била қадам урмагон ер қолмайдур. Ва ўттуз йилдин ортуқ ва қирқ йилға яқиндурким, Хуросон мулкиким, фазлу камол аҳлиға олам мамолиқининг мисри муаззами ва саводи аъзамидур, бу мулкнинг жамъи назм аҳли шуаройи ширин каломи ва фусаҳойи вожибул-ихтироми ҳар не ҳар маъни билаким, авроқ юзига оройиш ва ҳар алфоз билаким, ажзо узориға намоийиш берибдурлар, бу фақир суҳбатиға еткурубдурлар ва бу заиф оллинда ўтқарибдурлар ва ҳақ ва ислоҳ илтимосин қилибдурлар, ва хотирға келгон нуктаки, айтилибдур, инсоф юзидин мусаллам тутуптурлар ва агар баъзи ибод қилибдурлар далолийл била аларға хотир нишон қилилибдур, андин сўнгра қабул қилиб, ўзларин шокир ва мамнун билибдурлар.

Ва басо маоний аҳли хурдадонлар ва дақойиқ хайли дақиқ баёнларки, Анварий ва Салмон шеърда ҳар бири бирининг жонибин тутуб баҳслар қилиб, сўзлари бир-биридин ўтмагандин сўнгра бу фақир оллиға муҳокама учун келтуруп турурлар ва ҳар не ҳукм топиб дурурлар

мусаллам тутуб, муноқашалари бартараф бўлбтур. Ва
ғазалда Мир Шоҳий ва Мавлоно Котибий ва алар ғайри
тарафидин доғи бу йўсунлуқ ва маснавийда ҳазрат
Шайх Низомий ва Мир Хисрав Деҳлавий жонибидин до-
ғи бу дастурлуғ кўп воқиъ бўлуптур...

III

«НАЗМУЛ-ЖАВОҲИР»дан

оптинг чу аёл яхшилиқ еткургил,
Ургат адабу яхши қилиқ еткургил,
Ҳар неча адаб бўлса қатиг — еткургил,
Хайлингға адаб қилиб асиф еткургил.

* * *

Гар хасм жафосидин сарандоз ўлғунг,
Доим таабу аламға анбоз ўлғунг,
Сен лутф этиб агар навосоз ўлғунг,
Бу важҳ била анга сарафроз ўлғунг.

* * *

Иста ато йўлида фидо жон қилмоқ,
Қуллуқ аноға ҳам улча имкон қилмоқ,
Зухри абад истасанг фаровон қилмоқ
Бал ани ато-аноға эҳсон қилмоқ.

* * *

Кўнглунгга хирад йўлин падидор айла,
Бу нақдға жонингни харидор айла,
Ҳар ишда хирадни ўзунгга ёр айла,
Журмунг таркидин хирад изҳор айла.

* * *

Ёрики тегар бировга озори анинг,
Ақл оллида тенгдурур йўқу бори анинг,

Ерки эрур ҳамида атвори анинг,
Кўрмакка ғанимат эрур рухсори анинг.

* * *

Жаҳл аҳли била кимеки улфат бўлғай,
Ул улфати ичра юз минг офат бўлғай,
Фақр аҳли била ангаки суҳбат бўлғай,
Шак йўқки зиёда шукри неъмат бўлғай.

* * *

Зевар кишига не тож, не афсар бил,
Ул зевар адаб бирла ҳаё дархўр бил,
Ҳар кимки адабсиэдур, ишин абтар бил,
Алқисса эранларга адаб зевар бил.

* * *

Гар заҳр била кишига ком ўлса ачиғ,
Юз ончаки сўз била мудом ўлса ачиғ.
Ҳар неча мазоқ аро таом ўлса ачиғ,
Хушроқ дурур андинки калом ўлса ачиғ.

* * *

Косиб ганжи кафи зар олғучи эрур
Икки қўли мезони дирам санжи эрур,
Ким бўлса ҳунарсиз иши-ўқ ранжи эрур,
Бу важҳ илаким ҳунари — ганжи эрур.

* * *

Фарзандчу ато қуллуғин одат қилғай,
Ул одат ила касби саодат қилғай,
Ҳар кимки атоға кўп риоят қилғай,
Ўғлидин анга бу иш сироят қилғай.

* * *

Қўнглунгни арит борча ёмон хислатдин,
Ким яхши қилиғ далил эрур раҳматдин
Бадхўйлуқ ул ваҳшат эрур шиддатдин,
Ким элга халослиқ ул ваҳшатдин.

* * *

Асли мақсуд соридур йўл суҳбат,
Фархунда кишики топқай шул суҳбат,
Яхши кишилар бирла тугар бўл суҳбат,
То бергай амон ўл шарардин ул суҳбат.

* * *

Хайлеки маваддат ошқор айладилар,
Авқот хазонини баҳор айладилар,
Жамъики мухосамат шиор айладилар,
Кенг даҳр ўзига тангу тор айладилар.

* * *

Ножинс ила лутфу инбисот оз айла,
Ҳампешани ҳамнишину ҳамроз айла,
Ҳаммашраб ила нашот оғоз айла,
Ҳамжинс била ҳамиша парвоз айла.

* * *

Дониш тилаю ҳар сори гар кетгайсен,
Ҳифз айламасанг варақ йиғиб нетгайсен,
Саъй айлаки ҳифзи ганжиға етгайсен
Йўқ улки кутуб саъй ила жамъ этгайсен.

* * *

Ҳар кимки чучук сўз элга изҳор айлар,
Ҳар нечаки ағёр дурур ёр айлар,
Сўз қотиғи эл кўнглига озор айлар,
Юмшоғи кўнгулларни гирифторм айлар.

* * *

Хўб эл била суҳбат тутубон хўб ўлғил,
Яхшини талаб қилғилу матлуб ўлғил,
Ширин сўз ила халққа марғуб ўлғил,
Юмшоқ де ҳодисинию маҳбуб ўлғил.

* * *

Давр аҳлиға лутфи жонфизо кўргузгил,
Эл қилса ёмон яхши жазо кўргузгил,
Йўқ, ёринга сидқ ила сафо кўргузгил,
Ким қилмаса хасмлиқ вафо кўргузгил.

* * *

Ким кинавар ўлса иста ондин қочмоқ,
Невчунки, зарурдур ёмондин қочмоқ,
Эр ўглиға нафси кинарондин қочмоқ
Нафъдурким шери жаёндин қочмоқ.

* * *

Ҳар кимсаки иқбол анинг ёваридур,
Ҳарёнки юз урса ҳиммати раҳбаридур,
Ҳиммат дури фахр тожининг гавҳаридур,
Чун ҳиммати одам ўглининг сарваридур.

* * *

Сидқ аҳлиға шева жуз саломат бўлмас,
Ҳар ишгаки майл этса фаромат бўлмас,
Елғончиким ғайри надомат бўлмас,
Эл олдида таъзиму каромат бўлмас.

НАМУНАИ

*шеърҳои форси-тоҷикии Алишер Навоӣ (Фонӣ)
Қасидаи «Тухфатул-афкор»*

О (Ба Абдурахмони Жомӣ баҳшида
шудааст)

Оташин лаъле ки тоҷи хисравонро зевар аст
Ахгаре баҳри ҷаёли хом пухтан дар сар аст.
Шаҳ, ки ёд аз марг н-орад, з-ӯст вайронии мулк —
Хисрави беоқибат хусри билоду кишвар аст.
Қайди зинат муқити фарру шукуҳи хисравист,
Шери занжири зи шери беша камсавлаттар аст.
Лозими шоҳи набошад холи аз дарди саре,
«Кӯси шаҳ холи-ю бонги ғулғулаш дарди сар аст»
Бо даҳони хушку чашми тар қаноат кун, аз он-к
«Ҳар ки қонеъ шуд ба хушку тар шаҳи баҳру бар
аст».

Нисбати ҳирсу қаноат гар бипурси, боз бин
Чашм бар дар кардари бо он ки ёраш дар бар аст.
Тухми расвоӣ диҳад бар донаи тасбиҳ зарқ
Оре-оре дона жинси хешро боровар аст.
Гумбази хузро, ки хунрезист феълаш, дур нест
Барги ҳинно ахзар омад лек рангаш аҳмар аст.
Мардро ҳирзи нажот амвожи хуноби дил аст,
Риндро ҳирзи қадаҳ арқоми даври соғар аст.
Мардро як манзил аз мулки фано дон то бақо,
Меҳро якрӯза роҳ аз бохтар то ховар аст.
Бегунаҳро сохтан озурда аз теги забон —
Нотавон кардан раги беранҷро аз наштар аст.
Золиму одил на яксонанд дар таъмири мулк,
Хук дигар дар шиёри милку деҳқон дигар аст.
Аҳли ҳимматро зи ноҳамвории гардун чи бок?
Сайри анҷумро чи ғам к-андар замин жӯю жар аст.
Эй басо нуқсонки дар зимнаш бувад як навъ суд.

Чун дафи лўли дарид аз баҳри маймун чанбар аст.
Меҳнати ифлоси муфлис дар гароний Қоф дон,
«Қоф» шуд чун «фоқа» беҳад гашт в-ин мушкилтар
аст.

• • • • •
Равзаи рои мунираш гулшане дон к-иш зи лутф
Қатраи рухсораи ҳар барг меҳри анвар аст.
Ожиз аз теъдоди эҳсои камоли ўст ақл,
Анжуми гардун шумурдан қай тариқи аъвар аст.
Динпаноҳо, аҳли дўзахро чу уммеди биҳишт,
Жони хокиро ҳавои васли он хоки дар аст.
Жоласон к-ан дар даруни ғунча афтад, муддатест—
К-орзуи дурри фақрам дар дили ғампарвар аст.
З-илтифоти хотират ин нуктаи ширин марост,
Ҳамчунон к-аз партави хуршед найро шаккар аст.
«Тухфатул-афкор» агар созам лақаб инро равост,
Тухфа чун наздат зи баҳри фикратам ин гавҳар аст.
Гашт «явми жомен шаҳри ражаб» таърихи ин,
Турфатар к-ин рўзу маҳ итмоми инро мазҳар аст.
Толибони рубъи маскунро зи зилли олият
Файз бодо то мақоми меҳр чорўм манзар аст.

ҒАЗАЛИЕТ

Ба мизони камон санжанд мардум зӯри бозуро,
Ба даст овардаам ман ҳам зи абрӯят тарозуро.
Занад Лайлий дар абрӯ чин зи истиғноу з-ин ғофил,
Ки чашм аз шавқи Мажнун мепарад ҳар лаҳза оҳуро.
Зи ашкам рози ҳуснат як сари мӯ кай ниҳон монад,
Ки аз мижгон забонҳо ҳаст ин чашми сухангӯро.
Агар хоҳи, ки бар дилҳо чу моҳи нав зани нохун,
Ба оби дида мебояд навиштан байти абрӯро.
Зи сар то по агар дар хун нишини ҳам дам, эй Фоний!
Макун аз жавҳари зотий тиҳи чун теғ паҳлуро.

* * *

Мактаби маънист доми дил зи нодоний маро,
Хона обод аст аз асбоби вайроний маро.
Зулф бар рухсору кокул бар қафо афганда аст,
Шуд зи ҳар сӯ жамъ асбоби парешноний маро.
Дар чаман наргис ба ёди он ду чашми нимхоб,
Мебарад ҳар дам ба сайри боғи ҳайроний маро.
Аз гиребони ҳавас кӯтаҳ бувад дастам, ки ишқ —
Дӯхт бар тан жоме аз покдомоний маро.
З-он даҳан то ном бурдам, лаб фуру бастам зи ҳарф,
Ғунчасон хомӯш кард охир забондоний маро.
Гавҳари поки сиришкам гар бубини, эй садаф,
Аз барои обрӯ дар дида биншоний маро...

* * *

Замири мост равшан чун замири равшани мино,
Ба як жон офарид эзид тани мову тани мино.
Ба базми бода имшаб неши соғар саждаҳо мекард,
Ки ояд хуни махмурон фуруд аз гардани мино.

Агар занжири ақл аз пой дил во шуд, ажаб набвад,
Ки чини зулфи соқий буд тавқи гардани мино.
Сафои ашки моро шиша дид аз дуру шуд холий,
Ба мижғони тар афшондем гарди домани мино.
Ба бӯи жомаи Юсуф маноз, эй пири нолида,
Маро ҳам бӯи май меояд аз пирохани мино.
Дилам аз сахтгириҳои носеҳ бишканад ҳар дам,
Ки ҳамчун санг набвад дар жаҳон кас душмани мино,
Магар дар чашми мино буд рӯзе тӯтиё, Фоний,
Ки равшан гашт чашми майкашон аз дидани мино.

* * *

Шуд варақгардони дилҳо дафтари девони мо,
Моҳи мақтаъ гул кунад аз матлаи унвони мо.
Обрӯи кажкулоҳон гавҳари манзуми мост,
Абрӯи кавкабнигоҳон мисраи тобони мо.
Ҳамчу Юсуф то либоси ҳастии мо пора шуд,
Чоки пирохан шуд охир покии домони мо.
Заҳми тири моҳрӯён марҳами жону дил аст,
Партави моҳаст, Фоний, партави каттони мо.

* * *

Баҳор омаду тар шуд димоғи соғарҳо,
Ба оби ток бушӯед косаи сарҳо.
Ту ҳам ду орази худро зи бода гулгун кун,
Ки шоҳидони чаман бастаанд зеварҳо.
Бараҳнапой тавон кард сайри боғ чу сарв,
Ки сабза дар чаман афгандааст бистарҳо.
Ба ин умедки шояд ба он ҳарам бирасам,
Чу нома жой кунам дар пари кабутарҳо.
Муқими хонаи худ бош чун сари занжир,
Чу қуфл чанд бижӯйи кушоиш аз дарҳо.
Чигуна дам занад оина пеши мо, Фоний,
Ки ҳаст бар ҳама равшан сафои жавҳарҳо.

* * *

Дар ғарибий рӯ ба даргоҳи ту овардем мо.
Гар намебуди ту, дар ғурбат чи мекардем мо.

Зиндау бедорам аз ҳижрони ту шаб то ба рӯз,
Чанд бошем инчунин дар ишқи ту, мурдем мо.
Бештар аз умри мо дар мотами ҳижрон гузашт,
Гарчи онро дар ҳисоби умр нашмурдем мо.
Фониё, вораства будем аз ҳама қайде ки буд,
Аз кужо сар дар каманди ӯ даровардем мо,

* * *

Ба шоми шайб фурӯ рафт офтоби шабоб,
Ҳанӯз чашми умеди ту масти хоби шабоб.
Ба аҳди шайб ки айёми ҳушъёрии туст,
Намеравад зи сарат нашъаи шароби шабоб
Жавониям ҳама сарфи ғами жавонон шуд,
Чу ман нагашт кас аз умр комёби шабоб.
Шудам ба аҳди жавони муриди пири муғон,
Ки бошад аз дари майхона фатҳи боби шабоб.
Чи суд ёди жавони, ки барнамегардад —
Зи жўйи умри ту, Фоний, чу рафт оби шабоб.

* * *

Эй бодапарастон, раҳи майхона кадом аст?
Хилваткадаи шишау паймона кадом аст?
Жуз чашми бутон кас нашиносад дили моро,
Аз маст бипурсед ки девона кадом аст?
Дар мажлиси афсурдадилон то нафаси субҳ
Шамъ аст саросима, ки парвона кадам аст?
Ҳар қатраи ашкам ба замин тухми вафоест,
Дар кишти умедам беҳ аз ин дона кадом аст?
Жуз шиша пас аз марг ба ҳоли дили Фоний
Шахсе ки кунад гиръяи мастона кадом аст?

* * *

Номае аз хуни дил бо ёр мебояд навишт.
Ҳасби ҳоли синаи афгор мебояд навишт,
Дар муҳаббат нест моро тоқати пеши рақиб,
Ин суханро бо гули бехор мебояд навишт.
Бар жабини аҳли дайру хонақаҳ аз куфру дин —
Ихтилофи субҳау зуннор мебояд навишт.
Тўшаи роҳи фано аз оби чашму хуни дил
Ҳар чи Фонийро бувад даркор, мебояд навишт.

* * *

Зи узлат дар ба рӯи халқ бастам, точи пеш ояд?
Ба хилват аз ҳама фориф нишастам, то чи пеш ояд.
Кунам номи туро такрор ҳар жо ҳалқаи зикр аст,
Миёни ҳақпарастон бутпарастам, то чи пеш ояд?
Саҳаргоҳе кашидам оҳи ҳасрат аз дили ғамгин,
Ба гардун шуд раҳо новак зи шастам, то чи пеш ояд?
Нашуд аз куфру имон як сари мӯ маърифат ҳосил,
Зи қайди сабҳау зуннор растам, то чи пеш ояд?
Ба кӯи муҳтасиб шому саҳар аз рӯи бебокий,
Суроҳи дар бару соғар ба дастам, то чи пеш ояд?
Ғаҳе беҳуд аз он лаълам, ғаҳе беҳуш аз он наргис,
Чу Фоний, аз шароби ишқ мастам, то чи пе шояд?

* * *

Омад баҳору чодирӣ абри ба сар кашид,
Бояд чу шиша духтари разро ба бар кашид.
Машшотан баҳор чу ороғт боғро,
Шабнам бағӯши нозуки гулҳо гуҳар кашид.
Шуд доғ андалиб ки тасвири боғро —
Товуси маст бар варақи болу пар кашид.
Бардор сар зи хоб ки мурғи сафеди субҳ —
Аз пушти боми хона сафири саҳар кашид,
Фоний ба жоми бода агар нест дастрас,
Бояд чу лола соғари хуни жигар кашид.

* * *

Навбаҳор омад ки Мажнунро сӯи ҳомун барад,
Лек Лайлиро надонам сӯи Мажнун чун барад?
Моҳи нав дар фикри маъни сар ба зер афгандааст,
То шабе аз мисраи абрӯи ӯ мазмун барад.
Хоксорон дар биёбон баски ғамхори ҳаманд,
Гарди кулфат гирдбод аз хотири Мажнун барад,
Мебарад ҳусн аз даруни сина дилҳоро баноз,
Лек натвонад ки аз хотир ғаме берун барад.
Гарчи ҳамчун ашк Фоний бар замин афтадаам,
Лек фикрам ҳар нафас чун лола бар гардун барад.

* * *

Гар ба кӯи ӯ чу ман зоре набошад, гӯ: Мабош!
Дар чунон гулшан чунин хоре набошад, гӯ: Мабош!

Аз тани лоғар агар жонам барояд, гӯ: Барой!
Дар қафас мурғи гирифторе набошад, гӯ: Мабош!
Шодам аз ёри жафокоре ки дорам дар жаҳон,
Гар маро ёри вафодоре набошад, гӯ: Мабош!
Жо ба кунжи ғам кунам дур аз дари ӯ, Фониё!
Масканам гар саҳни гулзоре набошад, гӯ: Мабош!

* * *

Мерасад жонону жонам шуд ба истиқболи ӯ,
Ваҳ ки хоҳад рафту хоҳад рафт жон дунболи ӯ.
Ҷамчу тифлон дида мешӯяд ғубор аз лавҳи хеш,
То бажои мардум ангорад хаёли холи ӯ.
Ҷар ки дорад бо касе дилбастаги, бошад асир,
Ҷамчу он мурғе ки доим баста бошад боли ӯ.
Ҷарки дар майдони ишқ ояд ба даъвий ҷамчу гӯй,
Сар бубояд бохт то бошад гувоҳи ҳоли ӯ.
Шуд сиёҳ аз зулфи ӯ баҳтам вале хуршедро
Дар паноҳи хеш дорад сояи иқболи ӯ.
Чашми масташ хуни мардум мехурад, Фоний мудом,
Дида пурхун шуд ки гардад жоми моло-моли ӯ.

* * *

Чанд зи тарси муҳтасиб бода ниҳон хӯрад касе?
Хуни дилу жигар бувад май ки чунон хӯрад касе.
Тангдаҳон шакарлабон марҳами он жароҳатанд,
К-аз даҳани дариде захми забон хӯрад касе
Чун ту шави дучори ман дар кашамат ба жону дил,
Ташна лабона ончунон к-оби равом хӯрад касе.
Хуни дили ту, Фониё, жӯш занад чу май зи хум,
Чун шунави зи нокасе: май ба фалон хӯрад касе.

* * *

Мағзам кадуи хушк шуда аз ҳавои май,
Соқий, биёр бодаки холист жои май.
Натвон задан ба даҳр дам аз нафйи мосиво,
Ин ҳафт шиша пур нашавад този лоим май.
Омад баҳору дар чамани даҳр боғбон —
Бардошт дастӣ тоқ барои дуои май
Ҷар чизро ба маслаҳате офарида анд:
Май аз барои мост, чу мо аз барои май.

Рӯзе ки мезадам дари майхонаро зи шавқ,
Жуз нақди жон набуд ба дастам баҳои май,
Бебода нур нест ба чашмам чу чашми жон,
Ераб, чу ман мабод касе мубталои май.
Фоний шудем пиру ва лекин бурун нарафт
Аз дил хаёли шоҳиду аз сар ҳавои май.

* * *

Аз ин чи ғам ки бимонад зи руҳ тан холий
Ба ёди дӯст тавон шуд зи хештан холий.
Баҳор омаду гулҳо пиёла дар дастанд,
Ки аз қадаҳ натвон дид анжуман холий.
Агарчи сад гириҳ афгандааст дар корам,
Мабод зулфиту як лаҳза аз шикан холий.
Диҳад ба коми ҳарифон шароб, бомазае,
Мабод базми ман аз себи он зақан холий.
Ба даҳр бо ки тавон кард суҳбат, эй Фоний,
Ки шуд зи аҳли сухан арсаи сухан холий.

* * *

Рӯзе ки кард Мажнун жонро фидои Лайли,
Домони дашт тар шуд аз гириҳои Лайли.
Мажнун ба даст дорад чун лола косаи сар,
Дар водии муҳаббат то шуд гадои Лайли.
Аз хоки дашт лола гар сар занад ажаб нест,
К-аз хуни дил хино баст Мажнун ба пой Лайли.
Бар бод дода Мажнун чун гирдбод худро,
Аммо накард берун аз сар ҳавои Лайли
Гаштанд оҳувон жамъ дар дашт гирди Мажнун,
Аммо ба чашми Мажнун холист жои Лайли.
Сӯзан зи хори саҳро дорад ҳамеша дар даст,
То жомае бидӯзад Мажнун барои Лайли.
Мажнун чу чашми оҳу, аз чашми халқ рам хӯрд,
Шуд мустаҷоб охир, Фоний, дуои Лайли.

* * *

Ҳар шаб, эй дил, гуфтугӯ аз зулфи жонон мекуни,
Худ парешонию моро ҳам парешон мекуни.
Дорад он бераҳм майли куштани ман, эй рафиқ,
Мекушам худро, агар ўро пушаймон мекуни.

Ишқ муставли шуд, эи зоҳид, чи пандам медиҳи?
Дард муҳлик шуд, табиб, акнун чи дармон мекуни?
Фониё, дори ҳавои лолау гул берухаш,
Бо кадомин хотири хуш майли бўстон мекуни?

МУСАДДАС

(Бар ғазали Абдурахмони Жомий)

Кардами дар хоки кӯи дуст маъво, кошки,
Судами рухсори худ бар хоки он по, кошки.
Омади берун зи кӯи он сарв боло, кошки.
Бурқаъ афғанди зи рӯи оламоро, кошки
«Дидами дидори он дилдори раъно, кошки,
Дида равшан кардами з-он рӯи зебо кошки»

* * *

Кӯи он маҳ то бувад, жаннат намебойд маро,
То бувад жаннат, ба дӯзах дил фуру н-ояд маро,
Пеши лаълаш кай даҳан бо кавсар олояд маро,
То бувад он сарв, тӯби хуш намеояд маро,
«Хотир андар сояи тӯби наёсояд маро.
Соя карди бар сарам он сарви боло, кошки».

* * *

Де шудам афғон кунон бо кӯи он сарви баланд,
То жамолаш бингарам ҳар гаҳ бурун ронад саманд,
Мунтазир мебуд то имрӯз жони мустаманд,
То бурун омад, ба рӯи ҳештан бурқаъ фиғанд,
«Гарчи имрӯз аз жамоли ӯ нагаштам баҳраманд,
Ваъдаи ин давлат афтоди ба фардо, кошки».

* * *

Дар дили зорам ҳавас дидори он гулчеҳра буд,
Озими қасраш шудам чун он ҳавас дар дил фузуд,

Монеъ омад ҳожибам в-онгаҳ ба сад гуфтушунуд,
Жониби гулзор аз баҳри тамошо раҳ намуд,
«Ошиқонро рухсати гул чидану дидан чи суд?»
Буди он гулчеҳраро изни тамошо, кошки.

* * *

Бо вужуди ин ки дилро нест з-он гулрӯ насиб,
Не гули он рӯ ки хоре аз сари он кӯ насиб,
Не ба жон як нукта з-он лабҳои ширингӯ насиб,
Не ба чашмам жилвае з-он орази некӯ насиб,
«Кошки гӯям маро гашти висоли ӯ насиб,
Бенасибонро насибе несет, илло — кошки».

СОҚИНОМА

Хуш он дам ки хуш будам аз рӯзгор,
Маро буд майхона дорул-қарор.
Чу хум жои ман кунжи майхона буд,
Сари ман лагадкӯби паймона буд;
Зи май гар дарунам шуди ғарқи хун,
Зи майхона нанҳодами по бурун,
Ки чун ожизам заъфи пири кунад,
Сабуи маям дастгири кунад,
Шабу рӯз будам ба айшу тараб,
На рӯзам ғаме буд дар дил, на шаб.
Ба каф рӯзу шаб соғаре доштам,
Чу шиша ба соғар саре доштам.
Фалак санги бедод зад бар сарам,
Шикаст аз қазо шишау соғарам.
Чи ғам гар маро чарх соғар шикаст,
Май овар, ки бе май нашояд нишаст,
Май аз дил барад гар ғаме дар дил аст,
Ки бе май халоси зи ғам мушкил аст.

* * *

Бидеҳ соқий, он май ки аз худ раҳам,
Ба пой хум аз бехуди сар ниҳам.
Надорам сари олами пур фасод,
Ману пой хум баъд аз ин, ҳар чи бод.
Ки дар пой хум доди масти диҳам,
Зи ҳуд бигзарам доди ҳасти диҳам.

Балоест ҳасти маро дар жаҳон,
Зи ҳасти ба жонам, ба жонам, ба жон.
Маро сад бало ҳасти орад ба сар,
Зи ҳасти надидам балое батар...

ТАРКИБ БАНД

(Марсия дар вафоти Абдурахмон Жомий)

Ҳар дам аз анжумани чарх жафои дигар аст,
Ҳар як аз анжуми ӯ доғи балои дигар аст,
Рӯзу шабро ки кабуд асту сияҳжома дар ӯ,
Шаб азои дигару рӯз азои дигар аст.
Балки ҳар лаҳза азоест ки дар дашти адам,
Ҳар дам аз хайли ажал гарди фанои дигар аст.
Ҳаст мотамкадае даҳр ки аз ҳар тарафаш
Дуди оҳи дигару нолау вои дигар аст.
Гули ин боғ ки сад пора зи мотамзадагист,
Ҳар яке аз гули як жомақабои дигар аст,
Оби ӯ захру ҳавояш мутааффин, чи ажаб —
Ки дар ин марҳала ҳар лаҳза вабои дигар аст...

* * *

Ту бирафтию дили халқи жаҳон зор бимонд,
То қиёмат ба фироқи ту гирифтор бимонд.
З-оташи оҳи дили сӯхтагон то ба абад —
Дудҳо дар ҳами ин гунбази даввор бимонд.
...Уламоро ки шуди машъали нур аз ту мунир,
Тира шуд машъалу то ҳашр шаби тор бимонд.
Сирри ҳақ рафт паси пардаи китмону зи ашк,
Ба гил андуда дури махзани асрор бимонд.
На ки сад хори алам бар дили аҳрор халид,
Ки ду сад хори ситам бар дили аброр бимонд.
Толибонро равиши роҳи фано рафт зи даст,
Ҳар яке дар паси сад пардаи пиндор бимонд.
Чи тазалзул ки зи фавти ту дар айём афтод,
З-он тазалзул чи халалҳо ки дар ислом афтод.

* * *

З-ин азо дар ҳама олам чи гадо монду чи шоҳ,
Ки кашиданд ба сўги ту ду сад нолау оҳ.
Абрсон гириякунон, наъразанон соя фиғанд
Ба сари наъши ту хуршеди карам зилли илоҳ.
...Шаҳриёрони жаҳон жома зада чок ба тан,
Пеши тобути ту буданд ба аҳволи табоҳ.
Сарбаландони жаҳон дар таҳи наъшат шуда паст,
Ҳама гирёну кашон бори ту бо пушти дутоҳ.
...Оламеро ба сўи олами дигар бурдан
Натавон жуз ба чунин боркашони огоҳ.
Жазаи акбараш афтод ки бо ин ҳама чашм —
Чархи гардун натавонист ба он сўй нигоҳ.
Гарчи шоми ту шуд аз нур чу маҳтоб сафед,
Ҳеч кас лек надидаст чунин рўзи сиёҳ.

.....

* * *

Ҳама бурданд ба афғону дили чоқ туро,
Жой карданд чу ганже ба дили хок туро.
Хайли арбоби иродат — ҳамаро чок ба дил,
Ҳар яке ҳост кашидан ба дили чок туро...
Ҳама покони жаҳонро ба тани пок расид —
Он чи омад ба тани пок зи афлок туро.
Ақли куллай ту, ба идроки маоний, з-он рў —
Натвонад ки тааққул кунад идрок туро.
Қисми ёрони ту гар зорию ғамнок шуданд,
Лек зоре набувад чун мани ғамнок туро.
Зада саф ҳайли акобир ки барояд маҳдум,
Мухлисонро макун аз дидани рўят маҳрум.

* * *

Дўстон, дар ҳама фан нодири ин олам ку?
Афзалу афсаҳи ажноси бани-одам ку?
Дар биёбони таманнош халоиқ мурданд,
Ба давои ҳама он Хизри Масиҳодам ку?
Дили асҳоб шуд аз захми фироқаш сад реш,
Он ки буди ба ҳама хулқи хушаш марҳам, ку?
Ҳама рў карда сияҳ, жомаи худро зада чок,
Ки худованди ман он бар уламо аълам ку?

Ҳужра холию парешон шуда авроқи кутуб,
Соҳиби хужра кужо, жомен онҳо ҳам ку?
Дар саро нест ба жуз худкушии ғамзадагон,
Он ки таскин диҳад ин ҳурвашон аз ғам, ку?
Дар Хуросон натвон гуфт ки кас хуррам нест,
Он ки дар рӯи замин ёфт шавад хуррам, ку?
На ки дар хонақаҳи зуҳд фитод ин мотам,
Дар хароботи фано низ ба жуз мотам, ку?
...Ишқбозон зи ғам оташ ба дил афрӯхтаанд,
Жонгудозон — ҳама з-ин оташи ғам сӯхтаанд.

* * *

Эй ки дар пеш гирифти сафари дуру дароз,
Ки ба дин навъ сафар ҳар ки бишуд н-омад боз.
Наки аз нӯги қалам боз навишти раҳи сеҳр,
Балки аз банди забон бурди аз офоқ эъжоз.
Шоҳро монд бажон з-оташи ҳижрон ту сӯз,
Бандаро дар дили садпора зи доғи ту гудоз...
...На шаҳу банда ки то рӯзи қиёмат дар даҳр,
Ҳар ки бошад бувад аз мотами ту навҳатироз...

ҚИТЪАҲО

1

Чанд, эй дун зи суфраи сифла
Нони хушке ба ору нанг хӯри?
Бар шикам санг банду ҳеч махӯр,
Гар хӯри нони сифла — санг хӯри.

2

Хуш он ринде ки то бошад дар ин-и даир
Кунад чун шамъ равшан анжуман ро.
Зи неку бад нажӯяд нуқлу бода,
Зи жоми кас наёлояд даҳанро.
Гар об аз чашмаи ҳайвон диҳандаш,
Нарезад обрӯи хештанро.

РУБОНЕТ

1

Ҳарчанд жудо зи каъбаи кӯи туам,
Вобаста ба меҳроби ду абрӯи туам.
Аз жон гӯям дуои жонат ҳама умр,
То жон бувадам ба жон дуогӯй туам.

2

Аз гардиши айём кашидем ситам,
В-аз чашми бади замона дидем алам.
Будем жудо зи дӯстон як чанде,
Сад шукр ки оқибат расидем ба ҳам.

3

Бе ёру диёри худ малале дорам,
Рухсоран зарду ашки оле дорам.
Дил дода зи дасту тан зи по афтода,
Дар ғурбатаму ғариб ҳоле дорам.

4

То пой ба кӯи ишқ маҳкам кардам,
Ҳар дағдағае ки доштам кам кардам.
Чашми тамаъ аз жаҳониён пӯшидам,
Қатъи назар аз тамоми олам кардам,

5

Фоний, фалакат ҳама ба ком омада гир,
В-он соғари орзу ба жом омада гир.
Зинҳор машав ранжа зи бемеҳрии ёр
Он ваҳшии хешро ба ром омада гир.

ҚИТЪАҲОИ ТАЪРИХ

1

(Дар таърихи вафоти Жомий)

Гавҳари кони ҳақиқат дурри баҳри маърифат,
Кӯ ба ҳақ восил шуду дар дил набудаш мосивоҳ.
Кошифи сирри илоҳӣ буд, бешак, з-он сабаб —
Гашт таърихи вафоташ: «Кошифи сирри илоҳ».

2

(Дар таърихи вафоти Паҳлавон Муҳаммад)

Муҳаммад Паҳлавони ҳафт кишвар,
Ки дар даҳраш набуд ақрону амсол.
Зи баъди қутби олам орифи Жом,
Ки ӯ маҳдуми даврон буд аз иқбол.
Пас аз соли сӯи жаннат хиромид
Аз ин дерина дайри мухталиф ҳол,
Агар пурсад касе соли вафоташ,
Бигӯяш: «Баъди маҳдуми ба як сол».

МУНДАРИЖА

Тузувчилардан

Алишер Навоий

Хазоинул-маоний:

„Фаронбус-сиғар“дан	14
„Наводируш-ш абоб“дан	54
„Бадойиул-васат“дан	73
„Фавоидул-кибар“дан	105

Хамса:

„Ҳайратул-аброр“дан	134
„Фарҳод ва Ширин“дан	176
„Лайли ва Мажнун“дан	281
„Сабъан Сайёр“дан	319
„Садди Искандарий“дан	398

„Лисонут-тайр“ дostonидан	485
„Маҳбубул-қулуб“дан	521
„Хамсатул-мутаҳаййирин“дан	546
„Ҳолоти Сайид Ҳасан Ардашир“дан	564
„Ҳолати Паҳлавон Муҳаммад“дан	574
„Мажолисун-нафоис“дан	584
„Муншаот“дан	596
„Вақфия“дан	606
„Муҳокаматул-луғатайн“дан	615
„Назмул-жавоҳир“дан	627
Намунаи шеърҳои форси-тоҷики	631

На узбекском языке

УЗБЕКСКАЯ ЛИТЕРАТУРА
ТОМ II

Гослитиздат УзССР — 1959 — Ташкент

Рассом А. К. Ошейко
Рассом редактор Г. Н. Остапенко
Техн. редактор Л. Ильина
Корректор М. Мирпулатов

* * *

Босмахонага берилди 3/VI 1959 й.
Босишга рухсат этилди 12/IX 1959 й.
Формати 84×108¹/₃₂. Босма л. 20,375
Шартнома босма л. 33,47 Нашр. л. 29,2
Индекс к/а Р09020 Тиражи 25000.
ЎзССР Давлат, бадиий адабиёт наш-
риёти. Тошкент. Навоий кўчаси, 30.
Шартнома 251—59.

* * *

ЎзССР Маданият министрлиги Ўз-
главиздатнинг 1-босмаховаси. Тош-
кент, Ҳамза кўчаси 21. 1959 й. Заказ
№ 1020. Баҳоси 9с.30т.